

**JURIDISKO PERSONU
PUBLISKI TIESISKĀ
ATBILDĪBA**

**JURIDISKO PERSONU
PUBLISKI TIESISKĀ
ATBILDĪBA**

Rīga, 2018

Autoru kolektīvs, Juridisko personu publiski tiesiskā atbildība : aktualitātes, problēmas un iespējamie risinājumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 344 lpp.

Monogrāfija izdota ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Juridiskās zinātnes institūta padomes 2018. gada 21. februāra lēmumu Nr. 1.

Recenzenti: *Dr. iur. Jana Zīle*
Dr. iur Vitolds Zahars



Monogrāfija sagatavota izdošanai un izdota ar Valsts Pētījumu programmas 5.2. Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai (EKOSOC-LV) atbalstu.

Literārā redaktore **Sandra Liniņa**
Angļu valodas teksta redaktore **Andra Damberga**
Maketētāja **Andra Liepiņa**

Visi monogrāfijas raksti ir recenzēti.
Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.
Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

Autoru sadaļas fotogrāfiju autors: B. Koļesņikovs

© Latvijas Universitāte, 2018

ISBN 978-9934-18-312-6

SATURS

Īss ieskats monogrāfijas tapšanā un tematikā	
<i>Ā. Meikališa</i>	7
Brief Insight into Making of Monograph and its Themes	
<i>Ā. Meikališa</i>	11
1. nodaļa	
Juridiskās personas un to pamattiesību aizsardzības aktuālie jautājumi	15
V. Mantrovs	
Juridiskās personas kā atbildības subjekta izpratne	16
K. Stada-Rozenberga	
Juridisko personu nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā	42
A. Smans	
Nevainīguma prezumpcijas principa saturs Eiropas Savienības Tiesas praksē attiecībā uz ārpuskriminālprocesuālo sodu piemērošanu	60
A. Rodiņa	
Juridiskas personas pamattiesību aizsardzība Satversmes tiesā	73
2. nodaļa	
Atbildības subjektības aspekti apdrošināšanas tiesībās	99
V. Mantrovs	
Eiropas Savienības Tiesas prakse nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjautājumi	100
V. Mantrovs	
Noilguma regulējums apdrošināšanas līgumā	108
V. Mantrovs	
Regresa prasības regulējums Latvijas apdrošināšanas tiesībās	115
3. nodaļa	
Juridisko personu administratīvi tiesiskās atbildības aktuālie jautājumi	129
E. Danovskis	
Sodu tiesību principu nozīme administratīvajās tiesībās	130
E. Danovskis	
Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem	144

E. Danovskis Juridisko personu administratīvā atbildība Latvijā: problēmas un pilnveidošanas iespējas	155
4. nodaļa Uz juridiskām personām attiecināmās noziedzīgu nodarījumu izdarišanas krimināltiesiskās sekas un to aktualitātes	167
J. Rozenbergs, K. Stada-Rozenberga Krimināltiesiskie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskajām personām, to piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā	168
J. Maizītis Juridisko personu kriminālprocesuālā sadarbība un attīstības iespējas	211
G. Kūtris Noziedzīgi iegūtā piespiedu atsavināšana	220
5. nodaļa Preventīvie piespiedu līdzekļi un to piemērošanas aktuālā problemātika	231
A. Rodiņa Pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis Satversmes tiesas procesā: nolēmuma izpildes apturēšana	232
A. Meikališa Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana juridiskām personām kriminālprocesā	239
A. Smans Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā. Juridiskās personas mantas arests	246
Ā. Meikališa Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā aktuālā problemātika	275
Izmantoto avotu saraksts	295
1. pielikums EKOSOC-LV projekta 5.2.10. 2014-2017 publikāciju saraksts	323
2. pielikums EKOSOC-LV projekta 5.2.10. 2014-2017 ziņojumu konferencēs un semināros saraksts	331
Īsa informācija par monogrāfijas autoriem	339



Īss ieskats monogrāfijas tapšanā un tematikā

Ārija Meikališa

2014. gada otrajā pusē, apvienojoties vairākiem Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docētājiem, tika uzsākta valsts pētījumu programmas EKOSOC-LV projekta 5.2.10. “Ilgspējīga tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas modeļa izstrāde” īstenošana.

Tautsaimniecības ilgtspējīga un konkurentsējīga attīstība nav iedomājama bez kvalitatīva tiesiskā regulējuma, kas aptver tiesību normu saprotamību, stabilitāti, prognozējamību u. c. prasības. Šis projekts tika īstenots, lai:

- 1) sniegtu jaunas un ilgtermiņā izmantojamas zināšanas par tautsaimniecības tiesiskās vides stabilitāti kā investīciju piesaisti un inovāciju ieviešanu tautsaimniecībā ietekmējošu apstākli;
- 2) izstrādātu modernus, ilgtspējīgus un cilvēktiesībām atbilstošus ieteikumus tautsaimniecības tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanai.

Projekta īstenošana vairāk nekā trīs gadu garumā rezultējiesies pētījumos par tiesiskajiem aspektiem, kas svarīgi tautsaimniecības sekmīgai attīstībai. Īpaša uzmanība veltīta tautsaimniecības interešu konstitucionālajai aizsardzībai, kriminālprocesuālajai un administratīvi tiesiskajai aizsardzībai, kā arī apdrošināšanas, intelektuālā īpašuma un konkurences tiesībām. Projektā piedalījušies pētnieki no Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes: *Dr. iur.* profesore Ārija Meikališa, *Dr. iur.* profesore Kristīne Strada-Rozenberga, *Dr. iur.* asociētā profesore Anita Rodiņa, *Dr. iur.* docents Edvīns Danovskis, *Dr. iur.* docents Vadīms Mantrovs, *M. iur.* lektors Gunārs Kūtris, *M. iur.* doktorante Jekaterina Makurina, *M. iur.* doktorants Armands Smans un doktorants Jānis Maizītis.

Par projekta gaitā veikto pētījumu rezultātiem daudzkārt ziņots vietējās un starptautiskās konferencēs. Projektā iesaistītie pētnieki nolasījuši vairāk nekā 70 referātus konferencēs un semināros, izstrādājuši vairāk nekā 70 publikāciju. Konspektīva informācija par projektā iesaistītajiem pētniekiem, kā arī detalizēts projekta īstenošanas gaitā tapušo publikāciju un konferenču ziņojumu saraksts atrodams šīs monogrāfijas noslēgumā.

Īstenojot projektu, apzinātas un analizētas dažādu tautsaimniecības jomu tiesiskā regulējuma un tā piemērošanas problēmas, ieteikti risinājumi to novēršanai, sagatavoti tiesu prakses apkopojumi, likuma tekstu komentāri, t. i., tiesību normu

skaidrojošie apskati, izstrādāti konkrēti priekšlikumi tiesību normu grozījumiem un to piemērošanas prakses pilnveidei atbilstoši virzieniem, kas iekļauti pētījumu tematikā. Analizētas spēkā esošās tiesību normas, to saturs, izteiktas kritiskas piezīmes, kā arī ierosinājumi to pilnveidei. Ieteikumi darīti zināmi likumdošanā iesaistītajām personām. Advokātiem, prokuroru amata kandidātiem, Augstākās tiesas tiesnešiem un tiesnešu palīgiem, kā arī citām mērķa grupām nolasītas lekcijas par konstitucionālo sūdzību Satversmes tiesā, mantiskajiem jautājumiem kriminālprocesā, cietušo un cietušā interešu aizsardzību kriminālprocesā; apdrošināšanas līgumiem, sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu, pirmstiesas procesa pabeigšanas veidiem, rīcību ar noziedzīgi iegūtu mantu kriminālprocesā, piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskām personām u. c. Tādējādi projektā iesaistīto pieredzējušo juristu redzējums par tautsaimniecības tiesisko regulējumu tiešā veidā nodots jomas profesionāļiem un iestrādāts ikdienas tiesiskajā praksē.

Ieteikumi tiesību normu un to piemērošanas pilnveidei izstrādāti, pamatojoties uz padziļinātu spēkā esošo tiesību normu, likumprojektu un tiesību piemērošanas prakses analīzi Latvijā un ārvalstīs, iespēju robežās noskaidrojot arī atbildīgo un iesaistīto personu viedokļus.

Mūsdienu sabiedrībā tiesību normu ietekme kļūst arvien lielāka, jo paplašinās to jautājumu loks, kas tiek regulēts ar tiesību normu starpniecību. Lielā daļā gadījumu tas saistās arī ar tiesiskās atbildības institūta nozīmes palielināšanos. Pēdējās desmitgades tiesības raksturo dažādu valsts kontroles mehānismu ieviešana, tai skaitā publiskās atbildības, sodu, ietekmēšanas līdzekļu utt. piemērošanas paplašināšana. Tiesiskais regulējums ir nestabils, strauji un būtiski mainīgs un neprognozējams.¹ Šāda situācija jo īpaši traucē tautsaimniecības attīstībai. Gan ieviešot Eiropas Savienības normas, gan reaģējot uz vietējām nepilnībām un trūkumiem, ir nepieciešams veidot tādu tiesisko sistēmu, kura būtu skaidra, precīza, stabila un efektīva. Tai skaitā nepieciešams noteikt saprotamus tiesiskās atbildības priekšnoteikumus un piemērošanas mehānismus – tiesību normām jānodrošina darbības ietvars, taču tās nevar kļūt par neprognozējamu represīvu mehānismu bez pienācīgām tiesiskām garantijām. Saprātīgums, samērīgums un iesaistīto personu tiesisko interešu aizsardzība ir atslēgvārdi, kas jāņem vērā gan turpmākajā tiesību normu izveidē, gan to piemērošanā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, šai monogrāfijai izvēlēts viens no tautsaimniecības tiesisko reglamentāciju raksturojošiem virzieniem, t. i., juridisko personu

¹ Sk., piemēram, Autoru kolektīvs R. Baloža vadībā. *Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība. Valsts pārvalde. Bizness. Jurisprudence*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.; Bičkovičs I. Likumu normu mainīgums mazina iespēju veidot un nostiprināt vienotu tiesu praksi. Pieejams : http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Priekssdetajs/LZA%2C2016.docx u. c.

publiski tiesiskā atbildība. Tieši šis virziens ir izpelnījies pastiprinātu uzmanību, jo līdz šim Latvijā tam nav pievērstas pietiekama vērība, kaut arī tā aktualitāte un līdz ar to arī problemātika pēdējos gados ir ievērojami pieaugusi. Tāpēc liela daļa projekta īstenošanas gaitā veikto pētījumu mērķtiecīgi tika veikti tieši šajā virzienā.

Šī monogrāfija veltīta juridisko personu publiski tiesiskajai atbildībai, tās aktualitātēm, problēmām un iespējamiem risinājumiem. Tā veidota kā 17 iepriekš publicētu un aktualizētu, kā arī iepriekš nepublicētu un speciāli šai monogrāfijai sarakstītu rakstu kopa, sadalot to piecās nodaļās.

Pirmajā nodaļā "Juridiskās personas un to pamattiesību aizsardzības aktuālie jautājumi" iekļauti četri raksti. Tā aizsākas ar V. Mantrova rakstu "Juridiskās personas kā atbildības subjekta izpratne", kam seko divi pētījumi par nevainīguma prezumpcijas attiecināšanu uz juridisku personu – "Juridisko personu nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā" (autore K. Strada-Rozenberga) un "Nevainīguma prezumpcijas principa saturs Eiropas Savienības tiesas praksē attiecībā uz ārpuskriminālprocesuālo sodu piemērošanu" (autors A. Smans). Nodaļas noslēgumā iekļauts plašs A. Rodiņas pētījums par juridiskās personas pamattiesību aizsardzību Satversmes tiesā.

Otrajā nodaļā aplūkoti atbildības subjektivitātes aspekti apdrošināšanas tiesībās. Tajā iekļauti trīs V. Mantrova raksti – "EST tiesu prakse nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjautājumi", "Noilguma regulējums apdrošināšanas līgumā" un "Regresa prasības regulējums Latvijas apdrošināšanas tiesībās".

Trešajā nodaļā iztirzāta juridisko personu administratīvi tiesiskā atbildība. Nodaļas autors E. Danovskis skatījis tādus aktuālus jautājumus kā sodu tiesību principu nozīme administratīvajās tiesībās, tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem un juridisko personu administratīvās atbildības problēmas un pilnveidošanas iespējas Latvijā.

Ceturtnā nodaļa veltīta krimināltiesiskajai sfērai, fokusējoties uz tādu noziedzīgu nodarījumu krimināltiesiskajām sekām, ko izdarījušas juridiskas personas. Šajā nodaļā iekļauti raksti "Krimināltiesiskie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskajām personām un to piemērošanas process – esošā situācija un aktuālā problemātika" (autori J. Rozenbergs un K. Strada-Rozenberga), "Juridisko personu kriminālprocesuālā sadarbība un attīstības iespējas" (autors J. Maizītis) un "Noziedzīgi iegūtā piespiedu atsavināšana" (autors G. Kūtris).

Monogrāfijas piektajā nodaļā uzmanība veltīta preventīvajiem piespiedu līdzekļiem un to piemērošanas aktuālajai problemātikai. Šajā nodaļā iekļauti četri raksti – "Pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis Satversmes tiesas procesā: nolēsuma apturēšana" (autore A. Rodiņa), "Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana juridiskām personām kriminālprocesā" (autore Ā. Meikališa), "Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā. Juridiskās personas mantas arests" (autors A. Smans) un

“Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā aktuālā problemātika” (autore Ā. Meikališa).

Visi raksti veidoti kā padziļināti pētījumi par attiecīgo jautājumu, iekļaujot ieteikumus apzināto problēmu novēršanā vai neskaidro jautājumu risināšanā. Autoru kolektīva vārdā izsaku cerību, ka sniegtie vērtējumi būs noderīgi kā studijām, tā juridiskās prakses jomā un ka izteiktie priekšlikumi izpelnīsies uzmanību, tiks apspriesti un izdiskutēti, kā arī, iespējams, ņemti vērā tiesību normu jaunradē un piemērošanā.

Valsts pētījumu programmas EKOSOC-LV projekta 5.2.10.
“Ilgspējīga tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara
efektivitātes paaugstināšanas modeļa izstrāde” vadītāja,
monogrāfijas zinātniskā redaktore, LZA korespondētājlocekle,
profesore Ā. Meikališa



Brief Insight into Making of Monograph and its Themes

Ārija Meikališa

Implementation of the project 5.5.10. “Elaboration of a Sustainable Model for Increasing the Effectiveness of the Legal Framework for Economic Transformation” of the national research program EKOSOC–LV began in the second half of 2014, when a number of faculty members of the University of Latvia Faculty of Law formed a team. The need to implement the project was substantiated by the fact that sustainable and competitive economic development was inconceivable without a high-quality legal regulation, including clarity, stability, predictability of legal norms and other necessary requirements. The project had the following objectives:

- 1) to provide new and long-term knowledge on the effects of stability in the legal environment of business on attracting investments and introducing innovations in the national economy;
- 2) to develop a modern, sustainable and human rights-based programme for increasing the efficiency of the legal framework of business.

The implementation of the project, spanning three calendar years, resulted in research of legal aspects of importance for successful economic development. The focus, in particular, was on the field of constitutional protection of economic interests, criminal procedural and administrative legal remedies, as well as insurance, copyright and competition law. Researchers from the University of Latvia Faculty of Law involved in the implementation of the project: Dr. iur., prof. Ārija Meikališa, Dr. iur., prof. Kristīne Strada-Rozenberga, Dr. iur., assoc. prof. Anita Rodiņa, Dr. iur., doc. Edvīns Danovskis, Dr. iur. docent Vadims Mantrovs, M. iur., lecturer Gunārs Kūtris, M. iur., PhD student Jekaterina Makurina, M. iur., PhD student Armands Smans, and PhD student Jānis Maizītis.

Numerous reports on the outcome of research conducted in the framework of the project were given at national and international conferences; the outcomes were included in publications of different scope –articles, conference papers, and monographs.

In total, the researchers involved in the project have reported more than 70 times on the research findings at conferences and seminars, and dedicated more than 70 publications to these conclusions. Concise information about the

researchers involved in the project, as well as a list of publications and conference reports created in the course of the project are available at the end of this monograph.

In the course of implementing the project, problems in the legal regulation in various sectors of economy and in the application thereof were identified, proposals for eliminating these were formulated, summaries of case law were prepared, commentaries to texts of the law, *inter alia*, interpretative overviews of legal norms were given, concrete proposals regarding amendments to legal norms and improving the application thereof were drafted, in compliance with the lines of activities falling within the range of research topics. Valid legal norms and the content thereof was analysed, critical comments and recommendations for improving these were made, proposals were disseminated among the persons involved in legislative procedure. Lectures were given to attorneys, candidates for the prosecutor's office, Supreme Court Judges and Judges' assistants, as well as to other target groups on the following topics: constitutional complaint in the Constitutional Court of the Republic of Latvia; the victim in criminal proceedings and protection of the victim's rights in criminal proceedings; insurance contract; civil liability insurance of a vehicle owner; ways of terminating pre-trial proceedings; handling illegally acquired property in criminal proceedings; applying coercive measures to legal persons, etc. Thus, the perspective of lawyers, experienced and recognised in their field in Latvia, on the legal regulation on economy was directly transmitted to the professionals of the sector and integrated in the daily legal practice.

In preparing the proposals for improving legal norms and application thereof, on the basis of in-depth analysis of the valid legal norms, draft laws, the practice of applying law in Latvia and abroad, to the extent possible, the opinion of responsible and involved persons was also identified.

One of the main conclusions made in the course of implementing the project is related to the fact that in contemporary society the impact of legal norms is on the increase, since the scope of issues regulated through legal norms is constantly expanding. Largely, it is also related to the growing significance of the institute of legal liability. The law of the last decade is characterised by more extensive introduction of various mechanisms of state control, including application of public accountability, sanctions, coercive measures and application thereof. Legal regulation is unstable, subject to fast and essential changes, as well as unpredictable.¹

1 See, for example, Autoru kolektīvs R.Baloža vadībā. Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā pašlāvība. Valsts pārvalde. Business. Jurisprudence. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.; Bičkovičs I. Likumu normu mainīgums mazina iespēju veidot un nostiprināt vienotu tiesu praksi. Available:

This situation impedes all the fields of life, in particular, some aspects of the economic development. Both in the implementation EU norms and in responding to deficiencies and gaps identified locally, a clear, precise, stable and effective legal system must be developed. This includes the need to define understandable pre-requisites of legal liability and mechanism of application, i.e., legal norms should ensure a framework for activities, however, they should not turn into an unpredictable repressive mechanism without appropriate legal safeguards. Reasonableness, proportionality and the protection of the legal interests of the involved persons are the keywords to be taken into consideration both in further development of legal norms and in the application thereof.

In view of the above, one of the aspects that characterise the legal regulation of economy was chosen for the concluding monograph of the project, i.e., the public law liability of legal persons. This aspect earned special attention, because until now it has not received an in-depth analysis in Latvia, although its relevance and also the scope of issues it comprises have significantly grown in recent years. Being aware of the topicality of this line of research, a large part of studies conducted within the project focussed upon it in a targeted way.

This collective monograph is dedicated to the public law liability of legal persons, relevant and problematic issues related to it, as well as to possible solutions. It is a collection of 17 articles, both previously published and updated, and previously unpublished, written especially for this monograph, divided into five chapters.

The first chapter “Legal Persons and Relevant Issues in the Protection of their Fundamental Rights” comprises four articles. It begins with V. Mantrovs’ article “Understanding of a Legal Person as the Subject of Liability”, followed by two studies of application of the presumption of innocence to a legal person – “The Presumption of Legal Persons’ Innocence in Criminal Proceedings” (author – K. Strada-Rozenberga) and “The Content of the Presumption of Innocence in the Case Law of the Court of Justice of the European Union with respect to Application of Out-of-Criminal-Procedure Sanctions (author – A. Smans). The chapter concludes with an extensive study by A. Rodiņa, dedicated to the protection of a legal person’s fundamental rights at the Constitutional Court of Latvia.

The second chapter examines aspects pertaining to the subject of liability in insurance law. It comprises three articles by V. Mantrovs – “The Case Law of the Court of Justice of the European Union Regarding Compensation for Non-pecuniary Damages Within Mandatory Civil Liability Insurance: Issues in Latvia”, “Regulation on the Period of Limitation in an Insurance Contract”, “Regulation

on Recourse Claim in Latvian Insurance Law”. The third chapter, in turn, is dedicated to topical issues in the administrative law liability of legal persons, wherein the author E. Danovskis has examined relevant issues like significance of the principles of penal law in administrative law, the case law regarding application of administrative liability to legal persons and board members thereof, as well as the issues of legal persons’ administrative liability in Latvia and possible improvements to it.

The fourth chapter is dedicated to the field of criminal law, focusing on the issues related to criminal law consequences of criminal offences attributable to legal persons. This chapter comprises the following articles – “Coercive Measures of Criminal Law for Legal Persons and the Process of Application Thereof – the Current Situation and Relevant Issues” (authors – J. Rozenbergs and K. Strada-Rozenberga), “Cooperation of Legal Persons in Criminal Procedure and Possibilities of Development” (author J. Maizītis) and “Expropriation of the Proceeds of Crime” (author – G. Kūtris).

The fifth, chapter concluding the monograph focuses upon preventive coercive measures and relevant issues in the application thereof. This chapter consists of four articles – “Temporary Legal Remedy in the Procedure of the Constitutional Court: Suspension of a Ruling” (author – A. Rodiņa), “Application of Preventive Coercive Measures to Legal Persons in Criminal Proceedings” (author – Ā. Meikališa), “Seizing Property in Criminal Proceedings. Seizure of a Legal Person’s Property” (author – A. Smans) and “The Legal Status of the Owner of Property Involved in Criminal Proceedings and Relevant Related Issues” (author – Ā. Meikališa).

All the articles present an in-depth research of the relevant issues, identifying them and providing recommendations regarding the solutions to unclear issues or eliminating the identified one. On behalf of the team of authors, I express hope that the provided assessments will be useful both in studies and practice of law, that the proposed recommendations will attract attention and provide grounds for discussion and debate, as well as, perhaps, will be taken into consideration in making and application of law.

Manager of the project 5.2.10.
 “Elaboration of a Sustainable Model for Increasing the Effectiveness
 of the Legal Framework for Economic Transformation”
 of the national research program EKOSOC-LV,
 scientific editor of the monograph,
 professor, corresponding member of the Latvian Academy of Sciences
 Ā. Meikališa

1. nodaļa

**Juridiskās personas un to pamattiesību
aizsardzības aktuālie jautājumi**

Juridiskās personas kā atbildības subjekta izpratne

Vadims Mantrovs

Ievads

Jautājums par juridisko personu kā vienu no atbildības subjektiem ietver divus juridiskās zinātnes fenomenus. No vienas puses, šis jautājums aptver juridisko personu kā vienu no tiesībsubjektības formām, taču, no otras puses, tas skar juridisko personu saistībā ar juridiskās atbildības jēdzienu, kas ir viena no tiesībsubjektības izpausmēm. Juridiskās personas regulējuma jautājums un juridiskās atbildības aspekti saistībā ar juridiskajām personām ieņem nozīmīgu lomu tiesību regulējumā, ņemot vērā gan juridiskās personas kā atbildības subjekta īpatnības, gan juridisko personu skaitu un atbildības apmēru, gan tautsaimniecības intereses, kuras skar juridisko personu rīcība. Neskatoties uz šo abu fenomenu aktualitāti, tiem gan katram atsevišķi, gan abiem kopumā Latvijas tiesību literatūrā līdz šim nav pievērsta pietiekama uzmanība.¹ Taisnības labad jāatzīmē, ka atsevišķie juridiskās atbildības veidi līdzšinējā Latvijas tiesību literatūrā ir aplūkoti diezgan plaši, piemēram, juridisko personu krimināltiesiskā atbildība un tās īpatnības, civiltiesiskā atbildība un administratīvi tiesiskā atbildība. Tomēr jautājums par juridisko personu kā atbildības subjektu palicis neiztirzāts, kas nosaka šī temata aktualitāti Latvijas tiesību kontekstā.

Ņemot vērā, ka atbildības jēdziens var tikt uztverts dažādās nozīmēs un no dažādu atbildības veidu un formu viedokļa, šis raksts veltīts tieši juridiskajai atbildībai. Raksts aptver juridiskās personas kā juridiskās atbildības subjektu, tādēļ šajā rakstā netiks analizēti juridiskās atbildības priekšnoteikumi nedz kopumā, nedz tādos atsevišķos juridiskās atbildības veidos kā civiltiesiskā atbildība, krimināltiesiskā atbildība vai administratīvi tiesiskā atbildība. Tomēr rakstā uzmanība tiks pievērsta juridiskās atbildības būtībai, kas ir cieši saistīta ar juridisko personu kā juridiskās atbildības subjektu.

¹ Piemēram, viena no retajām publikācijām, kurā pētīta juridiskā persona kā atbildības subjekts un tā īpatnības, ir Agra Bitāna grāmata par civiltiesisko atbildību un tās veidiem, kurā aplūkota, tostarp, juridiskā persona kā civiltiesiskās atbildības subjekts (sk. Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997, 85.–90. lpp.).

1. Juridisko personu izpratne Latvijā

Juridiskās personas kā atbildības subjekta jēdziens ir saistīts ar juridiskās personas tiesisko statusu un tā izpratni Latvijas tiesībās. Juridiskās personas statuss tiek noteikts normatīvi un pamatojas uz likumdevēja izvēlētu pieeju juridiskās personas jēdziena izpratnē un juridisko personu veidu regulējumā. Tomēr šo jautājumu regulējumu ietekmē juridiskās zinātnes atziņas gan saistībā ar juridiskās personas jēdziena un būtības izpratni, gan ar juridiskās personas pazīmēm, kas ir juridisko personu normatīvā regulējuma pamatā. Privāttiesību teorijā pastāv vairākas juridisko personu teorijas, ar kurām tiesību zinātnieki centušies izskaidrot juridisko personu būtību un to pastāvēšanas mērķi.² Tomēr, kā norādīts pašā tiesību literatūrā, šīm teorijām nav bijis praktiskas nozīmes,³ jo izšķirošais jautājums saistīts ar normatīvi nostiprināto juridiskās personas jēdzienu. Līdzīgi varētu teikt par juridiskās atbildības pazīmēm, kuras aplūkotas tiesību literatūrā,⁴ taču tas, kādas pazīmes ir ietveramas juridiskās personas legāļdefinīcijā, ir atkarīgs no likumdevēja.

Gan Latvijas normatīvajos aktos, gan tiesu praksē, gan tiesību literatūrā pastāv vienprātība par divu juridisko personu pamatveidiem. Latvijas (tāpat kā citu Eiropas valstu) tiesību ietvarā tiek izšķirtas divu veidu juridiskās personas, proti, publisko tiesību juridiskās personas un privāto tiesību juridiskās personas. Šāds juridisko personu iedalījums Latvijā nostiprināts normatīvi. Valsts pārvaldes iekārtas likuma⁵ 1. pantā ietvertajās legāļdefinīcijās ir norādes uz abiem šo juridisko personu veidiem saistībā ar publiskas personas un privātpersonas jēdzienu legāļdefinīcijām.⁶ Gan tiesību literatūrā,⁷ gan tiesu

² Sk., piem., *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch*. Bearbeitet von Bassenge, Brudermüller, Ellenberger, Götz, Grüneberg, Sprau, Thorn, Weidenkaff, Weidlich. 72., Neubearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013, S. 24–25; Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 89. lpp.; Čakste K. *Civiltiesības. Lekcijas. Grām.*: Čakste K. *Civiltiesības. Lekcijas. Raksti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 41. lpp.; Torgāns K. Komentārs par 1407. pantu. *Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 21.–22. lpp.

³ *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch*. Bearbeitet von Bassenge, Brudermüller, Ellenberger, Götz, Grüneberg, Sprau, Thorn, Weidenkaff, Weidlich. 72., Neubearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013, S. 24; Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 89. lpp.

⁴ Sk., piem., Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997, 21.–24. lpp.; Torgāns K. Komentārs par 1407. pantu. *Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 21.–23. lpp.

⁵ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94, 2002, 21. jūn.

⁶ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1. panta 1. un 11. punkts.

⁷ E. Melņiņa komentārs par jēdzienu “persona”. *Grām.: Juridisko terminu vārdnīca*. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 198. lpp.; Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 89. lpp.; Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. *Jurista Vārds*, Nr. 7, 2012, 14. febr.

praksē, piemēram, lietā Nr. SKC-226/10 (Talsu tragēdijas lieta),⁸ atzīts šāds juridisko personu iedalījums.

Ņemot vērā, ka publisko tiesību juridiskās personas jēdziens ir pietiekami plaši aplūkots Latvijas tiesību literatūrā, nav konstatētas sevišķas problēmas juridiskās personas regulējumā un grūtības tā piemērošanā,⁹ publisko tiesību juridisko personu statuss šajā rakstā netiks detalizētāk aplūkots. Tomēr atsevišķi rakstā tālākajā tekstā tiks aplūkots privāto tiesību juridisko personu statuss, ņemot vērā ar privāto tiesību juridisko personu statusa regulējumu saistītās problēmas.

Latvijas tiesību literatūrā ir sniegtas dažādas privāto tiesību juridiskās personas jēdziena izpratnes vai skaidrojumi. Tā kā raksts neaptver juridiskās personas no vispārējā viedokļa, raksta ietvaros pietiekami būtu norādīt uz dažiem Latvijas tiesību literatūrā atrodamajiem šī jēdziena skaidrojumiem. Tā Latvijas tiesību literatūrā norādīts privāto tiesību juridisko personu skaidrojums, saskaņā ar kuru par privāto tiesību juridisko personu uzskatāma “civiltiesisku darījumu veikšanai likumā noteiktajā kārtībā izveidota un valsts institūcijā reģistrēta cilvēku kopa (organizācija u. c.) vai arī lietu kopība”.¹⁰ Šī skaidrojuma trūkums saistās ar to, ka privāto tiesību juridisko personu tiesībspēja skatīta vien no tiesisko darījumu viedokļa, neņemot vērā tos pienākumus, kas var izpausties, piemēram, no deliktspējas viedokļa. Cits apskatāmā skaidrojuma trūkums saistās ar terminoloģiskām nepilnībām kā norādes neesamība uz personu apvienības jēdzienu. Atšķirīgs privāto tiesību juridiskās personas skaidrojums sniegts civiltiesību literatūrā, juridisko personu saistot ar personu apvienību noteiktu mērķu sasniegšanai vai lietu kopību, kuru juridisko personību atzīst likums. Piemēram, ārkārtējais profesors K. Čakste privāto tiesību juridiskās personas saistījis ar sociālām vienībām vai lietu kopībām, kuras likums atzīst par tiesību subjektiem, piešķirot viņām juridisko personību.¹¹ Savukārt profesors K. Balodis norādījis uz privāto tiesību juridiskajām personām kā uz noteiktu mērķu īstenošanai nodibinātu vai likumā par tiesību subjektu atzītu organizāciju vai mantisko vērtību kopumu, kas par savām saistībām atbild tikai ar savu no dibinātāju un dalībnieku mantas nošķirtu mantu.¹²

⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-226/2010, 9.1. punkts. *Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, C-7.-C-72. lpp.

⁹ Sk. Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 42.–45. lpp; Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. *Jurista Vārds*, Nr. 7, 2012, 14. febr.

¹⁰ E. Melņiša komentārs par jēdzienu “persona”. *Grām.: Juridisko terminu vārdnīca.* Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 198. lpp.

¹¹ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. *Grām.: Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 40. lpp.

¹² Balodis K. *Ievads civiltiesībās.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 87. lpp.

Privāto tiesību juridiskās personas tiesisko statusu var raksturot, izmantojot divus tiesību institūtus – tiesībspēju un rīcībspēju, kuri šajā rakstā netiks sīkāk aplūkoti.¹³

2. Privāto tiesību juridisko personu regulējuma Latvijā raksturojums

No privāttiesību regulējuma viedokļa juridiskās personas ir viens no tiesību subjektu veidiem līdztekus fiziskajām personām un citiem personu veidiem kā dažāda veida un rakstura personu apvienības un mantas kopības, kurām likumdevējs nav piešķīris juridiskās personas statusu. Juridisko personu statusa regulējums ir atkarīgs no likumdevēja gribas gan attiecībā uz juridiskās personas jēdziena legāldefinīciju ar tajā iekļautajām juridiskās personas pazīmēm, gan attiecībā uz juridisko personu veidiem un to īpatnībām.

Neatkarīgi no tā, vai konkrētās Eiropas valsts civiltiesību kodifikācija pamatojas uz t. s. institucionālo, pandektu vai jaukto (hibrida) sistēmu,¹⁴ neatņemama šī regulējuma sastāvdaļa ir juridiskās personas institūts. Taču pretēji citu Eiropas valstu civiltiesību kodifikācijām (piemēram, Latvijas kaimiņvalstu pa sauszemes robežu, Vācijas u. c. Eiropas valstu) Civillikums neparedz t. s. vispārīgo daļu,¹⁵ ar ko izskaidrojama vispārīgu noteikumu neesamība Civillikumā, tostarp attiecībā uz juridiskām personām. Izņēmums ir vien atsevišķas norādes saistībā ar civiltiesību subjektiem¹⁶ Civillikuma Saistību tiesību daļas pirmās nodaļas pirmajā apakšnodaļā, kas pēc būtības uztverama par Civillikuma vispārīgās daļas sastāvdaļu, ja pieņem, ka Civillikums varētu sekot pandektu sistēmas kodifikācijas pieejai.

2.1. Juridiskas personas jēdziena normatīvā izpratne

Juridiskās personas regulējums parasti pamatojas uz juridiskās personas jēdziena regulējumu, kā tas ir, piemēram, Krievijā (Krievijas Civillkodeksa¹⁷

¹³ Par privāto tiesību juridisko personu tiesībspējas un rīcībspējas īpatnībām sk. Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 90.–96. lpp.

¹⁴ Par šim civiltiesību regulējuma kodifikācijas sistēmām un Latvijas izvēlēto civiltiesību regulējuma kodifikācijas pieeju Sk. Rozenfelds J. Lietu tiesību jēdziens Latvijas civiltiesību sistēmā. *Grām.: Starptautiskās zinātniskās konferences “Valsts un tiesību aktuālas problēmas” rakstu krājums*. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds “Saule”, 2010, 355.–357. lpp.

¹⁵ Kaut diskusijas Civillikuma pieņemšanas gaitā par vispārīgās daļas nepieciešamību pastāvēja (Švarcs F. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 162.–163. lpp.).

¹⁶ Kā pamatots šī raksta 1.2. apakšnodaļā, Civillikuma Saistību tiesību daļas pirmās nodaļas pirmās apakšnodaļas normas, jo sevišķi Civillikuma 1407. pants, aptver civiltiesību subjektus, nevis regulē juridiskās personas, tās atsevišķi ņemot.

¹⁷ Гражданский кодекс Российской Федерации [Krievijas Civillkodekss]. Pieejams: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/.

48. panta pirmā daļa) vai Lietuvā (Lietuvas Civillikuma¹⁸ 2.33. panta pirmā daļa), vai juridisko personu veidu identificēšanu, kā tas ir, piemēram, Igaunijā (Igaunijas Civillikuma Vispārīgās daļas likuma¹⁹ 25. panta pirmā daļa) vai Vācijā (Vācijas Civillikuma²⁰ 21., 22. un 80. pants). Ja juridiskās personas jēdziens un līdz ar to arī juridiskās personas pazīmes ir normatīvi nostiprinātas, tad tas ļauj šīs pazīmes aplūkot normatīvā ietvarā.²¹

Jāatzīmē, ka iepriekš raksturotais juridisko personu iedalījums publisko tiesību un privāto tiesību juridiskajās personās var būt noteikts tieši civiltiesību kodifikācijā, kā tas ir, piemēram, Lietuvā (Lietuvas Civillikuma 2.34. panta pirmā daļa) vai Igaunijā (Igaunijas Civillikuma Vispārīgās daļas likuma 24. un 25. pants), vai arī izrietēt netieši no civiltiesību normu attiecināšanas uz publisko tiesību juridiskajām personām, piemēram, Vācijā (Vācijas Civillikuma 89. pants) vai Krievijā (Krievijas Civillikuma 124.–127. pants).

Latvijas tiesībās nav atrodams vispārīgs regulējums par privāto tiesību juridiskajām personām, tai skaitā privāto tiesību juridisko personu veidu regulējums, jo ne Civillikums, ne kāds cits normatīvais akts šādu regulējumu neparedz. Uz to, ka Latvijas tiesībās nav paredzēta juridiskās personas legāldefinīcija, ir norādīts Latvijas tiesību literatūrā divdesmit gadus atpakaļ, un kopš tā laika šajā jautājumā joprojām nekas nav mainījies.²² Tomēr no Latvijas teritorijā kādreiz pastāvējušo tiesību viedokļa jāņem vērā, ka juridiskās personas jēdziens ar tajā ietvertu juridiskās personas pazīmju regulējumu bija atrodams LPSR Civillikumsā, proti, tā 23. pantā. Šī panta regulējums tika aplūkots padomju civiltiesību literatūrā, izšķirot četras juridiskās personas pazīmes – organizatorisko struktūru, mantas nošķirtību, spēju savā vārdā iegūt tiesības un uzņemt pienākumus (t. i., civilo tiesībspēju) un spēju būt par prasītāju un atbildētāju tiesā (t. i., civilprocesuālo tiesībspēju).²³ No mūsdienu viedokļa šādas pazīmes varētu tikt izmantotas Latvijas tiesībās, taču no pašreizējo Latvijas tiesību viedokļa šīs juridiskās personas pazīmes pamatosies nevis uz normatīvu autoritāti, bet gan sakņosies tiesību zinātnē.

¹⁸ Civil code of the Republic of Lithuania [Lietuvas Civillikums]. Available: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495>.

¹⁹ General Part of the Civil Code Act [Igaunijas Civillikuma Vispārīgās daļas likums]. Available: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013019/consolide>.

²⁰ Bürgerliches Gesetzbuch [BGB]. Available: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>.

²¹ Piemēram, par juridiskās personas pazīmēm Krievijā Sk. *Российское гражданское право. Учебник. В 2 томах*. Ответственный редактор заслуженный деятель науки РФ, доктор юридических наук, профессор Е. А. Суханов. Том I. М.: Статут, 2016, с. 184–189.

²² Torgāns K. Komentārs par 1407. pantu. *Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 21. lpp.

²³ *Latvijas PSR Civillikuma komentāri*. P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes profesora juridisko zinātņu doktora J. Vēbera vispārīgā redakcijā. Rīga: Liesma, 1979, 47.–49. lpp.

2.2. Juridisko personu veidi

Cita neatņemama privāto tiesību juridisko personu tiesībsubjektības regulējuma sastāvdaļa saistās ar juridisko personu veidu regulējumu. Piemēram, Vācijā pastāv tieši normatīvi izdalītas trīs veidu privāto tiesību juridiskās personas kā sabiedrība ārpus komercdarbības (*nicht wirtschaftlicher Verein* – vācu val.) (Vācijas Civillikuma 21. pants), komercdarbības sabiedrība (*wirtschaftlicher Verein* – vācu val.) (Vācijas Civillikuma 22. pants) un nodibinājumi (*Stiftungen* – vācu val.) (Vācijas Civillikuma 80. pants *et seq.*). Krievijā regulēti tādi vairāki juridisko personu veidi kā komerciālās korporatīvās organizācijas, pilnā sabiedrība utt. (Krievijas Civillikoda 66. un turpmākie panti), Igaunijā privāto tiesību juridisko personu uzskaitījums paredzēts Igaunijas Civillikoda Vispārīgās daļas likuma 25. panta pirmajā daļā.

Latvijā privāto tiesību juridisko personu veidu uzskaitījums nav atrodams. Ievērojot šo Latvijas tiesību trūkumu attiecībā uz juridisko personu vispārīgo regulējumu, juridiskā personība tiek piešķirta noteiktu juridisko personu veidiem speciālajos likumos (ar izņēmumu attiecībā uz mantojumu, kuram tiesiskais statuss noteikts pašā Civillikumā), kuros reglamentēts šo personu statuss. No pašreiz spēkā esošo Latvijas tiesību viedokļa Latvijas tiesībās privāto tiesību juridisko personu statuss piešķirts atsevišķiem komersantu veidiem – kā abu veidu kapitālsabiedrībām (sabiedrība ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrība)²⁴ un kooperatīvajai sabiedrībai.²⁵ Juridiskā personība ir piešķirta arī biedrībām un nodibinājumiem uz speciālā likuma, proti, Biedrību un nodibinājuma likuma, pamata.²⁶ Tāpat tā piešķirta reliģiskajām organizācijām saskaņā ar Reliģisko organizāciju likuma 13. panta pirmo daļu un politiskajām partijām, kuru juridiskais statuss piešķirts atbilstoši Politisko partiju likuma 3. pantam. Juridiskā personība piešķirta arī tādiem nelieliem saimnieciskās darbības veicējiem kā individuālajam (ģimenes) uzņēmumam, zemnieka saimniecībai vai zvejnieka saimniecībai, kas uzskatāmi par juridiskajām personām uz speciālā likuma – likuma “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību”²⁷ – pamata.²⁸

Atsevišķos gadījumos Latvijas likumos ir tieši norādīts, ka juridiskā personība nav piešķirta, piemēram, ārvalstu komersantu pārstāvniecību gadījumā, Komerclikums tieši paredz, ka ārvalsts komersanta “[p]ārstāvniecība nav juridiskā persona, un tai nav tiesību veikt komercdarbību Latvijā”.²⁹

Tāpat Latvijas tiesībās atsevišķām personu apvienībām var tikt piešķirta ierobežota tiesībspēja, kura pamatojas uz juridiskās personas pazīmēm bez juridiskā

²⁴ Komerclikuma 135. panta pirmā daļa.

²⁵ Kooperatīvo sabiedrību likuma 4. panta pirmā daļa.

²⁶ Biedrību un nodibinājuma likuma 3. pants.

²⁷ Likums “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību”: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 6/7, 1992, 13. febr.

²⁸ Likuma “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību” 8. panta trešā daļa.

²⁹ Komerclikuma 25. panta astotās daļas otrais teikums.

statusa paredzēšanas. Tās ir personālsabiedrības (pilnsabiedrības un komandītsabiedrības), kam piemīt noteikta tiesībspēja, bet ne juridiskā personība. Tā saskaņā ar Komerclikuma 90. panta pirmo daļu “[pilns]abiedrība, izmantojot savu firmu, var iegūt tiesības un uzņemt saistības, iegūt īpašuma un citas lietu tiesības, kā arī būt prasītāja un atbildētāja tiesā”. Šī norma tieši attiecas uz pilnsabiedrību un *mutatis mutandis* uz komandītsabiedrību saskaņā ar Komerclikuma 188. panta otro daļu.

2.3. Juridiskās personas tiesībsubjektības rašanās

Neatņemama juridiskas personas regulējuma sastāvdaļa saistās ar juridisko personu tiesībsubjektības iegūšanas pamatu regulējumu. Tipisks veids, kādā notiek juridisko personu statusa iegūšana, ir tiesas vai administratīvās iestādes veikta reģistrācijas procedūra personu apvienībām, kurām likums piešķir juridisko personību. Vēsturiski Latvija ir turējusies pie administratīvās iestādes pieejas, ko īsteno Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs, kura statuss un kompetence noteikta uz atsevišķa likuma – likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru”³⁰ – pamata. Juridiskās personības piešķiršana, veicot reģistrācijas procedūru (proti, izdarot ierakstus par konkrētas juridiskās personas reģistrāciju, attiecīgajā Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra uzturētajā reģistrā) ir tieši paredzēta speciālajos likumos atsevišķiem juridisko personu veidiem, kā tas ir kapitālsabiedrību,³¹ kooperatīvo sabiedrību,³² biedrību,³³ nodibinājumu,³⁴ reliģisko organizāciju,³⁵ politisko partiju³⁶ un individuālā (ģimenes) uzņēmuma, zemnieka saimniecības vai zvejnieka saimniecības gadījumā.³⁷

Tai pašā laikā pastāv citi tiesībsubjektības iegūšanas veidi, piemēram, statusa iegūšana ar ārējā normatīvajā aktā veiktu atzīšanu. Šādā veidā juridiskās personas tiesībsubjektību iegūst tādas lietu kopības kā mantojums, kuram tā piešķirta uz likuma pamata. Latvijā šis princips ir nostiprināts Civillikuma 383. pantā, saskaņā ar kuru “[m]antojums ir juridiska persona. Mantojums var iegūt tiesības un uzņemt saistības”. Mantojuma kā juridiskās personas tiesībsubjektības rašanās saistāma ar mantojuma atklāšanos, kas ir mantojuma atstājēja nāves brīdis, un izbeidzas uz likuma pamata ar mantnieka apstiprināšanos mantojuma tiesībās, proti, mantojuma pieņemšanu un iegūšanu (Civillikuma 701. pants).

³⁰ Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 49, 1990, 01.dec

³¹ Komerclikuma 135. panta otrā daļa.

³² Kooperatīvo sabiedrību likuma 4. panta otrā daļa.

³³ Biedrību un nodibinājuma likuma 3. pants.

³⁴ Biedrību un nodibinājuma likuma 3. pants.

³⁵ Reliģisko organizāciju likuma 13. panta pirmā daļa.

³⁶ Politisko partiju likuma 3. pants.

³⁷ Likuma “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību” 8. panta trešā daļa.

Privāto tiesību juridiskās personas tiesībsubjektības iegūšanas vispārīgais regulējums Latvijas civiltiesībās nav atrodams, izņemot Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1. panta 11. punktu saistībā ar privātpersonas termina legāļdefinīciju, uz ko norādīts iepriekš. Tas rada īpatnēju pieeju privāto tiesību juridiskās personas kā atbildības subjekta regulējumam speciālajās normās, kuras tiks raksturotas raksta 2.4. un 3.1.2. apakšnodaļā.

2.4. Civiltiesību subjekta nošķiršana no juridiskajām personām: Civillikuma 1407. panta regulējuma ietvars

Juridisko personu jēdzienu būtu nepieciešams nošķirt no civiltiesisko attiecību subjekta jeb civiltiesību subjekta jēdziena, jo pēdējais cieši saistīts ar publisko tiesību vai privāto tiesību juridisko personu veidiem un to regulējumu. Šajā saistībā tipiska kļūda Latvijas tiesību literatūrā un Latvijas tiesu praksē attiecas uz Civillikuma 1407. panta regulējuma izpratni, jo šī norma radusies pavisam citā tiesiskā situācijā un tiesību izpratnes laikā. Minētā norma izstrādāta pagājušā gadsimta 30. gados, taču tās būtība pārņemta no 19. gadsimta tiesību krājuma – Vietējo likumu kopojuma, kurš no civiltiesību regulējuma ietvara viedokļa lielā mērā ietekmējies no Senās Romas privāttiesību noregulējuma. Tāpēc Civillikuma 1407. pantu nevar lasīt burtiski, bet tas ir jāizprot no mūsdienu Latvijas tiesību sistēmiskās izpratnes viedokļa. Uz šo Civillikuma 1407. panta īpatnību uzmanība vērsta tiesību literatūrā, norādot gan uz to, ka “Civillikuma 1407. pants ir izstrādāts citā laikmetā”,³⁸ gan uz to, ka “Civillikumā izteiktajam juridiskās personas iedalījumam [Civillikuma 1407. pantā – autora piezīme] un arī pirms kara dotajiem tās skaidrojumiem [izlaista atsauce – autora piezīme] ir jāpieiet ļoti kritiski, tādēļ ka mūsdienu tiesību teorija un prakse juridiskās personas skaidrojumā un iedalījumā ir attīstījušās”.³⁹

Civillikuma 1407. pants paredz, ka “[p]ar juridiskām personām atzīstamas valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumi un lietu kopības, kurām piešķirta juridiska personība”. No šajā normā ietvertā maldinošā formulējuma “par juridiskām personām atzīstamas” varētu pieņemt, ka šī norma tiešām regulē juridisko personu veidus, taču šāds uzskats būtu kļūdainis. Civillikuma 1407. pants regulē nevis juridiskās personas, kā tradicionāli šīs normas saturs raksturots Latvijas civiltiesību zinātnē un tiesu praksē, bet gan civiltiesību subjektus, kuri piedalās civiltiesiskajā apgrozībā savu mantisko interešu nodrošināšanai un pienākumu izpildei. Šis secinājums pamatojas uz šādiem apsvērumiem.

Civillikuma 1407. panta regulējums pamatojas uz Vietējo likumu kopojuma 3. daļas “Civiltiesības” (turpmāk – VLK) 713. pantu, kurš VLK bija ievietots Lietu

³⁸ Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. *Jurista Vārds*, Nr. 7, 2012, 14. febr.

³⁹ Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997, 86. lpp.

tiesību daļā un attiecās uz personām, kuras var iegūt īpašuma tiesību.⁴⁰ Šajā pantā bija arī šo personu uzskaitījums: “valsts (fisks), visādas korporācijas (pilsētas un pilsētu pašvaldības un korporācijas, lauku jeb zemnieku pagasti), visādas iestādes (baznīcas, labdarības un vispārderīgās iestādes, mācīto vai mācību iestādes, kredītiestādes utt.), beidzot lietu kopības, kurām piešķirta juridiska personība, piemēram, mantojumu masas”.⁴¹

Šajā VLK pantā ietvertās normas avotu uzskaitījumā ir norādīts: “L. 22 D. De fidejuss, (XLVI, 1); L. 23 D. ad municip. (L.1), и др.”⁴² Kā redzams no šo avotu uzskaitījuma, šis uzskaitījums nav apzināti norādīts kā izsmelošs, kas izriet no šī uzskaitījuma beigās ievietotā formulējuma “un citi” (*u dp.* – krievu val.). Šie avoti saistās ar tiem subjektiem, kuriem Senās Romas privāttiesībās tika piešķirta tiesībspēja un ricībspēja civiltiesiskajā apgrozībā.⁴³ Taču Senās Romas privāttiesībās radušos juridisko personu institūta aizsākumus, salīdzinot ar juridisko personu institūta izpratni mūsdienās, nevajadzētu pārvērtēt, neskatoties uz to, ka Senās Romas privāttiesībās radās juridisko personu ideja un sniegta to praktiskā izpausme (izstrādājot to tiesībspējas izpratni, kura ir atšķirīga no fiziskajām personām, ricībspējas izpratni un juridisko personu veidus).⁴⁴ Valsts kases (*fiscus* – latīņu val.), kas bija Senās Romas valstij piederošā manta, kura iesaistīta civiltiesiskajā apgrozībā, ir ilustratīvs piemērs šādai juridisko personu institūta izpratnei. VLK 713. pants, norādot uz valsts kasi (kaut šī panta avotu uzskaitījumā, kurš norādīts iepriekš,

⁴⁰ Kā redzams no VLK 713. panta un Civillikuma 1407. panta salīdzinājuma, no to izvietojuma viedokļa attiecīgi VLK un Civillikumā un no to regulējuma priekšmeta, šie panti pēc būtības attiecas uz dažādu jautājumu reglamentāciju, tādēļ nevarētu teikt, ka Civillikuma 1407. pants atvieto VLK 713. pantu (sal. Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs, kas dod pārskatu par to, kurus 1864. g. izd. Civillikumu pantus atvieto 1937. g. izd. Civillikuma panti. *Grām.: Civillikums. Kodifikācijas nodaļa 1937. gada izdevums. Trešais iespiedums.* Sastādījis Jānis Lauva. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 91., 103. lpp.). Tomēr šo abu normu būtība ir salīdzināma tiktāl, ciktāl šīs normas paredz juridisko personu veidus (atbilstoši šo normu formulējumos izmantotajai terminoloģijai), tādēļ varētu teikt, ka šajā aspektā Civillikuma 1407. pants pamatojas uz VLK 713. panta regulējumu.

⁴¹ Civillikumi (vietējo likumu kopojuuma 3. daļa). Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izsludināti līdz 1935. gada 1. janvārim, ar dažiem paskaidrojumiem. Sastādījuši: A. Būmanis, H. Eļerss, J. Lauva, V. Valters un Rapa, 1935, 113. lpp.

⁴² *Сводъ гражданскихъ узаконеній Губерній Остзейскихъ, повелѣніемъ Государя Императора Александра Николаевича составленный. Сводъ мѣстныхъ узаконеній Губерній Остзейскихъ. Часть Третія. Законы гражданскіе.* СанктПетербург: Типография Второго Отдѣленія Собственной Е.И.В. Канцеляріи, с. 115.

⁴³ Sk., piem., Покровский И. А. *Исторія римскаго права. Издание 4-е.* Петроград: Издание Юридическаго книжнаго склада “Право”, 1918, с. 236–243; *Римское частное право. Учебник.* Под ред. профессора И. Б. Новицкого и профессора И. С. Перетерского. М.: Зерцало-М, 2016, с. 131–134.

⁴⁴ Покровский И. А. *Исторія римскаго права. Издание 4-е.* Петроград: Издание Юридическаго книжнаго склада “Право”, 1918, с. 243; *Римское частное право. Учебник.* Под ред. профессора И. Б. Новицкого и профессора И. С. Перетерского. М.: Зерцало-М, 2016, с. 128.

nav tiesas norādes uz valsts kasi kā civiltiesību subjektu), saprot valsts kasi kā civiltiesību subjektu, kas piedalās civiltiesiskajā apgrozībā valsts ekonomisko interešu nodrošināšanai. Tādējādi VLK 713. pantā ietvertais uzskaitījums attiecas nevis uz juridisko personu institūtu mūsdienu izpratnē no publisko tiesību un privāto tiesību juridisko personu iedalījuma viedokļa, bet gan uz civiltiesību subjektiem. Pārņemot VLK 713. panta regulējumu attiecībā uz it kā šajā normā raksturotajiem juridisko personu veidiem un to ietverot Civillikuma Saistību tiesību daļā attiecībā uz tiesiskajiem darījumiem vispār, šī regulējuma formulējumi nav būtiski mainījušies, kaut atsevišķi subjektu veidi ir redakcionāli precizēti un atsevišķi subjekti kā muižnieku sabiedrības ir izslēgtas no Civillikuma 1407. panta regulējuma.

Līdz ar to Civillikuma 1407. pants (līdzīgi kā VLK 713. pants) norāda uz civiltiesību subjektiem, nevis paredz juridisko personu veidus vai piešķir konkrētajām personām juridisko personību. Šo Civillikuma 1407. panta regulējuma īpatnību, kā norādīts iepriekš, nav ņēmušas vērā tiesas. Tā lietā Nr. SKC-226/2010 (Talsu traģēdija) Civillietu departaments norādīja, ka “Civillikuma 1407. pants paredz tos subjektus, kuriem privāttiesiskajās attiecībās tiek atzīts juridiskas personas statuss”,⁴⁵ tālāk uzskaitot šajā normā paredzētos subjektus, kaut pareizi būtu norādīt uz civiltiesību subjektiem. Arī tiesību literatūrā pieļauta līdzīga kļūda. Piemēram, pirmskara literatūrā profesors V. Bukovskis komentārā par VLK 713. pantu, kas ir analoga norma Civillikuma 1407. pantam, sajaucis civiltiesību subjektus ar juridiskajām personām, jo norādījis, ka “vietējās tiesības paredz tikai 4 juridiskās personas veidus: kasi, dažāda veida korporācijas vai šķiras, dažāda veida nodibinājumus un tādu lietu kopību, kurām piešķirta juridiskā personība, galvenokārt mantojuma masas”.⁴⁶ Šo kļūdu atkārtoti arī citi autori gan pirmskara literatūrā, gan mūsdienu literatūrā, raksturojot Civillikuma 1407. pantu un kļūdaini uzskatot, ka tas aptver juridiskās personas, nevis civiltiesību subjektus.

Lai novērstu Civillikuma 1407. panta maldinošo regulējumu un nodrošinātu skaidrību šīs normas piemērošanā, **norādi uz juridiskām personām** šajā normā būtu jāaizstāj ar **civiltiesību subjektiem**. Izdarot šos grozījumus, šī norma precīzi noteiktu, kuras personas uzskatāmas par civiltiesību subjektiem, un izvairītos no juridisko personu jēdziena maldinošās norādīšanas.

Civillikuma 1407. pantā paredzēto civiltiesību subjektu kā tiesību subjektu tiesiskais statuss savukārt ir noteikts citās – speciālajās – normās.

Tiktāl, ciktāl tiek aptvertas juridiskās personas, šīs normas noteiktas speciālajos likumos ar izņēmumu attiecībā uz mantojumu, kuram tiesiskais statuss

⁴⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-226/2010, 9.1. punkts. *Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, C-7.-C-72. lpp.

⁴⁶ Буковский В. Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Прибалтійскихъ съ продолженіемъ 1912–1914 г.г. и съ разъясненіями : въ 2 томахъ. Том II. Право требованій. Рига : Тип. Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 310.

noteikts pašā Civillikumā, tikai citā tā daļā, proti, Mantojuma tiesību daļā. Publisko tiesību juridisko personu gadījumā Valsts pārvaldes iekārtas likums uzskatāms par šādu speciālo likumu, bet privāto tiesību juridisko personu gadījumā – speciālie likumi, kuros piešķirta juridiskā personība noteiktām personu apvienībām.

Tā rezultātā Civillikuma 1407. panta piemērošana atkarīga no speciālo normu regulējuma, kuru ietvaros noteiktām personām tiek piešķirta juridiskā personība (juridiskajām personām) vai noteikta tiesībspēja (personu apvienībām, kurām nav piešķirta juridiskā personība). Savukārt, ja izrādītos, ka kāds subjekts, kurš ir norādīts Civillikuma 1407. pantā, nebauda tiesībspēju, proti, nav atzīstams par tiesību subjektu citā speciālajā normā, šādā gadījumā norāde uz šādu subjektu Civillikuma 1407. pantā būtu atzīstama par nepiemērojamu.

Šis secinājums ir būtisks saistībā ar juridiskās personas termina lietošanu speciālajos likumos saistībā ar atbildības subjektiem, kas aplūkots raksta 4. nodaļā. Ja speciālie likumi paredz juridisku personu kā atbildības subjektu, tad tā ir atsaukšanās nevis uz Civillikuma 1407. pantu, kura regulējums nav saistāms ar juridisko personu regulējumu, bet gan uz speciālajām normām, no kurām izriet konkrētā subjekta juridiskās personas statuss. Ja tiek lietots privāto tiesību juridiskās personas termins, kā tas ir Krimināllikumā (kas tiks analizēts raksta 4.3. apakšnodaļā), tad, lai cik tas nešķistu paradoksāli, tā ir patiesībā norāde uz Valsts pārvaldes iekārtas likumu. Pamatojums šādam secinājumam ir apsvērumi, ka Valsts pārvaldes iekārtas likums un nevis, piemēram, Civillikums reglamentē šāda termina lietošanu, kā jau ticis norādīts iepriekš, jo Latvijas privāto tiesību regulējums, tai skaitā Civillikums, šādu personu nepazīst. Savukārt, ja speciālie likumi norāda uz juridiskās personas terminu no privāto tiesību juridiskās personas izpratnes viedokļa, tad tās ir norādes uz speciālajiem likumiem (izņemot mantojumu, kā raksturots iepriekš), kuros noteiktām personu apvienībām vai mantas kopībām ir piešķirta juridiskā personība.

Sevišķi būtiski tas ir attiecībā uz personālsabiedrībām kā vienu no komersantu veidiem. Ja **likumdevējs ir uzskatījis**, ka personālsabiedrības kā atbildības subjekts ir aptveramas papildu juridiskajām personām, tad **personālsabiedrības ir jānorāda atsevišķi kā atbildības subjekts**, ņemot vērā to, ka uz tām netiek attiecināts juridiskās personas statuss. Šāds noteikums attiecas arī uz personālsabiedrību tiesībām, kas ir ārpus šī raksta ietvariem. Tā, piemēram, saistībā ar masu informācijas līdzekļu dibināšanu likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 8. pants nosaka, ka tiesības dibināt un izdot masu informācijas līdzekļus ir juridiskajām un fiziskajām personām, **kā arī** personālsabiedrībām, vai uz darba devēju, jo saskaņā ar Darba likuma 4. panta pirmo daļu darba devējs ir fiziska vai juridiska persona **vai arī** tiesībspējīga personālsabiedrība, kas uz darba līguma pamata nodarbina vismaz vienu darbinieku.

3. Juridiskās atbildības jēdziens un tā izpratne Latvijas tiesībās

Juridiskā atbildība ir vienlaikus gan viens no atbildības veidiem,⁴⁷ gan viens no sociālās atbildības veidiem līdztekus ētiskajai (morālajai) atbildībai un politiskajai atbildībai, kā norādīts līdzšinējā Latvijas tiesību literatūrā.⁴⁸ Papildus šiem sociālās atbildības veidiem varētu izdalīt arī ekonomisko atbildību. Katram sociālās atbildības veidam ir savas īpatnības, kas raksturo tā būtību un saturu.

Atšķirībā no citiem sociālās atbildības veidiem juridiskā atbildība ir juridisks jēdziens, kurš pamatojas uz tiesisko regulējumu,⁴⁹ – par noteiktu atbildības subjekta rīcību darbības vai bezdarbības formā, ar kuru nodarīts vai pieņemams, ka nodarīts kaitējums, paredzētas tiesiskās sekas. Šīs tiesiskās sekas ir atspoguļotas konkrētā tiesību normā (t. i., tiesību normas tiesiskajās sekās), ja iestājas šajā normā paredzētais tiesiskas sastāvs, kas konstituē konkrētā atbildības subjekta juridisko atbildību. No šī aspekta raugoties, nevar piekrist Latvijas tiesību literatūrā izteiktajam viedoklim, ka ar juridisko atbildību “jāsaprot cilvēka psiholoģiskais stāvoklis vai attieksme pret savu darbību un tās sekām (pozitīvā juridiskā atbildība)”.⁵⁰ Ja juridiskā atbildība saistīta ar tiesību normas sastāvā ietvertajām tiesiskajām sekām, kad konkrētajā dzīves gadījumā īstenojas tiesību normas tiesiskais sastāvs, juridiskā atbildība nevar tikt saistīta ar subjektīvu personas attieksmi, bet gan ar juridisko faktu, kas pamatojas uz tiesību normas piemērošanu.⁵¹

Cita juridiskās atbildības īpatnība, kas to atšķir no pārējiem sociālās atbildības veidiem, ir saistīta ar to, ka juridiskās atbildības īstenošanai pastāv piespiedu mehānisms, kas atspoguļots procesuālajā mehānismā. Pārējo sociālās atbildības veidu īstenošana ir atkarīga no konkrētās personas rīcības, proti, no personas subjektīvās attieksmes pret pieļauto pārkāpumu. Tāpēc nevar piekrist viedoklim, ka juridiskā atbildība var izpausties “kā piespiedu līdzeklis”,⁵² jo juridiskajai atbildībai ir tieši raksturīgs piespiedu mehānisms šīs atbildības īstenošanai. Nebūtu

⁴⁷ Par atbildības jēdzienu kopumā Sk. Apse D. Atbildība kā nerealizēts valstiskums. *Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 78.–80. lpp.

⁴⁸ Apse D. Atbildība kā nerealizēts valstiskums. *Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 79. lpp.

⁴⁹ Par juridiskās atbildības pazīmēm Sk. Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997, 21.–24. lpp.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Šāds viedoklis ir arī iepriekš kritizēts Latvijas tiesību literatūrā saistībā ar juridiskās atbildības jēdzienu un tās pazīmēm (Sk. Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997, 13, 18.–19. lpp.).

⁵² Apse D. Atbildība kā nerealizēts valstiskums. *Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 79. lpp.

pareizi uzskatīt, ka angloamerikāņu tiesību sistēmā juridiskās atbildības jēdziens ir saprotams šaurākā nozīmē, ar to raksturojot “tiesas noteiktu, saskaņā ar likumu noteikto juridisko pienākumu”.^{53,54}

Atkarībā no juridiskās atbildības rakstura var izdalīt galvenos juridiskās atbildības veidus – civiltiesiskā atbildība, krimināltiesiskā atbildība un administratīvi tiesiskā atbildība.

Juridiskās atbildības jēdziens nav abstrakts un nevar pastāvēt neatkarīgi no atbildības subjekta jēdziena. No šī aspekta būtu aplūkojama juridiskā persona kā atbildības subjekts un tā īpatnības katra šīs juridiskās atbildības veida ietvaros.

4. Juridiskās personas kā atbildības subjekta īpatnības

Latvijas tiesības atzīst juridisko personu par vienu no atbildības subjektiem atkarībā no atbildības veida rakstura un būtības. Tā Latvijas tiesībās privāto tiesību juridiskā persona kā atbildības subjekts pazīstams visos trijos juridiskās atbildības veidos, proti, civiltiesiskajā atbildībā (līdzīgi kā publisko tiesību juridiskās personas, kuras uzskatāmas par civiltiesību subjektiem⁵⁵), administratīvi tiesiskajā atbildībā un krimināltiesiskajā atbildībā, kaut dažādā raksturā un apjomā. Savukārt publisko tiesību juridiskā persona (kā tiks raksturots turpmāk) var būt par atbildības subjektu vienīgi civiltiesiskās atbildības ietvaros kā civiltiesību subjekts.

Neatņemama juridiskās personas kā atbildības subjekta iezīme saistās ar to, ka juridiskajai personai kā atbildības subjektam visos atbildības veidos ir jābūt norādītam *expressis verbis* tiesību normā, no kuras izriet konkrētā juridiskā atbildības izpausme. Nevar pastāvēt atbildība juridiskajai personai kā atbildības subjektam, ja tā nav tiesību normā tieši paredzēta, kas nozīmē, ka fiziskās personas atbildību nevar ekstrapolēt uz juridisko personu kā atbildības subjektu, ja konkrētā norma neparedz juridisko personu kā atbildības subjektu. Šāds secinājums ir jo sevišķi būtisks atbildības veidos, kuri ietilpst publisko tiesību regulējuma ietvarā kā administratīvi tiesiskā un krimināltiesiskā atbildība.

Juridiskās personas kā atbildības subjekta izpratnes īpatnības visos trijos juridiskās atbildības veidos tiks aplūkotas atsevišķi. Jāatzīmē, ka juridisko personu atbildības satura īpatnības un atbildības priekšnoteikumi šajos atbildības veidos šajā rakstā netiks aplūkoti, taču tie ir apskatīti citos šajā monogrāfijā ietvertajos rakstos.

⁵³ Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 79. lpp.

⁵⁴ Par juridisko atbildību vispārējo tiesību (*Common law* – angļu val.) Sk. Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997, 12.–13. lpp.

⁵⁵ Šis jautājums aplūkots raksta 4.1.1.apakšnodaļā.

4.1. Civiltiesiskā atbildība

Civiltiesiskās atbildības ietvaros atbildības subjekts saistāms nevis ar publisko tiesību vai privāto tiesību juridiskajām personām, bet gan ar Civillikuma 1407. pantā norādītajiem civiltiesību subjektiem. Civillikuma 1407. panta īpatnība ir tāda, ka tā ir materiālo tiesību norma, kas no atbildības subjekta viedokļa nosaka civiltiesību subjektus, no kurām prasāma līgumā vai likumā noteiktā pienākuma izpilde un pret kurām pienākuma neizpildīšanas gadījumā, ja likums to paredz, izvirzāms prasījums kā pret parādnieku civiltiesiskās attiecības ietvaros.

4.1.1. Publisko tiesību juridiskās personas kā civiltiesību subjekti

Civillikuma 1407. pants starp civiltiesību subjektiem norāda uz **diviem** publisko tiesību juridisko personu veidiem: **valsti** kā sākotnējo publisko tiesību juridisko personu un iestādēm, kuras būtu jāuztver **atvasināto publisko personu** nozīmē, no kurām Civillikuma 1407. pantā izdalīts viens šāds personu veids – pašvaldības, sekojot Senās Romas privāttiesību regulējuma īpatnībām.⁵⁶ Uz to, ka termins “iestāde” Civillikuma 1407. pantā jālasa kā atvasināta publiskā persona, jau iepriekš norādīts tiesību literatūrā.⁵⁷ Šajā saistībā Civillietu departaments norādījis, ka “Civillikuma 1407. panta izpratnē iestāde ir ar likumu vai uz likuma pamata izveidota patstāvīga jeb autonoma valsts iestāde [t. i., atvasināta publiskā persona – autora piezīme]. Turpretī visas citas tiešās pārvaldes iestādes nav iestādes Civillikuma 1407. panta izpratnē”.⁵⁸ Tātad ministrijas vai iestādes, kuras nav uzskatāmas par autonomām valsts iestādēm, piemēram, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests, nevar būt par civiltiesību subjektiem, šajā gadījumā – atbildības subjektiem civiltiesiskās atbildības ietvaros, bet prasījums par šo iestāžu darbinieku rīcību izvirzāms pret valsti kā civiltiesību subjektu.⁵⁹

Taisnības labad jāatzīmē, ka Latvijas tiesu prakse nav bijusi konsekventa visos gadījumos, jo Civillietu departaments vienā no lietām kļūdaini atzinis pašvaldības iestādi, nevis pašvaldību par darba devēju, proti, par civiltiesību subjektu, kurš var noslēgt darba līgumu ar darbinieku. Tā Civillietu departaments norādījis, ka “Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcijai kā darba devējai piemīt tiesībspēja un rīcībspēja un uz to attiecināmi Darba likumā un citos normatīvajos aktos ietvertie darba devēja pienākumi. Līdz ar to pašvaldības izpilddirekcija ir privāto tiesību

⁵⁶ Par valsti kā sākotnējo publisko personu un atvasinātajām publiskajām personām Sk. Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 42.–45. lpp.

⁵⁷ Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. *Jurista Vārds*, Nr. 7, 2012, 14. febr.

⁵⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-226/2010, 9.2. punkts. *Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, C-7.-C-72. lpp.

⁵⁹ Turpat.

(civiltiesību) subjekts, kurai civiltiesību izpratnē ir juridiskas personas pazīmes”.⁶⁰ Tā kā pašvaldības iestāde atbilstoši speciālajam likumam, šajā gadījumā Valsts pārvaldes iekārtas likumam, nav atzīstama par atvasināto publisko personu, proti, iestādi Civillikuma 1407. panta regulējuma ietvarā, vienīgi pašvaldība kā atvasināta publiskā persona var tikt uzskatīta par darba devēju atbilstoši Darba likuma 4. panta pirmajai daļai. Tā rezultātā pašvaldība un nevis pašvaldības iestāde arī tiks uzskatīta par civiltiesību subjektu un līdz ar to atbildības subjektu, tai skaitā darba tiesiskajās attiecībās.

Publisko tiesību juridisko personu sakarā Civillikuma 1407. panta regulējuma ietvarā profesors V. Sinaiskis tieši norādījis uz valsti vai pašvaldību kā civiltiesību subjektiem tiesiski ekonomiskajā sfērā.⁶¹ Sprotams, ka valsts kā sākotnējās publisko tiesību personas vai pašvaldības kā atvasinātas publiskās personas statusu Civillikums nevar noteikt un arī nenosaka. Šīs publisko tiesību juridiskās personas ir norādītas kā civiltiesību subjekti, kuri tādējādi var uzstāties kā civiltiesisko attiecību dalībnieki.

Šajā saistībā jānorāda, ka profesors K. Torgāns un citi autori ir pareizi norādījuši uz šādu valsts kā sākotnējās publiskās personas un atvasināto publisko personu kā atbildības subjektu īpatnību – tās likumā pieļautajās robežās var veikt gan valsts pārvaldes uzdevumus, gan būt par civiltiesību subjektiem.⁶² Termina “valsts pārvaldes iestāde” divu statusu vai termina “juridiskā persona” divu nozīmju lietojums tomēr nav visai veiksmīgs, precīzāk būtu tomēr nošķirt publisko tiesību juridiskās personas no civiltiesību subjektiem Civillikuma 1407. panta regulējuma ietvarā.

Līdzīgu neprecizitāti pieļauj arī Krievijas tiesību zinātnē, uzskatot, ka publisko tiesību juridiskās personas jēdziens ir svešs Krievijas civiltiesībās, kuras atzīst “publiski tiesisku veidojumu civiltiesisko tiesībsubjektību”,⁶³ pēc būtības jaukot civiltiesību subjektus ar publisko tiesību juridiskajām personām.

Tā kā civiltiesību subjekti rīkojas privāttiesību jomā Civillikuma 1407. panta regulējuma ietvarā, valsts kā sākotnējā publiskā persona nav atbildības subjekts saistībā ar privātpersonām nodarīto kaitējumu publisko tiesību jomā. Tā valsts

⁶⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 19.01.2011. spriedums lietā Nr. 473/2011. Piejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department1/2011/skc-0473-11.pdf>.

⁶¹ Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga, 1995, 100. lpp.

⁶² Torgāns K. Kuras iestādes ir patstāvīgas civiltiesisko attiecību dalībnieces? *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 3, 2011, dec., 56.–65. lpp.; Torgāns K. Valsts pārvaldes iestāžu divi statusi ir realitāte. *Jurista Vārds*, Nr. 12, 2012, 20. marts; Torgāns K. Mantiskā atbildība privātajās un publiskajās tiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 46, 2011, 15. nov.; Leja L., Saulītis E. Publisko tiesību juridiskā persona kā privāttiesību subjekts. *Jurista Vārds*, Nr. 33, 2012, 14. aug.

⁶³ *Российское гражданское право. Учебник. В 2 томах*. Ответственный редактор заслуженный деятель науки РФ, доктор юридических наук, профессор Е. А. Суханов. Том I. М.: Статут, 2016, с. 175.

pārvaldes iestāžu nodarītais kaitējums prettiesiska administratīvā akta, prettiesiskas faktiskās rīcības vai prettiesiska lēmuma rezultātā administratīvā pārkāpuma lietā pakļauts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumam (sk. šī likuma 1. pantu). Tāpat izziņas iestāžu, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības dēļ dienesta pienākumu pildīšanas ietvaros nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu fiziskajām personām nosaka likums “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”.

Cita publisko tiesību juridiskās personas kā atbildības subjekta īpatnība civiltiesiskajā atbildībā saistās ar to, ka, kaut arī publisko tiesību juridiskā persona varētu konkrētajā gadījumā tikt uzskatīta par civiltiesiskās atbildības subjektu, to var nepieļaut publisko tiesību normas, izslēdzot noteiktās situācijās civiltiesiska rakstura savstarpējus konfliktus starp publisko tiesību juridiskajām personām.⁶⁴

4.1.2. Privāto tiesību juridiskās personas kā civiltiesību subjekti

No privāto tiesību juridiskajām personām Civillikuma 1407. pants aptver divus civiltiesību subjektu veidus: personu apvienības un lietu kopības.

Var izdalīt **divus personu apvienību veidus**, kurus aptver Civillikuma 1407. pants, atkarībā no tā, vai personu apvienība uzskatāma par juridisko personu vai nav par tādu uzskatāma, taču likums tai ir piešķīris noteiktu tiesībspēju. Jāņem vērā, ka gan pirmskara⁶⁵, gan līdzšinējā Latvijas tiesību literatūrā⁶⁶ Civillikuma 1407. panta kontekstā ir norādīts uz abu personu apvienību veidiem, tomēr pieturoties pie uzskata, ka Civillikuma 1407. pants aptver vienīgi tādas personu apvienības, kurām likums piešķīris juridisko personību.⁶⁷ Kā norādīts iepriekš, tā kā Civillikuma 1407. pants aptver civiltiesību subjektus, nevis vienīgi juridiskās personas, Civillikuma 1407. panta ietvarā būtu jāaplūko abu iepriekš minēto personu apvienību veidi.

Pirmais personu apvienību veids aptver tādas personu apvienības, kuras likums atzīst par **juridiskajām personām**. Šis veids aptver personu apvienības, kuras reģistrējamas likumā noteiktā kārtībā kā kapitālsabiedrības, kooperatīvās sabiedrības, biedrības un nodibinājumi, uz ko jau ticis norādīts iepriekš, raksturojot privāto tiesību juridiskās personas Latvijas tiesībās.⁶⁸ Civillikuma 1407. panta

⁶⁴ Par šī jautājuma problemātiku Sk. Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. *Jurista Vārds*, Nr. 7, 2012, 14. febr.

⁶⁵ Sk., piem., Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats: Lietu tiesības. Saistību tiesības. R.: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 113. lpp.

⁶⁶ Sk., piem., Torgāns K. Komentārs par 1407. pantu. *Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 22.–23. lpp.

⁶⁷ Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 100. lpp.; Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats: Lietu tiesības. Saistību tiesības. R.: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 113.–114. lpp.

⁶⁸ Par privāto tiesību juridiskajām personām no Latvijas tiesību viedokļa sk. šī raksta 2.2. apakšnodaļā.

regulējuma ietvarā no atbildības subjekta viedokļa nav nozīmes, vai konkrētā kapitālsabiedrība ir vai nav uzskatāma par valsts vai pašvaldības kapitālsabiedrību, jo abi kapitālsabiedrību veidi vienādā mērā ir atbildības subjekti civiltiesiskajā atbildībā.

Vienlaikus pie personu apvienībām ar juridiskās personas statusu pieskaitāmas arī tādas, kuras veic gan sabiedrisko darbību, gan ir iesaistītas civiltiesiskajā apgrozībā. Šo personu apvienībās ietilpst jau iepriekš pieminētās reliģiskās organizācijas un politiskās partijas.

Otrs personu apvienību veids aptver personu apvienības, kurām nav piešķirts juridiskas personas statuss, taču tām piemīt noteikta tiesībspēja kā personu apvienībām, kuras dibinātas uz sabiedrības līguma pamata (t. s. civiltiesiskā sabiedrība, *societas* – lat. val.) vai personālsabiedrības kā viens no komercsabiedrību veidiem.

Šajā sakarā jāņem vērā, ka personālsabiedrībām, neskatoties uz to, ka tās uztveramas par komersantiem un vienu no komercsabiedrību veidiem, nav piešķirta juridiskā personība. No šī viedokļa lietā Nr. SKC-226/2010 Civillietu departaments kļūdaini norādījis, ka “tāda personu apvienība kā komercsabiedrība ir privāto tiesību juridiskā persona, kas dibināta, lai īstenotu noteiktas privātas intereses”,⁶⁹ jo termins “komercsabiedrība” aptver arī personālsabiedrības, kurām, kā norādīts iepriekš, Latvijas likumdevējs nav piešķīris juridiskas personas statusu.

Tā kā personālsabiedrību tiesībspējas pazīmes ir uzskaitītas likumā (Komerclikuma 90. panta pirmajā daļā) un tās atbilst juridiskās personas pazīmēm, kuras norādītas iepriekš, rodas jautājums, kāpēc arī personālsabiedrības nevarētu uzskatīt par juridiskām personām. Latvijas likumdevēja pieeja bija nepiešķirt tomēr personālsabiedrībām juridiskās personas statusu. No Komerclikuma regulējuma redzams, ka personālsabiedrības nav uztveramas par juridiskajām personām, jo tās par tādām neatzīst likumdevējs *expressis verbis*.⁷⁰ Vācijas Komerclikumā,⁷¹ kura regulējums kalpoja par paraugu Komerclikuma regulējumam⁷², personālsabiedrības līdzīgi kā Latvijā nav uzskatāmas par juridiskām personām.

No Civillikuma 1407. panta viedokļa dzīvokļu īpašnieku kopība būtu uzskatāma par personu apvienību, kaut literatūrā par to izteiktas šaubas.⁷³ Dzīvokļu

⁶⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-226/2010, 9.1. punkts. *Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, C-7.-C-72. lpp.

⁷⁰ Komerclikuma 77. un tālākie panti, it sevišķi 90. pants.

⁷¹ *Handelsgesetzbuch* [Vācijas Komerclikums]. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/BJNR002190897.html>.

⁷² Sk. Kārklīņš J., Mantrovs V. *Company Law and Insolvency Law*, in: Tanel Kerikmäe, Kristi Joamets, Jānis Pleps, Anita Rodiņa, Tomas Berkmanas, Edita Gruodytė (eds.). *The Law of the Baltic States*. Cham: Springer, 2017, pp. 305.

⁷³ Lapsa J. Dzīvokļu īpašnieku kopība civilprocesā. *Jurista Vārds*, Nr. 5, 2017, 31. janv.

īpašnieku likumā⁷⁴ nav tiešas norādes uz to kā personu apvienību, vien raksturojot šīs kopības statusu kā “pārvaldes institūciju dzīvojamā mājā, kas sadalīta dzīvokļu īpašumos”.⁷⁵ Šī dzīvokļu īpašnieku kopība nav atzīstama par juridisku personu, jo neviens likums, tostarp Dzīvokļu īpašuma likums, nepiešķir šai personu apvienībai juridisko personību. Uz to, ka dzīvokļu īpašnieku kopība nav juridiskā persona, norādīts arī Latvijas tiesību literatūrā.⁷⁶ Šāds secinājums guvis atbalstu nesenajā tiesu praksē. Tā apelācijas instances tiesa vienā no civillietām ir norādījusi, ka “[d]zīvokļu īpašnieku kopība nav atzīstama par juridisku personu, jo saskaņā ar Civillikuma 1407. pantu par juridiskām personām atzīstamas valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumi un lietu kopības, kurām piešķirta juridiska personība, taču Dzīvokļu īpašuma likums nenosaka, ka dzīvokļu īpašnieku kopība būtu juridiska persona ar tai piemītošo rīcībspēju un tiesībspēju. Līdz ar to prasības celšana pret dzīvokļu īpašnieku kopību, kas ir faktiskais apstrīdēto lēmumu pieņēmējs, nav iespējama, jo dzīvokļu īpašnieku kopībai nav juridiskas personas statusa”.⁷⁷

Bez personu apvienībām Civillikuma 1407. pants kā uz civiltiesību subjekta veidu norāda uz “lietu kopībām, kurām piešķirta juridiska personība”. Kā pamatoti norādīts līdzšinējā tiesību literatūrā, vienīgais šāds lietu kopības (Civillikuma 849. pants) veids ir mantojums,⁷⁸ kura tiesībsubjektības rašanās aplūkota iepriekšējā šī raksta apakšnodaļā.

No civiltiesiskās atbildības regulējuma viedokļa **nav nozīmes speciāli nošķirt** publisko tiesību vai privāto tiesību juridisko personu kā atbildības subjektu no citiem atbildības subjektiem kā tiesībspējīgām personu apvienībām bez juridiskās personas statusa vai fiziskām personām, jo civiltiesiskie subjekti kā atbildības subjekti pakļauti vienotam civiltiesiskās atbildības regulējumam ietvarā privāttiesībās. Šāda nostāja ir izskaidrojama ar vairākiem apsvērumiem. Pirmkārt, tā izskaidrojama ar to, ka Civillikums tika radīts kā vienots likums visiem civiltiesību subjektiem.⁷⁹ Otrkārt, apskatāmā nostāja saistās ar personu vienlīdzības principu kā vienu no civiltiesību principiem, saskaņā ar kuru personu civiltiesiskā atbildība ir balstīta uz vienlīdzīgiem pamatiem. Tādējādi juridiskā persona kā civiltiesiskās atbildības subjekts līdzinās citiem civiltiesību subjektiem kā civiltiesiskās atbildības subjektiem, jo no personu vienlīdzības principa viedokļa to atbildības priekšnoteikumiem un saturam jābūt vienādam. Šāda nostāja ir atšķirīga publis-

⁷⁴ Dzīvokļu īpašnieku likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183, 2010, 17. nov.

⁷⁵ Dzīvokļu īpašnieku likuma 15. panta pirmā daļa

⁷⁶ Lapsa J. Dzīvokļu īpašnieku kopība civilprocesā. *Jurista Vārds*, Nr. 5, 2017, 31. janv.

⁷⁷ Rīgas apgabaltiesas 07.11.2016. spriedums civillietā Nr. C30407613 (stājies spēkā 08.12.2016., nepārsūdzēts).

⁷⁸ Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 105. lpp.

⁷⁹ Čakste K. 1937. g. 28. janvāra Civillikums. *Grām.: Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 329.–330. lpp.

kajās tiesībās. Tā piespiedu ietekmēšanas līdzekļi krimināltiesībās aptver vienīgi juridiskās personas, savukārt administratīvajās tiesībās juridisko un fizisko personu atbildības apjoms atšķiras, kas gūst atspoguļojumu, piemēram, naudas sodu apmērā.

Tai pašā laikā speciālajās civiltiesību apakšnozarēs, kuru ietvaros pastāv speciālā tiesībspēja, par civiltiesiskās atbildības subjektu var būt vienīgi juridiskās personas, kuras pakļautas speciālajam regulējumam šo apakšnozaru regulējuma ietvarā. Piemēram, par apdrošināšanas sabiedrībām, kredītiestādēm un t. s. nebanku patērētāju kredīta devējiem var būt vienīgi kapitālsabiedrības (Patērētāju tiesību aizsardzības likuma⁸⁰ 8. panta 1.¹ daļa), kuras ir juridiskās personas.⁸¹ Tātad šo speciālo subjektu atbildības gadījumā par atbildības subjektu var būt vienīgi juridiskās personas, attiecībā uz kurām atbildības regulējums attieksies kā uz uzraudzībai pakļautajiem subjektiem. Līdzīga situācija var pastāvēt atsevišķu civiltiesiskās atbildības modeļu ietvaros, piemēram, konkurences tiesībās viena tirgus dalībnieka gadījumā mātes sabiedrība var pastāvēt kā atbildības subjekts attiecībā uz meitas sabiedrību pieļautajiem konkurences tiesību pārkāpumiem, taču par šādu atbildības subjektu var būt vienīgi juridiskās personas kā mātes sabiedrības.

Kaut atbildības saturs vai priekšnoteikumi nav šī raksta mērķis, jānorāda, ka atsevišķos gadījumos var būt nozīme civiltiesiskās atbildības ierobežošanai vai tās neesamībai atkarībā no tā, kura persona uzskatāma par atbildības subjektu konkrētās civiltiesiskās atbildības izpausmes ietvaros. Piemēram, regresa prasības gadījumā par atbildības subjektu nevar būt noteiktas fiziskas personas, kuras atbilstoši likuma "Par apdrošināšanas līguma"⁸² 40. panta septītajai daļai bauda imunitāti no šīs prasības velšanas pret viņām un kuru lokā neietilpst juridiskās personas.⁸³

4.2. Administratīvi tiesiskā atbildība

Atšķirībā no juridiskās personas kā atbildības subjekta civiltiesiskajā atbildībā juridiskā persona kā atbildības subjekts administratīvi tiesiskajā atbildībā tiek uzlūkota līdztekus fiziskajām personām tikai tad, ja konkrētā administratīvi tiesiskās atbildības izpausme paredz juridisko personu kā atbildības subjektu. Juridiskā

⁸⁰ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 104/105, 1999, 01. apr

⁸¹ Izņēmums ir noteikts Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 8. panta pirmās 1.¹ daļas 2. punktā, jo par ražotāju, pārdevēju vai pakalpojuma sniedzēju var nebūt vienīgi juridiskās personas.

⁸² Par apdrošināšanas līgumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188/189, 1998, 30. jūn

⁸³ Par regresa prasības ierobežojumiem apdrošināšanas tiesībās, tai skaitā imunitāti no šīs prasības celšanas un ar to saistīto problemātiku, sk. Mantrovs V. Regresa prasības regulējums Latvijas apdrošināšanas tiesībās. Grām.: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 414.–418. lpp.

persona kā atbildības subjekts nosakāma katras administratīvi tiesiskās atbildības izpausmes gadījumā atsevišķi.

Cita juridisko personu kā atbildības subjekta īpatnība saistās ar to, ka administratīvi tiesiskajā atbildībā ar juridiskās personas jēdzienu tiek saprasta vienīgi privāto tiesību juridiskā persona, kaut tieši šāds ierobežojums Latvijas tiesībās nav paredzēts. Šāds secinājums, kas jau iepriekš izdarīts Latvijas tiesību literatūrā,⁸⁴ pamatojas uz administratīvi tiesiskās atbildības raksturu, kura vērsta uz konkrētās personas – fiziskās vai juridiskās – rīcību, ar kuru tiek pārkāpta noteiktās pārvaldības kārtība. Tādējādi publisko tiesību juridiskā persona nevar būt par atbildības subjektu administratīvi tiesiskajā atbildībā, jo šādā situācijā valsts pati būtu atbildības subjekts savas noteiktās pārvaldības kārtības pārkāpuma gadījumā.

Administratīvi tiesiskā atbildība var izpausties dažādos veidos. Tā var būt paredzēta par valsts noteikta aizlieguma pārkāpumu, piemēram, par negodīgu komercpraksi vai konkurences tiesību pārkāpumiem, par noteiktu pienākumu neveikšanu, piemēram, naudas sods konkurences tiesībās par konkurences uzrauga lēmuma vai pieprasījumu nepildīšanu, vai administratīvā pārkāpuma lietas ietvaros.⁸⁵

Administratīvi tiesiskās atbildības subjekts ir tā persona, kura saskaņā ar normu, ar kuru iestājas administratīvi tiesiskā atbildība, ir noteikta kā atbildīgā persona. Ja par šādu personu ir atzīta juridiskā persona, ar ko saprot administratīvi tiesiskajā atbildībā tieši privāto tiesību juridisko personu, tad atbildības subjekts būs tieši juridiskā persona, bet ne tādas personu apvienības, kurām nav piešķirta juridiskā personība. Savukārt, ja norma aptver abu veidu personu apvienības, tad vienlaikus ar to tiek aptvertas arī personu apvienības bez juridiskās personas statusa.

4.2.1. Administratīvi tiesiskā atbildība uz speciālo likumu pamata

Speciālie likumi var noteikt administratīvi tiesisko atbildību par noteiktu aizliegumu pārkāpumu vai kompetento iestāžu pieprasījumu nepildīšanu. Piemēram, saskaņā ar Negodīgas komercprakses aizlieguma likumu⁸⁶ atbildības subjekts par negodīgu komercpraksi ir komercprakses īstenotājs (15.² panta pirmā daļa). Komercprakses īstenotā legāldefinīcija ir paredzēta Negodīgas komercprakses aizlieguma likuma 1. panta pirmās daļas 1. punktā, saskaņā ar kuru komercprakses īstenotājs ir jebkura fiziskā vai juridiskā persona, kas savas saimnieciskās vai profesionālās darbības ietvaros īsteno komercpraksi, kā arī jebkura cita fiziskā vai

⁸⁴ Sk. Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 54.–56. lpp.

⁸⁵ Plašāk sk. E. Danovska rakstu šajā monogrāfijā.

⁸⁶ Negodīgas komercprakses aizlieguma likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199, 2007, 12. dec

juridiskā persona, kas rikojas komercprakses īstenotāja vārdā vai uzdevumā. Šajā gadījumā par komercprakses īstenotāju var būt vienīgi personu apvienības, kurām piešķirta juridiskā personība (fiziskā persona kā atbildības subjekts šajā rakstā netiek aplūkots), jo cita veida personu apvienības nav paredzētas kā komercprakses īstenotāji un līdz ar to nevar būt par atbildības subjektu negodīgas komercprakses aizlieguma pārkāpumā.

4.2.2. Administratīvā pārkāpuma lietas

Administratīvo pārkāpumu gadījumā juridisko personu kā atbildības subjektu nosaka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk arī – LAPK) 14.¹ pants, kas regulē juridisko personu atbildību un paredz, ka šajā kodeksā un pašvaldību domju izdotajos saistošajos noteikumos īpaši paredzētajos gadījumos par administratīvajiem pārkāpumiem pie atbildības ir saucamas juridiskās personas. Personas, kuras veic komercdarbību, bet nav juridiskās personas, par administratīvajiem pārkāpumiem atbild tāpat kā juridiskās personas.

Kā redzams no LAPK 14.¹ panta regulējuma, **ši panta pirmais teikums** attiecas uz juridiskajām personām, acīmredzot aptverot tās personas, kurām piešķirts juridiskais statuss. Saskaņā ar šajā teikumā ietverto normu juridiskā persona kā atbildības subjekts administratīvā pārkāpuma lietā var būt tikai tad, ja tā par atbildības subjektu norādīta pašā LAPK normā, proti, kā norādīts tiesību literatūrā, tieši noteikta administratīvā pārkāpuma sankcijā.⁸⁷ Tiesību literatūrā ir izšķirti gadījumi, kad administratīvā pārkāpuma sankcijā juridiskā persona paredzēta kā administratīvās atbildības subjekts⁸⁸, taču tie šeit sīkāk netiks aplūkoti.

Ja LAPK ietvertajā normā juridiskā persona kā atbildības subjekts nav norādīta, tā nevar būt par administratīvi tiesiskās atbildības subjektu. Līdzīga šīs normas izpratne atspoguļota tiesu praksē. Tā saistībā ar 14.¹ panta tulkojumu vienā no administratīvo pārkāpumu lietām Administratīvo lietu departaments norādījis, ka “[n]o šīs tiesību normas [domāta LAPK 14.¹ panta pirmais teikums – autora piezīme] izriet, ka juridisku personu var saukt pie administratīvās atbildības tikai tādā gadījumā, ja tas tiešā tekstā paredzēts [LAPK] attiecīgā administratīvā pārkāpuma sastāvā. Ja tiesību norma tiešā tekstā nenosaka pie atbildības saucamo personu, kā tas ir [LAPK] 155.² pantā [pārkāpuma brīdī spēkā esošajā redakcijā paredzēja atbildību par kases ieņēmumu un izdevumu reģistrēšanas (uzskaites) kārtības neievērošanu uzņēmumos, veikalos, sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumos un citās tirdzniecības (pakalpojumu sniegšanas) vietās – autora piezīme],

⁸⁷ Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 374. lpp.

⁸⁸ Turpat, 374.–377. lpp.

tas nenozīmē, ka pie atbildības neviens nav saucams. Šādā gadījumā tiesību normu piemērotājam pašam ir jānoskaidro pie administratīvās atbildības saucamā persona”.⁸⁹ Tā kā šajā normā kā subjekts nav minēta juridiskā persona, Administratīvo lietu departaments atzina, ka pie administratīvās atbildības ir saucama fiziskā persona, kas šo juridisko personu pārstāv.⁹⁰

Tātad saskaņā ar LAPK 14.¹ panta pirmo teikumu, ja juridiskā persona konkrētajā normā, kura nosaka administratīvo pārkāpumu, nav tieši norādīta kā atbildības subjekts, tad atbildības subjekts ir fiziskā persona.⁹¹

LAPK 14.¹ panta **otrais teikums** savukārt personu apvienības, kas nodarbojas ar komercdarbību, bet nav juridiskās personas, atzīst par atbildības subjektiem līdztekus juridiskajām personām. Šādā veidā šī norma aptver personālsabiedrības, kuras ir viens no komersantu veidiem, taču neaptver t.s. civiltiesiskās sabiedrības. Personālsabiedrības saucamas pie administratīvās atbildības tad, ja konkrētā LAPK norma nosaka juridisko personu kā atbildības subjektu, taču administratīvo pārkāpumu veikusi personālsabiedrība.

4.3. Krimināltiesiskā atbildība

Atšķirībā no juridiskās personas kā atbildības subjekta izpratnes civiltiesiskajā atbildībā, bet līdzīgi kā administratīvi tiesiskajā atbildībā juridiskā persona kā atbildības subjekts tiek uzlikots līdztekus fiziskajām personām tikai tad, ja konkrētā krimināltiesiskās atbildības izpausme to paredz. Jānorāda, ka juridisko personu kā atbildības subjektu nevis sauc pie kriminālatbildības, bet piemēro piespiedu ietekmēšanas līdzekļus.⁹² Vēsturiski juridiskā persona nebija uzskatāma par atbildības subjektu krimināltiesiskajā atbildībā un Latvija nebija izņēmums. Taču ar Krimināllikuma 2005. gada 5. maija grozījumiem, kuri stājās spēkā 2005. gada 1. oktobrī,⁹³ Latvijas tiesībās tika paredzēts juridiskās personas kā atbildības

⁸⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. SKA – 40/2007, 13.3. punkts.

⁹⁰ Turpat, 13.4. punkts.

⁹¹ Plašāk par soda uzlikšanu gan fiziskai, gan juridiskai personai sk. Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mījedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 377.–378. lpp. Par soda uzlikšanu fiziskajai vai juridiskajai personai sk. Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 56.–58. lpp.

⁹² Krastiņš U., Liholaja V. *Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII 1. nodaļa).* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 291. lpp.; Krastiņš U. 16. nodaļa. Juridiskajām personām piemērojami piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. *Grām.: Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums.* Zin. red. prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 484.–485. lpp.

⁹³ Grozījumi “Krimināllikumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 82, 2005, 25. maijs.

subjekta piespiedu ietekmēšanas līdzekļu institūts. Šis institūts arī šobrīd pamatojas uz Krimināllikuma 12. pantu un VIII¹ nodaļu to grozītajās redakcijās.

Līdzīgi kā administratīvi tiesiskajā atbildībā, bet atšķirībā no civiltiesiskās atbildības ar juridiskās personas jēdzienu tiek saprasta vienīgi privāto tiesību juridiskā persona, kā jau iepriekš pamatoti norādīts Latvijas krimināltiesību literatūrā.⁹⁴ Taču atšķirībā no administratīvi tiesiskās atbildības, kur šāds ierobežojums Latvijas tiesībās nav paredzēts, savukārt krimināltiesībās šāds ierobežojums ir noteikts *expressis verbis*.

Sākotnējā Krimināllikuma 12. panta otrās daļas redakcija tieši norādīja, ka piespiedu ietekmēšanas līdzeklis var tikt piemērots “[j]uridiskajām personām, kas nav publisko tiesību juridiskās personas”. Arī sākotnējā Krimināllikuma 70.¹ panta otrā daļa paredzēja šo ierobežojumu, nosakot, ka “[j]uridiskajai personai piemērojami piespiedu ietekmēšanas līdzekļi neattiecas uz valsti, pašvaldībām un citām publisko tiesību juridiskajām personām”. Pašreizējā likuma redakcijā šādas atrunas šajos pantos nav paredzētas, taču ir tieši norādīts uz iespēju piemērot privāto tiesību piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, ar to *expressis verbis* izslēdzot publisko tiesību juridiskās personas kā atbildības subjektus piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanā.

Centrālā norma, kura krimināltiesībās attiecas uz juridiskajām personām kā piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas subjektu, ir Krimināllikuma 12. pants, kurš paredz, ka par noziedzīgu nodarījumu, ko privāto tiesību juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona, attiecīgā fiziskā persona saucama pie kriminālatbildības, bet juridiskajai personai var piemērot šajā likumā paredzētos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus. Tādējādi juridiskā persona var būt par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas subjektu. Kā redzams no šīs normas, tā attiecas uz privāto tiesību juridiskajām personām, proti, tām personām, kurām likumdevējs piešķir juridiskās personas statusu, tai skaitā politiskajām partijām vai reliģiskajām organizācijām, kā jau iepriekš norādīts Latvijas tiesību literatūrā.⁹⁵ Līdz ar to, saskaņā ar Krimināllikuma 12. pantu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu atbildības subjekts nevar aptvert tos civiltiesību subjektus, kuriem

⁹⁴ Krastiņš U. Par juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu tiesiskuma aspektiem. *Grām.: Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi, 1998–2008.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 211. lpp.; Rozenbergs J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām krimināltiesiskais raksturojums. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 143. lpp.

⁹⁵ Rozenbergs J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām krimināltiesiskais raksturojums. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 144. lpp.

šāda personība nav piešķirta, kas izslēdz no subjektu loka personālsabiedrības un civiltiesiskās sabiedrības.

Taču Krimināllikuma VIII1 nodaļā juridiskajām personām piemērojamiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem paredzēts atšķirīgs regulējums attiecībā uz atbildības subjektu. Tā Krimināllikuma 70.¹ pants regulē piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas pamatu juridiskajai personai, tai skaitā atbildības subjekta jēdzienu. Šī panta pirmā daļa nosaka, ka par “šā likuma sevišķajā daļā paredzētu noziedzīgu nodarījumu privāto tiesību juridiskajai personai, tai skaitā valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrībai, kā arī personālsabiedrībai, tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos prokurors var piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekli [...]”. Kā redzams no šajā normā ietvertā formulējuma “privāto tiesību juridiskajai personai, tai skaitā valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrībai, kā arī personālsabiedrībai”, privāto tiesību juridiskā persona traktēta pavisam citā nozīmē, nekā Krimināllikuma 12. pantā, aptverot ne vien tādas personas, kurām piešķirta juridiskā personība, bet arī vienu noteiktu personu apvienību bez juridiskās personības kā personālsabiedrību.

Pretrunu starp Krimināllikuma 12. pantu un 70.¹ panta pirmo daļu saistībā ar atbildības subjektu būtu jāatrisina par labu tam, ka pēdējā normā ir sniegts privāto tiesību juridiskās personas skaidrojums, kamēr pirmajā – vispārīgs regulējums. Līdz ar to personālsabiedrība ir aptverta ar privāto tiesību juridiskās personas jēdzienu Krimināllikuma izpratnē, kā to tieši nosaka Krimināllikuma 70.¹ panta pirmā daļa.

Līdzšinējā tiesu praksē (ņemot vērā anonimizēto nolēmumu datubāzi) nav konstatējams neviens spriedums krimināllietā, kurā šī neatbilstība starp minētajiem diviem Krimināllikuma pantiem sākotnējā vai esošajā to redakcijā būtu vērtēta, kaut tiesu praksē Krimināllikuma 70.¹ panta pirmā daļa atsevišķos gadījumos ir tikusi piemērota, tai skaitā kasācijas instancē.⁹⁶

Papildus būtu jānorāda, ka Latvijas tiesību literatūrā pievērsta uzmanība tam, ka piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas regulējums, izņemot Krimināllikuma 70.¹ panta pirmo daļu un Kriminālprocesa likuma 361.¹ panta piekto daļu, vērsts uz juridiskajām personām bez atrunām par personālsabiedrību.⁹⁷ Šī situācija būtu risināma tādā veidā, ka piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas regulējuma ietvaros ar juridisko personu tiek vienlaikus saprasta arī personālsabiedrība.

⁹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 14.06.2016. lēmums lietā Nr. SKK-0006-16 (15830604408).

⁹⁷ Rozenbergs J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām krimināltiesiskais raksturojums. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 145.–146. lpp.

Līdzīga privāto tiesību juridiskās personas izpratne (aptverot personālsabiedrības *mutatis mutandis*) piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanā piešķirama arī tām normām Kriminālprocesa likumā, kuras regulē procesuālo kārtību piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajām personām.⁹⁸ Piemēram, Kriminālprocesa likuma 39. panta 2.¹ daļa paredz, ka prokuroram ir tiesības pabeigt procesu par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai, piemērojot prokurora priekšrakstu par piespiedu ietekmēšanas līdzekli. Šajā normā termins “juridiskā persona” ir lietots tieši Krimināllikuma 70.¹ panta pirmās daļas izpratnē, proti, ietverot personālsabiedrību, nevis vispārīgi. Līdzīgi ir arī, piemēram, 59. panta ceturtajā daļā, 60. panta trešajā daļā, 83. panta trešajā daļā u. c. šī likuma normās, ieskaitot 39. nodaļu, kura veltīta pirmstiesas kriminālprocesa īpatnībām, piemērojot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskajai personai.

Saistībā ar juridiskajām personām un personālsabiedrībām būtu jāņem vērā, ka to juridiskais statuss tiek iegūts ar reģistrācijas principa palīdzību. Tas nozīmē, ka tad, ja kāda no reģistrējamām personu apvienībām reģistrācijas procedūru neievēros, tā nebūs uzskatāma par atbildības subjektu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas regulējuma ietvaros, jo tā nebūs ieguvusi juridiskās personas statusu. Piemēram, divas fiziskās personas noslēdz sabiedrības līgumu par kopīgu saimniecisko darbību, taču savu civiltiesisko sabiedrību neregistrē kā kapitālsabiedrību vai personālsabiedrību. Šajā situācijā šo divu personu sabiedrība nav uzskatāma par juridisko personu un nevar tāpēc būt par atbildības subjektu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanā.

Tāpat tādas personu apvienības, kurām vispār nav piešķirts juridiskās personas statuss, piemēram, dzīvokļu īpašnieku kopība, nav atbildības subjekts piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanā. Taču šādas personas var iegūt juridisko statusu un kļūt par šādu atbildības subjektu, piemēram, dzīvokļu īpašnieki var noslēgt sabiedrības līgumu un reģistrēt biedrību, kurai būs juridisks statuss.

Nobeigums

Rakstā aplūkots juridiskās personas kā atbildības subjekta īpatnības juridiskās atbildības ietvarā, analizējot gan publisko tiesību, gan privāto tiesību juridiskās

⁹⁸ Par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām procesuālo regulējumu un ar tiem saistītajiem problēmjautājumiem Sk. Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 112.–137. lpp.; Maizītis J. Juridiska persona un piespiedu ietekmēšanas līdzekļi kriminālprocesā. *Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 365.–372. lpp.

personas dažādos juridiskās atbildības veidos. Rakstā ietvertā pētījuma rezultāti ļauj izdarīt secinājumu, ka juridiskās personas kā atbildības subjekta īpatnības nav pilnībā ņemtas vērā atbildības regulējumā, kas apgrūtina juridiskās atbildības piemērošanu juridiskajai personai.

No civiltiesiskās atbildības viedokļa rakstā turpināta Latvijas tiesību literatūrā iesāktā diskusija par juridisko personu kā atbildības subjektu Civillikuma 1407. panta izpratnē. Rakstā pamatots, ka Civillikuma 1407. pants satur nevis juridisko personu, kā maldinoši norāda šī norma, bet gan civiltiesību subjektu regulējumu. Šāds secinājums ļauj nošķirt juridiskās personas jēdzienu un statusa noteikšanu citos likumos ietvertajās speciālajās normās (izņemot mantojumu, kura tiesiskais statuss noteikts Civillikumā) no civiltiesību subjekta jēdziena, kas var aptvert gan juridiskās personas, gan tādas personu apvienības, kuras nav uzskatāmas par juridiskajām personām (dzīvokļu īpašnieku kopība, personālsabiedrības utt.). Pretēji pārējām Baltijas valstu civiltiesību regulējumam juridiskās personas jēdziens un veidi nav raksturoti Latvijas tiesībās no civiltiesību viedokļa, bet gan fragmentāri ieskicēti Valsts pārvaldes iekārtas likumā. Šāda situācija vēl jo vairāk atklāj nepieciešamību ieviest vispārīgo daļu Civillikumā, kuras ietvaros būtu paredzams juridisko personu vispārīgs regulējums, tai skaitā juridiskajai personai kā atbildības subjektam. Lai novērstu Civillikuma 1407. panta regulējuma trūkumus, būtu, pirmkārt, sekojot Igaunijas un Lietuvas piemēram, jāparedz civiltiesību regulējumā juridisko personu iedalījums publisko tiesību un privāto tiesību juridiskajās personās, otrkārt, jāparedz civiltiesisko subjektu veidu regulējums, nodalot publisko tiesību un privāto tiesību juridiskās personas.

Saistībā ar administratīvi tiesiskās atbildības regulējumu rakstā pamatota atziņa, ka juridiskās personas kā atbildības subjekta regulējums ir nepilnīgs un fragmentārs, kā dēļ administratīvi tiesiskajā atbildībā nav vienotas izpratnes par juridisko personu kā atbildības subjektu.

No krimināltiesiskās atbildības viedokļa juridiskās personas kā atbildības subjekta regulējums ir paredzēts ierobežotā apmērā piespiedu ietekmēšanas līdzekļu ietvarā. Rakstā secināts, ka Latvijas likumdevējs, attiecinot juridiskas personas kā atbildības subjekta regulējumu uz personālsabiedrībām, pieļāvis gan pretrunu starp dažādām Krimināllikuma normām, gan nav pielāgojis piespiedu ietekmēšanas līdzekļu regulējumu tā piemērošanai personālsabiedrībām kā atbildības subjektam piespiedu ietekmēšanas līdzekļu regulējumā, jo šis regulējums koncentrēts uz juridisko personu kā atbildības subjektu.

Juridisko personu nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā

Kristīne Stada-Rozenberga

Ievads

Viens no kriminālprocesa fundamentāliem principiem ir nevainīguma prezumpcija. Savukārt viena no salīdzinoši jaunām tendencēm ir iespēja vērsties krimināltiesiskā veidā pret juridiskajām personām. Latvijā tā iedzīvināta piespiedu ietekmēšanas līdzekļu formā. Likumsakarīgs ir jautājums – kā jaunā un modernā iespēja piemērot krimināltiesiskos piespiedu līdzekļus juridiskajām personām saskan ar nevainīguma prezumpcijas izvirzītām prasībām? Vai šīs prasības var attiecināt arī uz t. s. juridiskās personas procesiem un ja var, tad kādā apmērā un veidā.¹

1. Nevainīguma prezumpcija kā kriminālprocesa pamatprincips

Nevainīguma prezumpcija kā fundamentāls kriminālprocesa pamatprincips pazīstama jau izsenis. Ideja, ka apsūdzētājiem jāpierāda celtā apsūdzība, ir koncepts, kas pazīstams jau Senās Romas laikos vai pat agrāk.² Kā spilgts nevainīguma prezumpcijas vēsturiskais pierādījums nereti tiek minēta Justiniāna kodeksā ietvertā norma, ka visiem apsūdzētājiem jāsaprot, ka apsūdzībām jābūt pamatotām ar pierādījumiem, kuru kopums ir neapšaubāms un skaidrs kā diena.³

¹ Raksta pirmpublicācijas avots: Strada-Rozenberga K. Nevainīguma prezumpcija – ES minimālie standarti un Latvijas kriminālprocess: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās konferences “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā 1” rakstu krājums. Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2016, 194–215. lpp. un Strada-Rozenberga K. Juridiskā persona un nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās konferences “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā 1” rakstu krājums. Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2016, 606–614. lpp. Publikāciju teksti aktualizēti un papildināti, atbilstoši monogrāfijas tematikai un grozījumiem normatīvajos aktos.

² Stumer A., *The Tresumption of Innocence. Evidential and Human Right Perspectives*. Oxford: Hart Publishing Ltd, 2000, p. 1.

³ Turpat.

Mūsdienās nevainīguma prezumpcija ir konstitucionāla līmeņa kriminālprocesa reglamentējošs princips, kas ietverts Satversmē⁴ un vairākos īpašas nozīmes starptautiskos tiesību aktos, tai skaitā Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas⁵ 11. pantā, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām⁶ 14. pantā, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas⁷ (turpmāk – Konvencija) 6. pantā, Eiropas Savienības Pamattiesību hartas⁸ (turpmāk – Harta) 48. pantā, un Latvijā detalizētāku reglamentāciju guvis Kriminālprocesa likumā⁹ (turpmāk – KPL).

Gan Latvijas Republikas Satversmē, gan Konvencijā, gan Hartā nevainīguma prezumpcijas definējums ir visai lakonisks. Latvijas Republikas Satversmes 92. panta otrajā teikumā norādīts, ka “[i]kviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu”. Konvencijas 6. panta 2. paragrāfā iekļauta norma, ka “[i]kviens, kas tiek apsūdzēts kriminālnoziedzumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu”, savukārt Hartas 48. pantā iekļauta norāde, ka “ikvienu apsūdzēto uzskata par nevainīgu, kamēr vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu”. Tomēr šo lakonisko vārdu tālāks skaidrojums teorijā un tiesībpiemērošanas praksē ir gana plašs. Nevainīguma prezumpcija nebūt nav tik viennozīmīgi saprasta un traktēta, par tās saturu ir diskutēts, laika gaitā tas precizēts un attīstīts.¹⁰

Jaunākās tendences raksturo Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 9. marta Direktīva 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā

⁴ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūl.

⁵ ANO vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejama: <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija/> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

⁶ Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

⁷ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143/144, 1997, 13. jūn. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43859> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

⁸ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, Nr. C 326, 2012, 26. okt.

⁹ Kriminālprocesa likums (21.04.2005): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74 (3232), 2005, 11. maijs. Stājies spēkā 2005. gada 1. oktobrī. Konsolidētā redakcijā pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹⁰ Iespaida gūšanai par diskusijas plašumu, dziļumu un domu daudzveidību sk., piemēram, *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2013, Issue 3. Pieejams: <http://www.elevenjournals.com/tijdschrift/rechtsfilosofieentheorie/2013/3> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī], kas pilnībā veltīts nevainīguma prezumpcijas aktuāliem jautājumiem un kurā par šo jautājumu izteikušies ievērojami profesori, radod bagātīgu vielu pārdomām; arī Rafael Van Damme. *The Presumption of Innocence: an Antidote for Sacrificial Venom? Patterns of Girard's 'Primitive' Sacred in Late Medieval and Early Modern Criminal Law*. *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, Nr. 1, 2016, p. 10–41.; Stumer A. *The Tresumption of Innocence. Evidental and Human Right Prespectives*. Oxford: Hart Publishing Ltd, 2000 u. c.

kriminālprocesā (OV L 65/1, 11.03.2016.)¹¹ (turpmāk – Direktīva), kuras prasības Latvijā ieviešamas līdz 2018. gada 1. aprīlim.

Līdz ar Direktīvas pieņemšanu noslēdzies vairāk nekā 10 gadus ilgušais posms nevainīguma prezumpcijas minimālo standartu nostiprināšanai ES telpā. Veikto pasākumu kopā kā pirmo var minēt 2006. gada Zaļo grāmatu par nevainīguma prezumpciju.¹² Nākamais nozīmīgais solis ir 2013. gada priekšlikums Nevainīguma prezumpcijas direktīvai.¹³ Idejas nevainīguma prezumpcijas reglamentācijai laika gaitā mainījās, un šobrīd pieņemtā Direktīva ir būtiski atšķirīga no sākotnējām iecerēm.¹⁴

Akceptētajā redakcijā Direktīva faktiski satur normas, kas attiecināmas uz divām saistītām, taču patstāvīgām kriminālprocesa pamatprasībām – nevainīguma prezumpciju un tiesībām piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā. Šī raksta ietvaros uzmanība veltīta tieši tai Direktīvas daļai, kurā skatīti ar nevainīguma prezumpciju saistītie jautājumi.

Iepazīšanās ar Direktīvas tekstu ļauj atzīt, ka tajā ietvertās normas dažkārt atgādina Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) un arī Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) prakses konspektīvu apkopojumu. Dažkārt Direktīvā nostiprinātās atziņas ir šaurākas par šobrīd ECT un EST akceptētajām, līdz ar to dalībvalstīm, tai skaitā Latvijai, ieviešot šīs Direktīvas prasības, jāatceras, ka jau šobrīd ir jāskatās plašāk un Direktīvā iekļautās normas nedod pamatu atkāpties no tiem standartiem, kas jau atzīti ECT vai EST. Tai pašā laikā daži aspekti ir inovatīvi un drosmīgi, lai arī, iespējams, ne tik ļoti, cik sākotnēji iecerēts. Šeit kā piemēru var minēt tiesības klusēt. Šajā kontekstā var pievienoties viedoklim, kas izteikts, raksturojot jauno Direktīvu, ka, no vienas puses, tajā saskatāmas inovatīvas un drosmīgas iezīmes, piemēram, tieši norādot uz tiesībām klusēt, taču, no otras puses, Direktīvā iztrūkst drosmes strikti reglamentēt nozīmīgus jautājumus,

¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 9. marta Direktīva 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā: ES direktīva. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, Nr. L 65/1, 2016, 11. marts.

¹² Zaļā grāmata par nevainīguma prezumpciju: EK dokuments. 2006, 26. apr. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0174> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹³ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā par to, lai nostiprinātu nevainīguma prezumpcijas un tiesību piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā konkrētus aspektus kriminālprocesā. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?Uri=CELEX%3A52013PC0821> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹⁴ Sikāk sk. Lamberigts S. The presumption of innocence (and the right to be present at trial) directive. 2016. gada 3. maijs. Pieejams: <http://europeanlawblog.eu/?p=3192> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī]; Preinaud C. Towards a European Union legislation on presumption of innocence in criminal law. Pieejams: <https://free-group.eu/2014/11/30/towards-and-european-union-legislation-on-presumption-of-innocence-in-criminal-law/> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

kuros, lai gan nav vienprātības, tomēr būtu panākams noteikts minimālo garantiju līmenis. Šeit kā piemēru var minēt Direktīvas nepiemērošanu juridiskajām personām vai neattiecināšanu uz administratīvo pārkāpumu jomu u. c.¹⁵

Direktīva saskaņā ar tās 2. pantu ir attiecināma tikai uz fiziskām personām, kuras ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā visos kriminālprocesa posmos. Šajā aspektā mūsu KPL jau šobrīd ir pilnībā atbilstošs, attiecinot nevainīguma prezumpciju, tiesības uz aizstāvību u. c. principus uz visām personām, kam ir tiesības uz aizstāvību, t. i., sākot ar personu, pret kuru uzsākts process, līdz apsūdzētajam (turpmāk teksta uztveramības labad visas šīs personas apzīmētas ar terminu “apsūdzētais”). Savukārt Direktīvas prasības uz juridisko personu netiek attiecinātas.

2. Nevainīguma prezumpcijas attiecināšana uz juridisku personu – vispārīgas piezīmes

Viena no modernā kriminālprocesa iezīmēm ir iespēja ar kriminālprocesuāliem līdzekļiem vērsties pret juridiskām personām. Tā ieviesta arī Latvijā, 2005. gadā izdarot grozījumus Krimināllikumā¹⁶ un iekļaujot tajā līdz šim nezināmu institūtu “piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskām personām”.¹⁷ Par šī institūta juridisko dabu Latvijas krimināltiesību zinātnē diskutēts daudz,¹⁸ izsakot dažādus viedokļus. Šoreiz, neiesaistoties diskusijā, atļausos piekrist viedoklim, ko izteikuši OECD pārstāvji, ka Latvijā ieviesta juridisko personu kvazikriminālatbildība,¹⁹ kas pēc t. s. *Engel* kritērijiem²⁰ atbilst apsūdzībai Konvencijas²¹ izpratnē.

¹⁵ Sikāk sk. Lamberigts S. The presumption of innocence (and the right to be present at trial) directive. 2016. gada 3. maijs. Pieejams: <http://europeanlawblog.eu/?p=3192> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹⁶ Krimināllikums. 17.06.1998. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 74 (3232), 1998, 18. jūl. Stājies spēkā 1999. gada 1. aprīlī. Konsolidētā redakcijā pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹⁷ Grozījumi Krimināllikumā (05.05.2005): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82 (3240), 2005, 25. maijs. Stājies spēkā 2005. gada 1. oktobrī.

¹⁸ Sk., piemēram, Gratkovska I. Juridisko personu kriminālatbildības realizācijas tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (378), 2005, 21. jūn.; Baumanis J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu krimināltiesiskais raksturojums. *Jurista Vārds*, , Nr. 33 (388), 2005, 6. sept.; Krastiņš U. Kriminālsods un citi kriminālie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. *Jurista Vārds*, Nr. 11 (464), 2007, 13. marts; Bordāns T. Juridiskā persona uz apsūdzēto sola jeb atsevišķas piezīmes par “Maximas” krimināllietu. *Jurista Vārds*, Nr. 2 (905), 2016, 12. janv. u. c.

¹⁹ Liability of Legal Persons for Corruption in Eastern Europe and Central Asia. OECD, 2015, p. 14. Pieejams: <https://www.oecd.org/corruption/ACN-Liability-of-Legal-Persons-2015.pdf> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 6. jūnija spriedums lietā “Engel and others v Netherlands”, iesniegumu Nr. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, 4. rindkopa.

²¹ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143/144, 1997, 13. jūn.

Kriminālprocesuālais regulējums piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesam (turpmāk – process pret juridisku personu) iekļauts vairākās normās, ieskaitot KPL 39. nodaļu “Pirmstiesas kriminālprocesa īpatnības, piemērojot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskajai personai” un 51. nodaļu “Tiesvedības īpatnības procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai”. Šīs normas vairākkārt piedzīvojušas būtiskus grozījumus un papildinājumus,²² kuru rezultātā procesu pret juridiskām personām ar katru gadu kļūst arvien vairāk.²³ Līdz ar to aktuāls ir jautājums par kriminālprocesa pamatprincipu attiecināšanu uz juridiskajām personām.

Jautājumi par dažādu cilvēktiesību principu attiecināšanu uz juridisko personu nebūt nav vienkārši. 2014. gadā izdevniecībā “Springer” tika izdots fundamentāls pētījums “Regulating Corporate Criminal Liability”,²⁴ kurā šie jautājumi kā aktuāli, būtiski, problemātiski un šobrīd neatrisināti norādīti gan Vācijas tiesību skolu pārstāvošā autora D. Brodovska rakstā par minimālajām procesuālajām tiesībām, kas būtu attiecināmas uz juridiskajām personām,²⁵ gan spāņu akadēmiskās aprindas pārstāvošās A. N. Neiras Penas rakstā, kas veltīts korporatīvās atbildības aktuālajiem aspektiem.²⁶ Uzmanība šim apstāklim pievērsta arī ES tiesību jaunrades līmenī. Piemēram, Meijera komiteja (“Meijers Committee”) komentāros par Direktīvas projektu 2014. gada nogalē citstarp norādījusi, ka šajā direktīvā iekļautās garantijas būtu attiecināmas arī uz juridisko personu, ciktāl tas iespējams saistībā ar tās būtību.²⁷

²² Grozījumi Kriminālprocesa likumā (12.03.2009.): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 51 (4037), 2009, 1. apr.;

Grozījumi Kriminālprocesa likumā (14.03.2013.): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61 (4867), 2013, 27. marts.;

Grozījumi Kriminālprocesa likumā (19.05.2014.): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 113 (4173), 2014, 11. jūn.

²³ Sk., piemēram, Gratkovska I. Juridiskām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu kriminālprocesuālā regulējuma attīstība. *Grām.: Kriminālprocesa likumam –10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. A. Meikališas zin. redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 419.–434. lpp.; Maizītis J. *Juridiska persona un piespiedu ietekmēšanas līdzekļi kriminālprocesā. Ārvalsts investīcijas: kād tiesības mijiedarbojas. LU 74.konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 365.–372. lpp.

²⁴ Brodowski D. u. c. *Ruegulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014.

²⁵ Brodowski D. Minimum Procedural Rights for Corporations un Corporate Criminal Procedure. *In: Brodowski D. u. c. Ruegulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014, p. 211–226.

²⁶ Neira Pena A. M. Corporate Criminal Liability: Tool or Obstacle to Prosecution? *In: Brodowski D. u. c. Ruegulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014, p. 197–210.

²⁷ Meijers Committee Note on the Council General Approach on the Directive on the presumption of innocence and the right to be present at trial, 12 December 2014. Pieejams: http://www.commissie-meijers.nl/sites/all/files/m1416_note_on_the_general_approach_on_the_directive_presumption_of_innocence.pdf [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

Šobrīd Direktīvas 2. pantā noteikts, ka šī Direktīva attiecas uz fiziskajām personām, savukārt preambulas 13.–15. apsvērumā norādīts, ka “fizisko personu un juridisko personu nevainīguma prezumpcijas konkrētu aspektu dažādās vajadzības un aizsardzības līmeņi ir atšķirīgi. Attiecībā uz fiziskām personām šāda aizsardzība ir atspoguļota ECT vispārārtzītājā judikatūrā. Tomēr tiesa ir atzinusi, ka tiesības, kas izriet no nevainīguma prezumpcijas, uz juridiskām personām neattiecas tādā pašā veidā kā uz fiziskām personām. Ņemot vērā valsts tiesību aktu un judikatūras pašreizējo attīstības pakāpi valstu un Savienības līmenī, ir pārāgri Savienības līmenī pieņemt tiesību aktus par juridisko personu nevainīguma prezumpciju. Tādēļ šī direktīva nebūtu jāpiemēro attiecībā uz juridiskām personām. Tam nevajadzētu skart nevainīguma prezumpcijas piemērošanu juridiskām personām, kā tas ir noteikts, jo īpaši ECTK, un kā to interpretē ECT un EST. Juridisko personu nevainīguma prezumpcija būtu jānodrošina, izmantojot spēkā esošās tiesiskās garantijas un judikatūru, kuras turpmākajai attīstībai ir jānosaka, vai nepieciešama darbība Savienības līmenī”. Tādējādi, neskatoties uz izteiktajiem ierosinājumiem, Direktīva netika attiecināta uz juridiskajām personām un saglabājās nostāja, kāda bija iekļauta jau priekšlikumā par šo Direktīvu.²⁸ Arī ietekmes novērtējumā, kas pievienots normatīvo dokumentu projektiem par nevainīguma prezumpcijas stiprināšanu, tika uzsvērts, ka tiesības uz nevainīguma prezumpciju var interpretēt dažādi attiecībā uz fizisku un juridisku personu, kā tas ir atzīts Eiropas Kopienų tiesas praksē. Nevainīguma prezumpcijas prakse attiecībā uz fiziskām personām ir vairāk attīstīta, līdz ar to šajā brīdī nav iespējams piedāvāt kopējus minimālos standartus juridisko personu nevainīguma prezumpcijai. Juridiskām personām jāizmanto tās tiesības, kas paredzētas nacionālo valstu un citos starptautiskajos instrumentos.²⁹

Izvairīšanās no nevainīguma prezumpcijas attiecināšanas uz juridisko personu ir viens no Direktīvai adresētajiem pārmetumiem. Piemēram, tiek norādīts, ka nevainīguma prezumpcijas neattiecināšana uz juridiskām personām ir “garām palaista izdevība aizsardzības skaidrībai un uzlabošanai”.³⁰ Tāpat tiek atzīts, ka diemžēl ES likumdevējs izvēlējās uz juridiskām personām neattiecināt

²⁸ Priekšlikuma Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva par to, lai nostiprinātu nevainīguma prezumpcijas un tiesību piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā konkrētus aspektus kriminālprocesā 26.–28. pkt. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?Uri=CELEX%3A52013PC0821> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

²⁹ Commission staff working document. Impact assessment Accompanying the document Proposal for measures on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings /* SWD/2013/0478 final */, 27.11.2013. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52013SC0478> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

³⁰ Sayers D. The new Directive on the presumption of innocence: protecting the ‘golden thread’. 2015. gada 15. novembris. Pieejams: <http://eulawanalysis.blogspot.com/2015/11/the-new-directive-on-presumption-of.html> [aplūkots 2016. gada 17. jūnijā].

nevainīguma prezumpciju, savai pozīcijai atbalstu gūstot arī Eiropas Kopienų tiesas praksē, kurā atzīts, ka juridiskās personas šo tiesību ietvarā ir aizsargātas mazāk, kas faktiski nozīmē, ka juridiskām personām joprojām būs jāpaļaujas uz citiem juridiskiem instrumentiem, kā Konvencija un ECT judikatūra.³¹

Pilnībā jāpiekrīt, ka izvairīšanās no nevainīguma prezumpcijas attiecināšanas uz juridisko personu (iespējams, to darot modificētā veidā salīdzinājumā ar fizisku personu nevainīguma prezumpciju) nav Direktīvas stiprā puse. Gluži pretēji, tas rada pamatu strīdīgām interpretācijām un atšķirīgai pieejai un atstāj negatīvu iespaidu gan uz ES tiesisko sadarbību, gan uz kriminālprocesa dalībpersonu procesuālo garantiju stiprināšanu vietējā mērogā.

Direktīvā norādīts, ka tā attiecas tikai un vienīgi uz fiziskām personām, Latvijas apstākļos neliek saspringt par šī jautājuma steidzamu risināšanu. Tomēr to nedrīkst aizmirst, jo iepriekš norādītās atziņas Direktīvas ietekmes novērtēšanas ziņojumā un pašas Direktīvas preambulā ļauj atzīt, ka juridisko personu aizsardzības noteikšanai svarīgas ir vietējās garantijas un ECT judikatūra.

Pavisam nedaudz pievēršoties tam, ko tad pauž ECT judikatūra šajā jautājumā, jāatzīst, ka zinātniskos apskatos tam uzmanība pievērsta ārkārtīgi maz.

Vairākos salīdzinoši nozīmīgos darbos šis jautājums vispār netiek skatīts,³² arī fundamentālos pētījumos tam pievērsta visai maza uzmanība. Vēl 2005. gadā izdevumā "Human Rights in Criminal Proceedings" tika norādīts, ka pašlaik nav iespējams apskatīt problēmas par juridisko personu kriminālvajāšanu, jo starptautiskajām institūcijām nav nācies ar to sastapties. Tika izteikts pieņēmums, ka nevainīguma prezumpcija tiks attiecināta uz juridisko personu *mutatis mutandis* tāpat kā uz fizisko personu.³³ 2014. gadā izdotajos Konvencijas komentāros Konvencijas normu attiecināmība uz juridisku personu apskatīta visai skopi, vien norādot, ka arī juridiskās personas bauda Konvencijā paredzētās cilvēktiesības. Tiek gan atzīts, ka ir tādas cilvēktiesības, kuras juridiskās personas būtības dēļ uz to nav attiecināmas, piemēram, spīdzināšanas aizliegums, tiesības uz brīvību u. c. Nevainīguma prezumpcija gan netiek minēta starp tām cilvēktiesībām, kas nebūtu attiecināmas uz juridisko personu.³⁴

³¹ Lamberigts S. The presumption of innocence (and the right to be present at trial) directive. 2016. gada 3. maijs. Pieejams: <http://europeanlawblog.eu/?p=3192> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

³² Vitkauskas D., Dikov G. *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2012., p. 78–82. Pieejams: http://www.coe.int/t/dgi/hr-natimplement/Source/documentation/hb12_fairtrial_en.pdf [aplūkots 2017. gada 1. decembrī]; Guide on Article 6, Right to a Fair Trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

³³ Treshel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 172.

³⁴ Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. Munchen: Verlag C. H. Beck oHG, 2014, p. 3.

Vienā no pēdējā laikā visizsmeļošākajiem rakstiem attiecībā uz cilvēktiesību attiecināšanu uz juridiskām personām³⁵ norādīts, ka lēmumi, kas skar juridiskās personas un krimināltiesības “atstāj iespaidu, ka juridisko personu kriminālvajāšana nav plaši izplatīts fenomens Eiropā vai vismaz nav problemātiska no cilvēktiesību viedokļa”, kam pilnībā var pievienoties, jo arī Latvijā šiem jautājumiem tiek pievērsta ārkārtīgi maza uzmanība, iespējams tieši tādēļ, ka šo lietu nav daudz un iesaistītās juridiskās personas nav bijušas ieinteresētas problēmaspektus aktualizēt. Šajā pašā publikācijā, minot vairākus konkrētus ECT prakses piemērus, tiek atzīts, ka saskaņā ar ECT judikatūru nevainīguma prezumpcija tiek attiecināta uz juridiskajām personām, tai pašā laikā atzīstot, ka tiesības uz pašneapsūdzēšanu juridiskai personai varētu būt arī šaurākas.

3. Nevainīguma prezumpcijas atsevišķi elementi un juridiskā persona

Jautājums par juridisko personu nevainīguma prezumpciju Latvijā faktiski nemaz nav analizēts, lai gan tas ir visai interesants. Latvijas likumdevējs šobrīd apzināti vai neapzināti ir izvēlējis juridisko personu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu tiesību ziņā pielīdzināt apsūdzētajam, tādējādi attiecinot uz to salīdzinoši augstu procesuālo garantiju līmeni. Lai arī tas neizslēdz problēmas pastāvēšanu (piemēram, to subjektu noteikšanu, kuriem ir tiesības atteikties liecināt – sk. rakstā tālāk), tomēr uzskatāmi demonstrē, ka Latvija ir deklarējusi augstu juridiskās personas aizsardzības līmeni. Paliek jautājums – vai, redzot, ka ES līmenī nav panākta vienošanās par kopējiem minimāliem standartiem attiecībā uz juridiskās personas nevainīguma prezumpciju, šī situācija netiks izmantota, lai garantiju līmeni samazinātu.

Iespējams, kā arguments tiks izvirzīts tas, ka šobrīd Latvijā juridiskās personas netiek sauktas pie kriminālatbildības, bet tām tiek piemēroti piespiedu ietekmēšanas līdzekļi, tātad tas ir jautājums, kas faktiski ir atvasināts no kriminālatbildības iestāšanās konstatācijas. Tomēr atkārtotši teikto, ka, manuprāt, **ši juridisko personu kvazikriminālatbildība tomēr būtu skatāma kā apsūdzība** Konvencijas izpratnē, līdz ar to uz juridisko personu attiecināmas visas cilvēktiesību garantijas, kas attiecas uz apsūdzēto.

Analizējot nevainīguma prezumpciju atbilstoši Direktīvā reglamentētajam, var izdalīt vairākus elementus. Pirmais saistāms ar nevainīguma prezumpcijas

³⁵ P. H. P. H. M. C. van Kempen, Human Rights and Criminal Justice Applied to Legal Persons. Protection and Liability of Private and Public Juristic Entities under the ICCPR, ECHR, ACHR and AfChHPR, vol. 14.3 *Electronic Journal Of Comparative Law*, (December 2010). Pieejams: <http://www.ejcl.org/143/art143-20.pdf> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

pamatatziņu, ka **persona tiek uzskatīta par nevainīgu, kamēr tās vaina nav pierādīta likumā noteiktā kārtībā** (Direktīvas 3. pkt.). Šī pieeja jau ir atbilstoši nostiprināta gan Satversmē, gan KPL. Nav pamata šo nosacījumu neattiecināt arī uz juridisko personu, protams, pielāgojot šo jēdzienu juridiskās personas kvazikriminālabildības institūtam.

Otrais elements attiecas **uz publisko iestāžu atturēšanos no paziņojumiem, rīcības utt., kas var radīt priekšstatu par personas vainīgumu, pirms tas konstatēts likumā noteiktā kārtībā, un apsūdzētā publisko tēlu** (Direktīvas 4. un 5. pants, sīkāks skatījums 16.–21. apsvērumā). Direktīvā paredzēts, ka publiskām iestādēm (to pārstāvjiem) ir jāatturas no tādiem paziņojumiem vai rīcības, kas rada priekšstatu par kādu personu kā par vainīgu, pirms tā par tādu atzīta likumā noteiktā kārtībā. Šāds liegums attiecināts uz tādiem nolēmumiem (rīcības) veidiem kā publiski paziņojumi, paziņojumi masu saziņas līdzekļos, nolēmumi, kas tiek pieņemti procesa laikā, bet nav galīgie personu vainu konstatējošie nolēmumi utt. Visos šajos gadījumos informācija jāsniedz un nolēmumi saturiski jāpasastāda tā, lai tajos netiktu iekļauts konstatējums par personas vainīgumu. Jāizvairās no tāda iespaida radīšanas, ka persona ir vainīga. Direktīvā minēts, ka kompetentām personām būtu jāatturas aizdomās turētos vai apsūdzētos parādīt kā vainīgus tiesā vai sabiedrībā, izmantojot fizisko brīvību ierobežojošus līdzekļus, piemēram, rokudzelžus, stikla kastes utt., ja vien šāda nepieciešamība nav objektīvi pamatota. Atzīstams, ka Latvijas apstākļos nav pamata šo nosacījumu neattiecināt arī uz juridisko personu, protams, atkal pielāgojot terminoloģiju. Saturiski vērtējot, domājams, ka šo Direktīvas prasību ieviešana neprasa izmaiņas KPL normās, bet gan prasa iesaistīto personu attieksmes maiņu, iespējams, saistībā ar kriminālprocesa veikšanā iesaistīto iestāžu (īpaši pirmstiesas procesa iestāžu) komunikāciju ar masu saziņas līdzekļiem, ārējā tēla veidošanu utt. Līdz ar to, lai panāktu Direktīvas iedzīvināšanu, iederīga ir ne tik daudz izmaiņu veikšana KPL, cik izglītošana, informēšana, iekšējo dokumentu radīšana, piemēram, saziņai ar masu saziņas līdzekļiem vai uzvedībai (rīcībai), kura tiek atainota masu saziņas līdzekļos utt.

Trešais elements saistāms ar **pierādīšanas pienākuma attiecināšanu uz apsūdzību**. Saskaņā ar Direktīvas 6. panta 2. punktu “[d]alībvalstis nodrošina, ka pienākums pierādīt aizdomās turēto vai apsūdzēto vainu ir apsūdzībai”. Direktīvas preambulas 22. apsvērumā, kas ļauj detalizētāk atklāt 6. panta 2. punkta tvērumu, norādīts, ka “pierādīšanas pienākums, lai noteiktu aizdomās turētā vai apsūdzētā vainu, gulstas uz apsūdzību, un jebkuras šaubas būtu jātulko par labu aizdomās turētajam vai apsūdzētajam. Nevainīguma prezumpcija tiktu pārkāpta gadījumā, ja pierādīšanas pienākums tiktu pārlikts no apsūdzības uz aizstāvību”. Šāda atziņa pilnībā atbilst jau līdz šim zināmām un akceptētām ECT atziņām. Lai arī Konvencijas 6. panta 2. paragrāfs (“Ikviens, kas tiek apsūdzēts kriminālnoziedzumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar

likumu.”) tieši neparedz, uz ko gulstas pierādīšanas pienākums, šīs normas skaidrojums teorijā un ECT praksē apliecina, ka nevainīguma prezumpcija paredz trīs šī principa pamatelementus. Starp tiem nosacījumu, ka vainīguma pierādīšanas pienākums gulstas uz apsūdzību un ka šis princips tiek pārkāpts, ja pierādīšanas pienākums (pierādīšanas nasta) tiek pārlūkts uz aizstāvību.³⁶ Spilgts piemērs ECT atziņai, ka tiesneša norāde, ka apsūdzētajiem jāpierāda savs nevainīgums, ir krasā pretrunā ar nevainīguma prezumpciju, redzams Latvijai vēsturiski nozīmīgā lietā “Lavents pret Latviju”,³⁷ kurā 2002. gada 28. septembra spriedumā tiesa iekļāva atziņu, ka tā “[..] ir pārsteigta, ka savas pēdējās intervijas ietvaros [tiesnese] ieteica apsūdzētajiem pierādīt tiesai, ka viņi nav vainīgi. Ņemot vērā tās vispārējo raksturu, šāda norāde ir pretrunā nevainīguma prezumpcijas principam, kas ir viens no demokrātiskas valsts pamatprincipiem”.

Tomēr jāpiemin, ka pierādīšanas pienākuma attiecināmība tikai uz apsūdzību nav absolūta. Gan ECT prakse, gan teorijas atziņas, gan Direktīvas nostāja šī jautājuma tiesiskajā reglamentācijā atzīst, ka pierādīšanas pienākums (vai tā daļa, posms u. tml.) atsevišķos gadījumos un attiecībā uz atsevišķiem aspektiem var tikt attiecināts arī uz citiem kriminālprocesa dalībniekiem, tai skaitā uz apsūdzēto. Šādi izņēmumi tiek saistīti ar fakta vai legālo prezumpciju izmantošanu pierādīšanā.³⁸

Koncentrētā veidā izņēmumi raksturoti Direktīvas 22. apsvēruma noslēdzošajos teikumos: “Nevainīguma prezumpcija un no tās izrietošās prasības par pierādīšanas pienākumu nav pārkāptas, ja tiek izmantotas fakta vai legālās prezumpcijas. Tomēr šādi pieņēmumi saprātīgi jāierobežo, ņemot vērā to, cik svarīgs ir attiecīgais jautājums un cik svarīgi ir saglabāt tiesības uz aizstāvību [..]. Pieņēmumiem būtu jābūt atspēkojamiem un jebkurā gadījumā tie var tikt izmantoti tikai tad, ja ievērotas tiesības uz aizstāvību.”

Latvijā uz pierādīšanas pienākumu kriminālprocesā attiecināmas vairākas KPL normas. No tām galvenā iekļauta KPL 19. panta otrajā daļā: “Personai, kurai

³⁶ Sikāk sk., piemēram, Guide on Article 6, Right to a Fair Trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf [aplūkots 2017. gada 1. decembrī]; Treshel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 167.; Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. Munchen: Verlag C. H. Beck oHG, 2014, p. 167.

³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 28. novembra spriedums lietā “Lavents pret Latviju”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 23(2788), 2003, 12. febr.

³⁸ Sikāk sk., piemēram, Guide on Article 6, Right to a Fair Trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. III. A. 203. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf; Treshel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 168–171. Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. Munchen: Verlag C. H. Beck oHG, 2014, p. 167. u. c.

ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums.” Ņemot vērā vispārīgo formulējumu, kā arī juridiskās personas atzišanu par tādu kriminālprocesa dalībnieku, kuram ir tiesības uz aizstāvību, atzīstams, ka arī šis nevainīguma prezumpcijas aspekts ir attiecināms uz juridisko personu. Respektīvi, juridiskai personai nav jāpierāda savs nevainīgums (nav jāpierāda, ka tā nav atbildīga par pārkāpumu). Tas, ka ir pamats piemērot piespiedu līdzekļus, ir jāpierāda apsūdzībai.

Liegums uzlikt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, sava nevainīguma pierādīšanas pienākumu, reglamentēts kriminālprocesa pamatprincipu līmeni. Tai pašā laikā KPL iekļautas vairākas normas, kurām nav pamatprincipa statusa un kuras nedz savā tiesiskās reglamentācijas, nedz praktiskās piemērojamības ziņā nevar nonākt pretrunā pamatprincipam. Detalizētāka pierādīšanas pienākuma tiesiskā reglamentācija iekļauta KPL 126. pantā, kura otrajā daļā nostiprināta nevainīguma prezumpcijas principam pilnībā atbilstoša atziņa, ka “[p]ierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam, bet tiesā — apsūdzības uzturētājam.”

Tai pašā laikā arī KPL ir vairākas normas, kurās iekļautas nostādnes, kas atšķiras no pierādīšanas pienākuma attiecināšanas tikai uz apsūdzību.

Tā KPL 126. panta otrajā un trešajā daļā paredzēts pienākums noteiktām personām iesaistīties konkrētu faktu pierādīšanas procesā. Proti, KPL 126. panta trešajā daļā paredzēts: “Ja kriminālprocesā iesaistīta persona uzskata, ka kāds no šā likuma 125. pantā prezumētajiem faktiem nav paties, pienākums norādīt uz pierādījumiem par šā fakta neatbilstību īstenībai ir tai procesā iesaistītajai personai, kura to apgalvo.” Savukārt ceturtajā daļā iekļauta šāda norāde: “Uz apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, kā arī uz alibi jānorāda personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību saistībā ar šā nodarījuma izmeklēšanu, ja vien šādas ziņas jau nav iegūtas izmeklēšanā. Ja persona uz šādiem apstākļiem vai alibi nenorāda, apsūdzībai nav pienākuma pierādīt to neesamību, tiesai nav jādod to vērtējums spriedumā, bet personai tiek liegta iespēja saņemt atlīdzību par zaudējumiem, kas radušies, nepamatoti turot to aizdomās, ja kriminālprocesa izbeigšana vai personas attaisnošana saistīta ar minēto apstākļu noskaidrošanu.”

KPL 126. panta trešās un ceturtais daļas padziļināta analīze ļauj atzīt, ka nedz vienā, nedz otrā gadījumā uz citām personām, tai skaitā uz juridisko personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, netiek pārnesta t. s. pilnais pierādīšanas pienākums. Proti, saskaņā ar KPL 126. panta trešo daļu KPL 125. pantā ietvertās fakta legālās prezumpcijas apšaubīšanas gadījumā personai ir “jānorāda uz pierādījumiem” par attiecīgā fakta neatbilstību īstenībai. Savukārt KPL 126. panta ceturtais daļas noteikums, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir jānorāda uz savu alibi vai kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem, vispār nav attiecināms uz juridisko personu. Pienākums, kurš saskaņā ar KPL 126. panta trešo un ceturto daļu var tikt attiecināts arī uz apsūdzēto, nav skatāms kā pierādīšanas pienākums KPL 123. panta izpratnē, bet drīzāk kā “jautājuma izskatīšanas ierosināšanas

pienākums”.³⁹ Līdz ar to tas arī nenonāk pretrunā ar KPL 19. panta otrās daļas prasībām un KPL 126. panta otrajā daļā nostiprināto vispārīgo nostāju attiecībā uz pierādīšanas pienākumu un atbilst arī Direktīvas prasībām. Te gan atzīmējams, ka neveiklā formulējuma dēļ zināmas neskaidrības varētu rasties ar KPL 125. panta otro daļu (“Ir uzskatāms par pierādītu, ka persona ir pārkāpusi tiesiskā īpašnieka autortiesības, blakustiesības vai tiesības uz preču zīmi, ja vien tā nespēj ticami izskaidrot vai pamatot šo tiesību iegūšanu vai izcelsmi.”), kas var radīt priekšstatu, ka par pieņemami pierādītu atzīstams viss KL 148. pantā “Autortiesību un blakustiesību pārkāpšana” iekļautais noziedzīgā nodarījuma sastāvs. Šāds pieņēmums būtu pretrunā ar nevainīguma prezumpciju, jo faktiski pārliktu apsūdzības atspēkošanas pienākumu uz aizstāvību. Pamatoti būtu aizstāvībai šādā situācijā vien uzlikt par pienākumu sniegt saprātīgu izskaidrojumu kādam objektīvam faktam vai tml. Iespējams, lai izvairītos no dažādām KPL 125. panta otrās daļas interpretācijām, būtu veicamas precizējošas izmaiņas, kas nodrošinātu tā skaidru un nepārprotamu atbilstību nevainīguma prezumpcijas prasībām.

Jānorāda, ka 2017. gada vasarā tika izdarīti nozīmīgi grozījumi attiecībā uz pierādīšanu saistībā ar noziedzīgi iegūtu mantu, tai skaitā pierādīšanas pienākumu un pierādīšanas standartu. Taču, tā kā abi jautājumi ir cieši saistīti arī ar juridisku personu, tos aplūkošu nedaudz vēlāk.

Ceturtais Direktīvā paredzētais nevainīguma prezumpcijas elements **ir šaubu tulkošana par labu apsūdzētajam**. Direktīvas 6. panta 2. paragrāfā noteikts: “Dalībvalstis nodrošina, ka visas šaubas par personas vainu tiek tulkotas par labu aizdomās turētajam vai apsūdzētajam.” Šāda nostāja sasaucas ar KPL 19. panta trešo daļu: “Visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.” Atšķiras vienīgi tas, ka Direktīvas tekstā runāts par “visām šaubām”, savukārt KPL par “visām saprātīgām šaubām”. Atzīmējams, ka Direktīvas projekta sākotnējā versijā bija lietots termins “pamatotas šaubas”, kas šobrīd ir mainīts uz “visas šaubas”. Latvijas apstākļiem, domājams, tas neko nemaina, un jau šobrīd Direktīvas prasības ir izpildītas, jo apšaubāms, vai Direktīvas normās var ielasīt nesaprātīgu šaubu esības iespēju un vēl jo vairāk to tulkošanu par labu apsūdzētajam. Arī šis nosacījums pilnībā attiecināms uz juridisko personu.

Kā jau norādīts, 2017. gada vasarā veiktie grozījumi KPL⁴⁰ nozīmīgi skāruši KPL normas attiecībā uz pierādīšanas pienākumu un t. s. pierādīšanas standartu.⁴¹

³⁹ Sikāk sk. Strada-Rozenberga K. *Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002, 123.–134. lpp.

⁴⁰ Grozījumi Kriminālprocesa likumā (22.06.2017): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 132 (5959), 2017, 5. jūl. Stājies spēkā 2017. gada 1. Augustā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/132.9> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

⁴¹ Grozījumu apskatu sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. gada grozījumi (II)*. *Jurista Vārds*, Nr. 43 (997), 2017, 17. okt., 28.–36. lpp.

Tā KPL 126. pants papildināts ar jaunu 3.¹ daļu šādā redakcijā: “Ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību ir šai personai.” Tādējādi izveidots vēl viens izņēmums no vispārīgās nostājas, ka kriminālprocesā pierādīšanas pienākums pirmstiesas procesā gulstas uz procesa virzītāju, bet tiesā – uz apsūdzības uzturētāju. Būtiskas ir arī izmaiņas attiecībā uz pierādīšanas standartu, proti, KPL 124. pants papildināts ar sesto daļu, nosakot, ka “[p]ierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme”. Tādējādi blakus zināmajam pierādīšanas standartam “ārpus saprātīgām šaubām” atzīts vēl viens t. s. iespējamības pārsvars, kas attiecināts uz mantas noziedzīgu izcelsmi.

Atzīstams, ka veiktie grozījumi nav uzskatāmi par veiksmīgiem – tie var radīt pārpratumus un neizpratni par pierādīšanas pienākuma pārņemšanas un iespējamības pārsvara standarta piemērošanas robežām. Šis ir viens no tiem gadījumiem, kad normas vārdiskais teksts bez tā sistēmiska skatījuma un padziļinātas normas pieņemšanas procesa izpētes var būt maldinošs. Ja skatām tikai normu, kas šobrīd iekļauta KPL 126. panta 3.¹ daļā, redzam, ka jebkurai kriminālprocesā iesaistītajai personai, ja tā apgalvo, ka kāda manta nav noziedzīgi iegūta, ir pienākums pierādīt mantas likumīgo izcelsmi, savukārt visos gadījumos mantas noziedzīgā izcelsme pamatojama atbilstoši “iespējamības pārsvara” līmenim. Tomēr šāds apgalvojums ir pārsteidzīgs. Abu normu piemērošanas robežas noteikšanā jāņem vērā, ka, lai vispār varētu runāt par nepieciešamību pierādīt, ka manta nav iegūta noziedzīgā ceļā, sākotnēji gluži loģiski jābūt izteiktam pieņēmumam, ka manta ir noziedzīgi iegūta. Šis pieņēmums var tikt izteikts, kā inkriminējot personai kāda konkrēta nodarījuma izdarīšanu (juridiskās personas gadījumā – inkriminējot fiziskai personai kādu nodarījumu, kurš izdarīts tās interesēs u. tml.), tā arī piemērojot prezumpciju par mantas nelikumīgu izcelsmi. Lai saprastu pierādīšanas pienākuma pārņemšanas un samazinātā pierādīšanas līmeņa piemērošanas robežas, talkā nāk likumprojekta anotācijā norādītais. Pirmkārt, pamatojot grozījumu veikšanas nepieciešamību, tajā faktiski raksturota situācija ar t. s. paplašināto mantas konfiskāciju un, otrkārt, tieši noteikts, “ka nav pieļaujama situācija, ka attiecībā uz kādas noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīmes pierādīšanu tiktu izmantots zemāks pierādīšanas standarts [..], uzliekot personai pierādīšanas pienākumu, tādējādi radot nevainīguma prezumpcijas principa pārkāpumu”.⁴² Ievērojot norādīto, ir pamats apgalvojumam, ka pienākums pierādīt mantas

⁴² Likumprojekta Nr. 630/Lp12 “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/AB2871419A747C7FC2258011002DD2FA?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 1. oktobrī].

likumīgo izcelsmi, kā arī pierādīšanas standarts “iespējamības pārsvars” attiecināms nevis uz ikvienu gadījumu, kad tiek skatīts jautājums par noziedzīgi iegūtu mantu, bet tikai tad, kad personai saskaņā ar KL normām ir uzlikts pienākums pierādīt mantas likumīgo izcelsmi, t. i., mantas noziedzīgas izcelsmes prezumpcijas (KL 70.¹¹ panta otrā daļa) piemērošanas gadījumā. Savukārt, ņemot vērā to, ka uz juridisko personu šādu prezumpciju atbilstoši šā brīža KL formulējumam faktiski nevar attiecināt, šis pierādīšanas pienākuma pārnese un standarta samazinājums uz juridisko personu procesiem nav attiecināms.

4. Tiesības sevi neapsūdzēt un juridiskā persona

Pēdējais Direktīvā paredzētais nevainīguma prezumpcijas aspekts, kam uzmanība veltāma arī juridiskas personas nevainīguma prezumpcijas sakarā, ir **tiesības klusēt un tiesības neliecināt pret sevi** (Direktīvas 7. pants, sīkāk – 24.–30. apsvērumi). Saskaņā Direktīvas latvisko versiju šīm tiesībām veltīts 7. pants “Tiesības klusēt un tiesības neliecināt pret sevi”. Domājams, ir visai pamatoti jautāt, vai šāds tulkojums, pirmkārt, sakrīt, piemēram, ar angļu valodā lietoto “Right to remain silent and right not to incriminate oneself” un, otrkārt, vai tas atklāj pantā iekļautās tiesības pēc būtības. Var izteikt viedokli, ka ne un ka šāds panta nosaukumā un saturā lietotais jēdziens ir visai maldinošs. Faktiski, ja skatāmies Latvijas krimināltiesību normu kontekstā, tad tiesības klusēt un tiesības neliecināt pēc būtības ir identiskas. Līdz ar to šāda termina lietošana neatklāj patieso Direktīvas 7. panta būtību un neatklāj vārdos “right not to incriminate oneself” ietvertu domu, kas pēc būtības ir tiesības sevi neatmaskot, nesniegt apsūdzošus datus u. tml. Līdz ar to Direktīvas 7. pantā iekļautās prasības nosacīti varam iedalīt divās lielās grupās:

- 1) tiesības neliecināt;
- 2) tiesības citā veidā nesniegt par sevi atmaskojošu informāciju (datus, objektus utt.).

Attiecībā uz pirmo – tiesībām neliecināt – atzīstams, ka KPL šī prasība jau šobrīd ir pilnībā ievērota. Pirmkārt, KPL faktiski ikvienai personai (ne tikai tai, kurai ir tiesības uz aizstāvību) paredz tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem. Otrkārt, viena no to personu pamattiesībām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ir “sniegt liecību vai atteikties liecināt” (KPL 60.² panta pirmās daļas 8. punkts). KPL pilnībā ir izpildīta arī prasība par šīm tiesībām informēt apsūdzēto – piemēram, KPL 150. panta pirmās daļas 4. punktā citstarp noteikts, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, “pirmās pratināšanas sākumā izskaidro [...] tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu”.

Savukārt attiecībā uz tiesībām citādā veidā nesniegt (neizsniegt) sevi atmaskojošus datus (objektus) utt. situācija vairs nav tik skaidra. Direktīva paredz, ka dalībvalstīm jānodrošina apsūdzētajiem tiesības sevi neatmaskot. Tiek gan

norādīts, ka tas neliedz dalībvalstīm likumīgi, tai skaitā izmantojot piespiedu līdzekļus, iegūt pierādījumus, kuri pastāv neatkarīgi no apsūdzēto gribas. Domājams, ka šajā aspektā būs nepieciešami grozījumi KPL. Šobrīd visšaubīgākā šajā kontekstā šķiet KPL 64. panta otrā daļa: “Aizturētā pienākums ir ļaut, lai viņš tiek pakļauts eksperta izpētei, un izsniegt paraugus salīdzinošajai izpētei vai ļaut, lai tie tiek iegūti.” Identisks pienākums saskaņā ar KPL 67. un 74. pantu paredzēts arī aizdomās turētajam un apsūdzētajam. Arī KPL 209. pants paredz, ka aizturētā, aizdomās turētā un apsūdzētā pienākums ir ļaut ņemt no sevis paraugus salīdzinošai izpētei. Tādējādi paraugu izsniegšana salīdzināmai pētišanai ir attiecīgo personu pienākums neatkarīgi no paraugu veida. Turklāt procesuālo pienākumu nepildīšana ir pamats procesuālās sankcijas piemērošanai (KPL 288. pants), kā arī stingrāka drošības līdzekļa piemērošanai (KPL 249. panta otrā daļa).

Faktiski atzīstams, ka Direktīva neko jaunu, kas jau nebūtu nodibināts ECT praksē, neparedz. Jaunums, iespējams, ir tas, ka šīs tiesības tieši iekļautas Direktīvas tekstā, taču to saturiskais piepildījums ir bijis zināms jau iepriekš, ko uzskatāmi apliecina Direktīvas 27. apsvērumā norādītais: “Lai noteiktu, vai ir pārkāptas tiesības klusēt un neliecināt pret sevi, būtu jāņem vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas sniegtā tiesību klusēt interpretācija saskaņā ar ECTK (Konvenciju).”

Tāpēc, izvērtējot KPL normu atbilstību Direktīvas prasībām, atliek vien atkārtot to kritiku, kas jau pasen tika norādīta šo normu apskatā: “Domājams, ir pamats uzskatīt, ka noteiktos gadījumos šīs normas un to piemērošana praksē var nonākt pretrunā ar minētajām “pašneapsūdzēšanas” tiesībām, kas izriet no nevainīguma prezumpcijas principa un ir cieši saistītas ar to. [...] Šis jautājums ir gan interesants, gan aktuāls. Gan Latvijas, gan Eiropas, gan pasaules teorijā un tiesībpiemērošanas praksē aktuāli ir bijuši jautājumi par tiesībām klusēt un privilēģiju uz pašneapsūdzēšanu. Šie institūti tikuši gan pielīdzināti, gan nošķirti. Jāpiekrīt, ka “tiesības klusēt” un “pašneapsūdzēšanas privilēģija” ir saistīti jēdzieni, taču ne sinonīmi. To attiecības raksturojamas ar divu daļēji pārklājošos aplū shēmu.⁴³ Interesanti norādīt, ka Konvencijā šī garantija tiešos vārdos nav nosaukta, tajā pašā laikā tā viennozīmīgi tiek atzīta kā viens no “taisnīga procesa” neatņemamiem elementiem.⁴⁴ Tiesības nesniegt sevi inkriminējošu (atmaskojošu) informāciju vai cita veida pierādījumus pamatā tiek skatītas kā aizliegums kompetentajām personām piespiešanas vai citā neatbilstošā veidā iedarboties uz personas gribu, tādējādi piespiežot viņu sadarboties savas apsūdzības pierādīšanā. Šī situācija nošķirama no tādu materiālu iegūšanas, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas jeb kuru izveidē nav nepieciešama viņa aktīva piedalīšanās

⁴³ Sikāk sk.: Trechsel S. *Human Rights and Criminal Procedure*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 340–349.

⁴⁴ Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 101.

(gribas izpausme), piemēram, bioloģiskā materiāla ieguve. Attiecībā uz šādu materiālu (piemēram, asins paraugi) ieguvi arī piespiedu kārtā netiek saskatīts pašneapsūdzēšanas tiesību pārkāpums. Tā tiek atzīta par cilvēktiesībām atbilstošu, ja vien ir samērīga ar tiesību personiskās dzīves neaizskaramības aizsardzības nepieciešamību saskaņā ar Konvencijas 8. pantu.⁴⁵ Tādējādi uzskatāms, ka KPL būtu saglabājama iespēja iegūt paraugus, kuru izveidē nav nepieciešama aktīva personas gribas izpausme, tajā skaitā nepieciešamības gadījumā arī piespiedu kārtā. Savukārt būtu izslēdzamas norādes par to, ka personai ir ar piespiedu pasākumu piemērošanas iespēju pastiprināts pienākums sniegt paraugus, kuru izveide atkarīga no viņas gribas (piemēram, rokraksta un paraksta paraugi, balss paraugi u. c.).”⁴⁶

Acīmredzami, ka izteiktais viedoklis joprojām ir aktuāls un nu jau pastiprināts ar Direktīvas prasībām. Līdz ar to ir parādījušās cerības, ka senie ieteikumi varētu tikt respektēti, kā tas jau vairākkārt Latvijas likumdošanas praksē ir bijis – kamēr ieteikumu izsaka vietējie speciālisti, tas tiek ignorēts, bet tiek tūdaļ pildīts, ja to pieprasa ES.

Tomēr šī nevainīguma prezumpcijas aspekta sakarā varētu rasties īpatnības attiecībā uz tā piemērošanu juridiskai personai. Ņemot vērā, ka pati juridiskā persona kā tāda nekādu informāciju nesniedz, bet to dara to pārstāvošās fiziskās personas, rodas pamatots jautājums, cik tālu šī privilēģija attiecināma. Domājams, ka visai pamatoti šo jautājumu var saistīt ar literatūrā ieskicēto konceptu par to, ka pasākumi, kas tiek īstenoti pret juridisko personu, tieši skar ieinteresēto fizisko personu tiesības. Kā piemēru var minēt ECT atzīto, ka fiziskā persona ir vienīgais juridiskās personas īpašnieks vai faktiski īsteno savu biznesu ar šīs kompānijas starpniecību. Tai pašā laikā darbinieku, rīkotājdirektoru vai vairuma daļu īpašnieku statuss nav pamats, lai kļūtu par būtiski ietekmētu personu, ja tiek pārkāptas kādas juridiskās personas tiesības.⁴⁷ Ņemot vērā, ka šobrīd īpašs procesuāls statuss ir tikai juridiskās personas pārstāvim, kurš par tādu atzīts ar procesa virzītāja lēmumu, secināms, ka pārējās personas (darbinieki, pārvaldes struktūru pārstāvji, īpašnieki) pratināmi saskaņā ar liecinieka pratināšanas noteikumiem. Tādējādi visbūtiskākā kļūst tiesību “atteikties liecināt pret sevi un saviem tuviniekiem”

⁴⁵ Sikāk sk.: Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 101; Trechsel S. *Human Rights and Criminal Procedure*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 340–349; McBride J. *Human rights and Criminal procedure. The caselaw of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, sadaļas ar nosaukumu “Gathering evidence. Obligation to give evidence”, “Burden of proof. Prohibition on self-incrimination”.

⁴⁶ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, Nr. 48(695), 2011, 29. nov.

⁴⁷ P. H. P. H. M. C. van Kempen, Human Rights and Criminal Justice Applied to Legal Persons. Protection and Liability of Private and Public Juristic Entities under the ICCPR, ECHR, ACHR and AfChHPR, vol. 14.3 *Electronic Journal Of Comparative Law*, (December 2010). Pieejams: <http://www.ejcl.org/143/art143-20.pdf> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

interpretācija. Nav diskusiju par to, ka jebkura persona var atteikties liecināt pati pret sevi, t. i., pret savām darbībām vai bezdarbību u. tml. Līdz ar to, ja ar juridisko personu saistītas personas pratina par viņu pašu darbībām, bezdarbību u. tml., tad viņām ir tiesības atteikties liecināt. Diskutējamas ir situācijas, kad liecības tiek iegūtas ne par pašu darbību vai iesaistīšanos notikumā, bet gan par citiem faktiem, kuru atklāšana var izraisīt negatīvas sekas juridiskajai personai. Jāatceras, ka juridiskā persona, protams, ir patstāvīgs tiesību subjekts un negatīvas sekas vispirms var rasties tai pašai. Savukārt negatīvas sekas konkrētām fiziskām personām rodas pastarpināti. Līdz ar to it kā varētu norādīt, ka fiziskām personām nav pamata atteikties liecināt. Tomēr, domājams, jautājumu nevar skatīt tik formāli. Pirmkārt, pieņemot šādu pozīciju, saskaņā ar šobrīd esošo KPL regulējumu tiktu radīts nevienlīdzīgs stāvoklis tām, piemēram, juridisko personu pārvaldes institūcijas pārstāvošajām personām, kuras ir atzītas par juridiskās personas pārstāvjiem, un tām, kuras tādas nav. Otrkārt, šāds risinājums var izraisīt iebildes pēc būtības. Līdz ar to, iespējams, pārdomājams tāds risinājuma variants, kurā tiktu izvērtēts, cik nozīmīga ir fiziskās personas saikne ar juridisko personu, un atkarībā no tā risināts jautājums par tiesībām atteikties no liecību došanas. Diskusijai var piedāvāt risinājumu, ka no liecināšanas pienākuma nav atbrīvojami juridiskās personas darbinieki, jo viņu saikne nav pietiekami nozīmīga šīs tiesības radišanai (protams, ka darbinieki var ciest, ja juridiskai personai tiek piemērots drošības līdzeklis, taču šādas negatīvas sekas ir pārāk attālinātas⁴⁸), bet būtu atbrīvojami īpašnieki (jo to intereses piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas rezultātā tiek skartas vislielākajā mērā), kā arī pārvaldes institūciju amatpersonas (jo tās uzskatāmas par īpašnieku uzticības personām, kurām jārikojas juridiskās personas interesēs).

Vēlētos vien piebilst, ka jautājuma skaidrai un nepārprotamai sakārtošanai, iespējams, būtu nepieciešams veikt izmaiņas KL 303. un 306. pantā, kas paredz atbildību par attiešanos liecināt un atteikšanos izsniegt pierādījumus, iekļaujot norādes par to, kādos gadījumos šāda atbildība neiestājas fiziskām personām, ja potenciālie pierādījumi tiek iegūti pret juridisko personu.

Nobeigums

Rezumējot iepriekš teikto, atzīstams, ka nevainīguma prezumpcijas princips ir attiecināms arī uz aizstāvības tiesības baudošajām juridiskajām personām. Attiecībā uz atsevišķu nevainīguma prezumpcijas elementu attiecināšanu uz juridisko

⁴⁸ Sīkāk par šo jautājumu sk., piemēram, Neira Pena A. M. Corporate Criminal Liability: Tool or Obstacle to Prosecution? *Grām.*: Brodowski D. u. c. *Ruegulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014, p. 197–210.

personu var norādīt, ka, domājams, nav nekādu izņēmumu principam, ka neviena persona nav atzīstama par vainīgu (protams, pielāgojot šo jēdzienu juridiskās personas kvazikriminālatbildības institūtam), kamēr tās vainīgums (atbildīgums) nav konstatēts likumā noteiktā kārtībā, un ka amatpersonām jāatturas no rīcības un nolēmumiem, kas var radīt iespaidu, ka juridiskā persona ir atbildīga par kādu nodarījumu, pirms tas nav konstatēts likumā noteiktā kārtībā. Tāpat nav pamata veidot izņēmumu pieejai, ka visas šaubas tulkojamas par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kā arī nav atšķirību starp fizisko un juridisko aizstāvības tiesības baudošo personu attiecībā uz pierādīšanas pienākumu. Līdz ar to vienīgais aspekts, kur varētu parādīties zināmas īpatnības, ir nevainīguma prezumpcijas elements – tiesības sevi neapsūdzēt, t. i., nesniegt atmaskojošu informāciju. Šis jautājums būtu risināms, skatot, cik lielā mērā veiktais pasākums skar konkrētas ieinteresētās fiziskās personas cilvēktiesības.

Nevainīguma prezumpcijas principa saturs Eiropas Savienības Tiesas praksē attiecībā uz ārpuskriminālprocesuālo sodu piemērošanu

Armands Smans

Ievads

Nevainīguma prezumpcija ir konstitucionālā pamattiesība, kas galvenokārt izpaužas kriminālprocesā.¹ Kriminālprocesa kārtību noteicošajā normatīvajā aktā – Kriminālprocesa likuma 19. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta likumā noteiktajā kārtībā. Līdzīgi nevainīguma prezumpcijas princips skaidrots Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta otrajā daļā, kurā noteikts, ka ikviens, kas tiek apsūdzēts kriminālnoziedzībā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu. Minētajās normās nostiprinātā nevainīguma prezumpcijas principa saturs kriminālprocesā ir visai plaši apskatīts gan Latvijas un ārvalstu tiesību doktrīnā, gan Latvijas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā.²

Nevainīguma prezumpcijas princips ir definēts arī Latvijas Republikas Satversmes 92. panta 2. teikumā, kurā noteikts, ka ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Ja Kriminālprocesa likuma

¹ *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības.* Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 145. lpp.

² Sk., piemēram, Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter.* Council of Europe Publishing, 1996, p. 182.; Jākobsonē V., Kriminālprocesa pamatprincips – nevainīguma prezumpcija. *Jurista Vārds*, Nr. 1 (15), 1996, 5. janv. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/35096-kriminalprocesa-pamatprincips-nevainiguma-prezumpcija/> [aplūkots 2017. gada 20. augustā]; Satversmes tiesas 2006. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. 2005-22-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 34, 2006, 28. febr.; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005–2010.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 57.–61. lpp.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 6. aprīļa spriedums lietā “Labita v. Italy”, p. 152.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2016. gada 5. jūlija spriedums lietā “Buzadji v. The Republic of Moldova”, p. 90.–91.

19. panta pirmajā daļā tiek runāts par “vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā”, tad Latvijas Republikas Satversmes 92. panta 2. teikumā tiek lietots plašāka satūra termins “vaina”, kas aptver ne tikai kriminālprocesu. Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka atsevišķos gadījumos, kad valsts un pašvaldību iestāžu rīcība saistīta ar sodīšanu, nevainīguma prezumpcijas princips tiek piemērots arī administratīvajās lietās.³

Arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. panta pirmajā daļā nostiprināts, ka ikvienu apsūdzēto (*who has been charged* – angļu val.) uzskata par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu. Ar terminu “apsūdzētais” minētās normas izpratnē jāsaprot ne vien personas, kas tiek sauktas pie krimināl-atbildības, bet arī personas, kas tiek apsūdzētas citu tiesībpārkāpumu izdarīšanā, par kuriem var tikt piemērots sods. Kā atzīts tiesību doktrīnā, Eiropas Savienības Pamattiesību hartā nevainīguma prezumpcijas princips darbojas kā personas pamattiesības (*individual rights* – angļu val.) un secīgi Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. pants neaptver Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā iekļauto un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā attīstīto kriminālapšūdzības raksturojumu (*outside the characterisation of criminal charge* – angļu val.).⁴ Tai pašā laikā, ņemot vērā Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 52. panta trešajā daļā noteikto, Eiropas Savienības Pamattiesību hartā ietvertā nevainīguma prezumpcijas principa nozīme un apjoms ir tāds pats kā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā noteiktajam nevainīguma prezumpcijas principam, taču tas neliedz Eiropas Savienības tiesībās paredzēt plašāku principa aizsardzību.

Neraugoties uz nevainīguma prezumpcijas principa klasiski kriminālprocesuālo dabu, minētais princips kļūst aizvien aktuālāks arī ārpus kriminālprocesa. Proti, vairākos normatīvajos aktos valsts iestādēm ir deleģētas tiesības uzlikt sodus par pārkāpumiem, kuriem nav krimināltiesiska rakstura. Piemēram, Konkurences likuma 14. panta otrajā daļā noteikts, ka par dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas aizlieguma pārkāpumu Konkurences padome ir tiesīga piemērot tirgus dalībniekiem naudas sodu līdz 5 procentiem no pēdējā finanšu gada neto apgrozījuma katram, bet ne mazāk kā 350 *euro* katram. Kredītiestāžu likuma 198.¹ panta pirmajā daļā noteikts, ka, piemēram, par darbībām, kuru rezultātā ir pārkāptas normatīvo aktu prasības noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas jomā attiecībā uz klienta identifikāciju un izpēti, Finanšu un kapitāla tirgus komisija ir tiesīga uzlikt kredītiestādei soda naudu līdz

³ *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības.* Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 145. lpp.

⁴ *Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights.* Brussels, Luxembourg: European Commission, 2006, p. 357.

10 procentiem no kopējā gada apgrozījuma saskaņā ar pēdējiem pieejamiem pārskatiem, kurus apstiprinājusi vadības struktūra. Turklāt minētā panta otrā daļa paredz Finanšu un kapitāla tirgus komisijas tiesības sodīt ne vien pašu kredītiestādi, bet arī uzlikt naudas sodu līdz pieciem miljoniem *euro* amatpersonai, darbiniekam vai personai, kura pārkāpuma izdarīšanas laikā ir atbildīga par noteiktas darbības veikšanu kredītiestādes uzdevumā vai interesēs.

Šādas (un arī citas) valsts iestāžu sankcijas tiek piemērotas administratīvā procesa ietvaros, arī kontrole par to piemērošanas tiesiskumu un pamatotību notiek Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā (piemēram, Konkurences likuma 8. panta otrā daļa, Kredītiestāžu likuma 99.¹ panta trešā daļa). Būtiski uzsvērt, ka Administratīvā procesa likuma 4. panta pirmajā daļā, kurā ir ietverti administratīvajā procesā piemērojami vispārējie tiesību principi, nevainīguma prezumpcijas princips nav *expressis verbis* pieminēts. Protams, tas nebūt nenozīmē, ka nevainīguma prezumpcijas princips administratīvajā procesā nedarbojas. Nevainīguma prezumpcijas princips administratīvajā procesā var tikt piemērots gan kā vispārējais tiesību princips, gan kā Latvijas Republikas Satversmē un starptautiskajos normatīvajos aktos, piemēram, Eiropas Savienības Pamattiesību hartā, ietvertais princips.

Tai pašā laikā, ņemot vērā, ka nevainīguma prezumpcijas princips nav pozitīvēts administratīvā procesa kārtību noteicošajā normatīvajā aktā – Administratīvā procesa likumā, Latvijas tiesību doktrīnā un judikatūrā teju nav atrodamas atziņas par šī principa piemērošanu procesos par ārpuskriminalprocešuālo sankciju piemērošanu. Ievērojot minēto, šajā rakstā tiek apskatīts nevainīguma prezumpcijas principa saturs Eiropas Savienības Tiesas praksē attiecībā uz tādiem sodiem, kas tiek piemēroti administratīvā procesa ietvaros.

Raksta tapšanas procesā galvenokārt tika analizēti Eiropas Savienības Tiesas nolēmumi konkurences noteikumu pārkāpumu lietās, tiešaistes Eiropas Savienības Tiesas nolēmumu meklētājā ievadot frāzi *Charter of the Fundamental Rights of the*, aprobežojot meklēšanas kritērijus ar jomām *competition* un *administrative cooperation* un papildus pievienojot atslēgvārdus *fine* un *finēs*, lai iegūtu tieši tos meklēšanas rezultātus, kas attiecas uz raksta tēmu. Rakstā paustās atziņas ir vienlīdz attiecināmas arī uz citu kategoriju lietām, kurās tiek piemēroti ārpuskriminalprocešuālie sodi (piemēram, jau iepriekš minētie Finanšu kapitāla un tirgus komisijas un Valsts ieņēmumu dienesta kompetencē piemērojami sodi u. tml.).

1. Nevainīguma prezumpcijas principa piemērošanas joma un spēks

Pirms analizēt nevainīguma prezumpcijas principa konkrētos aspektus, ir jāpakavējas pie principa piemērošanas jomas, pārbaudot hipotēzi, ka nevainīguma

prezumpcijas principa darbība ir attiecināma uz procesiem par tādu sodu piemērošanu, kas netiek piemēroti kriminālprocesa ietvaros.

Vairākos Eiropas Savienības Tiesas nolēmumos konsekventi tiek atzīts, ka, ievērojot izskatāmo pārkāpumu raksturu un eventuāli piemērojamo sodu bardzības pakāpi, nevainīguma prezumpcijas princips, kas nostiprināts Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. panta pirmajā daļā, tiek piemērots arī pret uzņēmumiem vērstajās procedūrās par konkurences noteikumu pārkāpumiem, kas var rezultēties soda vai kavējuma naudas (*periodic penalty payments* – angļu val.) piemērošanā.⁵ No minētā var secināt, ka atbilstoši Eiropas Savienības Tiesas atziņām nevainīguma prezumpcijas princips darbojas arī administratīvajā procesā.

Kā redzams, vērtējot nevainīguma prezumpcijas principa attiecināmību uz lietām par konkurences noteikumu pārkāpumiem, Eiropas Savienības Tiesa ir ņēmusi vērā, pirmkārt, iespējamā pārkāpuma raksturu un, otrkārt, eventuāli piemērojamā soda bardzības pakāpi. Jāatzīmē, ka ir saskatāma minēto Eiropas Savienības Tiesas definēto kritēriju līdzība ar t. s. *Engel* kritērijiem, kuri tika definēti Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā vēl 1976. gadā, lai izvērtētu apsūdzības rakstura atbilstību kriminālapsūdzībai (kas ir īpaši svarīgi *ne bis in idem* (dubultās sodīšanas nepieļaujamības) principa piemērošanas kontekstā). Proti, atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā identificētajiem t. s. *Engel* kritērijiem kriminālapsūdzības raksturs ir vērtējams pēc:

- 1) nodarījuma kvalifikācijas atbilstoši nacionālajām tiesībām;
- 2) nodarījuma dabas jeb rakstura;
- 3) iespējami piemērojamā soda bardzības pakāpes.

Turklāt otrais un trešais kritērijs var tikt piemērots gan kumulatīvi, gan alternatīvi, proti, katrs no tiem var likt secināt, ka apsūdzībai ir kriminālapsūdzības raksturs.⁶ Tātad Eiropas Savienības Tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa izmanto pēc būtības identiskus kritērijus, vērtējot klasiski kriminālprocesuālo principu attiecināmību uz procesiem par tādu sodu piemērošanu, kas netiek piemēroti kriminālprocesa ietvaros.

Attiecībā uz nevainīguma prezumpcijas principa spēku Eiropas Savienības Tiesa ir uzsvērusi, ka princips izriet no Eiropas Savienības Pamattiesību hartas

⁵ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C-199/92 P “Hüls v Commission”, p. 149.–150.; Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C-235/92 P Montecatini v Commission, p. 175.–176.; Eiropas Savienības Tiesas 2005. gada 25. oktobra spriedums lietā Nr. T-38/02 “Groupe Danone v Commission”, p. 216.; Eiropas Savienības Tiesas 2014. gada 27. marta spriedums lietā Nr. T-56/09 un T-73/09 “Saint-Gobain Glass France and Others v Commission”, p. 97.

⁶ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 8. jūnija sprieduma lietā “Engel and others v. The Netherlands”, p. 81.–82.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 16. jūnija sprieduma lietā “Ruotsalainen v. Finland”, p. 43.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKA-428/2010, 8. punkts.

48. panta pirmās daļas, kuru Līguma par Eiropas Savienību 6. panta pirmā daļa atzīst par tāda paša juridiskā spēka normatīvo aktu kā Līgumu par Eiropas Savienību un Līgumu par Eiropas Savienības darbību.⁷ Tāpat vairākos Eiropas Savienības Tiesas nolēmumos ir uzsvērts, ka nevainīguma prezumpcijas princips tiek atzīts un aizsargāts Eiropas Savienības tiesiskajā kārtībā.⁸ Respektīvi, saskaņā ar Eiropas Savienības Tiesas judikatūru nevainīguma prezumpcijas principam ir īpaša loma taisnīga procesa nodrošināšanā.

2. Nevainīguma prezumpcijas principa būtība

Nevainīguma prezumpcijas principa būtība izriet no vairākiem Eiropas Savienības Tiesas nolēmumiem, kas kopumā veido stabilu judikatūru jautājumā par minētā principa izpratni. Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka nevainīguma prezumpcija prasa, lai ikviena apsūdzētā persona (t. i., persona, pret kuru notiek process pārkāpuma konstatēšanai – adresāts vai pieteicējs Administratīvā procesa likuma izpratnē) tiktu uzskatīta par nevainīgu, iekams tās vaina nav konstatēta saskaņā ar likumu. Minētais noteikums aizliedz jebkādu oficiālu atzinumu (*formal finding* – angļu val.) vai pat jebkādu atsauci vai mājienu (*allusion* – angļu val.) par apsūdzētās personas vainu pārkāpuma izdarīšanā, iekams persona ir baudījusi visas parastās garantijas, lai īstenotu tiesības uz aizstāvību normālā procedūrā, kas rezultējas nolēmumā, ar kuru lieta tiek izspriesta pēc būtības.⁹

Kā redzams, Eiropas Savienības Tiesa vērtē nevainīguma prezumpcijas principu gan no attieksmes pret apsūdzēto personu, gan arī no procedūras un apsūdzētās personas procesuālo tiesību (it sevišķi tiesību uz aizstāvību) ievērošanas viedokļa. Saistībā ar minēto jānorāda, ka Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. pantā, kura pirmajā daļā ir nostiprināts nevainīguma prezumpcijas princips, ir ietverta arī otrā daļa, kas nosaka, ka ikvienam apsūdzētajam tiek garantētas tiesības uz aizstāvību. Salīdzinot Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. panta

⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. C-214/10 KHS, p. 37.; Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 16. septembra spriedums lietā Nr. T-380/10 “Wabco Europe and Others v European Commission”, p. 46.

⁸ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C 199/92 P “Hüls v Commission”, p. 149.–150.; Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C 235/92 P “Montecatini v Commission”, p. 175.–176.; Eiropas Savienības Tiesas 2005. gada 25. oktobra spriedums lietā Nr. T-38/02 “Groupe Danone v Commission”, p. 216.; Eiropas Savienības Tiesas 2014. gada 27. marta spriedums apvienotajā lietā Nr. T-56/09 un T-73/09 “Saint-Gobain Glass France and Others v Commission”, p. 97.

⁹ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 2005. gada 6. oktobra spriedums apvienotajā lietā Nr. T-22/02 un T-23/02 “Sumitomo Chemical and Sumika Fine Chemicals v Commission”, p. 106.; Eiropas Savienības Tiesas 2014. gada 27. marta spriedums lietā Nr. T-56/09 un T-73/09 “Saint-Gobain Glass France and Others v Commission”, p. 99.

konstrukciju un Eiropas Savienības Tiesas pieeju nevainīguma prezumpcijas principa interpretācijā ar principa izpratni Latvijas kriminālprocesā, jāsecina, ka Eiropas Savienības Tiesa daudz lielāku nozīmi piešķir nevainīguma prezumpcijas principa saistībai ar taisnīgas procedūras ievērošanu un apsūdzētā tiesībām uz aizstāvību. Autora novērojumi liecina, ka Eiropas Savienības Tiesa sliecas abu minēto principu ievērošanu pārbaudīt kopsakarā, savukārt Latvijas kriminālprocesā nevainīguma prezumpcijas principa un personas tiesību uz aizstāvību ievērošanas kontrole parasti notiek atsevišķi.

Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā atzīts, ka visos procesos, kuros var tikt piemērotas sankcijas, it īpaši sodi vai sodošie maksājumi, tiesības uz aizstāvību ir Eiropas Savienības tiesību fundamentāls princips, kuram jābūt ievērotam pat tad, ja attiecīgais process pēc būtības ir administratīvais process.¹⁰

Tā kā personu aizliegts uzskatīt par vainīgu, kamēr tās vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu, Eiropas Savienības Tiesa ir pievērsusies amatpersonu publiskajiem paziņojumiem un komentāriem saistībā ar tiesas procesiem pret uzņēmumiem.

Lietā “Volkswagen AG v Commission of the European Communities” tika konstatēts, ka pirms apstrīdētā lēmuma pieņemšanas nozīmīga nolēmuma projekta daļa, kas tika nodota apspriešanai Konsultatīvajā komitejā un pēc tam Komisāru kolēģijā galīgai apstiprināšanai, tika vairākkārt nopludināta preseī. 1998. gada janvāra sākumā prese ieguvusi informāciju, ka iesniedzējam – “Volkswagen AG” – drīzumā tiks piemērota liela soda nauda. Proti, presē tika publicēts šāda satura paziņojums: ““Volkswagen AG” būs jāmaksā soda nauda aptuveni 200 miljonu Vācijas marku apmērā par Eiropas Savienības tiesību pārkāpumiem. Eiropas Komisārs Karels van Mirts (*Karel van Miert*) to paziņoja intervijā Hamburgas nedēļas žurnālam “Die Zeit”. Līdz šim soda naudas apmērs tika apstiprināts tikai labi informētās aprindās. Lēmums tiks paziņots trešdien Briselē.” Līdzīgi nedēļas žurnāls “Der Spiegel” paziņoja: “Šo trešdien Pihis (*Piëch*) [“Volkswagen AG” vadītājs] saņems sliktas ziņas: Eiropas Komisija Briselē uzliks simt miljonu sodu Piham (*Piëch*) un “Audi” šefam Herbertam Demelam (*Herbert Demel*).”¹¹ Eiropas Savienības Tiesa atzinusi, ka Eiropas Komisija acimredzami nav ievērojusi nevainīguma prezumpcijas principu, kad pirms formālas soda piespriešanas apsūdzētajam uzņēmumam tā informējusi presi par piedāvāto iznākumu, kas tika nodots apspriešanai

¹⁰ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 1979. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 85/76 “Hoffmann-La Roche v Commission”, p. 9.; Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2003. gada 2. oktobra spriedums lietā Nr. C-176/99 P “ARBED v Commission”, p. 19.; Eiropas Savienības Tiesas 2012. gada 27. septembra spriedums lietā Nr. T-343/06 “Shell Petroleum and Others v Commission”, p. 82.

¹¹ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2000. gada 6. jūlija spriedums lietā Nr. T-62/98 “Volkswagen v Commission”, p. 280.

Konsultatīvajā komitejā un Komisāru kolēģijā.¹² Tai pašā laikā Eiropas Savienības Tiesa norādījusi, ka šāda veida pārkāpums var rezultēties pārsūdzētā nolēmuma atcelšanā vienīgi tad, ja tiek konstatēts, ka tad, ja pārkāpums nebūtu noticis, lēmuma saturs varētu būt citāds (kas konkrētajā lietā netika konstatēts).

Citā lietā “Degussa AG v Commission of the European Communities” tika konstatēts, ka 2002. gada 2. jūlijā žurnāls “Handelsblatt” publicēja rakstu ““Degussa” ir jāmaksā vairāk nekā 100 miljoni”. Rakstā bija norādīts, ka žurnāls informāciju ieguvis Eiropas Komisijas aprindās Briselē, un precizēts, ka “Monti (*Monti*) atzinis, ka Diseldorfas ķīmijas grupa bija aizliegtās vienošanās par aminoskābēm virzītājspēks, kas vienu desmitgadi sadalīja dzīvniekiem paredzētu piedevu tirgu, izmantojot sistemātiskas vienošanās par cenām”.¹³ Saistībā ar minēto faktu Eiropas Savienības Tiesa ir uzsvērusi, ka izmeklēšanas procesā, kurā var piespriest sodu, uz iespējamā soda raksturu un lielumu attiecas dienesta noslēpums tīkmēr, kamēr sods nav galīgi apstiprināts un paziņots. Šis princips it īpaši izriet no vajadzības ievērot ieinteresētās personas reputāciju un cieņu tīkmēr, kamēr tai nav piespriests sods.¹⁴ Tāpat tiesa atzinusi, ka Eiropas Komisija acimredzami neievēro nevainīguma prezumpcijas principu, ja pirms formālas soda piespriešanas apsūdzētajam uzņēmumam tā paziņo presei spriedumu, kas nodots apspriešanai Konsultatīvajā komitejā un Komisāru kolēģijā.¹⁵ Tai pašā laikā tiesa norādījusi, ka pretēji situācijai, kādā tika gatavots spriedums lietā “Volkswagen AG v Commission of the European Communities”, nav pierādīts, ka Eiropas Komisija ar preses starpniecību būtu izpaudusi lēmuma saturu. Kaut gan iepriekš minētajā lietā bija skaidrs, ka Eiropas Komisijas loceklis, kas bija atbildīgs par konkurences jautājumiem laikā, kad radās lietas faktiskie apstākļi, vēl pirms Eiropas Komisijas lēmuma pieņemšanas bija paziņojis presei naudas soda apmēru, kas tiks uzlikts “Volkswagen AG”. Šajā gadījumā prasītāja pati norāda, ka attiecīgajā rakstā ir minēts tikai tas, ka informācija ir gūta Eiropas Komisijas aprindās. Turklāt pretēji prasītājas apgalvojumiem tiesa secinājusi, ka Eiropas Komisija nav atzinusi savu atbildību šajā sakarā. Kaut arī ir ticams, ka Eiropas Komisija varētu būt šis noplūdes avots, ar šo iespējamību vien nepietiek, lai Eiropas Komisijai uzliktu pienākumu pierādīt pretējo, kā to apgalvo prasītāja.¹⁶

Jāatzīmē, ka jaunākajos Eiropas Savienības tiesību aktos, kas attiecas uz nevainīguma prezumpcijas principa izpratni kriminālprocesā, ir nostiprināts

¹² Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 2000. gada 6. jūlija spriedums lietā Nr. T-62/98 “Volkswagen v Commission”, p. 281.

¹³ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 2006. gada 5. aprīļa spriedums lietā Nr. T-279/02 “Degussa v Commission”, p. 400.

¹⁴ Turpat, p. 400.

¹⁵ Turpat, p. 411.

¹⁶ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 2006. gada 5. aprīļa spriedums lietā Nr. T-279/02 “Degussa v Commission”, p. 412.

minētajām Eiropas Savienības Tiesas atziņām līdzīgs noteikums. Proti, Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 9. marta direktīvā (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā, 4. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka dalībvalstis veic pasākumus, kas nepieciešami, lai nodrošinātu, ka tik ilgi, kamēr nav pierādīta aizdomās turētā vai apsūdzētā vaina saskaņā ar tiesību aktiem, publisko iestāžu publiskos paziņojumos un tiesu nolēmumos, ar kuriem netiek noteikts personas vainīgums, minētā persona netiek minēta kā vainīga. Tas neskar apsūdzības darbības, kas tiek veiktas, lai pierādītu aizdomās turētā vai apsūdzētā vainu, vai procesuāla rakstura prelimināros nolēmumus, kurus pieņem tiesa vai citas kompetentās iestādes un kuru pamatā ir aizdomas vai apsūdzoši pierādījumi.

Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā ir analizēta arī nevainīguma prezumpcijas principa saistība ar pārkāpuma pierādīšanu. Kontekstā ar nevainīguma prezumpcijas principu Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka Eiropas Komisijai ir jāpierāda tās atklātais pārkāpums un jāiesniedz pierādījumi, ar kuriem var pierādīt pārkāpumu veidojošo faktu esību atbilstoši prasītajam tiesiskajam standartam.¹⁷ Tādējādi Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā ir nostiprināts pierādīšanas pienākuma princips, atbilstoši kuram pārkāpuma esība jāpierāda apgalvojumu izteikušajai pusei, savukārt personai nav pienākuma pierādīt pārkāpuma neesību. Līdzīgs noteikums izriet arī no nevainīguma prezumpcijas principa kriminālprocesuālās izpratnes. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 19. panta otro daļu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums.

Tāpat Eiropas Savienības Tiesa atzinusi – no nevainīguma prezumpcijas principa izriet, ka jebkādas šaubas tiek iztulkotas par labu (*must operate to the advantage* – angļu val.) uzņēmumam, kuram tiek adresēts nolēmums par pārkāpuma atklāšanu. Tādējādi tiesa nevar izdarīt secinājumu, ka Eiropas Komisija konstatējusi pārkāpumu atbilstoši tiesiskajam standartam, ja minētais konstatējums joprojām rada šaubas, t. sk. procesā par nolēmuma par soda uzlikšanu, atcelšanu vai grozīšanu.¹⁸ Arī minētais noteikums par šaubu tulkošanu par labu personai ir radniecisks nevainīguma prezumpcijas kriminālprocesuālajai izpratnei. Saskaņā ar

¹⁷ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1998. gada 17. decembra spriedums lietā Nr. C-185/95 P “Baustahlgewebe v Commission”, p. 58.; Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C-49/92 P “Commission v Anic Partecipazioni”, p. 86./Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 17. maija spriedums apvienotajā lietā Nr. T-147/09 un T-148/09 “Trelleborg Industrie v Commission”, p. 50.

¹⁸ Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 5. oktobra spriedums lietā Nr. T-11/06 “Romana Tabacchi v Commission”, p. 129./Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C-49/92 P “Commission v Anic Partecipazioni”, p. 86./Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 17. maija spriedums apvienotajā lietā Nr. T-147/09 un T-148/09 “Trelleborg Industrie v Commission”, p. 50.

Kriminālprocesa likuma 19. panta trešo daļu visas tās saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Kontekstā ar nevainīguma prezumpcijas principa elementu par šaubu tulkošanu par labu personai Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir pievērsusies arī jautājumam par pierādījumu vērtēšanas noteikumiem. Vairākos nolēmumos Eiropas Savienības Tiesa atzinusi, ka tad, ja Eiropas Komisija konstatē konkurences noteikumu pārkāpumu, balstoties uz apstākli, ka konstatētie fakti nevar tikt izskaidroti citādi kā uzņēmumu pretkonkurences uzvedība, Eiropas Savienības Tiesa uzskatis par nepieciešamu atcelt Eiropas Komisijas nolēmumu, ja iesaistītie uzņēmumi paudis argumentus, kas parāda Eiropas Komisijas konstatētos faktus citā gaismā (*in a different light* – angļu val.) un tādējādi pieļauj citu ticamu izskaidrojumu faktiem, kas bijuši par pamatu pārkāpuma konstatēšanai. Tādā gadījumā nevar atzīt, ka Eiropas Komisija ir iesniegusi pierādījumus konkurences noteikumu pārkāpumam.¹⁹

Visbeidzot jāpievēršas Eiropas Savienības Tiesas analizētajam jautājumam par nevainīguma prezumpcijas principa saistību ar atspēkojamām prezumpcijām, kas tiek izmantotas pierādīšanas procesā. Vairākos Eiropas Savienības Tiesas lēmumos ir analizēta t. s. izšķirošās ietekmes faktiskas izmantošanas prezumpcija (*presumption of actual exercise of decisive influence* – angļu val.).

Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka konkurences tiesības attiecas uz uzņēmumu darbību, un uzņēmuma jēdziens ietver jebkuru vienību, kas veic saimniecisku darbību, neatkarīgi no šīs vienības juridiskā statusa un tās finansēšanas veida.²⁰ Tiesa arī ir precizējusi, ka uzņēmuma jēdziens, aplūkojot to no šī viedokļa, ir jāsaprot kā tāds, kas apzīmē ekonomisku vienību pat tad, ja no juridiskā viedokļa šo ekonomisko vienību veido vairākas fiziskas vai juridiskas personas.²¹ Tādējādi tā ir uzsvērusi, ka konkurences noteikumu piemērošanai formāla divu sabiedrību nošķiršana, kas rodas to atsevišķo juridisko personību dēļ, nav izšķiroša un ka svarīgi ir, vai tās tirgū izturas kā viena vienība vai neizturas. Tāpēc var izrādīties, ka ir jānosaka, vai divas sabiedrības, kurām ir atsevišķa juridiskā

¹⁹ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 1984. gada 28. marta spriedums apvienotajā lietā Nr. 29/83 un 30/83 “CRAM v Commission”, p. 16./Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 1993. gada 31. marta spriedums apvienotajā lietā Nr. C-89/85 “Ahlström Osakeyhtiö and Others v Commission”, p. 126.–127./Eiropas Savienības Tiesas 2012. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. C-89/11 P E.ON “Energie v Commission”, p. 74.

²⁰ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2009. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. C-97/08 P “Akzo Nobel and Others v Commission”, p. 27.

²¹ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 1984. gada 12. jūlija spriedumu lietā Nr. C-170/83 “Hydrotherm”; Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2009. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. C-97/08 P “Akzo Nobel and Others v Commission”; Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2000. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. T-234/95 “DSG v Commission”.

personība, veido vai attiecas uz vienu un to pašu uzņēmumu vai ekonomisku vienību, kam ir viena un tā pati izturēšanās tirgū.²²

Ja šāda ekonomiska vienība pārkāpj konkurences noteikumus, tai saskaņā ar personiskās atbildības principu ir jāatbild par pārkāpumu.²³ Tādējādi meitassabiedrības rīcībā var vainot mātesabiedrību it īpaši tad, ja šī meitassabiedrība (lai gan tā ir atsevišķa juridiska persona) savu rīcību tirgū nenosaka patstāvīgi, bet galvenokārt pilda mātesabiedrības norādījumus, ievērojot īpaši ekonomiskās, organizatoriskās un juridiskās saites, kas apvieno abas juridiskās vienības.²⁴ Šādā situācijā mātesabiedrība un tās meitassabiedrība ir vienas ekonomiskas vienības daļas un līdz ar to veido vienu uzņēmumu Eiropas Savienības Tiesas judikatūras izpratnē. Tādējādi tas, ka mātesabiedrība un tās meitassabiedrība ir viens uzņēmums, ļauj Eiropas Komisijai adresēt mātesabiedrībai lēmumu, ar kuru tiek uzlikti naudas sodi, un netiek prasīts pierādīt pēdējās personisku līdzdalību šajā pārkāpumā.²⁵

Īpašajā gadījumā, kad mātesabiedrībai pieder 100 % tās meitassabiedrības kapitāla, kura ir izdarījusi konkurences noteikumu pārkāpumu, no vienas puses, mātesabiedrība var īstenot izšķirošu ietekmi (*decisive influence* – angļu val.) uz meitassabiedrības rīcību, un, no otras puses, pastāv atspērojama prezumpcija, ka minētā mātesabiedrība faktiski īsteno izšķirošu ietekmi uz tās meitassabiedrības rīcību.²⁶ Saskaņā ar Eiropas Savienības Tiesas judikatūru šādos apstākļos pietiek ar to, ka Eiropas Komisija pierāda, ka viss meitassabiedrības kapitāls pieder tās mātesabiedrībai, lai prezumētu, ka pēdējā īsteno izšķirošu ietekmi uz šīs meitassabiedrības komercdarbības politiku. Tādējādi Komisija varēs uzskatīt mātesabiedrību par solidāri atbildīgu par tās meitassabiedrībai piemērotā naudas soda samaksu, ja vien šī mātesabiedrība, kurai ir jāatspēko prezumpcija, neiesniedz pietiekamus pierādījumus, lai pierādītu, ka tās meitassabiedrība rīkojas tirgū patstāvīgi.²⁷

²² Eiropas Savienības Tiesas 2010. gada 25. jūnija spriedums lietā Nr. T-66/01 “Imperial Chemical Industries v Commission”, p. 140.; Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2005. gada 15. septembra spriedums lietā Nr. T-325/01 “Daimler Chrysler v Commission”, p. 85.

²³ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2009. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. C-97/08 P “Akzo Nobel and Others v Commission”.

²⁴ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2000. gada 16. novembra spriedums lietā Nr. C-294/98 P “Metsä-Serla Oyj and Others v Commission”, p. 27./Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2005. gada 28. jūnija spriedums apvienotajā lietā Nr. C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P uz C-208/02 P un C-213/02 P “Dansk Rørintustri and Others v Commission”, p. 117.

²⁵ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2009. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. C-97/08 P “Akzo Nobel and Others v Commission”, p. 27.

²⁶ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2009. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. C-97/08 P “Akzo Nobel and Others v Commission”.

²⁷ Turpat.

Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka izšķirošās ietekmes faktiskas izmantošanas prezumpcijas mērķis ir līdzsvarot sodīšanas svarīgumu par konkurences noteikumiem pretēju rīcību, lai novērstu tās atkārtošanos, ar tādu principu ievērošanas svarīgumu kā nevainīguma prezumpcija, soda individualizēšana, tiesiskās drošības princips, kā arī tiesības uz aizstāvību (citstarp vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas princips). Tieši šā iemesla dēļ minētā prezumpcija ir atspēkojama.²⁸ Prezumpcija, pat ja to ir grūti atspēkot, ir pieņemamās robežās gan tāpēc, ka tā ir samērīga ar sasniedzamo leģitīmo mērķi, gan tāpēc, ka pastāv iespēja iesniegt pretējus pierādījumus un ir nodrošinātas tiesības uz aizstāvību.²⁹

Tāpat Eiropas Savienības Tiesa atzinusi, ka par nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu nav uzskatāmi konkurences procesā no tipiskās notikumu gaitas izdarīti secinājumi, kas balstīti uz konstatējumiem, kuri izriet no pieredzes, ar nosacījumu, ka attiecīgajiem uzņēmumiem saglabājas iespēja šos secinājumus atspēkot.³⁰

Ņemot vērā iepriekš minēto, nevainīguma prezumpcija joprojām ir aktuāls diskusiju temats starp tiesību zinātniekiem un praktiķiem. Tas ir īpaši aktuāls, jo tieši ietekmē pierādīšanas pienākumu.³¹

Nobeigums

1. No Eiropas Savienības Tiesas judikatūras izriet, ka, ievērojot izskatāmo pārkāpumu raksturu un eventuāli piemērojamo sodu bardzības pakāpi, nevainīguma prezumpcijas princips, kas nostiprināts Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. panta pirmajā daļā, tiek piemērots arī pret uzņēmumiem vērstajās procedūrās. Šīs procedūras var rezultēties soda vai kavējuma naudas (*periodic penalty payments* – angļu val.) piemērošanā. Respektīvi, atsevišķos gadījumos princips darbojas arī administratīvajā procesā.
2. Nevainīguma prezumpcijas princips izriet no Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. panta pirmās daļas, kuru Līguma par Eiropas Savienību 6. panta pirmā daļa atzīst par tāda paša juridiskā spēka normatīvo aktu kā Līgumu

²⁸ Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 29. septembra spriedums lietā Nr. C-521/09 P “DEP - Elf Aquitaine v Commission”, p. 59.

²⁹ Eiropas Savienības Tiesas 2009. gada 23. decembra spriedums lietā Nr. C-45/08 “Spector Photo Group and Van Raemdonck”, p. 43.–44.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 23. jūlija spriedums lietā “Janosevic v. Sweden”, p. 101.–110.

³⁰ Ģenerālvokātes J. Kokotes (*J. Kokott*) secinājumi lietā, kurā pieņemts Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2009. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. C-8/08 “T-Mobile Netherlands and Others”.

³¹ Peter Neuh. Article 48 (Administrative Law). In: *The EU Charter of Fundamental Rights. A Commentary*. Oxford: Hart Publishing Ltd, 2014, p. 1289.

- par Eiropas Savienību un Līgumu par Eiropas Savienības darbību. Vairākos Eiropas Savienības Tiesas nolēmumos ir uzsvērts, ka nevainīguma prezumpcijas princips tiek atzīts un aizsargāts Eiropas Savienības tiesiskajā kārtībā.
3. Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka nevainīguma prezumpcija prasa, lai ikviena apsūdzētā persona (persona, pret kuru notiek process pārkāpuma konstatēšanai – adresāts vai pieteicējs Administratīvā procesa likuma izpratnē) tiktu uzskatīta par nevainīgu, iekams tās vaina nav konstatēta saskaņā ar likumu. Minētais noteikums aizliedz jebkādu oficiālu atzinumu (*formal finding* – angļu val.) vai pat jebkādu atsauci vai mājienu (*allusion* – angļu val.) par apsūdzētās personas vainu pārkāpuma izdarīšanā, iekams persona ir baudījusi visas parastās garantijas, lai īstenotu tiesības uz aizstāvību normālā procedūrā, kas rezultējas nolēmumā, ar kuru lieta tiek izspriesta pēc būtības.
 4. Nevainīguma prezumpcijas princips tiek pārkāpts, ja pirms formālas soda piespriešanas masu medijiem tiek paziņots iespējamā lēmuma saturs, pozicionējot uzņēmumu kā vainīgu.
 5. Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā ir nostiprināts pierādīšanas pienākuma princips, atbilstoši kuram pārkāpuma esība jāpierāda apgalvojošajai pusei, savukārt personai nav pienākuma pierādīt pārkāpuma neesību.
 6. Tāpat Eiropas Savienības Tiesa atzinusi – no nevainīguma prezumpcijas principa izriet, ka jebkādas šaubas tiek iztulkotas par labu (*must operate to the advantage* – angļu val.) uzņēmumam, kuram tiek adresēts nolēmums par pārkāpuma atklāšanu. Tādējādi tiesa nevar izdarīt secinājumu, ka Eiropas Komisija konstatējusi pārkāpumu atbilstoši tiesiskajam standartam, ja minētais konstatējums joprojām rada šaubas, t. sk. procesā par nolēmuma par soda uzlikšanu, atcelšanu vai grozīšanu.
 7. Vairākos nolēmumos Eiropas Savienības Tiesa atzinusi, ka tad, ja Eiropas Komisija konstatē konkurences noteikumu pārkāpumu, balstoties uz apstākli, ka konstatētie fakti nevar tikt izskaidroti citādi kā uzņēmumu pretkonkurences uzvedība, Eiropas Savienības Tiesa uzskatīs par nepieciešamu atcelt Eiropas Komisijas nolēmumu, ja iesaistītie uzņēmumi paudīs argumentus, kas parāda Eiropas Komisijas konstatētos faktus citā gaismā (*in a different light* – angļu val.) un tādējādi pieļauj citu ticamu izskaidrojumu faktiem, kas bijuši par pamatu pārkāpuma konstatēšanai. Tādā gadījumā nevar atzīt, ka Eiropas Komisija ir iesniegusi pierādījumus konkurences noteikumu pārkāpumam.
 8. Eiropas Savienības Tiesa pieļauj atspēkojamu prezumpciju izmantošanu pierādīšanā, pastāvot vairākiem nosacījumiem. Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka izšķirošās ietekmes faktiskas izmantošanas prezumpcijas mērķis ir līdzsvarot sodīšanas svarīgumu par konkurences noteikumiem pretēju rīcību, lai novērstu tās atkārtošanos, ar tādu principu ievērošanas svarīgumu kā nevainīguma prezumpcija, soda individualizēšana, tiesiskās drošības princips, kā arī tiesības uz aizstāvību (citstarp vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas

principis). Tieši minētā iemesla dēļ minētā prezumpcija ir atspēkojama. Prezumpcija, pat ja to ir grūti atspēkot, ir pieņemamās robežās gan tāpēc, ka tā ir samērīga ar sasniedzamo leģitīmo mērķi, gan tāpēc, ka pastāv iespēja iesniegt pretējus pierādījumus un ir nodrošinātas tiesības uz aizstāvību.

9. Tāpat Eiropas Savienības Tiesa atzinusi, ka par nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu nav uzskatāmi konkurences procesā no tipiskās notikumu gaitas izdarīti secinājumi, kas balstīti uz konstatējumiem, kuri izriet no pieredzes, ar nosacījumu, ka attiecīgajiem uzņēmumiem saglabājas iespēja šos secinājumus atspēkot.



Juridiskas personas pamattiesību aizsardzība Satversmes tiesā

Anita Rodiņa

Ievads

Eiropas konstitucionālās kontroles modeli raksturo divas pamatformas: abstraktā un konkrētā.¹ Līdzās šīm divām zinātniskajā literatūrā norādīts “trešais tiesvedības veids”² jeb konstitucionālā sūdzība. Paradoksāli, ka tieši trešais tiesvedības veids ir kļuvis par pirmo, jo ne velti uzsvērts, ka mūsdienās konstitucionālās tiesas visnozīmīgākā funkcija ir pamattiesību aizsardzība, ko tieši iespējams realizēt ar konstitucionālās sūdzības palīdzību.³

Cilvēka pamattiesību aizsardzība demokrātiskās valstīs ir vispārpieņemta un atzīta par tiesiskas valsts fundamentālo kodolu. Izteikts viedoklis, ka ar konstitucionālās kontroles starpniecību tiek īpaši uzsvērtā šo vērtību nozīme.⁴ Nenoliedzami, ka pamattiesības ir neatņemama valsts sastāvdaļa un, kā norādīts doktrīnā, kad tiesnesis atzīst par spēkā neesošu tiesību normu, kas ir pretrunā ar pamattiesībām, tas aizsargā demokrātiju.⁵ A. Baraka vārdiem runājot, ja nebūtu pamattiesību, demokrātija zaudētu savu dvēseli, tā kļūtu par tukšu čaulu.⁶ Tas savukārt nozīmē, ka tiesnesis, kurš aizsargā pamattiesības, aizsargā arī demokrātijas

¹ Allan T. F. *Central European Constitutional Courts in the Face of EU Membership*. Brill: 2013, p. 68–69.; Cappelletti M., Cohen W. *Comparative Constitutional Law. Cases and Materials*. New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc Publishers, [b. g], p. 84–86.; Holland L. M. The Courts in the Federal Republic of Germany. In: *The Political Role of Law Courts in Modern Democracies*. Edd. Waltman J. L., Holland K. M. Macmillan Press, 1988, p. 97.

² Comella V. F. *Constitutional Courts and Democratic Values*. New Haven&London: Yale University Press, 2009, p. 7.; see also Kokott J., Kaspar M. Ensuring Constitutional Efficacy In: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Ed. Rosenfeld M., Sajo A. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 807.

³ Sweet A. S. *Constitutional Courts*. In: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Ed. Rosenfeld M., Sajo A. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 823.

⁴ Comell V. F. *Constitutional Courts and Democratic Values*. New Haven&London: Yale University Press, 2009, p. 71.

⁵ *Ibid*, p. 87.

⁶ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2006, p. 81.

vērtības, ļaujot izvirzīt tēzi, ka konstitucionālā sūdzība līdz ar to ir kļuvusi arī par demokrātijas aizsardzības mehānismu.

Turpinot privāto tiesību juridisku personu (turpmāk – juridiskās personas) tiesību aizsardzības iespēju pētniecību Latvijas Republikas Satversmes tiesā⁷ (turpmāk – Satversmes tiesa), šī raksta mērķis vispirms ir analizēt tos Satversmes tiesas spriedumus, kuri taisīti un lietas rosinātas pēc juridisko personu pieteikumiem 2015., 2016. un 2017. gadā (līdz 2017. gada augustam), vienlaikus ieskicējot arī citu pieteikumu iesniedzēju nozīmi juridisku personu tiesību aizsardzībā. Rakstā atklāta līdz šim doktrīnā maz analizēta, bet praksē ļoti nozīmīga Satversmes tiesas procesa elementa – izspriests prasījums – saturs, kura pētniecības nepieciešamību ir aktualizējušas arī juridiskas personas. Visbeidzot analizēta juridisko personu pamattiesību aizsardzība pēc Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās tajos gadījumos, kad Satversmes tiesa ir atzinusi apstrīdēto tiesību normu par spēkā neesošu *ex tunc* attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju – juridisku personu.

1. Juridiskas personas pamattiesību aizsardzība: ne tikai konstitucionālā sūdzība

Juridiskās personas tiesība iesniegt konstitucionālo sūdzību ir jāuzskata par vienu no ievērojamākajiem konstitucionālisma attīstības sasniegumiem Latvijā. Konstitucionālā sūdzība ir iekļāvusies Latvijas tiesību aizsardzības sistēmā; ar to ir sekmēta uzticība valsts varai, precīzāk, tiesu varai. Satversmes tiesas pieejamība ikvienai personai ir nodrošinājusi to, ka Latvijas Republikas Satversme (turpmāk – Satversme) netiek uzskatīta par neaizsiedzamu, bet gan gluži pretēji – tā tiek uzlūkota kā reāls un piemērojams tiesību akts, kas uzticības kontekstā tiesībām nebūt nav mazsvarīgi.

Tai pašā laikā konstitucionālās sūdzības nozīmi nevajadzētu glorificēt, bet gan saprātīgi un pareizi novērtēt, nemazinot citu pieteikumu un pieteikuma iesniedzēju svarīgumu cilvēka pamattiesību aizsardzībā.⁸ Kā rāda Satversmes tiesas prakse, arī citi subjekti var veicināt personas pamattiesību aizsardzību. Piemēram, zināms, ka tā saukto abstraktās konstitucionālās kontroles subjektu pieteikumu

⁷ Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 103 (588), 1996, 14. jūn.

⁸ Sadurski W. *Rights Before Courts. A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe*. The Netherlands: Springer, 2005, p. 109.–118.

galvenais mērķis ir aizsargāt publiskas intereses.⁹ Vismaz 20 Saeimas locekļiem piešķirtās tiesības “runāt” kā parlamenta mazākumam netieši caur Satversmes tiesu uzskatāms par būtisku opozīcijas deputātu īstenoto kontroles līdzekli.¹⁰ Piemēram, salīdzinoši nesen Saeimas pieņemtās tā saucamās valdes locekļa atbildības likuma normas jeb tiesību normas, kas paredz juridiskās personas nokavēto nodokļu maksājumu atlīdzināšanas uzlikšanu valdes loceklim,¹¹ izraisīja lielu neapmierinātību biznesa vidē.¹² Debates bija arī par to, vai šāds normatīvais regulējums atbilst Satversmei. Saeimas Juridiskā biroja atzinumā, bija norādīts, ka “minētais regulējums likumprojektā piedāvātajā redakcijā var nonākt pretrunā Satversmes 91. un 105. pantam un, iespējams, arī Satversmes 92. un citiem Satversmes pantiem”.¹³ Latvijas Darba devēju konfederācija, iestājoties par uzņēmēju tiesībām, bija norādījusi, ka analizējamais tiesiskais regulējums “rada pretrunu vispārējai tiesību sistēmai un principiem” un līdz ar to tas ir izslēdzams no likumprojekta.¹⁴ Vēlāk Saeimas sēdē deputāts G. Kūtris, aicinot cīnīties ar nodokļu nemaksātājiem, arī pauda viedokli, ka valdes locekļa atbildību nosakošās normas ir pretrunā ar vairākām Satversmes normām.¹⁵ Galu galā Saeimas deputātu vairākums izvēlējās atbalstīt diskutablu tiesisko regulējumu. Vēlāk vairāki Saeimas opozīcijas deputāti Satversmes tiesā apstrīdēja Saeimas pieņemtās tiesību normas, kas noteic un regulē valdes locekļu atbildību un iekļautas likuma “Par nodokļiem un nodevām” 60., 61. un 62. pantā.¹⁶ Satversmes tiesa, skatot lietu, gan atzina,

⁹ De Visser M. *Constitutional Review in Europe. A Comparative Analysis*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2014, p. 99.; Par likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 41. punkta vārdu “līdz 2011. gada 31. decembrim” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 2012-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 33 (4839), 2013, 15. febr., secinājumu daļas 10. punkts.

¹⁰ Zypries B. The Basic Law at 60-Politics and the Federal Constitutional Court. *Garman Law Journal*, No 01, Vol. 11., p. 89.

¹¹ Grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām”: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 257 (5317), 2014, 30. dec.

¹² Autore viedokli par šo jautājumu ir paudusi publicēšanai sagatavotā rakstā “Outstanding legal business environment in Latvia: Interaction between Parliament, State president and Constitutional Court”, kas nosūtīts publicēšanai *Central and Eastern European Legal Studies (CEELS)*.

¹³ Atzinums par likumprojektu “Grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām””. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/2A92884740F68B86C2257DAC00584A8A?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].

¹⁴ Latvijas Darba devēju konfederācijas vēstule. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/467D915773B151DBC2257DB000598787?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].

¹⁵ Latvijas Republikas 12. Saeimas rudens sesijas trīspadsmitā (ārkārtas) sēde 2014. gada 17. decembrī. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/transcripts/view/278> [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].

¹⁶ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2015. gada 29. decembra lēmums. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2015-25-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].

ka izveidotais mehānisms atbilst Satversmei un noteiktie valdes locekļu cilvēka pamattiesību ierobežojumi nav pretrunā ar Satversmi.¹⁷

Lai arī pieteikums Satversmes tiesai opozīcijas deputātiem var kalpot par instrumentu savu politisko ambīciju sasniegšanai, tomēr nevar noliegt, ka tas ir arī nozīmīgs līdzeklis personu tiesību aizsardzībā. Turklāt abstraktās konstitucionālās kontroles subjektiem salīdzinājumā ar personām ir priekšrocības, jo abstrakta pieteikuma iesniegšanas gadījumā nav jāievēro konstitucionālās sūdzības komplikētās prasības un likuma izvērtēšana pēc būtības ātrāk var nonākt Satversmes tiesā. Tā iepriekš norādītās tiesību normas mēģināja apstrīdēt arī kāda uzņēmēja, tomēr lieta netika ierosināta pieteikuma trūkumu dēļ.¹⁸ Saeimas deputātu iesniegtais pieteikums krietni ātrāk atrisināja strīdu par uzņēmēju tiesību ierobežojošo normu konstitucionalitāti, un arī uzņēmējiem nevajadzēja tērēt līdzekļus juridiskās palīdzības nodrošināšanā.

Arī ar konkrētas kontroles starpniecību iespējams novērst juridiskas personas pamattiesību aizskārumu, vispārējās jurisdikcijas un administratīvajai tiesai vērstoties Satversmes tiesā.¹⁹ Piemēram, 2015. gadā pēc Administratīvās rajona tiesas pieteikuma Satversmes tiesa ierosināja lietu “Par Rīgas domes 2013. gada 19. februāra saistošo noteikumu Nr. 211 “Par pašvaldības nodevu par pašvaldības infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā” 24. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam”, kuras pamatā bija strīds starp juridisku personu [SIA] un Rīgas domi.²⁰ Savukārt 2017. gada 25. aprīlī 3. kolēģija ir pieņēmusi lēmumu par lietas ierosināšanu pēc Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta pieteikuma par likuma “Par pievienotās vērtības nodokli” (redakcijā, kas bija spēkā no 2010. gada 1. janvāra līdz 2012. gada 31. decembrim) 12. panta 12.³ un 12.⁵ daļas, ciktāl tās ierobežo tiesības uz nodokļu pārmaksas atmaksu saprātīgā termiņā, atbilstību Satversmes 105. panta pirmajam,

¹⁷ Par likuma “Par nodokļiem un nodevām” 60., 61. un 62. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 92. pantam un 105. pantam: Satversmes tiesas 2016. gada 15. novembra spriedums lietā Nr. 2015-25-01. *Latvijas Vēstnesis*, 224 (5796), 2016, 16. nov., secinājumu daļas 11.1. punkts.

¹⁸ Rodiņa A. Konstitucionālajai sūdzībai 15. Konstitucionālās sūdzības satura elementi: no teorijas līdz praksei. *Jurista Vārds*, Nr. 35 (938), 2016, 30. aug.

¹⁹ Francijā, kurā konstitucionālā sūdzība nepastāv, tiesas pieteikums ir nodēvēts pat par “netiešu konstitucionālo sūdzību”. Pfersmann O. Concrete Review as Indirect Constitutional Complaint in French Constitutional Law: A Comparative Perspective. *European Constitutional Law*, 2010, Vol. 6, Issue 2, p. 223.–248.

²⁰ Par Rīgas domes 2013. gada 19. februāra saistošo noteikumu Nr. 211 “Par pašvaldības nodevu par pašvaldības infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā” 24. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2016. gada 12. februāra spriedums lietā Nr. 2015-13-03. *Latvijas Vēstnesis*, 31 (5603), 2016, 15. febr.

otrajam un trešajam teikumam.²¹ Ņemot vērā apstrīdētajās tiesību normās iekļauto regulējumu, neapšaubāmi, ka Satversmes tiesas spriedums būs nozīmīgs ikvienas juridiskas personas biznesa dzīves kārtšanā.

Rezumējot var secināt, ka objektīvā konstitucionālās kontroles mērķa sasniegšanai nav būtiski, pēc kādas personas pieteikuma tiek ierosināta lieta, kas tiek skatīta Satversmes tiesā. Ikvienas Satversmes tiesā skatītas lietas būtība ir aizsargāt Satversmi kopumā.²² Tomēr pieteikuma iesniedzējam var būt izšķiroša loma, lai nodrošinātu konkrētā pieteikuma mērķa sasniegšanu. Konstitucionālās sūdzības gadījumā tā ir tieši aizskartās (arī identificējamās) personas pamattiesību aizsardzība.

2. Pēc juridisko personu pieteikumiem ierosinātās un izskatītās lietas, būtiskākie secinājumi

No 2015. gada līdz 2017. gada augustam pēc juridisko personu pieteikumiem Satversmes tiesa ir ierosinājusi 12 lietas. Šajā pašā laika posmā ir izskatīts ne tik ievērojams lietu skaits, kuru pamatā ir bijuši juridisko personu pieteikumi. Satversmes tiesas nolēmumu analīze rāda, ka no 2015. gada līdz 2017. gada augustam taisīti astoņi spriedumi,²³ bet tiesvedība izbeigta trijās lietās. Nenoliedzami, arī lēmumiem par tiesvedību izbeigšanu ir nozīme, tomēr tikai ar spriedumu iespējams atrisināt reālu un aktuālu strīdu par tiesību normas konstitucionalitāti. Visu astoņu spriedumu analīze liecina, ka četros spriedumos (lietā Nr. 2016-13-01,²⁴

²¹ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 25. aprīļa lēmums. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/04/2017-12-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 7. jūlijā].

²² Par Satversmes tiesas sprieduma nozīmi skatīt Rodiņa A. Tautsaimniecības attīstība: Satversmes tiesas loma un nozīme. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. LU 73. Zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 100.–113. lpp.

²³ Izskatīto lietu skaits nebūt neatspoguļo pašu Satversmes tiesā iesniegto juridisko personu pieteikumu skaitu, jo, piemēram, lieta Nr. 2014-12-01 ierosināta pēc vairāku desmitu juridisko personu pieteikumiem.

²⁴ Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2016-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, 102 (5929), 2017, 25. maijs.

Nr. 2015-11-03,²⁵ Nr. 2014-13-01²⁶ un Nr. 2014-32-01²⁷) apstrīdētā tiesību norma (normas) ir atzīta par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai, un tikpat – četros spriedumos (lietā Nr. 2016-07-01,²⁸ 2015-07-03,²⁹ 2014-12-01³⁰ un 2014-11-0103³¹) – apstrīdētās tiesību normas ir atzītas par atbilstošām augstāka juridiska spēka tiesību normām. Šāda statistika pati par sevi vēl neko neliecina. Būtiskāka nozīme ir diviem apstākļiem. Pirmkārt, ir jāvērtē, kādas tiesību normas ir atzītas par Satversmei neatbilstošām un kādi būtiski secinājumi ir izdarāmi no Satversmes tiesas sprieduma. Otrkārt, ir jāvērtē, vai, vērstoties Satversmes tiesā, juridiskā persona ir arī saņēmusi gandarījumu jeb, citiem vārdiem sakot, panākusi to, ko tā ir vēlējusies – lai Satversmes tiesa atzītu apstrīdēto tiesību normu par Satversmei neatbilstošu no pieteikuma iesniedzējam radītā aizskāruma brīža.

2.1. Satversmes tiesas spriedumos aptvertie jautājumi

Iepriekš norādītie astoņi spriedumi ļauj iezīmēt trīs jautājumu lokus, kas konkrētā brīdī interesējušas vai skārušas vairākas juridiskās personas.

²⁵ Par Latvijas Bankas 2014. gada 15. septembra noteikumu Nr. 141 “Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas prasības, veicot ārvalstu valūtu skaidrās naudas pirkšanu un pārdošanu” 19. un 20. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 64. pantam, kā arī 91. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta spriedums lietā Nr. 2015-11-03. *Latvijas Vēstnesis*, 45 (5617), 2016, 4. marts.

²⁶ Par Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezieni lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam un trešajam teikumam: Satversmes tiesas 2015. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. 2014-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, 76 (5394), 2015, 20. apr.

²⁷ Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2015. gada 6. februāra spriedums lietā Nr. 2014-32-01. *Latvijas Vēstnesis*, 27 (5345), 2015, 9. febr.

²⁸ Par Kriminālprocesa likuma 356. panta otrās daļas un 360. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91. panta pirmajam teikumam, 92. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52 (5879), 2017, 10. marts.

²⁹ Par Ministru kabineta 2012. gada 15. maija noteikumu Nr. 341 “Kārtība, kādā nosaka un kompensē ar sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanu saistītos zaudējumus un izdevumus un nosaka sabiedriskā transporta pakalpojuma tarifu” 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 8. decembra spriedums lietā Nr. 2015-07-03. *Latvijas Vēstnesis*, 243 (5561), 2015, 11. dec.

³⁰ Par Subsīdētās elektroenerģijas nodokļa likuma 3. panta 1. un 2. punkta, 4. panta 1. punkta un 5. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. 2014-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, 129 (5447), 2015, 6. jūl.

³¹ Par Dabas resursu nodokļa likuma 3. panta pirmās daļas 1. punkta “f” apakšpunkta, 19.¹ panta un Ministru kabineta 2014. gada 14. janvāra noteikumu Nr. 27 “Grozījumi Ministru kabineta 2007. gada 19. jūnija noteikumos Nr. 404 “Dabas resursu nodokļa aprēķināšanas un maksāšanas kārtība un kārtība, kādā izsniedz dabas resursu lietošanas atļauju”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 25. marta spriedums lietā Nr. 2014-11-0103. *Latvijas Vēstnesis*, 61 (5379), 2015, 26. marts.

Divās lietās (Nr. 2016-13-01 un Nr. 2016-07-01) ir vērtēta Kriminālprocesa likuma normu atbilstība Satversmes normām. Abās lietās apstrīdētās tiesību normas attiecās uz jautājumiem, kas regulē procesu, rīcību, pasākumus attiecībā uz noziedzīgi iegūtu mantu. Jāatzīmē, ka arī Latvijas Bankas vērtētie noteikumi (lieta Nr. 2015-11-03) regulēja noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas jomas ierobežojumus. Satversmes tiesa lietā Nr. 2016-13-01, kurā tika vērtēta Kriminālprocesa likuma 629. panta piektā daļa, kas noteic ierobežojumus iepazīties ar procesa lietā par noziedzīgi iegūtu mantu esošiem materiāliem, secināja, ka ir pārkāpts pušu līdzvērtīgu iespēju princips, tādēļ apstrīdētā norma tika atzīta par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. Ņemot vērā Satversmes secinājumus, likumdevējam tuvākajā laikā būs jāmeklē saprātīgs risinājums tiesisko attiecību noregulējumam. Savukārt otrajā lietā Nr. 2016-07-01 Satversmes tiesai nācās izšķirties starp divu personu (grupu) aizsardzību. Centrālais jautājums bija, vai gadījumos, kad noziedzīgi iegūta manta ir atrasta, tā atdodama tās sākotnējam īpašniekam vai arī aizsargājamas šīs mantas labticīgā ieguvēja tiesības. Atzīstot cietušā tiesību aizsardzības principu un secinot, ka no publiskās ticamības principa atvasinātais labticīga ieguvēja aizsardzības princips var tikt ierobežots būtisku sabiedrības interešu nodrošināšanai, kā arī nosakot, ka ieraksti, kas zemesgrāmatā izdarīti pēc noziedzīga nodarījuma, nevar tikt atzīti par tiesiskiem un to, ja īpašums tiek prettiesiski atņemts noziedzīga nodarījuma rezultātā, cietušajam ir tiesība paļauties, ka iepriekšējais stāvoklis tiks atjaunots, cik ātri vien iespējams, apstrīdētās normas – Kriminālprocesa likuma 356. panta otrās daļas 2. punkts un 360. panta pirmā daļa – tika atzītas par atbilstošām Satversmes 1. pantam, 91. panta pirmajam teikumam un 105. pantam.³² Vienlaikus Satversmes tiesa preventīvi ir norādījusi likumdevējam par nepieciešamību beidzot atrisināt praksē radušos problēmu, kas liedz veikt noziedzīgi iegūtas mantas īpašuma tiesību pārēju (īpašuma tiesību pāreja publiskajā reģistrā nevar tikt reģistrēta, pamatojoties uz pirmstiesas kriminālprocesa laikā procesa virzītāja pieņemtu lēmumu par noziedzīgi iegūtas mantas atdošanu īpašniekam). “Šāda situācija demokrātiskā tiesiskā valstī nav pieļaujama. Satversmes tiesa norāda, ka likumdevējam būtu jāparedz skaidrs mehānisms procesā iesaistīto personu pamattiesību efektīvai nodrošināšanai. Proti, būtu jānodrošina efektīva rīcība ar noziedzīgi iegūtu nekustamo īpašumu, lai īpašniekam, kas to zaudējis noziedzīga nodarījuma rezultātā, ir iespējams panākt attiecīgā īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatā uz sava vārda

³² Par Kriminālprocesa likuma 356. panta otrās daļas un 360. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91. panta pirmajam teikumam, 92. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52 (5879), 2017, 10. marts.

un savukārt trešajai personai – šā īpašuma labticīgai ieguvējai vai labticīgai ķīlasņēmējai, ir efektīvas iespējas prasīt zaudējumu atlīdzību.³³

Tāpat divās lietās ir skatīti jautājumi par Civilprocesa likuma normu konstitucionalitāti. Abas lietas var uzskatīt par klasisku un labu piemēru juridisko personu aizsardzībai. Lietā par Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta normām, ciktāl apstrīdētā tiesību norma liedz sprieduma izpildīšanas pagriezīenu lietās par darba samaksas piedziņu, Satversmes tiesa secināja, ka norma liedz darba devējam tā tiesību efektīvu aizsardzību un “tātad arī nelīdzsvaru no taisnīgas tiesas jēdziena izrietošās tiesības uz sprieduma efektīvu izpildi, no vienas puses, un darbinieka tiesību saņemt nepieciešamos iztikas līdzekļus aizsardzību, no otras puses. [...] Apstrīdētajā normā ietvertais regulējums nenovērš nepamatota sprieduma sekas. Tādējādi labums, ko konkrētajā situācijā līdz ar darbinieka tiesību aizsardzību iegūst sabiedrība, ir mazāks par personas – darba devēja (atbildētāja) – tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.”³⁴ Atzīstot apstrīdēto tiesību normu par neatbilstošu Satversmei un spēkā neesošu *pro futuro* no 2015. gada 1. novembra, tiesa deva laiku likumdevējam izvērtēt, kā vislabāk līdzsvarot darba devēja un darbinieka tiesības. Līdz šim [2017. gada augustam] nekādi grozījumi Civilprocesa likumā nav veikti, un tas nozīmē, ka ierobežojumi attiecībā uz sprieduma izpildīšanas pagriezīenu lietās par darba samaksas piedziņu nepastāv un ir iespējami. Otrās tā sauktās šķirējtiesas lietas Nr. 2014-32-01 nozīmi, kurā tika vērtēta Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstība Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, ciktāl tā liedz vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķirējtiesas kompetenci, skatīt tālāk.

Tradicionāli juridisko personu vienmēr ir interesējuši nodokļu jautājumi. Izvēlētajā laika periodā ir pieņemti divi spriedumi, un abos apstrīdētās tiesību normas ir atzītas par atbilstošām Satversmei. Taču no šīm lietām būtiskākās ir spriedumos iekļautās atziņas, kas jāņem vērā ikvienam, apstrīdot nodokļu jomu regulējošās tiesību normas. Zināms, ka nodokļu tiesību jomā likumdevējam nevar izvirzīt tādus pašus nosacījumus kā, piemēram, pilsonisko vai politisko tiesību aizsardzības un nodrošināšanas jomā.³⁵ Par šo secinājumu nevienam šaubu nav, jo valstij ir jābūt

³³ Ibid, secinājumu daļas 26. punkts.

³⁴ Par Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezīenu lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam un trešajam teikumam: Satversmes tiesas 2015. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. 2014-13-01. Latvijas Vēstnesis, 76 (5394), 2015, 20. apr., secinājumu daļas 20.4. punkts.

³⁵ Par likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 16.¹ panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2011. gada 13. aprīļa spriedums lietā Nr. 2010-59-01, *Latvijas Vēstnesis*, 60 (4458), 2011, 15. apr. secinājumu daļas 9. punkts.

plašai rīcības brīvībai, nosakot un realizējot savu nodokļu politiku.³⁶ Tādēļ arī secināts, ka Satversmes tiesa nevar pārbaudīt, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir ekonomiski pamatoti, bet tā var pārbaudīt, vai nodokļa maksātāji, ar nodokli apliekamais objekts un nodokļa aprēķina princips nav noteikti patvaļīgi un vai nodokļa aprēķināšanas kārtība ir tāda, kas ļauj matemātiski izskaitļot nodokļa maksājumu.³⁷ Tātad, pārbaudot pamattiesību ierobežošanas tiesiskumu, tiesa var vērtēt galvenokārt to, vai nodokļa maksājums nav nesamērīgs slogs adresātam un vai nodokļu normatīvais regulējums atbilst vispārējiem tiesību principiem.³⁸ 2015. gadā skatītajās lietās Satversmes tiesa vēl vairāk sašaurina konstitucionālās kontroles robežas nodokļu jautājumos, sakot, ka, izvērtējot, vai nodokļa maksājums nav nesamērīgs slogs adresātam, jāapsver tas, vai piemērotais nodoklis pēc sava rakstura nav konfiscējošs.³⁹

2.2. Juridiskas personas pamattiesību aizsardzība

Vispārzināms, ka konstitucionālā sūdzība primāri kalpo personas pamattiesību aizsardzībai. Šo mērķi vistiešāk palīdz sasniegt Satversmes tiesas likuma 32. panta trešajā daļā iekļautās Satversmes tiesas tiesības noteikt brīdi, kad Satversmei neatbilstošā tiesību norma zaudē savu juridisko spēku, protams, respektējot Satversmes tiesai uzlikto atbildību par to, lai tās spriedumi sociālajā realitātē nodrošinātu tiesisko stabilitāti, skaidrību un mieru.⁴⁰ Tieši Satversmes

³⁶ Par likuma "Par uzņēmumu ienākuma nodokli" 14. panta otrās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2011. gada 20. maija spriedums lietā Nr. 2010-70-01. *Latvijas Vēstnesis*, 82 (4480), 2011, 27. maijs, secinājumu daļas 9. punkts.

³⁷ Par Subsīdētās elektroenerģijas nodokļa likuma 3. panta 1. un 2. punkta, 4. panta 1. punkta un 5. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. 2014-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, 129 (5447), 2015, 6. jūl. secinājumu daļas 19. punkts.

³⁸ Par likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 13. panta pirmās daļas 2. punkta vārdu "līdz 1996. gada 1. janvārim" un 13. panta pirmās daļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01, *Latvijas Vēstnesis*, 95 (3671), 2007, 14. jūn. secinājumu daļas 24. punkts.

³⁹ Par Dabas resursu nodokļa likuma 3. panta pirmās daļas 1. punkta "f" apakšpunkta, 19.¹ panta un Ministru kabineta 2014. gada 14. janvāra noteikumu Nr. 27 "Grozījumi Ministru kabineta 2007. gada 19. jūnija noteikumos Nr. 404 "Dabas resursu nodokļa aprēķināšanas un maksāšanas kārtība un kārtība, kādā izsniedz dabas resursu lietošanas atļauju"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 25. marta spriedums lietā Nr. 2014-11-0103. *Latvijas Vēstnesis*, 61 (5379), 2015, 26. marts, 15. punkts; Par Subsīdētās elektroenerģijas nodokļa likuma 3. panta 1. un 2. punkta, 4. panta 1. punkta un 5. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. 2014-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, 129 (5447), 2015, 6. jūl., secinājumu daļas 21.2. punkts.

⁴⁰ Par likuma "Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam" 2. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un

tiesas sprieduma atpakaļvērstis spēks ir mehānisms, ar kuru var novērst reiz pieļautu personas pamattiesību aizskārumu.⁴¹ Analizējot izvēlētos Satversmes tiesas spriedumus, izkristalizējas izteikti pozitīva tendence. Visos četros Satversmes tiesas spriedumos, kuros apstrīdētās tiesību normas atzītas par Satversmei neatbilstošām, var novērot sprieduma *ex tunc* elementus. Pirmkārt, pēc SIA “Tavex” pieteikuma ierosinātā lietā, ņemot vērā Satversmes tiesas judikatūru un secinot, ka tiesību normas pieņemtas *ultra vires*, tās tika atzītas par prettiesiskām un spēkā neesošām no to pieņemšanas brīža.⁴² Tas nozīmē *ex tunc* nolēmums attiecināms uz visām personām. Otrkārt, pārējos trijos spriedumos parādās jau iepriekš izvīzītās tēzes par aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepta iedzīvināšanu⁴³ – ja persona iekļauj savā pieteikumā motivētu lūgumu atzīt apstrīdēto tiesību normu par spēkā neesošu attiecībā uz viņu [ieteikuma iesniedzēju] *ex tunc*, tā var sagaidīt šādu nolēmumu. Precīzāk:

- lietā Nr. 2016-13-01 Kriminālprocesa likuma 629. panta piektā daļa, ciktāl tiesa nevar pārvērtēt, vai procesa virzītāja lēmums par personas tiesībām iepazīties ar procesa lietas materiāliem par noziedzīgi iegūtu mantu ir tiesisks un pamatots, attiecībā uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” tika atzīta par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam no pamattiesību aizskāruma rašanās brīža;⁴⁴
- lietā Nr. 2014-13-01 Civilprocesa likuma 635. panta sestā daļa, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezieni lietās par darba samaksas piedziņu attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzējām – sabiedrību ar ierobežotu atbildību “RMB One” un sabiedrību ar ierobežotu atbildību “DNB lizings” – tika atzīta par neatbilstošu Satversmes 92. panta

109. pantam un 3. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam: Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01. *Latvijas Vēstnesis*, 201 (4187), 2009, 22. dec., secinājumu daļas 35.1. punkts.

⁴¹ Rodiņa A. Constitutional Court and Protection of Fundamental Human Rights. Example of the Republic of Latvia. Japānas žurnāla *Keizai Boeki Kenkyu (The Studies on Economics and Trade)* Bulletin No. 43, p. 181–195.

⁴² Par Latvijas Bankas 2014. gada 15. septembra noteikumu Nr. 141 “Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas prasības, veicot ārvalstu valūtu skaidrās naudas pirkšanu un pārdošanu” 19. un 20. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 64. pantam, kā arī 91. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta spriedums lietā Nr. 2015-11-03. *Latvijas Vēstnesis*, 45 (5617), 2016, 4. marts.

⁴³ Rodiņa A. Aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepts konstitucionālā tiesvedībā. 2015. gada zinātniskā konference. Tēzes. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte, 2015, 373. lpp.

⁴⁴ Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2016-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, 102 (5929), 2017, 25. maijs.

pirmajam teikumam un spēkā neesošu no konstitucionālās sūdzības iesniedzēju pamattiesību aizskāruma rašanās brīža;⁴⁵

- savukārt spriedums lietā Nr. 2014-32-01 (Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstība, ciktāl tā liedz vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķirējtiesas kompetenci Satversmes 92. panta pirmajam teikumam) ir īpaši izceļams, jo šajā lietā faktiskie apstākļi un juridiskais pamatojums bija līdzīgi jau izskatītās lietas Nr. 2014-09-01⁴⁶ ietvaros izvērtētajiem faktiskajiem apstākļiem un juridiskajam pamatojumam, turklāt Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2014-09-01 jau bija izvērtējusi argumentus par apstrīdētās normas satversmību, atzīstot normu par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. Tas nozīmē, ka Satversmes tiesa varēja izbeigt tiesvedību, ņemot vērā, ka bija pasludināts spriedums citā lietā par to pašu prasījuma priekšmetu (Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 5. punkts). Taču šajā reizē izšķirošs bija konstitucionālās sūdzības iesniedzēja – a/s “Tukuma Straume” – prasījums atzīt apstrīdēto tiesību normu par spēkā neesošu *ex tunc* jeb no pamattiesību aizskāruma rašanās brīža. Secinot, ka “[p]ieteikuma iesniedzējai ir jābūt nodrošinātai tādai pašai tiesību aizsardzībai kā konstitucionālās sūdzības iesniedzējai lietā Nr. 2014-09-01 [...], lai pēc iespējas novērstu apstrīdētās normas radītās nelabvēlīgās tiesiskās sekas arī attiecībā uz pieteikuma iesniedzēju, apstrīdētā norma ir jāatzīst par spēkā neesošu no pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža”.⁴⁷ Šis spriedums viennozīmīgi vērtējams kā izcils piemērs konkrētās personas pamattiesību aizskāruma novēršanai, jo Satversmes tiesa ar spriedumu, nevis lēmumu par tiesvedības izbeigšanu var atzīt normu par spēkā neesošu *ex tunc*. Šī konkrētā lieta uzskatāmi demonstrē arī to, ka, neraugoties uz vienas konstitucionālās sūdzības iesniegšanu, nav nekādu šķēršļu citām personām iesniegt konstitucionālās sūdzības ar to pašu prasījumu. Ierobežojumi ir attiecināmi tikai uz izspriesta prasījuma koncepta piemērošanu (skatīt tālāk).

Neapšaubāmi, ka tālākā pamattiesību aizsardzība ir pašu juridisko personu rokās, taču Satversmes tiesa atbilstoši savai kompetencei var nodrošināt, lai

⁴⁵ Par Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezieni lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam un trešajam teikumam: Satversmes tiesas 2015. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. 2014-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, 76 (5394), 2015, 20. apr.

⁴⁶ Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. 2014-09-01. *Latvijas Vēstnesis*, 238 (5298), 2014, 1. dec.

⁴⁷ Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. 2014-09-01. *Latvijas Vēstnesis*, 238 (5298), 2014, 1. dec., secinājumu daļas 7. punkts.

tiesām tiktu iedzīvināts konstitucionālās sūdzības subjektīvais mērķis. Tāpat *ex tunc* piemērošana liecina, ka ir apstiprinājusies tēze par Satversmes tiesu kā reālu un patiesu, istenu tiesību aizsardzības līdzekli Latvijā.

3. Satversmes tiesas process: tā attīstība un procesuālo prasību realizācija, juridiskajai personai iesniedzot konstitucionālo sūdzību

3.1. Satversmes tiesas process – viens no tiesvedības veidiem

Satversmes tiesas process ir viens no procesa veidiem Latvijā, kas noteic kārtību tiesas spriešanai Satversmes tiesā. Satversmes tiesas procesu pamatā noteic Satversmes tiesas likums un Satversmes tiesas Reglaments, bet neregulētus procesuālus jautājumus izlemj pati Satversmes tiesa. Piemēram, 2017. gadā Satversmes tiesa rīcības sēdē ir risinājusi būtiskus Satversmes tiesas procesa neregulētus jautājumus: gan to, kādā kārtībā nepieciešams pieņemt lēmumu par jautājuma uzdošanu EST prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai,⁴⁸ gan to, kā izlemjams lūgums ierobežot pieteikumā ietvertās informācijas pieejamību.⁴⁹

Pēc autores domām, Satversmes tiesas procesam ir raksturīga dinamiska attīstība.⁵⁰ Lidz šim Satversmes tiesas likums ir ticis grozīts 14 reizes. Pēdējie grozījumi izdarīti 2017. gada 16. martā un vērtējami kā ārkārtas risinājums situācijai, kas izveidojās saistībā ar lietas Nr. 2016-04-03 izskatīšanu. Šajā lietā pirmo reizi Satversmes tiesas pastāvēšanas laikā tiesa 2017. gada 28. februārī lēma uzdot prejudiciālo jautājumu Eiropas Savienības tiesai,⁵¹ bet tiesas sastāvā esošajiem diviem tiesnešiem beidzās 10 gadu pilnvaru termiņš.⁵² Ņemot vērā Satversmes tiesas likuma 11. panta ceturto daļu, kas noteica, ka Satversmes tiesas tiesnesis, kura

⁴⁸ Par kārtību, kādā pieņem lēmumu par jautājuma uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai: Satversmes tiesas 2017. gada 28. februāra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, 46 (5873), 2017, 2. marts.

⁴⁹ Par kārtību, kādā pieteikuma izskatīšanas stadijā izlemjams lūgums ierobežot pieteikumā ietvertās informācijas pieejamību: Satversmes tiesas 2016. gada 22. novembra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, 229 (5801), 2016, 24. nov. un Rīcības sēdes lēmums lietās Nr. 2016-14-01, Nr. 2016-15-01, Nr. 2016-16-01, Nr. 2016-17-01, Nr. 2016-18-01 un Nr. 2016-19-01: Satversmes tiesas 2016. gada 4. oktobra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, 194 (5766), 2016, 6. okt.

⁵⁰ Sk. arī Rodiņa A. Konstitucionālajai sūdzībai 15. Konstitucionālās sūdzības satura elementi: no teorijas līdz praksei. *Jurista Vārds*, Nr. 35 (938), 2016, 30. aug.

⁵¹ Par jautājumu uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai lietā Nr. 2016-04-03: Satversmes tiesas 2017. gada 28. februāra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 46 (5873), 2017, 2. marts.

⁵² Anotācija likumprojektam "Grozījumi Satversmes tiesas likumā". Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/4F80933BB46CD0CAC22580D600391498?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].

pilnvaras izbeidzas sakarā ar pilnvaru termiņa notecējumu, turpina pildīt Satversmes tiesas tiesneša pienākumus līdz sprieduma pasludināšanai Satversmes tiesas lietās, kuru izskatīšana tiesas sēdē uzsākta ar viņa piedalīšanos, abiem tiesnešiem būtu jāpabeidz attiecīgās lietas izskatīšana. Tas savukārt nozīmē, ka tikmēr, kamēr tiktu saņemts Eiropas Savienības tiesas nolēmums, amatā nevarētu stāties divi jaunie amatā apstiprinātie tiesneši. Lai atrisinātu šo situāciju, tika grozīta Satversmes tiesas likuma 11. panta ceturrtā daļa, nosakot, ka “Satversmes tiesas tiesnesim, kura pilnvaras izbeidzas sakarā ar pilnvaru termiņa notecējumu vai šā likuma 8. panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanu, pilnvaras uzskatāmas par pagarinātām līdz sprieduma pasludināšanai Satversmes tiesas lietās, kuru izskatīšana tiesas sēdē uzsākta ar viņa piedalīšanos, izņemot lietās, kuru izskatīšana tiesas sēdē uzsākta ar attiecīgā tiesneša piedalīšanos un kurās pieņemts lēmums par tiesvedības apturēšanu, lai uzdotu Eiropas Savienības Tiesai jautājumu par Eiropas Savienības tiesību normas spēkā esamību un interpretāciju”.⁵³ Šo Satversmes tiesas likuma grozījumu pārejas noteikumi noteica arī to, ka jaunais regulējums jeb izņēmums attiecībā uz lietām, kurās pieņemts lēmums par tiesvedības apturēšanu, lai uzdotu jautājumu Eiropas Savienības Tiesai par Eiropas Savienības tiesību normas spēkā esamību un interpretāciju, attiecas arī uz tiesnesi, kurš bija tiesas sastāvā, kas līdz 2017. gada 30. martam pieņēma šādu lēmumu, un attiecīgā tiesneša pilnvaras izbeidzās 2017. gada 31. martā. Respektīvi, šie grozījumi uzskatāmi par ārkārtas risinājumu neordinārai situācijai, kas prasīja noregulējumu. Tomēr par labu likumdošanas praksi nevar uzskatīt nozīmīgu un būtisku, tai skaitā arī Satversmes tiesas procesa, normu pieņemšanu steidzamības kārtā.⁵⁴

3.2. Juridiskā persona kā konstitucionālo sūdzību iesniedzēja

Konstitucionālā sūdzība ir vissarežģītākais pieteikums, kāds iesniedzams Satversmes tiesā. Apskatot 2017. gadā pieņemtos negatīvos kolēģiju lēmumus, ar kuriem atteikts ierosināt lietu pēc juridisko personu pieteikumiem, var izdarīt vairākus secinājumus. Parasti (un tipiski) vislielākās grūtības personu pieteikuma sagatavošanai rada divi pieteikuma elementi: vispārējā prasība – juridiskais pamatojums, t. i., juridiskā argumentācija, kurā pamatota apstrīdētās normas neatbilstība augstāka juridiska spēka tiesību normai.⁵⁵ Šeit vietā uzsvērt, ka

⁵³ Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 59 (5886), 2017, 21. marts.

⁵⁴ Balsojot par likumprojekta “Grozījumi Satversmes tiesas likumā” atzišanu par steidzamu, par steidzamību nobalsoja 81 Saeimas deputāts. Latvijas Republikas 12. Saeimas ziemas sesijas devītā sēdē 2017. gada 9. martā. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/transcripts/view/407> [aplūkots 2017. gada 7. aprīlī].

⁵⁵ Sk., piemēram, Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 16. maija lēmums. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/decisions/kolegijas-2017-gada-16-maija-lemums->

“[f]aktisko apstākļu, tiesību normu un tiesu prakses atziņu izklāstījums bez juridiskas argumentācijas nav uzskatāms par pieteikuma juridisko pamatojumu”.⁵⁶ Otrkārt, šķērslis lietas ierosināšanai ir arī konstitucionālās sūdzības īpašo procesuālo noteikumu (aizskārums, subsidiaritāte un termiņš)⁵⁷ izpilde, kas pietiekami plaši analizēti doktrīnā un Satversmes tiesas nolēmumos. Neatkarīgi no personas (fiziska vai juridiska persona), kas iesniedz konstitucionālo sūdzību, visām personām ir jāievēro norādītās prasības. 2014.–2016. gada statistika par lietu ierosināšanu ir šāda: pēc fizisko personu iesniegtajiem pieteikumiem (tās nav visas konstitucionālās sūdzības, kas iesniegtas Satversmes tiesā, bet tikai kolēģijās vērtētie pieteikumi) 2014. gadā lietas ierosinātas 4,9 % gadījumu, 2015. gadā – 9,8 %, bet 2016. gadā – 8,3 % gadījumu. Juridisko personu iesniegtie un kolēģijās vērtētie pieteikumi ir bijuši veiksmīgāki – 2014. gadā lietas ierosinātas 31,9 %, 2015. gadā – 8,1 %, bet 2016. gadā – 11,5 % gadījumu.⁵⁸ Lielais atteikumu procents par lietu ierosināšanu rosina domāt, ka pieeja Satversmes tiesai ir visai problemātiska. Fiziskajām personām viens no līdzekļiem pieejas atvieglošanai varētu būt valsts juridiskās palīdzības sniegšana, ko šī raksta autore aktualizēja jau 2009. gadā, norādot uz vairākiem argumentiem par labu tās nodrošināšanai.⁵⁹ Pēdējā laikā valsts apmaksātas juridiskās palīdzības nepieciešamību ir aktualizējusi Satversmes tiesas priekšsēdētāja.⁶⁰ Taču valsts apmaksāta juridiskā palīdzība pozitīva scenārija rezultātā visticamāk varētu tikt sniegta tikai fiziskajām personām.⁶¹ Juridiskajām personām veids kā veiksmīgāk pārvarēt pieteikuma

pieteikums-nr-692017/ [aplūkots 2017. gada 7. maijā]; Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2017. gada 24. maija lēmums. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁵⁶ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2017. gada 8. februāra lēmums, 6.2. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁵⁷ Ņemot vērā, ka kolēģijas ieskatā nav izmantoti vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi, atteikts ierosināt lietu pēc juridiskās personas pieteikuma (sk., piemēram, Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2017. gada 6. jūnija lēmums. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā). Līdzīgi termiņa nokavējuma dēļ atteikts ierosināt lietu attiecībā uz citu prasījumu, sk., piemēram, Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2017. gada 6. jūnija lēmums. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁵⁸ Statistika. Nepublicēta. Pieejama Satversmes tiesā; Statistika. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2015/10/Statistika_2016_1997-1.pdf [aplūkots 2017. gada 2. augustā].

⁵⁹ Rodiņa A., *Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 98.–106. lpp.

⁶⁰ Rosina valstij apmaksāt juridisko palīdzību arī pieteikumiem Satversmes tiesai. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/rosina-valstij-apmaksatjuridisko-palidzibu-ari-pieteikumiem-satversmes-tiesai.a237712/> [aplūkots 2017. gada 7. aprīlī].

⁶¹ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma mērķis ir veicināt fiziskās personas tiesības uz taisnīgu tiesas aizsardzību, nodrošinot valsts garantētu finansiālu atbalstu juridiskās palīdzības saņemšanai. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 52 (3210), 2005, 1. apr.

izskatīšanas stadiju, var būt tikai un vienīgi to pārstāvju un juridiskās palīdzības sniedzēju izglītošana.

Taču nereti problēmas var sagādāt arī pirmšķietami elementāru jautājumu izpratne.. Piemēram, Latvijas Robežsargu asociācija 2017. gada sākumā bija vērsusies Satversmes tiesā, lūdzot atzīt 2016. gada 16. jūnija Saeimas lēmumu, ar kuru noraidīts grozījumu projekts “Grozījumi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā”, par neatbilstošu vairākām Satversmes normām.⁶² Lai arī Saeimas akti kopumā var būt konstitucionālās kontroles objekts – tiesību akts, kuru var apstrīdēt Satversmes tiesā, – tomēr šādus specifiskus noteiktu subjektu tiesību aktus personai nav tiesību apstrīdēt ar konstitucionālu sūdzību (Satversmes tiesas likuma 17. panta otrā daļa). Par to šaubu nav. Tomēr pārdomas rada Satversmes tiesas kolēģijas lēmuma atbilstība izstrādātajai un kopumā labi piemērotajai pieteikumu izvērtēšanas metodoloģijai. Atbildot uz juridiskās personas konstitucionālo sūdzību, Satversmes tiesas kolēģija norādīja, ka lēmums nav normatīvs akts un ka tiesības apstrīdēt citus aktus ir noteiktam personu lokam, bet ne personai, jo ietvertais prasījums nav Satversmes tiesas kompetencē un līdz ar to “pieteikums neatbilst Satversmes tiesas likuma 16. panta prasībām”.⁶³ Lai secinātu, ka šāda Saeimas lēmuma izvērtēšana nav Satversmes tiesas kompetencē jeb lieta nav piekritīga Satversmes tiesai, kolēģijai vajadzēja skaidrot, kādēļ tā šajā gadījumā uzskata, ka Saeimas lēmums par likumprojekta noraidīšanu neietilpst Satversmes tiesas likuma 16. panta 4. punkta kompetencē “citu Saeimas [...] aktu” aspektā. Tā kā kolēģijas lēmums šādu argumentāciju nesniedz, trūkst argumentu Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 1. punkta piemērošanai. Šajā gadījumā kolēģijai bija iespējams, izvairoties pat no kompetences plaša skaidrojuma (un atstājot durvis atvērtas), pieņemt lēmumu, balstoties nevis uz Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 1. punktu, bet gan Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 2. punktu, jo personai neapšaubāmi šajā gadījumā nebija *locus standi*.

3.3. Izspriesta prasījuma saturs

Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 4. punkts dod tiesības atteikties ierosināt lietu, ja pieteikums ir iesniegts par jau izspriestu prasījumu. Par izspriestu uzskatāms tāds prasījums, kas atbilstošā procesuālā kārtībā ir izvērtēts Satversmes tiesā un par ko pieņemts Satversmes tiesas spriedums, kas stāties

⁶² Pieteikums Nr. 14/2017. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesas kancelejā.

⁶³ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 14. februāra lēmuma 3. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

spēkā.⁶⁴ Tas nozīmē, ka līdz prasījuma izspriešanai persona Satversmes tiesā var iesniegt pieteikumu, apstrīdot tiesību normu, par kuras konstitucionalitāti lieta jau ir ierosināta. Taču, ja ir pagājis pietiekami ilgs laiks, rodas loģisks un arī praksē aktuāls jautājums par to, vai persona atkārtoti var apstrīdēt jau reiz Satversmes tiesā izvērtētu tiesību normu. Piemēram, 2017. gada 26. aprīlī pieteikumā Satversmes tiesai kāda juridiska persona lūdza atzīt par Satversmes 92. panta pirmajam teikumam neatbilstošu Civilprocesa likuma 405. panta trešo daļu un citas normas.⁶⁵ Taču jau agrāk – 2010. gadā – Satversmes tiesā bija izvērtēta šīs tiesību normas atbilstība Satversmei, stājoties spēkā Satversmes tiesas spriedumam.⁶⁶ Ņemot vērā judikatūrā atzīto, ka tiesiskās noteiktības un procesuālās ekonomijas principi nepieļauj izskatīt lietu par jau izspriestu prasījumu,⁶⁷ acīmredzami Satversmes tiesa var skatīt tādus prasījumus, kas nav izspriesti.

To, vai pieteikumā ietvertais prasījums ir uzskatāms par izspriestu, nevar vērtēt gramatiski un formāli. Fakts vien, ka Satversmes tiesa reiz ir skatījusi lietu par pieteikumā formulēto prasījumu, nenozīmē, ka tas ir uzskatāms par izspriestu. Piemēram, līdzīgi prasījumi bija iekļauti lietā Nr. 2008-37-03⁶⁸ un vēlāk arī lietā Nr. 2009-12-03.⁶⁹ Taču šajās divās lietās prasījumus nevarēja vērtēt kā identiskus un izspriestus, ko pamatoti norādīja arī Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2009-12-03.⁷⁰

⁶⁴ Rodiņa A., Amoliņa D. Lēmums par atteikšanos ierosināt lietu Satversmes tiesā: teorētiskie un praktiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 26 (777), 2013, 2. jūl.

⁶⁵ Pieteikums Nr. 50/2017. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁶⁶ Sk. Par Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta un 405. panta pirmās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2010. gada 17. maija spriedums lietā Nr. 2009-93-01. *Latvijas Vēstnesis*, 79 (4271), 2010, 20. maijs.

⁶⁷ Par Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. 2015-19-01, *Latvijas Vēstnesis*, 85 (5657), 2016, 3. maijs, secinājumu daļas 10.2. punkts.

⁶⁸ Par Ministru kabineta 2006. gada 31. oktobra noteikumu Nr. 899 “Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” 100. un 100.¹ punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra spriedums lietā Nr. 2008-37-03. *Latvijas Vēstnesis*, 202 (3986), 2008, 30. dec.

⁶⁹ Par Ministru kabineta 2006. gada 31. oktobra noteikumu Nr. 899 “Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” 92. punkta otrā teikuma vārdu “zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirto līdzekļu ietvaros”, 94. punkta vārdu “izņemot šo noteikumu 100.¹ punktā minēto gadījumu”, 100. punkta vārdu “ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā” un 100.¹ punkta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 93. un 110. pantam: Satversmes tiesas 2010. gada 7. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-12-03. *Latvijas Vēstnesis*, 5 (4197), 2010, 12. janv.

⁷⁰ Satversmes tiesa spriedumā skaidroja: “Lai arī Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2008-37-03 jau ir vērtēta Noteikumu Nr. 899 satversmība, prasījums, kas formulēts konkrētajā lietā, nav izspriests, proti: 1) Noteikumu Nr. 899 92. un 94. punkts *expressis verbis* vispār nebija ietverti prasījumā lietā Nr. 2008-37-03; 2) prasījums par Noteikumu Nr. 899 100. un

Tēze, kas ir pamatā izspriesta prasījuma izpratnei, ir secinājums, ka prasījumu par izspriestu nevar uzskatīt uz mūžīgiem laikiem, jo Satversmes tiesa vienmēr lietu skata un vērtē konkrētajā brīdī, konkrētos apstākļos un spriedums nekad nevar paredzēt turpmākās izmaiņas. Tas nozīmē, ka reiz vērtētas tiesību normas konstitucionalitāti var pārskatīt, ja mainījusies faktiskā sociālā realitāte un tiesisko attiecību konteksts.⁷¹ Būtiski mainoties lietas apstākļiem, prasījumu vairs nevar uzskatīt par izspriestu.⁷² Turklāt, izšķiroties, vai prasījums ir vai nav izspriests, vērā ņemama ne vien attiecīgā sprieduma nolēmumu daļa, bet arī spriedumā izdarītie secinājumi un tiesību sistēmas attīstība laika posmā pēc sprieduma pasludināšanas.⁷³ Taču jāuzsver, ka pašam pieteikuma iesniedzējam ir jānorāda un jāpierāda, ka konkrētajā gadījumā ir radušies būtiski jauni apstākļi, kas prasa pārskatīt Satversmes tiesā jau reiz risinātu jautājumu.⁷⁴ Tādējādi galvenais, lai izšķirtos un saprastu, vai prasījums ir vai nav izspriests, ir konstatēt “būtiskus jaunus apstākļus”. Piemēram, tā sauktajā pielaižu lietā Satversmes tiesa atsaucās uz iepriekš skatīto lietu Nr. 2002-20-0103,⁷⁵ secinot, ka pastāv dažādi viedokļi par apstrīdētās tiesību normas tvērumu un piemērošanas konstitucionalitāti un ka ir

100.¹ punkta atbilstību Satversmes 93. pantam nebija ietverts prasījumā lietā Nr. 2008-37-03, taču pastarpināti tika analizēts šajā lietā taisītajā spriedumā. Šāda analīze konkrētajā gadījumā nav uzskatāma par izspriestu prasījumu Satversmes tiesas likuma izpratnē; 3) prasījums par Noteikumu Nr. 899 100. un 100.¹ punkta atbilstību Satversmes 110. pantam nebija ietverts prasījumā lietā Nr. 2008-37-03”. Par Ministru kabineta 2006. gada 31. oktobra noteikumu Nr. 899 “Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” 92. punkta otrā teikuma vārdu “zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirto līdzekļu ietvaros”, 94. punkta vārdu “izņemot šo noteikumu 100.¹ punktā minēto gadījumu”, 100. punkta vārdu “ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā” un 100.¹ punkta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 93. un 110. pantam: Satversmes tiesas 2010. gada 7. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-12-03. *Latvijas Vēstnesis*, 5 (4197), 2010, 12. janv., secinājumu daļas 11. punkts.

⁷¹ Par likuma “Par valsts noslēpumu” 11. panta piektās daļas, 13. panta trešās un ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, 96. pantam un 106. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. 2016-06-01, secinājumu daļas 17.2. punkts.

⁷² Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes, novada domes pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta pirmās daļas 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 9., 91. un 101. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. un 26. pantam: Satversmes tiesas 2003. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2002-20-0103. *Latvijas Vēstnesis*, 62 (2827), 2003, 24. apr.

⁷³ *Ibid*, secinājumu daļas 10.3. punkts.

⁷⁴ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2016. gada 15. aprīļa lēmums. 6. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2016/04/2016.06.01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 7. jūlijā]; salīdzināt ar Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2017. gada 9. marta lēmums. 6. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁷⁵ Par likuma “Par valsts noslēpumu” 11. panta piektās daļas un Ministru kabineta 1997. gada 25. jūnija noteikumu Nr. 226 “Valsts noslēpuma objektu saraksts” XIV nodaļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2006. gada 15. jūnija

pagājis pietiekami ilgs laiks no iepriekš skatītās lietas, notikušas būtiskas izmaiņas tiesību sistēmā, bet normatīvais regulējums “neraugoties uz šīm pārmaiņām, kā arī minētajā spriedumā [lietā Nr. 2002-20-0103 – autores iestarpinājums] ietvertajiem secinājumiem, palicis nemainīgs”.⁷⁶ Citā lietā, vērtējot to, vai prasījumu var uzskatīt par izspriestu tādēļ, ka tagad apstrīdētās tiesību normas, kas paredz kārtību, kādā ierosināma kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, ir iekļautas citā normatīvajā aktā (iepriekš skatītā lietā Kriminālprocesa kodeksā, tagad Kriminālprocesa likumā), tiesa vērtēja normas satura būtību, nevis formālu likumu nošķiršanu. Kaut arī normatīvais regulējums pēc būtības mainījies nebija, Satversmes tiesa secināja, ka kopš iepriekšējā sprieduma (lietā Nr. 2001-10-01⁷⁷) pieņemšanas izdarītie grozījumi tiesību sistēmā un kriminālprocesa tiesiskajā regulējumā ir atzīstami par būtiskiem jauniem apstākļiem, kā dēļ prasījums nav atzīstams par jau izspriestu.⁷⁸

Par izspriestu prasījumu nevar uzskatīt tādu normas konstitucionalitātes izvērtējumu, ja Satversmes tiesa apstrīdētās tiesību normas tvērumu ir sašaurinājusi, sasaistot to ar pieteikuma iesniedzēja faktisko situāciju. Vispārzināms, ka Satversmes tiesa lietu, ja tā rosināta pēc konstitucionālās sūdzības iesniegšanas, parasti skata, ņemot vērā sūdzības mērķi – aizsargāt iesniedzēja pamattiesības. Piemēram, izskatot lietu par Noguldījumu garantiju likuma 17. panta 4. punkta atbilstību Satversmes 91. pantam, tiesa secināja, ka apstrīdētā tiesību norma attiecas uz plašu atšķirīgu situāciju kopumu.⁷⁹ Tādēļ tiesa apstrīdēto normu vērtēja tikai tik tālu, cik tā attiecās uz kredītiestādes valdes locekļa veiktajiem noguldījumiem kredītiestādē, norādot, ka, izskatot lietu, kas ierosināta pēc konstitucionā-

spriedums lietā Nr. 2005-13-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 95 (3463), 2006, 20. jūn., secinājumu daļas 10.1. punkts.

⁷⁶ Par likuma “Par valsts noslēpumu” 11. panta piektās daļas, 13. panta trešās un ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, 96. pantam un 106. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. 2016-06-01, *Latvijas Vēstnesis*, 33 (5860), 2017, 13. febr., secinājumu daļas 17.7. punkts.

⁷⁷ Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 390.–392.² panta un 1997. gada 20. februāra likuma “Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā” pārejas noteikumu 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 2. marta spriedums lietā Nr. 2001-10-01, *Latvijas Vēstnesis*, 36 (2611), 2002, 6. marts.

⁷⁸ Par Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. 2015-19-01, *Latvijas Vēstnesis*, 85 (5657), 2016, 3. maijs, secinājumu daļas 10.6. punkts.

⁷⁹ Noguldījumu garantiju likuma 17. panta 4. punkts noteica, ka garantētā atbildība netiek izmaksāta par noguldījumiem, ko izdarījuši noguldījumu piesaistītāja akcionāri, kuriem noguldījumu piesaistītājā ir būtiska līdzdalība, padomes un valdes priekšsēdētājs un locekļi, iekšējā audita dienesta vadītājs, sabiedrības kontrolieris un citi noguldījumu piesaistītāja darbinieki, kuri plāno, vada un kontrolē noguldījumu piesaistītāja darbību un atbild par to. Noguldījumu garantiju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 162 (1223), 1998, 3. jūn.

lās sūdzības, “Satversmes tiesai jāņem vērā Satversmes tiesas likuma prasības un situācija jāizvērtē tiktāl, ciktāl tas nepieciešams konstitucionālās sūdzības iesniedzēja pamattiesību aizsardzībai. Vienlaikus tiesai ir jāievēro vienlīdzības princips un jāvērtē visu to personu situācija, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar konstitucionālās sūdzības iesniedzēju”.⁸⁰ Tas nozīmē, ka par izspriestu nevarētu uzskatīt tādu prasījumu, kurā prasījums ir identisks, bet pieteikuma iesniedzējas faktiskā situācija – cita, proti, pieteikuma iesniedzējs nebūtu valdes loceklis. Arī lietā Nr. 2016-12-01 Satversmes tiesa izvērtējot tiesību normas, kas noteic, ka notiesātais sūdzību par izvērtēšanas komisijas lēmumu var iesniegt Ieslodzījuma vietu pārvaldei, kuras (t. i., Ieslodzījuma vietu pārvaldes) lēmums nav pārsūdzams, atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, tās tika vērtētas tiktāl, ciktāl šīs normas attiecas uz lēmumu, ar kuru notiesātajam pastiprināts, nevis mikstināts soda izciešanas režīms.⁸¹ Savukārt 2015. gada 16. aprīlī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr. 2014-13-01, kurā tika vērtēta Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas atbilstība Satversmes 92. panta pirmajam un trešajam teikumam, taču tikai tiktāl, ciktāl normas attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezīnu lietās par darba samaksas piedziņu.⁸² Līdz ar to par izspriestu nevarēja atzīt prasījumu par šo pašu Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas atbilstību Satversmes 92. pantam, ko apstrīdēja cita juridiskā persona, jo faktiskie apstākļi bija saistīti ar tiesību normas piemērošanu lietā par zaudējumu piedziņu sakarā ar personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies sakropļojums vai veselības bojājums.⁸³

2016. gadā Satversmes tiesas kolēģija ir sniegusi atbildi uz jautājumu, vai izspriests prasījums ir arī tad, ja Satversmes tiesa ir skatījusi lietu un atzinusi normu par antikonstitucionālu un līdz ar to spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas brīža, bet pieteikuma iesniedzējs tagad lūdz atzīt šo pašu tiesību normu par spēkā neesošu *ex tunc*. Proti, jautājums pēc būtības bija par to, vai šādā gadījumā, ja tiesību norma ir zaudējusi savu juridisko spēku *ex nunc*, var lūgt izvērtēt šo pašu tiesību normu [lasīt – vērsties Satversmes tiesā ar to pašu prasījumu], lūdzot atzīt to par spēkā neesošu *ex tunc*. Būtiski, ka šajā konkrētajā gadījumā pieteikumu

⁸⁰ Par Noguldījumu garantiju likuma 17. panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2014. gada 13. jūnija spriedums lietā Nr. 2014-02-01. *Latvijas Vēstnesis*, 117 (5177), 2014, 17. jūn., secinājumu daļas 9. punkts.

⁸¹ Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 50.²¹ panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 18. maija spriedums lietā Nr. 2016-12-01, *Latvijas Vēstnesis*, 98 (5925), 2017, 19. maijs, secinājumu daļas 10.2. punkts.

⁸² Par Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezīnu lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam un trešajam teikumam: Satversmes tiesas 2015. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. 2014-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, 76 (5394), 2015, 20. apr.

⁸³ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 20. jūnija lēmums, 6. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

iesniedza tiesa, un lūgums atzīt apstrīdēto tiesību normu par spēkā neesošu *ex tunc* bija loģisks, ņemot vērā konkrētās kontroles īstenošanas mehānismu. Proti, šajā konkrētajā gadījumā tiesa lūdza atzīt par neatbilstošu Satversmes normām un spēkā neesošu *ex tunc* Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonu izdienas pensiju likuma 3. panta 3. punktu, ciktāl tas līdz 2013. gada 11. novembrim neparedzēja izdienas stāžā ieskaitīt dienestu Latvijas PSR Iekšlietu sistēmas iestādēs. Ar spriedumu lietā Nr. 2013-0101 apstrīdētā tiesību norma bija atzīta par Satversmei neatbilstošu.⁸⁴ Tiesas ieskatā būtiski bija tas, ka spriedumā nebija ietverti apsvērumi, kas liecinātu, ka Satversmes tiesa ir vērtējusi jautājumu par tā brīža noteikšanu, ar kuru norma zaudē savu spēku. Satversmes tiesas kolēģija, sniedzot vērtējumu, vai šajā gadījumā prasījums ir izspriests, skaidroja, ka brīdis, ar kuru apstrīdētā tiesību norma zaudē savu juridisko spēku, ir viens no neatņemamiem sprieduma elementiem un tas aptver visas situācijas – gan tad, ja norma tiek atzīta par spēkā neesošu no publicēšanas dienas, gan arī tad, ja norma atzīta par spēkā neesošu *ex tunc* un *pro futuro*. Tādējādi “izspriests prasījums Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 4. punkta izpratnē attiecas ne vien uz Satversmes tiesas secinājumiem par izvērtējamās tiesību normas satversmību, bet arī uz jebkuru brīdi, ar kuru apstrīdētā tiesību norma ir tikusi atzīta par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai”.⁸⁵

4. Satversmes tiesa kā reāls tiesību aizsardzības līdzeklis jeb pamattiesību aizsardzība pēc Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās

Ikvienā tiesiskā valstī konstitucionālās tiesas spriedumu izpilde ir pati par sevi saprotama jeb tā ir prezumējama. Latvijā nav speciāla normatīvā regulējuma, kas noteiktu sprieduma izpildi un paredzētu tā kontroles mehānismus. Nereti pati Satversmes tiesa ir noteikusi sprieduma izpildi pašā spriedumā.⁸⁶ Taču pamatā atbildība jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai ir likumdevēja ziņā: gan tajos gadījumos, kad Satversmes tiesa ir atzinusi apstrīdēto tiesību normu par Satversmei neatbilstošu, gan atsevišķos gadījumos, kad norma ir atzīta par Satversmei

⁸⁴ Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonu izdienas pensiju likuma 3. panta 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 8. novembra spriedums lietā Nr. 2013-01-01. *Latvijas Vēstnesis*, 220 (5026), 2013, 11. nov.

⁸⁵ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2016. gada 3. oktobra lēmums, 8. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁸⁶ Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 257. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 24. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-23-01. *Latvijas Vēstnesis*, 209 (5015), 2013, 25. okt., secinājumu daļas 20.4. punkts.

atbilstošu, piemēram, kā jau tas tika norādīts lietā Nr. 2016-07-01, likumdevējs ir aicināts veikt nepieciešamās darbības attiecīgās situācijas noregulējumam. Kā noregulēt un vai noregulēt konkrēto situāciju, tā ir paša likumdevēja izšķiršanās. Taču likumdevēja rīcība nedrīkst radīt jaunus pamattiesību pārkāpumus.

Otrs nozīmīgākais Satversmes tiesas sprieduma izpildes aspekts ir saistāms tieši ar konstitucionālās sūdzības subjekta pamattiesību aizsardzību. Ņemot vērā konstitucionālās sūdzības subsidiaritātes principu, persona, visticamāk, būs izmantojusi citas tiesību aizsardzības iespējas, un tas nozīmē, ka spēkā būs stājies tiesas nolēmums. Satversmes tiesas spriedums *ex tunc* var dot iespēju pārskatīt spēkā stājušos nolēmumu – izskatīt lietu atkārtoti sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, kas pats par sevi ir īpašs izņēmuma instruments.⁸⁷ Šāds mehānisms ir paredzēts civilprocesā,⁸⁸ administratīvajā procesā⁸⁹ un kriminālprocesā. Lai arī normatīvajā regulējumā ir atrisināta pamattiesību aizsardzība, stājoties spēkā Satversmes tiesas nolēmumam *ex tunc*, praksē tomēr ir iespējamās novirzes. Piemēram, iepriekšējos pētījumos⁹⁰ kā piemēru *ex tunc* nolēmuma nozīmīgumam šī raksta autore norādījusi tā saukto “Autofavorīta” lietu, kurā Satversmes tiesa attiecībā uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību “Autofavorīts” atzina Ministru kabineta 2005. gada 17. maija noteikumu Nr. 331 “Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem” 3. punktu, 5.5. apakšpunktu un 10. punktu par spēkā neesošu no 2007. gada 11. oktobra.⁹¹ Taču, kā autorei izdevies noskaidrot, līdz šim sabiedrībai ar ierobežotu atbildību “Autofavorīts” nav izdevies atjaunot savu

⁸⁷ Paparinskis M. XIX nodaļa Lietas jauna izskatīšana pēc sprieduma vai lēmuma stāšanās spēkā. *Grām.: Administratīvais process tiesā*. Autoru kolektīvs J. Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 638. lpp.

⁸⁸ Jaunatklāts apstākļis saskaņā ar Civilprocesa likuma 479. panta pirmās daļas 5. punktu ir lietas izspriešanā piemērotās tiesību normas atzišanu par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 326/330 (1387/1391), 1998, 3. nov.

⁸⁹ Administratīvā procesa likuma 353. panta 5. punkts noteic, ka par jaunatklātu apstākli atzīst lietas izspriešanā piemērotās tiesību normas atzišana par neatbilstošu augstāka juridiska spēka normai. Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 164 (2551), 2001, 14. nov.

⁹⁰ Rodiņa A. The Legal Person Before the Constitutional Court. *Central and Eastern European Legal Studies*, No 1, 2015, p. 105–147.; Rodiņa A. Juridiska persona Satversmes tiesā: realitāte un izaicinājumi. *Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. Starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 588.–605. lpp.

⁹¹ Par Ministru kabineta 2005. gada 17. maija noteikumu Nr. 331 “Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem” 3. punkta, 5.5. apakšpunkta, 7. punkta un 10. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam un 105. pantam, kā arī Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 15. panta pirmās daļas 1. punktam: Satversmes tiesas 2014. gada 29. decembra spriedums lietā Nr. 2014-06-03. *Latvijas Vēstnesis*, 258 (5318), 2014, 31. dec.

tiesisko stāvokli, neraugoties uz pozitīvo Satversmes tiesas spriedumu. Tomēr īpaši izceļams ir cits 2017. gadā izskatītās lietas turpmākais risinājums. Tā ir jau iepriekš pieminētā un analizētā lieta, kas bija ierosināta pēc juridiskās personas sabiedrības ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” konstitucionālās sūdzības un kurā tika vērtēta Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas, kas noteic ierobežojumus iepazīties ar lietas materiāliem procesos par noziedzīgi iegūtu mantu un neparedz iespēju tiesai pārvērtēt procesa virzītāja lēmumu par personas tiesībām iepazīties ar šiem materiāliem, atbilstība Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.⁹² Ņemot vērā Satversmes tiesas likuma 32. panta 3. daļu un īpaši to, ka lieta tika skatīta pēc personas iesniegtās konstitucionālās sūdzības, sprieduma secinājuma daļa un nolēmuma daļa satur divējādu noregulējumu. Pirmkārt, pamatojoties uz vispārējo prezumpciju, Satversmes tiesa lēma, ka apstrīdētā tiesību norma, kas tika atzīta par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, savu juridisko spēku zaudē no sprieduma publicēšanas brīža (*ex nunc*). Otrkārt, kā norādīts iepriekš, attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju sabiedrību ar ierobežotu atbildību “Cell Finance”, ņemot vērā, ka tā bija lūgusi atzīt apstrīdēto tiesību normu par spēkā neesošu *ex tunc* no 2015. gada 19. maija, kad procesa virzītājs bija pieņēmis lēmumu uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu, apstrīdētās tiesību normas attiecībā uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” tika atzītas par spēkā neesošām no pamattiesību aizskāruma rašanās brīža (*ex tunc*).

Šajā konkrētajā gadījumā, interpretējot Satversmes tiesas nolēmumu daļu, vērā jāņem arī Satversmes tiesas secinājumu daļas 16. punkts. Pēc autores ieskatiem, Satversmes tiesas sprieduma secinājumu daļas 16.1. punktā ir skaidrota šī sprieduma piemērošana attiecībā uz konkrētās konstitucionālās sūdzības iesniedzēju – sabiedrību ar ierobežotu atbildību “Cell Finance”, t. i., skaidrota *ex tunc* nolēmuma nozīme un atzīta tēze par nepieciešamību aizsargāt konkrētā aktīvā pamattiesību aizsargātāja pamattiesības, *expressis verbis*: “Lai nodrošinātu sabiedrības ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” tiesību aizsardzību un dotu tai iespēju iesniegt pieteikumu vispārējās jurisdikcijas tiesā sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, Kriminālprocesa likuma 629. panta piektā daļa, ciktāl tiesa nevar pārvērtēt procesa virzītāja lēmuma par personas tiesībām iepazīties ar procesa par

⁹² Kriminālprocesa likuma 629. panta piektā daļa noteic: “Procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, un ar tiem drīkst iepazīties procesa virzītājs, prokurors un tiesa, kas izskata šo lietu. Šā likuma 628. pantā minētās personas ar lietā esošajiem materiāliem var iepazīties ar procesa virzītāja atļauju un viņa noteiktajā apjomā.” Kriminālprocesa likuma 628. pants noteic “Procesa virzītājs šā likuma 627. pantā minētā lēmuma kopiju nekavējoties nosūta aizdomās turētajam vai apsūdzētajam un personai, pie kuras manta tika izņemta vai tai tika uzlikts arests, ja šādas personas attiecīgajā kriminālprocesā ir, vai arī citai personai, kurai ir tiesības uz konkrēto mantu, vienlaikus norādot uz tiesībām [...]”. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 74 (3232), 2005, 11. maijs.

noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem tiesiskumu un pamatotību, nodrošinot personai efektīvu īpašuma tiesību aizsardzību, atzīstama par spēkā neesošu no pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.”⁹³ Tātad šis risinājums *ex tunc* ir attiecināms tikai uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību “Cell Finance”, paredzot tai iespēju izmantot Satversmes tiesas spriedumu kā jaunatklātu apstākli.

Ņemot vērā, ka attiecībā uz visām pārējām personām norma zaudēja savu juridisko spēku *ex nunc*, Satversmes tiesa sprieduma 16.2. punktā iekļāva skaidrojumu par to, kā risināmas situācijas no sprieduma spēkā stāšanās brīža un normas juridiska spēka zaudēšanas brīža līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai. No sprieduma publicēšanas brīža, t. i., 2017. gada 25. maija, Kriminālprocesa likuma 629. panta piektā daļa attiecībā uz visām personām ir jāpiemēro, ņemot vērā Satversmes tiesas spriedumā paustās atziņas, īpaši sprieduma 16.2. punktu, jo no brīža, kad apstrīdētā norma ir atzīta par spēkā neesošu (no 2017. gada 25. maija), līdz brīdim, kad likumdevējs tās vietā pieņems jaunu normu, nedrīkst radīt personām Satversmē garantēto pamattiesību aizskārumu, kā arī nedrīkst radīt būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm.⁹⁴ Autores ieskatā 16.2. punkta otrā rindkopa paskaidro un noteic rīcību aktuālos procesos, savukārt trešā rindkopa paskaidro personas tiesības, ja tā nepiekrīt procesa virzītāja lēmumam, proti, “[i]zskatāmajā lietā Satversmes tiesa vērs uzmanību uz to, ka līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai Kriminālprocesa likuma 628. pantā minētās ar mantu saistītās personas tiesības lūgt tiesu pārvērtēt procesa virzītāja lēmumu par tās iepazīšanos ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem, nodrošināmas, tieši piemērojot Satversmes 92. pantu un šā sprieduma atziņas”.⁹⁵

Kriminālprocesa atjaunošana, ja spēkā stājies tiesas spriedums vai lēmums vai prokurora priekšraksts par sodu, iespējama sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem. Kriminālprocesa likuma 655. panta otrās daļas 4. punkts noteic, ka par jaunatklātu apstākli ir uzskatāms Satversmes tiesas atzinums par tādas tiesību normas vai tās interpretācijas neatbilstību Satversmei, uz kuras pamata spēkā stājies nolēmums. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmajai daļai pieteikums procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai ir jāiesniedz prokuratūrai pēc sākotnējā kriminālprocesa izskatīšanas vietas. Ņemot vērā jaunatklāta apstākļa piemērošanas noteikumus kriminālprocesā, sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” 2017. gada 2. jūnijā Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas prokuratūrā

⁹³Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2016-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, 102 (5929), 2017, 25. maijs, secinājumu daļas 16.1. punkts.

⁹⁴ Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2016-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, 102 (5929), 2017, 25. maijs, secinājumu daļas 16.2. punkts.

⁹⁵ *Ibid*, secinājumu daļas 16.2. punkts.

iesniedza attiecīgu pieteikumu.⁹⁶ Iepriekšēji varētu secināt, ka sabiedrībai ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” nevajadzētu būt problēmu ar savu aizskarto pamattiesību aizsardzību, ņemot vērā Satversmes tiesas lemto, un šajā gadījumā būtu pamats procesa atjaunošanai. Bet, turpinot sekot līdz šīs lietas attīstības gaitai, izrādījās, ka sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” saskārās ar sava veida šķēršļiem. Proti, pēc prokurora ieskatiem, šajā gadījumā Satversmes tiesas spriedums nevarēja tikt uzlūkots kā jaunatklāts apstāklis Kriminālprocesa likuma 62. nodaļas izpratnē, jo norma, kura tika atzīta par Satversmei neatbilstošu, nebija tā norma, uz kuras pamata stājies spēkā nolēmums.⁹⁷ Prokurora ieskatā procesā par noziedzīgu iegūtu mantu par šādām normām var atzīt tās normas, kurās noteikts, kāda manta ir atzīstama par noziedzīgi iegūtu, nevis procesuālās normas, kas noteic pašu procesu. No šādas argumentācijas rodas loģisks jautājums par to, vai pie pareiza un taisnīga rezultāta var nonākt nepareizā procesā, kā tas bija noticis šajā reizē? Nolēmumu par noziedzīgi iegūtu mantu, kas atbilst Satversmei, var pieņemt taču tikai tad, ja tiek ievērotas taisnīgas procesuālās normas! Līdz ar to jājautā, vai prokurors ir piemērojis Kriminālprocesa likuma 655. panta otrās daļas 4. punktu pareizi un taisnīgi. Otrs arguments, kas norādīts prokurora lēmumā, ir cieši saistīts ar Satversmes tiesas sprieduma interpretāciju. Prokurors lēmumā citē gan sprieduma 16.1. punktā norādīto par sabiedrības ar ierobežotu atbildību “Cell Finance” pamattiesību aizsardzības nepieciešamību saistībā ar jaunatklātiem apstākļiem, kā arī atsauca uz sprieduma 16.2. punktā norādīto par to, kā aizsargājamas personu pamattiesības līdz jauna regulējuma pieņemšanai. Sasaistot šīs divas tēzes, tiek izdarīts secinājums, ka Satversmes tiesa nav paudusi viedokli, ka jautājums par konstatētā aizskāruma novēršanu risināms Kriminālprocesa likuma 62. nodaļas kārtībā (t. i., sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem), bet šis jautājums risināms, tieši piemērojot Satversmes 92. pantu un vēršoties tiesā. Šo argumentu dēļ prokurors nolēma, ka personas aizskartās pamattiesības ir jāaizsargā, vēršoties tiesā, nevis prokuratūrā saistībā ar jaunatklātiem apstākļiem.

Ņemot vērā rakstā jau iepriekš norādīto un skaidroto par Satversmes tiesas sprieduma interpretāciju un piemērošanu, autore nevar piekrist prokurora veiktajai Satversmes tiesas sprieduma interpretācijai. Vēlreiz jānorāda, ka sprieduma 16.1. punkts ir tieši attiecināms uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju sabiedrību ar ierobežotu atbildību “Cell Finance”, kas jāpiemēro kopsakarā ar sprieduma nolēmumu daļas 2. punktu, kas atzīst šajā konkrētajā lietā – procesā – piemēroto tiesību normu par Satversmei neatbilstošu un spēkā neesošu *ex tunc*. 16.2. punktā iekļautais regulējums ir attiecināms uz visām pārējām nākotnes situācijām, ņemot

⁹⁶ Pieteikums par jaunatklātiem apstākļiem. Nepublicēts materiāls.

⁹⁷ Lēmums par pieteikuma sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem noraidīšanu 2017. gada 21. jūnijā. Nepublicēts materiāls.

vērā Satversmes tiesas sprieduma nolēmumu daļas 1. punktu un lēmumu atzīt apstrīdēto tiesību normu par spēkā neesošu *ex nunc*.

No iepriekš analizētā redzams, ka, lai arī iepriekšēji skaidrs un saprotams, bet nepareizi piemērots spriedums var radīt šķērsli tam, kādēļ persona pēc būtības vērsās Satversmes tiesā – pēc iespējas ātrāk panākt savu pamattiesību aizsardzību.

Tai pašā laikā var norādīt arī uz pozitīviem pamattiesību aizsardzības risinājumiem. Tā, ņemot vērā, ka jau iepriekš minētajā lietā Nr. 2014-13-01 Satversmes tiesa bija atzinusi Civilprocesa likuma 635. panta sesto daļu, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezīenu lietās par darba samaksas piedziņu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta normām attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzējiem par spēkā neesošām *ex tunc*, Augstākās tiesas Civillietu departaments, pamatojoties uz sabiedrības ar ierobežotu atbildību “DNB Līzings” pieteikumu, secināja, ka “lietā iestājies Civilprocesa likuma 479. panta 5. punktā noteiktais priekšnoteikums sprieduma atcelšanai daļā sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, proti, apelācijas instances tiesas piemērotā tiesību norma atzīta par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai”.⁹⁸ Vai arī, pamatojoties uz spēkā stājušos Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2014-09-01, ar kuru Satversmes tiesa atzina par Satversmes normām neatbilstošu Civilprocesa likuma 495. panta pirmo daļu, kas noteic, ka par strīda pakļautību lemj pati šķirējtiesa arī gadījumos, kad kāda no pusēm apstrīd šķirējtiesas līguma esamību vai spēkā esamību un lemjot, ka attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju (SIA “Hiponija”) norma zaudē juridisko spēku *ex tunc* no konstitucionālās sūdzības iesniedzējas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža,⁹⁹ sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Hiponija” īstenoja savu aizskarto tiesību aizsardzību.¹⁰⁰ Visi norādītie un izmantotie tiesību aizsardzības līdzekļi nozīmē, ka strīdu šajā reizē bija iespējams atrisināt, piemērojot tādas tiesību normas, kas atbilst Satversmei.

⁹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 26. novembra lēmums lietā Nr. SJC-20/2015, 7.2. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/klasifikators/darba-tiesibas/2civilprocesa-likums/> [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].

⁹⁹ Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. 2014-09-01. *Latvijas Vēstnesis*, 238 (5298), 2014. gada 1. dec.

¹⁰⁰ 2014. gada beigās pēc Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta virsprokurora protesta par Rīgas Vidzemes priekšpilsētas tiesneses lēmumu, ar kuru tika apmierināts pieteikums par izpildu raksta izsniegšanu Latvijas Šķirējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei (par piedziņu no konstitucionālās sūdzības iesniedzēja), protests ir apmierināts, liedzot izpildīt iepriekš šķirējtiesas nolemto. Tāpat, ņemot vērā *ex tunc* nolēmumu attiecībā uz konstitucionālās sūdzības subjektu, SIA “Hiponija” ir vērsusies tiesā, lūdzot atzīt vienošanos par šķirējtiesas līgumu par spēkā neesošu. Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums 2014. gada 29. decembra lietā SPC-36/2014. Pieejams: http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/2014/Ventspils_tiesas_spriedums_lieta_Nr._C30633114.Nepublicets_materiāls.

Nobeigums

Nenoliedzami, ka valsts pamatlikums ir jāievēro un jāciena ikvienam – kā publiskajai varai, tā ikvienai personai.¹⁰¹ Ja pamatlikums ir pārkāpts, tad ir jābūt tiesību aizsardzības līdzekļiem, lai noregulētu pieļauto pārkāpumu. Satversmes tiesa kā viens no tiesību aizsardzības līdzekļiem var nodrošināt arī juridisko personu tiesību aizsardzību. To apliecina rakstā analizētie spriedumi, kas dod iespēju apstiprināt tēzes par aktīvā pamattiesību aizsargātāja realizāciju.

Vienlaikus jāatzīst, ka konstitucionālā tiesa savā ziņā ir skolotājs.¹⁰² A. Baraks ir vēl precīzāks, norādot, ka tiesnešiem ir jāizglīto personas par to, kas ir likums un kāda ir tiesnešu loma likuma aizsardzībā.¹⁰³ Šī tiesas funkcija tiek realizēta arī ar tiesas nolēmumu palīdzību. Tādēļ ļoti būtiski ir raudzīties, vai un kā tiek īstenoti Satversmes tiesas spriedumi un vai tiek sasniegts tas mērķis, kas bijis personai, kad tā vērsusies Satversmes tiesā. Praksē novērotās atkāpes no sprieduma izpildes nemazina tēzes par Satversmes tiesas nozīmīgumu Latvijā. Vēl vairāk – ikvienam ir jāapzinās Satversmes tiesas loma un nozīme, funkcijas un iespējas, kuras, pareizi izmantojot, ļaus sasniegt cēlāko mērķi – taisnīgumu.

¹⁰¹ Intervija ar Satversmes tiesas priekšsēdētāju Aldi Laviņu. *Bilance. Juridiski Padomi*, Nr. 5 (47), 2017.

¹⁰² Smith C. An Americans View of the Federal Constitutional Court: Karlsruhe Justices. *German Law Journal*, Vol. 2, No 9, 2001, p.

¹⁰³ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2006, p. 23.

2. nodaļa

Atbildības subjektības aspekti apdrošināšanas tiesībās

Eiropas Savienības Tiesas prakse nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjaudājumi¹

Vadims Mantrovs

1. Ievads

Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) vairākās lietās pēdējo gadu laikā devusi vērtējumu virknei jautājumu,² kas attiecas uz mehānisko transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu (turpmāk arī – OCTA; *motor insurance* – angļu val., *Kraftfahrzeughaftpflicht* – vācu val., *страхование гражданской ответственности владельцев транспортных средств* – krievu val.). Viens no šiem jautājumiem attiecas uz nemantiskā kaitējuma jēdzienu, kuru EST aplūkoja divās saistītās lietās un kurās abās spriedums pasludināts 2013. gada 24. oktobrī, proti, Vitālija Drozdova lietā³ un Katarinas Haasovas lietā,⁴ kā arī Enriko Petillo lietā,⁵ kurā spriedums pasludināts 2014. gada 23. janvārī. Turklāt pirmajā lietā papildus tika dots skaidrojums fiksētu apdrošināšanas atlīdzības apmēru regulējumam nemantiskā kaitējuma gadījumā OCTA sistēmas ietvaros, vērtējot Latvijas nacionālo noteikumu atbilstību Eiropas Savienības (turpmāk – ES) mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumam. EST spriedumi

¹ Raksta pirmpublicācijas avots: The 5th International Scientific Conference of the University of Latvia Dedicated to the 95th Anniversary of the Faculty of Law of the University of Latvia Jurisprudence and Culture: Past Lessons and Future Challenges 10–11 November, 2014. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi 2014. gada 10.–11. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds / University of Latvia Press, 2014, 560.–568. lpp.

² Sk. pl.: Mantrov V. Is 142 euro equal to 350 000 euro? The CJEU interpretation of “personal injury” and “injured party” in EU motor insurance law. *European Journal of Risk Regulation*, 2014, forthcoming.

³ EST lieta C-277/12, *Vitālijs Drozdovs pret Baltikums AAS* [2013] ETZ I-00000.

⁴ EST lieta C-22/12, *Katarína Haasová pret Rastislav Petrík un Blanka Holingová* [2013] ETZ I-00000.

⁵ EST lieta C-371/12, *Enrico Petillo un Carlo Petillo pret Unipol Assicurazioni Spa* [2014] ETZ I-00000.

abās šajās lietās norāda uz problēmām mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumā ES līmenī nemantiskā kaitējuma jomā, kuras tiks aplūkotas šī raksta ietvaros Latvijas kontekstā.

2. Civiltiesiskās atbildības un atbildības limita nošķiršanas problēma

Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma⁶ (turpmāk – OCTA likums) 15. panta pirmajā daļā transponēta Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas⁷ 1. panta otrā daļa (pašlaik – Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas⁸ 9. panta pirmā daļa), kura paredzēja minimālo apdrošinājuma summu (atbildības limitu apdrošināšanas tiesību terminoloģijā)⁹. Pašlaik minētā OCTA likuma norma nosaka atbildības limitu 5 000 000 euro apmērā par nemantisko kaitējumu neatkarīgi no cietušo personu skaita. Jāatzīmē, ka šī un citas OCTA likuma normas, kā arī uz šā likuma pamata izdotie spēku zaudējušie Ministru kabineta noteikumi Nr. 331¹⁰ un pašlaik spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 340¹¹ nemantiskā kaitējuma noteikšanai lieto jēdzienu “personai nodarītie zaudējumi”, kas no civiltiesiskās atbildības terminoloģijas viedokļa ir neprecīzs termins.¹²

Tai pašā laikā atsevišķu risku gadījumā par nodarīto nemantisko kaitējumu ceļu satiksmes negadījuma rezultātā gan iepriekšējie Ministru kabineta noteikumi Nr. 331,¹³ gan pašlaik spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430¹⁴ nosaka

⁶ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65, 2004, 27. apr.

⁷ Padomes Otrā direktīva par dalībvalstu tiesību aktu tuvināšanu attiecībā uz transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu. OJ, L 8, 11.01.1984., pp. 17–20. Īpašais izdevums latviešu valodā: nodaļa 06, sējums 07, 3.–6. lpp.

⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/103/EK par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu saistībā ar mehānisko transportlīdzekļu izmantošanu un kontroli saistībā ar pienākumu apdrošināt šādu atbildību. OV, L 263, 07.10.2009., 11.–31. lpp.

⁹ Likuma Par apdrošināšanas līgumu 1. panta 1. punkts un 15. punkts (Par apdrošināšanas līgumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188/189, 1998, 30. jūn.).

¹⁰ Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem: Ministru kabineta 2005. gada 17. maija noteikumi Nr. 331. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 80, 2005, 20. maijs.

¹¹ Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem: Ministru kabineta 2014. gada 17. jūnija noteikumi Nr. 340. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 133, 2014, 10. jūl.

¹² Par civiltiesiskās atbildības terminoloģiju sk. Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997, 45. lpp.

¹³ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 II nodaļa.

¹⁴ Pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pielikums.

par OCTA likuma 15. panta pirmajā daļā paredzēto summu zemākas apdrošinājuma summas vai zemākas fiksētas apdrošināšanas atlīdzības summas. Zemāka apdrošinājuma summa noteikta par miesas bojājumiem (fiziskas traumas dēļ),¹⁵ savukārt zemāka fiksētā apdrošināšanas atlīdzība noteikta gan par tuvu personu zaudējumu¹⁶ vai kļūšanu par 1. grupas invalīdu,¹⁷ gan par sakropļojumu un invaliditāti.¹⁸ Tomēr atšķirībā no iepriekšējiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 331 pašlaik spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 apdrošināšanas atlīdzības aprēķināšanu piesaista minimālajai mēnešalgai, tomēr pēc būtības paredz fiksētas summas (izņemot apdrošinājuma summu par miesas bojājumiem, kuru gadījumā tiek piemēroti koeficienti atkarībā no nodarītā kaitējuma apmēra)¹⁹. Vienlaikus jāatzīmē, ka pašlaik spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 paredz lielāku apdrošinājuma summu un fiksētās apdrošināšanas atlīdzības, piemēram, nemantiskais kaitējums tuvinieka nāves gadījumā ir noteikts 30 minimālo mēnešalgu (pašlaik – 9600 euro) apmērā,²⁰ kamēr iepriekšējos Ministru kabineta noteikumos Nr. 331 šī atlīdzība bija fiksēta 150 euro (agrāk 142 euro)²¹ apmērā.²²

Saskaņā ar EST spriedumu Vitālija Drozdova lietā spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punktā paredzētā fiksētā apdrošināšanas atlīdzība par nemantisko kaitējumu tuvinieka bojāejas gadījumā atzīta par neatbilstošu Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 1. panta otrās daļas noteikumiem, jo samazina šajā direktīvas normā paredzēto minimālo apdrošinājuma summu nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai tuvinieka bojāejas gadījumā.²³ Kaut gan EST nevērtēja pārējās fiksētās apdrošināšanas atlīdzības summas vai apdrošinājuma summas, kādas paredzēja iepriekšējie Ministru kabineta noteikumi Nr. 331, pilnīgi saprotams, ka to vērtējums ir līdzīgs, tātad arī tās neatbilst Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 1. panta otrās daļas (pašlaik – Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 9. panta pirmā daļa) noteikumiem.

¹⁵ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 3. punkts, pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pielikuma 1.1. punkts.

¹⁶ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punkts; pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pielikuma 1.3. punkts.

¹⁷ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 8. punkts; pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pielikuma 1.4. punkts.

¹⁸ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 6. punkts, pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pielikuma 1.2. punkts.

¹⁹ Pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pielikuma 1.1. punkts un 3. punkts.

²⁰ Pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pielikuma 1.3. punkts.

²¹ Tieši šī fiksētā atlīdzības summa bija ietverta spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punkta sākotnējā redakcijā, kura bija spēkā laikā, kad EST izsprieda Vitālija Drozdova lietu.

²² Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 8. punkts (ar izdarītajiem grozījumiem).

²³ EST lieta C-277/12, 58. rindkopa.

Tāpat EST nevērtēja citas iepriekšējo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 normas, kas ir pretrunā ar ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumu (noteiktu nemantiskā kaitējuma veidu izslēgšana no apdrošinājuma summas,²⁴ prasījuma par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu mantošanas neiespējamība,²⁵ maksimālās apdrošinājuma summas noteikšana,²⁶ kas ir zemāka par ES regulējumā noteikto minimālo apdrošinājuma summu un OCTA likuma 15. panta pirmo daļu). Jāatzīmē, ka šāda veida normas pilnīgi pamatoti nav ietvertas pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 regulējumā.

Kā redzams no iepriekšējo un pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu salīdzinājuma, pēc būtības tie abi ir pamatoti ar vienu un to pašu pieeju, proti, ar fiksētiem apdrošināšanas atlīdzību apmēriem un apdrošinājuma summu, kas zemāka par direktīvās noteikto, kā rezultātā arī pašlaik spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 ir pretrunā ar ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumu, vadoties no EST skaidrojuma Vitālija Drozdova lietā.

Vienlaikus jāatzīmē, ka pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pieņemšana ir balstīta uz kļūdainu pamatojumu, kaut šo noteikumu izstrādātājiem, kā redzams no šo noteikumu anotācijas,²⁷ bija zināms EST skaidrojums Vitālija Drozdova lietā.

Tā Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 anotācijā pamatoti norādīts uz to, ka “no EST 2014. gada 23. janvāra sprieduma lietā C-371/12 izriet, ka dalībvalsts drīkst noteikt aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem”. Vienlaikus šajā anotācijā un arī pašos Ministru kabineta noteikumos nav nošķirti divi jēdzieni, kuri ir būtiski ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma atbilstošai izpratnei, proti, civiltiesiskās atbildības apmērs par ceļu satiksmes negadījumā nodarīto nemantisko kaitējumu un atbildības limits (apdrošinājuma summa) par apdrošinātā riska iestāšanos.²⁸ Ja pirmais jēdziens, kā norādīts EST spriedumā Vitālija Drozdova

²⁴ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 4. punkts.

²⁵ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 9. punkts.

²⁶ Spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 10. punkts.

²⁷ Ministru kabineta noteikumu projekta “Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 1. punkts. Pieejams Ministru kabineta mājaslapā: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2013-08-04&dateTo=2014-08-04&text=apdro%C5%A1in%C4%81%C5%A1anas+atl%C4%ABdz%C4%ABbas&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

²⁸ Apdrošinātie riski ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma ietvaros noteikti Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 3. panta ceturtajā daļā, tajos ietilpst divi apdrošinātie riski: mantiskais kaitējums un nemantiskais kaitējums (iepriekš – Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 1. panta pirmā daļa).

un Katarinas Haasovas lietās, ietilpst ES dalībvalstu nacionālajā kompetencē, tad otrais jautājums ir “definēts un garantēts” ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma ietvaros.²⁹ Vienlaikus jānorāda uz to, ka pirmais jēdziens ir pakļauts ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma efektivitātes doktrīnai, ko pirmoreiz EST definēja Rūisa Bernaldesa (*Ruiz Bernaldez*) lietā³⁰ un konsekventi apstiprināja vēlākajā tiesu praksē, ko ir pamats uzskatīt par nostabilizējušos tiesu praksi.³¹

Kā redzams no pašlaik spēkā esošajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 340, Latvija no jauna ir noteikusi fiksētus apdrošināšanas atlīdzības apmērus (un zemāku apdrošinājuma summu) atsevišķu apdrošināto risku gadījumā, nevis paredzējusi kompensāciju par nemantisko kaitējumu civiltiesiskās atbildības ietvaros. Pirmkārt, tas ir redzams gan no izmantotās terminoloģijas (proti, termina “apdrošināšanas atlīdzības apmērs” Ministru kabineta noteikumu nosaukumā un pašā regulējumā), gan no noteikumu struktūras, kas norāda nevis uz tiesas kompetenci kompensācijas noteikšanā par ceļu satiksmes negadījuma rezultātā nodarīto nemantisko kaitējumu, uz ko norādījusi EST,³² bet gan apdrošinātāju un Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroja kompetenci apdrošināšanas atlīdzības noteikšanā, otrkārt, no OCTA likuma 15. panta otrās daļas regulējuma, kurš *expressis verbis* norāda uz atbildības limitu, kas ir minēto Ministru kabineta noteikumu regulējuma objekts. Vēl jo vairāk – tā kā atbilstoši OCTA likuma 19. panta trešajai daļai, kā norādīts šo noteikumu anotācijā, apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem materiālajiem un nemateriālajiem zaudējumiem³³ nosaka Ministru kabinets, arī šī norma nonāk pretrunā ar EST judikatūru, jo attiecas nevis uz civiltiesiskās atbildības apmēra, bet gan uz atbildības limita noteikšanu zemākā apmērā, nekā to paredz Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 9. panta pirmā daļa.

Šo iemeslu dēļ arī uz pašlaik spēkā esošajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 340 pamatoti var attiecināt tos pašus EST secinājumus, kuri izdarīti par iepriekšējiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 331, proti:

²⁹ EST lieta C-277/12, 30. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru); EST lieta C-22/12, 39. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru). Šis secinājums apstiprināts vēlākajā EST praksē, ieskaitot pēdējo EST izskatīto lietu ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma jomā (EST lieta C-371/12, 8. rindkopa).

³⁰ EST lieta C-129/94, *Criminal proceedings against Rafael Ruiz Bernaldez* [1996] ECR I-01829, 19. rindkopa.

³¹ Pēdējās EST lietās, kurās šāds apstiprinājums izdarīts, ir šādas: EST lieta C-371/12, 32. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru); EST lieta C-277/12, 33. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru); EST lieta C-22/12, 42. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru).

³² EST lieta C-371/12, 43.–45. rindkopa.

³³ Proti, mantisko un nemantisko kaitējumu no civiltiesiskās atbildības terminoloģijas viedokļa, kā norādīts iepriekš.

“[V]alsts tiesiskā regulējuma [domāts Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punkts – autora piezīme] pamatlietā [domāts Vitālija Drozdova lietā – autora piezīme] mērķis [...] nav noteikt nedz cietušā tiesības uz atlīdzību saskaņā ar apdrošinātās personas civiltiesisko atbildību, nedz arī šo tiesību iespējamo apmēru, bet ar to tikai tiek ierobežots apdrošinātajam paredzētais civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas segums.”³⁴

Pieņemot Ministru kabineta noteikumus Nr. 430, kuri paredz fiksētas apdrošināšanas atlīdzības nemantiskā kaitējuma gadījumā, Latvija kā ES dalībvalsts nebija tiesīga noteikt zemākus atbildības limitus, nekā paredzēts Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 9. panta pirmajā daļā.

Tādējādi, līdzīgi kā iepriekšējie Ministru kabineta noteikumi Nr. 331, arī pašlaik spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 neatbilst ES transportlīdzekļu vadītāju apdrošināšanas regulējumam.

Šajā saistībā kā kļūdainas jānoraida pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 anotācijā paustais viedoklis, ka šajos noteikumos ietvertais regulējums atbilst citu ES valstu regulējumam:

“[Ministru kabineta noteikumu] [p]ielikumā minētie apdrošināšanas atlīdzības aprēķināšanai piemērojamie procenti ir izstrādāti tā, lai attiecīga smaguma miesas bojājumiem tiktu noteikts atbilstošs procentuālais apmērs atkarībā no tā, kā šis veselībai nodarītais kaitējums ietekmē cietušās personas veselības stāvokli. Jo nopietnāks veselībai nodarītais kaitējums, jo attiecīgi lielāks procentuālais koeficients. Vienlaikus jāpiebilst, ka līdzīga veida aprēķina sistēmas ir pieejamas arī citās valstīs, piem., Itālijā, Vācijā, Francijā un Spānijā [izcēlums – autora].”³⁵

Pretrunā citētajā fragmentā norādītajam apgalvojumam, ka “līdzīga veida aprēķina sistēmas ir pieejamas arī citās valstīs, piem., Itālijā, Vācijā, Francijā un Spānijā”, šādas sistēmas šajās valstīs nosaka nevis fiksētas apdrošināšanas atlīdzību, bet gan civiltiesiskās atbildības apmēru par nodarīto nemantisko kaitējumu ceļu satiksmes negadījuma rezultātā, ko minēto Ministru kabineta noteikumu autori

³⁴ EST lieta C-277/12, 55. rindkopa.

³⁵ Ministru kabineta noteikumu projekta “Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 1. punkts. Pieejams Ministru kabineta mājaslapā: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2013-08-04&dateTo=2014-08-04&text=apdro%C5%A1in%C4%81%C5%A1anas+atl%C4%ABdz%C4%ABbas&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

neņēma vērā. Atšķirība ir tikai kompensācijas apmēra noteikšanas metodoloģijā³⁶ – tā atspoguļota normatīvā līmenī kā, piemēram, Itālijā³⁷, kur kompensācijas apmēru nosaka tiesa,³⁸ vai tiesu prakses līmenī kā, piemēram, Francijā.³⁹ Turklāt citās valstīs kompensācijas summu civiltiesiskās atbildības ietvaros var fiksēt kā Čehijā – aptuveni 9300 euro apmērā⁴⁰ vai, piemēram, Lielbritānijā, kurā kompensācija par nemantisko kaitējumu tuvinieka bojāejas gadījumā (t. s. *damages for bereavement* – angļu val.) noteikta civiltiesiskās atbildības ietvaros 11 800 mārciņu apmērā.⁴¹

Tādējādi pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pamatojums ir balstīts uz kļūdainiem apsvērumiem, kas ir novedis pie šo noteikumu neatbilstības ES transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumam un EST judikatūrai.

3. Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 negatīvās sekas

Ja iepriekšējā raksta nodaļā veiktā analīze ir pareiza, tad Latvija pārkāpj ES transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumu, jo joprojām nav pilnībā transponējusi Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas direktīvas 9. panta pirmo daļu.

Vienlaikus jāatzīmē, ka neatbilstošu kompensācijas (atlīdzinājuma) apmēru noteikšana pašlaik spēkā esošo Ministru kabineta noteikumos Nr. 430 apdraud cietušo personu ar likumu aizsargātās tiesības saņemt atbilstošu apdrošināšanas atlīdzību OCTA likumā paredzētās obligātās transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas sistēmas ietvaros. Tieši cietušo personu intereses ir atzīmētas kā īpaši svarīgas ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma ietvaros,⁴² kuras Latvijas likumdevējs savukārt nostādīja daudz zemāk

³⁶ Sk. pl. nesen veikto pētījumu: Gen Re. A Comparison of Compensation for Personal Injury Claims in Europe, January 2014. Pieejams: <http://media.genre.com/documents/cfpc1401-en.pdf> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

³⁷ Itālijas Privātā apdrošinājuma kodeksa 137.–139. pants. Pieejams: http://www.ivass.it/ivass cms/docs/F5091/decreto_7_settembre_2005_%20english_version.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā]. Cf. EST lieta C-371/12, 9., 37. un tālākās rindkopas.

³⁸ EST lieta C-371/12, 14. rindkopa.

³⁹ French Law on Compensation for Road Traffic Accidents, August 2008, pp. 30–32. Pieejams: http://www.bcf.asso.fr/system/files/Guide_indemnisation_EN_octobre_2008_1.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

⁴⁰ EST lieta C-22/12, 22. rindkopa; Ģenerālvokāta Nila Jēskenena [Niilo Jääskinen] secinājumi EST lietās C-22/12, *Katarína Haasová v Rastislav Petrík, Blanka Holingová* un C-277/12, *Vitáljijs Drozdovs v Baltikums AAS* [2013] ETZ I-00000, 32. rindkopa.

⁴¹ Art. 1A (3) of the Fatal Accidents Act 1976; last amended by: The Damages for Bereavement (Variation of Sum) (England and Wales) Order 2007, 2007 No. 3489. Cf. van Dam C. *European Tort Law*. 2nd ed. Oxford: University Press, 2013, p. 371.

⁴² Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu direktīvas preambulas 2. apsvērumš.

par apdrošinātāju interesēm, nevis centies saskaņot visu iesaistīto personu likumīgās intereses.

Tāpat šī problēmsituācija apdraud pašu apdrošinātāju darbību, jo tie nespēj veikt atbilstošu risku vērtības novērtējumu un rezultātā nevar noteikt apdrošinātajiem riskiem atbilstošu apdrošināšanas prēmiju. Jāpiezīmē, ka arī apdrošinātāju intereses ir atzītas par būtiskām ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma ietvaros.⁴³ Šī problēmsituācija apgrūtina arī Finanšu un kapitāla tirgus komisijas veikto apdrošinātāju uzraudzību saistībā ar apdrošinātāju maksāspēju nepareizu risku vērtību un tādējādi arī apdrošināšanas prēmiju aprēķināšanas dēļ.

Nobeigums

Pieņemot Ministru kabineta noteikumus Nr. 430, Latvijas likumdevējs ir no jauna atkārtojis kļūdu, kas bija spēku zaudējušo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 pamatā un ko EST atzina par neatbilstošu ES transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumam. Lai šo kļūdu labotu, nepieciešams pārskatīt pašlaik spēkā esošos Ministru kabineta noteikumus Nr. 430, novēršot to, ka tie regulē atbildības limitus, nevis civiltiesiskās atbildības apmēru nemantiskā kaitējuma gadījumā, un izdarīt grozījumus OCTA likuma 15. un 19. pantā, svītrojot atsauces uz atbildības limita vai apdrošināšanas atlīdzības noteikšanas deleģēšanu Ministru kabinetam un tā vietā paredzot šādu deleģējumu civiltiesiskās atbildības kritēriju noteikšanai nemantiskā kaitējuma novērtēšanai. Nenoliedzami, ka šie grozījumi izvērtējami un pieņemami sasaistē ar nemantiskā kaitējuma regulējumu Latvijas tiesībās, jo to ietekmei būs tālejošas sekas. Tiesas tās varētu attiecināt uz kompensācijas noteikšanu par nodarīto nemantisko kaitējumu citās jomās, piemēram, būvniecībā, darba aizsardzībā utt.

⁴³ Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu direktīvas preambulas 2. apsvērumš.

Noilguma regulējums apdrošināšanas līgumā¹

Vadims Mantrovs

Ievads

Likumā “Par apdrošināšanas līgumu”² ietvertais apdrošināšanas līguma regulējums paredz speciālas tiesību normas virknei saistību tiesību jautājumu iepretim “vispārīgiem darījuma noteikumiem”,³ kurus paredz Latvijas Republikas 1937. gada Civillikums. Noilgums ir viens no tiem. Saistībā ar noilgumu apdrošināšanas līgumā var identificēt vairākus starpdisciplinārus aspektus. Noilguma regulējums apdrošināšanas līgumā aptver ne vien juridisko aspektu, kas izpaužas speciālajā tiesiskajā regulējumā, bet arī citus aspektus. Viens no tiem ir ekonomiskais aspekts. No apdrošināšanas līguma specifikas viedokļa šī aspekta izpausme apdrošināšanas līgumā var tikt raksturota no dažādiem skatu punktiem. No vienas puses, noilguma ekonomiskais aspekts attiecas uz apdrošināmā riska vērtēšanu un tādējādi arī apdrošināšanas prēmijas apmēra aprēķināšanu,⁴ no otras puses, noilguma termiņš ietekmē apdrošinātāja izmaksas, kas izpaužas apdrošināmās prēmijas apmērā, jo saskaņā ar Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu⁵ noilguma termiņš tiek ņemts vērā iespējamo apdrošinātāja saistību novērtējumā saistībā ar tehnisko rezervju apmēra noteikšanu.⁶ Tāpat noilguma regulējumā būtu jāņem vērā sociālais aspekts, jo noilguma termiņš

¹ Raksta pirmpublicācijas avots: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 75.–80. lpp.

² Par apdrošināšanas līgumu: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188/189, 1998, 30. jūn.

³ Likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 6. panta trešā daļa.

⁴ Par riska vērtējumu no apdrošinātāja viedokļa sk., piemēram, Clarke M. *Policies and Perceptions of Insurance: An Introduction to Insurance Law*. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 38–41; Jerry II R. H., Richmond D. L. *Understanding Insurance Law, 4th edn*. New York: LEXIS Publishing, 2007, p. 7–13.

⁵ Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188/189, 1998, 30. jūn.

⁶ Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likuma 1. panta 9. punkts, 39. panta otrā daļa.

ietekmē sabiedrības drošību un interešu aizsardzību,⁷ līdz ar to noilguma termiņš nevar būt nesamērīgi īss vai sarežģīti nosakāms. Šai kontekstā apdrošināšanas līguma regulējumam, tostarp noilguma gadījumā, būtu jānodrošina apdrošinātāja, apdrošināto personu⁸ un sabiedrības interešu līdzsvars. Latvijā apdrošināšanas līguma noilguma regulējums ir neskaids un var izraisīt dažādas interpretācijas. Šo iemeslu dēļ šis raksts aptver noilguma regulējuma vērtējumu saistībā ar apdrošināšanas līgumu, atspoguļojot regulējuma problēmjautājumus un sniedzot priekšlikumus regulējuma pilnveidošanai.

Būtu jāatrunā, ka šis raksts aptver apdrošināšanas līguma vispārīgo regulējumu, kurš ietverts likumā “Par apdrošināšanas līgumu”, un neaptver speciālus apdrošināšanas līguma veidus: apdrošināšanas līgumu pārapirošināšanā,⁹ jūras apdrošinājumā¹⁰ vai transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības obligātajā apdrošināšanā.¹¹

1. Noilguma regulējums Eiropas Savienībā

Pēc būtības Eiropas Savienības (ES) regulējums nesatur vispārēju¹² apdrošināšanas līguma regulējumu no saistību tiesiskā viedokļa, ņemot vērā, ka Eiropas Komisijas priekšlikums¹³ neguva politisku atbalstu¹⁴ un tika atsaukts.¹⁵ Līdz ar to noilguma termiņu ES apdrošināšanas tiesības nekad nav regulējušas¹⁶ nedz tā

⁷ Par apdrošināšanas līguma vērtējumu no sabiedrības viedokļa sk. Wagner G. Tort Liability and Insurance: Comparative Report and Final Conclusions. In: Wagner G. (ed). *Tort Law and Liability Insurance, Tort and Insurance Law, volume 16*. Wien: Springer-Verlag, 2005.

⁸ Ar šo jēdzienu šajā rakstā aptvertas personas, kuras tiesīgas saņemt apdrošināšanas atlīdzību, proti, apdrošinātais īpašuma apdrošināšanā (apdrošināšanā pret bojājumiem un zaudējumiem), trešā persona (proti, cietušais) civiltiesiskās atbildības apdrošināšanā un labuma guvējs personu apdrošināšanā (sk. likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 1. pantu).

⁹ Pārapirošināšanas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 100, 2008, 2. jūl.

¹⁰ Jūras kodekss: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 91, 2003, 18. jūn.

¹¹ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65, 2004, 27. apr. (OCTA likums)

¹² Izņemot atsevišķus fragmentāri regulētus apdrošināšanas līguma aspektus, kuri izkaskasīti pa dažādiem ES normatīvajiem aktiem.

¹³ European Commission. *Proposal for a Council Directive on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to insurance contracts* COM(79) 355 final.

¹⁴ Weber-Rey D. Harmonisation of European Insurance Contract Law. In: Vogenauer S., Weatherill S. (eds). *The Harmonisation of European Contract Law: Implications for European Private Laws, Business and Legal Practice*. Portland: Hart Publishing, 2006, p. 215; R. Merkin, A. Rodger, *EC Insurance Law*. London and New York: Longman, 1997, p. 37.

¹⁵ Withdrawal of certain proposals and drafts from the Commission to the Council [1993] OJ C228/4.

¹⁶ Sal.: Basedow J., Birds J., Clarke M., Cousy H., Heiss H. (eds) *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 223.

sauktās trīs dzīvības un nedzīvības apdrošināšanas direktīvu paaudzes,¹⁷ nedz Kodificējošā dzīvības apdrošināšanas direktīva,¹⁸ nedz Maksātspējas II direktīva.¹⁹ Tāpēc apdrošināšanas līguma noilguma regulējums pilnīgi ietilpst ES dalībvalstu kompetencē.

2. Noilguma regulējums Latvijā

Saskaņā ar likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 6. panta trešās daļas noteikumiem apdrošināšanas līguma regulējuma vispārīgās normas, proti, “vispārīgie darījuma noteikumi”, ietverti Civillikumā. Viens no tiem ir noilgums, kura vispārējais regulējums ietverts Civillikuma Saistību tiesību desmitās nodaļas astotajā apakšnodaļā “Noilgums”. Saskaņā ar Civillikuma 1893. pantu saistību tiesības izbeidzas, ja tiesīgā persona tās pienācīgi neizlieto likumā noteiktajā noilguma termiņā. Tai pašā laikā apdrošināšanas līgumam noteikti speciālie noilguma termiņi. Piemēram, likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. pants, kas attiecas uz visiem apdrošināšanas līgumiem,²⁰ paredz speciālus termiņus, kas pamatojas uz apdrošināšanas atlīdzības prasījuma pieteikšanas divposmu sistēmu. Saskaņā ar minētā likuma 32. panta pirmo daļu pirmajā posmā prasījums tiek pieteikts apdrošinātājam un, ja saņemts atteikums, šis atteikums apstridams tiesā. Saskaņā ar šo pašu normu tiesības iesniegt apdrošinātājam paziņojumu ir atkarīgas no konkrētā apdrošināšanas līguma veida. Noilguma termiņš apdrošināšanas atlīdzības prasījuma pieteikšanā apdrošinātājam atbildības apdrošināšanā²¹ vai dzīvības apdrošināšanā ir 10 gadi, bet pārējos gadījumos, proti, īpašuma apdrošināšanā (t. i., apdrošināšanā pret zaudējumiem un bojājumiem) un personu apdrošināšanas veidos, izņemot dzīvības apdrošināšanu, – trīs gadi.

¹⁷ Par trīs dzīvības un nedzīvības apdrošināšanas direktīvu paaudzēm sk. pl., piemēram, Merkin R., Rodger A. *EC Insurance Law*. London and New York: Longman, 1997 vai McGee A. *The Single Market in Insurance: Breaking Down the Barriers*. Aldershot and Brookfield: Ashgate and Dartmouth, 1998, 7–11

¹⁸ Eiropas Parlamenta un padomes direktīva 2002/83/EK (2002. gada 5. novembris) par dzīvības apdrošināšanu. *Īpašais izdevums*: nodaļa 06, sējums 006, 3.–54. lpp.

¹⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/138/EK (2009. gada 25. novembris) par uzņēmējdarbības uzsākšanu un veikšanu apdrošināšanas un pārapirošināšanas jomā (Maksātspēja II). OV, L 335, 17.12.2009., 1.–155. lpp.

²⁰ Tai pašā laikā speciālajos likumos saistībā ar speciālajiem apdrošināšanas līgumiem noteikti atšķirīgi noilguma termiņi, piemēram, OCTA likumā (sk. OCTA likuma 38. panta trešo un ceturto daļu). Speciālie likumi citos apdrošināšanas veidos, kā norādīts iepriekš, šajā rakstā netiek aplūkoti.

²¹ Atbildības apdrošināšanā alternatīvi ir noteikts arī atsevišķs termiņš, proti, trīs gadi no līguma termiņa izbeigšanās datuma (likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta trešā daļa).

Tai pašā laikā likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta otrā daļa paredz, ka „[p]ārējās saistību tiesības, kas izriet no apdrošināšanas līguma, izbeidzas, ja persona tās neizmanto divu gadu laikā”. Apdrošināšanas atlīdzības prasījums kā saistība, kas izriet no apdrošināšanas līgumā ietvertās saistību tiesības izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību saskaņā ar līguma noteikumiem,²² rodas apdrošinātā riska iestāšanās brīdī un negrozītā veidā pastāv gan prasījuma pieteikšanas brīdī par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, gan apdrošinātāja atteikuma (ja vien netiek pieņemts citāds lēmums) brīdī, gan prasības celšanas brīdī. Nevienā no šiem gadījumiem apdrošināšanas atlīdzības prasījums nepārgrozās un nemaina savu raksturu. Lidz ar to formulējums “pārējās saistību tiesības”, kas paredzēts likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta otrajā daļā, attiecas nevis uz apdrošināšanas atlīdzības prasījumu, jo apdrošinātāja atteikuma brīdī izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību nekādas citas saistību tiesības nerodas, bet gan uz citiem prasījumiem, kas izriet no apdrošināšanas līguma. Šādi prasījumi varētu būt, piemēram, apdrošinātāja prasījums par noteiktu dokumentu iesniegšanu vai nesaņemtās prēmijas daļas samaksu,²³ vai izmaksātās apdrošināšanas atlīdzības atprasišana no personas, kas to saņēmusi.²⁴ Tikpat labi šādu prasījumu var izvirzīt apdrošinājuma ņēmējs vai apdrošinātais (trešā persona vai labuma guvējs), piemēram, par apdrošināšanas līguma izteikšanu rakstveida formā vai par pārmaksātās prēmijas atmaksu, vai prēmijas atmaksu par neizmantoto laiku.²⁵

Savukārt likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta pirmās daļas regulējums aptver vien pirmo posmu, nevis noilguma termiņu otrajā posmā, proti, cik ilgā laikā apstrīdēt apdrošinātāja atteikumu. Tāpēc rodas likumsakarīgs jautājums par to, kāds ir noilguma termiņš apdrošinātāja atteikuma apstrīdēšanai tiesā. Šo situāciju apgrūtina tas, ka, izstrādājot grozījumus likumā “Par apdrošināšanas līgumu” un izsakot 32. panta pirmo daļu jaunā redakcijā, nedz likumprojekta

²² Sal. ar apdrošināšanas līguma legaldefinīciju, kura regulēta likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 1. panta 5. punktā.

²³ Jāatzīmē, ka Eiropas apdrošināšanas tiesību principi, ko sagatavojuši t. s. Insbrukas grupa, izdala atsevišķu noilguma termiņu – vienu gadu – apdrošinātāja prasījumam par apdrošināšanas prēmijas samaksu (Article 7:101. In: Basedow J., Birds J., Clarke M., Cousy H., Heiss H. (eds) *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 223). Tai pašā laikā ES dalībvalstis parasti neparedz atsevišķu noilgumu apdrošināšanas prēmijas prasījumam, izņemot atsevišķas dalībvalstis (sk. pl. Basedow J., Birds J., Clarke M., Cousy H., Heiss H. (eds) *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 223–224).

²⁴ Regresa prasība uz šādu gadījumu neattiecas, jo šāda persona nav uzskatāma par personu, kas ir atbildīga par zaudējumiem (likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta pirmā daļa).

²⁵ Sal. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 12. marta spriedums lietā Nr. SKC-184/2014, 8.2. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department1/2014/SKC-184-2014.doc> [aplūkots 2015. gada 16. martā].

anotācija²⁶, nedz šī likumprojekta apspriešana Saeimā²⁷ nenorāda ne uz diskusiju par šo normu, ne uz izpratni, kā šī norma būtu izprotama.

Viena interpretācijas iespēja būtu, ka likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta pirmajā daļā paredzētais noilguma termiņš aptver abus posmus, otra iespēja būtu tulkot šo normu tā, ka šā likuma 32. panta pirmajā daļā paredzētais noilguma termiņš aptver vien pirmo posmu (prasījuma pieteikšanu apdrošinātājam), taču ne otro posmu (apdrošinātāja atteikuma apstrīdēšanu tiesā). Ja pieņem otro variantu, rodas jautājums, vai otrajam posmam piemērojams vispārējais noilguma termiņš vai tie paši termiņi, kas paredzēti minētā likuma 32. panta pirmajā daļā.

Skaidrību šajā jautājumā ievieša Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments, kurš savā 2014. gada 12. marta spriedumā lietā Nr. SKC-184/2014 nosliecās par labu tam, ka otrajam posmam paredzētais noilguma termiņš nav noteikts speciālajā likumā, proti, likumā “Par apdrošināšanas līgumu”, līdz ar to piemērojams vispārējais noilguma regulējums, kurš paredzēts Civillikumā. Likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta pirmo daļu Civillietu departaments iztulkoja tā, ka “speciālā tiesību norma termiņu, kādā apdrošinājuma ņēmējs var celt prasību tiesā pret apdrošinātāju par apdrošinātā riska iestāšanās gadījumā neizmaksātās apdrošināšanas atlīdzības piedziņu, neregulē, tādēļ atbilstoši vispārējai tiesību normai – Civillikuma 1895. pantam – tas ir desmit gadi, skaitot no dienas, kad apdrošinātājs ir atteicies izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību”.

Alternatīvs pamats šādam uzskatam būtu cita Civillikuma norma, kura paredz, ka atgādinājuma gadījumā parādniekam (šajā gadījumā pieteikuma iesniegšana apdrošinātājam apdrošināšanas atlīdzības pieteikšanas pirmajā posmā, kas analizēts iepriekš) noilgums tiek pārtraukts un sākas jauns noilguma termiņa tecējums.²⁸ Ja nebūtu minētā sprieduma, būtu iespējams citāds risinājums par termiņu uz komercdarījumu regulējuma pamata, ņemot vērā, ka apdrošināšanas līgums ir komercdarījums (Komerclikuma²⁹ 388.–389. pants), tāpēc varētu tikt piemērots arī Komerclikuma D daļā paredzētais trīs gadu komercdarījumu noilgums.³⁰

²⁶ Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par apdrošināšanas līgumu”” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/06A456D084843358C2257244004A2052?OpenDocument> [aplūkots 2015. gada 16. martā].

²⁷ Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas trešās sēdes (2007. gada 25. janvārī) stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.gov.lv> [aplūkots 2015. gada 16. martā]; Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas sestās sēdes (2007. gada 15. februārī) stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.gov.lv> [aplūkots 2015. gada 16. martā]; Latvijas Republikas 9. Saeimas ziemas sesijas desmitās sēdes (2007. gada 15. martā) stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.gov.lv> [aplūkots 2015. gada 16. martā].

²⁸ Civillikuma 1905. pants kopsakarā ar 1902. un 1903. pantu.

²⁹ Komerclikums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 158/160, 2000, 4. maijs.

³⁰ Komerclikuma 406. pants.

Jāatzīmē, ka atšķirībā no citu valstu regulējuma Latvijas tiesības neatzīst iespēju grozīt noilguma termiņu ar pušu vienošanos.³¹

3. Noilguma regulējums citās valstīs

Citu Eiropas valstu pieeja noilguma regulējumā ir dažāda. Tam par pamatu ir tas, ka apdrošināšanas līgumu jautājumi, kā iepriekš norādīts, nav harmonizēti ES līmenī. Tādās Eiropas valstīs kā, piemēram, Igaunijā,³² Lietuvā³³ vai Polijā,³⁴ līdzīgi kā Latvijā, ir paredzēts speciāls noilguma termiņš.³⁵ Savukārt citās valstīs, piemēram, Vācijā, speciāls noilguma termiņš apdrošināšanas līguma gadījumā nav paredzēts.³⁶ Dažāda ir arī šo valstu prakse noilguma termiņa pārtraukšanā. Vācijā un Polijā noilguma termiņš tiek pārtraukts uz apdrošinātāja lēmuma pieņemšanas laiku.³⁷ Savukārt Lietuvā un Igaunijā noilguma pārtraukuma gadījumā sākas jauna termiņa tecējums.³⁸ Igaunijā jaunais termiņš ir 10 gadi pretēji triju gadu termiņam apdrošināšanas pieteikuma iesniegšanai apdrošinātājam.³⁹

4. Priekšlikumi noilguma regulējuma pilnveidē

Lai novērstu neskaidrības likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta pirmajā daļā un saglabātu labvēlīgu Latvijas likuma redakciju apdrošināto personu aizsardzībai, kas savukārt bija pamats⁴⁰ minētā likuma 32. panta izteikšanai

³¹ Jerry II R. H., Richmond D. L. *Understanding Insurance Law, 4th edn.* New York: LEXIS Publishing, 2007, p. 622–625 (ASV); Basedow J., Birds J., Clarke M., Cousy H., Heiss H. (eds) *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 230–231 (Eiropas valstis).

³² Igaunijas Saistību tiesību likuma 475. panta pirmā daļa (trīs gadu noilguma termiņš).

³³ Lietuvas Civillikuma 1.125. panta septītā daļa (viens gada noilguma termiņš).

³⁴ Polijas Civillikuma 819. panta pirmā daļa (trīs gadu noilguma termiņš).

³⁵ Sk. arī Basedow J., Birds J., Clarke M., Cousy H., Heiss H. (eds) *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 227–231.

³⁶ Vācijas Civillikuma 195. pants (trīs gadu noilguma termiņš); Vācijas Apdrošināšanas līguma likums.

³⁷ Vācijas Apdrošināšanas līguma likuma 15. pants; Polijas Civillikuma 819. panta ceturtnā daļa.

³⁸ Lietuvas Civillikuma 1.130. panta pirmā un trešā daļa; Igaunijas Saistību tiesību likuma 475. panta otrā daļa.

³⁹ Igaunijas Saistību tiesību likuma 475. panta otrā daļa.

⁴⁰ Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par apdrošināšanas līgumu”” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/06A456D084843358C2257244004A2052?OpenDocument> [aplūkots 2015. gada 16. martā].

jaunā redakcijā 2007. gadā,⁴¹ priekšlikums būtu saglabāt 32. panta pirmajā daļā noteiktos noilguma termiņus. Tai pašā laikā būtu lietderīgi noteikt noilguma pārtraukumu apdrošinātāja lēmuma pieņemšanas laikā, bet, ja saņemts apdrošinātāja atteikums izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību, – jauna šā likuma 32. panta pirmajā daļā paredzētā noilguma termiņa tecējums. Līdz ar to priekšlikums būtu izteikt likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta pirmo daļu šādā redakcijā:

“(1) Noilguma termiņš prasījumam par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu dzīvības apdrošināšanā vai civiltiesiskās atbildības apdrošināšanā ir 10 gadi no apdrošinātā riska iestāšanās dienas, bet pārējos apdrošināšanas veidos – trīs gadi no apdrošinātā riska iestāšanās dienas.”

Turklāt priekšlikums būtu papildināt minētā likuma 32. pantu ar otro daļu, pārnumurējot pārējās daļas:

“(2) Prasījuma pieteikšana apdrošinātājam par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu pārtrauc šā pantā pirmajā daļā paredzētā noilguma termiņa tecējumu. Apdrošinātāja rakstveida atteikuma gadījumā sākas jauns šā panta pirmajā daļā paredzētais noilguma termiņš.”

Nobeigums

Raksts aplūko apdrošināšanas līguma noilguma regulējumu, ņemot vērā šī regulējuma neskaidro raksturu. Rakstā ir norādīti konkrēti priekšlikumi, lai novērstu likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta neskaidrību attiecībā uz noilguma termiņu, ja apdrošinātāja atteikums izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību tiek apstrīdēts tiesā. Vienlaikus jānorāda, ka šie priekšlikumi nespēj atrisināt pārējos problēmjaudātājumus saistībā ar minētā likuma piemērošanu no saistību tiesiskā viedokļa, tostarp attiecībā uz darijuma būtiskajām sastāvdaļām, informācijas sniegšanas pienākumu, apdrošināšanas atlīdzības izmaksas regulējumu u. c. Tādēļ būtu nepieciešams turpināt pētījumus likuma “Par apdrošināšanas līgumu” regulējuma pilnveidošanai un būtiskai tā kvalitātes uzlabošanai.

⁴¹ Grozījumi likumā “Par apdrošināšanas līgumu”: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 56, 2007, 4. apr.

Regresa prasības regulējums Latvijas apdrošināšanas tiesībās¹

Vadims Mantrovs

Ievads

Regresa (lat. val. *regressus* – atgriešanās, kustība atpakaļ,² no *regredi* lat. val. – iet atpakaļ³) prasība ir viens no būtiskākajiem apdrošināšanas tiesību regulējuma aspektiem gan no teorētiskā, gan praktiskā viedokļa. Regresa prasības (ietverta likuma “Par apdrošināšanas līgumu”⁴ 40. pantā) nozīmi apliecina izskatīto lietu skaits. Kopš anonimizēto tiesu datubāzes ieviešanas 40. panta pirmā daļa, kas atspoguļo regresa prasības būtību, piemērota deviņos Civillietu departamenta spriedumos un nepilnos 400 visu instanču Latvijas tiesu nolēmumos. No ekonomiskā viedokļa regresa prasība kalpo apdrošinātāju izmaksu samazināšanai – samazina apdrošināšanas prēmijas apmēru, jo apdrošinātājam vienam pašam vairs nav jāuzņemas apdrošinātājam vai cietušajam nodarītā kaitējuma atlīdzība, atlīdzināšanā iesaistot par apdrošinātā riska izraisīšanu atbildīgo personu. Tādā veidā regresa prasība tiek uztverta par izmaksu samazināšanas un zaudējumu distribūcijas līdzekli. No juridiskā viedokļa regresa prasība ļauj novērst netaisnu iedzīvošanos uz apdrošinātāja rēķina, jo neļauj par apdrošinātā riska izraisīšanu atbildīgajai personai izvairīties no kaitējuma atlīdzināšanas.⁵

¹ Raksta pirmpublicācijas avots: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 408.–419. lpp.

² Regresa prasība. *Grām.: Juridisko terminu vārdnīca*. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 225. lpp.

³ Par dažādām termina “regress” nozīmēm sk. *Regress*. Grām.: *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Galv. red. A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers. 18. sēj. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1938–1939, 35189. sleja.

⁴ Par apdrošināšanas līgumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188/189, 1998, 30. jūn.

⁵ Būtu tomēr jāņem vērā, ka subrogācijai un regresa prasībai, kas ir subrogācijas pamatā, ir arī negatīvie aspekti (sk., piem., Birds J. *Birds' Modern Insurance Law. Ninth edition*. London: Thomson Reuters, 2013, pp. 358–359; Hasson R. *Subrogation in Insurance Law – A Critical Evaluation. Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 5*, pp. 416–438 (especially pp. 425–428).

Neskatoties uz regresa prasības aktualitāti gan apdrošināšanas tiesībās, gan tiesībās vispār, Latvijas tiesību literatūrā⁶ un, jāsaka, arī Eiropas tiesību literatūrā⁷ (izņēmums ir angļu tiesību literatūra)⁸ tā ir aplūkota visai maz.

Raksta mērķis ir aplūkot vispārīgo regresa prasības regulējumu Latvijas apdrošināšanas tiesībās, kurš ietverts likumā “Par apdrošināšanas līgumu”, tai pašā laikā regresa prasības speciālo regulējumu specifiskos apdrošināšanas veidos ieskicējot regulējuma raksturojuma kontekstā nākamajā nodaļā. Rakstā analizēts regresa prasības regulējums Latvijas tiesībās, pētīts regresa prasības regulējums no subrogācijas būtības un regresa prasības ierobežojumu viedokļa kopsakarā ar Eiropas valstu pieredzi. Raksta kopsavilkumā izdarīti secinājumi un formulēti priekšlikumi Latvijas regresa prasības vispārīgā regulējuma pilnveidošanai.

1. Regresa prasības regulējuma raksturojums

Regresa prasības regulējums tāpat kā citi noteikumi saistībā ar apdrošināšanas līgumu nav saskaņoti (harmonizēti, koordinēti) Eiropas Savienības (ES) tiesībās,⁹ izņemot atsevišķu aspektu fragmentāru regulējumu.¹⁰ Līdz ar to regresa prasības regulējums pamatojas uz katras ES dalībvalsts tradīcijām un nacionālajām tiesībām. Regresa prasības regulējuma apjoms un saturs atšķiras dažādās

⁶ Torgāns K. *Saistību tiesības: Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 456.–460. lpp.; Torgāns K. Regresa prasība OCTA apdrošināšanā. *Grām.:* Torgāns K. *Civiltiesību, komercietisību un civilprocesa aktualitātes: raksti, 1999–2008/Current topics on civil, commercial law and civil procedure: selected articles, 1999–2008*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 567.–583. lpp.

⁷ Eiropas apdrošināšanas līgumu tiesību principi (*Principles of European Insurance Contract Law – angļu val.*) ir rets izņēmums šajā gadījumā (*Principles of European Insurance contract law (PEICL)* / prepared by the Project Group Restatement of European Insurance Contract Law; edited by Basedow J. et al. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009 [PEICL], pp. 255-260.

⁸ Gan attiecībā uz subrogāciju vispār (piem., Mitchell C. *The Law of Subrogation*. Oxford: Clarendon, Press, 1995; Fenton A., Mitchell C. *Subrogation: Law and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2007); gan attiecībā uz subrogāciju apdrošināšanas tiesībās atsevišķu grāmatu nodaļu ietvaros (piem., Birds J. *Birds' Modern Insurance Law*, pp. 329–360; R. Merkin. *Colinvaux's Law of Insurance. Eighth edition*. London: Sweet & Maxwell, 2006, pp. 377–407).

⁹ Regresa prasība nav nedz pieminēta, nedz regulēta Maksātspējas II Direktīvā (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/138/EK (2009. gada 25. novembris) par uzņēmējdarbības uzsākšanu un veikšanu apdrošināšanas un pārapirošināšanas jomā (Maksātspēja II). OV, L 335, 17.12.2009., 1./155.lpp.) vai sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskas atbildības apdrošināšanas (OCTA) regulējumā (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/103/EK (2009. gada 16. septembris) par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu saistībā ar mehānisko transportlīdzekļu izmantošanu un kontroli saistībā ar pienākumu apdrošināt šādu atbildību. OV, L 263, 07.10.2009., 11./31. lpp.).

¹⁰ Piemēram, OCTA regulējums ES tiesībās, ieskaitot regresa prasības regulējumu, vērtējams no efektivitātes principa viedokļa (CJEU case C-129/94 *Kriminalprozess pret Rafael Ruiz Bernaldez* [1996] ECR I-01829 – Ruiz Bernaldez).

ES valstīs, kaut arī ir iespējams identificēt kopīgus aspektus saistībā ar regresa prasību, kuri tiks analizēti nākamajās divās raksta nodaļās.

Pretēji Latvijas PSR civiltiesību regulējumam, kurš paredzēja vispārēju regresa prasības piemērošanu,¹¹ Latvijas tiesībās šāda regulējuma nav, paredzot regresa prasību atsevišķos likumā uzskaitītos gadījumos, piemēram, galvojuma¹² un pārjaunojuma¹³ gadījumos, kā arī tādu atsevišķu norēķinu veidos kā čeki¹⁴ vai vekseli¹⁵ u. c.

Regresa prasības regulējums Latvijā paredzēts arī apdrošināšanas tiesībās, ietverot vispārējās normas, kas attiecas uz visām regresa prasībām, un speciālās normas, kuras regulē regresa prasību īpatnības atsevišķos apdrošināšanas tiesību veidos. Vispārīgais regresa prasību regulējums Latvijas apdrošināšanas tiesībās ir iekļauts likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 40. pantā. Tas attiecas uz regresa prasībām, kuras pamatojas uz apdrošinātāja prasījumu, kas izriet no apdrošināšanas līguma. Savukārt regresa prasību speciālais regulējums paredzēts diviem apdrošināšanas tiesību veidiem. Jūras kodekss¹⁶ paredz speciālas normas apdrošinātāja regresa prasībai par kuģa radīto piesārņojumu¹⁷ un citos gadījumos,¹⁸ savukārt OCTA likuma¹⁹ 41. pants paredz tiesības celt regresa prasību noteiktos gadījumos noteiktām personām.

Regresa prasības regulējuma mērķis, pirmkārt, ir definēt regresa prasības pamatā esošo tiesību institūtu, proti, subrogāciju, otrkārt, šī regulējuma mērķis ir paredzēt regresa prasības ierobežojumus, kuri izpaužas četros veidos: apdrošināšanas veidu ierobežojumi, atbildētāju loka ierobežojumi, interešu līdzsvara nodrošināšana un noilgums. Šie aspekti tiks apskatīti atsevišķi, sākot ar pirmo.

¹¹ Atbilstoši *Latvijas PSR Civillikuma* 489.–490. pantam regresa prasība bija iespējama visos gadījumos, kad kāda persona, kas atlīdzinājusi citai nodarīto kaitējumu, iegūst atprasījuma (regresa) tiesības pret citu personu izmaksātās atlīdzības apmērā, ja likumā nav noteikts cits apmērs, īpaši regulējumā izdalot sociālās apdrošināšanas un nodrošināšanas iestāžu regresa prasījumus.

¹² Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma (Latvijas Civillikuma) 1705. un tālākie panti par galvojumu. Par regresa prasību un subrogāciju galvojumā no solidzinošā aspekta sk. Dieckmann J. A. *The Normative Basis of Subrogation and Comparative Law: Select Explanations in the Common Law, Civil Law and in Mixed Legal Systems of the Guarantor's Right to Derivative Recourse*. *Tulane European & Civil Law Forum*, 2012, vol. 27, pp. 49-95.

¹³ Latvijas Civillikuma 1877. un 1880. pants.

¹⁴ Čeku likuma 40. pants u. c. panti.

¹⁵ Vekseļu likuma 43. pants u. c. panti. Jāatzīmē, ka pirmskara Latvijas tiesību literatūrā regresa prasība tika saistīta tieši ar vekseltiesībām (sk. Regresa prasība. *Grām.: Latviešu konversācijas vārdnīca*. Galv. red. A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers. 18. sēj. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1938–1939, 35186.–35187. lpp.).

¹⁶ Jūras kodekss: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 91, 2003, 18. jūn.

¹⁷ Jūras kodeksa 81. panta otrā daļa.

¹⁸ Jūras kodeksa 149. pants.

¹⁹ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65, 2004, 27. apr. [OCTA likums]

2. Subrogācija

2.1. Subrogācijas jēdziens

Regresa prasība apdrošināšanas tiesībās pamatojas²⁰ uz subrogāciju,²¹ kuras pirmsākumi meklējami angļu tiesībās 18. gadsimtā, kad angļu tiesas izstrādāja subrogācijas doktrīnu un to pielietoja tiesu praksē.²² Angļu tiesībās subrogācija²³ vispārēji tiek uztverta kā tiesiskās aizsardzības līdzeklis (*remedy* – angļu val.), kura funkcija ir “atļaut prasītājam pamatoties uz trešās personas tiesībām pret atbildētāju vai atbildētāja tiesībām pret trešo personu”.²⁴ Līdz ar to subrogācija nozīmē vienas personas aizstāšanu ar otru, lai pēdējā varētu realizēt (*enforce* – angļu val.) pirmās personas tiesības pret atbildīgo personu.²⁵ Subrogācijas būtību var izteikt kā apdrošinātāja stāšanos apdrošinātā vietā (*standing in the shoes of the insured* – angļu val.) prasījuma realizēšanā pret atbildīgo personu, kas izraisījusi apdrošināto risku.²⁶

Subrogācijas jēdziens tādā vai citā formā atrodams visās ES dalībvalstu tiesību sistēmās, kaut subrogācijas regulējuma aspekti var atšķirties.²⁷ Eiropas kontinentālās saimes valstīs subrogācijas būtību raksturo tas, ka trešā persona, piemēram, apdrošinātājs, atlīdzinot cietušajai personai nodarīto kaitējumu, pārņem cietušās personas prasījumu pret atbildīgo personu uz likuma vai līguma pamata.²⁸

²⁰ Tāpēc pilnīgi pamatoti atsevišķu Eiropas valstu, kā Zviedrijas, tiesību literatūrā regresa prasība ir nošķirta no subrogācijas (British Institute of International and Comparative Law. Study on the Question of Effectiveness of an Assignment or Subrogation of a Claim Against Third Parties and the Priority of the Assigned or Subrogated Claim over a Right of Another Person. Final Report, p. 332. Pieejams: http://ec.europa.eu/justice/civil/files/report_assignment_en.pdf [aplūkots 2016.gada 07.martā] [BIICL, Study]).

²¹ Par subrogāciju apdrošināšanas tiesībās no angļu tiesību viedokļa sk., piemēram, Birds J. Birds' *Modern Insurance Law. Ninth ed.* London: Thomson Reuters, 2013, pp. 329–360; Merkin R. Colinaux's *Law of Insurance*, pp. 377–407.

²² Merkin R. *Colinaux's Law of Insurance*, p. 377; Marasinghe M. L. An Historical Introduction to the Doctrine of Subrogation: the Early History of the Doctrine. *Valparaiso University Law Review*, 1976, vol. 10, pp. 48–49

²³ Par subrogāciju angļu tiesībās no vispārējā viedokļa sk. Vigo G. *The Principles of the Law of Restitution. Second Edition.* New York: Oxford University Press, 2006, pp. 23–25, 640–644; Mitchell C. *The Law of Subrogation*; Fenton A., Mitchell C. *Subrogation: Law and Practice.*

²⁴ Vigo G. *The Principles of the Law of Restitution. Second Edition.* New York: Oxford University Press, 2006, pp. 24–25.

²⁵ Mitchell C. *The Law of Subrogation*, pp. 5–6; Fenton A., Mitchell C. *Subrogation: Law and Practice*, pp.4–6.

²⁶ Sk., piem., Vigo G. *The Principles of the Law of Restitution. Second Edition.* New York: Oxford University Press, 2006, p. 640; Fenton A., Mitchell C. *Subrogation: Law and Practice*, p. 3.

²⁷ PEICL, p. 258; BIICL, Study.

²⁸ Sk. dažādu Eiropas valstu prasījumu nodošanas un subrogācijas raksturojumu: BIICL, Study, pp. 168–364.

2.2. Subrogācijas regulējums

Atšķirībā no citu Eiropas valstu civiltiesību kodifikācijām, piemēram, Beļģijas civilkodeksa,²⁹ Itālijas Civilkodeksa,³⁰ Luksemburgas Civilkodeksa³¹ un Francijas Civilkodeksa³² Latvijas Civillikums neparedz universālu subrogācijas regulējumu. Tāpat atšķirībā no tādām Eiropas valstīm kā Nīderlande, Francija, Polija un Lietuva³³ Latvijas regresa prasības vispārīgais regulējums apdrošināšanas tiesībās *expressis verbis* neparedz subrogācijas regulējumu, kas ir regresa prasības pamatā. Tai pašā laikā subrogācija Latvijas apdrošināšanas tiesībās netieši izriet no regresa prasības vispārīgā regulējuma.

Tā likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta pirmā daļa paredz, ka “apdrošinātājs, kas ir izmaksājis apdrošināšanas atlīdzību”, proti, atlīdzinājis nodarīto kaitējumu atbildīgās personas kā parādnieka vietā (ja šāda atbildīgā persona ir konstatējama), “pārņem apdrošinātā prasības tiesības pret personu, kas ir atbildīga par zaudējumiem”, proti, apdrošinātājam tiek subrogēts apdrošinātā prasījums. Šādu viedokli apstiprina Latvijas tiesību literatūra, kurā subrogācija raksturota kā “saistības izpildījums citas personas (parādnieka) vietā, iegūstot prasījumu pret parādnieku šā izpildījuma apmērā. Subrogāciju var nodibināt uz likuma vai līguma pamata”.³⁴ Visticamāk līdzīgi subrogācijas ideju uztvēra arī prof. V. Sinaiskis, kaut subrogācijas jēdzienu viņš nav raksturojis. Norādot, ka Latvijas Civillikums subrogāciju nepazīst, viņš minējis Francijas Civilkodeksu, kurā subrogācija paredzēta saistību tiesībās attiecībā uz naudas prasījumiem.³⁵ Acīmredzami viņš saistījis subrogācijas būtību tieši ar Francijas Civilkodeksa 1249. pantu, kurā ir

²⁹ Beļģijas civilkodeksa 1249.–1252. pants. Pieejams: <http://www.droitbelge.be/codes.asp#civil> [aplūkots 2016. gada 7. martā].

³⁰ Itālijas Civilkodeksa 1201.–1205. pants. Pieejams: http://www.jus.unitn.it/cardoza/obiter_dictum/codciv/Codciv.htm [aplūkots 2016. gada 7. martā].

³¹ Luksemburgas Civilkodeksa 1249.–1252. pants. Pieejams: http://www.legilux.public.lu/leg/textescoordonnes/codes/code_civil/CodeCivil_PageAccueil.pdf [aplūkots 2016. gada 7. martā].

³² Francijas Civilkodeksa 1249.–1252. pants. Pieejams: https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/file/Code_22.pdf [aplūkots 2016. gada 7. martā].

³³ Art 962 (1) first sentence and (2), Book 7 Netherlands Civil Code. In: *The Civil Code of the Netherlands*. Warendorf H., Thomas R., Curry-Sumner I. (transl.). Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2009; Art 6.1015 Lithuanian Civil Code. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245495 [aplūkots 2016. gada 7. martā]; Art L 121-12 (1) (izņemot jūras apdrošinājumu) and Art L 128-3 (1) (tehnoloģisku nelaimju gadījumā) French Insurance Code; Art 828 (1) first sentence Poland Civil Code. Pieejams: <https://supertrans2014.files.wordpress.com/2014/06/the-civil-code.pdf> [aplūkots 2016. gada 7. martā].

³⁴ Subrogācija. *Grām.: Juridisko terminu vārdnīca*. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 247.–248. lpp.

³⁵ Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats: Lietu tiesības, Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 119. lpp.

runa par parādnieka vietā izpildīta prasījuma pārņemšanu pret parādnieku, proti, subrogāciju.

Šādā kontekstā apdrošinātāju regresa prasības skata arī Latvijas tiesas. Piemēram, vienā no nesenažām regresa prasības lietām visās trijās Latvijas tiesu instancēs tika skatīta apdrošinātāja regresa prasība pret personu (ūdensvada apsaimniekotāju), kura bija atbildīga par apdrošinātā riska izraisīšanu (proti, noplūdi no ūdensvada). Šajā (un arī pārējās) regresa prasības lietā Latvijas tiesas uztvēra apdrošinātāju kā personu, kura pārņēmusi apdrošinātā kā kreditora prasījumu pret personu, kura varētu būt atbildīga par nodarīto kaitējumu.³⁶

Jāatzīmē, ka likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta pirmā daļa neregulē cesiju uz likuma pamata, ko pazīst Latvijas likumi,³⁷ bet gan tieši subrogāciju *ex lege*, jo minētās normas kontekstā notiek nevis prasījuma pārvede kā cesijā,³⁸ bet gan parādnieka vietā veikta saistības izpilde, pārņemot (subrogējot) sākotnējā kreditora prasījumu pret šo pašu parādnieku saistības izpildes brīdī. Cesija uz likuma pamata (*cessio legis* – lat. val.) apdrošināšanas tiesībās ir atzīta tādās Eiropas valstīs kā Vācija³⁹ un Igaunija.⁴⁰ Tāpat subrogācija atšķiras no personu maiņas saistībās, kas ir viens no novācijas veidiem, kas pazīstams kā delegācija (*delegatio* – lat. val.)⁴¹, jo subrogācijas gadījumā notiek prasījuma pārņemšana, nevis iestāšanās kādās tiesiskajās attiecībās, kas ir novācijas pamatā.⁴² No šī viedokļa ir diskutabls profesora K. Torgāna viedoklis,⁴³ kuram tomēr pievienojas arī citi autori,⁴⁴ ka subrogācijas rezultātā “kreditors kādu citu personu nostāda pilnīgi savā vietā”, jo subrogācija virzīta uz prasījuma pārņemšanu saistības izpildījuma rezultātā, nevis kreditora aizstāšanu.

Taisnības labad jāpiezīmē, ka līdz šim Latvijas tiesību literatūrā ir izteikti dažādi viedokļi par subrogācijas iespējamību Latvijas tiesībās kopumā un Latvijas

³⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 8. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-101/2015 (C27190211).

³⁷ Latvijas Civillikuma 1793. panta 1. punkts.

³⁸ Latvijas Civillikuma 1800. pants. Par subrogācijas un cesijas nošķiršanu no vispārējā viedokļa, sk. Niekerk van JP. *Subrogation and Cession in Insurance Law: A Basic Distinction Confounded*, pp. 59-62.

³⁹ Art. 86 (1) German Insurance Contract Act 2008 (nevar tikt grozīta par kaitējumu apdrošinājumaņēmējam – sk. šī likuma 87. pantu); sk. Visser D. Unjustified Enrichment in Comparative Perspective. In: Reimann M., Zimmermann R. (eds.) *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 969-1002.

⁴⁰ Art 492 (1) Estonian Law of Obligations.

⁴¹ Latvijas Civillikuma 1868. pants.

⁴² Latvijas Civillikuma 1869. pants.

⁴³ Torgāns K. *Civillikums Ceturtā daļa. Saistību tiesības un komentāri pie Civillikuma Saistību tiesību daļas nodaļām*. Rīga, 1996, 266. lpp

⁴⁴ Grūtups A. Iepriekšējās piezīmes. *Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998, 282. lpp.

apdrošināšanas tiesībās atsevišķi, sākot ar pilnīgu subrogācijas noliegumu⁴⁵ līdz subrogācijas pieļaušanai gan kopumā, gan atsevišķi apdrošināšanas tiesībās.⁴⁶ Kā redzams no likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta pirmās daļas regulējuma, kas analizēts iepriekš, nav nekāda pamata neatzīt subrogāciju vismaz Latvijas apdrošināšanas tiesībās. Līdz ar to kritizējams būtu uzskats, ka subrogācijas “pilnīga legalizēšana lielā mērā kaitētu saistību personiskajam raksturam un runātu pretī Civillikuma normām”.⁴⁷ Savukārt saistībā ar profesora V. Sinaiska savulaik pausto subrogācijas noliegumu Latvijas tiesībās jānorāda, ka no Latvijas Civillikuma viedokļa viņam ir taisnība, jo Latvijas Civillikums, kaut pieļauj parādnieka vietā izpildīt saistību,⁴⁸ tomēr prasījuma tiesību pret parādnieku saista ar cesijas līguma noslēgšanu.⁴⁹ Taču, ņemot vērā likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta pirmās daļas regulējumu, šāds profesora V. Sinaiska viedoklis uz šo regulējumu nav attiecināms.

Jāņem vērā, ka regresa prasība var tikt celta gan apdrošinātā (piemēram, Anglijā, ja vien nenotiek prasījuma nodošana),⁵⁰ gan paša apdrošinātāja vārdā.⁵¹ Latvijas likums gan tieši neregulē, kuras personas vārdā ceļama regresa prasība, tomēr, kā redzams no likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta, kurā noteikts, ka “[a]pdrošinātājs ir tiesīgs izmantot savas tiesības uz regresa prasību pret apdrošināto”, regresa prasība ceļama apdrošinātāja vārdā, par ko strīda Latvijas tiesās nekad nav bijis.⁵²

3. Regresa prasības ierobežojumi

Bez subrogācijas būtības regulējuma regresa prasības regulējums apdrošināšanas tiesībās saistās ar ierobežojumu noteikšanu regresa prasības izlietošanai.

⁴⁵ Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats: Lietu tiesības, Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 119. lpp.; Torgāns K. *Civillikums: 4. d. Saistību tiesības un Komentāri pie Civillikuma Saistību tiesību daļas nodaļām*. Rīga, 1996, 266. lpp.; Torgāns K. *Komentāri Saistību tiesībām Civillikumā: Civillikuma Saistību tiesību daļas teksts 1992. g. 22. dec. redakcijā un komentāri. Otrās papildinātais izdevums*. Rīga, 1994, 101. lpp. Prof. K. Torgāna viedokli atbalstījuši arī citi autori (sk. Rone D. *Apdrošināšanas tiesību principu ietekme uz apdrošināšanas atlīdzības izmaksu*. Pieejams: http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Rone.pdf [aplūkots 2016. gada 7. martā]).

⁴⁶ *Juridisko terminu vārdnīca*. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 248. lpp.

⁴⁷ Turpat.

⁴⁸ Latvijas Civillikuma 1815. pants.

⁴⁹ Latvijas Civillikuma 1797. pants; sk. arī Marasinghe M. L. *An Historical Introduction to the Doctrine of Subrogation: the Early History of the Doctrine*, p. 50.

⁵⁰ Birds J. *Birds' Modern Insurance Law*, p. 339, 346.

⁵¹ PEICL, p. 255, 258.

⁵² Šis secinājums izteikts, vadoties no publiski pieejamiem Latvijas tiesu nolēmumiem.

Eiropas valstīs šo ierobežojumu regulējums ir dažāds, tādēļ būtiski būtu aplūkot regresa prasības ierobežojumus Latvijā salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm.

3.1. Regresa prasības ierobežojums noteiktos apdrošināšanas veidos

Regresa prasība nesaraucjami saistīta ar likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 35. pantā nostiprināto kompensācijas principu un tādējādi ar tiem apdrošināšanas veidiem, kuros kompensācijas princips ir piemērojams, taču nav pieļauta gadījums, kad piemērojams t. s. summu apdrošinājums.⁵³ Šī kategoriskā pozīcija ir atspoguļota gan Eiropas apdrošināšanas līgumu tiesību principu regulējumā,⁵⁴ gan tādās Eiropas valstīs kā Vācijā,⁵⁵ Igaunijā⁵⁶ un Nīderlandē,⁵⁷ kur regresa prasība paredzēta vien apdrošināšanas veidos, kuros piemērojams kompensācijas princips (*indemnity insurance* – angļu val.). Citās Eiropas valstīs šī pieeja ir liberālāka, pieļaujot kompensācijas principu arī personu apdrošināšanā situācijās, kad to iespējams piemērot veselības apdrošināšanā, uz ko pamatoti norādīts tiesību literatūrā.⁵⁸ Šāda pieeja izmantota Lietuvā, kur paredzēts, ka regresa prasība nav iespējama nelaimes gadījumu un slimības apdrošināšanā, civiltiesiskās atbildības apdrošināšanā un citos gadījumos, kuri paredzēti likumā,⁵⁹ no kā izriet, ka regresa prasība iespējama vismaz veselības apdrošināšanā. Savukārt Francijā pieļauta regresa prasība personu apdrošināšanā attiecībā uz personisko kaitējumu⁶⁰ un uz veselības apdrošināšanu tiktāl, ciktāl tā attiecas uz izdevumu atlīdzināšanu.⁶¹

Latvijā likumdevējs ir paredzējis, ka regresa prasība iespējama arī apdrošināšanas veidos, kuros kompensācijas princips nav piemērojams. Tā likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta pirmā daļa paredz izņēmumu, kad regresa prasība nav iespējama, proti, “kad ir nodarīts kaitējums personas dzīvībai, veselībai vai fiziskajam stāvoklim”. Kā tālāk norāda šī norma, izņēmums “nav spēkā, ja apdrošināšanas līgumā ir paredzēts piemērot kompensācijas principu”. Tā kā nedz nelaimes gadījumu, nedz dzīvības apdrošināšanā nav iespējams piemērot kompensācijas principu, šī likumdevēja norāde pēc būtības ir maldinoša. Savukārt veselības apdrošināšanas izdevumu atlīdzināšana notiek, piemērojot kompensācijas principu. Līdz ar to būtu jāizslēdz maldinošā norāde, ka nelaimes gadījumu

⁵³ Sk. Birds J. Birds' *Modern Insurance Law*, pp. 329–330.

⁵⁴ PEICL, Article 10:101, sk. arī p. 255.

⁵⁵ Arts 74-99 (Part 1 Chapter 2) German Insurance Contract Act 2008. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vvg/englisch_vvg.html [aplūkots 2016. gada 7. martā].

⁵⁶ Arts 476-531 (Part 4, Chapter 24) Estonian Law of Obligations. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide> [aplūkots 2016. gada 7. martā].

⁵⁷ Arts 944-963 (Section 2 of Title 17 of Book 7) the Netherlands Civil Code

⁵⁸ Birds J. Birds' *Modern Insurance Law*, p. 329.

⁵⁹ Art 6.1015 (1) third sentence Lithuanian Civil Code.

⁶⁰ Art L131-2 (1) French Insurance Code.

⁶¹ Art L131-2 (2) French Insurance Code.

un dzīvības apdrošināšanā apdrošināšanas līguma puses it kā varētu vienoties par kompensācijas principa piemērošanu, tai pašā laikā veselības apdrošināšanā regresa prasība būtu pieļaujama.

3.2. Atturēšanās no darbībām, kuras nodara kaitējumu apdrošinājuma ņēmējam vai apdrošinātājam

Viens no tradicionāliem regresa prasības ierobežojumiem Eiropas valstīs saistīts ar apdrošinātāja un apdrošinātā interešu aizsardzību, uzliekot par pienākumu abām personām atturēties no tādu darbību veikšanas, kas traucētu personai, kura atbildīga par apdrošinātā riska izraisīšanu, atlidzināt kaitējumu.

Apdrošinātāja pienākums ievērot apdrošinātā intereses saistās ar situāciju, kad izmaksātā apdrošināšanas atlīdzība pilnībā nesedz nodarīto kaitējumu (piemēram, pašriskā vai atsevišķu risku apdrošināšanas gadījumā). Polijā šajā gadījumā ir paredzēts, ka apdrošinājuma ņēmējam ir prioritāte ar apdrošināšanas atlīdzību neatlidzinātā kaitējuma segšanai.⁶² Līdzīga norma ir paredzēta arī Latvijā.⁶³ Tai pašā laikā Latvijas regresa prasības regulējums, ja kaitējums atlidzināts tikai daļēji, paredz ierobežojumus regresa prasības celšanai, proti, šādā gadījumā apdrošinātājs savas tiesības uz regresa prasību var izmantot vienīgi pēc tam, kad apdrošinātā persona ir cēlusi prasību tiesā pret atbildīgo personu par nodarītajiem zaudējumiem, kuri nav nosegti ar apdrošināšanas atlīdzību, vai apdrošinātājs un apdrošinātā persona ir rakstveidā vienojušies par prasības celšanu tiesā vienlaikus, vai apdrošinātā persona ir rakstveidā atteikusies no prasības celšanas tiesā, vai cietušais viena gada laikā nav cēlis tiesā prasību pret personu, kas ir atbildīga par nodarītajiem zaudējumiem.⁶⁴ Šāda apgrūtināta regresa prasības celšana nav nepieciešama gan tādēļ, ka apdrošinātais vai cietušais var nevēlieties pieteikt savu prasījumu pret atbildīgo personu un tādējādi apdrošinātājam ir uzlikts nevajadzīgs pienākums izvēlēties kādu no minētajām alternatīvām regresa prasības celšanai, gan arī tādēļ, ka apdrošinātā vai cietušā prasījuma prioritātes paredzēšana šajā gadījumā ir pietiekama šo personu aizsardzībai.

Savukārt apdrošinātāja intereses tiek aizsargātas, lai regresa prasības apmierināšana netiktu ierobežota vai izslēgta paša apdrošinātā darbību rezultātā. Tā Nīderlandē ir paredzēts, ka apdrošinātais atturas no darbībām, kas var pasliktināt apdrošinātāja regresa prasību, taču šis pienākums attiecas uz laika periodu pēc apdrošinātā riska iestāšanās.⁶⁵ Savukārt Vācijā apdrošinājuma ņēmēja

⁶² Art 828 (1) second sentence Poland Civil Code.

⁶³ Likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 40. panta ceturrtā daļa.

⁶⁴ Likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 40. panta otrā, trešā un piektā daļa.

⁶⁵ Art 962 (1) second sentence, Book 7 the Netherlands Civil Code (nevar tikt grozīta – sk. šī likuma 963. (1) pantu).

pienākums ir ne vien nodrošināt regresa prasību pret atbildīgo personu, bet arī atbalstīt apdrošinātāju šīs prasības realizēšanā.⁶⁶ Lietuvā ir līdzīgs noteikums, proti, apdrošinātājam vai labuma guvējam jāsniedz visa nepieciešamā informācija regresa prasības nodrošināšanai.⁶⁷ Latvijā un Vācijā ir arī paredzēta sankcija apdrošināšanas atlīdzības samazināšanai vai izslēgšanai, ja apdrošinātā rīcība ir bijusi par pamatu regresa prasības neiespējamībai pilnībā vai daļā.⁶⁸ Tomēr Latvijā atšķirībā no Vācijas likums paredz šādu iespēju ne vien tad, ja apdrošinātajam bijis ļauns nolūks, bet arī apdrošinātā rupjas neuzmanības dēļ.

Specifisks regulējums ir paredzēts Igaunijā. Ja apdrošinājuma ņēmējs atsakās no prasības pret atbildīgo personu vai no tiesības, kas nodrošina šādu prasījumu, apdrošinātājs ir atbrīvots no saistības izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību tiktāl, ciktāl apdrošināšanas atlīdzība tiek prasīta uz šī prasījuma vai tiesības pamata.⁶⁹ Līdzīgas normas var atrast arī citās Eiropas valstīs, piemēram, Lietuvā⁷⁰ vai Francijā.⁷¹

3.3. Atbildētāju loka ierobežojumi

Viens no būtiskiem regresa prasības ierobežojumiem ir personas, kuras ir izslēgtas no atbildētāju loka regresa prasībā, ņemot vērā iespējamās apdrošinātā riska iestāšanās apstākļus un regresa prasības specifiku. Šāda ierobežojuma mērķis ir saistīts ar sociālo nolūku, aizsargājot personas, kuras atrodas ciešās attiecībās ar apdrošināto,⁷² jo respektējams ir fakts, ka pats apdrošinātais savu prasījumu pret šīm personām nevērstu, tādējādi pret šīm personām tiek izslēgta arī regresa prasība.⁷³

Neskatoties uz atšķirībām regresa prasības regulējumā, Latvijas un pārējo Eiropas valstu regulējuma kopīgā pazīme ir tāda, ka ļauns nolūks, proti, tiša apdrošinātā riska izraisīšana, ir iemesls, kas ļauj apdrošinātājam celt regresa prasību arī pret personām, kuras ir izslēgtas no atbildētāju loka. Latvijas regresa prasības regulējums paredz, ka regresa prasība nav ceļama pret apdrošinātā bērniem, vecākiem vai laulāto.⁷⁴ Izņēmums ir ne vien apdrošinātā riska izraisīšana ar ļaunu

⁶⁶ Art 86 (2) first sentence German Insurance Contract Act 2008 (nevar tikt grozīta par kaitējumu apdrošinājuma ņēmējam – sk. šī likuma 87. pantu).

⁶⁷ Art 6.1015 (3) Lithuanian Civil Code.

⁶⁸ Article 10:101 PEICL (skat. arī PEICL, p. 256), Art 86 (2) second and third sentences German Insurance Contract Act 2008 (nevar tikt grozīta par kaitējumu apdrošinājuma ņēmējam – sk. šī likuma 87. pantu); likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta sestā daļa.

⁶⁹ Art 492 (2) Estonian Law of Obligations.

⁷⁰ Art 6.1015 (4) Lithuanian Civil Code.

⁷¹ Art L 121-12 (2) French Insurance Code.

⁷² PEICL, p. 257.

⁷³ Ibid., p. 259.

⁷⁴ Likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta septītā daļa.

nolūku, bet arī rupja neuzmanība.⁷⁵ Pirmkārt, par apdrošinātā radniekiem tiek uzskatīti ne tikai bērni un vecāki, bet arī visi asins radnieki tiešā līnijā, kā tas ir tādās Eiropas valstīs kā Nīderlande,⁷⁶ Igaunija⁷⁷ un Francija.⁷⁸ Otrkārt, ģimenes saites nav tikai laulātais, bet arī personas, ar kurām apdrošinātais vai cietušais daļa kopēju mājražniecību (piemēram, neregistrētas laulības, dažāda veida kopdzīve, kad vairākas personas kopīgi irē dzīvokli vai māju), kā tas ir Nīderlandē,⁷⁹ Vācijā,⁸⁰ Igaunijā,⁸¹ Polijā⁸² un Francijā.⁸³ Treškārt, personas, kuras atrodas darba tiesiskajās attiecībās, arī ir parasti izslēgtas no regresa prasības atbildētāju loka, kā tas ir Nīderlandē⁸⁴ un Francijā.⁸⁵ Visbeidzot atbildības apdrošināšanā, kurā apdrošināšanas atlīdzības maksājums pamatojas uz apdrošinātā prettiesisku rīcību, būtu jāparedz, ka regresa prasība nav iespējama, ja vien nav konstatēts ļauns nolūks, kā tas ir Lietuvā.⁸⁶ Rupjas neuzmanības izslēgšana nepieciešama ne vien tādēļ, ka praksē rodas grūtības to nošķirt, turklāt tiesas parasti vairās sniegt pamatojumu vieglas vai rupjas neuzmanības kvalifikācijai, bet arī tādēļ, ka apdrošinātā riska iestāšanās specifiku parasti var saistīt ar apdrošinājuma ņēmēja vai paša apdrošinātā ievainojamību, sevišķi atbildības apdrošināšanā. Atbildības apdrošināšanā apdrošinātā prettiesiskā rīcība vismaz vieglas neuzmanības formā vienmēr būs konstatējama, kaut gan tiesas tendētas drīzāk konstatēt rupju neuzmanību, ņemot vērā vieglas neuzmanības šauru pielietojuma sfēru. Atziņa, ka regresa prasība nebūtu iespējama apdrošinātā rupjas neuzmanības dēļ, ir iepriekš izteikta Latvijas tiesību literatūrā OCTA regulējuma aspektā, taču pamatojumu

⁷⁵ Likuma "Par apdrošināšanas līgumu" 40. panta septītā daļa.

⁷⁶ Art 962 (3) first sentence, Book 7 the Netherlands Civil Code (nevar tikt grozīta – sk. šī likuma 963. (1) pantu).

⁷⁷ Art 492 (3) Estonian Law of Obligations (nevar tikt grozīta par kaitējumu apdrošinājuma ņēmējam – sk. šī likuma 427. (1) pantu).

⁷⁸ Art L 121-12 (3) French Insurance Code.

⁷⁹ Art 962 (3) first sentence, Book 7 the Netherlands Civil Code (nevar tikt grozīta – sk. šī likuma 963. (1) pantu).

⁸⁰ Art 86 (3) German Insurance Contract Act 2008 (nevar tikt grozīta par kaitējumu apdrošinājuma ņēmējam – sk. šī likuma 87. pantu).

⁸¹ Art 492 (3) Estonian Law of Obligations (nevar tikt grozīta par kaitējumu apdrošinājuma ņēmējam – sk. šī likuma 427. (1) pantu).

⁸² Art 828 (2) Poland Civil Code. See also J. Zimoch-Tucholka. International Insurance Law and Regulation: Poland. New York: Oceana, 2008, p. POL-9.

⁸³ Art L 121-12 (3) French Insurance Code.

⁸⁴ Art 962 (3) first sentence, Book 7 the Netherlands Civil Code (nevar tikt grozīta – Art 963 (1)).

⁸⁵ Art L 121-12 (3) French Insurance Code

⁸⁶ Art 6.1014 (3) Lithuanian Civil Code, Art. 96 (1) Law of Insurance of the Republic of Lithuania.

saistot ar “atbildības apdrošināšanas būtību”,⁸⁷ un Eiropas apdrošināšanas līgumu tiesību principu regulējumā.⁸⁸

Līdzīgi arī apdrošinājumaņēmējam, kurš ir apdrošināšanas līguma puse, jābūt ārpus regresa prasības loka, kā tas ir Nīderlandē,⁸⁹ izņemot jaunu nolūku apdrošinātā riska izraisīšanā. Salīdzinājumam Eiropas apdrošināšanas līgumu tiesību principu regulējums nepieļauj regresa prasību ne vien pret apdrošinājumaņēmēju, bet arī pret pašu apdrošināto.⁹⁰

3.4. Noilgums regresa prasības celšanai

Latvija ir viena no tām retajām valstīm, kura paredz atsevišķu regresa prasības noilgumu, jo Eiropas valstu parastā pieeja ir regresa prasībai neparedzēt atsevišķu noilguma termiņu, tādējādi regresa prasības termiņš tiek uztverts kā vispārējais noilguma termiņš prasījumiem, kas izriet no apdrošināšanas līguma. Latvijas tiesībās šis termiņš ir paredzēts kopš 2007. gada, kad likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. pants tika papildināts ar jaunu astoto daļu, paredzot tajā noilguma termiņu. Saskaņā ar šo normu apdrošinātājs ir tiesīgs izmantot savas tiesības uz regresa prasību pret apdrošināto triju gadu laikā no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas dienas. Šī norma ir analizēta Latvijas tiesu praksē, to izmantojot likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta pirmās daļas tulkojumā.⁹¹ Kā redzams no likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta astotās daļas, triju gadu speciālais noilgums attiecas vienīgi uz regresa prasību pret apdrošināto. Turklāt regresa prasības termiņš tādos likumos kā Jūras kodekss⁹² atšķiras no minētās normas. Tā kā nebūtu lietderīgi sadrumstalot regresa prasības regulējumu dažādos apdrošināšanas veidos, apgrūtinot reversa prasības normu piemērošanu, likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. panta astotā daļa būtu koriģējama, paredzot speciālu noilguma termiņu visām regresa prasībām.

⁸⁷ Torgāns K. Regresa prasība OCTA apdrošināšanā. *Grām.: Torgāns K. Civiltiesību, komercietiesību un civilprocesa aktualitātes: raksti, 1999–2008 / Current topics on civil, commercial law and civil procedure: selected articles, 1999–2008.* R.: Tiesu namu aģentūra, 2009, 581.lpp.

⁸⁸ PEICL, p. 257.

⁸⁹ Art 962 (3) first sentence, Book 7 the Netherlands Civil Code (nevar tikt grozīta – Art 963 (1)).

⁹⁰ PEICL, p. 257.

⁹¹ LR Augstākās tiesas Civiltiesu departamenta 2014. gada 12. marta spriedums lietā Nr. SKC-184/2014 (Nr.C30638611), 10.4. punkts. Pieejams LR Augstākās tiesas mājaslapā: www.at.gov.lv [aplūkots 2016. gada 7. martā].

⁹² Jūras kodeksa 327. pants un 329. panta trešā daļa.

Nobeigums

1. Regresa prasības vispārīgais regulējums Latvijā ietverts likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 40. pantā, taču speciālajos likumos attiecībā uz atsevišķiem apdrošināšanas tiesību veidiem kā jūras apdrošinājums vai sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības apdrošināšana (OCTA) pastāv speciāls regulējums, kurš pamatojas uz konkrētā apdrošināšanas veida specifiku.
2. Regresa prasība apdrošināšanas tiesībās pamatojas uz subrogāciju, kuras pamatā ir apdrošinātā vai cietušā prasījuma pārņemšana no apdrošinātāja puses apdrošināšanas atlīdzības izmaksas brīdī pret personu, kura varētu būt atbildīga par apdrošinātā riska izraisīšanu.
3. Pašreizējam regresa prasības vispārīgajam regulējumam Latvijā ir virkne trūkumu, tādēļ tas būtu pilnveidojams šādos aspektos:
 - 1) regresa prasības iespēja jāparedz veselības apdrošināšanā, jo šajā gadījumā tiek piemērots kompensācijas princips;
 - 2) jāpapildina to personu saraksts, kuras ir izslēgtas no atbildētāju loka regresa prasībā, šai sarakstā iekļaujot apdrošinājumaņēmēju, apdrošināto un personas, kuras ir apdrošinātā apgādājamie, augšupejošie vai lejupējie radnieki, un personas, ar kurām apdrošinājumaņēmējam vai apdrošinātajam ir kopīga mājsaimniecība;
 - 3) jāizslēdz norāde uz rupju neuzmanību kā pamatu regresa prasības celšanai pret personām, kuras izslēgtas no atbildēju loka;
 - 4) jāatsakās no regresa prasības celšanas ierobežojumiem, kad apdrošināšanas atlīdzība sedz daļu no apdrošinātajam vai cietušajam nodarītā kaitējuma;
 - 5) jāievieš unificēto triju gadu noilgumu visām regresa prasībām apdrošināšanā.

3. nodaļa

Juridisko personu administratīvi tiesiskās atbildības aktuālie jautājumi

Sodu tiesību principu nozīme administratīvajās tiesībās¹

Edvīns Danovskis

Ievads

Valsts pārvaldes iestāžu piemērotie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi – administratīvie sodi – ir īpaša valsts pārvaldes darbības forma.² Jau kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā pastāvēja koncepcija, ka administratīvā sodīšana ir regulējama nošķirti no kārtības, kādā tiktu regulēta administratīvo aktu izdošana,³ jo administratīvā sodīšana ir radniecīga sodu tiesībām. Tomēr, stājoties spēkā Administratīvā procesa likumam,⁴ iestāžu lēmumi par administratīvo sodu uzlikšanu atbilda likumā iekļautajai administratīvā akta definīcijai un kā tādi tika pārsūdzēti administratīvajās tiesās. Kopš 2012. gada jūlija lēmumi administratīvo pārkāpumu lietās tiek pārsūdzēti vispārējās jurisdikcijas tiesās, bet kopš 2013. gada vairs netiek uzskatīti par administratīvajiem aktiem. Tomēr vēl joprojām vairāki likumi paredz arī tādus sodus, kurus valsts pārvaldes iestādes uzliek, izdodot administratīvos aktus. Šā duālisma cēloņus ir grūti izprast ne tikai studentiem, kas sāk apgūt administratīvās tiesības, bet dažkārt arī juristiem, kuru ikdienas darbs nav saistīts ar administratīvajām tiesībām. Tādēļ šajā rakstā skaidrota administratīvās sodīšanas ģenēze Latvijā un uzsvērtā nepieciešamība šo sodu reglamentācijā un piemērošanā ievērot sodu tiesībām raksturīgos principus.

Raksts sastāv no trim nodaļām. Pirmajā nodaļā izklāstīti līdzšinējā administratīvo sodu regulējuma duālisma cēloņi. Otrajā nodaļā, izmantojot vienu sodu tiesībām raksturīgu institūtu – noilgumu – parādīta nepieciešamība apzināties sodu tiesību principu nozīmi administratīvo sodu reglamentācijā. Savukārt trešajā nodaļā izteikti

¹ Raksta pirmpublicācija: Danovskis E. Significance of Principles of Penal Law in Administrative Law. *Juridiskā zinātne*, Nr. 10, 200.–216. lpp.

² Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, ISBN 978-9934-508-39-4, 204. lpp.

³ Sk. Danovskis E. Procesuālais duālisms administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšanā. *Augstākās Tiesas Biļetens*. ISSN 1691-810X, Nr. 3, 2011, 42. lpp.

⁴ Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (2551), 2001, 14. nov.

daži teorētiski apsvērumi par to, vai visus valsts pārvaldes iestāžu piemēroto sodu regulējumus ir iespējams aplūkot kā vienotu administratīvo tiesību apakšnozari.

1. Administratīvo sodu tiesību attīstība Latvijā

Šobrīd pastāvošais administratīvo sodu regulējums gan materiālo, gan procesuālo tiesību normu aspektā ir salīdzinoši pārskatāmāks, nekā tas bijis jebkad agrāk. Pirmās neatkarības posmā kodificēts administratīvo sodu regulējums nepastāvēja. Iestādes bija tiesīgas uzlikt sodus gan par atsevišķiem 1933. gada Sodu likumā (līdz tam – 1903. gada Sodu likumā) minētajiem nodarījumiem, gan vairākos citos likumos minētajiem pārkāpumiem. 1936. gadā Rīgas apgabaltiesas prokuratūras kameras viceprokurors Nikolajs Ripke (1892–?) uzskaitīja 63 likumus un noteikumus, kuri valsts pārvaldes iestādēm piešķīra tiesības uzlikt sodus par dažādiem pārkāpumiem.⁵ Latvijas pirmās neatkarības laika periodikā atrodami dažādi viedokļi par to, vai visos gadījumos, kad iestādei likums piešķir tiesības uzlikt administratīvu sodu, bija piemērojamas 1864. gada Kriminālprocesa likuma normas. N. Ripke secināja, ka “procesuālo normu trūkums administratīvā kārtā izšķiramās lietās ir par šķērsli administratīvo sodu pareizai uzlikšanai. Tas, ka administratīvā sodīšana pie mums – Latvijā, nav regulēta ar procesuālām normām, arī nebūt nav uzskatāms par kaut ko raksturīgu administratīvo sodu uzlikšanas kārtībai. Citās valstīs ir sīki izstrādāti administratīvā procesa noteikumi”.⁶ Turpretim Senāta virsprokurors Fricis Zilbers (1875–1942) norādīja uz nepieciešamību iestāžu administratīvo sodu lietās ievērot Kriminālprocesa likumā noteikto kārtību līdzīgu lietu izskatīšanā.⁷ Viņš kritizēja to, ka šo lietu pārsūdzība tiesā notiek pēc 1921. gada Likuma par administratīvām tiesām (pārsūdzība par ministriju lēmumiem notika Senāta Administratīvajā departamentā),⁸ un atzina, ka “būtu nepieciešami izdot vienu krimināladministratīva procesa likumu, kurš būtu piemērojams visiem administratīvās sodīšanas gadījumiem un skaidri noteiktu noziedzīgo nodarījumu vajāšanas, izmeklēšanas un sodīšanas kārtību, lēmumu spēkā stāšanos un izpildīšanu”.⁹ 1939. gadā Kriminālprocesa likuma 1130. p. pielikumā bija norādīti 23 gadījumi, kad iestādēm piekritīgajās lietās bija jāievēro Kriminālprocesa likumā noteiktā vienkāršotā lietu izskatīšanas kārtība iestādē.¹⁰

⁵ Ripke N. Tiesa un administratīvā sodīšana. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1936, 692.–697. lpp.

⁶ Turpat, 705. lpp.

⁷ Zilbers F. Pie jautājuma par administratīvo sodīšanu un administratīvām tiesām. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1937, 145. lpp.

⁸ Turpat, 150.–152. lpp.

⁹ Turpat, 152.–153. lpp.

¹⁰ *Kriminālprocesa likums*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 182.–183. lpp.

Padomju okupācijas perioda sākumposmā padomju tiesībās tādi jēdzieni kā “administratīvā atbildība” un “administratīvais pārkāpums” nepastāvēja. 20. gadsimta 50. gados šie termini bija salīdzinoši jauni.¹¹ Līdz pat 60. gadu sākumam Padomju Savienībā nebija izstrādātas ne materiālo, ne procesuālo tiesību normas, kas sistēmiski regulētu iestāžu tiesības uzlikt sodus. Taču šādu Kriminālkodeksā neparedzētu sodu bija ne mazums, tie tika paredzēti dažāda līmeņa normatīvajos aktos, turklāt kodificētu procesuālu normu, kuras regulētu šo sodu piemērošanu, nebija. Pirmais nozīmīgais mēģinājums harmonizēt viena administratīvā soda – naudas soda – normatīvo regulējumu un tā piemērošanu, bija 1961. gada 21. jūnijā pieņemtais PSR Augstākās Padomes prezidija dekrēts “Par administratīvā kārtā uzliekamo naudas sodu piemērošanas tālāku ierobežošanu”. Uz šī dekrēta pamata Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidijs 1961. gada 23. decembrī pieņēma līdzīgu dekrētu,¹² kā arī Nolikumu par kārtību, kādā izskatāmas lietas par administratīviem pārkāpumiem, par kuriem uzliekami naudas sodi administratīvā kārtā.¹³ Šis normatīvais akts bija pirmais nozīmīgākais mēģinājums noteikt vienotu regulējumu administratīvā soda (naudas soda) piemērošanā. Pēc nepilniem 20 gadiem PSR Augstākā Padome pieņēma PSRS un savienoto republiku likumdošanas pamatus par administratīviem pārkāpumiem.¹⁴ Šie likumdošanas pamati ietvēra būtiskākos vispārējos noteikumus par administratīvās atbildības priekšnoteikumiem, administratīvajiem sodiem un to piemērošanu un administratīvo pārkāpumu lietvedību. Likumdošanas pamatos ietvertās normas tika pārņemtas savienoto republiku pieņemtajos administratīvo pārkāpumu kodeksos, arī 1984. gada 7. decembrī pieņemtajā Latvijas PSR administratīvo pārkāpumu kodeksā¹⁵ (turpmāk – Kodekss). Kodekss bija ievērojams ar to, ka tas pirmo reizi kodificēja visus ar likumu regulējamus administratīvos pārkāpumus.¹⁶

¹¹ Sk. Бельский К. С. Административная ответственность: генезис, основные признаки, структура. *Государство и Право*, No. 12, 1999, c. 12.

¹² Par administratīvā kārtā uzliekamo naudas sodu piemērošanas tālāku ierobežošanu: Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija 1961. gada 23. decembra dekrēts. *Grām.: Latvijas PSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistemātiskais krājums. XXVI sadaļa. Likumdošanas akti par administratīvo atbildību. 1. burtnīca*, 1.–7. lpp. Rīga: Latvijas PSR Tieslietu ministrija, 1977.

¹³ Nolikums par kārtību, kādā izskatāmas lietas par administratīviem pārkāpumiem, par kuriem uzliekami naudas sodi administratīvā kārtā: Apstiprināts ar Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija 1961. gada 23. decembra dekrētu. *Grām.: Latvijas PSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistemātiskais krājums...*, 8.–12. lpp.

¹⁴ Основы законодательства Союза ССР и союзных республик об административных правонарушениях. *Ведомости Верховного Совета СССР*, No. 44, 1980.

¹⁵ Latvijas PSR Administratīvo pārkāpumu kodekss. *Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. Nr. 51, 1984, 20. dec.

¹⁶ Saskaņā ar Latvijas PSR administratīvo pārkāpumu kodeksa 5. pantu pilnvaras pieņemta lēmumus, par kuru pārkāpšanu tiek paredzēta administratīvā atbildība, bija arī vietējo tautas deputātu padomēm un izpildkomitejām.

Atjaunojot Latvijas neatkarību, Kodeksa darbība tika saglabāta¹⁷ un kodifikācijas tradīcija tika turpināta, proti, pārkāpumi, par kuriem valsts pārvaldes institūcijas bija tiesīgas uzlikt administratīvo sodu, bija noteikti Kodeksa sevišķajā daļā. Tomēr pakāpeniski valsts pārvaldes iestāžu tiesības uzlikt sodus tika noteiktas arī citos normatīvajos aktos. Piemēram, Ministru kabineta noteikumu "Par spirta un alkoholisko dzērienu valsts monopolu"¹⁸ XIII nodaļā bija paredzētas Valsts ieņēmumu dienesta un Tirdzniecības uzraudzības valsts komitejas amatpersonu tiesības par šo noteikumu pārkāpumiem uzlikt uzņēmumiem soda naudas līdz pat 1000 latiem. 1995. gada janvārī Ministru kabinets Satversmes 81. panta kārtībā izdeva noteikumus ar likuma spēku "Par vērtspapīriem",¹⁹ kuros Vērtspapīru tirgus komisijai bija piešķirtas tiesības par šo noteikumu pārkāpumiem piemērot soda naudu līdz 5000 latiem. Līdzīgas tiesības tika noteiktas arī 1995. gadā pieņemtajā likumā "Par vērtspapīriem"²⁰ un Kredītiestāžu likumā.²¹ Šobrīd, neskatot Valsts ieņēmumu dienesta tiesības uzlikt soda naudas par nodokļu maksāšanas pārkāpumiem, tiesības uzlikt soda naudas 20 likumos ir paredzētas astoņām valsts pārvaldes institūcijām: Finanšu un kapitāla tirgus komisijai,²² Latvijas Bankai,²³ Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijai,²⁴

¹⁷ Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 29. augusta lēmums. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=68772>; Par Latvijas PSR normatīvo aktu piemērošanas izbeigšanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 317/320 (1378/1381), 1998, 28. okt.

¹⁸ Par spirta un alkoholisko dzērienu valsts monopolu: Ministru kabineta 1994. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 37. *Latvijas Vēstnesis*, , Nr. 14(145), 1994, 2. febr.

¹⁹ Par vērtspapīriem: Ministru kabineta 1995. gada 7. janvāra noteikumi Nr. 10. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 6 (289), 1995, 14. janv.

²⁰ Par vērtspapīriem. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 138(421), 1995, 12. sept.

²¹ Kredītiestāžu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 136(446), 1995, 24. okt.

²² Kredītiestāžu likums...; Ieguldījumu pārvaldes sabiedrību likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 342/345 (1054/1057), 1997, 30. dec.; Valsts fondēto pensiju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 78/87 (1989/1998), 2000, 8. marts; Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 230/232 (2141/2142), 2000, 20. jūn.; Krājaizdevu sabiedrības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 60 (2447), 2001, 18. apr.; Ieguldītāju aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 170 (2557), 2001, 23. nov.; Finanšu instrumentu tirgus likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 175 (2940), 2003, 11. dec.; Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas starpnieku darbības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52 (3210), 2005, 1. apr.; Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43 (4235), 2010, 17. marts; Alternatīvo ieguldījumu fondu un to pārvaldnieku likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 142 (4948), 2013, 24. jūl.; Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 124 (5442), 2015, 30. jūn.; Kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību darbības atjaunošanas un noregulējuma likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 127 (5445), 2015, 2. jūl.

²³ Kredītiestāžu likums...; Kredītu reģistra likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 92 (4695), 2012, 13. jūn.

²⁴ Enerģētikas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 273/275 (1334/1336), 1998, 22. sept.; Elektronenerģijas tirgus likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82 (3240), 2005, 25. maijs.

Konkurences padomei,²⁵ Patērētāju tiesību aizsardzības centram,²⁶ Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei,²⁷ Veselības inspekcijai²⁸ un Pārtikas un veterinārajam dienestam.²⁹ Minētajos likumos lietotā termina “soda nauda” (pretstatā “naudas sodam”) izcelsme ir saistāma ar diviem galvenajiem apsvērumiem. Pirmkārt, termins “soda nauda” tika lietots, lai to nošķirtu no Kodeksā lietotā termina “naudas sods”. Šāds nošķirums bija nepieciešams, lai novērstu pārpratumus par to, vai šā soda uzlikšanā ir vai nav jāpiemēro Kodeksa normas. Otrkārt, termins “soda nauda” tika lietots arī tādēļ, ka attiecīgās sankcijas bija paredzētas piemērot juridiskām personām, taču Kodeksā iespēja paredzēt juridiskas personas kā administratīvās atbildības subjektus pastāvēja tikai no 1998. gada.³⁰ Citu iemeslu šim terminoloģiskajam nošķirumam nav, un tas pakāpeniski ir zaudējis savu jēgu. Piemēram, Konkurences likumā noteiktais piespiedu ietekmēšanas līdzeklis ir nosaukts par naudas sodu (nevis soda naudu kā citos likumos). Savukārt Negodīgas komercprakses aizlieguma likumā 15. panta astotās daļas 5. punktā ir noteiktas attiecīgās uzraudzības iestādes tiesības uzlikt “naudas sodu šā likuma 15.² pantā noteiktajā kārtībā”, taču 15.² pantā regulētais piespiedu ietekmēšanas līdzeklis ir nosaukts par soda naudu. Tādējādi šobrīd vairs nav nedz teorētiskas, nedz praktiskas nozīmes vienu un to pašu institūtu – valsts pārvaldes institūcijas uzliktu pienākumu maksāt naudu par tiesību normas pārkāpšanu – dēvēt atšķirīgi. Pēc būtības šīs sankcijas ir sods.

Minēto iestāžu piemērotie sodi atšķiras no Kodeksā paredzētā naudas soda tikai dažos, taču būtiskos aspektos. Pirmkārt, minēto sodu uzlikšanā Kodekss nav piemērojams. Attiecīgos lēmumus iestādes pieņem saskaņā ar Administratīvā procesa likumu un attiecīgajā likumā paredzētajām speciālajām normām. Lēmums par šo sodu uzlikšanu ir administratīvs akts, turpretim lēmumi par Kodeksā paredzētajiem sodiem nav administratīvie akti.³¹ Dažkārt tiesa to īpaši uzsver, ja pieteicējs lietā par ārpus Kodeksa uzlikta soda piemērošanu atsaucas uz Kodeksā noteiktajiem termiņiem: “Kārtību, kādā Finanšu un kapitāla tirgus komisija

²⁵ Reklāmas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 7 (1918), 2000, 10. janv.; Konkurences likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 151 (2538), 2001, 23. okt.; Negodīgas mazumtirdzniecības prakses aizlieguma likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 107 (5425), 2015, 3. jūn.

²⁶ Reklāmas likums...; Negodīgas komercprakses aizlieguma likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199 (3775), 2007, 12. dec.

²⁷ Reklāmas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 7 (1918), 2000, 10. janv.

²⁸ Turpat.

²⁹ Turpat.

³⁰ Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998, 8. jūl.

³¹ Ar 2012. gada 1. novembra grozījumiem Administratīvā procesa likumā [*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183 (4786), 2012, 21. nov.] ir noteikts, ka lēmumi administratīvo pārkāpumu lietās nav administratīvi akti.

izdod administratīvos aktus, nosaka administratīvo aktu izdošanas kārtību reglamentējošie normatīvie akti. [Kodekss] nav administratīvo aktu izdošanas kārtību reglamentējošs normatīvais akts, tāpēc tā 37. pants, kas nosaka noilgumu administratīvā pārkāpuma lietā, nebija un nav piemērojams, izdodot administratīvo aktu par personas sodīšanu par Finanšu instrumentu tirgus likuma [...] pārkāpumu. Līdz ar to [...] Komisijai nebija jāievēro [Kodeksā] 37. pantā noteiktie termiņi.”³² Otrkārt, strīdi par sodu uzlikšanu ir skatāmi administratīvajā tiesā, turpretim lēmumi administratīvo pārkāpumu lietās kopš 2012. gada jūlija ir pārsūdzami vispārējās jurisdikcijas tiesā.³³ Treškārt, lielākā daļa no šiem sodiem ievērojami pārsniedz naudas sodus, kuri ir paredzēti Kodeksā.³⁴ Ceturtkārt, liela daļa no šiem sodiem izriet no Eiropas Savienības direktīvās noteiktajiem pienākumiem dalībvalstīm par attiecīgajiem pārkāpumiem paredzēt “efektīvas, samērīgas un atturošas” sankcijas.³⁵

Valsts pārvaldes iestāžu tiesības piemērot sodus ir daļa no sodu tiesībām kā plašākas tiesību nozares, kas aptver kā krimināltiesības, tā valsts pārvaldes uzliktos sodus. Šie sodi tāpat kā Krimināllikumā paredzētais naudas sods (juridiskām personām – naudas piedziņa) un Kodeksā paredzētais naudas sods ir valsts varas institūciju piemēroti mantiska rakstura piespiedu ietekmēšanas līdzekļi par tiesību normu pārkāpumiem. Tādēļ lielākā daļa no tiem ir atzīstami par krimināltiesiska rakstura sodiem Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas³⁶ 6. un 7. panta kontekstā.³⁷ Piemēram, Augstākā tiesa ir atzinusi, ka “konkurences tiesī-

³² Administratīvās apgabaltiesas 2014. gada 26. marta spriedums lietā Nr. A43013712, 12.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/152371.pdf> [aplūkots 2017. gada 12. februārī].

³³ Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 201 (4599), 2011, 22. dec.

³⁴ Kodeksa 26. panta pirmā daļa noteic, ka maksimālais naudas sods juridiskai personai nepārsniedz 14 000 *euro*. Salīdzinājumam: saskaņā ar Kredītiestāžu likuma 198.¹ panta pirmo daļu par šajā normā noteiktajiem pārkāpumiem Finanšu un kapitāla tirgus komisija ir tiesīga uzlikt soda naudu līdz pieciem miljoniem *euro*, bet atsevišķos gadījumos – pat vairāk.

³⁵ Sk., piem., Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/849 (2015. gada 20. maijs) par to, lai nepieļautu finanšu sistēmas izmantošanu nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai vai teroristu finansēšanai, un ar ko groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) Nr. 684/2012 un atceļ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2005/60/EK un Komisijas Direktīvu 2006/70/EK. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 141/73, 2015, 5. jūn., 58. pants; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/29/EK (2005. gada 11. maijs), kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar ko groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 149/22, 2005, 11. jūn., 13. pants.

³⁶ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143/144 (858/859), 1997, 13. jūn.

³⁷ Par Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi plašāk sk. Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb), 2014, 9.–10. lpp. Pieejams: <http://www.>

bu pārkāpuma raksturs, būtība un piemērojamā soda smagums liek Konkurences padomes darbību lietas izmeklēšanā un atbildības noteikšanā uzlūkot caur krimināltiesiska rakstura prizmu Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. un 7. panta izpratnē. Ievērojot pieteicējai noteiktā soda smagumu, [...] Konkurences padomes naudas sodam un tā noteikšanas procedūrai ir krimināltiesisks raksturs. Tādēļ Konkurences padomes darbības un piemērotais naudas sods ir aplūkojams no attiecīgo vispārējo tiesību principu, tostarp tiesiskās drošības, *ne bis in idem*, samērīguma principa skatpunkta”.³⁸

Valsts pārvaldes iestāžu piemērotajiem sodiem ir ne tikai iepriekš minētā procesuālā dimensija, bet arī materiālo tiesību dimensija. Proti, radot tiesību normas, kas paredz uzlikt sodus, ir jāievēro arī vairākas no tiesiskās noteiktības principa izrietošas prasības. Piemēram, normai, kas nosaka sodu vai to pastiprina, nevar būt atpakaļejošs spēks,³⁹ ja tiesību norma paredz nelabvēlīgas sekas sodītai personai (sodāmības institūts), tad šīm sekām ir jābūt ierobežotām laikā. Latvijas tiesību sistēmā īpaši aktuāls ir bijis jautājums par noilguma institūtu tiem valsts pārvaldes institūciju piemērotajiem sodiem, kuri ir regulēti ārpus Kodeksa.

2. Noilgums kā sodu tiesībām raksturīgs institūts

2016. gadā Saeima izskatīja likumprojektu “Grozījumi Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likumā” (Nr. 523/Lp 12), kur otrajā lasījumā tika izteikts priekšlikums paredzēt noilgumu Finanšu un kapitāla tirgus komisijas piemērotajiem sodiem.⁴⁰ Lai arī šis priekšlikums neguva atbalstu, tas rosināja diskusiju par to, vai un kāds noilguma termiņš Finanšu un kapitāla tirgus komisijas sodiem ir nepieciešams. Šī nelielā epizode no likumdošanas procesa apliecina nepieciešamību apzināties noilguma kā sodu tiesībām raksturīga institūta nozīmi kā likumdošanā,

echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf [aplūkots 2017. gada 3. februārī]; Litvins G., Aperāne K. *Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2011, ISBN 978-9984-854-21-2, 12. lpp.

³⁸ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. 461/2016, 11. punkts, nav publicēts.

³⁹ Šā principa neievērošana bijusi par pamatu, lai Augstākā tiesa atceltu Administratīvās apgabaltiesas spriedumu lietā par disciplinārsoda piemērošanu valsts dienesta attiecībās nodarbinātai personai. Augstākā tiesa atzina, ka arī disciplinārlietā ir jāievēro “sodu noteikšanas princips – tiesību normām, kas pastiprina sodu personai nav atpakaļejoša spēka”. Sk. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 19. marta spriedumu lietā Nr. SKA-27/2015, 5. punktu. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/207794.pdf> [aplūkots 2017. gada 2. februārī].

⁴⁰ Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras 2016. gada 6. aprīļa vēstule Nr. 2016/190 Saeimas Budžeta un finanšu komisijai. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/468C0E7009F3F68BC2257F8E001FCA5A?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 3. februārī].

tā likumu piemērošanā. Jāņem vērā, ka šajā ziņā noilguma neesība un vēlme tādu noteikt nav unikāla. 1974. gadā Eiropas Kopienu Padome pieņēma regulu, kura bija īpaši paredzēta tam, lai noteiktu noilgumu Eiropas Komisijas tiesībām uzlikt sodus par pārkāpumiem transporta un konkurences jomā.⁴¹

Noilguma institūts izriet no tiesiskās noteiktības principa. Noilguma nepieciešamību attiecībā uz valsts pārvaldes institūciju piemērotajiem sodiem ir īpaši uzsvērusi Eiropas Padomes Ministru komiteja, 1991. gada 13. februārī pieņemot rekomendāciju par administratīvām sankcijām.⁴² Šās rekomendācijas 4. princips noteic, ka jebkurai iestāžu rīcībai attiecībā uz pārkāpumu ir jābūt veiktai saprātīgā laikā. Noilguma institūta jēga savulaik skaidrota arī Augstākās tiesas spriedumā, atsaucoties uz profesora Paula Minca (1868–1941) grāmatu “Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa”:⁴³ “Tiesību sodīt valsts parasti ierobežo ar noteiktu termiņu. Juridiskajā literatūrā minēti vismaz divi vērā ņemami noilguma noteikšanas iemesli: 1) procesa bezjēdzība – pēc ilgāka laika paiešanas nav iespējams precīzi noteikt lietas apstākļus, tādēļ “labāk atteikties no soda pretenzijas, nekā demonstrēt savu nespēku”; 2) “nepieciešamība atsvabināt no soda aiz noilguma izriet no tiesību iekšējās tiekšanās pēc noteiktības [...]” Kā būtisku noilguma īpašību var minēt arī to, ka noilgums disciplinē attiecīgo iestāžu amatpersonas un veicina savlaicīgu vainīgo personu saukšanu pie juridiskās atbildības.”⁴⁴

Lai arī noilguma institūta galvenais uzdevums ir veicināt tiesisko noteiktību, noilguma institūta neesība pati par sevi nav uzskatāma par tiesiskās noteiktības vai cilvēktiesībām pretrunā esošu situāciju. Piemēram, Eiropas Savienības tiesa ir atzinusi: “Fakts, ka nav paredzēts noilguma termiņš to pilnvaru īstenošanai, kas ļauj Komisijai konstatēt Kopienu tiesību pārkāpumus, kā tāds nevar būt pretrastisks no tiesiskās drošības principa ievērošanas viedokļa.”⁴⁵ Šo secinājumu tiesa izdarījusi attiecībā uz Eiropas Komisijas tiesībām konstatēt Eiropas Savienības regulas prasību pārkāpumu pēc tam, kad pagājuši regulā noteiktie termiņi attiecīga soda piemērošanai. Līdzīgu secinājumu tiesa izdarīja jau 1970. gadā, kad

⁴¹ Regulation (EEC) No 2988/74 of the Council of 26 November 1974 concerning limitation periods in proceedings and the enforcement of sanctions under the rules of the European Economic Community relating to transport and competition. *Official Journal*, L 319, 29/11/1974.

⁴² Recommendation No. R (91) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Administrative Sanctions. Pieejams: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2011123&SecMode=1&DocId=392992&Usage=2> [aplūkots 2017. gada 3. februārī].

⁴³ Mincs P. *Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, ISBN 9984-671- 91-7, 322.–323. lpp.

⁴⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 2. marta spriedums lietā Nr. SKA-6/2009, 12. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/13099.pdf> [aplūkots 2017. gada 3. februārī].

⁴⁵ Eiropas Savienības tiesas Pirmās instances tiesas 2005. gada 6. oktobra spriedums apvienotajās lietās T-22/02 un T-23/02, 83. punkts. Pieejams: www.curia.europa.eu

Eiropas Savienības tiesību normās vēl nebija noteikts noilguma termiņš Eiropas Komisijas tiesībām uzlikt sodus par konkurences tiesību pārkāpumiem.⁴⁶ Tomēr tas vien, ka noilguma termiņš nav normatīvi noteikts, nenozīmē, ka soda uzlikšanas termiņš ir mūžīgs. Eiropas Savienības tiesa, apkopojot judikatūru Eiropas Savienības tiesību piemērošanas jautājumos attiecībā uz noilgumu, ir atzinusi, ka “tad, ja Savienības likumdevējs nav noteicis noilguma termiņu, tiesiskās noteiktības pamatprasība nepieļauj to, ka administrācija bezgalīgi var atlikt savu pilnvaru istenošanu”.⁴⁷ Tādējādi apstākļos, kad noilguma termiņš tiesību normās nav noteikts, iestādei, lemjot par nepieciešamību uzlikt sodu, ir jāizvērtē, vai soda piemērošana, samērojot to ar pārkāpuma izdarīšanas vai pārtraukšanas laiku un nodarījuma raksturu un sekām rada lielāku labumu ar tiesību normām noteikto interešu aizsardzībai nekā pārkāpēja tiesību uz tiesisko noteiktību aizskārums.

Fakts, ka Latvijā lielākajai daļai no šā raksta 20.–27. atsaucē minētajiem likumiem nav noteikts tajos paredzēto sodu noilguma termiņš, ir izskaidrojams vienīgi ar to, ka šo likumu izstrādes laikā nav apsvērta minēto sodu saistība ar vispārējiem sodu tiesību principiem, jo sevišķi tiesiskās noteiktības principu. Šajā ziņā situācija Latvijā atšķiras no citām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Pārskatot ārvalstu normatīvos aktus, kuri paredz attiecīgās valsts finanšu uzraudzības institūcijas tiesības piemērot sodus, noilguma noteikumi ir atrodami salīdzinoši bieži. Piemēram, Nīderlandes Finanšu uzraudzības likuma 1:87 pantā administratīvā soda piemērošanai par šā likuma pārkāpumiem ir noteikts triju gadu noilguma termiņš.⁴⁸ Čehijas Banku likuma 36.i panta sestā daļa noteic, ka procesu par pārkāpumu var uzsākt ne vēlāk kā gada laikā no pārkāpuma atklāšanas dienas, bet ne vēlāk kā piecu gadu laikā no pārkāpuma izdarīšanas dienas.⁴⁹ Austrijas Banku likumā (99.b pantā) noteiktais noilguma termiņš ir 18 mēneši.⁵⁰ Somijas Finanšu uzraudzības institūcijas likuma 42.a pantā noilgums diferencēts atkarībā no soda smaguma – administratīviem sodiem (juridiskām personām – līdz 100 000 *euro* apmērā) – 5 gadi, bet soda maksājumiem (var sasniegt vairākus

⁴⁶ Sk. Eiropas Kopienų tiesas 1970. gada 15. jūlija sprieduma lietā Nr. 41/69, 17.–21. punktu. Pieejams: www.curia.europa.eu

⁴⁷ Eiropas Savienības Civildienesta tiesas 2014. gada 12. marta spriedums lietā Nr. F-128/12, 50. punkts. Pieejams: www.curia.europa.eu

⁴⁸ Act of 28 September 2006, on rules regarding the financial markets and their supervision. Pieejams: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/brieven/2009/11/16/engelse-vertaling-van-de-wft/act-on-financial-supervision.pdf> [aplūkots 2017. gada 11. februārī].

⁴⁹ Act of 20 December 1991 on Banks. Pieejams: http://www.cnb.cz/en/legislation/acts/download/act_on_banks.pdf [aplūkots 2017. gada 11. februārī].

⁵⁰ Federal Banking Act. Pieejams: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/windingup/200908/annex1_finalcountryreport_at-3-austrian%20banking%20act_en.pdf [aplūkots 2017. gada 11. februārī].

miljonus) – 10 gadi.⁵¹ Vienā no Eiropas Centrālās bankas regulām noteiktais noilguma termiņš soda piemērošanai kredītiestādēm ir 5 gadi.⁵² No šī salīdzinājuma ir redzams, ka noilguma termiņi ir dažādi un ir atkarīgi no dalībvalstu tiesību sistēmu īpatnībām, tostarp no tā, vai attiecīgajās dalībvalstīs pastāv kopēji noteikumi par administratīvajiem sodiem un, ja pastāv, tad vai uz finanšu uzraudzības iestāžu piemērotajiem sodiem šie noteikumi tiek vai netiek attiecināti. Taču pat šis nelielais ieskats apliecina, ka dalībvalstu nacionālajās tiesībās noilgums tiek iekļauts arī valsts pārvaldes sodu regulējumā kā sodu tiesībām raksturīgs princips.

Lai arī noilguma institūta neesība pati par sevi neizslēdz iespēju piemērot sodu, tiesiskās noteiktības interesēs (jo sevišķi no tautsaimniecības dalībnieku skatpunkta) tādu ir svarīgi noteikt tajos gadījumos, kad valsts pārvaldes iestādēm tiek piešķirtas tiesības uzlikt sodus ārpus Kodeksā noteiktās administratīvo sodu sistēmas. Tomēr noilgums nav vienīgais sodu tiesībām kopējais institūts, kura nozīmi vajadzētu apsvērt vai nu likumdošanā vai tiesību piemērošanā. Radot tiesību normas:

- 1) vajadzētu izvairīties no iespējas par vienu un to pašu prettiesisko darbību paredzēt gan iespējas valsts pārvaldes iestādei uzlikt sodu, gan piemērot Krimināllikumā noteiktos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus (*ne bis in idem*);⁵³
- 2) vajadzētu paredzēt termiņu sodāmības dzēšanai, ja sodīšanas fakts rada arī citas nelabvēlīgas sekas (piemēram, tiek ņemts vērā kā atbildību pastiprinošs apstāklis, piemērojot sodu par citiem pārkāpumiem);
- 3) jānodrošina, ka nolēmumu pēc būtības iespējams pārsūdzēt divās tiesu instancēs.⁵⁴

Savukārt sodu piemērošanā ir jāņem vērā princips, ka tiesību normām, kas pasliktina sodītās personas tiesisko situāciju, nav atpakaļejoša spēka,⁵⁵ jāievēro nevainīguma prezumpcija⁵⁶ un jānodrošina citas krimināltiesiska rakstura lietās ievērojamās procesuālās garantijas.⁵⁷

⁵¹ Act of the Financial Supervisory Authority. Pieejams: http://www.fin-fsa.fi/en/Regulation/Legislation/Finnish/Documents/FIVA_Act.pdf [aplūkots 2017. gada 11. februārī].

⁵² Eiropas Centrālās Bankas 2014. gada 16. aprīļa Regula Nr. 468/2014, ar ko izveido vienotā uzraudzības mehānisma pamatstruktūru Eiropas Centrālās bankas sadarbībai ar nacionālajām kompetentajām un norīkotajām iestādēm. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, Nr. L 141/1, 2014, 14. maijs.

⁵³ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7. protokola 4. pants.

⁵⁴ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7. protokola 2. pants.

⁵⁵ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7. panta pirmā daļa.

⁵⁶ Turpat, 6. panta otrā daļa.

⁵⁷ Turpat, 6. panta trešā daļa.

3. Administratīvo sodu tiesības kā tiesību apakšnozare

Šā raksta 1. nodaļā jau tika rakstīts, ka Latvijā kopš 90. gadu vidus pastāv divu veidu sodi, kurus uzliek valsts pārvaldes iestādes: sodi, kuri tiek uzlikti saskaņā ar Kodeksu, un sodi, kuri tiek uzlikti citos likumos noteiktajos gadījumos saskaņā ar šajos likumos un Administratīvā procesa likumā⁵⁸ noteikto vispārējo kārtību. Šo sodu tiesiskajā regulējumā un piemērošanā ir jānodrošina sodu tiesībām raksturīgie materiālo un procesuālo tiesību principi. Ja attiecībā uz pārkāpumiem un sodiem, kuri paredzēti Kodeksā jau daudzas desmitgades, tiek lietoti tādi termini kā “administratīvais pārkāpums”, “administratīvais sods”, “administratīvā atbildība”, tad citos likumos lietotie sodi (“soda naudas”) tikpat kā palikuši bez doktrināras ievēribas. Administratīvo tiesību mācību grāmatā par šiem sodiem rakstīts: “Vairākos likumos ir noteikti administratīvajai atbildībai līdzīgi piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. Tie nav uzskatāmi par administratīviem pārkāpumiem tādēļ, ka nav paredzēti Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā.”⁵⁹ Cita izsmeļošāka vērtējuma par šiem pārkāpumiem un sodiem un to vietu Latvijas tiesību sistēmā vēl nav. Savā ziņā jautājums par to, vai šos ārpus Kodeksa regulētos pārkāpumus un sodus vajadzētu pielīdzināt Kodeksā paredzētajiem pārkāpumiem un sodiem, ir teorētisks, taču šobrīd iecerētās Kodeksa reformas ietvaros (par to tālāk) tam var būt arī praktiska nozīme.

Kodeksā un citos likumos noteiktie pārkāpumi un naudas sodi par tiem atšķiras tikai divos aspektos: apmērā un piemērošanas procedūrā. Taču pēc būtības atšķirības starp šiem sodiem nav. Tādēļ diez vai ir vajadzīgi mēģinājumi meklēt atšķirīgus nosaukumus divām būtībā vienādām parādībām. Latvijas tiesību sistēmā no padomju tiesībām aizgūtais termins “administratīvais pārkāpums” ir organiski iekļāvies un sekmīgi apzīmē tos pārkāpumus, par kuriem sodu var uzlikt valsts pārvaldes iestāde (“administratīvais”). Šobrīd ar terminu “administratīvais pārkāpums” apzīmē tikai Kodeksā un pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētos administratīvos pārkāpumus. Tas izriet no Kodeksa 1. panta otrās daļas (“kodekss nosaka, kāda darbība vai bezdarbība atzīstama par administratīvo pārkāpumu”) un 5. panta (par pašvaldības domes tiesībām paredzēt administratīvo atbildību). Šis termins šobrīd ir nepieciešams, lai uzsvertu, ka Kodeksā ietvertie noteikumi ir attiecināmi tikai uz Kodeksā un pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētajiem pārkāpumiem un sodiem par tiem. Tādēļ juridiskās terminoloģijas aspektā vismaz šobrīd nav pareizi par administratīviem pārkāpumiem dēvēt arī citos likumos paredzētos pārkāpumus, par kuriem sodu var uzlikt valsts

⁵⁸ Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (2551), 2001, 14. nov.

⁵⁹ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 209. lpp.

pārvaldes iestādes. Vienlaikus jāatzīst, ka vismaz šobrīd Latvijas tiesību sistēmā nav zināms cits semantiski piemērotāks termins šo pārkāpumu apzīmēšanai.

Līdzīgi jāteic arī par termina “administratīvais sods” un “administratīvā atbildība” lietojumu. Lai gan arī šie termini normatīvajos aktos tiek lietoti tieši kontekstā ar Kodeksu, pēc būtības tos vismaz tiesību doktrīnas līmenī var attiecināt arī uz citos likumos noteiktajiem sodiem, kurus piemēro valsts pārvaldes iestādes. Vismaz tiesību doktrīnā administratīvo sodu tiesības vajadzētu formulēt kā tiesību normu kopumu, kurš noteic pārkāpumus un attiecīgus sodus par tiem, kurus valsts pārvaldes iestādes ir tiesīgas piemērot privātpersonām. Ņemot vērā šā brīža normatīvo regulējumu, var uzskatīt, ka administratīvo sodu tiesības veido divas daļas:

- 1) Kodeksā un pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētie pārkāpumi un par tiem piemērojamie sodi;
- 2) citos likumos paredzētās mantiskā rakstura sankcijas (naudas sodi), kuras par šo likumu pārkāpumiem ir tiesīgas piemērot attiecīgās valsts pārvaldes iestādes.

Tādējādi pastāv arī divu veidu administratīvie pārkāpumi:

- 1) Kodeksā un pašvaldību saistošajos noteikumos minētie administratīvie pārkāpumi, kuros lietvedība notiek saskaņā ar Kodeksu;
- 2) citos likumos paredzētie administratīvie pārkāpumi, kuros lēmums par soda uzlikšanu tiek pieņemts saskaņā ar Administratīvā procesa likumā un citās tiesību normās paredzēto kārtību.

Šā raksta tapšanas laikā Saeimā trešajam lasījumam tika gatavots Administratīvo pārkāpumu procesa likums,⁶⁰ ar kuru ir paredzēts aizstāt Kodeksu. Viena no būtiskākajām likumprojektā paredzētajām izmaiņām ir t. s. administratīvo pārkāpumu dekodifikācija. Proti, līdz šim Kodeksa sevišķajā daļā paredzētie administratīvo pārkāpumu sastāvi tiks pārcelti uz nozaru likumiem. Šīs reformas kontekstā varētu rasties jautājums par to, vai šobrīd citos likumos paredzētos pārkāpumus arī nevajadzētu iekļaut jaunā likuma sistēmā līdzīgi kā Vācijā, kur arī sodus par finanšu tirgus⁶¹ un konkurences pārkāpumiem⁶² izskata Administratīvo

⁶⁰ Administratīvo pārkāpumu procesa likums. 12. Saeimas likumprojekts. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/WEBRespDocumByNum?OpenView&restrictcategory=16/Lp12|2521> [aplūkots 2017. gada 12. februārī].

⁶¹ Sk., piem., Likumu par vērtspapīru tirdzniecības likuma (Gesetz über den Wertpapierhandel; Securities Trading Act – angļu val.) 39. un turpmākos pantus. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/wphg/BJNR174910994.html#BJNR174910994BJNG000604377> [aplūkots 2017. gada 12. februārī]. Sk. arī Guidelines on the Imposition of Fines in Administrative Offence Proceedings for Breaches of the Provisions of the Securities Trading Act. Pieejams: https://www.bafin.de/SharedDocs/Downloads/EN/Leitfaden/WA/dl_lf_bussgeldleitlinien_2013_en.pdf?__blob=publicationFile [aplūkots 2017. gada 12. februārī].

⁶² Sk. Act against Restraints of Competition (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen) 81. pantu. Pieejams: <http://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Publikation/EN/Others/>

pārkāpumu likumā (*Ordnungswidrigkeitengesetz*)⁶³ noteiktajā kārtībā.⁶⁴ Likumprojektā šobrīd šos pārkāpumus nav paredzēts iekļaut administratīvo pārkāpumu sistēmā. Šādai pieejai ir daži vērā ņemami apsvērumi. Pirmkārt, par atsevišķiem sodiem, kurus ir tiesīga uzlikt Konkurences padome un Finanšu un kapitāla tirgus komisija, un attiecīgajiem pārkāpumiem gadu gaitā ir izveidojusies diezgan stabila administratīvo tiesu prakse. Lietās par Konkurences likuma pārkāpumiem bieži nākas iedziļināties ļoti specifiskos, tieši šai pārkāpumu grupai raksturīgos jautājumos. Šajās lietās ir izveidojusies arī zināma tiesnešu specializācija. Tādēļ pastāv risks, ka, nododot šo lietu izskatīšanas kārtību vispārējās jurisdikcijas tiesām, tiktu apdraudēta gan judikatūras stabilitāte, gan šo lietu izskatīšanas kvalitāte. Otrkārt, dažos no šiem likumiem (piemēram, Konkurences likumā) ir paredzētas arī īpašas normas atsevišķu procesuālu darbību (piemēram, pierādījumu iegūšanai un nodrošināšanai) veikšanai. Treškārt, ievērojot šo lietu izskatīšanas sarežģītību, būtu jāapsver nepieciešamība neattiecināt uz šo lietu izskatīšanu vairākus Administratīvo pārkāpumu procesa likumā ietvertos noteikumus (piemēram, salīdzinoši iso noilguma termiņu un citus procesuālos termiņus).

Tomēr ir arī daži apsvērumi, kādēļ šo lietu izskatīšana (vismaz iestādē) varētu notikt arī Administratīvo pārkāpumu procesa likumā noteiktajā kārtībā. Pirmkārt, procesuālā regulējuma aspektā Administratīvo pārkāpumu procesa likumā paredzētais regulējums dažos aspektos ir piemērotāks (detalizētāks) nekā Administratīvā procesa likumā noteiktais regulējums administratīvo aktu izdošanai. Piemēram, diez vai pastāv racionāls izskaidrojums, kādēļ attiecībā uz sodiem, kurus valsts pārvaldes iestādes šobrīd piemēro ārpus Kodeksa, nevajadzētu piemērot Administratīvo pārkāpumu procesa likuma noteikumus par nevainīguma prezumpciju, pierādīšanas pienākumu un fakta legālo prezumpciju. Otrkārt, tiesību sistēmas skaidrības un pārskatāmības aspektā racionāli ir veidot uz kopējiem principiem balstītu administratīvo sodu sistēmu, ievērojot, ka visus administratīvos sodus piemēro valsts pārvaldes institūcijas un tajos ir jāievēro krimināltiesiska rakstura lietām raksturīgie materiālo un procesuālo tiesību principi.

GWB.pdf?_blob=publicationFile&v=3 [aplūkots 2017. gada 12. februārī].

⁶³ Ordnungswidrigkeitengesetz. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/owig_1968/ [aplūkots 2017. gada 12. februārī].

⁶⁴ Vācijā administratīvo pārkāpumu regulējuma sistēma ir līdzīga, kādu paredzēts veidot ar Administratīvo pārkāpumu procesa likumu. Proti, lielākā daļa no administratīvo pārkāpumu sastāvjiem ir iekļauti nevis Vācijas Administratīvo pārkāpumu likumā, bet gan citos likumos. Sk., piem., Bohnert J. *Ordnungswidrigkeitenrecht. 4. Auflage*. München: Verlag C. H. Beck, 2010, ISBN 978-3-406-60556-7, S.1-3; Kleszczewski D. *Ordnungswidrigkeitenrecht*. München: Verlag Franz Vahlen, 2010, ISBN 978-3-8006-4066-9, S. 3–4.

Nobeigums

1. Latvijas tiesību sistēmā jau vairāk nekā 20 gadus pastāv divi sodu veidi, kurus uzliek valsts pārvaldes iestādes:
 - 1) sodi, kas tiek uzlikti saskaņā ar Kodeksu par Kodeksā un pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētajiem administratīvajiem pārkāpumiem;
 - 2) citi 20 likumos noteiktie sodi, kurus saskaņā ar Administratīvā procesa likumā noteikto kārtību, izdodot administratīvu aktu, uzliek astoņas valsts pārvaldes iestādes par šo likumu pārkāpumiem. Lai arī vairums no šiem sodiem (“soda naudām”) terminoloģiski tiek nošķirti no Kodeksā paredzētajiem naudas sodiem, pēc būtības atšķirību starp šiem sodiem nav.
2. Administratīvo sodu tiesiskajā reglamentācijā un piemērošanā ir jāievēro no Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izrietošās prasības attiecībā uz krimināltiesiska rakstura lietu izskatīšanu, kā arī citi sodu tiesībām raksturīgi materiālo un procesuālo tiesību principi. Viens no šādiem institūtiem ir noilguma institūts, kuru būtu ieteicams ietvert visos gadījumos, kad valsts pārvaldei tiek piešķirtas tiesības uzlikt sodus.
3. Respektējot šo sodu pašreizējo atšķirīgo piemērošanas kārtību, vismaz tiesību doktrīnā tos vajadzētu izkopt kā piederīgus administratīvo sodu tiesībām kā atsevišķai administratīvo tiesību apakšnozarei, kas savukārt veido daļu no t. s. sodu tiesībām.

Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem¹

Edvīns Danovskis

Ievads

Šajā pētījumā atspoguļota tiesu prakse par juridiskās personas un tās valdes locekļu administratīvo atbildību. Pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai juridiskas personas un tās valdes locekļa administratīvās atbildības regulējums Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – Kodekss) ir pietiekams un vai tā piemērošana tiesās ir konsekventa.

Pētījumā izmantotie tiesu nolēmumi atlasīti sadarbībā ar Augstākās tiesas Judikatūras nodaļu, kura nolēmumu atlasīti veica pēc vairākiem kritērijiem. Vispirms atlasīti tiesu nolēmumi administratīvo pārkāpumu lietās. Meklēti tika gan spriedumi, gan lēmumi. Nolēmumi atlasīti par laikposmu no 2013. gada 1. janvāra līdz 2015. gada 1. augustam. Tiesu prakse par agrāku periodu saistībā ar administratīvās atbildības piemērošanu juridiskai personai tika atlasīta un analizēta citas publikācijas ietvaros.² Tiesu nolēmumu atlasē izmantoti atslēgvārdi, kuri, visticamāk, būtu pieminēti nolēmumā, kurā būtu risināti problemātiski jautājumi saistībā ar administratīvās atbildības piemērošanu juridiskai personai vai tās valdes loceklim. Lai atlasītu tiesu nolēmumus par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskai personai, par meklēšanas kritēriju tika izmantots Kodeksa 14.¹ panta pirmais teikums (“Šajā kodeksā un pašvaldību domju izdotajos saistošajos noteikumos īpaši paredzētajos gadījumos par administratīvajiem pārkāpumiem pie atbildības ir saucamas juridiskās personas.”), uz kuru tiesas parasti

¹ Pirmpublicācija: Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 373.–381. lpp.

² Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 53.–60. lpp.

atsaucas, ja nepieciešams īpaši pamatot administratīvās atbildības piemērošanu juridiskai personai. Saskaņā ar šo meklēšanas kritēriju tika atlasīti 26 nolēmumi. Šis meklēšanas kritērijs, protams, nevar palīdzēt atlasīt visus nolēmumus, kuros administratīvais sods piemērots juridiskai personai. Lai pārbaudītu, vai tiesu praksē konstatējumi gadījumi, kad juridiska persona administratīvo pārkāpumu procesa laikā reorganizēta vai likvidēta un tādēļ nepieciešams risināt iespējamu administratīvā soda attiecināmību uz tiesību subjektu, kurš pārņēmis juridiskās personas saistības, izmantoti attiecīgi atslēgvārdi, pēc kuriem atlasīti 36 nolēmumi, taču šis problēmas izpētē neviens no tiem nebija izmantojams, jo atslēgvārdu pieminēšanai nolēmumos bija gadījuma raksturs. Savukārt tiesu nolēmumi par administratīvās atbildības piemērošanu valdes locekļiem tika meklēti, izmantojot vārdus “valdes loceklis”. Pēc šī kritērija tika atlasīti 996 ieraksti, tādēļ lietderības dēļ tika izmantoti tikai pēdējie 100 nolēmumi. Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas atlasītos nolēmumus tālāk apstrādāja LU Juridiskās fakultātes maģistrants Jānis Priekulis, kurš izlasīja visus nolēmumus un atlasīja šim pētījumam izmantojamus. Viņa rūpīgais darbs ir atvieglojis šā pētījuma tapšanu un pelnījis uzslavu.

Sākotnēji pētījumu bija iecerēts veikt kā tiesu prakses apkopojumu, taču, pārskatot tiesu nolēmumus, jāatzīst, ka lielākajā daļā no tiem nav atrodamas būtiskas ar administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem saistītas problēmas. Tādēļ pētījums izklāstīts klasiska raksta formā un apjomā, pieminot tikai tos nolēmumus, kuri izmantojami kā uzskatāmi piemēri, kā arī norādot uz dažiem kļūdainiem tiesu spriedumiem. Šis raksts ir tikai viens no vairākiem valsts pētījumu programmas ECOSOC-LV projekta “Ilgtspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas modeļa izstrāde” ietvaros veicamiem pasākumiem, lai paaugstinātu tiesisko noteiktību un efektivitāti, piemērojot administratīvo atbildību par tautsaimniecībā kaitīgiem pārkāpumiem.

1. Juridiska persona kā administratīvā pārkāpuma subjekts

Kodeksa 14.¹ pants noteic, ka “šajā kodeksā un pašvaldību domju izdotajos saistošajos noteikumos īpaši paredzētajos gadījumos par administratīvajiem pārkāpumiem pie atbildības ir saucamas juridiskās personas. Personas, kuras veic komercdarbību, bet nav juridiskās personas, par administratīvajiem pārkāpumiem atbild tāpat kā juridiskās personas”. Tātad juridiska persona var būt administratīvā pārkāpuma subjekts tikai tad, ja soda piemērošana juridiskai personai tieši noteikta administratīvā pārkāpuma sankcijā. Savukārt tos gadījumus, kad administratīvā pārkāpuma sankcijā juridiska persona paredzēta kā administratīvās atbildības subjekts, var iedalīt divās grupās:

- 1) juridiska persona ir administratīvā pārkāpuma subjekts tādēļ, ka uz juridisko personu var attiecināt citā normatīvajā aktā noteiktu pienākumu, par kura pārkāpšanu paredzēta administratīvā atbildība;
- 2) juridiskā persona kā administratīvā pārkāpuma subjekts ir noteikta par tādu pārkāpumu, ko tā pēc savas būtības nevar paveikt, taču administratīvais pārkāpums izdarīts juridiskas personas interesēs.³

Pirmais gadījums ir vienkāršs – juridisku personu kā pārkāpuma subjektu ir viegli identificēt, jo tā nav pildījusi kādu uz juridisku personu attiecināmu pienākumu. Piemēram, nav noslēgusi rakstveida darba līgumu ar darbinieku, nav pienācīgā kārtībā uzturējusi tai piederošu īpašumu, nav pienācīgi norādījusi preces cenu u. tml. Šajos gadījumos tiesu praksē nav atrodami nolēmumi, kuros būtu problemātiski identificēt administratīvās atbildības subjektu. Nav nozīmes juridiskas personas iebildumiem, ka pārkāpums noticis tās darbinieku nolaidības dēļ. Piemēram, lietā, kurā juridiska persona sodīta par neregulāru autopārvadājumu veikšanu bez rakstveidā noslēgta pārvadājuma līguma, tiesa atzina par nepamatotu juridiskās personas iebildumu, ka tā nevarot atbildēt par sava darbinieka – transportlīdzekļa vadītāja – neizdarību: “Attiecībā uz SIA [...] argumentu par to, ka transportlīdzekļa vadītājam tika izsniegta instrukcija par darba pienākumiem un SIA [...] nevar atbildēt par tās neievērošanu, tiesa norāda, ka gadījumā, ja SIA [...] bija devusi instrukcijas transportlīdzekļa vadītājiem, bet viņi tās nebija ievērojuši, tas neizslēdz SIA [...] administratīvo atbildību konkrētajā gadījumā.”⁴

Turpretim otrs gadījums ir sarežģītāks. Tā kā šādu pārkāpumu iespējams paveikt tikai ar fiziskas personas darbību un pārkāpuma sankcijā ir paredzēta iespēja administratīvo atbildību piemērot gan fiziskai, gan juridiskai personai, tad ir nepieciešams noskaidrot, vai par pārkāpumu sodīt fizisku vai juridisku personu. Jau iepriekš, izpētot tiesu praksi par laiku no 2008. līdz 2013. gadam, secināts, ka būtisku problēmu noteikt pareizo administratīvās atbildības subjektu nav.⁵ Tiesu praksē tiek izmantota doktrīnā izstrādātā tēze, ka priekšnoteikums, lai uz juridisku personu attiecinātu tās darbinieka vai pārstāvja darbību, ir fakts, ka juridiska persona ir devusi darbiniekam vai pārstāvim rīkojumu veikt pārkāpumu vai ka pārkāpums ir izdarīts juridiskas personas interesēs. Lai noskaidrotu, vai pārkāpums ir izdarīts juridiskas personas interesēs, nepieciešams vērtēt lietā konstatētos faktus, jo sevišķi netiešos pierādījumus. Lai piemērotu administratīvo atbildību juridiskai personai, parasti nepietiek konstatēt, ka pārkāpums izdarīts ar

³ Plašāk sk. Danovskis E. Administratīvās atbildības regulējuma konceptuālās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 20 (667), 2011, 17. maijs, 9. lpp.

⁴ Ventpils tiesas 2015. gada 8. jūnija spriedums lietā Nr. 140010515, nav publicēts.

⁵ Sk. Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 56.–58. lpp.

juridiskai personai piederošiem rīkiem vai līdzekļiem vai ka pārkāpumu izdarījis juridiskās personas darbinieks.⁶

Tiesu praksē pēdējos divos gados atrodamas vien nedaudzas, taču problēmu uzskatāmi raksturojošas lietas, kurās ir īpaši vērtēts, vai administratīvā pārkāpuma subjekts ir fiziska vai juridiska persona. Viena no tām ir lieta, kurā administratīvais sods uzlikts juridiskai personai par to, ka juridiskās personas darbinieks ar juridiskai personai piederošo kravas auto izgāza atkritumus neatļautā vietā – netālu no Lielupes. Lēmumu par soda uzlikšanu SIA pārsūdzēja, norādot šādus argumentus:

- 1) darbinieks esot paskaidrojis, ka būvgružu atkritumu izbēršanu veicis patstāvīgi, bez SIA vadības ziņas vai norādījumiem;
- 2) automašīna darbiniekam bija nodota patapinājumā, līdz ar to uzņēmums nevarēja zināt un novērst darbinieka paveikto;
- 3) SIA rīcībā nav informācijas, kurai personai piederošus atkritumus darbinieks ir izbēris;
- 4) nav saprotams, kāda ir SIA saistība ar šo pārkāpumu.

Gan augstāka iestāde, gan tiesa šos SIA argumentus atzina par nepamatotiem, jo lietā tika konstatēts, ka SIA nodarbojas ar atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumiem, pārkāpumu izdarīja SIA darbinieks ar tai piederošu transportlīdzekli. Līdz ar to tiesai neradās šaubas, ka pārkāpums tika izdarīts SIA uzdevumā.⁷

Citā lietā administratīvais sods tika uzlikts kādai SIA par to, ka tās darbinieki autoceļa nodalījuma joslā bez saskaņošanas ar VAS “Latvijas Valsts ceļi” bija izveidojuši kokmateriālu krautuvi. Tādējādi tika izdarīts Kodeksa 140. panta trešajā daļā paredzētais administratīvais pārkāpums (ceļu zemes nodalījuma joslas piegružošana vai piesārņošana, kā arī materiālu vai priekšmetu novietošana ceļu zemes nodalījuma joslā bez valsts ceļu dienesta vai autoceļa īpašnieka (pārvaldītāja) atļaujas), par kura izdarīšanu administratīvā atbildība paredzēta fiziskai vai juridiskai personai. Paskaidrojumos tiesai iestāde norādīja, ka šaubījusies, vai sodu uzlikt SIA vai tās valdes loceklim, jo “zinot, kā tiek organizēts darbs šajā kokmateriālu sagatavošanas uzņēmumā, pie administratīvās atbildības varēja saukt vienīgo SIA [...] valdes locekli [...], kurš organizē kokmateriālu uzglabāšanu, pārstrādi, dod uzdevumus darbiniekiem par atsevišķu darbu veikšanu”.⁸ Taču iestāde sodu tomēr uzlika tikai SIA. Šādu lēmumu par pareizu atzina arī tiesa, jo “lietā tika konstatēts, ka pārkāpums ir SIA [...] veiktās komercdarbības [...] rezultāts vai

⁶ Sk. Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 58. lpp.

⁷ Sk. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2014. gada 28. augusta spriedumu lietā Nr. 128017514, nav publicēts.

⁸ Sk. Rīgas rajona tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedumu lietā Nr. 133019115, 5. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/227011.pdf>

sekas. Kā arī nav strīda par to, ka pārkāpuma vieta ir blakus teritorija SIA [...] nekustamajam īpašumam [...]”.⁹

Tātad fiziskas personas darbības attiecināšana uz juridisku personu šobrīd ir faktu novērtēšanas jautājums. Svarīgi, ka tiesas apzinās nepieciešamību konstatēt saikni starp fiziskas personas darbību un juridisku personu. Jāatgādina, ka daudz precīzāks un uzskatāmāks juridiskas personas administratīvās atbildības regulējums nekā Kodeksa 14.¹ pants ir Administratīvo pārkāpumu procesa likumprojektā ietvertais 8. pants.¹⁰ Šis pants rada skaidru priekšstatu gan par gadījumiem, kad juridiskai personai tiek piemērota administratīvā atbildība, gan par apsvērumiem, kas jāvērtē, konstatējot fiziskas personas darbību saistību ar juridiskas personas interesēm. Ņemot vērā, ka Administratīvo pārkāpumu procesa likumprojektā iekļautais 8. pants precīzāk formulē juridiskas personas administratīvās atbildības priekšnoteikumus, šo pantu jau šobrīd kā atskaites punktu var izmantot arī tiesas nolēmumu taisīšanā.

2. Soda uzlikšana gan fiziskai, gan juridiskai personai

Tiesību doktrīnā agrāk tika aktualizēts jautājums, vai un kuros gadījumos administratīvo sodu par vienu un to pašu pārkāpumu var uzlikt gan fiziskai, gan juridiskai personai kā pārkāpuma līdzizdarītājiem.¹¹ Šī problēma ir aktuāla tikai tad, ja pārkāpumu izdara fiziska persona juridiskas personas interesēs. Atbilde uz šo jautājumu nav bijusi kategoriska, vien norādot, ka nebūtu taisnīgi aprobežoties

⁹ Sk. Rīgas rajona tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedumu lietā Nr. 133019115, 14. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/227011.pdf>

¹⁰ Administratīvo pārkāpumu procesa likuma 8. panta pirmā daļa: “Par likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētu administratīvo pārkāpumu juridiskajai personai piemēro administratīvo atbildību, ja juridiskā persona nav pildījusi vai ir nepienācīgi pildījusi kādu uz juridisko personu attiecināmu pienākumu, par kura nepildīšanu vai nepienācīgu pildīšanu likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos ir paredzēta administratīvā atbildība juridiskajai personai, vai ja pārkāpumu juridiskās personas interesēs, šis personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona, rīkodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis:

- 1) balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā;
- 2) balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā;
- 3) īstenodama kontroli juridiskās personas ietvaros.” Sk. Administratīvo pārkāpumu procesa likums.

Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/8F85FC1AE272C759C2257D8E004788AD?OpenDocument> [aplūkots 2016. gada 13. martā].

¹¹ Sk. Krastiņš U. Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās: *Grām.: Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi. 1998–2008*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 98. lpp.; Danovskis E. Administratīvās atbildības regulējuma konceptuālās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 20(667), 2011, 17. maijs.

tikai ar juridiskas personas sodīšanu,¹² jo tieši fiziska persona ir administratīvā pārkāpuma tiešais izdarītājs.¹³ Tomēr prakse rāda, ka soda uzlikšana gan fiziskai, gan juridiskai personai ir retums. Vienīgā lietu kategorija, kurā šī problēma ir bijusi aktuāla, ir lietas par kravu pārvadāšanas noteikumu pārkāpumiem (Kodeksa 149.³³ pants un citi pārkāpumi pārvadājumu jomā, kuros ietverts šāds subjektu nošķīrums), jo šajā pantā ir īpaši diferencēti pārkāpumi, par kuriem sodu uzliek tikai transportlīdzekļa vadītājam, un pārkāpumi, par kuriem sodu uzliek gan transportlīdzekļa vadītājam, gan kravas pārvadātājam (parasti – juridiskai personai). Augstākā tiesa savulaik ir atzinusi, ka “atbildība par šo noteikumu pārkāpumiem ir jāuzņemas ne tikai transportlīdzekļa vadītājam kā pārkāpuma tiešajam izdarītājam, bet arī personām, kuru uzdevumā viņš rīkojas. Likumdevēja mērķis netiktu sasniegts arī tādā gadījumā, ja pie atbildības būtu saucams tikai kravas pārvadātājs vai nosūtītājs, jo, kā jau minēts, atbildība par kravas pārvadāšanas noteikumu pārkāpumiem vienlīdz ir jāuzņemas arī transportlīdzekļa vadītājam”.¹⁴ Šis secinājums ir ievērots arī citās lietās, kurās sods par kravas pārvadājumu noteikumu neievērošanu piemērots gan transportlīdzekļa vadītājam, gan juridiskajai personai. Parasti šajās lietās tieši juridiskā persona iebilst pret soda piemērošanu tai. Uz šādu iebildumu tiesa ir norādījusi, ka “sūdzības iesniedzēja ir atbildīga par savu darbinieku darba organizāciju un sūdzības iesniedzējai ir pienākums sasniegt mērķi, lai viņas pakļautībā esošie darbinieki ievērotu normatīvos aktus, jo transportlīdzekļa vadītājs darbojas sūdzības iesniedzējas vārdā un uzdevumā”.¹⁵

Citos gadījumos, kad fiziska persona izdara pārkāpumu juridiskas personas interesēs un likums paredz, ka administratīvā pārkāpuma subjekts ir gan fiziska, gan juridiska persona, tad fiziska persona šādās lietās parasti ir nevis patstāvīgs administratīvā pārkāpuma izdarītājs, bet gan juridiskas personas pārstāvis (parasti – darbinieks), kurš pārkāpumu izdara, pildot juridiskas personas uzdevumus nodarbinātības attiecību ietvaros. Šādos gadījumos fiziskai personai nav patstāvīgas gribas un ierosmes izdarīt pārkāpumu. Iespēja un ierosme izdarīt pārkāpumu rodas tieši tādēļ, ka fiziska persona ir nodarbinātības attiecībās ar juridisku personu. Piemēram, iepriekš minētajā lietā par būvgružu nelikumīgu izbēršanu fiziskai personai iespēja izdarīt šādu pārkāpumu radās tādēļ, ka šī fiziskā persona bija juridiskas personas darbinieks, tai bija uzticēts kravas auto un, visticamāk, arī

¹² Krastiņš U. Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās: *Grām.: Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi. 1998–2008.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 98. lpp.

¹³ Danovskis E. Administratīvās atbildības regulējuma konceptuālās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 20(667), 2011, 17. maijs.

¹⁴ Augstākās tiesas 2009. gada 5. marta spriedums lietā Nr. SKA-19/2009. Pieejams: <https://tiesas.lv/nolemumi/pdf/13098.pdf>

¹⁵ Rīgas apgabaltiesas 2014. gada 28. augusta spriedums lietā Nr. 133065813. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/183681.pdf>

uzdevums no būvgružiem atbrīvoties. Tādēļ arī šādos gadījumos ir pamatoti sodīt tikai juridisku personu, jo tieši juridiskās personas darbības dēļ (arī nenodrošinot pienācīgu kontroli pār padotajiem) pārkāpums ir noticis.

Turpretim var būt gadījumi, kad fizisku personu var uzskatīt par administratīvā pārkāpuma līdzizdarītāju un sodīt gan fizisku personu, gan juridisku personu. Tāda situācija veidojas, ja fiziskai personai ir konstatējama patstāvīga interese izdarīt pārkāpumu. Piemēram, juridiska persona samaksā kādai fiziskai personai par to, ka tā patvaļīgi nocirtis aizsargājama koku. Kodeksa 67. panta otrā daļa paredz, ka šā pārkāpuma subjekts var būt gan fiziska, gan juridiska persona. Šādā gadījumā par pārkāpuma izdarītāju var uzskatīt gan fizisku, gan juridisku personu, jo labumu no šā pārkāpuma gūst abi līdzizdarītāji.

Diez vai iepriekš minētie gadījumi ir jāapraksta likumā, jo lielākoties administratīvais sods visnotaļ pamatoti tiek uzlikts tikai juridiskai personai. Tādēļ iepriekš minēto situāciju izklāstu var izmantot tikai kā pieturas punktus tajās reālās lietās, kad fiziska persona un juridiska persona ir divi patstāvīgi administratīvā pārkāpuma subjekti – līdzizdarītāji.

3. Kļūdas tiesu nolēmumos, kuros administratīvais sods uzlikts juridiskai personai

Acīmredzami kļūdainu nolēmumu par administratīvā soda uzlikšanu juridiskai personai ir maz, taču šo kļūdu apzināšana var palīdzēt novērst to atkārtošānu citās lietās:

- 1) iestāde piemērojusi administratīvo sodu pašvaldības domei, un tiesa šo lēmumu atzinusi par tiesisku.¹⁶ Šāds iestādes lēmums un tiesas spriedums ir prettiesisks, jo publisko tiesību juridiskā persona un tās iestāde nav administratīvās atbildības subjekts;¹⁷
- 2) sods uzlikts SIA filiālei.¹⁸ Filiāle nav tiesību subjekts, bet gan juridiskas personas organizatoriska vienība. Tādēļ sods uzliekams nevis filiālei, bet gan SIA;
- 3) Patērētāju tiesību aizsardzības centrs uzlika administratīvo sodu individuālajam komersantam, piemērojot sodu saskaņā ar juridiskai personai noteikto sankciju. Rajona tiesa šo lēmumu atcēla, kļūdaini uzskatot, ka individuālajam komersantam sods bija uzliekams kā fiziskai personai. Šo

¹⁶ Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. 133030512, nav publicēts.

¹⁷ Sk. plašāk Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 54.–56. lpp.

¹⁸ Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 12. marta spriedums lietā Nr. P129108212, nav publicēts.

rajona tiesas kļūdu laboja apelācijas instances tiesa, pareizi atsaucoties uz Kodeksa 14.¹ pantu, kurš noteic, ka “personas, kuras veic komercdarbību, bet nav juridiskās personas, par administratīvajiem pārkāpumiem atbild tāpat kā juridiskās personas”.¹⁹ Šādas personas ir individuāli komersanti, zemnieku un zvejnieku saimniecības, kā arī Komerclikumā minētās personālsabiedrības (pilnsabiedrības un komandītsabiedrības);

- 4) sods nepamatoti uzlikts fiziskai personai sankcijas ietvaros, kāda paredzēta juridiskai personai. Fiziska persona “kā juridiskā persona” sodīta par to, ka tai piederoša jahta bez atļaujas izmantota pasažieru pārvadājumiem.²⁰ Šajā gadījumā uz fizisko personu kļūdaini attiecināts Kodeksa 14.¹ panta otrais teikums (“Personas, kuras veic komercdarbību, bet nav juridiskās personas, par administratīvajiem pārkāpumiem atbild tāpat kā juridiskās personas.”), jo šās normas izpratnē ar personām, kuras veic komercdarbību, bet nav juridiskās personas, ir saprotamas likumā paredzētās fiziskās personas un to apvienības (sk. iepriekšējo punktu), nevis jebkura persona, kura kaut ko pērk, pārdod vai sniedz pakalpojumus;
- 5) reti, tomēr konstatējami gadījumi, kad tiesa nepamana, ka juridiska persona vispār nevar būt pārkāpuma subjekts (sankcijā nav tieši noteikts, ka sodu uzliek juridiskai personai). Šādu rajona tiesas kļūdu konstatējusi apelācijas instances tiesa.²¹

4. Valdes loceklis kā administratīvā pārkāpuma subjekts

Kopš Kodeksa vairāku pantu sankcijās kā administratīvā pārkāpuma subjekts īpaši paredzēts valdes loceklis, pieņemti vairāk nekā 30 tiesu spriedumi, kuros vērtēta soda piemērošana valdes loceklim. Dažos no šiem spriedumiem risinātas problēmas, kuras var būt nozīmīgas arī citās lietās, kurās sodu var piemērot valdes loceklim. Tās ir šādas:

- 1) administratīvā soda piemērošana, ja valdes locekļi ir vairāki;
- 2) administratīvā soda piemērošana par ilgstošu pārkāpumu, ja pārkāpuma izdarīšanas periodā mainījušies valdes locekļi.

Ja juridiskajai personai ir vairāki valdes locekļi, tad šās problēmas risinājums ietverts 11. Saeimas likumprojekta Nr. 166/Lp11 anotācijā: “Ja kontrolējošās iestādes konstatē pārkāpumu, par kuru sods ir jāpiemēro valdes loceklim, tad sods tiek uzlikts katram komercsabiedrības valdes loceklim. Tikai gadījumos, kad statūtos vai komersanta iekšējā normatīvajā aktā ir noteikta konkrēti nodalīta valdes

¹⁹ Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 12. jūlija spriedums lietā Nr. A420288413, nav publicēts.

²⁰ Rīgas apgabaltiesas 2014. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. 124033513, nav publicēts.

²¹ Latgales apgabaltiesas 2013. gada 9. jūlija spriedums lietā Nr. 126018312, nav publicēts.

locekļu kompetence un ir iespējams pierādīt, ka pārkāpuma izdarīšanā ir vainīgs konkrēts valdes loceklis, sodu uzliek tam valdes loceklim (vai locekļiem).”²² No tiesu spriedumiem nevar izdarīt precīzus secinājumus par to, cik daudzos gadījumos iestādes administratīvos sodus uzlikušas tikai vienam valdes loceklim, ja juridiskajai personai bijuši vairāki valdes locekļi. Tas tādēļ, ka administratīvā pārkāpuma lieta tiek ierosināta pret katru valdes locekli atsevišķi. Tikai dažos spriedumos norādīts, ka administratīvais sods uzlikts arī citiem valdes locekļiem. Tomēr no šiem spriedumiem izriet, ka tiesu praksē likumprojektā norādītā tēze tiek īstenota konsekventi.

Piemēram, valdes loceklis, pārsūdzot lēmumu par soda uzlikšanu, norādīja, ka vajadzēja sodīt arī otru valdes locekli. Tiesa norādīja, ka šis arguments nav patiess, jo administratīvais sods uzlikts arī otram valdes loceklim. Turklāt apsvērumam, ka sods nav uzlikts citam valdes loceklim, nav juridiskas nozīmes.²³ Šis apsvēruma ir pareizs, jo persona nevar atsaukties uz apstākli, ka sodu vajadzēja uzlikt arī citām personām. Proti, no vienlīdzības principa neizriet tiesības atsaukties uz salīdzinājumu situāciju, kura ir prettiesiska.²⁴ Šajā lietā tiesa arī norādīja, ka nav konstatēti apstākļi, kas liecinātu par iepriekšēju pienākumu sadalījumu starp valdes locekļiem.

Vairāki vienas un tās pašas juridiskās personas valdes locekļi tikuši sodīti arī par gada pārskata neiesniegšanu likumā noteiktajā termiņā. No tiesas sprieduma redzams, ka sods piemērots četriem no pieciem juridiskās personas valdes locekļiem. Šajā lietā viens no valdes locekļiem izvirzīja argumentu, ka par vienu no to pašu pārkāpumu sodot vairākus valdes locekļus, tiek pārkāpts dubultās sodīšanas aizlieguma princips. Tiesa šo argumentu, protams, atzina par nepamatotu, jo dubultās sodīšanas aizlieguma princips attiecas uz situāciju, kurā viena persona tiek vairākkārt sodīta par vienu un to pašu pārkāpumu.²⁵ Taču šajā gadījumā visi valdes locekļi uzskatāmi par pārkāpuma līdzizdarītājiem. Arī citā lietā viens no diviem valdes locekļiem pārsūdzējis lēmumu par soda uzlikšanu, norādot šādu apsvērumu: “VID rīkojies prettiesiski, jo administratīvais sods ir uzlikts katram valdes loceklim atsevišķi dubultā apmērā par vienu VID konstatēto pārkāpumu un par vienu iespējamo administratīvo pārkāpumu uzsāktas divas atsevišķas

²² Likumprojekta “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/92FB4E4736BD11C8C2257967003F3352?OpenDocument> [aplūkots 2016. gada 20. februārī].

²³ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. 132030714, nav pieejams.

²⁴ Sk., piem., Levits E. Satversmes 91. panta komentārs. *Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības.* Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 92. lpp.

²⁵ Kurzemes apgabaltiesas 2015. gada 14. maija spriedums lietā Nr. 140010314. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/215436.pdf>

administratīvā pārkāpuma lietas. A. T. norādījis, ka, pierādot valdes locekļa vainu, VID bija jāuzsāk viena administratīvā lieta un sankcija par likumpārkāpumu jāpiemēro solidāri visiem valdes locekļiem. Minētais esot būtisks procesuāls pārkāpums.”²⁶ Tiesa šo apsvērumu atzina par nepamatotu: “Atbilstoši Komerclikuma 221. panta pirmajai daļai, kur noteikts, ka valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību, likumīgi pie administratīvās atbildības saukts SIA [...] valdes loceklis A. T., jo atbildība par minētā pienākuma nepildīšanu iestājas sabiedrības valdei, nevis kādam no vairākiem valdes locekļiem, kā uz to norāda sūdzības iesniedzējs. Tā kā lietā nav strīds par to, ka SIA [...] nav iesniegusi gada pārskatu ar zvērīnāta revidenta ziņojuma norakstu [...], tad par šo pārkāpumu ir atbildīgi visi sabiedrības valdes locekļi, tas ir, gan I. S., gan A. T. Izņēmums pieļaujams, ja statūtos būtu nodalīta valdes locekļu atbildība, bet tiesa šādus izņēmuma apstākļus nekonstatē.”²⁷

Ja pārkāpums, par kuru valdes loceklim paredzēts administratīvs sods, ir ilgstošs, un brīdī, kad iestāde uzsāk administratīvo pārkāpumu lietvedību, valdes loceklis savu amatu ir zaudējis, tas nav šķērslis, lai viņam piemērotu administratīvo sodu. To atzinusi arī tiesa, noraidot pieteicēja argumentu, ka viņam vairs nav piemērojams administratīvais sods par maksātnespējas pieteikuma neiesniegšanu sakarā ar to, ka viņš vairs nav valdes loceklis.²⁸

Nobeigums

1. Administratīvās atbildības regulējums attiecībā uz juridiskām personām ir pilnveidojams atbilstoši normai, kāda ietverta Administratīvo pārkāpumu likumprojekta 8. pantā. Šajā normā ietvertos kritērijus jau šobrīd ieteicams izmantot tiesu praksē, kad nepieciešams konstatēt fiziskas personas darbības attiecināmību uz juridisku personu.
2. Ja fiziska persona izdara administratīvu pārkāpumu juridiskas personas interesēs un attiecīgā administratīvā pārkāpuma sankcija paredz, ka subjekts var būt gan fiziska, gan juridiska persona, administratīvais sods parasti uzliekams tikai juridiskai personai. Izņēmums ir atsevišķi Kodeksā paredzētie pārkāpumi autopārvaldījumu jomā, kā arī gadījumi, kad fiziska persona pārkāpumu izdarījusi pēc juridiskas personas pasūtījuma un gūst no pārkāpuma patstāvīgu labumu.

²⁶ Cēsu rajona tiesas 2015. gada 28. maija spriedums lietā Nr. 111008415. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/222038.pdf>

²⁷ Turpat.

²⁸ Cēsu rajona tiesas 2015. gada 25. marta spriedums lietā Nr. 111004015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/213132.pdf>

3. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu valdes locekļiem ir samērā konsekventa. Ja administratīvais pārkāpums ir ilgstošs (piemēram, nav iesniegts gada pārskats) un tā izdarīšanas laikā valdes locekļi nomainās, tad administratīvo atbildību ir iespējams piemērot gan bijušajam, gan esošajam valdes loceklim, ja vien pēdējam bijis pietiekams laiks pārkāpumu novērst un ja vien pirmais nevar atsaukties uz administratīvās lietas ierosināšanas noilgumu.

Juridisko personu administratīvā atbildība Latvijā: problēmas un pilnveidošanas iespējas

Edvīns Danovskis

Ievads

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā radās liels skaits jauna veida juridisko personu – privāto tiesību juridiskās personas. Padomju okupācijas periodā juridiskas personas netika šķirtas privāto tiesību un publisko tiesību juridiskajās personās. Tā kā juridiskās personas tieši vai pastarpināti izveidoja valsts orgāni, par tiesību pārkāpumiem tās sodīt nebija paredzēts. Pie atbildības tika sauktas šo organizāciju amatpersonas. Taču citādi bija ar privāto tiesību juridiskajām personām, kuras tirgus ekonomikas apstākļos kļuva par galvenajiem tautsaimniecības dalībniekiem. Rodoties aizvien jaunām tiesību normām, kas regulēja šo juridisko personu darbību, aizvien aktuālāks kļuva jautājums – kā panākt, ka šīs tiesību normas tiek ievērotas? Ierastā atbilde: jāparedz sankcijas.

Viens no pirmajiem normatīvajiem aktiem, kurā privāto tiesību juridiskajai personai noteikta administratīvā atbildība, bija 1994. gadā pieņemtie Ministru kabineta noteikumi “Par spirta un alkoholisko dzērienu valsts monopolu”.¹ Noteikumu XIII nodaļā “Atbildība par šo noteikumu pārkāpumiem” uzņēmumiem (uzņēmējsabiedrībām) bija paredzēta 500–1000 latu liela soda nauda. Pēc tam mantiska rakstura sankcijas uzņēmumiem tika noteiktas vēl citos normatīvajos aktos,² bet kopš 1998. gada juridiskās personas ir saucamas pie administratīvās atbildības arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā³ (turpmāk – Kodekss) noteiktajos gadījumos.

Apsverot komercdarbības uzsākšanas iespējas Latvijā, gan vietējie, gan (jo sevišķi) ārvalstu uzņēmēji apsver dažādus riskus, tostarp ar juridisko atbildību saistītos. Advokātu biroji laiku pa laikam sniedz atzinumus, kuros skaidrots,

¹ Par spirta un alkoholisko dzērienu valsts monopolu: Ministru kabineta 1994. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 37. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 14(145), 1994, 2. febr.

² Piemēram, 1995. gadā pieņemtajā Kredītiestāžu likumā (Kredītiestāžu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 136(446), 1995, 24. okt.).

³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. *Ziņotājs*, Nr. 51, 1984, 20. dec.

kādos gadījumos juridiskai personai vai tās amatpersonām var uzlikt sodu (un kādā apmērā). Stabils un pārskatāms administratīvās atbildības regulējums ne tikai veicina pārkāpumu prevenciju, bet arī rada uzņēmējiem tiesisko drošību un ir viens no labvēlīgas investīciju vides faktoriem. Tādēļ valsts pētījumu programmas ECOSOC-LV projekta ietvaros triju gadu garumā ir tapuši vairāki pētījumi par to, kādas ir tautsaimniecības tiesiskā ietvara pilnveides iespējas juridisko personu un to amatpersonu administratīvās atbildības kontekstā. Šā raksta uzdevums ir uzsvert būtiskāko no projektā paveiktā juridisko personu administratīvās atbildības kontekstā.

Šajā rakstā pārsvarā ir izmantotas vairākas projekta ietvaros tapušās publikācijas par juridisko personu un to valdes locekļu administratīvās atbildības aspektiem.⁴ Papildus tam ir sniegti arī jauni apsvērumi par atsevišķu problēmu izpratni un to attīstības tendencēm salīdzinošo tiesību aspektā.

1. Pārkāpuma attiecināšana uz juridisku personu

Juridiska persona par administratīvu pārkāpumu atbild tikai tad, ja attiecīgā pārkāpuma sankcijā tas ir tieši paredzēts. Visus tos gadījumus, kad sankcijā ir noteikta juridiskās personas atbildība, ir iespējams iedalīt divās grupās:

- 1) ja uz juridisko personu var attiecināt citā normatīvajā aktā noteiktu pienākumu, par kura pārkāpšanu paredzēta administratīvā atbildība (piemēram, uzturēt pienācīgā kārtībā īpašumu);
- 2) juridiskā persona kā administratīvās atbildības subjekts ir noteikta par tādu pārkāpumu, ko tā pēc savas būtības nevar paveikt, taču administratīvais pārkāpums izdarīts juridiskas personas interesēs vai tās nepienācīgas kontroles pār saviem padotajiem rezultātā.⁵

⁴ Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 53.–60. lpp.; Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 373.–381. lpp.; Danovskis E. The Concept of Fault on Latvian Administrative Law. *In: Constitutional Values in Contemporary Legal Space II.* Rīga: University of Latvia Press, 2017, pp. 270–278; Danovskis E. Apstākļi, kas atbrīvo no administratīvās atbildības. *Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 369.–375. lpp.

⁵ Danovskis E. Administratīvās atbildības regulējuma konceptuālās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 20(667), 2011, 17. maijs, 8.–9. lpp.; sk. arī Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 217. lpp.

Šādus juridiskas personas atbildības gadījumus izšķir arī citos pētījumos. Juridisku personu sodīšana par nodarījumiem – sākotnēji 19. gadsimtā Anglijā un vēlāk Amerikas Savienotajās Valstīs – attīstījusies tikai pirmajā gadījumā, proti, par tiesību normās paredzēto pienākumu neizpildi (*statutory offences* – angļu val.). Tikai vēlāk tiesu praksē atzīts, ka arī fiziskas personas veikts pārkāpums var radīt atbildību juridiskai personai.⁶

Pirmajā gadījumā, kad juridiska persona nav izpildījusi kādu tai adresētu pienākumu, pārkāpuma saistība ar juridisku personu parasti ir acīmredzama. Piemēram, Kodeksa 159.⁸ panta pirmajā daļā paredzētais pārkāpums – nodokļu deklarācijas iesniegšana, pārkāpjot nodokļu normatīvajos aktos noteikto iesniegšanas termiņu – bez kādām grūtībām ir attiecināms uz juridisku personu, jo tai šāds pienākums ir jāizpilda. Arī Kodeksa 166.⁹ panta pirmajā daļā paredzētais pārkāpums – normatīvajos aktos noteiktajām kvalitātes prasībām neatbilstošu preču vai pakalpojumu piedāvāšana vai pārdošana – nerada problēmas noteikt pārkāpuma saistību ar juridisko personu. Līdzīgi tas ir vēl ar daudziem citiem administratīvajiem pārkāpumiem. Turpretim otrajā gadījumā pārkāpums ir iespējams tikai ar fiziskas personas darbību (piemēram, kontrabanda). Šajā gadījumā nepieciešams juridisks pamatojums, kādēļ juridiskai personai uzliekams sods par fiziskās personas darbību. Kodeksā šāda pamatojuma nav, un tiesu praksē⁷ tiek izmantots savulaik tiesību doktrīnā⁸ piedāvātais risinājums pārņemt Krimināllikuma 70.¹ pantā ietvertos kritērijus.⁹

Arī ārvalstu tiesībās ir risinātas problēmas, kas saistītas ar fiziskas personas darbības attiecināmību uz juridisku personu. Salīdzinošā aspektā tiek izdalīti pat vairāki juridiskas personas un fiziskas personas darbības saiknes modeļi (pamatojumi), kuri ietver arī atšķirīgas prasības šās saiknes stiprībai:

- 1) juridiskas personas darbinieku rīcība, kas veikta juridiskas personas labā vai interesēs, tiek pilnībā attiecināta uz juridisko personu (*vicarious liability model* – angļu val.);

⁶ Sk. [B. a.] Liability of Legal Persons for Corruption in Eastern Europe and Central Asia. [B. v.]: OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, 2015, 12., 18. lpp. Pieejams: <https://www.oecd.org/corruption/ACN-Liability-of-Legal-Persons-2015.pdf>

⁷ Piemēram, Ludzas rajona tiesas 2015. gada 2. jūnija spriedums lietā Nr. 122006015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/235061.pdf>; Administratīvās rajona tiesas 2011. gada 30. septembra spriedums lietā Nr. 142033510, 14. punkts; Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/24336.pdf>

⁸ Danovskis E. Administratīvās atbildības regulējuma konceptuālās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 20(667), 2011, 17. maijs.

⁹ Nodarījumu juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona, rikodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis: 1) balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā; 2) balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā; 3) īstenodama kontroli juridiskās personas ietvaros.

- 2) uz juridisku personu ir attiecināma tikai tāda rīcība, ko ir veikusi tās vadība vai īpaši pilnvaroti nodarbinātie (*identification/alter ego model* – angļu val.);
- 3) juridiska persona atbild par tās darbinieku rīcību, ja tās vadība nav nodrošinājusi pienācīgu kontroli pār darbiniekiem (*aggregation model* – angļu val.);
- 4) juridiska persona ir uzskatāma par patstāvīgu organizatorisku vienību, tādēļ tās atbildības konstatēšanā nav svarīgi konstatēt konkrētu fizisku personu darbības saikni ar juridisku personu (*organisational/self-identity model* – angļu val.).¹⁰

Šie modeļi parāda, ka ārvalstīs sastopami dažādi risinājumi, kā skaidrot juridiskas personas atbildību. Latvijā nebūtu pareizi administratīvās atbildības regulējumu reducēt tikai uz vienu no šiem modeļiem. Ja juridiska persona kā atbildības subjekts paredzēta tādēļ, ka nav izpildījusi kādu uz to attiecināmu pienākumu, fiziskas personas darbībai vispār nav nekādas nozīmes. Šajos gadījumos juridiskās personas atbildības pamatojums atbilst ceturtajam modelim. Turpretim tad, kad juridiska persona kā atbildības subjekts paredzēta par tādu darbību, ko var paveikt tikai fiziska persona, Latvijas regulējums drīzāk atbilst pirmajam modelim, taču ar atrunu, ka fiziskā persona var būt ne tikai nodarbinātais, bet arī cita persona (piemēram, tāda, kurai samaksāts par pārkāpuma izdarīšanu).

Šā projekta ietvaros veiktajos tiesu prakses pētījumos secināts, ka tiesu praksē tiek ievērota tiesību doktrinā formulētā atziņa, ka juridiskai personai administratīvā atbildība tiek piemērota tad, ja pārkāpums izdarīts juridiskas personas interesēs. Šobrīd tiesu praksē nav konstatējamas būtiskas problēmas, piemērojot administratīvo atbildību juridiskai personai, un tiesas apzinās nepieciešamību konstatēt saikni starp fiziskas personas darbību un juridisku personu.¹¹

¹⁰ Sk. Vermeulen G., Bondt W., Ryckman C. *Liability of Legal Persons for Offences in the EU*. Maklu: Antwerpen, Apeldoorn, Portland, 2012, 56.–60. lpp. Pieejams: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e6a11989-48d3-41a1-b4ee-8f7051d84253/language-en>; Sal. ar [B. a.] *Liability of Legal Persons for Corruption in Eastern Europe and Central Asia*. [B. v.]: OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, 2015, 20. lpp. Pieejams: <https://www.oecd.org/corruption/ACN-Liability-of-Legal-Persons-2015.pdf>

¹¹ Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā*. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 56.–58., 60. lpp.; Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalstu investīcijas: kād tiesības mijiedarbojas*. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 375.–377. lpp.

2. Juridisko personu administratīvā atbildība kā stimuls vainojamības koncepta attīstībā

1998. gadā Kodeksā tika paredzēta iespēja administratīvo atbildību piemērot juridiskajām personām. Kodeksa 14.¹ pants paredzēja tikai vienu formālu atbildības priekšnoteikumu: juridiska persona ir sodāma “šajā kodeksā un pašvaldību domju izdotajos saistošajos noteikumos īpaši paredzētajos gadījumos”. Arī jau šā raksta ievadā minētajos normatīvajos aktos, kuros vēl pirms 1998. gada bija paredzēta iespēja sodīt arī juridisku personu, atbildības priekšnoteikumu nebija. Līdz ar to kā vienīgais atbildības priekšnoteikums bija pārkāpuma attiecināmība uz juridisku personu. Praksē šī nostādne problēmas nav radījusi. Gandrīz 20 gadu laikā kopš Kodeksa 14.¹ panta pieņemšanas tiesu praksē tikpat kā nav konstatēti gadījumi, kad pārkāpums bijis attiecināms uz juridisku personu, bet ir bijis vērts apsvērt īpašus apstākļus (piemēram, nepārvaramu varu), kas būtu pamats apšaubīt soda piemērošanas taisnīgumu.¹²

Savdabīgi, ka, iekļaujot Kodeksā 14.¹ pantu, netika izdarīti grozījumi administratīvā pārkāpuma definīcijā (Kodeksa 9. pantā). Tajā administratīvais pārkāpums vēl joprojām ir formulēts kā vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība. Savukārt nodoms un neuzmanība Kodeksa 10. un 11. pantā ir saprotams vienīgi kontekstā ar fiziskas personas psihisko attieksmi pret pārkāpumu. Šāda situācija noveda pie jautājuma – ja jau administratīvā pārkāpuma definīcijā ietvertais par vainu un tās formām tiek ignorēts attiecībā uz juridiskām personām, tad varbūt tikpat labi tur rakstītajam nav liela nozīme arī fizisko personu izdarītajos pārkāpumos. Jo sevišķi šā jautājuma pamatotību izgaismo fakts, ka Kodeksā un pašvaldību saistošajos noteikumos viens un tas pats administratīvā pārkāpuma formulējums tiek attiecināts gan uz fiziskām, gan juridiskām personām (tajos gadījumos, kur sankcijā ir norādīti abi subjekti). Piemēram, Kodeksa 41. panta pirmajā daļā ir paredzēta atbildība “par darba tiesiskās attiecības regulējošo normatīvo aktu pārkāpšanu”. Pārkāpuma formulējums ir viens un tas pats, lai gan sankcijā norādītie subjekti ir gan darba devējs – fiziska persona, gan darba devējs – juridiska persona. Šāda situācija ir ar visiem pārkāpumiem, kuru subjekts var būt gan fiziska, gan juridiska persona, un tās pamatojums ir vienkāršs – tiesību normas ir jāievēro ikvienam tiesību subjektam, arī juridiskajām personām.

¹² Sk. Danovskis E. Apstākļi, kas atbrīvo no administratīvās atbildības. *Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 372.–373. lpp.

Jau iepriekš atzīts, ka vainas kā administratīvā pārkāpuma sastāva pazīmes (saprasta kā psihiskā attieksme pret pārkāpumu) nozīme ir neliela pat tajos gadījumos, kad atbildības subjekts ir fiziska persona.¹³ Tātad neatkarīgi no administratīvās atbildības subjekta pārkāpuma esībai ir pietiekami konstatēt attiecīgo prettiesisko rīcību jeb administratīvā pārkāpuma sastāvā formulēto darbību vai bezdarbību. Taču ir skaidrs, ka var pastāvēt apstākļi, piemēram, nepārvarama vara, kā dēļ soda piemērošana nebūtu taisnīga. Ja šādu vainojamību izslēdzošu apstākļu nav, tad personu par pārkāpumu var sodīt.

Tātad ievērojot, ka vaina (kā psihiskā attieksme pret pārkāpumu) nav ietverama administratīvā pārkāpuma jēdzienā, bet atzīstot, ka var būt citi apstākļi, kuru dēļ persona nav sodāma (nav vainojama) par pārkāpumu, vainas koncepts ir aizstājams ar vainojamības konceptu.¹⁴ Vainojamība ir situācija, kurā administratīvo pārkāpumu izdarījusī persona nevar atsaukties uz juridiski nozīmīgiem apstākļiem, kuru esība būtu pamats atbrīvot personu no atbildības. Šāds vainojamības negatīvs skaidrojums nedaudz līdzinās arī mūsdienu civiltiesību pētnieku atziņām par vainojamības konceptu civiltiesībās.¹⁵

Tas rada nākamo problēmu: vai vainojamību izslēdzoši apstākļi var atšķirties atkarībā no pārkāpuma subjekta – fiziskas vai juridiskas personas. Pirmais šai problēmai 2007. gadā pievērsās profesors Uldis Krastiņš. Viņa rakstā “Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās” ir pamatots, ka vainas formu konstrukcijām formālos (tātad visos administratīvos) pārkāpumos ir tīri teorētisks raksturs.¹⁶ Savukārt vainas formu vietā attiecībā uz fiziskām personām būtu pietiekami norādīt, ka persona ir sodāma, ja savu darbību izdara vai bezdarbību pieļauj apzināti un nav citu apstākļu, kas kavējuši viņas gribas izpausmi (piemēram, nepārvarama vara), bet attiecībā uz juridiskajām personām galvenais priekšnoteikums ir

¹³ Sk. Danovskis E. The Concept of Fault on Latvian Administrative Law. In: *Constitutional Values in Contemporary Legal Space II*. Rīga: University of Latvia Press, 2017, pp. 272–274; Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 218.–219. lpp.

¹⁴ Būtībā pietiktu pateikt, ka tiek mainīts vainas jēdziena saturs. Taču, ņemot vērā gan likuma formulējumu (vainojama darbība), gan to, ka vainas jēdziens līdz šim lietots tikai kontekstā ar fiziskas personas psihisko attieksmi, vainojamības jēdziens, iespējams, ļautu to lietot bez liekiem pārpratumiem un nejaukt ar vainas izpratni krimināltiesībās.

¹⁵ Proti, “vainojama darbība ir viens no atslēgas elementiem, lai konstatētu civiltiesiskās atbildības piemērošanas iespējamību. Tā aptver visus nepieciešamos elementus, lai izdarītu nekļūdīgu secinājumu, vai persona ir juridiski atbildīga par radīto tiesību aizskārums.” Kārklīšs J. Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. *Grām.: Constitutional Values in Contemporary Legal Space I*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 417. lpp. Sk. arī Torgāns K., Kārklīšs J. Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. *Jurista Vārds*, Nr. 35 (887), 2015, 8. sept.

¹⁶ Krastiņš U. Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās. *Grām.: Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi. 1998–2008*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 90. lpp.

tiesībapārkāpuma esība.¹⁷ Tātad vainojamību izslēdzoši apstākļi fiziskām un juridiskām personām var atšķirties tiktāl, ciktāl šādas atšķirības ir pamatojamas ar šo subjektu atšķirīgo spēju izvairīties no pārkāpuma izdarīšanas. Respektīvi, nav taisnīgi sodīt to, kurš nevarēja izvairīties no pārkāpuma izdarīšanas, izņemot gadījumu, kad tiesību normas paredz tādu rīcības standartu, kas uzliek atbildību arī par risku.

Fiziskas personas spēju izvairīties no pārkāpuma (ievērot tiesību normu prasības) var ietekmēt tādi faktori kā apziņa, griba, bet retos gadījumos arī no viņas neatkarīgi (nepārvarami) apstākļi. Ja šajos faktoros konstatējams defekts (nespēja apzināties savu darbību vai to ietekmēt), tad personai nav iespēju pārkāpumu novērst. Juridiskai personai spēja izvairīties no pārkāpuma ir atkarīga gan no tās iekšējās organizācijas, gan retos gadījumos arī no tās neatkarīgiem (nepārvaramiem) apstākļiem. Taču, tā kā kļūdas juridiskās personas iekšējā organizācijā nav ņemamas vērā atbildības noteikšanā (tiesību normu ievērošana nevar būt atkarīga no juridiskās personas iekšējās organizācijas problēmām), tai paliek iespēja vien atsaukties uz objektīviem no šas personas iekšējās organizācijas neatkarīgiem apstākļiem, kas izslēdza iespēju pārkāpumu novērst. Piemēram, daudzu pašvaldību saistošajos noteikumos ir noteikts īpašnieka pienākums uzturēt noteiktā kārtībā savu īpašumu vai īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju. Ja zemes gabala vienīgais īpašnieks ir fiziska persona, kura šos saistošos noteikumus nav ievērojusi (piemēram, nav nopļāvusi zāli), tad kā pietiekams vainojamību izslēdzošs apstākļis var būt tāda slimība, kas liedz īpašumu uzkopt pašam un uzticēt to darīt citam (piemēram, ilgstoša atrašanās bezsamaņā). Savukārt, ja īpašums pieder juridiskai personai, tad šā konkrētā pārkāpuma vainojamību izslēdzošus apstākļus pat ir grūti iedomāties.

Diez vai būtu iespējams šos apstākļus izsmēloši uzskaitīt likumā, tādēļ arī jaunajā Administratīvo pārkāpumu procesa likumprojektā ietvertajā administratīvā pārkāpuma definīcijā administratīvs pārkāpums skaidrots kā “vainojama darbība vai bezdarbība”. Vainojamības jēdziens un kritēriji likumprojektā nav sniegti. Daži no vainojamību izslēdzošiem apstākļiem ir jau ierastie un likumā paredzētie administratīvo atbildību izslēdzošie apstākļi (galējā nepieciešamība, nepieciešamā aizstāvēšanās). Taču nevajadzētu izslēgt arī citus no taisnīguma principa izrietošus attaisnojumus (piemēram, nepārvaramu varu). Attiecībā uz juridiskajām personām tiesu praksē tiek lietoti šādi vainojamības neesības kritēriji: “1) juridiskai personai nebija iespējams nodrošināt noteikumu ievērošanu vai 2) bija iespējams nodrošināt noteikumu ievērošanu, un juridiskā persona veica visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu šo noteikumu

¹⁷ Krastiņš U. Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās. *Grām.: Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi. 1998–2008.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 97.–98. lpp.

ievērošanu.”¹⁸ Jāuzsver, ka neiespējamība nodrošināt noteikumu ievērošanu nevar būt atkarīga no juridiskās personas iekšējās organizācijas, juridiskā persona var atsaukties tikai uz tādiem apstākļiem, kas nav no tās atkarīgi. Turklāt diez vai pastāv argumenti, kādēļ šo vainojamību izslēdzošo kritēriju formulējumu nevarētu attiecināt arī uz fizisko personu izdarītajiem pārkāpumiem. Pēc būtības minētie kritēriji aptver tādas situācijas kā nepārvarama vara, kļūda u. tml.

Vienlaikus jāatzīst, ka vainojamības kritēriju neesība likumā praksē problēmas nerada. Pēc apjomīgas tiesu prakses atlases un izpētes jāsecina, ka to lietu skaits, kurās juridiskai personai būtu iespējams atsaukties uz vainojamību izslēdzošiem apstākļiem, ir niecīgs. Tādēļ arī topošajā Administratīvo pārkāpumu procesa likumā šobrīd ir pietiekami norādīt vainojamību kā fiziskām un juridiskām personām kopēju atbildības priekšnoteikumu, bet izpratni par to, ņemot vērā šo subjektu atšķirības, veidot uz līdzšinējās teorijas un prakses bāzes.¹⁹

3. Vai par vienu un to pašu pārkāpumu vajag sodīt gan fizisku, gan juridisku personu

Ja administratīvu pārkāpumu juridiskas personas interesēs izdara fiziska persona, tad rodas jautājums, vai sodu var uzlikt gan juridiskai, gan fiziskai personai. Kodeksā šis jautājums nav risināts, un tikai vienā lietu kategorijā – par pārkāpumiem autopārvadājumu jomā – panta sankcija ietver norādi par soda uzlikšanu abiem subjektiem.²⁰ Citos gadījumos praksē sodītas tiek tikai juridiskas personas.

Risinājumu, ka fiziska persona par pārkāpumu netiek sodīta, var pamatot šādi. Fiziska persona šādos gadījumos ir nevis patstāvīgs administratīvā pārkāpuma izdarītājs, bet gan juridiskas personas pārstāvis (parasti – darbinieks), kurš pārkāpumu izdara, pildot juridiskas personas uzdevumus nodarbinātības attiecību ietvaros. Šādos gadījumos fiziskai personai nav patstāvīgas intereses un ierosmes

¹⁸ Augstākās tiesas 2009. gada 5. marta spriedums lietā Nr. SKA-19/2009, 19. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/13098.pdf> [aplūkots 2017. gada 31. martā].

¹⁹ Danovskis E. Apstākļi, kas atbrīvo no administratīvās atbildības. *Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 375. lpp.

²⁰ Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 377. lpp.

pārkāpumu izdarīt. Iespēja un ierosme pārkāpumu izdarīt rodas tieši tādēļ, ka fiziska persona ir nodarbinātības attiecībās ar juridisku personu.²¹

Šo problēmu savulaik uzsvēris arī profesors U. Krastiņš: “Likuma piemērotājiem kārdinoši ir aprobežoties tikai ar juridiskās personas administratīvo sodīšanu, bet tas nav taisnīgi, jo juridiskās personas darbība rod savu izpausmi caur atbilstošās fiziskās personas prettiesisku rīcību, tāpēc tomēr arī administratīvajās tiesībās ir jādomā par fiziskās un juridiskās personas darbības saistību tiesībapārkāpumā un atbildības sakarībām.”²² Arī šādam rosinājumam var piekrist jo sevišķi gadījumos, kad fizisku personu var uzskatīt par administratīvā pārkāpuma līdzizdarītāju. Tāda situācija veidojas, ja fiziskai personai ir konstatējama patstāvīga interese izdarīt pārkāpumu.²³ Var arī apgalvot, ka jebkurā gadījumā fiziskā persona ir primārais atbildības subjekts, jo bez fiziskas personas darbības nerastos arī juridiskas personas atbildība.²⁴ Salīdzinošā aspektā vairumā Eiropas Savienības dalībvalstu juridiskas personas administratīvā sodīšana neizslēdz iespēju par to pašu pārkāpumu sodīt arī fizisko personu, kura pārkāpumu izdarījusi juridiskas personas interesēs.²⁵ Vienlaikus jāatzīst, ka tiesiskās noteiktības interesēs pastāvošo praksi (soda uzlikšanu tikai juridiskai personai) nevajadzētu mainīt vismaz tik ilgi, kamēr likumā šis jautājums nav nepārprotami atrisināts.

²¹ Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 377.–378.lpp.

²² Krastiņš U. Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās. *Grām.: Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi. 1998–2008.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 98. lpp.

²³ Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 378. lpp.

²⁴ Danovskis E. Administratīvās atbildības regulējuma konceptuālās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 20, 2011, 17. maijs, 11. lpp.

²⁵ Vermeulen G., Bondt W., Ryckman C. *Liability of Legal Persons for Offences in the EU.* Maklu: Antwerpen, Apeldoorn, Portland, 2012, 74.–75. lpp. Pieejams: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e6a11989-48d3-41a1-b4ee-8f7051d84253/language-en>

4. Jauna tendence precizēt administratīvās atbildības subjektu²⁶

2012. gada 29. novembrī tika pieņemti grozījumi Kodeksā,²⁷ ar kuriem vairāku pārkāpumu sankcijās kā atbildības subjekts noteikts valdes loceklis. Grozījumu mērķis bija gan palielināt valdes locekļu atbildību, gan efektīvizēt administratīvā soda piemērošanu – atņemt tiesības ieņemt noteiktus amatus vai atņemt tiesības uz noteikta veida vai visu veidu komercdarbību.²⁸ Ar minētajiem grozījumiem vairākās sankcijās juridiska persona aizstāta ar valdes locekli. Šobrīd valdes loceklis kā administratīvās atbildības subjekts paredzēts vairāk nekā 25 pantu sankcijās. Iespējams, šie grozījumi ir sākums tendencei reducēt juridiskas personas administratīvo atbildību uz tās valdes locekli.

Likumdevējam ir rīcības brīvība noteikt administratīvās atbildības subjektu. Iemesli paredzēt valdes locekli par administratīvās atbildības subjektu var būt vismaz divi. Pirmkārt, valdes loceklis var būt administratīvās atbildības subjekts, ja saskaņā ar kādu normatīvo aktu noteikti pienākumi jāveic tieši valdes loceklim. Šī iemesla dēļ valdes loceklis kā atbildības subjekts paredzēts, piemēram, Kodeksa 166.⁶ pantā (grāmatvedības, pārskatu iesniegšanas un statistiskās informācijas noteikumu neievērošana). Saskaņā ar likuma “Par grāmatvedību”²⁹ 2. panta trešo un ceturto daļu par grāmatvedības kārtošanu atbildīga ir kapitālsabiedrības valde. Taču šajā gadījumā vienīgā jēga panta sankcijā sevišķi norādīt valdes locekli ir tad, ja valdes loceklim sankcijā noteikta bargāka atbildība nekā citām fiziskām personām. Otrkārt, ja pārkāpums ir attiecināms uz juridisku personu, tad likumdevējs var precizēt (lokalizēt) juridiskas personas pārkāpumu uz tā faktisko vai prezumējamo izdarītāju – valdes locekli. Piemēram, pirms minētajiem grozījumiem Kodeksa 159. pantā bija paredzēts, ka par izvairīšanos no nodokļu nomaksas administratīvo atbildību piemēro juridiskai personai (ja nodokļu maksātājs ir juridiska persona). Pēc grozījumiem juridiska persona kā atbildības subjekts aizstāta ar valdes locekli. Protams, ka valdes loceklim administratīvo atbildību var piemērot tikai tad, ja no nodokļu maksāšanas izvairījusies juridiska persona (nevis valdes loceklis kā fiziska persona).

²⁶Apakšnodaļā ietverts teksts no raksta: Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. *Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.

²⁷Grozījumi Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 197 (4800), 2012, 14. dec.

²⁸Sk. likumprojekta “Grozījumi administratīvo pārkāpumu kodeksā” anotāciju. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/92FB4E4736BD11C8C2257967003F3352?OpenDocument> [aplūkots 2015. gada 15. martā].

²⁹Par grāmatvedību: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 44, 1992, 12. nov.

Taču likumdevējam vajadzētu ievērot kaut kādus principus, izvēloties administratīvo pārkāpumu sastāvus, kuros subjekts ir juridiska persona (šādos gadījumos pieņemams, ka likumdevējam ir vienalga, kura persona juridiskās personas ietvaros ir atbildīga par pārkāpumu), un pārkāpumu sastāvus, kuros subjekts ir valdes loceklis (atbildība juridiskās personas ietvaros tiek konkretizēta attiecībā uz valdes locekli). Pārlūkojot administratīvo pārkāpumu sastāvus, kuros subjekts ir valdes loceklis, var konstatēt, ka valdes loceklis norādīts tajos sastāvos, kuros pārkāpums izpaužas kā nepatiesas informācijas sniegšana vai neziņošana par kādu faktu (piemēram, neziņošana par vides piesārņojumu utt.). Tāpat ir sastāvi (Kodeksa 155.¹¹ panta ceturtnā daļa, 156.⁴ panta otrā daļa, 160.¹ panta otrā daļa), kuros valdes loceklim administratīvo atbildību piemēro tikai tad, ja pārkāpums izdarīts atkārtoti (par pirmo pārkāpumu atbildības subjekts ir vai nu juridiska persona (155.¹¹ panta trešajā daļā), vai nav norādīts, tātad – fiziska persona). Taču ir sastāvi, kuros juridiskās personas aizstāšana ar valdes locekli nav izskaidrojama. Piemēram, juridiska persona kā atbildības subjekts aizstāta ar valdes locekli kā atbildības subjektu Kodeksa 87.¹ astotajā daļā (par Baltijas jūras Latvijas Republikas ekonomiskās zonas ūdeņu, teritoriālo un iekšējo jūras ūdeņu (arī jūras ostu akvatoriju un upju grīvu) piesārņošanu ar radioaktīvajām vielām no kuģiem un citiem peldošiem līdzekļiem, no mākslīgām salām un citām konstrukcijām, kā arī no gaisa kuģiem) un 152. panta ceturtnajā daļā (par tādu būvniecību un būves ekspluatāciju reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpšanu, kuru neievērošana var negatīvi ietekmēt būves konstrukciju nestspēju vai noturību, ietaišu, iekārtu un inženierkomunikāciju drošību). Acimredzot doktrīnā nepieciešams padziļināts pētījums, kurā, izmantojot arī salīdzinošo metodi, tiktu izstrādāti ieteikumi, kad juridiskās personas vietā atbildību varētu paredzēt vai nu tikai valdes loceklim, vai arī gan juridiskai personai, gan valdes loceklim (šobrīd Kodeksā šāda sankcija paredzēta tikai 103.³ panta trešajā un ceturtnajā daļā, kurā noteikta atbildība par nepatiesas informācijas sniegšanu par pārtikas preces sastāvu vai tās izcelsmes valsti vai vietu).

Ja juridiskajai personai ir vairāki valdes locekļi, tad nepieciešams izlemt, vai sodu uzlikt tikai vienam vai visiem valdes locekļiem. Šobrīd šīs problēmas risinājums ietverts 11. Saeimas likumprojekta Nr. 166/Lp11 anotācijā: “Ja kontrolējošās iestādes konstatē pārkāpumu, par kuru sods ir jāpiemēro valdes loceklim, tad sods tiek uzlikt katram komercsabiedrības valdes loceklim. Tikai gadījumos, kad statūtos vai komersanta iekšējā normatīvajā aktā ir noteikta konkrēti nodalīta valdes locekļu kompetence un ir iespējams pierādīt, ka pārkāpuma izdarīšanā ir vainīgs konkrēts valdes loceklis, sodu uzliek tam valdes loceklim (vai locekļiem).”³⁰

³⁰ Likumprojekta “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/92FB4E4736BD11C8C2257967003F3352?OpenDocument> [aplūkots 2015. gada 15. martā].

Ievērojot nepieciešamību nodrošināt vienveidīgu sodu piemērošanas praksi, ieteicams šo noteikumu paredzēt arī Administratīvo pārkāpumu procesa likumā.

Nobeigums

Juridisko personu administratīvās atbildības regulējums Latvijā ir radies samērā spontāni, un tā regulējums likumā nezinātājam varētu likties nepietiekams. Taču vairākos pētījumos ir noskaidrots, ka tiesu praksē nav konstatētas būtiskas ar juridiskās personas administratīvo atbildību saistītas problēmas. Praksē tiek izmantotas arī tiesību doktrīnā ietvertās atziņas par juridiskās personas administratīvās atbildības priekšnoteikumiem. Juridiskās personas administratīvās atbildības regulējums kopumā ir uzskatāms par pietiekamu un pilnveidojamu vien atsevišķos aspektos (fiziskas personas darbības attiecināmība uz juridisku personu, jauna pieeja vainojamības izpratnē). Turklāt arī šos aspektus ir paredzēts pilnveidot, pieņemot jauno Administratīvo pārkāpumu procesa likumu. Juridiskajā zinātnē ieteicams veikt periodiskus tiesu prakses pētījumus par juridisko personu administratīvo atbildību, lai identificētu un sistematizētu tos gadījumus, kad juridiskajai personai tomēr ir iespējams atsaukties uz juridiski nozīmīgiem apstākļiem, kas varētu izslēgt tās vainojamību un līdz ar to atbildību.

4. nodaļa

**Uz juridiskām personām attiecināmās
noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas
krimināltiesiskās sekas un to aktualitātes**

Krimināltiesiskie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskajām personām, to piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā

Jānis Rozenbergs
Kristīne Stada-Rozenberga

Ievads

21. gadsimts Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās ir nesis daudz jauna. Viena no visspilgtākajām modernajām idejām saistīta ar iespēju vērsties pret juridisko personu kriminālprocesa ietvaros. Lai arī iepriekšējā gadsimtā, īpaši otrajā pusē, juridisko personu iesaistīšana kriminālprocesos bija pazīstama, taču tā nebija saistāma ar juridisko personu sodīšanas vai piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu. Šobrīd šāda iespēja pastāv, jo 2005. gadā Latvijas krimināltiesībās tika ieviesti piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskajām personām, kuru piemērošana saistīta ar izdarītu noziedzīgu nodarījumu. Šādu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu ieviešana materiālajās tiesībās ir tikai neliels solis, lai tos sāktu piemērot praksē. Nepieciešams pārdomāts, atbilstošs un efektīvs to piemērošanas procesuāltiesiskais nodrošinājums. Diemžēl tāda nav līdz pat šim brīdim. Sākotnējā versijā nepilnīgs, uzlabots 2013. un 2016. gadā, tomēr joprojām problemātisks – tādus vārdus var veltīt piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa kriminālprocesuāli tiesiskajam modelim Latvijā. Tas prasa uzlabojumus, taču, kamēr tie top, piemērojams šobrīd spēkā esošais regulējums. Lai arī piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesi juridiskām personām nav izplatīti, tomēr tie tiek uzsākti, līdz ar to varam teikt, ka no vīzijas, iespējamības tie kļuvuši par realitāti. Šī raksta mērķis ir apskatīt, kādā gadījumā un kādus piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskajām personām paredz Latvijas krimināltiesības, kāds ir piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process, kādas īpatnības

to raksturo un kādas problēmas tajā ir saskatāmas. Tāpat izteikti ierosinājumi apzināto problēmsituāciju risinājumam.¹

1. Juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu krimināltiesiskais raksturojums

1.1. Juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu institūta attīstība

Līdz 2005. gada oktobrim Latvijas krimināltiesībās tika atzīta vienīgi fizisko personu individuālas kriminālatbildības pastāvēšana. Tas atspoguļojās Krimināllikuma (turpmāk arī – KL) 11. pantā “Vecums, ar kuru iestājas kriminālatbildība” un 12. pantā “Fiziskas personas kā juridiskās personas pārstāvja atbildība” (panta nosaukums līdz 2013. gada 1. aprīlim). Līdzīgi šis jautājums tika regulēts arī 1933. gada Sodū likumā, kur vispārējās daļas 51. pants noteica fizisko personu atbildību juridisko personu lietās. Sodū likuma komentāros skaidrots, ka 51. pants tika ieviests, lai izšķirtu veco strīdu par to, vai juridiskas personas var būt patstāvīgi noziedzīgu nodarījumu subjekti vai ne.² Kā norādīts profesora P. Minca veidotajā 1934. gada mācību grāmatā “Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa”, Latvijas Sodū likums ir palicis pie vecā viedokļa, sekojot Šveices 1918. gada projektam.³

Pirms vairāk nekā 10 gadiem Latvijā diskusija par nepieciešamību krimināltiesību ietvaros vērsties pret juridiskajām personām aktivizējās sakarā ar Latvijas starptautiskajām saistībām, kas tieši vai netieši paredzēja juridisko personu kriminālatbildības noteikšanas pienākumu.

Tā kā Latvija pievienojās vairākām konvencijām, Tieslietu ministrijā tika izveidota darba grupa, lai izstrādātu grozījumus Krimināllikumā, kas iedibinātu juridisko personu kriminālatbildību arī Latvijā. Kā norādīts likumprojekta

¹ Raksta pirmpublicācijas avots: Rozenbergs J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām krimināltiesiskais raksturojums. *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā, Latvijas Universitātes 73. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 138.–152. lpp.; Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā, Latvijas Universitātes 73. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 112.–138. lpp. Raksts aktualizēts atbilstoši veiktajām izmaiņām normatīvajos aktos.

² 1933. gada 24. aprīļa Sodū likums ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem, kā arī ar alfabētisko un citiem rādītājiem. Sast.: Mincs P., Ehlerss H., Jakobi P., Lauva J. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1934, 25. lpp.

³ Mincs P. *Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Otrs, pārstrādāts un papildināts izdevums*. Rīga: autora izdevums, 1934, 64. lpp.

“Grozījumi Krimināllikumā” anotācijā,⁴ juridisko personu kriminālatbildības ieviešana ir ciešā saistībā ar Krimināllikuma harmonizāciju ar tādiem starptautisko tiesību aktiem kā Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija pret transnacionālo organizēto noziedzību,⁵ Eiropas Padomes Krimināltiesību pretkorupcijas konvencija,⁶ Eiropas Padomes konvencija par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju,⁷ Eiropas Savienības konvencija par dalībvalstu finansiālo interešu aizsardzību (PIF konvencija),⁸ Eiropas Savienības Padomes 1999. gada 28. maija Rezolūcija par aizsardzības pastiprināšanu, izmantojot kriminālsodus, pret naudas viltošanu saistībā ar eiro ieviešanu,⁹ Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 29. maija Pamatlēmums par pastiprinātu aizsardzību, izmantojot kriminālsodus un citas sankcijas, pret naudas viltošanu saistībā ar eiro ieviešanu,¹⁰ kā arī ar dažādām Eiropas Padomes Finanšu darbības uzdevumu grupas (FATF) rekomendācijām.

Vairāki krimināltiesību zinātnieki un praktiķi ap 2000. un 2001. gadu un arī vēlāk dažādos rakstos pauduši gan atbalstošu, gan skeptisku viedokli šajā sakarā.¹¹

⁴ 8. Saeimas likumprojekta Nr. 699 “Grozījumi krimināllikumā” anotācija. Pieejams: www.saeima.lv [aplūkots 2015. gada 16. martā].

⁵ Apvienoto Nāciju Organizācijas konvencija pret transnacionālo organizēto noziedzību. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 87 (2474), 2001, 6. jūn. Sk. arī: Par Apvienoto Nāciju Organizācijas konvenciju pret transnacionālo organizēto noziedzību: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 87 (2474), 2001, 6. jūn. Sk. arī: Par ANO konvencijas spēkā stāšanos: Ārlietu ministrijas 2003. gada 23. oktobra dienesta informācija Nr. 40/1106-8218. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 153 (2918), 2003, 31. okt.

⁶ Krimināltiesību pretkorupcijas konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 460/464 (2371/2375), 2000, 20. dec. Sk. arī: Par Eiropas Padomes Krimināltiesību pretkorupcijas konvenciju: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 460/464 (2371/2375), 2000, 20. dec. Sk. arī: Par Krimināltiesību pretkorupcijas konvencijas spēkā stāšanos: Ārlietu ministrijas 2002. gada 6. decembra dienesta informācija Nr. 40/1246-10097. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183 (2758), 2002, 13. dec.

⁷ Konvencija par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 308/312 (1369/1373), 1998, 23. okt. Sk. arī: Par Konvenciju par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 308/312 (1369/1373), 1998, 23. okt.

⁸ Konvencija par Eiropas Kopienu finansiālo interešu aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 60 (2825), 2003, 17. apr. Sk. arī: Par Konvenciju par Eiropas Kopienu finansiālo interešu aizsardzību: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 60 (2825), 2003, 17. apr. Sk. arī: Par konvencijas spēkā stāšanos: Ārlietu ministrijas 2005. gada 10. februāra dienesta informācija Nr. 41/221-1199. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 25 (3183), 2005, 15. febr.

⁹ Par aizsardzības pastiprināšanu, izmantojot kriminālsodus, pret naudas viltošanu saistībā ar eiro ieviešanu: Eiropas Savienības Padomes 1999. gada 28. maija rezolūcija. Pieejams: eur-lex.europa.eu

¹⁰ Par pastiprinātu aizsardzību, izmantojot kriminālsodus un citas sankcijas, pret naudas viltošanu saistībā ar eiro ieviešanu: Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 29. maija pamatlēmums. Pieejams: eur-lex.europa.eu

¹¹ Burkāns V. Par kolektīvo personu kā kriminālās atbildības subjektu. *Jurista Vārds*, Nr. 25 (178), 2000, 22. jūn., 20. lpp.; Judins A. Par Krimināllikuma un konvenciju saikni. *Jurista Vārds*, Nr. 11 (204), 2001, 10. apr., 12. lpp.; Judins A. Vai juridiskā persona ir jāsauc pie

Likumprojekts grozījumiem Krimināllikumā par juridisko personu atbildības noteikšanu vairākkārt un dažādās darba grupās tika gatavots un apspriests vairākus gadus, bet bez vēra ņemama progressa. Tikai ar Ministru kabineta 2004. gada 8. marta lēmumu tika atbalstīts Tieslietu ministrijas iesniegtais likumprojekts par kriminālatbildības noteikšanu juridiskām personām.¹² Šis likumprojekts paredzēja juridisko personu tiešu saukšanu pie kriminālatbildības Krimināllikuma sevišķajā daļā īpaši paredzētajos gadījumos. Otrajā lasījumā Saeimā (2004. gada 11. novembrī) šis likumprojekts tika kardināli pārveidots, paredzot, ka juridiskajām personām varēs piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus par visiem Krimināllikuma sevišķajā daļā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, ja vien tie izdarīti juridiskās personas interesēs. Šāds risinājums likuma normu aprises ieguva, pateicoties Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesora *Dr. habil. iur. U. Krastiņa* piedāvātajam konceptuālajam problēmas risinājuma variantam,¹³ kura teorētiskais pamatojums ir ticis izklāstīts arī vairākās publikācijās.¹⁴ Trešajā lasījumā Saeimā (2005. gada 5. maijā) šajā likumprojektā vairs nekādi būtiski labojumi izdarīti netika, un 2005. gada 25. maijā šie grozījumi Krimināllikumā tika izsludināti. Tie stājās spēkā vienlaikus ar Kriminālprocesa likuma¹⁵ (turpmāk arī – KPL) spēkā stāšanos – 2005. gada 10. oktobrī.

2012. un 2013. gadā Tieslietu ministrijā tika veikta esošā tiesiskā regulējuma izvērtēšana un tika konstatēts, ka šis regulējums ir neefektīvs un praksē piemērots netiek. Rezultātā tika sagatavoti kārtējie Krimināllikuma grozījumi, kuros tika labotas un precizētas normas attiecībā uz juridiskajām personām piemērojamajiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem. Šie grozījumi Krimināllikumā tika pieņemti

kriminālatbildības. *Jurista Vārds*, Nr. 14 (319), 2004, 13. apr., 4. lpp.; Krastiņš U. Juridiskās atbildības kolektīvais subjekts uzņēmējdarbībā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 1 (14), 2001, 58. lpp.; Krastiņš U. Par krimināltiesībām, kas prasa diskusiju. *Jurista Vārds*, Nr. 3 (196), 2001, 13. febr., 12. lpp.; Skačkovs D. Krimināltiesībās viedokļi joprojām ir dažādi. *Jurista Vārds*, Nr. 5 (198), 2001, 27. febr., 8. lpp.; Skačkovs D. Par juridisko personu un tās atbildības veidiem. *Jurista Vārds*, Nr. 34 (187), 2000, 7. nov., 9. lpp.; Šimkus S. Juridiskās personas kriminālatbildības ieviešanas problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 40 (345), 2004, 19. okt., 9. lpp.; Šimkus S. Juridiskās personas kriminālatbildība. Ārvalstu pieredze. *Jurista Vārds*, Nr. 23/24 (328/329), 2004, 22. jūn., 1. lpp.; Tihomirnijs K. Par juridisko personu, par tās iespējamo kriminālatbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 27 (180), 2000, 11. jūl., 7. lpp.; Svikša I. Par juridisko personu atbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 10 (163), 2000, 9. marts, 9. lpp.

¹² Krastiņš U. Vai Krimināllikumā ir vajadzīgas antikonstitucionālas normas. *Jurista Vārds*, Nr. 11 (316), 2004, 23. marts, 9. lpp.

¹³ Gratkovska I. Juridisko personu kriminālatbildības realizācijas tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (378), 2005, 21. jūn., 5. lpp.

¹⁴ Krastiņš U. Konceptuāli par juridisko personu kriminālatbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 33 (338), 2004, 31. augusts, 4. lpp.; Krastiņš U. Lai diskutētu, jāzina, par ko. *Jurista Vārds*, Nr. 37 (392), 2005, 4. aug., 6. lpp.

¹⁵ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74 (3232), 2005, 11. maijs. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

steidzamības kārtā 2. lasījumā 2013. gada 14. martā un stājās spēkā tā paša gada 1. aprīlī.¹⁶

Likumprojekta anotācijā norādīts, ka grozījumi Krimināllikumā izstrādāti, lai veicinātu taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu, kad likumpārkāpuma izdarīšanā iesaistītas juridiskās personas. 2005. gadā Krimināllikums tika papildināts ar VIII¹ nodaļu “Juridiskajām personām piemērojami piespiedu ietekmēšanas līdzekļi”, nosakot juridiskās personas atbildību par Krimināllikumā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Tiesiskais regulējums, kas paredzēts attiecīgajā nodaļā, nav efektīvs, tādēļ praksē attiecīgās tiesību normas gandrīz nepiemēro. Izvērtējot minēto krimināltiesību institūta normas, tika konstatētas vairākas nepilnības, kas nesamērīgi sarežģī un pat rada juridiskos šķēršļus ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajām personām. Saskaņā ar KNAB un Ģenerālprokuratūras datiem kopš 2007. gada tika uzsākti 13 procesi piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajām personām, no kuriem trīs ir izbeigti, kopš Krimināllikuma 2005. gada grozījumiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskām personām piemēroti tikai vienu reizi. Mūsdienās daudzi noziedzīgi nodarījumi vides un nodokļu jomā, kā arī koruptīvi noziedzīgi nodarījumi tiek izdarīti juridisku personu interesēs, labumu no tiem gūst juridisko personu īpašnieki, savukārt pie atbildības tiek saukti vien tehniskie noziedzīgu nodarījumu izdarītāji – fiziskas personas, kas nepastarpināti veikušas nelikumīgas darbības juridisko personu interesēs.¹⁷

Īsumā par galveno šajos grozījumos. Tika grozīts Krimināllikuma 12. pants, pirmkārt, mainot tā nosaukumu no “Fiziskās personas kā juridiskās personas pārstāvja atbildība” uz “Fiziskās personas atbildība juridiskās personas lietā”. Iepriekš Krimināllikuma 12. panta pirmā daļa paredzēja, ka juridiskās personas lietā atbild tā fiziskā persona, kura nodarījumu izdarījusi, rikodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis, balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu, darboties tās uzdevumā vai pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā, vai īstenodama kontroli juridiskās personas ietvaros, vai būdama juridiskās personas dienestā. Un saskaņā ar šā panta otro daļu juridiskajām personām, kas nav publisko tiesību juridiskās personas, var piemērot šā likuma VIII¹ nodaļā paredzētos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus. Ar pieņemtajiem grozījumiem norma kļuva lakoniskāka un precīzāka, nosakot, ka par noziedzīgu nodarījumu, ko privāto tiesību juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā

¹⁶ Grozījumi Krimināllikumā: 2013. gada 14. marta likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61, 2009, 27. marts. Stājies spēkā 2013. gada 1. aprīlī. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/255703-grozijumi-kriminallikuma> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹⁷ 11. Saeimas likumprojekta Nr. 583 “Grozījumi krimināllikumā” anotācija. Pieejams: www.saeima.lv [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

persona, attiecīgā fiziskā persona saucama pie kriminālatbildības, bet juridiskajai personai var piemērot šajā likumā paredzētos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus. Iepriekš Krimināllikuma 70.¹ pantā, kas noteica pamatu piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai, bija sniegta atsauce uz Krimināllikuma 12. panta noteikumiem, bet pēc grozījumu spēkā stāšanās šis agrāk 12. pantā ietvertās norādes uz fiziskās personas rīkošanos, balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā, balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā vai kontroles īstenošanu juridiskās personas ietvaros, tagad ir pārceltas uz 70.¹ pantu, kur šim tiesiskajam regulējumam arī ir istā vieta, tā kā Krimināllikuma 12. pants ir attiecināms uz fiziskās personas atbildības noteikšanu, bet 70.¹ pants nosaka pamatu piespiedu līdzekļu piemērošanai juridiskajām personām.

Ar šiem grozījumiem no juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu klāsta tika izslēgta arī kaitējuma atlīdzināšana, jo šis mantisko jautājumu risinājums tiek reglamentēts Kriminālprocesa likuma 26. nodaļā (Ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšana), proti, šis nodaļas 353. panta (Personas, kurām var uzlikt kompensācijas samaksāšanas pienākumu) pirmās daļas 3. punkts noteic, ka pienākumu samaksāt kompensāciju tiesa var uzlikt juridiskajai personai, kurai piemērots piespiedu ietekmēšanas līdzeklis.

Ar likuma grozījumiem 70.¹ pantā vēl precizēts, ka piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskajām personām likumā paredzētajos gadījumos var piemērot arī prokurors. Savukārt 70.² panta (Juridiskajai personai piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu veidi) ceturrtā daļa noteic, ka par šā likuma sevišķajā daļā paredzētu kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu juridiskajai personai kā piespiedu ietekmēšanas līdzekli prokurors, sastādot priekšrakstu par piespiedu ietekmēšanas līdzekli, var noteikt naudas piedziņu vai tiesību ierobežošanu.

Iepriekš 70.² panta 3.–6. daļā bija noteikti kritēriji, kādos gadījumos kuru piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošana ir pieļaujama, bet ar grozījumu spēkā stāšanos šis regulējums ir kļuvis krietni vien trūcīgāks un šobrīd paredz vienīgi to, ka juridiskā persona ir likvidējama tikai tad, ja juridiskā persona ir īpaši izveidota noziedzīga nodarījuma izdarīšanai vai ja ir izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums. Visus pārējos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus likuma piemērotājs var izvēlēties pēc sava ieskata, izvērtējot 70.⁸ panta nosacījumus, un nekādi precīzāki ierobežojumi vairs nepastāv. No vienas puses, tas norāda uz likumdevēja lielāku uzticēšanos likuma piemērotājiem, no otras puses, rada risku nevienveidīgas prakses veidošanai un iespējamai likuma piemērošanas patvaļai.

Ar izmaiņām 70.⁶ pantā (“Naudas piedziņa”) ir būtiski palielināts maksimālais naudas piedziņas apmērs, palielinot to no desmit tūkstošiem līdz simt tūkstošiem Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu apmēram. Ar šo grozījumu spēkā stāšanās likumā iekļauts arī regulējums par noilguma aprēķināšanu (70.⁹ pants).

Vērtējot likuma izmaiņas, nākas atzīt, ka kopumā tās ir pozitīvas un iezīmē ceļu šā vēl nesenu Latvijā nezināmā tiesību institūta tālākai attīstībai. Vienlaikus var atzīmēt, ka kopš likuma grozījumu spēkā stāšanās praksē nav novērojams la-
vīnveidīgs pret juridiskajām personām vērsto procesu pieaugums, kas, visticamāk, liecina par to, ka neskaidrības un neprecizitātes normatīvajā regulējumā ir bijušas tikai viens no apstākļiem, kas kavējis šā tiesību institūta praktisko pielietojumu.

Krimināllikumā attiecībā uz juridiskām personām piemērojamiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem veikti vēl divi grozījumi, kas pamatā nav uzskatāmi par konceptuāliem, bet attiecināmi uz atsevišķu piespiedu līdzekļu piemērošanu. Tā 2015. gada nogalē veikti grozījumi,¹⁸ precizējot naudas piedziņas apmēru, piesais-
tot to inkriminētā nodarījuma klasifikācijas grupai, kā arī precizētas un papildinā-
tas norādes par atsevišķiem nosacījumiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemē-
rošanai juridiskajai personai. Savukārt 2016. gada 10. martā¹⁹ atbilstoši kopējai
nostājai paplašināt prokurora pilnvaras ārpustiesas procesā, tika veikti grozījumi,
kas noteica, ka prokurora priekšrakstu par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa pie-
mērošanu juridiskai personai varēs piemērot ne tikai par kriminālpārkāpumu un
mazāk smagu noziegumu, bet arī par smagu noziegumu, kura sankcijā paredzēts
brīvības atņemšanas sods, ilgāks par 5 gadiem. Tāpat tika izslēgta tiesību iero-
bežošanas maksimālā laika noteikšanai ar prokurora priekšrakstu par piespiedu
ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskai personai.

1.2. Subjekti, kam var tikt piemēroti juridisko personu piespiedu ietekmēšanas līdzekļi

Pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai ir
definēts Kriminālprocesa likuma 70.¹ pantā, nosakot, ka par šā likuma sevišķajā
daļā paredzētu noziedzīgu nodarījumu privāto tiesību juridiskajai personai, tai
skaitā valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrībai, kā arī personālsabiedrībai, tiesa
vai likumā paredzētajos gadījumos – prokurors var piemērot piespiedu ietekmē-
šanas līdzekli, ja nodarījumu juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai
tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona,
rikodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas
loceklis:

¹⁸ Grozījumi Krimināllikumā: 2015. gada 29. oktobra likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 227, 2009, 19. nov. Stājies spēkā 2015. gada 3. decembrī. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2015/227.4> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹⁹ Grozījumi Krimināllikumā: 2013. gada 14. marta likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 59, 2009, 27. marts. Stājies spēkā 2016. gada 7. aprīlī. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/88966-kriminallikums> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

- 1) balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā;
- 2) balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā;
- 3) īstenodams kontroli juridiskās personas ietvaros.

Kas tad ir Krimināllikuma VIII¹ nodaļas subjekti, kuriem šos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus var piemērot? Minētajā likuma normā it kā skaidri noteikts, ka šie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi var tikt piemēroti privāto tiesību juridiskajai personai, tai skaitā valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrībai, kā arī personālsabiedrībai. Tomēr ir interesanti palūkoties, ko šis regulējums aptver.

Juridiskā persona tiek definēta kā noteiktu mērķu īstenošanai nodibināta un likumā par tiesību subjektu atzīta organizācija vai mantisko vērtību kopums, kas par savām saistībām atbild tikai ar savu, no dibinātāju un dalībnieku mantas nošķirtu mantu.²⁰ Juridiskās personas iedala privāto un publisko tiesību juridiskajās personās atkarībā no tā, vai to dibināšanas uzdevumi ir saistīti ar privāto interešu vai valsts varas funkciju īstenošanu.²¹

Juridiskās personas jēdziens Latvijā nevienā normatīvajā aktā netiek definēts. Civillikuma²² 1407. pantā ir vien sniegts juridisko personu uzskaitījums, nosakot, ka par juridiskām personām atzīstamas valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumi un lietu kopības, kurām piešķirta juridiska personība. Ņemot vērā, ka valsts, pašvaldības un iestādes ir pieskaitāmas pie publisko tiesību juridiskajām personām, jo tās realizē valsts varas funkcijas, uz šīm juridiskajām personām Krimināllikuma VIII¹ nodaļa nebūs attiecināma. Līdz ar to atliek noskaidrot, kas ir personu apvienības, nodibinājumi un lietu kopības.

Par juridiskajām personām atzīstamas personu apvienības, kas izveidotas, nošķirot tām mantu civiltiesiskai darbībai. Tādas ir kapitālsabiedrības, sabiedriskās un reliģiskās organizācijas.²³

Atbilstoši Komerclikuma²⁴ 134. panta otrajai daļai kapitālsabiedrība ir sabiedrība ar ierobežotu atbildību vai akciju sabiedrība, bet atbilstoši Komerclikuma 135. panta pirmajai daļai šāda sabiedrība ir juridiskā persona. Tātad par sabiedrībām ar ierobežotu atbildību un par akciju sabiedrībām neatkarīgi no to dalībnieku vai akcionāru sastāva nevarētu būt šaubu, ka šīs ir juridiskas personas, kas ir Krimināllikuma VIII¹ nodaļas subjekts.

²⁰ Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 87. lpp.

²¹ Turpat, 90. lpp.

²² Civillikums: LR likums. *Grām.: Civillikums ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2006. gada 7. jūlijam*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007.

²³ Sk.: *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 22. lpp.

²⁴ Komerclikums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 158/160 (2069/2071), 2000, 4. maijs. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

Atbilstoši Biedrību un nodibinājumu likuma²⁵ 2. pantam biedrība ir brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi, kam nav peļņas gūšanas rakstura, bet nodibinājums, arī fonds, ir mantas kopums, kurš nodalīts dibinātāja noteiktā mērķa sasniegšanai, kam nav peļņas gūšanas rakstura. Atbilstoši Biedrību un nodibinājumu likuma 3. pantam biedrība un nodibinājums iegūst juridiskās personas statusu ar brīdi, kad tas tiek ierakstīts biedrību un nodibinājumu reģistrā.

Saskaņā ar Kooperatīvo sabiedrību likuma²⁶ 1. panta 5. punktu kooperatīvā sabiedrība ir brīvprātīga fizisko un juridisko personu apvienība, kuras mērķis ir sniegt pakalpojumus tās biedru saimnieciskās darbības efektivitātes paaugstināšanai, un saskaņā ar šā likuma 4. panta pirmo daļu kooperatīvā sabiedrība ir juridiskā persona.

Atbilstoši Politisko partiju likuma²⁷ 2. panta pirmajā daļā noteiktajam politiskā partija ir organizācija, kas tiek izveidota, lai veiktu politisko darbību, piedalītos vēlēšanu kampaņā, izvirzītu deputātu kandidātus, piedalītos Saeimas vai pašvaldību domju (padomju), Eiropas Parlamenta darbā, ar deputātu starpniecību īstenotu partijas programmu, kā arī iesaistītos publiskās pārvaldes institūciju izveidē. Atbilstoši šā likuma 3. pantam partija iegūst juridiskās personas statusu ar tās ierakstīšanu politisko partiju reģistrā. Ņemot vērā, ka politiskās partijas, līdzīgi kā biedrības, nodibina ar privātās gribas aktu – dibinātāju lēmumu, nevis ar likumdevēja vai tā pilnvarotas personas valsts varas aktu, tad arī politiskās partijas pieskaitāmas pie privāto tiesību juridiskajām personām.

Saskaņā ar Reliģisko organizāciju likuma²⁸ 3. panta pirmo daļu reliģiskās organizācijas ir šajā likumā noteiktajā kārtībā reģistrētās draudzes, reliģiskās savienības (baznīcas) un diecēzes, un šā likuma 13. panta pirmajā daļā noteikts, ka reliģiskās organizācijas ar to reģistrācijas brīdi iegūst juridiskās personas statusu.

Līdz ar to Krimināllikuma VIII¹ nodaļas regulējumu var attiecināt uz biedrībām, nodibinājumiem, kooperatīvajām sabiedrībām, politiskajām partijām un reliģiskajām organizācijām, un šīm privāto tiesību juridiskajām personām var piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus. Arī ārvalstu krimināltiesību doktrīnā ir norādīts, ka juridisko personu atbildību krimināltiesībās nav pamata aprobežot tikai ar ekonomiskajā aprītē esošām komercsabiedrībām un ka šāds atbildības

²⁵ Biedrību un nodibinājumu likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 161 (2926), 2003, 14. nov. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

²⁶ Kooperatīvo sabiedrību likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 48/49 (1109/1110), 1998, 24. febr. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

²⁷ Politisko partiju likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 107 (3475), 2006, 7. jūl. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

²⁸ Reliģisko organizāciju likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 146 (429), 1995, 26. sept. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

veids ir attiecināms arī uz politiskajām partijām, reliģiskajām organizācijām un bezpeļņas organizācijām.²⁹

Jāsecina, ka tas pats attiecināms uz mantojumu. Vienīgā lietu kopība, kas Civillikuma 1407. panta izpratnē ir juridiska persona, ir mantojums. Saskaņā ar Civillikuma 383. pantu mantojums ir juridiska persona un var iegūt tiesības, kā arī uzņemties saistības. Mantojums kļūst par juridisku personu mantojuma atstājēja nāves brīdī un turpina pastāvēt kā tāds līdz laikam, kamēr mantinieki ir pieņēmuši un ieguvuši mantojumu, paši iegūstot mantojuma atstājēja tiesības un uzņemoties saistības.³⁰ Teorētiski var iedomāties situāciju, ka kāda fiziskā persona mantojuma masas labā izdara kādu noziedzīgu nodarījumu, kas radītu pamatu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai attiecībā pret šo mantojumu, līdz ar to nav arī pamata mantojumu kā privāto tiesību juridisko personu izslēgt no Krimināllikuma VIII¹ nodaļas subjektu skaita.

Pret ko tad nevar tikt piemēroti piespiedu ietekmēšanas līdzekļi? Protams, tās ir publisko tiesību juridiskās personas – valsts, pašvaldības, valsts un pašvaldību iestādes.

Attiecībā uz individuālo komersantu Komerclikuma 74. pants noteic, ka individuālais komersants ir fiziska persona, kura kā komersants ierakstīta komercreģistrā. Līdz ar to individuālais komersants nevar būt juridiska persona un Krimināllikumā juridiskajām personām paredzētos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus individuālajam komersantam nepiemēro.

Pilnsabiedrība un komandītsabiedrība ir tiesībspējīgas personālsabiedrības, kurām nav juridiskās personas statusa. Atbilstoši Komerclikuma 77. panta pirmajai daļai pilnsabiedrība ir personālsabiedrība, kuras mērķis ir komercdarbības veikšana, izmantojot kopīgu firmu, un kurā uz sabiedrības līguma pamata, neierobežojot savu atbildību pret pilnsabiedrības kreditoriem, apvienojušās divas vai vairākas personas (biedri). Atbilstoši Komerclikuma 118. panta pirmajai daļai komandītsabiedrība ir personālsabiedrība (turpmāk šajā sadaļā – sabiedrība), kuras mērķis ir komercdarbības veikšana, izmantojot kopēju firmu, un kurā uz sabiedrības līguma pamata apvienojušās divas vai vairākas personas (biedri), ja vismaz viena sabiedrības biedra (komandīta) atbildība attiecībā uz sabiedrības kreditoriem ir ierobežota ar viņa ieguldījuma apmēru, bet pārējo personiski atbildīgo sabiedrības biedru (komplementāru) atbildība nav ierobežota. No šādām Komerclikumā ietvertām pilnsabiedrības un komandītsabiedrības definīcijām izriet, ka šajās komercsabiedrībās biedru mantiskā atbildība nav norobežota no pašas sabiedrības mantiskās atbildības. Abu personālsabiedrību biedriem jāuzņemas

²⁹ Engelhart M. *Corporate criminal liability from a comparative perspective. Regulating Corporate Criminal Liability*. Switzerland: Springer International Publishing, 2014, p. 59.

³⁰ Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 105. lpp., sk. arī: Krauze R., Gencs Z. *Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības*. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 16. lpp.

atbildība par sabiedrības saistībām. Tāpēc pilnsabiedrība un komandītsabiedrība nevar būt juridiskās personas.³¹ No šāda viedokļa apskatu par personālsabiedrībām arī varētu beigt ar secinājumu, ka Krimināllikuma VIII¹ nodaļā noteiktie juridiskajām personām piemērojamie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi nav attiecināmi uz personālsabiedrībām, jo tās gluži vienkārši nav juridiskās personas, bet situāciju sarežģī Krimināllikuma 70.¹ pantā sniegtā tiešā norāde uz personālsabiedrībām kā šī regulējuma adresātiem. Aplūkojot normas saturu, var secināt, ka ar šo normu tiek aptvertas iepriekš uzskaitītās privāto tiesību juridiskās personas, īpaši ir pieminēts, ka regulējums attiecas arī uz valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrībām, un visbeidzot atsevišķi kā šā regulējuma subjekts ir nosauktas personālsabiedrības. Tomēr, neskatoties uz to, jau tajā pašā teikumā tālāk tiek norādīts, ka iepriekš minētajiem tiesību subjektiem, no kuriem personālsabiedrības nav juridiskas personas, piespiedu ietekmēšanas līdzekļi var tikt piemēroti, ja nodarījumu fiziskā persona izdarījusi tieši juridiskās personas interesēs [...], rīkojoties kā [...] juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis. Ja to attiecinātu uz personālsabiedrībām, tad piespiedu ietekmēšanas līdzekli tām piemērot nevarētu nekad, jo personālsabiedrības interesēs izdarīts nodarījums nav juridiskās personas interesēs izdarīts, kā arī fiziskā persona to nevar izdarīt kā juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis, ja runa ir par to pašu personālsabiedrību. Tomēr, ņemot vērā faktu, ka Krimināllikuma 70.¹ pantā personālsabiedrības ir īpaši norādītas, domājams, ka likumdevēja mērķis ir bijis ar šo tiesisko regulējumu iespējami plaši aptvert komercdarbībā iesaistītos tiesību subjektus, tādēļ šajā un turpmākajos pantos vairākkārt atrodamais juridiskās personas apzīmējums un neesošā atruna par personālsabiedrībām nebūt nenozīmē, ka likumdevēja mērķis būtu padarīt neiespējamu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu personālsabiedrībām. Tādēļ pareizāks būtu secinājums, ka Krimināllikuma VIII¹ nodaļā viss minētais attiecībā uz juridiskajām personām tādā pašā mērā attiecināms arī uz personālsabiedrībām. Piemērojot personālsabiedrībām piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, gan jāpatur prātā, ka personālsabiedrībās dalībnieki par šās sabiedrības saistībām atbild ar visu savu mantu (izņēmums ir komandītsabiedrības biedra (komandīta) atbildība, kas attiecībā uz sabiedrības kreditoriem ir ierobežota ar viņa ieguldījuma apmēru). Izvērtējot Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu izpildes likuma normas, ir secināms, ka piespiedu likvidācijas gadījumā tiesas lēmums par šāda piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu tiek nosūtīts arī attiecīgajai tiesai pēc piekritības maksātnespējas lietas ierosināšanai un turpmākais process norit saskaņā ar Maksātnespējas likuma normām. Savukārt juridiskās personas maksātnespējas process var tikt attiecināts arī uz personālsabiedrībām, kā tas tieši norādīts Maksātnespējas likuma 56. pantā. Tātad personālsabiedrības piespiedu

³¹ Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 107. lpp.

likvidācijas gadījumā likvidācija skar vienīgi šo pašu personālsabiedrību, bet neskar tās biedrus. Izņēmums gan varētu būt Maksātspējas likuma 93. panta otrās daļas 2. punktā noteiktais, ka maksātspējas subjekta atgūtajai mantai piedzināmi naudas līdzekļi un manta, kas iegūta no personālsabiedrības personiski atbildīgajiem biedriem, pamatojoties uz viņu pienākumu atbildēt par personālsabiedrības saistībām, tomēr šādai biedru atbildībai būtu jāsniedzas vienīgi tiktāl, lai apmierinātu kreditoru prasījumus.

Arī tiesību ierobežošana būtu attiecināma vienīgi uz pašu personālsabiedrību, nevis uz tās biedriem, jo tiesību ierobežošana nekādā veidā tieši neskar personālsabiedrības atbildību pret kreditoriem. Tas pats sakāms arī par mantas konfiskāciju, kuru atbilstoši Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu izpildes likuma 4. nodaļai izpilda vienīgi attiecībā uz to mantu, kas norādīta tiesas spriedumā un iekļauta protokolā par aresta uzlikšanu mantai. Līdz ar to atbildībai par mantas konfiskāciju nebūtu pamata pāriet uz personālsabiedrības biedriem.

Bet citāds būs risinājums attiecībā uz naudas piedziņu no personālsabiedrības, jo šajā gadījumā uz tiesas sprieduma vai prokurora priekšraksta pamata personālsabiedrībai rodas kreditors, kas ir valsts, par spriedumā vai priekšrakstā minēto naudas piedziņas summu. Un te nu, atbilstoši Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu izpildes likuma 4. nodaļas prasībām izpildot spriedumu Civilprocesa likumā paredzētajā kārtībā, naudas piedziņas neiespējamības gadījumā no pašas personālsabiedrības valstij ir iespējams atbilstoši Komerclikuma 77. panta pirmajai daļai (attiecībā uz pilnsabiedrībām) un 118. panta pirmajai daļai (attiecībā uz komandītsabiedrībām) vērsties ar šo prasījumu arī pret personālsabiedrības biedriem.

Aplūkošanas vērts ir arī jautājums par to, vai ik reizi, uzsākot un veicot procesu par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu pret personālsabiedrību, šis process nav arī uzreiz veicams pret personālsabiedrības biedriem. Domājams, ka šāds universāls noteikums nevarētu pastāvēt. Personālsabiedrības biedriem atšķirībā no juridisko personu dalībniekiem, akcionāriem un biedriem nav vienīgi ierobežota atbildība pret sabiedrības kreditoriem. Tāpēc nav šaubu par to, ka personālsabiedrības kā tiesībspējīga tiesību subjekta labā un interesēs kāda fiziskā persona var izdarīt noziedzīgu nodarījumu, kā arī personālsabiedrība pati var nenodrošināt pienācīgu uzraudzību un kontroli, kas var novest pie kādas fiziskas personas izdarīta noziedzīga nodarījuma. Turklāt personālsabiedrības biedriem katrā ziņā nav jābūt juridiskām personām, biedri var būt gan fiziskās personas, gan arī, piemēram, citas personālsabiedrības. Tādēļ process par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu gan pret personālsabiedrību, gan pret tās biedriem, ja tie ir juridiskas personas, ir uzsākams vien tad, ja pret katru no šiem tiesību subjektiem individuāli ir saskatāms Krimināllikuma 70.¹ pantā paredzētais pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai, ievērojot, ka personālsabiedrība un tās biedri ir dažādi tiesību subjekti.

Atsevišķi ir aplūkojams arī jautājums par ārvalsts komersantu filiālēm un pārstāvniecībām. Saskaņā ar Komerclikuma 25. panta astoto daļu ārvalsts komersanta pārstāvniecība nav juridiskā persona un tai nav tiesību veikt komercdarbību Latvijā. Bet ārvalsts komersantam ir iespēja veikt komercdarbību Latvijā ar filiāles starpniecību. Komerclikuma 23. panta pirmā daļa paredz, ka filiāles atvēršana, pamatojoties uz komersanta pieteikumu, ierakstāma komercreģistrā, un Komerclikuma 22. panta izpratnē filiāle ir uzņēmuma organizatoriski patstāvīga daļa, kura teritoriāli vai citādi nošķirta no galvenā uzņēmuma un kuras atrašanās vietā attiecīgā komersanta vārdā sistemātiski tiek veikta komercdarbība. Secināms, ka ārvalstu komersants komercdarbību Latvijā var uzsākt ar filiāles starpniecību, kas reģistrēta komercreģistrā. Tomēr arī ārvalsts komersanta filiāle nav juridiska persona, jo atbildība par filiāles saistībām ir galvenajam uzņēmumam. Tādēļ gan uz ārvalsts komersanta pārstāvniecībām, gan uz filiālēm Krimināllikuma VIII¹ nodaļas regulējumu nevar attiecināt, bet, tā kā gan filiāle, gan pārstāvniecība Latvijā darbojas ārvalsts komersanta pilnvarojumā kā šā komersanta struktūrvienība, tad gadījumā, ja filiāles vai pārstāvniecības amatpersona, darbinieks vai pilnvarots pārstāvis Latvijā izdaris noziedzīgu nodarījumu, kam būs konstatējama Krimināllikuma 70.¹ pantā paredzētā tiesiskā saikne ar ārvalsts komersantu, būs pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai pašam ārvalsts komersantam par tās struktūrvienības Latvijā pārstāvja noziedzīgo rīcību. Faktiski šajā aspektā pat ārvalsts komersanta filiāles vai pārstāvniecības esībai vai neesībai Latvijā nav izšķirošas tiesiskas nozīmes – ja ārvalsts komersanta (kam Latvijā nav ne filiāles, ne pārstāvniecības) pārstāvis, kam piemīt Krimināllikuma 70.¹ pantā paredzētā tiesiskā saikne ar ārvalsts komersantu, izdaris Latvijā noziedzīgu nodarījumu šā ārvalsts komersanta labā, tā interesēs vai arī nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā, tad nedz Krimināllikumā, nedz Kriminālprocesa likumā nav atrodamī šķēršļi piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai šādam ārvalsts komersantam. Turpinot domu, ir secināms, ka tas pats attiecināms arī uz cita veida ārvalstu juridiskajām personām, ne tikai uz komersantiem.

1.3. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas pamats juridiskām personām

Pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai ir definēts Krimināllikuma 70.¹ pantā. Šajā normā var nošķirt divu kategoriju apstākļus, kas jākonstatē, lai krimināltiesību ietvaros vērstos pret juridisko personu. Pirmkārt, tie ir apstākļi, kas raksturo juridiskās personas saistību ar noziedzīgu nodarījumu. Otrkārt, tie ir apstākļi, kas raksturo noziedzīgu nodarījumu izdarījušās fiziskās personas tiesisko saikni ar juridisko personu. Ja trūkst juridiskās personas saiknes ar noziedzīgu nodarījumu vai ar noziedzīgu nodarījumu izdarījušo

personu, nebūs pamata juridiskajai personai piemērot jebkādu piespiedu ietekmēšanas līdzekli.

Vispirms par juridiskās personas saikni ar noziedzīgo nodarījumu. Krimināllikuma 70.¹ pants paredz trīs veidus, kādos juridiskā persona var tikt saistīta ar noziedzīgu nodarījumu:

- 1) nodarījums izdarīts juridiskās personas interesēs;
- 2) nodarījums izdarīts juridiskās personas labā;
- 3) nodarījums izdarīts juridiskās personas nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā.

Pirmo divu iespējamo pazīmju saturs it kā jautājumus nerada, izņemot to, ar ko īsti atšķiras nodarījums, kas izdarīts kāda labā, no nodarījuma, kas izdarīts kāda interesēs. Un vai ir iespējams izdarīt noziedzīgu nodarījumu juridiskās personas labā, ja tas nav šīs juridiskās personas interesēs, un otrādi – kas būtu tā situācija, kad nodarījums ir izdarīts juridiskās personas interesēs, bet nav tās labā. Ja abi šie apzīmējumi ir saturiski līdzvērtīgi, tad jāsecina, ka likumdevējs bijis liekvārdīgs, bet tas normas piemērošanai nekaitēs. Arī tie iepriekš minēti starptautiskie tiesību akti, kas bija par pamatu šo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu institūta ieviešanai, nekādu skaidrojumu šajā sakarā nesniedz. Eiropas Padomes Krimināltiesību pretkorupcijas konvencijas 18. pants (Juridisko personu atbildība), kas saturiski ir vistuvākais Krimināllikuma 70.¹ pantam, paredz, ka ikviena puse veic tādus likumdošanas un citu veidu pasākumus, kādi nepieciešami, lai nodrošinātu juridisku personu saukšanu pie atbildības par kukuļdošanu, tirgošanos ar ietekmi un naudas atmazgāšanu par noziedzīgiem nodarījumiem saskaņā ar šo Konvenciju un kurus to labā ir veikusi jebkura fiziska persona [...]. Tātad konvencija attiecībā uz juridiskās personas saikni ar noziedzīgo nodarījumu vispār paredz tikai vienu pazīmi – izdarīts juridiskās personas labā.

Iepriekš (līdz 2013. gada 1. aprīlim) spēkā esošajā Krimināllikuma 70.¹ panta redakcijā savukārt bija ietverta tikai noziedzīga nodarījuma izdarīšana juridiskās personas interesēs, un šis papildinājums par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu juridiskās personas labā un nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā ir radies vienīgi ar 2013. gada 14. marta likuma grozījumiem, kas stājās spēkā tā paša gada 1. aprīlī.

Darba grupā, kas bija izveidota ar tieslietu ministra 2012. gada 23. novembra rīkojumu, lai izstrādātu grozījumus normatīvajos aktos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu, ir ticis diskutēts, vai katrs noziedzīgais nodarījums, no kura kādu labumu var gūt juridiskā persona, vienmēr patiešām būs izdarīts šīs personas interesēs. Tāpat var iedomāties situāciju, kad kāds vidēja līmeņa darbinieks atbilstoši savai izpratnei par to, kas ir un kas nav juridiskās personas interesēs, ir izdarījis kādu noziedzīgu darbību, no kuras juridiskā persona teorētiski var gūt kādu labumu, bet sabiedrības valde uzskata, ka šāda rīcība nekādā ziņā neatbilst sabiedrības interesēm. Visbeidzot, lai saskaņotu Krimināllikumā un

Kriminālprocesa likumā lietotos apzīmējumus un iespējami plaši aprakstītu iespējamo tiesisko saiti starp fiziskās personas nodarījumu un juridisko personu, Krimināllikuma 70.¹ pantā tika ierakstīti abi formulējumi (“labā” un “interesēs”), kā arī papildus tika ietverta trešā iespējamā juridiskās personas saikne ar noziedzīgu nodarījumu – nodarījums izdarīts juridiskās personas nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā.

Atbildību par nepienācīgo pārraudzību un kontroli paredzēja Krimināltiesību pretkorupcijas konvencijas 18. panta otrā daļa, kurā noteikts, ka līdztekus gadījumiem, kuri jau minēti pirmajā daļā, katra puse veiks nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu juridisko personu saukšanu pie atbildības, ja kādas pirmajā daļā minētas fiziskās personas nepienācīgi veiktas pārraudzības vai kontroles dēļ citai fiziskai personai ir bijis iespējams izdarīt pirmajā daļā minētos noziedzīgos nodarījumus juridiskās personas labā.

Līdzīga reglamentācija atrodamā arī Konvencijas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju 10. panta otrajā daļā, kurā noteikts, ka neatkarīgi no 1. punktā minētajiem gadījumiem ikviens dalībvalsts veic nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu to, ka juridisko personu var saukt pie atbildības, ja 1. punktā minētā fiziskā persona nav veikusi pārraudzību vai kontroli un tādējādi fiziskajai personai, kura ir minētās juridiskās personas pakļautībā, ir radusies iespēja izdarīt 1. punktā minētos noziedzīgos nodarījumus par labu šai juridiskajai personai.

Krimināllikuma 70.¹ pantā gan šī tiesiskā saikne starp juridisko personu un fiziskās personas nodarījumu ir definēta plašāk nekā abās iepriekš minētajās konvencijās, proti, atbilstoši šo konvenciju prasībām juridiskai personai atbildība piemērojama, ja pārraudzības vai kontroles trūkuma dēļ izdarīts noziedzīgs nodarījums juridiskās personas labā, bet Krimināllikumā šis papildu nosacījums “juridiskās personas labā” nav iekļauts, tādējādi aptverot arī tos gadījumus, kad, piemēram, aiz neuzmanības izdarīts kāds noziedzīgs nodarījums, no kura juridiskajai personai nav nekāda labuma un kurš arī nav šīs juridiskās personas interesēs (piemēram, nodarījumi pret vidi).

Likumā ietvertā norāde par nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā fiziskās personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu rada arī jautājumu, kurš kuru nav uzraudzījis un kontrolējis – noziedzīgo nodarījumu izdarījusi fiziskā persona nav pietiekami kontrolējusi juridisko personu vai arī juridiskā persona nav pietiekami kontrolējusi fiziskās personas rīcību. Un šis jautājums ir būtisks, jo tās ir divas pilnīgi dažādas situācijas un ir nepieciešams noskaidrot, kura no tām var būt par pamatu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajai personai.

Gramatiski analizējot Krimināllikuma 70.¹ pantā noteikto (nodarījumu juridiskās personas [...] nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona), var vien secināt, ka nav pamata izslēgt nevienu no šiem abiem gadījumiem. Aplūkojot Krimināltiesību pretkorupcijas konvencijas 18. pantu un

Konvencijas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju 10. pantu attiecībā uz nodarījumiem saistībā ar kontroles trūkumu, var secināt, ka juridisko personu atbildību izraisa pārraudzīt un kontrolēt tiesīgas fiziskas personas bezdarbība (kontroles trūkums), kā rezultātā kāda cita persona var izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Ņemot vērā gan šajās konvencijās ietverto nostāju par iespējami plašu to gadījumu noteikšanu, kad pastāv iespēja pret juridiskajām personām vērsties ar krimināltiesiskiem līdzekļiem, gan arī ņemot vērā Latvijas likumdevēja vēlmi pat paplašināt juridisko personu ietekmēšanu ar krimināltiesiskiem līdzekļiem, salīdzinot ar konvencijām, ir pamats uzskatīt, ka piespiedu ietekmēšanas līdzekļi pret juridisko personu par nepienācīgi veiktu pārraudzību vai kontroli, kā rezultātā kāda fiziskā persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, var tikt piemēroti gan tad, ja ir noziedzīga un sodāma pati uzraudzības un kontroles pienācīga neveikšana (piemēram, atbildīgās amatpersonas nolaidība), gan arī tad, ja nepienācīgā uzraudzība novedusi pie tā, ka kādai citai personai (darbiniekam) radās iespēja izdarīt noziedzīgu nodarījumu.

Kā var izpausties tiesiskā saikne starp noziedzīgu nodarījumu izdarījušo fizisko personu un juridisko personu, pret kuru var tikt piemēroti piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. Krimināllikuma 70.¹ pantā norādīts uz fizisku personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, rikodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis:

- 1) balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā;
- 2) balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā;
- 3) īstenojot kontroli juridiskās personas ietvaros.

Pirmkārt jāatzīmē, ka šis regulējums nepiešķir tiesisku nozīmi tam, vai noziedzīgu nodarījumu izdarījuši persona rikojas un savas funkcijas realizē vienpersoniski vai kādas koleģiālas pārvaldes institūcijas (piemēram, valdes) ietvaros.

Fiziskās personas pilnvarojuma saturs, ko devusi juridiskā persona, likumā paredzēts visai plašs. Šāda pilnvarojuma realizācija tad arī veido to faktisko saikni starp fiziskās personas rīcību un juridisko personu. Šī saikne pati par sevi nav noziedzīga, ja fiziskā persona godprātīgi pilda uzliktos pienākumus. Noziedzīgums rodas, ja, pienākumus pildot, fiziskā persona izdara kādu noziedzīgu nodarījumu.³²

Pēdējo pāris gadu laikā ir arī novērotas diskusijas par to, ka būtu apsverama iespēja piemērot juridiskajām personām piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, nošķirot šo procesu no fiziskās personas lietas. Vairākas tiesībaizsardzības iestādes uzskata, ka iespēja vērsties pret juridisko personu, nekonstatējot kādas konkrētas fiziskās personas vainu, padarīšot šo pret juridiskajām personām vērstu tiesību

³² Krastiņš U. Juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu reglamentācijas aktualitātes. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 1 (62), 2013, 3. lpp.

institūtu efektīvāku. Apsverot šādus un līdzīgus uzlabojumus tiesiskajā reglamentācijā, nedrīkstētu aizmirst, ka Latvijas krimināltiesībās juridiskā persona pati par sevi nav kriminālatbildības subjekts. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas pamatā ir jābūt fiziskās personas izdarītam noziedzīgam nodarījumam. Krimināllikuma normās attiecībā uz šo jautājumu nekādas izmaiņas nav notikušas. Tas gan nav sakāms par Kriminālprocesa likuma normām, kuras paredz procesu pret juridisko personu izdalīt atsevišķākā lietvedībā, kam raksta gaitā pievērsīsimies nedaudz vēlāk.

Un nobeigumā, tuvāk neaplūkojot juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu veidus, var norādīt, ka Krimināllikumā acimredzami trūkst normas, kas paredzētu kādus precīzākus priekšrakstus attiecībā uz piespiedu ietekmēšanas līdzekļu izvēli, jo šobrīd Krimināllikuma normas paredz vienīgi ierobežojumus juridiskās personas piespiedu likvidācijai, tajā pašā laikā jebkuru no pārējiem trim piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem juridiskajai personai var piemērot pēc likuma piemērotāja ieskata. Turklāt jebkura piespiedu ietekmēšanas līdzekļa izpildes nodrošināšanai Kriminālprocesa likums arī pieļauj juridiskās personas mantas arestu. Tā kā, piemēram, mantas konfiskācija ir pieļaujama jebkurā procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu tāpat kā piespiedu nauda, kuras maksimālais apmērs šobrīd ir 36 000 000 EUR, tad šo nākotnē potenciāli iespējamo piespiedu līdzekļu nodrošināšanai procesa virzītājam nav formālu šķēršļu vērsties pie izmeklēšanas tiesneša ar ierosinājumu apstiprināt lēmumu par aresta uzlikšanu reāli strādājošu uzņēmumu visai mantai un visiem naudas līdzekļiem, un tas neizbēgami var novest pie šā uzņēmuma maksātnespējas vistuvākajā laikā.

Lai arī, saprātīgi piemērojot likuma normas, šādām situācijām nevajadzētu rasties, jo šādas rīcības liegums izriet no vispārējiem kriminālprocesa pamatprincipiem, tomēr visjaunāko laiku tiesību vēsture rāda, ka šajā jautājumā ir nepieciešams detalizēts un imperatīvs, nevis vispārējs regulējums.

2. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas tiesiskās reglamentācijas vispārīgs apskats juridisko personu procesos

2.1. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa ieviešana Kriminālprocesa likumā. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļi kā vienas no kriminālprocesa nelabvēlīgajām sekām juridiskai personai

Juridiskām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa noteikumi Kriminālprocesa likuma tekstā paredzēti jau kopš tā sākotnējās redakcijas, kura pieņemta 2005. gada 1. aprīlī un stājās spēkā 2005. gada

1. oktobrī. Tie vērtējami kā nepilnīgi, nesaskaņoti un neskaidri, par ko arī ticis norādīts publikācijās³³ un uzsvērts, uzstājoties konferencēs.³⁴ Nebūtiski grozījumi tika izdarīti ar 2009. gada 12. marta likumu par grozījumiem Kriminālprocesa likumā.³⁵ Savukārt būtiskas izmaiņas piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskajām personām skāra līdz ar 2013. gada 14. marta³⁶ grozījumu pieņemšanu. Atsevišķi grozījumi veikti 2016. gada 18. februārī³⁷ un 2017. gada 30. martā³⁸. Atzīstams, ka līdz ar šiem grozījumiem liela daļa praktisko problēmu ir novērstas. Tomēr daļa problēmu vēl arvien palikušas vai radušās no jauna.

Pirms uzsākt detalizētāku piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa apskatu, domājams, nedaudz jāpievēršas kādam svarīgam aspektam. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļi nebūt nav vienīgās negatīvās sekas, ko attiecībā uz juridisko personu var radīt noziedzīga nodarījuma izdarīšana. Protams, ka juridiska persona var būt arī noziedzīgā nodarījumā cietusi, tomēr šī pētījuma ietvaros šis aspekts netiks apskatīts, vairāk pievēršoties nelabvēlīgajām sekām, kas var rasties kriminālprocesa gaitā un rezultātā. Shematiski attēlojot iespējamās negatīvās sekas, atzīstams, ka tādas var radīt šādu krimināltiesisko un kriminālprocesuālo institūtu piemērošana:

- piespiedu līdzekļi juridiskajai personai (reglamentēti Krimināllikumā);
- mantisko jautājumu risinājums;
- kompensācija (reglamentēta KPL);

³³ Sk., piemēram, Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010. 99.–100., 130.–131. lpp.; Baumanis J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process. *Jurista Vārds*, Nr. 42, 2012. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/252067-piespiedu-ietekmesanas-lidzeklu-piemerosanas-process/> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

³⁴ Sk., piemēram, Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas juridiskajām personām kriminālprocesuālās kārtības tiesiskā reglamentācija Latvijā. Pieejams: http://www.knab.gov.lv/uploads/free/k.strada-rozenberga_piespiedu_ietekmesanas_lidzeklu_piemerosanas_juridiskajam_personam_kriminalpr.pdf [aplūkots 2015. Gada 10. martā]; Baumanis J. Juridiskā persona kriminālprocesā. Pieejams: http://www.knab.gov.lv/uploads/free/janis_baumanis_juridiska_persona_kriminalprocesa.pdf [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

³⁵ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 2009. gada 12. marta likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 51, 2009, 1. apr. Stājies spēkā 2009. gada 1. jūlijā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/190010-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

³⁶ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 2013. gada 14. marta likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61, 2013, 27. marts. Stājies spēkā 2013. gada 1. aprīlī. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/255728-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

³⁷ Grozījumi Kriminālprocesa likumā 18.02.2015. Latvijas Republikas likums: *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 48 (5620), 2016, 9. martā. Daļēji stājās spēkā 2016. gada 23. martā. Pieejams <https://www.vestnesis.lv/ta/id/280784-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>

³⁸ Grozījumi Kriminālprocesa likumā 30.03.2017. Latvijas Republikas likums: *Latvijas Vēstnesis*, 75 (5902), 2017, 12. apr.

Stājās spēkā 2017. gada 26. aprīlī. Pieejams <https://www.vestnesis.lv/op/2017/75.5> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

- rīcība ar noziedzīgi iegūtu mantu (reglamentēta KL);
- galīgā rīcība ar lietiskajiem pierādījumiem un dokumentiem (reglamentēta KL/KPL).

Ņemot vērā, ka negatīvās kriminālprocesa sekas pret juridisko personu var būt dažādas, īpaši akcentējams, ka piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošana ieņem īpašu vietu šo seku sistēmā. To piemērošana arī ievieš būtiskas īpatnības un atšķirības kriminālprocesa norises kārtībā, tāpēc tieši šim jautājumam tiks veltīta uzmanība.

2.2. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa priekšnoteikumi

Turpinot piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa vispārīgu apskatu, pirmkārt nepieciešams pievērsties jautājumam, kad šādu procesu var veikt. Atbilde uz šo jautājumu sākotnēji meklējama Kriminālprocesa likuma un Krimināllikuma normu sistēmiskajā apskatā. Kriminālprocesa likuma 439. pantā paredzēts: “Ja kriminālprocesa gaitā ir noskaidrots, ka, visticamāk, ir pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai, procesa virzītājs pieņem motivētu lēmumu par to, ka tiek uzsākts process piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai.” Pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai ir sniegts KL 70.¹ pantā, kura analīze ietverta raksta sākumā. Kopsakarā secināms, ka nav iespējams piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekli juridiskai personai, ja **kāda fiziska persona** nav izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.

Tomēr šis jautājums vien nesniedz pilnīgu skatu uz iespējamo situāciju. **Šobrīd nekādi nav ignorējama** Kriminālprocesa likuma 439. panta trešajā daļā iekļautā norma:

(3) Procesā virzītājs procesu par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskajai personai ar lēmumu var izdalīt atsevišķā lietvedībā šādos gadījumos:

- 1) kriminālprocess pret fizisko personu tiek izbeigts, pamatojoties uz nereabilitējošiem apstākļiem;
- 2) konstatēti apstākļi, kas liedz noskaidrot, vai saukt pie kriminālatbildības konkrētu fizisko personu, vai objektīvu iemeslu dēļ krimināllietas nodošana tiesai tuvākajā laikā (saprātīgā laika periodā) nav iespējama;
- 3) lai savlaicīgi atrisinātu krimināltiesiskās attiecības ar fizisko personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību;
- 4) to lūdz juridiskās personas pārstāvis.

Savukārt šādas norādes ļauj jautāt – vai patiešām ir iespējams kriminālprocess pret juridisku personu un piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošana, ja nav konstatēta konkrēta fiziskā persona, kura izdarījusi noziedzīgo nodarījumu? Domājams, ka absolūtā vairumā gadījumu atbilde ir noliedzoša. Tā balstās atziņā, ka, nenoskaidrojot konkrētu noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu, nevar

konstatēt piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas pamatu. Tas saistāms ar šobrīd Krimināllikumā nostiprināto uzskatu, saskaņā ar kuru obligāti nepieciešams konstatēt noziedzīgu nodarījumu izdarījušās fiziskās personas saikni ar juridisko personu (darbojusies, pamatojoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu, darbojusies tās uzdevumā, pieņēmusi tās vārdā lēmumus vai arī īstenojusi tās vārdā kontroli pār juridisko personu) un noziedzīga nodarījuma izdarīšanas mērķi (juridiskās personas interesēs vai labā) vai apstākļus (nepienācīga uzraudzība vai kontrole). Tai pašā laikā nevar noliegt, ka šādai striktai prasībai var būt arī izņēmums, kas gan praksē grūti iedomājams, proti, ja piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas pamatu iespējams konstatēt bez konkrētas personas noskaidrošanas. Tas būtu iespējams tikai tad, kad, lai arī konkrēta persona netiek noskaidrota, tomēr ārpus saprātīgām šaubām tiek konstatēts, ka tāda ir bijusi un, esot noteiktā veidā saistīta ar juridisko personu, tiešām ir darbojusies juridiskās personas vārdā, tās uzdevumā vai arī noziedzīgs nodarījums izdarīts nepienācīgas kontroles vai pārraudzības rezultātā.

2.3. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa pamatiezīmes

Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesu raksturo šādas būtiskas iezīmes:

- ar retu izņēmumu tas tiek uzsākts (esošā) kriminālprocesā;
- vairs nav nesaraucjami saistīts ar (esošu) kriminālprocesu;
- var tikt uzsākts tikai pirmstiesas procesa laikā;
- tiek uzsākts ar motivētu procesa virzītāja lēmumu;
- notiek pret konkrētu juridisko personu.

Uzsākšana esošā procesā paredz, ka process pret juridisku personu var tikt uzsākts tad, kad un kamēr pastāv kriminālprocess kā tāds, turklāt pirmstiesas procesa laikā. Un šis process var notikt kā kopējā procesa ietvaros, tā var tikt no tā izdalīts. Šobrīd saskaņā ar Kriminālprocesa likuma normām nav iespējama situācija, ka process pret juridisku personu tiek sākts, neesot procesam par kādu noziedzīgu notikumu. Vienīgais izņēmums ir ar 2016. gada grozījumiem ieviestā iespēja procesu piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai uzsākt arī gadījumos, kad kriminālprocesu atteikts uzsākt vai tas pabeigts, pamatojoties uz nereabilitējošiem apstākļiem, un ir noskaidrots pamats procesa uzsākšanai pret juridisko personu.

Šādu procesu joprojām nav iespējams uzsākt iztiesāšanas laikā. Domājams, ka šo nostāju varētu arī pārskatīt, jo šobrīd taisnīgu risinājumu var arī nepanākt. Tas raksturīgs situācijām, kad piemēram, kādu iemeslu dēļ process pret juridisku personu netika uzsākts pirmstiesas procesa laikā, bet jau vēlāk – iztiesāšanas laikā – konstatēts, ka nodarījums izdarīts juridiskās personas labā, interesēs vai

nepienācīgas uzraudzības vai kontroles rezultātā. Šādā un līdzīgās situācijās būtu jāpieļauj jautājumu par procesa uzsākšanu par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai risināt arī iztiesāšanas laikā. Šajā gadījumā padziļinātai diskusijai varētu izvirzīt vairākus iespējamus modeļus:

- 1) procesa uzsākšana pret juridisko personu iztiesāšanas laikā un iztiesāšanas turpināšana, paredzot precīzu veidu, kā iesaistīt juridisko personu procesā, un tās procesuālās garantijas;
- 2) procesa uzsākšana pret juridisko personu un procesa izdalīšana, to nosūtot pirmstiesas procesa veikšanai;
- 3) materiālu izdalīšana un nosūtīšana kompetentajām pirmstiesas procesa iestādēm jautājuma izlemšanai par procesa uzsākšanu pret juridisko personu.

Pēdējais risinājums, domājams, būtu visatbilstošākais un iederētos kopējā Kriminālprocesa likuma sistēmā, saskatot tā līdzības ar, piemēram, secinājumu, ka noziedzīgo nodarījumu izdarījusi vēl kāda cita persona, ne tikai apsūdzētais.

Turpmāk rakstā tiks apskatītas spilgtākās procesuālās īpatnības procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskām personām, sākumā iztirzājot kriminālprocesa vispārīgo noteikumu īpatnības, bet pēc tam – īpatnības pirmstiesas procesa un tiesvedības norisē.

2.4. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa vispārīgo noteikumu īpatnības

Šā jautājuma iztirzāšanā īpaši jāpievēršas tādiem jautājumu blokiem kā kriminālprocesa pamatnoteikumiem, kriminālprocesa pamatprincipiem, kriminālprocesa dalībniekiem, pierādīšanai kriminālprocesā, izmeklēšanas darbībām un mantiskajiem jautājumiem kriminālprocesā.

2.4.1. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa vispārīgo noteikumu īpatnības attiecībā uz kriminālprocesa pamatnoteikumiem un pamatprincipiem

Attiecībā uz kriminālprocesa pamatnoteikumiem nekādu īpatnību piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesos juridiskām personām (turpmāk – juridiskās personas process) nav. Šā procesa mērķis ir tāds pats, kā noteikts Kriminālprocesa likuma 1. pantā – nodrošināt efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Jāatceras, ka arī juridiskajām personām ir sava “dzīve”, kura procesa laikā var tikt ievērojami ietekmēta. Līdz ar to rūpīgi izvērtējams, vai konkrēts juridisko personu ierobežojošs procesuāls pasākums tiešām ir nepieciešams un vai tā piemērošana vispār vai noteiktā pakāpē ir uzskatāma par tiesiski attaisnojamu iejaukšanos juridiskās personas darbībā.

Arī attiecībā uz kriminālprocesa pamatprincipiem atzīstams, ka, tieši tāpat kā procesos pret fizisku personu, arī attiecībā uz juridisku personu ir respektējami visi kriminālprocesa pamatprincipi, ciktāl tie vispār var tikt uz to attiecināti. Nav šaubu par, piemēram, tādu principu kā kriminālprocesa valoda, tiesības uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā u. c. attiecināšanu arī uz juridisko personu. Tai pašā laikā nevar noliegt, ka ir pamats diskusijai par to, ciktāl uz juridisko personu attiecināmi tādi principi, kuri līdz šim vairāk asociējušies ar fizisku personu, piemēram, nevainīguma prezumpcija vai *non bis in idem*. Ir skaidrs, ka šie subjekti ir atšķirīgi pēc savas būtības, līdz ar to pilnīgi vienādu tiesību piešķiršana tiem nav realizējama. Jāatzīst, ka šie jautājumi nebūt nav vienkārši un vienveidīgi atbildami. Tie izpelnījušies uzmanību arī plašākā mērogā. Minēšu tikai dažus spilgtus pēdējā laika piemērus – 2014. gadā izdevniecībā “Springer” tika izdots fundamentāls pētījums “Regulating Corporate Criminal Liability”,³⁹ kurā šie jautājumi kā aktuāli, būtiski, problemātiski un šobrīd neatrisināti norādīti gan Vācijas tiesībskolu pārstāvošā autora D. Brodovska (*D. Brodowski*) rakstā par minimālajām procesuālajām tiesībām, kas būtu attiecināmas uz juridiskajām personām,⁴⁰ gan spāņu akadēmisko aprindu pētnieces A. N. Neiras Penas (*Neira Pena*) rakstā, kas veltīts korporatīvās atbildības aktuālajiem aspektiem.⁴¹ Uzmanība šim apstāklim pievērsta arī ES tiesību jaunrades līmenī. Piemēram, Meijera komiteja (“Meijers Committee”) komentāros ES Direktīvas projektam par noteiktu nevainīguma prezumpcijas aspektu un tiesībām piedalīties krimināllietas izskatīšanā tiesā (*Directive on the presumption of innocence and the right to be present at trial*) 2014. gada nogalē cita starpā norādījusi, ka šajā direktīvā iekļautās garantijas būtu attiecināmas arī uz juridisko personu, ciktāl tas iespējams saistībā ar tās būtību.⁴²

Domājams, ka tieši šis būs viens no aktuālākajiem jautājumiem nākotnes juridisko personu procesos, par ko tiks diskutēts, meklējot tiesiskāko risinājumu, kurš, iespējams, būs atšķirīgs dažādās valstīs atkarībā no to tiesību sistēmas, tradīcijām un citiem svarīgiem apstākļiem. Tas, protams, būs jārisina arī Latvijā. Jāpiekrit

³⁹ Brodowski D. u. c. *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014.

⁴⁰ Brodowski D. Minimum Procedural Rights for Corporations un Corporate Criminal Procedure. In: Brodowski D. u. c. *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014, p. 211–226.

⁴¹ Neira Pena A. M. Corporate Criminal Liability: Tool or Obstacle to Prosecution? In: Brodowski D. u. c. *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014. P. 197–210.

⁴² Meijers Committee Note on the Council General Approach on the Directive on the presumption of innocence and the right to be present at trial, 2014, 12 December. Pieejams: <http://www.commissie-meijers.nl/assets/commissiemeijers/CM1416%20Note%20on%20the%20General%20Approach%20on%20the%20Directive%20Presumption%20of%20Innocence.pdf> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

D. Brodovskim, kurš norāda, ka procesuālo garantiju līmenis juridiskajām personām “pirmkārt, ir kriminālpolitikas jautājums. Taču tam ir robežas, ko nosaka konstitucionālās un cilvēktiesības, kuras aizsargā arī juridiskās personas”.⁴³ Latvijas likumdevējs šobrīd apzināti vai neapzināti ir izvēlējis juridisko personu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesā tiesību apjoma un satura ziņā pielīdzināt apsūdzētajam, tādējādi attiecinot uz to salīdzinoši augstu procesuālo garantiju līmeni. Lai arī tas neizslēdz problēmu pastāvēšanu (piemēram, to subjektu noteikšanu, kuriem ir tiesības atteikties liecināt), tomēr uzskatāmi demonstrē, ka Latvija ir deklarējusi juridiskās personas augstu aizsardzības līmeni.

Turpinot rakstu par kriminālprocesa pamatprincipu attiecināšanu uz juridisko personu procesiem, kā būtisku un precīzu risināmu var norādīt jautājumu par kriminālprocesa obligātumu kā vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem. Tas nostiprināts Kriminālprocesa likuma 6. pantā:

Kriminālprocesa obligātums

Amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu [..].

Tas rada jautājumu, vai arī piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process juridiskām personām ir obligāts. Jāpiekrīt, ka “diskusijai var pakļaut jautājumu, vai šo procesu dēvēt par kriminālprocesu”, kā arī atzinumam, ka “[..] liekas divaini, ka Kriminālprocesa likumā tiek reglamentēti procesi, kas nav kriminālprocesi”.⁴⁴ Domājams, ka arī juridiskās personas process ir uzskatāms par kriminālprocesu, no kā nāktos secināt, ka arī uz to attiecas kriminālprocesa obligātums. To netieši apstiprina arī Kriminālprocesa likuma 439. panta pirmajā daļā iekļautās norādes.

Kriminālprocesa kārtība

(1) Ja kriminālprocesa gaitā ir noskaidrots, ka, visticamāk, ir pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai, procesa virzītājs pieņem motivētu lēmumu par to, ka tiek uzsākts process piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai.

Šīs normas formulējums liecina, ka procesa virzītājam, konstatējot pamatu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskai personai, ir nevis piešķirtas tiesības izlemt par procesa uzsākšanu vai neuzsākšanu, bet gan noteikts obligāts rīcības modelis – procesa uzsākšana.

⁴³ In: Brodowski D. u. c. *Ruegulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014, p. 211.

⁴⁴ Baumanis J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process. *Jurista Vārds*, Nr. 42, 2012. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/252067-piespiedu-ietekmesanas-lidzeklu-piemerosanas-process/> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

Tas gan uzreiz neliecina, ka kriminālprocesa obligātuma attiecināšana uz juridisko personu būtu apzināta likumdevēja izvēle, jo pret normu vārdiskām izteiksmēm likumdevēja rūpība nav bijusi pietiekama un nereti sastopamas situācijas, kad tiek lietota pieļāvuma forma tur, kur raksturota obligāta rīcība, un otrādi. Līdz ar to būtu meklējams sistēmiski iederīgs, saprātīgs un efektīvs risinājums. Šai sakarā, domājams, pamatotu virzienu iezīmē Krimināllikuma 12. pants:

Fiziskās personas atbildība juridiskās personas lietā

Par noziedzīgu nodarījumu, ko privāto tiesību juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona, attiecīgā fiziskā persona saucama pie kriminālatbildības, bet juridiskajai personai var piemērot šajā likumā paredzētos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus.

Ievērojot šo nostāju, atzīstams, ka juridisko personu procesam nebūtu jābūt obligātam. Pret juridiskajām personām ar piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem būtu jāvēršas tikai tad, ja tas atzīts par samērīgu, lietderīgu un taisnīgu reakcijas veidu (piemēram, konstatējot, ka juridiskās personas vienīgā vai būtiskākā darbības daļa ir apzināti noziedzīga, klaji nolaidīga vai tml.). Savukārt prevencijas nolūkā būtu jāstiprina citu nelabvēlīgo seku attiecināšana uz juridisko personu, piemēram, kompensācijas maksāšanas pienākumu vai noziedzīgi iegūtas mantas konfiskācijas institūtu. Kriminālprocesos būtu jākoncentrējas uz fizisko personu atbildību, tai skaitā neizvairoties risināt sarežģītākas situācijas to identificēšanā un vainas pierādīšanā, jo juridiskās personas ir tikai fikcija, no tām gūst labumu fiziskās personas. Lai nerastos nevajadzīgi pārpratumi un diskusijas, izvēles iespēja veikt vai neveikt procesu pret juridisku personu būtu tieši norādāma Kriminālprocesa likumā, tai skaitā tiesiski reglamentējot kriminālprocesa pamatprincipus.

2.4.2. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas vispārīgo noteikumu īpatnības juridisko personu procesā attiecībā uz kriminālprocesa dalībniekiem

Nākamais jautājums, kam jāvelta uzmanība, ir kriminālprocesā iesaistītās personas. Te atzīstams, ka juridiskās personas procesos nav nekādu atšķirību nedz attiecībā uz amatpersonām, kuras pilnvarotas veikt procesu, nedz cietušajiem un to pārstāvjiem, nedz citiem procesa dalībniekiem. Īpatnības saskatāmas vien dalībnieku grupā “personas, kuras īsteno tiesības uz aizstāvību”.

Šīs dalībnieku grupas raksturojumā atgādināms, ka personas, kuras īsteno aizstāvību, aptver gan tās personas, kurām pašām ir tiesības uz aizstāvību, gan tādas personas, kurām šo tiesību nav, bet kuras tās īsteno. Līdz ar to pirmais jautājums attiecībā uz juridisko personu procesiem ir, kura ir tā persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, un vai tā ir juridiskā persona, pret kuru uzsākts piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process. Atbilde ir viennozīmīga – jā. To, ka Latvijā

juridiskajām personām, pret kurām iespējami tiks piemēroti piespiedu ietekmēšanas līdzekļi, ir piešķirts tādas personas statuss, kurai ir tiesības uz aizstāvību, uzskatāmi apliecina sistēmisks šādu Kriminālprocesa likuma pantu skatījums:

KPL 59. pants

(4) Juridiskajai personai aizstāvības īstenošanas pamats ir šajā likumā noteiktajā kārtībā procesa virzītāja izteikts pieņēmums, ka fiziskā persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu tieši šīs juridiskās personas interesēs, labā vai nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā.

KPL 60. panta pirmās daļas 1. punkts

(1) Savu procesuālo aizstāvību īsteno persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tas ir, persona:

- 1) par kuru izteikts šā likuma 59. pantā minētais pieņēmums vai apgalvojums.

Tāpat persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, juridisko personu procesos ir pati juridiskā persona. Izrietoši būtu nepieciešams atzīt, ka pati juridiskā persona ir arī tā, kura var realizēt šīs tiesības uz aizstāvību. Šis aspekts gan nav konsekventi ievērots, jo pašlaik Kriminālprocesa likumā nav iekļautas tiešas un precīzas norādes par pašu juridisko personu kā kriminālprocesa dalībnieku un tās statusu. Tiešas norādes gan ir iekļautas uz diviem citiem procesa dalībniekiem, kuri īsteno juridiskās personas tiesības uz aizstāvību, – juridiskās personas pārstāvi un aizstāvi.

Juridiskās personas pārstāvis ir uzskatāms par vienu no galvenajiem dalībniekiem juridisko personu procesos. Šī procesa dalībnieka būtības raksturojumam minami daži izvilkuņi no Kriminālprocesa likuma teksta:

KPL 60. pants.

(3) Juridiskā persona [...] savas procesuālās tiesības uz aizstāvību īsteno ar pārstāvja palīdzību.

KPL 93. pants.

(1) [...] kriminālprocesā var piedalīties juridiskās personas pārstāvis.

(2) Par juridiskās personas pārstāvi var būt:

- 1) fiziskā persona saskaņā ar pilnvarām, kas noteiktas juridiskās personas darbību regulējošajos dokumentos;
- 2) fiziskā persona uz īpaši šim nolūkam izdotas pilnvaras pamata.

(3) Par juridiskās personas pārstāvi nevar būt persona, kura konkrētajā kriminālprocesā ir cietušais vai kuras pašas vai tās tuvinieku personiskās intereses ir pretrunā ar pārstāvamās juridiskās personas interesēm.

(4) Pārstāvim kriminālprocesā atļauj piedalīties vai viņu nomaina ar procesa virzītāja lēmumu, ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā.

(5) Ja persona šajā procesā iepriekš bijusi liecinieks, procesa virzītājs izvērtē šīs personas iespēju būt par pārstāvi.

Citētās normas dod pamatu vairākiem diskusijas vērtiem jautājumiem. Pirmais – vai pārstāvis “var būt” vai tam “ir jābūt”. Savukārt nākamie jautājumi ir cieši saistīti ar pirmo un cits no cita izriet – kāda nozīme ir īpaša procesa virzītāja lēmuma nepieciešamībai, kādas sekas ir liegumam piedalīties konkrētai personai kā juridiskās personas pārstāvim kriminālprocesā u. tml. Sāksim ar pirmo – vai pārstāvim juridiskās personas procesā ir jābūt obligāti? Kriminālprocesa likuma 93. pantā lietotais formulējums “var piedalīties” it kā norāda, ka tas var būt, bet var arī nebūt. Taču, pirmkārt, kā jau norādīts, vārds “var” Kriminālprocesa likumā nav lietots strikti vienveidīgi, un, otrkārt, šeit runāts par iespējamu piedalīšanos, nevis esamību kā tādu. Tā kā piedalīšanās saistīta ar tiesību realizāciju, atliek jautājums – ja tiesību realizēšana ir brīvprātīga, tad pienākumu izpilde gan ne, un kas procesā realizēs juridiskās personas pienākumus? Tādi šobrīd Kriminālprocesa likumā nav tieši noteikti. Tas izriet no jau pieminētās situācijas, ka pašai juridiskajai personai tās tiesiskais statuss ir nenoteikts. Par to, ka likumdevējs ir uzskatījis, ka juridiskās personas pārstāvja procesā var nebūt vispār, liecina kāda cita norma, proti, Kriminālprocesa likumā paredzēts – ja iztiesāšana notiek atsevišķā lietvedībā izdalītā procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskajai personai un iztiesāšanā nepiedalās juridiskās personas pārstāvis, nodrošināma obligāta aizstāvja piedalīšanās (KPL 83. panta trešā daļa, 547.¹ panta otrā daļa). Līdz ar to secināms, ka likumdevējs tiešām paudis uzskatu, ka juridisko personu process var notikt faktiski bez šīs personas piedalīšanās, ko nodrošina tikai tās pārstāvība.

Vai šāda nostāja ir pareiza – uz to nav drošas atbildes. Līdzīgi kā cilvēktiesību garantiju attiecināšana uz juridisko personu, arī piedalīšanās reglamentācija vispirms ir krimināltiesību politikas jautājums konstitucionālo tiesību un cilvēktiesību noteiktajās robežās. Nenoliedzami, ka juridiskai personai ir tiesības piedalīties, paust viedokli utt., taču ciktāl valstij jāiejaucas, lai nodrošinātu šo tiesību izmantošanu? Vai šo tiesību realizācija pilnībā jāatstāj pašas juridiskās personas ziņā (proti, ja ir vēlēšanās, juridiskā persona var piedalīties ar pārstāvja starpniecību, ja tādas vēlēšanās nav – tā savas tiesības neizmanto), vai arī, redzot, ka interešu aizsardzība netiek nodrošināta, jārada papildu mehānisms tās nodrošināšanai. Faktiski attiecībā uz juridiskās personas pārstāvja iesaisti kriminālprocesā var izvirzīt divus iespējamus rīcības modeļus.

1. Paredzēt, ka pārstāvja klātbūtne ir iespējama, taču nav obligāta. Šādā gadījumā par tiesībām nominēt savu pārstāvi tiek pienācīgi paziņots juridiskajai personai, dodot iespēju izvirzīt pārstāvi. Ja juridiskā persona neizrāda tādu

vēlmi, pārstāvis procesā nepiedalās. Šādā situācijā risināms jautājums, vai faktisko klātbūtnes trūkumu var vai nevar kompensēt ar obligāto aizstāvību. Domājams, ka situācijā, kad juridiskās personas procesuālo garantiju līmenis pielīdzināts apsūdzētajam, tas būtu nepieciešams. Šobrīd tas attiecināts tikai uz iztiesāšanas posmu un tikai tad, ja juridiskās personas process notiek izdalītā lietvedībā. Tomēr, domājams, tam nav objektīva pamata. Pirmkārt, nav pamata nošķirt situācijas, kad par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu tiek lemts kopējā kriminālprocesā un kad tas tiek darīts atsevišķā lietvedībā, jo juridiskās personas aizskāruma līmenis no tā nemainās, tātad arī aizsardzības līmenim nav pamata atšķirties. Arī obligātās aizstāvības neattiecināšana uz pirmstiesas posmu ir diskutējama – iespējams, tas darīts, saskatot līdzības ar fizisku personu lietu iztiesāšanu, kurās pats apsūdzētais nepiedalās. Taču te līdzību saskatīt nav pamata, jo pirmstiesas procesā šis apsūdzētais ir piedalījies.

2. Paredzēt, ka pārstāvja klātbūtne ir obligāta. Šādā situācijā primāri būtu uzskatāms, ka juridisko personu kriminālprocesā pārstāv fiziskās personas, kuras nosakāmas, pamatojoties uz Komerclikuma vai citu normatīvo aktu normām, attiecīgo juridisko personu dibināšanas dokumentiem un publiskajos reģistros reģistrētajiem datiem. Juridiskai personai būtu tiesības paziņot arī par citu pārstāvi, kas būtu noformējams uz īpašas pilnvaras pamata.

Kuru no šiem rīcības modeļiem atzīt par atbilstošu, tas ir tiesībpolitikas veidotāju ziņā. Kad ir izlemts par juridiskās personas pārstāvja klātbūtni procesā, rodas nākamais jautājums – vai ir nepieciešama atsevišķa procesuāla lēmuma pieņemšana, lai kādu atzītu par juridiskās personas pārstāvi. Tā kā procesa virzītājam nav tiesiskas intereses, nedz būtiskas iespējas ietekmēt pārstāvja izvēli, tad šāda lēmuma nepieciešamībai nav objektīva pamata. Procesā virzītājs gan noteiktā situācijā (saskatot iespējamo interešu konfliktu) var liegt konkrētai personai būt par pārstāvi. Tomēr šajās situācijās atbilstošāk būtu paredzēt, ka procesā virzītājs sastāda motivētu lēmumu par liegumu konkrētai personai piedalīties procesā juridiskās personas pārstāvja statusā.

Ja pastāv liegums konkrētai personai būt par juridiskās personas pārstāvi procesā, rodas nākamais jautājums – kā rīkoties? Domājams, ka primāri par šo faktu būtu jāinformē juridiskā persona, dodot tai iespēju pilnvarot citu personu. Ja tas nenotiek (faktiskās neiespējamības, subjektīvas nevēlēšanās vai citu apstākļu dēļ), būtu jāpiemēro prombūtni kompensējoši mehānismi aizstāvības nodrošināšanas formā.

Pēc tam, kad atrisināts jautājums, vai juridiskās personas pārstāvim ir vai nav jābūt procesā, var risināt nākamo – vai tad, ja viņš ir, viņam arī obligāti jāpiedalās procesā. Šeit atbilde saistāma ar atziņu, ka tiesību realizācija jebkurā gadījumā ir brīvprātīga. Lidz ar to piedalīšanās ir iespējama, nevis obligāta. Savukārt attiecībā uz pienākuma izpildi dalība ir obligāta.

Ar īpašu rūpību jāskata jautājums par to, kādas kuram procesa dalībniekam, ieskaitot juridiskās personas pārstāvi, kriminālprocesā ir tiesības un kādi ir pienākumi.

Kā jau vairākkārt norādīts, šobrīd Kriminālprocesa likumā nav skaidri raksturots juridiskās personas statuss, pret kuru uzsākts process. Ir gan 94. pants "Juridiskās personas tiesības procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu", taču jau šā panta pirmajā daļā iekļauts teksts "Juridiskās personas tiesības īsteno tās pārstāvis. [...] Šai personai ir tiesības: [...]". Faktiski tas ļauj atzīt, ka pašas juridiskās personas tiesības Kriminālprocesa likuma sadaļā par kriminālprocesa dalībniekiem nav reglamentētas. Arī dalībnieka procesuālie pienākumi nav noteikti. Atsevišķi pienākumi noteikti tikai juridiskās personas pārstāvim, par ko liecina pat 95. panta nosaukums "Juridiskās personas pārstāvja pienākumi procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu".

Domājams, ka šāda situācija nav īsti korekta. Tā kā pašai juridiskajai personai ir patstāvīgs procesa dalībnieka statuss, turklāt īpaši nozīmīgs, vajadzētu reglamentēt arī šīs juridiskās personas statusa elementus – tiesības un pienākumus. Turklāt dažviet Kriminālprocesa likuma tekstā redzam norādes, ka zināmas tiesības un pienākumi raksturīgi pašai juridiskajai personai. Piemēram, Kriminālprocesa likuma 439. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka par pieņemto lēmumu, ar kuru uzsākts process piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai "paziņo attiecīgajai juridiskajai personai [...], informējot par tās tiesībām un pienākumiem". Savukārt 441. panta piektajā daļā paredzēts, ka, nododot procesu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai tiesai, "nosūta lēmuma kopiju juridiskajai personai". 441. panta sestajā daļā norādīts, ka procesu uz tiesu nosūta pat tad, ja "juridiskā persona nav izteikusi vēlēšanos saņemt lietas materiālu kopijas". Interesanta izveidojusies situācija divu vienkāršoto procesa formu reglamentācijā. Proti, reglamentējot vienošanās procesa piemērošanu, tiek norādīts, ka par šīs formas piemērošanu informējama pati juridiskā persona, tāpat saņemama viņas piekrišana un tieši tā ir informējama par tiesībām (sk. KPL 441.⁶ pantu). Savukārt par prokurora priekšrakstu par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskai personai jau norādīts, ka nepieciešama juridiskās personas pārstāvja piekrišana u. tml. (sk. KPL 441.¹ pantu). Lai gan arī prokurora priekšraksta gadījumā nav konsekvences, piemēram, tiek minēts, ka tiesības iepazīties ar lietas materiāliem ir pašai juridiskajai personai.

Acimredzams, ka likumdevējs normu vārdiskajām izteiksmēm nav pievērsis nepieciešamo rūpību un kādu tiesību, pienākumu vai tml. piešķiršana pašai juridiskajai personai vai tās pārstāvim atgādina nejaušību, nevis pārdomāta tiesiska modeļa ieviešanu. Šādu paviršību nevar atzīt par nebūtisku sīkumu, jo konkrētos gadījumos katra procesuālā nianse var kļūt svarīga, tai skaitā, lai izvērtētu procesa tiesiskumu. Piemēram, nav skaidrs, kam tad nosūtāms paziņojums par lietas nodošanu tiesai – pašai juridiskajai personai vai tās pilnvarotam pārstāvim, vai

varbūt abiem? Tāpat, ja slēdzama vienošanās, kā viedoklis noskaidrojams – juridiskās personas (kas tiek pārstāvēta ar tās pārvaldes institūcijas starpniecību) vai pilnvarotā pārstāvja viedoklis? Šādi vēl varētu turpināt. Domājams, ka situācijas neskaidrība ir novēršama. Tas izdarāms, pirmkārt, veltot skaidru tiesību un pienākumu tiesisko reglamentāciju pašai juridiskajai personai, pret kuru notiek process piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai, un, otrkārt, skaidri nošķirot, kādas tiesības un pienākumi ir pašai juridiskajai personai un kādas – juridiskās personas pārstāvim. Veicot nepieciešamos grozījumus Kriminālprocesa likumā, vienlaikus rūpīgāk pārdomājama arī juridiskās personas pārstāvja darbības būtības definēšana, iespējams, šobrīd esošās norādes vietā, ka juridiskā persona tiesības īsteno “ar pārstāvja palīdzību” vajadzētu lietot “ar pārstāvja starpniecību”. Tāpat būtu nedaudz rūpīgāk skatāms arī pats tiesību un pienākumu loks, kuram šajā rakstā tuvāk nepievērsīšos.

Noslēgumā jānorāda arī uz tādu procesa dalībnieku kā aizstāvis. Sākotnējā Kriminālprocesa likuma redakcija radīja pamatu jautājumam, kādā statusā piedalās advokāts, sniedzot juridisko palīdzību juridiskajai personai, – kā advokāts KPL 112. panta izpratnē vai kā aizstāvis KPL 79. panta kārtībā. Šobrīd šādai diskusijai nav pamata, jo līdz ar grozījumu veikšanu KPL 94. pantā, kura pirmās daļas 2. punktā noteikts, ka “[j]uridiskās personas pārstāvim ir tiesības [...] tiesību pilnīgai realizācijai par juridiskās personas līdzekļiem uzaicināt aizstāvi”, ir skaidri definēts, ka advokāta darbības forma šajā gadījumā ir aizstāvība. Tā arī uzskatāma par visnotaļ pareizu pieeju, jo, tā kā juridiskajai personai ir tiesības uz aizstāvību, tad gluži loģiski, ka juridiskā palīdzība tai kriminālprocesa ietvaros uzskatāma par aizstāvības realizēšanu un advokāts, kurš to īsteno, – par aizstāvi. Turklāt juridisko personu procesam ir raksturīgs arī t. s. obligātās aizstāvības gadījums, proti, ja iztiesāšana notiek atsevišķā lietvedībā izdalītā procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskajai personai un iztiesāšanā nepiedalās juridiskās personas pārstāvis (KPL 83. panta trešā daļa, 547.¹ panta otrā daļa).

Aizstāvja darbību būtība, viņa tiesības un pienākumi, kas veicami, realizējot aizstāvību, būtiski neatšķiras no fiziskas personas aizstāvības (KPL 79.–87. pants). Šeit vietā norādīt, ka advokāts juridiskās personas procesā var iesaistīties arī juridiskās personas pārstāvja statusā. To, kādā tieši formā advokātam piedalīties procesā – kā aizstāvim vai juridiskās personas pārstāvim – nosaka advokāta un juridiskās personas vienošanās. Jāatceras būtiskais – ja advokāts ir pārstāvis, viņš realizē juridiskās personas tiesības procesā, viņš ir tas, kurš juridiskās personas vietā komunicē ar procesa virzītāju, ja nepieciešams, sniedz liecības, pauž juridiskās personas attieksmi pret procesuāli nozīmīgiem jautājumiem u. tml. Vienkārši sakot, viņš realizē juridiskās personas gribu konkrētajā kriminālprocesā. Savukārt, ja advokāts ir aizstāvis, viņš aizstāv juridisko personu, bet neaizvieto to. Piemēram, advokātam kā juridiskās personas aizstāvim nav tiesību juridiskās personas vietā paust attieksmi pret aizdomām, ka pastāv piespiedu ietekmēšanas līdzekļu

piemērošanas pamats, sniegt liecības, paust attieksmi pret vienkāršāku procesa izvēli u. tml. (KPL 86. pants).

2.4.3. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas vispārīgo noteikumu īpatnības juridisko personu procesā attiecībā uz pierādīšanu un izmeklēšanas darbībām

Pierādīšana un izmeklēšanas darbību veikšana juridisko personu lietās pamatā notiek tāpat kā procesos pret fiziskām personām. Būtiskākā īpatnība saskaņā attiecībā uz kriminālprocesā pierādāmiem apstākļiem (faktiem). Juridisko personu procesu atšķirība pēc būtības, protams, ietekmē arī kriminālprocesā pierādāmo apstākļu loku, īpaši materiāltiesiski nozīmīgos faktus. Šā brīža tiesiskās reglamentācijas raksturojumu sniedz šādi Kriminālprocesa likuma panti.

KPL 440. pants. Pirmstiesas kriminālprocesā noskaidrojamie apstākļi

Pirmstiesas procesā piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajai personai noskaidro:

- 1) noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus;
- 2) fiziskās personas, ja tāda zināma, statusu juridiskās personas institūcijās;
- 3) juridiskās personas faktisko rīcību;
- 4) juridiskās personas veikto darbību raksturu un radušās sekas;
- 5) juridiskās personas veiktos pasākumus, lai novērstu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu;
- 6) juridiskās personas lielumu, nodarbošanās veidu un finansiālo stāvokli.

KPL 440.¹ pants. Izmeklēšanas pabeigšana

(1) [...] papildus [...] norāda šā likuma 440. pantā minētos apstākļus un pamatojumu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajai personai [...].

KPL 441. pants. Pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšana

(1) [...] prokurors papildus vispārējām prasībām norāda pirmstiesas procesā noskaidrotos šā likuma 440. pantā minētos apstākļus un pamatu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajai personai.

KPL 548. pants. Tiesas nolēmums

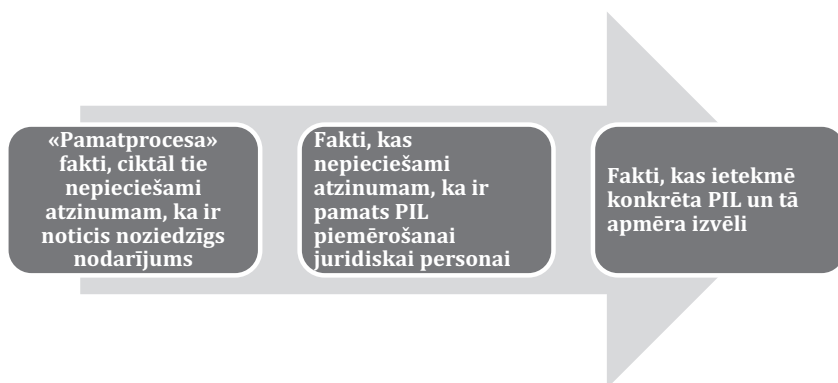
(1) Izskatot procesa par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskajai personai materiālus, tiesai jāizlemj:

- 1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums;
- 2) vai ir noskaidroti šā likuma 440. pantā minētie apstākļi;
- 3) vai noziedzīgs nodarījums izdarīts juridiskās personas interesēs, labā vai nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā;
- 4) kāds piespiedu ietekmēšanas līdzeklis piemērojams.

Ši juridisko personu procesos pierādāmo apstākļu tiesiskā reglamentācija ļauj izvirzīt šādus būtiskus jautājumus:

- 1) vai KPL 440. pantā norādītie apstākļi ir pietiekami pirmstiesas procesā, ja tie pat neietver piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas pamatelementus;
- 2) cik pamatota ir vārdu “pamats” un “pamatojums” lietošana un nošķiršana, jo, ja “pamats” aplūkojamā jautājuma kontekstā vairāk saistāms ar to, kas ir jāpierāda, tad “pamatojums” ar to, ar ko kaut kas tiek pierādīts;
- 3) cik saskaņotas šobrīd ir Kriminālprocesa likuma normas, kas attiecas uz juridisko personu procesos pierādāmajiem apstākļiem (tai skaitā KPL 440., 441. un 548. pants). Ne mazāk svarīgi jautāt, vai Kriminālprocesa likuma normas šobrīd ir saskaņotas ar Krimināllikuma 70.¹ un 70.⁸ pantu, kuros reglamentēts piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas pamats juridiskām personām. Kāpēc Kriminālprocesa likumā ir pazudis tāds būtisks piespiedu ietekmēšanas līdzekļa pamatelements kā noziedzīgu nodarījumu izdarījušās fiziskās personas saikne ar juridisko personu?

Atbildes uz šiem jautājumiem ļauj iezīmēt problēmaspektus un atzīt, ka esošā tiesiskā reglamentācija nav precīza, skaidra un atbilstoša, tā būtu pilnveidojama. Savstarpēji un ar Krimināllikuma normām saskaņotajās Kriminālprocesa likuma normās būtu iekļaujamas skaidras norādes uz juridisko personu procesos pierādāmiem apstākļiem daļā par materiāltiesiski nozīmīgajiem faktiem, tos minot un raksturojot pēc ļoti vienkāršas un saprotamas shēmas.



Otrā un trešā faktu grupa, kas raksturīga tieši juridisko personu procesiem, raksturota Krimināllikuma 70.¹ (2. grupa) un 70.⁸ pantā (3. grupa). Tas, vai, raksturojot juridisko personu procesos pierādāmos apstākļus, tie pārrakstāmi Kriminālprocesa likuma tekstā vai arī ne, ir likumdevēja izšķiršanās. Taču, ja tie tiek minēti, tad tas jādara precīzi atbilstoši Krimināllikuma normām.

Protams, ka pierādāmajos apstākļos juridisko personu procesos ietilpināmi arī citi nozīmīgi jautājumi, piemēram, jautājums par noziedzīgi iegūtu mantu u. tml. Taču tie nav uzskatāmi par specifiskiem tieši juridisko personu procesam, kā arī risināmi vispārējā kārtībā, jo uz tiem nav attiecinātas kādas specifiskas normas. Līdz ar to šie jautājumi nav skatāmi pie juridisko personu procesa īpatnībām, lai gan jāatzīst, ka arī tajos ir vairāki būtiski problēmaspekti, kurus vajadzētu risināt, bet kas šoreiz netiks apskatīti, jo neiekļaujas raksta tematikā.

Attiecībā uz izmeklēšanas darbībām vienīgā būtiskā nianse būtu saistāma ar to personu pratināšanu, kuras ir saistītas ar juridisko personu, pret kuru uzsākts process par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu. Jautājums, kuram nav ātra risinājuma un kurš prasa konceptuālu izšķiršanos, ir par to, kādā statusā un ar kādu tiesību un pienākumu apjomu pratināmas personas, kuras saistītas ar aizstāvības tiesības baudošo juridisko personu – darbinieki, pārvaldes institūciju personas, īpašnieki. Pirmkārt, tā risinājums atkarīgs no tiesībspolitiskās izšķiršanās par to, cik lielā mērā uz juridisko personu attiektos tiesības nesniegt pierādījumus pret sevi. Ja izšķiršanās notiek par labu šo tiesību atzīšanai un ņemot vērā, ka pati juridiskā persona nedara neko, bet visu īsteno ar fizisko personu starpniecību, jāizšķiras par to fizisko personu loku, uz ko tieši attiecināt, piemēram, tiesības neliecināt. Šobrīd konkrēta risinājuma Kriminālprocesa likuma tekstā nav. Ir tikai neprecīzas un savstarpēji nesaskaņotas norādes par juridiskās personas pārstāvja pratināšanu. Nav skaidrs, kāda procesuālā kārtība piemērojama juridisko personu pārstāvju pratināšanā – KPL 150. vai 151. pantā paredzētā. KPL 150. pantā “Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pratināšana” reglamentēta personas, pret kuru uzsākts process, aizturētā, aizdomās turētā un apsūdzētā pratināšana. Gan panta nosaukums, gan dalībnieku loks, uz ko tas attiecināts, liecina, ka tas nevarētu būt izmantojams juridiskās personas pārstāvja pratināšanā, jo, pirmkārt, šim dalībniekam nav tiesību uz aizstāvību un, otrkārt, tas arī tieši nav pantā pieminēts. KPL 151. pantā minēta “šajā likumā paredzēto pārstāvju” pratināšana. Tiktāl tas būtu pilnībā attiecināms uz juridiskās personas pārstāvi. Mulsina panta pirmajā daļā norādītais, ka nopratināmās personas “brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu”. Šī norāde nonāk krasā pretrunā ar KPL 94. panta 12. punktā juridiskās personas pārstāvim piešķirtajām tiesībām liecināt vai atteikties sniegt liecību. Šī pretruna būtu nekavējoties novēršama, skaidri nosakot juridiskās personas pārstāvja pratināšanas procesuālo formu. Turklāt plašāk izvēršama diskusija par citu ar juridisko personu saistīto personu pratināšanu. Ņemot vērā, ka šobrīd īpašs procesuāls statuss ir tikai juridiskās personas pārstāvim, kurš par tādu atzīts ar procesa virzītāja lēmumu, secināms, ka pārējās personas (darbinieki, pārvaldes struktūru pārstāvji, īpašnieki) pratināmi saskaņā ar liecinieka pratināšanas noteikumiem. Tādējādi būtiska kļūst tiesību “atteikties liecināt pret sevi un saviem tuviniekiem” interpretācija. Nav diskusiju par to, ka jebkura persona var atteikties liecināt pati pret sevi. Līdz

ar to, ja ar juridisko personu saistītas personas pratina par viņu pašu darbībām, bezdarbību u. tml., tad viņām ir tiesības atteikties liecināt. Diskutējamākas ir situācijas, kad liecības tiek iegūtas ne par pašu darbību vai iesaistīšanos notikumā, bet gan par citiem faktiem, kuru atklāšana var izsaukt negatīvas sekas juridiskajai personai. Jāatceras, ka juridiskā persona, protams, ir patstāvīgs tiesību subjekts un negatīvas sekas vispirms var rasties tai pašai. Savukārt negatīvas sekas konkrētām fiziskām personām rodas pastarpināti. Līdz ar to it kā varētu norādīt, ka fiziskām personām nav pamata atteikumam liecināt. Tomēr jautājumu nevar skatīt tik formāli. Pirmkārt, pieņemot šādu pozīciju, saskaņā ar šobrīd esošo Kriminālprocesa likuma regulējumu tiktu radīts nevienlīdzīgs stāvoklis tām juridisko personu pārvaldes institūcijas pārstāvošām personām, kuras ir atzītas par juridiskās personas pārstāvjiem, un tām, kuras tādas nav. Otrkārt, šāds risinājums var izsaukt iebildes pēc būtības. Līdz ar to, iespējams, pārdomājams tāds risinājuma variants, kurā tiktu izvērtēta fiziskās personas saikne ar juridisko personu, tās nozīmīgums un būtība un atkarībā no tā risināts jautājums par tiesību piešķiršanu atteikties no liecību došanas. Diskusijai var piedāvāt risinājumu, ka no liecināšanas pienākuma nav atbrīvojami juridiskās personas darbinieki, jo to saikne nav pietiekami nozīmīga šīs tiesības radīšanai (protams, ka darbinieki var ciest, ja juridiskajai personai tiek piemērots drošības līdzeklis, taču šādas negatīvas sekas ir pārāk attālinātas)⁴⁵, bet būtu atbrīvojami īpašnieki (jo to intereses vislielākā mērā tiek skartas piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas rezultātā), kā arī pārvaldes institūciju amatpersonas (jo tās uzskatāmas par īpašnieku uzticības personām, kam jārikojas juridiskās personas interesēs). Šis gan nav uzskatāms par pilnībā izstrādātu priekšlikumu, bet tikai kā ierosme diskusijas uzsākšanai.

Diskusija turpināma arī par atbildību par apzināti nepatiesu liecību sniegšanu. Tomēr šis aspekts skatāms kā daļa no kopējās problemātikas attiecībā uz tām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Lai arī jautājums ir aktuāls, šajā rakstā tam nepievērsīšos. Norādīšu vien, ka šobrīd personām, kuras tiek pratinātas saskaņā ar liecinieku pratināšanas noteikumiem, ir tiesības noteiktos gadījumos atteikties no liecināšanas, taču, ja tās liecina, apzināti nepatiesu liecību sniegšana nav pieļaujama. Domājams, ka nākotnē to varētu attiecināt uz visām personām, kuras sniedz liecības, tai skaitā uz tām, kuru intereses var tikt aizskartas. Tomēr īpaši uzsverams, ka negatīvas sekas personai varētu radīt tikai apzināti nepatiesu faktu izklāsts, taču ne procesa virzītāja ieskatam neatbilstošs vērtējums (piemēram, savas attieksmes formulējumā par izteiktajām aizdomām, savas rīcības izvērtējumā u. tml.).

⁴⁵ Sikāk par šo jautājumu sk., piemēram, Neira Pena A. M. Corporate Criminal Liability: Tool or Obstacle to Prosecution? *In*: Brodowski D. u. c. *Ruegulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014, 197–210.

2.4.4. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas vispārīgo noteikumu īpatnības juridisko personu procesā attiecībā uz piespiedu līdzekļiem un mantiskajiem jautājumiem

Kriminālprocesa likumā iekļauta trešā sadaļa “Procesuālie piespiedu līdzekļi un sankcijas”. Nevienu no šajā sadaļā reglamentētajiem piespiedu līdzekļiem šobrīd juridisko personu procesos nevar piemērot nedz juridiskajai personai, nedz tās pārstāvim, jo Kriminālprocesa likums to neparedz. Jāpiekrist J. Baumaņa viedoklim, ka šāda situācija nevar tikt uzskatīta par pietiekami efektīvu.⁴⁶ Lai novērstu pretdarbību kriminālprocesam, būtu nepieciešams ieviest Kriminālprocesa likumā arī preventīvos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskajām personām, ja tiek uzsākts process par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu tām. Kā vienu no iespējām J. Baumanis min arī piespiedu ietekmēšanas līdzekļu (no raksta satura noprotams, ka tiek apskatīti drošības līdzekļi) piemērošanu juridiskās personas pārstāvjiem. Pats autors gan neatbalsta šādu piedāvājumu, kā argumentu minot to, ka šāds pārstāvis procesā var arī nebūt, līdz ar to “nebūs kam uzlikt piespiedu līdzekli”. Piekristot priekšlikuma noraidīšanai pēc būtības, negribētu piekrist argumentam, kāpēc šāds rīcības modelis nav atbalstāms. Domājams, ka drošības līdzekļu attiecināšanai uz juridiskās personas pārstāvi nav pamata pēc būtības, jo viņš nav persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, līdz ar to nav subjekts, kam attiecīgā veida piespiedu līdzekļi varētu tikt piemēroti. Pilnībā atbalstāms gan ir priekšlikums drošības līdzekļus vai tiem ekvivalentus piespiedu ietekmēšanas līdzekļus paredzēt juridiskajām personām. Tādi tiešām varētu tikt ieviesti, paredzot specifiskus drošības līdzekļu veidus vai arī attiecinot dažus no esošajiem ar koriģētu saturu. Šis priekšlikums kārtējo reizi ļauj aktualizēt jautājumu par nepieciešamību Kriminālprocesa likumā detalizētāk reglamentēt pašas juridiskās personas statusa elementus.⁴⁷

Tieši detalizēts juridiskās personas statusa elementu (šajā gadījumā procesuālo pienākumu) reglamentācijas trūkums ļauj secināt, ka pret juridisko personu par tās darbību vai bezdarbību juridiskās personas procesā šobrīd lielākoties nav piemērojamas procesuālās sankcijas. Šāda atzinuma pamats ir pavisam vienkāršs – procesuālo sankciju piemērošanas pamats attiecībā uz juridisko personu varētu izpausties kā procesuālo pienākumu nepildīšana. Taču šāda situācija nevar rasties, jo, kā jau minēts, šim procesa dalībniekam Kriminālprocesa likumā praktiski nav paredzēti nekādi pienākumi.

⁴⁶ Baumanis J. Prevencija piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas kontekstā. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (834), 2014, 19. aug., 14.–17. lpp.

⁴⁷ Sikāk sk. Meikališa Ā. Mantiskie preventīvie piespiedu līdzekļi kriminālprocesā – atsevišķi piemērošanas problēmjautājumi. Ārvalsts *investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas: Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 382.–401. lpp.

Attiecībā uz mantiskajiem jautājumiem, ar ko saskaņā ar KPL 6. sadaļu saprotam jautājumus, kas saistīti ar kompensāciju, noziedzīgi iegūtās mantas institūtu, procesuālajiem izdevumiem un aresta uzlikšanu mantai, var norādīt, ka būtiskas īpatnības juridisko personu procesos nav paredzētas. Te gan atzīmējams, ka ne vienmēr esošais regulējums ir atzīstams par pietiekami pilnīgu, precīzu un efektīvu. Mēģinot iekļauties raksta kopējā tematikā, norādišu vien uz pāris, manuprāt, būtiskākajiem problēmaspektiem.

Saskaņā ar šobrīd spēkā esošo Kriminālprocesa likuma redakciju secināms, ka kompensācijas samaksas pienākumu juridiskai personai var uzlikt tikai vienā gadījumā, proti, ja tai "piemērots piespiedu ietekmēšanas līdzeklis". Šāds risinājums uzskatāms par neefektīvu. Nedaudz ieskatoties vēsturē, redzam, ka vēl nesēn kompensācijas maksāšana attiecībā uz juridisko personu nebija saistīta ar faktu, ka tai jābūt piemērotam piespiedu līdzeklim. Līdz 2013. gada 1. aprīlim bija noteikts, ka kompensācijas samaksāšanas pienākumu var uzlikt "juridiskajai personai, ja tās lietā par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā atzīta fiziskā persona, kura šo nodarījumu izdarījusi, rikodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis, balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu, darboties tās uzdevumā vai pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā, vai īstenodama kontroli juridiskās personas ietvaros, vai būdama juridiskās personas dienestā". 2012. gadā šī norma tika kritizēta,⁴⁸ norādot uz pārklāšanos ar tajā brīdī Krimināllikumā paredzēto piespiedu līdzekli juridiskajai personai – kompensācijas samaksas pienākumu. 2013. gadā tika veikti grozījumi gan Kriminālprocesa likumā, gan Krimināllikumā. No Krimināllikuma juridiskajai personai tika izslēgts tāds piespiedu līdzeklis kā kompensācijas samaksas pienākums, savukārt Kriminālprocesa likuma norma par kompensācijas samaksas pienākumu tika izteikta redakcijā, kāda ir spēkā šobrīd. Līdz ar to nevis tika novērsta dublēšanās, bet tika noteikts, ka kompensācijas samaksas pienākums juridiskajai personai ir tikai tad, ja tai piemēro piespiedu līdzekli. Tādējādi, kad tas netiek darīts, kompensācijas samaksas pienākumu uz juridisko personu vairs attiecināt nevar. Šāda situācija būtu attaisnojama, ja attiecībā uz juridisko personu procesiem pilnībā tiktu paredzēts un arī realizēts obligātuma princips. Atbilstoši rakstā ieteiktajam par atkāpšanos no obligātuma principa juridisko personu lietās kompensācijas pienākuma saistīšanai ar piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu nav nekāda pamata un tā būtu atceļama. Vēl jo vairāk – tieši kompensācijas samaksas pienākums varētu būt viena no iedarbīgākajām un efektīvākajām metodēm, kā attiecināt uz juridisko personu noziedzīga nodarījuma negatīvās sekas.

⁴⁸ Sk., piemēram, Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas juridiskajām personām kriminālprocesuālās kārtības tiesiskā reglamentācija Latvijā. Pieejams: http://www.knab.gov.lv/uploads/free/k.strada-rozenberga_piespiedu_ietekmesanas_lidzeklu_piemerosanas_juridiskajam_personam_kriminalpr.pdf [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

Attiecībā uz noziedzīgi iegūtu mantu nekādu īpatnību juridisko personu procesos nav. Arī šajos procesos manta var tikt atzīta par noziedzīgi iegūtu un attiecīgi atdota īpašniekam vai konfiscēta.

Tiešas un precīzas reglamentācijas trūkums šobrīd vērojams arī attiecībā uz procesuālo izdevumu piedziņu juridiskās personas lietās. Tāpat kā iepriekš norādītajā gadījumā, arī attiecībā uz procesuālo izdevumu piedziņu Kriminālprocesa likuma normas uz juridisko personu attiecināmas pēc analogijas vai izmantojot citas juridiskās metodes. Tomēr, lai novērstu nevajadzīgas diskusijas un pārpratumus, šis jautājums būtu noregulējams precīzi un skaidri.

Tāpat kā procesos pret fiziskām personām, arī procesos pret juridiskām personām ir izmantojams mantisko jautājumu nodrošinājums – aresta uzlikšana mantai. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 361. pantu arestu juridiskās personas mantai var uzlikt arī procesos pret fizisku personu, piemēram, attiecībā uz noziedzīgi iegūtu mantu. Savukārt juridiskās personas procesos arestu mantai var uzlikt, gan lai nodrošinātu procesuālo mantisko jautājumu risinājumu, gan lai nodrošinātu iespējamo likvidāciju vai naudas piedziņu, vai mantas konfiskāciju. Attiecībā uz šo institūtu norādāms, ka Kriminālprocesa likumā iztrūkst kvalitatīvu procesuālo garantiju juridiskajām personām, kuru manta var tikt arestēta, tādējādi piekrirot arī publiski izskanējušam vērtējumam.⁴⁹ Ņemot vērā, ka maksimālais šobrīd iespējamais naudas piedziņas apmērs ir 38 000 000 EUR, konfiscēt var visu juridiskās personas mantu, bet likvidācija paredz darbības izbeigšanu un visas mantas pārņemšanu valsts budžetā. Atrauti skatot, tiešām ir pamats uzskatīt, ka aresta uzlikšana visai mantai vai nozīmīgai tās daļai var būtiski apgrūtināt vai pat paralizēt juridiskās personas darbību. Jāsaprot, ka liegums rīcībai ar mantu (naudas līdzekļiem kontos, darbībai nepieciešamajiem transportlīdzekļiem un citiem objektiem) var padarīt juridiskās personas darbību neiespējamu, proti, nespēju izmaksāt algas, izpildīt līgumsaistības u. tml. Šāda situācija dod pamatu nopietni apšaubīt tās atbilstību Kriminālprocesa likuma 1. pantā noteiktajam, ka kriminālprocess jāveic bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Tādējādi šī situācija nekavējoties grozāma, paredzot skaidru un saprotamu juridiskās personas mantas aresta piemērošanas kārtību, uzsverot samērīguma prasības un īpaši akcentējot apmēra noteikšanas principus. Pirmais solis, iespējams, būtu Kriminālprocesa likuma 1. pielikuma papildināšana, nosakot to juridiskās personas mantu, kurai nav uzliedams arests, jo šobrīd šis saraksts pēc sava satura attiecināms uz fizisko personu. Norādītais jāskata kā viens no obligātiem pasākumiem mantisko jautājumu nodrošinājuma kopējā tiesiskā regulējuma reformā.

⁴⁹ Letas ziņa LDDK: *Kriminālprocesa likuma grozījumi būtiski pasliktinās biznesa vidi*. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/zinas/264890-lddk-kriminalprocesa-likuma-grozijumi-butiski-pasliktinas-biznesa-vidi/> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

2.5. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas īpatnības juridiskām personām pirmstiesas procesā un tiesvedības norisē

2.5.1. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas īpatnības juridiskām personām pirmstiesas procesā

2.5.1.1. Juridisko personu procesu pirmstiesas stadijas vispārīgs raksturojums

Juridisko personu procesu **īpatnības** pirmstiesas procesa stadijā noteiktas Kriminālprocesa likuma 39. nodaļā. Konspektīvi raksturosim pirmstiesas procesu juridisko personu lietās:

- 1) tas uzsākams ar motivētu rakstveida lēmumu, kad ir noskaidrots, “ka, visticamāk, ir pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajai personai” (sk. KPL 439. pantu). Tātad pierādītības **līmenis** ir tāds pats, kāds nepieciešams, lai par aizdomās turēto atzītu fizisku personu (sk. KPL 59. pantu);
- 2) tas notiek esoša procesa ietvaros secīgi vienādos procesa posmos, ja vien netiek izdalīts atsevišķā lietvedībā. Atsevišķi šo procesu var sākt tikai tad, ja pamatprocesu atteikts uzsākt uz nereabilitējoša pamata;
- 3) to var izdalīt atsevišķā lietvedībā, ja:
 - kriminālprocess pret fizisko personu tiek izbeigts, pamatojoties uz nereabilitējošiem apstākļiem;
 - konstatēti apstākļi, kas liedz noskaidrot vai saukt pie kriminālatbildības konkrētu fizisku personu, vai objektīvu iemeslu dēļ krimināllietas nodošana tiesai tuvākajā laikā (saprātīgā laika periodā) nav iespējama;
 - lai savlaicīgi atrisinātu krimināltiesiskās attiecības ar fizisko personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību;
 - to lūdz juridiskās personas pārstāvis.

Viens no juridisko personu procesu nozīmīgākajiem dokumentiem ir lēmums par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas procesa uzsākšanu. Šis lēmums uzskatāms par juridiskās personas procesa sākumu, un tā saturā iekļaujamas īpašas norādes:

KPL 439.¹ pants

(1) Lēmumā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas procesa uzsākšanu procesa virzītājs norāda:

- 1) noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas apstākļus;
- 2) noziedzīgā nodarījuma juridisko kvalifikāciju;
- 3) pamatojumu pieņēmumam, ka izmeklējamais noziedzīgais nodarījums, visticamāk, izdarīts juridiskās personas interesēs, labā vai nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā;

4) juridiskās personas nosaukumu, reģistrācijas numuru un juridisko adresi.

Atbilstoši KPL 439.¹ panta otrajai daļai attiecīgais lēmums nav pārsūdzams. Savukārt atbilstoši šā panta trešajai daļai, ja mainās lēmumā norādītie faktiskie apstākļi, juridiskā kvalifikācija vai pieņēmuma pamatojums, ka nodarījums visticamāk izdarīts juridiskās personas interesēs, tad jāpieņem jauns lēmums.

Iepriekš minētais raisa diskusiju par dažiem jautājumiem un apsvērumiem. Pirmkārt, ko tieši likumdevējs ir domājis ar vārdu “pamatojums”. Kā jau norādīts iepriekš, ja pamats ir saistīts ar apstākļiem, kas ir jāpierāda, tad pamatojums ar ziņām, kas tiek izmantotas pierādīšanā. Līdzīgs formulējums izmantots, raksturojot lēmumu par atzišanu par aizdomās turēto (sk. KPL 398.¹ pantu). Šāda norāde var tikt apšaubīta, jo kopējā kriminālprocesa sistēmā neiederas prasība pēc pierādījumu analīzes pirmstiesas procesu nenoslēdzošos lēmumos, kuri saistāmi ar procesa pamatjautājumu (t. sk. kriminālatbildības vai piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas pamats). Faktiski to pierādījusi arī prakse, kur vairumā gadījumu lēmumos kā pamatojums tiek norādīts “lietas materiāli liecina, ka...”, bez sīkākas konkretizācijas un analīzes. Arī, skatot jautājumu pēc būtības, likumdevējs, iespējams, vēlējies norādīt, ka lēmumā būtu jāiekļauj norādes uz pamatu, kāpēc tiek sākts process pret juridisko personu, t. i., vai ir pamats pieņemumam, ka nodarījums izdarīts juridiskās personas interesēs/labā vai nepienācīgas kontroles vai uzraudzības rezultātā, kā arī vai tai fiziskajai personai, kura izdarījusi nodarījumu (rīkojusies uzdevumā, pārstāvot, pieņemot lēmumus u. tml.), ir kāda saikne ar juridisko personu.

Nākamais apsvērums saistīts ar procesa virzītāja rīcības modeli, ja mainījušies noteikti apstākļi. Var piekrist, ka jauns lēmums juridisko personu procesos nepieciešams, ja mainās nodarījuma faktiskie apstākļi un kvalifikācija, kā arī apsvērumi, kas pamatā piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskai personai. Taču diez vai jauns lēmums būtu nepieciešams, ja mainās pamatojums, t. i., faktiski iegūta jauna informācija, kas izteikto pieņēmumu pamato. Starp citu, ja turpinām meklēt līdzību ar lēmumu par atzišanu par aizdomās turēto, tad attiecībā uz to pamatojuma maiņu nav norādīta kā iemesls jauna lēmuma pieņemšanai.

Diskusiju var izraisīt arī jautājums – kāds tieši jauns lēmums jāpieņem?

KPL 439.¹ pants.

(3) Ja izmeklēšanas laikā ir mainījušies šā panta pirmās daļas 1., 2. un 3. punktā minētie apstākļi, procesa virzītājs pieņem lēmumu. Par šāda lēmuma pieņemšanu paziņo juridiskajai personai. Lēmums par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas procesā konstatēto apstākļu maiņu nav pārsūdzams.

No panta teksta izriet, ka tas būtu “lēmums par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas procesā konstatēto apstākļu maiņu”. Domājams, ka tas tomēr nebūtu korekti un procesa pārskatāmībai, iesaistīto personu precīzas informēšanas nodrošināšanai būtu jāpieņem jauns lēmums par procesa uzsākšanu

pret juridisko personu, kurš aizstātu iepriekšējo, kā tas jau ir praktizēts attiecībā uz lēmumu par atzišanu par aizdomās turēto vai lēmumu par personas saukšanu pie kriminālatbildības.

Apskata noslēgumā norādāms, ka lēmums par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas procesa uzsākšanu faktiski ir vienīgais pirmstiesas procesa lēmums, kur tiek fiksēts pieņēmums par pamatu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai. Tā pierādītības pakāpe ir "visticamāk, ka". Kriminālprocesa likumā netiek paredzēta šīs pierādītības pakāpes paaugstināšanas fiksēšana citā procesuālā dokumentā pirmstiesas procesa laikā. Tāpat kā netiek tieši noteikts pieņēmuma pierādītības limenis, lai lietu nosūtītu uz tiesu, kā tas ir attiecībā uz fiziskajām personām. Tomēr nevar ignorēt to, ka kopējais pierādīšanas standarts juridisko personu lietās neatšķiras un tas ir "ārpus saprātīgām šaubām". Ja jau likumdevējs ir Kriminālprocesa likuma tekstā iekļāvis tiešas norādes par pieņēmuma līmeni (visticamāk, ka; nepastāv šaubas, ka; u. tml.) attiecībā uz fiziskajām personām, tādās būtu iekļaujamas arī attiecībā uz juridisko personu procesu (piemēram, kādai jābūt pieņēmuma pamatotības pakāpei, lai prokurors izlemtu turpināt no izmeklēšanas iestādes saņemtu juridiskās personas procesu; kad to var nodot tiesai u. tml.).

Raksturojot juridisko personu procesu pirmstiesas stadiju, nevar ignorēt arī procesu nepieļaujošos apstākļus. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 441.³ pantu tas ir KPL 377. panta 1., 2., 3., 8. un 10. punkts (nav noziedzīga nodarījuma, nav noziedzīga nodarījuma sastāva, iestājies noilgums, nav cietušā pieteikuma tādā procesā, kuru var uzsākt tikai tad, ja šāds pieteikums saņemts un ir kriminālatbildību izslēdzoši apstākļi). Kā kriminālprocesu nepieļaujošs apstāklis nav skatīts KPL 377. panta 9. punkts, t. i., izlīgums tādā procesā, kuru var uzsākt tikai tad, ja saņemts cietušā pieteikums. Pirmkārt, šāda situācija šķiet diskutējama no tā viedokļa, ka gan KL, gan KPL tekstā ir redzamas tiešas norādes uz juridiskās personas (tās pārstāvja) tiesībām izlīgt ar cietušo. Taču, kas nozīmīgāk, ar šādu likumdevēja nostāju skaidri secināms, ka, ja notiks izlīgums starp KPL 7. panta otrajā daļā paredzētu noziedzīgu nodarījumu izdarījušo fizisko personu, kas rīkojusies, piemēram, juridiskas personas labā, tad noteiktos apstākļos šis process būs jāizbeidz, taču pret juridisko personu – jāizdala atsevišķā lietvedībā un jāturpina. Ir visai apšaubāmi, ka tas ir pareizs modelis. KPL 7. panta otrajā daļā likumdevējs iekļāvis nodarījumus, par kuriem atbildības iestāšanās, viņaprāt, ir atkarīga no cietušā. Līdz ar to nav saskatāms objektīvs pamats, kāpēc cietušais varētu izšķiroši ietekmēt nodarījumu izdarījušās personas kriminālatbildību, bet nevarētu ietekmēt piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskai personai. Ja vien izlīgums vispār tiek saglabāts kā kriminālprocesu nepieļaujošs apstāklis, tad tas vienādā mērā būtu attiecināms kā uz fiziskām, tā juridiskām personām.

2.5.1.2. Izmeklēšana juridisko personu procesos un procesa norise prokuratūrā

Izmeklēšana juridiskās personas procesā sākas līdz ar lēmuma pieņemšanu par attiecīgā procesa uzsākšanu. Tā noris vispārējā kārtībā. Saskaņā ar KPL 440.¹ pantu “Izmeklēšanas pabeigšana, ja uzsākts process par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu” izmeklēšanu var pabeigt ar procesa nodošanu prokuratoram. Tas var notikt divos veidos, proti, nododot procesu kriminālvajāšanas uzsākšanai vai arī piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesa turpināšanai (ja izdalīts atsevišķā lietvedībā). Lai arī 440.¹ pants neparedz citus izmeklēšanas pabeigšanas veidus juridisko personu procesos (kas būtu novēršams), tomēr kā vēl vienu veidu varētu minēt arī procesa izbeigšanu, kas reglamentēts KPL 441.³ pantā. Tas paredzēts divos gadījumos, proti, ja konstatēti procesu nepieļaujoši apstākļi un ja secināts, ka nav izdevies pierādīt piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas pamatu.

Juridisko personu procesu norisi raksturo tas, ka šādu procesu prokuratūrā var uzsākt, bet var arī turpināt, saņemot no izmeklēšanas iestādes. Attiecībā uz juridisko personu procesu norises un pabeigšanas veidiem atzīstams, ka Kriminālprocesa likuma normas ir nepilnīgas, nepārdomātas un neskaidras. Tabulas veidā izklāstītais pārskats ļauj nepilnības ieraudzīt diezgan skaidri.

	Process saņemts no izmeklētāja		Pats prokurors pieņem lēmumu par PILPP uzsākšanu	
	neizdalīta lietvedība	atsevišķa lietvedība	neizdalīta lietvedība	atsevišķa lietvedība
Darbības pēc saņemšanas no izmeklētāja (KPL 441. pants)	Nav tieši reglamentēta (?)	10 dienu laikā <ul style="list-style-type: none"> • atceļ lēmumu par procesa turpināšanu, nosūta atpakaļ • atceļ lēmumu par kriminālprocesa izdališanu atsevišķā lietvedībā un procesa turpināšanu <ul style="list-style-type: none"> o nepieļaujoši apstākļi o nav pamata <ul style="list-style-type: none"> • pieņem lēmumu par nodošanu tiesai • sastāda PPPL 	/	
Pabeigšana (KPL 441. pants)	Nav tieši reglamentēta (?)	10 dienu laikā kopš saņemšanas no izmeklētāja <ul style="list-style-type: none"> • pieņem lēmumu par nodošanu tiesai • sastāda PPPL 	Nav tieši reglamentēta (?)	<ul style="list-style-type: none"> • atceļ lēmumus par kriminālprocesa izdališanu atsevišķā lietvedībā un procesa turpināšanu <ul style="list-style-type: none"> o nepieļaujoši apstākļi o nav pamata • pieņem lēmumu par PILPP izbeigšanu <ul style="list-style-type: none"> o nepieļaujoši apstākļi o nepierādīts pamats • sastāda PPPL

Redzam nepilnīgu un nesaskaņotu reglamentāciju, kas rada daudzus jautājumus, pat retoriskus – vai tiešām, izdalot juridiskās personas procesu atsevišķā lietvedībā, prokurors to nevar pabeigt, nododot tiesai? Un kāpēc jāliek turpināt to, kas ir nepieļaujams?

Neskaidrības ar pirmstiesas procesa norisi un pabeigšanas veidiem būtu nekavējoties novēršamas. Priekšlikumam varam norādīt sistēmiski iederīgas idejas, kuras vienkāršā, pārskatāmā un skaidrā veidā būtu iekļaujamas juridisko personu procesa pirmstiesas posma raksturojumā.

Ja piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process ir uzsākts (vai izdalīts atsevišķā lietvedībā), tad

- lēmumu var atcelt kā nelikumīgu vai nepamatotu vispārējā uzraudzības kārtībā
- izmeklēšanas iestādē to var pabeigt
 - nosūtot prokuroram
 - izbeidzot
- prokuratūrā, saņemot to no izmeklēšanas iestādes, ir jāizlemj, vai ir priekšnoteikumi procesa turpināšanai
 - ja ir, process tiek turpināts
 - vispārējā kārtībā
 - vienošanās procesa kārtībā
 - piemērojot PPS
 - ja nav
 - process tiek izbeigts
 - process tiek nodots izmeklēšanas iestādei izmeklēšanas turpināšanai atsevišķā lietvedībā vai kopīgā procesā
- prokuratūrā to var pabeigt
 - izbeidzot
 - nododot tiesai
 - vispārējā kārtībā
 - vienošanās procesa kārtībā
 - piemērojot PPS

Juridisko personu procesu pabeigšanu vispārējā kārtībā raksturo procesa izbeigšana, kas reglamentēta KPL 441.³, 441.⁴ pantā, savukārt nodošana tiesai reglamentēta KPL 441. panta pirmajā, ceturtajā, piektajā un sestajā daļā un 441.² pantā. No vienkāršotajām formām juridisko personu procesos piemērojams prokurora priekšraksts par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu (KPL 441.¹ pants) un vienošanās process (KPL 441.⁶–441.⁸ pants). Nepārrakstot šo normu saturu, atzīstams, ka papildus tām nepilnībām, kas jau tekstā norādītas, arī šeit sastopama pavisāmā normu vārdiskajā izteiksmē un nesaskaņotība.

2.5.2. Juridisko personu procesu izskatīšana tiesā

Juridisko personu procesu izskatīšanai tiesā veltīta KPL 50. nodaļa (547.–548. pants). Diemžēl šī ir visvājākā vieta juridisko personu procesu tiesiskajā reglamentācijā, jo tās apskats rada vairāk jautājumu nekā atbilžu. Jau pats nodaļas sākums, proti, 547.¹ panta saturs rada jautājumu, vai nodaļa vispār attiecas uz situācijām, kad juridisko personu process notiek kopā ar procesu pret fizisku personu (t. i., neizdalītā vai atsevišķi notiekošā lietvedībā). Atsevišķas norādes turpmākajos pantos liek noprast, ka laikam tomēr jā. Arī nodaļas kopējais saturs liek samulst. Nav norādes ne par to, ar ko sākas un kāda ir tiesas izmeklēšana, kāds ir dalībpersonu loks, vai tie uzstājas tiesu debatēs un ja tā, par ko un kad, vai saka pēdējo vārdu utt. Nav norādīts, ko darīt, ja atklājas procesu nepieļaujoši apstākļi un kuri tie ir. Nav pat skaidrs, ar kādu nolēmumu tiek piemēroti piespiedu līdzekļi, jo KPL 548. pantā “Tiesas nolēmums” iekļautas norādes vien par procesa izbeigšanu. Tā varētu turpināt vēl un vēl, tomēr tas nešķiet lietderīgi. Diemžēl attiecībā uz juridisko personu procesu iztiesāšanas tiesisko reglamentāciju jāatzīst, ka tādas nav vispār (to, kas ir, uzskatīt pat par minimālajiem standartiem atbilstošu nav iespējams) un tā izstrādājama no jauna – no pašiem pamatiem.

Nobeigums

Juridisko personu process mūsdienā Latvijā vairs nav ne vizija, ne formalitāte, bet gan realitāte, kas jāpieņem un jāsaprot. No materiālo tiesību viedokļa tā reglamentācijā nav saskatāmas būtiskas problēmas, tomēr ir jautājumi, kam būtu jāpievēršas, piemēram, vadlīniju noteikšana par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu veidiem un apmēriem, ko var piemērot par konkrētiem nodarījumiem vai to grupām u. c. Attiecībā uz procesuālo tiesību jomu atzīstams, ka reglamentācija joprojām ir nepilnīga un neprecīza, tāpēc rūpīgs un atbildīgs darbs veicams tiesiskā regulējuma pilnveidei, kuras gaitā apsverami šādi priekšlikumi:

- samērīguma un lietderīguma principu ieviešana juridisko personu procesos;
- juridisko personu procesos iesaistīto personu statusa precizēšana, tai skaitā paredzot pastāvīgu statusu ar konkrētām tiesībām un pienākumiem pašai juridiskajai personai;
- pierādīšanas priekšmeta (noskaidrojamo apstākļu) pilnīgāka, precīzāka reglamentācija, saskaņošana ar Krimināllikuma normām un vienveidīgas pieejas īstenošana ar citām Kriminālprocesa likuma normām;
- procesuālo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu attiecināšana;
- procesuālo izdevumu attiecināšana;

- mantas aresta reglamentācijas sakārtošana, īpaši pievēršot uzmanību procesuālo garantiju stiprināšanai juridiskajam personām, tai skaitā ieviešot to mantu sarakstu, kurām nav uzliekams arests;
- pirmstiesas procesa reglamentācijas būtiska pilnveide un jaunas iztiesāšanas tiesiskās reglamentācijas ieviešana juridisko personu procesos.

Savukārt, kamēr tiesiskās reglamentācijas pilnveide nav notikusi, tās robeži juridisko personu procesos aizpildāmi saprātīgi. Amatpersonām, kuras veic procesu, advokātiem u. c. procesa dalībniekiem juridisko personu procesi rada un radīs jaunus profesionālus izaicinājumus. Jāatceras, ka juridisko personu procesi kā ikviens procesa veids realizējams taisnīgā veidā taisnīga rezultāta sasniegšanai.

Juridisko personu kriminālprocesuālā sadarbība un attīstības iespējas

Jānis Maizītis

Ievads

Mūsdienu sabiedrībā bieži vien dominē uzskats, ka pareizākais reakcijas veids uz jebkuru pārkāpumu ir bargā to izdarījušo personu sodīšana. Tāpat mūsdienu sabiedrībai raksturīgs salīdzinoši augsts noziedzības līmenis un arī nespēja saprātīgos termiņos un atbilstošā kvalitātē nonākt līdz taisnīgam krimināltiesisko attiecību risinājumam ikvienā gadījumā, kad noticis noziedzīgs nodarījums. Šī raksta mērķis ir pievērsties jautājumam par to, vai tiešām ikvienā situācijā, kad izdarīts kas noziedzīgs, nepieciešams bargākais reakcijas veids, vai nav iespējama un vēlama sadarbības veicināšana. Šoreiz šis jautājums skatīts juridisko personu kriminālprocesuālās sadarbības aspektā.

Jau ierasts, ka, izsakoties par Kriminālprocesa likumu¹ (turpmāk – KPL), tiek norādīts uz KPL 1. pantu, kurā savukārt norādīts, ka Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. KPL 21. pantā norādīts, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var sadarboties ar kriminālprocesa veikšanai pilnvarotu amatpersonu, lai sekmētu krimināltiesisko attiecību noregulējumu. Norādīts, ka sadarbība var izpausties vienkāršāka procesa izvēlē; procesa norises veicināšanā; citu personu izdarītu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā. Sadarbība iespējama no kriminālprocesa uzsākšanas brīža līdz soda izpildei. Ja pie kriminālatbildības tiek saukta fiziska persona, tad kriminālprocesuālās sadarbības iezīmes ir tādos vienkāršotajos kriminālprocesa pabeigšanas veidos, kā noteikts KPL 379. panta pirmās daļas 2. punktā, kad persona, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir izlīgusi ar cietušo vai viņa pārstāvi Krimināllikumā noteiktajos gadījumos. Minētā iespēja, no vienas puses, ir sadarbība ar cietušo, no otras puses,

¹ Kriminālprocesa likums (21.04.2005.): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.74 (3232), 11.05.2005. Stājies spēkā 01.10.2005. Konsolidētā redakcijā pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?d=107820> [aplūkots 2017. gada 30. septembrī].

ar procesa virzītāju, jo lēmumus var pieņemt tikai ar attiecīgu likumā noteikto piekrišanu, kā arī ir neiespējami lēmumu pieņemt, ja pret to iebilst persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, vai tās pārstāvis. Jau lielākā mērā sadarbība ar procesa virzītājiem izpaužas tādos kriminālprocesa pabeigšanas veidos kā KPL 415. pantā norādītā iespēja izbeigt kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, kā arī KPL 420. pantā norādītā iespēja pabeigt kriminālprocesu ar prokurora priekšrakstu par sodu. Abos gadījumos valsts izmanto vainas atzišanu – to, ka persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, neiebilst, – prokurors nosacīti izrāda pretimnākšanu personai un krimināltiesiskās attiecības ir iespējams atrisināt ātrāk, tai skaitā pirmstiesas kriminālprocesa stadijās. Ieguvums ir gan valstij kā kriminālprocesa virzītājam, gan personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Tas ir ātrāks izmeklēšanas termiņš, mazāki sodi, izpaliek lietas iztiesāšanas stadija tiesā. Līdzīgi arī apsūdzētā un procesa virzītāja sadarbības iezīmes saskatāmas vienošanas procesā. KPL 333. pantā norādīts, ka prokurors pēc savas, apsūdzētā un viņa aizstāvja iniciatīvas var slēgt vienošanos par vainas atzišanu un sodu, ja ir noskaidroti apstākļi, kas attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, un apsūdzētais piekrit viņam inkriminētā nodarījuma apjomam, kvalifikācijai, radītā kaitējuma novērtējumam un vienošanās procesa piemērošanai. Atkal vēl viena iespēja, kā efektīvāk piemērot Krimināllikuma normas un nonākt pie taisnīga krimināltiesisko attiecību noregulējuma. Jāatzīmē, ka valsts, pieņemot KPL, ir saistījusi procesa virzītājus arī ar attiecīgiem pienākumiem dažādu sadarbības formu veicināšanā. KPL 29. panta pirmās daļas 4. punktā norādīts izmeklētāja pienākums izvēlēties tādu kriminālprocesa veidu, kas nodrošina taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu bez neattaisnotas iejaušanās personas dzīvē un nepamatotiem izdevumiem. Izmeklēšanas tiešajam priekšniekam KPL 31. panta otrās daļas 4. punktā noteikts pienākums dot norādījumus par izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu, ja procesa virzītājs nenodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu un pieļauj neattaisnotu iejaušanos personas dzīvē vai vilcināšanos. Līdzīgi pienākumi ir arī uzraugošajam prokuroram. KPL 37. panta otrās daļas 1. punktā norādīts, ka uzraugošā prokurora pienākums ir dot norādījumus par procesa veida izvēli, izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu, ja procesa virzītājs nenodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu un pieļauj neattaisnotu iejaušanos personas dzīvē vai vilcināšanos. KPL 37. panta otrās daļas 8. punktā norādīts, ka prokurora pienākums ir piedalīties to procesuālo darbību veikšanā, kas vērstas uz sadarbību ar personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kā arī vienkāršāka procesa izvēlē.

Minētie procesa virzītāja pienākumi ir līdzsvaroti ar prokurora KPL 39. panta otrajā daļā norādītajām tiesībām pabeigt kriminālprocesu ar prokurora priekšrakstu par sodu, sagatavot vienošanās projektu, iesniegt priekšlikumus noteiktu faktu atzišanai par pierādītiem bez pierādījumu pārbaudes tiesā. Tātad sadarbības veicināšana kriminālprocesā ir gan dažādu procesa virzītāju pienākums, gan

tiesības. Personai, kas ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu – apsūdzētajam, tā ir brīvas izvēles iespēja un atbilst kriminālprocesa mērķim.

Latvijas krimināltiesības neparedz juridisko personu kriminālatbildību. Krimināllikuma² (turpmāk – KL) 12. pantā norādīts, ka par noziedzīga nodarījuma, ko privāto tiesību juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziska persona, attiecīgā fiziskā personas saucama pie kriminālatbildības, bet juridiskai personai var piemērot šai likumā paredzētos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus.

KL tālāk ir attīstītas tās iespējas, kādas ir procesa virzītājam, piemērojot procesuālos piespiedu līdzekļus. KL 70.¹ pantā norādīts, ka par likuma sevišķajā daļā paredzētu noziedzīgu nodarījumu privāto tiesību juridiskajai personai, tai skaitā valsts un pašvaldību kapitālsabiedrībai, kā arī personālsabiedrībai, tiesa vai likumā paredzētos gadījumos prokurors var piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekli, ja nodarījumu juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziska personas, rīkodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis:

- 1) balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā;
- 2) balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā;
- 3) īstenojot kontroli juridiskās personas ietvaros.

KL 70.² pantā norādīti juridiskajai personai piemērojami piespiedu ietekmēšanas veidi:

- 1) likvidācija;
- 2) tiesību ierobežošana;
- 3) mantas konfiskācija;
- 4) naudas piedziņa.

Norādīts, ka juridiskai personai var piemērot vienu vai vairākus panta pirmajā daļā paredzētos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus. Ja tiek piemērota likvidācija, citi piespiedu ietekmēšanas līdzekļi netiek piemēroti. Par likuma sevišķajā daļā paredzētu kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu juridiskajai personai kā piespiedu ietekmēšanas līdzekli prokurors, sastādot priekšrakstu par piespiedu ietekmēšanas līdzekli, var noteikt naudas piedziņu vai tiesību ierobežošānu.

Minētās likumu normas apliecina, ka zināmas sadarbības iespējas attiecināmas arī uz juridisko personu piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem kriminālprocesā, bet sadarbības jautājumi nav tik izvērsti kā fiziskai personai. Autors sadarbības iespējas kriminālprocesā analizē tādēļ, ka attiecībā uz juridiskajām personām ir jāievēro arī kritērijs, ka vienam no piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas

² Krimināllikums (17.06.1998.): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200 (1260/1261), 1998, 8. jūl. Stājies spēkā 1999. gada 1. aprīlī. Konsolidētā redakcijā pieejams: <http://likumi/doc.php?id=88966> [aplūkots 2017. gada 30. septembrī].

mērķiem ir jābūt juridiskās personas spējai turpināt uzņēmējdarbību un nomaksāt valstij radītos zaudējumus. Galīgie nolēmumi krimināllietās apliecina, ka lietderības apsvērumi tiek vērtēti visa kriminālprocesa garumā, turklāt ir iespējams piemērot arī vienkāršotus procesus, tāpēc jau pašā sākumā būtu jāizvērtē, vai vispār kriminālprocess kopumā ir lietderīgs. Arī procesi par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskai personai ir jāvērtē pēc kritērija, kā pieņemtie lēmumi veicinās vai ierobežos uzņēmējdarbību.³

Šādā kontekstā noteikti vietā ir arī diskusija par to, ko juridiskai personai nozīmē piespiedu ietekmēšanas līdzekļi saistībā ar soda mērķi.

Krimināllikuma soda mērķis norādīts KL 35. pantā – Krimināllikumā paredzētais sods ir piespiedu līdzeklis, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, šā likuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu.

Soda mērķis ir:

- 1) aizsargāt sabiedrību;
- 2) atjaunot taisnīgumu;
- 3) sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu;
- 4) resocializēt sodīto personu;
- 5) panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Autors uzskata, ka tādi soda mērķi kā atjaunot taisnīgumu, panākt, lai notiesātais un citas personas neizdarītu noziedzīgus nodarījumus, ir pārāk ideālistiska retorika. Pilnībā atjaunot taisnīgumu nav iespējams, tam var tikai tuvināties. Ja ir izdarīts noziedzīgs nodarījums, daudz no tā, kas bijis pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, vispār nav atjaunojams. Taču, tā kā izteikto domu mērķis ir diskusijas veicināšana par juridisko personu sadarbības iespējām kriminālprocesā, nedaudz vairāk šajā kontekstā.

Ne KL, ne KPL nav dziļāk atspoguļotas normas par juridiskai personai noteikto piespiedu ietekmēšanas līdzekļu saistību ar soda mērķi, pēc kādiem principiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļi būtu piemērojami. Vispirms autors uzskata, ka piespiedu ietekmēšanas līdzeklis juridiskajai personai ir sods, lai arī kā soda veids KL 36. pantā tas nav minēts. Tas, autoraprāt, būtu pirmais, ar ko jāpapildina minētais pants. Zināmas paralēles ar fizisko personu soda mērķi ir saskatāmas, taču mērķis ir jāformulē precīzāk, atbilstoši piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas specifikai un kriminālprocesuālajai kārtībai.

Naivs būtu uzskats, ka visas personas, kas nodarbojas ar uzņēmējdarbību visās tās iespējamās formās, ievēro visu likumdošanu. Tad valstīs nebūtu tā sauktās

³ Sikāk sk. Maizītis J. Juridiskā persona un piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. Ārvalsts investīcijas: Kad tiesības mijiedarbojas: Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 365.–371. lpp.

ēnu ekonomikas. Ir saprotama arī uzņēmēju tieksme iegūt pēc iespējas lielāku peļņu. Ja uzņēmējs ir ieņēmis šādu pozīciju, tad diez vai domā par to, kāds sods tiks piespriests par konkrētiem noziedzīgiem nodarījumiem. Visticamāk, likumdošanas un iespējamā soda analīze aprobežojas tādās kategorijās kā noķers vai nenokers, juridiskajā terminoloģijā izsakoties, – tiksīm vai netiksīm saukti pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Valstij pārstāvēt soda represīvo pusi, ir jāvadās pēc tā, ka ir jāsoda, bet jādod arī iespēja uzņēmējam pēc iespējas turpināt uzņēmējdarbību un jāpanāk nodarīto zaudējumu atlīdzināšana.

Lielākā daļa uzņēmēju ievēro likumdošanu daļēji vai pilnībā, taču tādā veidā nevar konkurēt ar to uzņēmēju, tai skaitā juridisko personu, ka pieļauj likuma pārkāpumus. Tāpēc nepieciešami pēc iespējas efektīvāki valsts noziedzības apkarošanas mehānismi un uzsāktajos kriminālprocesos ir vieta juridisko personu sadarbībai ar valsti. Kādas iespējas ir šobrīd un ar kādām vēl varētu papildināt kriminālprocesuālo sadarbību?

KPL attiecībā uz fiziskajām personām viens no sadarbības veidiem ir vienkāršota kriminālprocesa pabeigšanas veida izvēle, ko veicina gan procesa virzītājs, gan persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, gan apsūdzētais.

Pirmstiesas kriminālprocesa īpatnības, piemērojot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskai personai, ir noteiktas KPL 39. nodaļā. Noteikta ir kriminālprocesuālā kārtība, procesa uzsākšana, kriminālprocesā noskaidrojamie apstākļi, pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšana, procesa nodošana tiesai, kā arī pirmstiesas procesa izbeigšanas iespējas. Ir arī divas kriminālprocesuālās pabeigšanas iespējas, kuras līdzīgas diviem vienkāršotajiem kriminālprocesa pabeigšanas procesiem fiziskajām personām. KPL 441.¹ pantā norādīta juridiskās personas piespiedu ietekmēšanas kārtība, piemērojot prokurora priekšrakstu. Viens no būtiskākajiem kritērijiem ir tas, ka juridiskās personas pārstāvis ar parakstu apliecina, ka piekrit noziedzīga nodarījuma kvalifikācijai. Tad kriminālprocess tiek pabeigts pirmstiesas stadijā un lieta netiek izskatīta tiesā. Otra vienkāršotā iespēja noteikta KPL 441.⁶ pantā – ja juridiskā persona piekrit noziedzīga nodarījuma kvalifikācijai, saistībā ar kuru piespiedu ietekmēšanas līdzeklis tiek piemērots, un radītā kaitējuma novērtējumam, sākas pārrunas par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu veidu un mēru, kuru prokurors lūgs tiesu piespriest. Norādītie pabeigšanas veidi norāda, ka ir iespējams efektīvāks Krimināllikuma normu piemērojams un taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums arī par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskai personai. Tas nozīmē, ka uz juridisko personu piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem ir iespējams attiecināt vienkāršāka kriminālprocesa pabeigšanas veida izvēli un procesa norises veicināšanu. Taču nav skaidri formulēts, kā un vai būtu iespējama sadarbība ar juridisku personu citu personu vai juridisku personu izdarītu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā.

Par piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem ir nepieciešama diskusija, jo prokuratūras prakse liecina, ka normu piemērošana pieaug. 2015. gadā tiesai tika nodoti 10 procesi, 2016. gadā – 25 procesi, bet 2017. gada 8 mēnešos – jau 20 procesi.⁴

KPL 410. pantā norādītas ģenerālprokurora pilnvaras kriminālprocesa izbeigšanā. Ģenerālprokurors ar savu lēmumu var izbeigt kriminālprocesu pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Norma nav piemērojama personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par Krimināllikuma 116., 117., 118., 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā paredzēto sevišķi smago noziegumu izdarīšanu vai kura pati izveidojusi vai vadījusi organizētu grupu vai bandu. Izbeidzot kriminālprocesu, jālemj par rīcību ar noziedzīgi iegūtu mantu un kaitējuma kompensāciju cietušajam. Autoraprāt, aktuāla ir arī diskusija par to, kā un vai juridiskās personas, pret kurām ir pamats piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, varētu sadarboties ar tiesībsargājošām iestādēm, lai varētu atklāt citu personu vai juridisko personu izdarītus smagus vai sevišķi smagus noziegumus. Kāpēc šāda nepieciešamība?

Daļa no juridiskajām personām ir tirgus dalībnieces un Konkurence likuma⁵ III nodaļas kontekstā nonāk un nonāks tirgus aizliegtās vienošanās situācijās, lai ļaunprātīgi izmantotu dominējošo stāvokli, radot citiem tirgus dalībniekiem konkurences ziņā nelabvēlīgus apstākļus, izveidojot kartelus, izdarot noziedzīgus nodarījumus. Konkurences likuma normas ir vērstas uz sadarbību ar tirgus dalībniekiem, kas ir arī juridiskas personas. Uz to ir vērsti arī Konkurences likuma 12.¹ pantā noteiktās iecietības programmas nosacījumi.

(1) Iecietības programma tirgus dalībniekam ļauj par karteļa vienošanās atklāšanu saņemt atbrīvojumu no naudas soda vai par sadarbošanos karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpuma lietas izmeklēšanā – naudas soda samazinājumu.

(2) Konkurences padome atbrīvo no naudas soda par karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpumu, ja:

- 1) tirgus dalībnieks pirmais iesniedz pierādījumus un citas ar karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpumu saistītas ziņas par faktiem un apstākļiem, kas ir pietiekami lietas ierosināšanai vai karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpuma konstatēšanai;
- 2) tirgus dalībnieks nav veicis darbības, lai piespiestu citus tirgus dalībniekus piedalīties kartelī vai turpināt dalību tajā;

⁴ Ģenerālprokuratūras Darbības analīzes un vadības departamenta statistika. Publiski nav pieejama.

⁵ Konkurences likums (04.10.2001): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 151 (2538), 2001, 23. okt. Stājies spēkā 2002. gada 1. janvārī. Pieejams: http://likumi.lv/body_print.php?id=54890&version_date=15.06.2. [aplūkots 2017. gada 15. jūnijā].

3) pieteikuma saņemšanas brīdī Konkurences padomes rīcībā nav pietiekamu pierādījumus, uz kuru pamata varētu ierosināt lietu vai konstatēt karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpumu.

(3) Konkurences padome samazina naudas sodu par karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpumu, ja tirgus dalībnieks:

1) iesniedz pierādījumus un citas ar karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpumu saistītas ziņas, kas būtiski papildina Konkurences padomes rīcībā esošos pierādījumus un ziņas;

2) iesniedz pierādījumus par citu karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpumu un Konkurences padome to atbrīvo no naudas soda par šo karteļa vienošanās aizlieguma pārkāpumu.

(4) Konkurences padome pieteikumu par atbrīvojumu no naudas soda vai naudas soda samazinājumu iecietības programmas ietvaros apstiprina vai noraida ar to pašu lēmumu, ar kuru konstatē šā likuma 11. panta pirmajā daļā vai Līguma par Eiropas Savienības darbību 101. panta pirmajā daļā minēto pārkāpumu, uzliek tiesisku pienākumu un naudas sodu.

(5) Informācija, kas iekļauta pieteikumā par iecietības programmas piemērošanu, ir ierobežotas pieejamības informācija, kas var tikt izpausta tikai procesa dalībniekiem Konkurences padomes ierosinātajā lietā, lai nodrošinātu to tiesību un tiesisko interešu aizstāvību.

(6) Konkurences padomes lēmumā par lietas izbeigšanu neiekļauj ziņas par to tirgus dalībnieku identitāti, kuri sadarbojušies ar Konkurences padomi iecietības programmas ietvaros.

Juridisko personu kriminālprocesuālajā sadarbībā ir iespējamas paralēles ar Konkurences padomes iecietības programmu. Kriminālprocesā iespējama arī sadarbības konfidencialitāte. Ja sadarbība saistīta ar draudiem informācijas sniedzējam par citu juridisko personu izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, būtu piemērojami KPL 17. nodaļā minētie speciālās procesuālās aizsardzības nosacījumi, acīmredzot gan vairāk kā liecinošas personas citu likumisko interešu aizsardzība un, iespējams, uzņēmējdarbības aizsardzība.

Uz juridisko personu uzņēmējdarbību un sadarbības iespējām ar valsti attiecas arī atsevišķas likuma "Par nodokļiem un nodevām"⁶ normas. Nereti piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskajai personai ir saistīti ar KL 218. pantā minēto noziedzīgo nodarījumu, t. i., par izvairīšanos no nodokļiem un tiem pielīdzinātu maksājumu nomaksas. Tā likuma 7.¹ pantā norādītas padziļinātās sadarbības programmas iespējas.

⁶ Par nodokļiem un nodevām (12.05.2011.): LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 85 (4483), 2011, 1. jūn. Stājies spēkā 2011. gada 1. augustā. Pieejams: https://likumi.lv/body_print.php?id=33946&version_date=01.09. [aplūkots 2017. gada 7. septembrī].

(1) Padziļinātās sadarbības programmas mērķis ir veicināt nodokļu maksātāju un nodokļu administrācijas ciešāku un efektīvāku sadarbību un mazināt administratīvo slogu. Tās ietvaros notiek Padziļinātās sadarbības programmā iekļautā nodokļu maksātāja (turpmāk – programmas dalībnieks) brīvprātīga sadarbība ar valsts pārvaldes iestādi.

(2) Programmas dalībniekam ir tiesības saņemt atvieglojumus un priekšrocības, kas normatīvajos aktos noteiktas Padziļinātās sadarbības programmas dalībniekiem.

(3) Padziļinātās sadarbības programmas dalībnieku reģistrs ir publisks, un to savā mājaslapā internetā publicē Finanšu ministrija.

(4) Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā nodokļu maksātāju iekļauj Padziļinātās sadarbības programmā, pamatojoties uz Padziļinātās sadarbības programmas komisijas sniegto atzinumu, un kārtību, kādā publicē Padziļinātās sadarbības programmas dalībnieku reģistrā.

(5) Padziļinātās sadarbības programmas komisija ir koleģiāla konsultatīva institūcija. Komisijas nolikumu un personālsastāvu apstiprina Ministru kabinets.

Piemērus saistībā ar Konkurences likumu un likumu “Par nodokļiem un nodevām” autors min, lai pamatotu, ka arī KPL ir jāattīsta juridisko personu sadarbības iespējas ar procesa virzītājiem. Kriminālprocesā ir jānosaka skaidra iespēja, ka ģenerālprokurors ar lēmumu var izbeigt kriminālprocesu arī par piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem juridiskai personai, ja persona juridiskās personas vārdā un interesēs būtiski palīdzējusi atklāt noziedzīgus nodarījumus.

Kopsavilkuma secinājumus autors izdara, pamatojoties uz KPL mērķi un vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem – tiesībām uz sadarbību. Attiecībā uz piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem juridiskajai personai nepieciešams saglabāt zināmu līdzsvaru starp sodīšanu un iespēju turpināt uzņēmējdarbību, īpaši situācijās, ja juridiskās personas pārstāvis ir sadarbojies citu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā un veicinājis noziegumu atklāšanu.

Nobeigums

1. Viens no KPL pamatprincipiem – tiesības uz sadarbību – attiecināms arī uz juridiskās personas piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem.
2. Krimināllikuma 35. pants papildināms ar 6. punktu, nosakot, ka juridiskās personas piespiedu ietekmēšanas līdzekļu mērķis ir sodīt, atļūdzināt nodarītos zaudējumus un pēc iespējas turpināt uzņēmējdarbību.
3. Krimināllikuma 36. pants papildināms ar šādiem juridiskās personas piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem – likvidāciju, tiesību ierobežošanu, mantas konfiskāciju un naudas piedziņu.

4. KP 410. pants papildināms ar ģenerālprokurora tiesībām izbeigt kriminālprocesus par juridiskās personas piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem, ja persona juridiskās personas interesēs būtiski palīdzējusi atklāt smagāku vai bīstamāku noziegumu par juridiskās personas pašas izdarīto.

Noziedzīgi iegūtā piespiedu atsavināšana

Gunārs Kūtris

Ievads

Kriminālprocess vienmēr ir saistīts ar kādas personas tiesību ierobežošanu. Teorijā samērā detalizēti ir izvērtēti visi personas brīvības ierobežošanas aspekti, norādītas pieļaujamās darbības un to kārtība. Savukārt šajā gadsimtā īpaša uzmanība tiek veltīta mantiskajiem jautājumiem kriminālprocesā. Gan starptautiskā, gan nacionālā mērogā tiek uzsvēta nepieciešamība atrast un atņemt noziedzīgi iegūto, lai tādējādi noziedzīgā darbība zaudētu savu mērķi (ja tas ir bijis mantiska labuma gūšana) un noziedzīgā vide zaudētu savus finansējuma avotus.

Mantisko labumu atņemšana būtiski aizskar ikvienu personu, bet jēdziens “konfiskācija” vienmēr ir izraisījis saasinātu uzmanību. Tieši tāpēc tik aktuāls ir šī mantiskā jautājuma korekts noregulējums kriminālprocesā. Konkrētā pētījuma ietvaros uzmanība veltīta noziedzīgi iegūtā piespiedu atsavināšanas pamatam un procedūrai, ja šis noziedzīgi iegūtais atrasts pie juridiskās personas. Tātad aplūkojami ir trīs atslēgas vārdi: (1) noziedzīgi iegūtais, (2) juridiskā persona un (3) piespiedu atsavināšana.

1. Noziedzīgi iegūtā izpratne

Ar **noziedzīgi iegūto** ikviens saprot kaut ko tādu, kas iegūts noziedzīga nodarījuma rezultātā. Legālo definīciju sniedz Krimināllikuma 70.¹¹ pants (līdz 2017. gada 1. augustam tas bija noteikts Kriminālprocesa likumā), proti, noziedzīgi iegūta ir tāda manta, kas personas īpašumā vai valdījumā tieši vai netieši nonākusi noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā. Tāda izpratne ir nostiprināta arī dažādos starptautiskajos dokumentos, un visiem tā ir saprotama.

Kā par jebkuru definējumu, arī šeit varētu diskutēt par vairākiem vārdiem. Piemēram, vai pareizi ir lietot jēdzienu “manta”, jo daudziem tas vairāk asociējas ar ķermeniskām lietām, bet noziedzīgs nodarījums var būt saistīts arī ar bezķermeniskām lietām. Vienotu izpratni nodrošina Civillikuma skaidrojums – ar mantu saprot visu to naudā novērtējamo tiesību kopību, kas pieder zināmam

subjektam.¹ Otrs jautājums būtu par to, vai noziedzīgi iegūtais ir personas īpašums. Savulaik Satversmes tiesa secināja, ka, Satversmes 105. pants dod personai tiesības tikai uz likumīgi iegūtu īpašumu, taču nedod tiesības uz mantu, kas iegūta noziedzīga nodarījuma rezultātā.² Tātad uz mantu, kas likumā noteiktajā kārtībā atzīta par noziedzīgi iegūtu, tās prettiesiskajam ieguvējam nav īpašuma tiesību. Tāpēc ar īpašumu šajā definīcijā mēs saprotam attiecības *de facto*, proti, noziedznieks ar iegūto rīkojas kā ar savu īpašumu, un trešās personas, nezinot mantas izcelsmi, viņu arī uzskata par mantas īpašnieku vai vismaz likumīgo valdītāju. Trešā nianse saistīta ar procesu, kā manta nonākusi citas personas īpašumā. Primārais faktors ir noziedzīgs nodarījums, kura rezultātā rodas noziedzīgi iegūta manta, un tikai pēc tam ir nākamais – vai tā pie “jaunā īpašnieka” nonākusi tieši vai pastarpināti, ar citu personu (tostarp arī paša noziedznieka) starpniecību. Tātad ar noziedzīgi iegūtu mantu sapratīsim kādai personai piederošu naudā novērtējamu tiesību kopumu (ķermeņiskas un bezķermeņiskas lietas), kas ir atsavināts noziedzīga nodarījuma rezultātā un nonācis citas personas valdījumā.

Tomēr šāda izpratne būtu tikai daļa no likumā sniegtā noziedzīgi iegūtās mantas definējuma. To varētu saukt par **noziedzīgi atsavināto mantu** (piemēram, nozagtā vai izkrāptā manta). Ir virkne noziegumu, kuru rezultātā tiek radīta vai iegūta manta, kas ir kā sava veida darba augļi no aizliegtās darbības (piemēram, kukuļņemšanas, narkotiku tirdzniecības, kontrabandas). Šādos gadījumos manta nevienam netiek noziedzīgi atsavināta, tāpēc to varētu saukt par sākotnēji noziedzīgu vai **noziedzīgi radīto mantu**.

Jebkurā gadījumā abu minēto veidu mantas noziedzīgā izcelsme jāpierāda atbilstoši kriminālprocesa vispārīgiem nosacījumiem par pierādīšanas pienākumu. Pirmstiesas procesā pierādīšanas pienākums gulstas uz procesa virzītāju, bet tiesā – uz apsūdzības uzturētāju. Tā kā kriminālprocesa gaitā ir gūti pierādījumi par mantas noziedzīgo izcelsmi, to mēdz saukt arī par **pierādīto noziedzīgi iegūto mantu**.³

Krimināllikuma 70.¹¹ pants paredz, ka par noziedzīgi iegūtu mantu var atzīt arī tādu mantu, kas pieder personai, kura:

(1) izdarījusi noziegumu, kas pēc sava rakstura ir vērsts uz materiāla vai cieta labuma gūšanu, (2) ir organizētas grupas dalībnieks vai atbalsta to vai (3) ir saistīta ar terorismu.

¹ Grūtups A., Kalniņš E. *Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 23. lpp.

² Satversmes tiesas 2009. gada 28. maija spriedums lietā Nr. 2008-47-01, 8. punkts.

³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana. Pētījums. 2010. gads*. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi>.

Likums dod tiesības par noziedzīgi iegūtu atzīt ne tikai šai personai piederošu mantu, bet arī tādu, kas atrodas citas tādas personas rīcībā, kura uztur pastāvīgas ģimenes, saimnieciskas vai citādas mantiskas attiecības ar iepriekš minēto noziedzīgajās darbībās iesaistīto personu. Šis prezumpcijas piemērošanai ir šādi nosacījumi: mantas vērtība nav samērīga ar personas likumīgajiem ienākumiem, un persona nepierāda, ka manta ir iegūta likumīgā ceļā. Līdz ar to pirmstiesas procesā procesa virzītājam, bet tiesā – prokuroram ir jāpierāda personas saistība ar noziedzīgajām darbībām un personas rīcībā esošas mantas nesamērība ar tās likumīgajiem ienākumiem, bet attiecībā uz otrās grupas personām – arī pastāvīgo attiecību esamība. Savukārt personai ir tiesības nepieņemt šai prezumpcijai un pierādīt, ka tā mantu ir ieguvusi likumīgā ceļā. Līdz ar to šādu mantu teorijā dēvē par **prezumēto noziedzīgi iegūto mantu**.

Tiesību normu piemērotājam ir svarīgi ievērot, ka prezumētās noziedzīgi iegūtās mantas jēdziena saturs kopš 2017. gada 1. augusta ir būtiski paplašināts. Ja agrāk šo jautājumu regulēja Kriminālprocesa likuma 355. pants, tad likumu grozījumu rezultātā tas jaunā redakcijā ir ietverts Krimināllikuma 70.¹¹ pantā. Tā kā šīs normas ir materiālo tiesību normas, svarīgs ir to spēkā stāšanās brīdis, jo krimināltiesībās darbojas labvēlīgākās normas spēkā esamības princips.

Līdzās noziedzīgi iegūtas mantas jēdzienam likumos vienmēr minēta arī **ar noziedzīgu nodarījumu saistīta manta**, taču līdz šim likumā nebija dots tās skaidrojums. Krimināllikuma 70.¹³ pants noteic, ka ar noziedzīgu nodarījumu saistīta manta ir apgrozībā aizliegtas lietas vai lietas, kuru izcelsme vai piederība konkrētajā krimināllietā nav noskaidrota, vai tāda noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai piederoša manta, kas sakarā ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu nav atstājama personas īpašumā (piemēram, badā turēti dzīvnieki). Ar noziedzīgu nodarījumu saistītas mantas liktenis kriminālprocesā vienmēr tiek lemts vienlaikus un tāpat kā noziedzīgi iegūtai mantai.

Trešā mantas jeb, precīzāk sakot, finanšu līdzekļu grupa, ar kuru ir tāda pati rīcība kā ar noziedzīgi iegūtu mantu, ir līdzekļi, ko persona ieguvusi no noziedzīgi iegūtas mantas realizācijas, un **noziedzīgi iegūtas mantas** izmantošanas rezultātā gūtie **augļi**.⁴ Tas ir tikai loģisks atzinums, turklāt uzsvērts arī visos starptautiskajos dokumentos, kas vērsti uz noziedzīgi iegūtās mantas meklēšanu, iesaldēšanu, izņemšanu un konfiscēšanu, ka noziedzīgs nodarījums nedrīkstētu vainīgajai personai nest peļņu. Tāpēc ar noziedzīgi iegūtu mantu vistiešākajā saistē ir tās izmantošanas rezultātā gūtie ienākumi.

Atzīstot mantu par noziedzīgi iegūtu, svarīgi ir prast norobežot to no likumīgi iegūtās, it īpaši gadījumos, kad noziedzīgie līdzekļi ir “iepludināti” legālajā biznesā vai likumīgi iegūtajā mantā (piemēram, narkotiku tirdzniecībā iegūtā nauda

⁴ Krimināllikuma 70.¹¹ panta ceturtnā daļa. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998, 8. jūl.

izmantota uzņēmuma pamatkapitāla palielināšanai, izkrāptā nauda daļēji izmantota, lai iegādātos īpašumu vai segtu ar īpašumu saistītos parādus). Noziedzīgi iegūtas mantas konstatēšana pati par sevi nedod pamatu tai pielīdzināt un atsavināt likumīgi iegūto mantu. Tās ir jāprot nodalīt, ko var panākt, ja tiek noteikta noziedzīgi iegūtas mantas vērtība un šīs mantas nesto augļu proporcionālā daļa.

Tādējādi ar noziedzīgi iegūto, kas var tikt piespiedu kārtā atsavināts, saprotam pierādīto vai prezumēto noziedzīgi iegūto mantu, ar noziedzīgo nodarījumu saistīto mantu, kā arī līdzekļus, ko persona ieguvusi no noziedzīgi iegūtas mantas realizācijas, un noziedzīgi iegūtas mantas izmantošanas rezultātā gūtos augļus.

2. Juridiskā persona kā noziedzīgi iegūtā valdītājs

No likuma var izsecināt, ka kriminālprocesā **juridiskā persona** var būt: (1) persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, (2) cietušais, (3) kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks. Pirmajā statusā tā var būt tikai kriminālprocesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskām personām, bet abos pārējos var nonākt jebkurā kriminālprocesā. Vienīgi pie cietušā nevarētu atrasties noziedzīgi iegūtais, tāpēc šā pētījuma ietvaros jāaplūko abi pārējie juridiskās personas statusi. Visos gadījumos juridiskā persona savas tiesības un pienākumus, protams, īsteno ar sava pārstāvja palīdzību.

Juridiskā persona kā **persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību**. Šai personai aizstāvības īstenošanas pamats ir Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā procesa virzītāja izteikts pieņēmums, ka fiziskā persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu tieši šīs juridiskās personas interesēs, labā vai nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā.⁵ Savukārt Krimināllikums kā pamatu piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai nosauc to, ka noziedzīgu nodarījumu juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona, rikodamies individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis, balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā vai balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā, vai īstenojama kontroli juridiskās personas ietvaros.⁶ Papildus jāprecizē, ka piespiedu ietekmēšanas līdzekli var piemērot tikai privāto tiesību juridiskajai personai, tai skaitā valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrībai, kā arī personālsabiedrībai.

⁵ Kriminālprocesa likuma 59. panta ceturrtā daļa. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74 (3232), 2005, 11. maijs.

⁶ Krimināllikuma 70.¹ pants. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998, 8. jūl.

Tas nozīmē, ka vispirms procesa virzītājam jābūt pārliecībai, ka ir izdarīts noziedzīgs nodarījums un ka šo nodarījumu izdarījusi fiziskā persona, kurai ir likumā noteiktā saistība ar konkrēto juridisko personu. Ja šī pārliecība (un arī pierādījumi tai) ir, procesa virzītājs var izteikt savu pieņēmumu, kas var tikt nofiksēts tikai vienā formā – lēmumā par procesa uzsākšanu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai (KPL 439. pants). Turklāt likums tagad ļauj šo procesu īstenot gan jau esošā (uzsāktā) kriminālprocesa ietvaros, gan izdalīt atsevišķā lietvedībā, gan uzsākt kā patstāvīgu procesu.

Ja salīdzina likuma 439.¹ pantā (lēmums par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas juridiskajai personai procesa uzsākšanu) noteikto lēmuma saturu ar 398.¹ pantu (lēmums par atzišanu par aizdomās turēto), varam secināt, ka ar šo lēmumu juridiskā persona pēc būtības tiek atzīta par aizdomās turēto. No likuma visai grūti izprast, kādu lēmumu jeb apsūdzību attiecībā uz juridisko personu raksta prokurors pēc lietas saņemšanas no izmeklētāja. Ja speciālais process nav izdalīts atsevišķā lietvedībā, tad, protams, ir lēmums par personas saukšanu pie kriminālatbildības, kurā ietverams arī lēmums par procesa turpināšanu pret juridisko personu. Savukārt, ja juridiskās personas atbildībai paredzētais process ir atsevišķā lietvedībā, tad, visticamāk, prokurors pieņem lēmumu par procesa turpināšanu piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai juridiskajai personai, jo šaubos, vai uzreiz varētu rakstīt lēmumu par procesa nodošanu tiesai vai prokurora priekšrakstu par piespiedu ietekmēšanas līdzekli, kā to paredz 441. panta otrā daļa. Jebkurā gadījumā prokurora lēmumā tiek ietverta apsūdzība. Juridiskajai personai nekāda īpaša procesuālā statusa⁷ vienkārši nav.

Tomēr nav strīdu par to, ka personas (arī juridiskas personas) valdījumā, kura ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu (respektīvi, kuras interesēs, labā vai nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi fiziska persona), nonāk manta, kas ir iegūta šī nodarījuma rezultātā. Piemēram, palikusi nesamaksātā nodokļu summa, no valsts iegūta izkrāptā “pārmaksātā” PVN summa, “ietaupīti” izdevumi saistībā ar neveiktajiem pasākumiem vides aizsardzības jomā vai darba drošībā, no citas personas krāpšanas vai reiderisma ceļā iegūts īpašums.

Otru juridisko personu grupu, pie kuras varētu atrasties noziedzīgi iegūta manta, varētu saukt par trešajām personām, jo tām ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu nevarētu būt nekādas tiešas saiknes. Pretējā gadījumā šī persona nonāktu to personu kategorijā, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Tātad pie šīm personām noziedzīgi iegūtais ir nonācis pastarpināti vai arī nejauši. Tāpēc gadījumos, kad

⁷ Te jāpiebilst, ka likums attiecībā uz juridisku personu neparedz ne aizdomās turētā, ne apsūdzētā statusu, kas juridiski korekti un skaisti izskatās tikai no krimināltiesību teorijas aspekta. No praktiskā viedokļa šāds teorētiskais risinājums ir apgrūtinājums un dažkārt pat rada juridisku neskaidrību.

noziedzīgi iegūtais ir atrasts pie trešās personas un šī persona šo mantu uzskata par savu likumīgi iegūtu mantu, savu tiesību aizsardzības īstenošanai kriminālprocesā šī persona iegūst **kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka** statusu.

Precizējot visus veidus, kādā noziedzīgi iegūtais var nonākt trešās personas īpašumā vai valdījumā, jāaplūko tas personu loks, pie kuriem atrasto mantu kriminālprocesā var izņemt, lai turpmākajā procesā to konfiscētu vai atdotu sākotnējam īpašniekam. Tikai vēlreiz jāuzsver, ka tas neattiecas uz situācijām, kad pati persona norāda, ka atrastā manta tai nepieder, un to bez iebildumiem atdod procesa virzītāja rīcībā.

Pirmkārt, neatkarīgi no veida, kādā manta ir nonākusi pie trešās personas, ja šāda manta ir atrasta un atzīta par noziedzīgi iegūtu, tā ar konkrētiem nosacījumiem var tikt atsavināta. Šo nosacījumu analīze tiks sniegta nedaudz vēlāk, bet šeit tikai norādišu, ka tas ir visplašākais trešo personu loks – ikviena persona, pie kuras noziedzīgi iegūta manta tiek atrasta.

Otrkārt, Krimināllikuma 70.¹¹ panta trešā daļa paredz iespēju par noziedzīgi iegūtu atzīt arī mantu, kas atrodas citas tādas personas rīcībā, kura uztur “pastāvīgas [...], saimnieciskas vai citādas mantiskas attiecības” ar panta otrajā daļā minēto personu, ja vien šīs personas rīcībā esošās mantas vērtība nav samērīga ar tās likumīgiem ienākumiem un ja persona nepierāda, ka manta ir iegūta likumīgā ceļā. Tātad runāts tiek par prezumēto noziedzīgi iegūto mantu. Šā pētījuma kontekstā tas nozīmētu, ka fiziska persona ir izdarījusi noziegumu, kas pēc sava rakstura vērsts uz labuma gūšanu, vai arī ir saistīta ar terorismu vai organizēto noziedzību un šai personai ir likumā norādītās pastāvīgas saimnieciskas vai citādas mantiskas attiecības ar konkrēto juridisko personu. Turklāt juridiskā persona nespēj pierādīt šādas mantas izcelsmi, jo pašas apgrozījums noteikti nepieļautu tās iegādi.

Šķiet, ka ar juridisku personu aplūkotā situācija būtu maz ticama, taču pilnībā noliegt šādu iespēju arī nav pamata. Īpaši tas varētu būt raksturīgs organizētās noziedzības aprindās, kur, lai izvairītos no noziedzīgi iegūtā konfiskācijas, to mēģinātu noslēpt neitrālā vietā, saglabājot iespēju ar šo mantu rīkoties. Protams, saistīto personu darbībās varētu konstatēt noziedzīgi iegūtā legalizācijas pazīmes, taču tad būtu jāpierāda, ka pastāv kaut kāda nojausma (apzinājās vai apzināti pieļāva) par mantas noziedzīgo izcelsmi. Piemēram, nozieguma izdarītājs vai viņa dzīvesbiedrs, vai cita persona piedalās uzņēmuma izveidē, tā pamatkapitāla palielināšanā, tādējādi ļaujot vai citādi palīdzot uzņēmumam iegādāties vērtīgus īpašumus. Vienīgi no izmeklēšanas puses grūtākais pienākums būs pastāvīgo attiecību pierādīšana.

Treškārt, Krimināllikuma 70.¹⁴ panta ceturrtā daļa kā risinājumu situācijai, kad noziedzīgi iegūto nav iespējams konfiscēt un vainīgajai personai nav arī citas mantas, uz kuru vērst piedziņu, paredz iespēju konfiscēt mantu, ko persona pēc noziedzīga nodarījuma uzsākšanas atsavinājusi citai personai bez maksas vai par

vērtību, kas ir būtiski zemāka vai būtiski augstāka nekā tirgus vērtība. Situācija visai iespējama arī attiecībā uz juridisku personu. Piemēram, noziedzīgā nodarījuma izdarītājs, iespējams, lai izvairītos no mantas konfiskācijas, savu mantu ir uzdāvinājis vai par tirgus vērtībai neatbilstošu cenu pārdevis juridiskai personai (un loģiski ir secināt, ka iegūto naudu ir noslēpis). Tomēr varētu arī diskutēt par normas korektumu, pirmkārt, attiecībā uz pārdošanas vērtību (ja atsavina par tirgus vērtību, tad konfiscēt nedrīkstēs), otrkārt, par tiesībām valstij konfiscēt šādu mantu vispār, ja trešajai personai (šoreiz – juridiskajai personai) nekas nebija zināms nedz par noziedzīgo nodarījumu, nedz pārdevēja personību.

No aplūkotā var secināt, ka juridiskā persona, no kuras varētu piespiedu kārtā atsavināt noziedzīgi iegūto, galvenokārt būtu: (1) tāda, pret kuru uzsāks process piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai, citiem vārdiem sakot, kura ir “izdarījusi” noziedzīgu nodarījumu, un (2) kā trešā persona, pie kuras atrasta noziedzīgi iegūta manta.

3. Noziedzīgi iegūtā piespiedu bezatlīdzības atsavināšana

Piespiedu atsavināšana nozīmē atņemšanu pret personas gribu. Turklāt krimināltiesiskajā aspektā tā noteikti ir bezatlīdzības atsavināšana. Ievērojot Krimināllikuma un Kriminālprocesa likuma regulējumu, noziedzīgi iegūtas mantas piespiedu atsavināšanas veidi būtu: (1) **konfiskācija** – piespiedu bezatlīdzības atsavināšana valsts īpašumā, (2) **atdošana pēc piederības** īpašniekam vai likumīgajam valdītājam.

Loģiskais sākums mantas piespiedu atsavināšanai būtu tās atrašana un izņemšana vai, ja manta nav jāizņem, aresta uzlikšana. Sākot ar šo reālo tiesību ierobežojuma brīdi, personai rodas pamats un arī tiesības aizstāvēt savas īpašuma tiesības, bet prezumētās noziedzīgi iegūtās mantas gadījumā – tiesības (un, ja apgalvo, – arī pienākums) pierādīt mantas likumīgo izcelsmi. Juridiskajai personai kā jebkurai citai personai, kuras tiesības tiek ierobežotas, par to vajadzētu paziņot rakstveidā (361.¹ panta otrā daļa). Līdz ar to juridiskās personas interesēs ir pēc iespējas ātrāk izvirzīt pārstāvi, kurš varētu piedalīties procesā un pārstāvēt personas, pret kuru notiek process piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai, vai kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka intereses.

Nākamais pagrieziena punkts šajā procesā ir mantas atzīšana par noziedzīgi iegūtu un visbiežāk reizē ar to arī lēmums par turpmāko rīcību. Mantu var atzīt par noziedzīgi iegūtu un lemt par turpmāko rīcību ar to var jebkurā kriminālprocesa brīdī: izmeklēšanā – izmeklētājs vai tiesa, kriminālvajāšanā – prokurors vai tiesa, galīgajā nolēmumā – prokurors vai tiesa, pēc kriminālprocesa izbeigšanas – tiesa. Pēc 2017. gadā izdarītajiem grozījumiem Kriminālprocesa likumā (spēkā no 1. augusta) ir precīzi noteikta **kompetence**, kas ir tiesīgs lemt par noziedzīgi

iegūtas mantas piespiedu atsavināšanu, atkarībā no mantas veida. Likumā ir viennozīmīgi pateikts, ka mantu, uz kuru tiesības reģistrētas publiskajā reģistrā un ieraksts šajā reģistrā ir grozīts pēc noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas, par noziedzīgi iegūtu var atzīt un attiecīgi arī lemt par ricību ar to var tikai tiesa. Attiecībā uz pārējo mantu kompetence ir atkarīga no vairākiem nosacījumiem.

Pirmkārt, nenoliedzami visplašākā kompetence ir tiesai. Tā var lemt šos jautājumus gan pirmstiesas procesā, gan pēc kriminālprocesa izbeigšanas saskaņā ar likuma 59. nodaļu, proti, procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Tiesai visi jautājumi ir jāizlemj arī tajos gadījumos, kad tiesa lietu izskata pēc būtības. Papildus jānorāda, ka arī mantas konfiskācija pārsvarā ir tiesas kompetencē (izņēmums – prokurora tiesības). Otrkārt, prokurors pirmstiesas procesa laikā kā procesa virzītājs ir tiesīgs lemt par mantas atzišanu par noziedzīgi iegūtu un atdošanu īpašniekam (356. panta otrās daļas 2. punkts). Savukārt, pieņemot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu vai pabeigšanu, ja šis lēmums ir nereabilitējošs, prokuroram, līdzīgi tiesai, ir jāizlemj visi ar lietu saistītie jautājumi, tostarp arī par mantas konfiskāciju (ja vien tā nav publiskā reģistrā reģistrējamā). Treškārt, izmeklētājs kā procesa virzītājs var lemt par mantas atzišanu par noziedzīgi iegūtu un atdošanu īpašniekam (356. panta otrās daļas 2. punkts). Protams, gan prokurors, gan izmeklētājs jautājumu par publiskā reģistrā reģistrējamu mantu nodod izlemšanai tiesai. Tāpat pirmstiesas procesā viņi tiesai nodod jautājumu par mantas atzišanu par noziedzīgi iegūtu un turpmāko ricību, ja ir pietiekami pierādījumi par mantas noziedzīgo izcelsmi un šis jautājums ir jāatrisina, negaidot galīgo nolēmumu.

Analizējot iespējamo ricību ar noziedzīgi iegūto, jāatzīst, ka **mantas konfiskācija** būtu pieļaujama tikai tā procesa ietvaros, kas notiek piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai, tas ir, juridiskā persona pēc būtības ir vainojama noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Ja noziedzīgi iegūtais būtu atrasts pie juridiskās personas kā trešās personas, tad mantas atsavināšana būtu iespējama tikai, lai atdotu to īpašniekam (respektīvi – cietušajam). Šāds secinājums izriet no Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta sprieduma lietā Nr. 2016-07-01. Tiesa vērtēja juridiskās personas tiesību ierobežojumu situācijā, kad noziedzīgi iegūtā manta tika atdota cietušajam, un atzina, ka taisnīguma atjaunošana ir viens no svarīgākajiem kriminālprocesa uzdevumiem, tāpēc mantas atdošana personai, kura to ir zaudējusi noziedzīga nodarījuma rezultātā, ir pieļaujams risinājums legītimā mērķa sasniegšanai.⁸ Tātad lietās, kur saduras divu privātpersonu intereses jeb tiesības uz īpašumu, valsts vairāk nostājas cietušā pusē jeb par prioritāru izvirza taisnīguma atjaunošanu. No tā izriet secinājums, ka šādi rīkoties nevarētu lietās, kur manta no trešās personas tiek atsavināta valsts labā.

⁸ Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01, 20., 23.2. un 25.2. punkts.

Vēl viens būtisks aspekts konfiskācijas gadījumos ir noziedzīgi iegūtās mantas vērtības jeb apmēra noteikšana. Līdzīgi kā kriminālprocesos par fiziskas personas nodarījumu arī procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu procesa virzītājam un apsūdzībai ir jāpierāda mantas noziedzīgā izcelsme (prezumētās noziedzīgi iegūtās mantas gadījumā gan citi apstākļi – personas saistība ar noziedzīgajām darbībām un personas rīcībā esošās mantas nesamērība ar tās likumīgajiem ienākumiem), taču tikpat svarīgi ir noteikt arī tās vērtību, lai mantas neesamības gadījumā varētu vērst piedziņu pret citu personai piederošu mantu. Tāpat tas nepieciešams gadījumos, kad noziedzīgi iegūtais sapludināts ar legālo.

Ja juridiskai personai piederošā noziedzīgi iegūtā manta ir zudusi, piemēram, ieguldīta legālajā biznesā, bet tas ir bankrotējis, tad juridiskai personai nav ne tikai konfiskācijai pakļaujamās mantas, bet arī nekādas citas mantas, uz ko vērst piedziņu. Šādā situācijā nav iespējams konfiscēt arī mantu, kas pieder citām personām, kuras norādītas Krimināllikuma 70.¹⁴ panta ceturtajā daļā. Tāpēc būtu pamats apsvērt iespēju papildināt šo pantu, ļaujot piedziņu vērst pret mantu (konfiscēt), kas pieder juridiskās personas īpašniekiem, vadītājiem vai valdes locekļiem.⁹ Vairāk vai mazāk, tomēr šīs personas savulaik, iespējams, izmantoja noziedzīgi iegūtās mantas nestos augļus.

Noziedzīgi iegūtās mantas atsavināšana, lai to **atdotu īpašniekam** (cietušajam), precīzāk sakot, personai, kas bija mantas īpašnieks pirms noziedzīgā nodarījuma, ir iespējama gan procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu, gan jebkurā kriminālprocesā, kur juridiskā persona ir trešā persona, pie kuras atrasta šī manta. Kā jau tika norādīts, Satversmes tiesa 2017. gada 8. marta spriedumā detalizēti izvērtējusi gan trešās personas tiesības, gan likumā ietvertoto regulējumu un atzinusi to par pieļaujamu taisnīguma atjaunošanas interesēs un samērīgu risinājumu personas tiesību ierobežošanā. Tiesa secinājusi, ka “ar apstrīdēto regulējumu personai radītās nelabvēlīgās tiesiskās sekas nav lielākas par labumu, ko no apstrīdētajā regulējumā ietvertā ierobežojuma gūst sabiedrība kopumā. Turklāt likumdevējs ir līdzsvarojis sabiedrības intereses un personu tiesisko paļāvību, nosakot to, ka trešajai personai ir tiesības civilprocesa kārtībā iesniegt prasību par pilna apmēra zaudējumu atlīdzināšanu, nevis īpašuma tiesību prasību”.¹⁰

Jāatzīst, ka tieši pēdējā teikumā norādītās trešās personas tiesības, kuras ir precīzi noteiktas Kriminālprocesa likuma 360. panta otrajā daļā, ne vienmēr var būt veiksmīgs trešās personas tiesību aizsardzības risinājums. Prasība par zaudējuma atlīdzināšanu, ko trešā persona var celt, no vienas puses, ir loģisks risinājums, jo tikai šī persona labi pārzina mantas iegādāšanās apstākļus, tostarp

⁹ Valdes locekļu mantiskā atbildība ir paredzēta likuma “Par nodokļiem un nodevām” 60. pantā, Maksātnespējas likuma 72.¹ pantā, Kredītiestāžu likuma 152. pantā.

¹⁰ Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01, 25.3. punkts.

patiesi maksāto summu un mantas pārdevēja kontaktinformāciju. Šādas prasību ķēdes pēdējam atbildētājam vajadzētu būt noziedzīgo nodarījumu izdarijušajai personai. Tomēr, no otras puses, labticīgam ieguvējam, it īpaši tam, kurš ir paļāviens uz Zemesgrāmatā izdarīto ierakstu publisko ticamību, būtu piedāvājams mazāk apgrūtināošs risinājums. Kā pagaidu risinājums būtu prasītāja atbrīvošana no valsts nodevas, bet kā iespējamais risinājums nākotnē varētu būt šai personai zaudējumu kompensācija no valsts budžeta, valstij piedzenot izmaksāto summu no apsūdzētās vai notiesātās personas.

Precizējums nepieciešams arī aizskartā mantas īpašnieka tiesību uzskaitījumā. Kriminālprocesa likuma 111.¹ pantā ir paredzētas šīs personas (proti, trešās personas, kurai manta tiek atsavināta) tiesības kriminālprocesā gan uz apelācijas, gan kasācijas instances tiesas procesu. Savukārt speciālajā procesā par noziedzīgi iegūtu mantu (631. pants) rajona tiesas lēmums ir pārsūdzams tikai apgabaltiesā, kuras lēmums ir galīgs. Ja noziedzīgi iegūtas mantas liktenis ir izlemts likuma 59. nodaļas kārtībā un pati krimināllieta nenonāk līdz izskatīšanai tiesā, kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesību loks dažādos procesos ir atšķirīgs. Tāpēc, ievērojot vienādas attieksmes principu, lai nebūtu jāierobežo plašākais tiesību loks, 631. pantu varētu papildināt ar iespēju pārsūdzēt apgabaltiesas lēmumu Augstākajā tiesā, ja nav ievērotas 59. nodaļā noteiktās procesuālās prasības.

Nobeigums

Tādējādi noziedzīgi iegūtas mantas piespiedu bezatlīdzības atsavināšana var notikt, to konfiscējot juridiskai personai, lai mantu nodotu valsts īpašumā, vai arī atsavinot, lai atdotu mantas sākotnējam īpašniekam vai likumīgajam valdītājam. Konfiskācija var notikt tikai procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskai personai. Mantas atdošana sākotnējam īpašniekam jeb cietušajam ir iespējama ikvienā kriminālprocesā arī tad, ja atsavināmā noziedzīgi iegūtā manta ir atrasta pie juridiskās personas kā trešās personas.

5. nodaļa

**Preventīvie piespiedu līdzekļi un to
piemērošanas aktuālā problemātika**

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis Satversmes tiesas procesā: nolēmuma izpildes apturēšana

Anita Rodiņa

Ievads

Satversmes tiesas likumā *expressis verbis* nav definēts jēdziens “pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis”. Tomēr Satversmes tiesas procesā personas pagaidu tiesību aizsardzība jeb pagaidu noregulējuma piemērošana ir iespējama tad, ja tā ir iesniegusi konstitucionālo sūdzību. Satversmes tiesas tiesības lemt par tiesas nolēmuma izpildes apturēšanu ir pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis, kas izriet no Satversmes tiesas likuma 19.² panta piektās daļas un kas noteic, ka “[k]onstitucionālās sūdzības (pieteikuma) iesniegšana neaptur tiesas nolēmuma izpildi, izņemot gadījumus, kad Satversmes tiesa lēmusi citādi”.¹ Tai pašā laikā praksē Satversmes tiesai tiek izteikti lūgumi piemērot pagaidu līdzekļus, kas nav paredzēti Satversmes tiesas likumā. Tādos gadījumos atbilde uz pieteikuma iesniedzēju lūgumiem tiek sniegta, izmantojot Satversmes tiesas tiesības pašai izlemt neregulētus procesuālus jautājumus.² Šāda prakse uzsākta, vērtējot abstraktās konstitucionālās kontroles subjektu lūgumus par starptautiskā līguma apstiprināšanas procedūras apturēšanu Saeimā,³ kā arī tautas nobalsošanas apturēšanu.⁴

Lai arī līdz šim divos gadījumos lūgumu piemērot procesuāli neregulētu pagaidu noregulējumu ir izteikuši abstraktās konstitucionālās kontroles subjekti, praksē vislielākā nozīme ir piešķirama konstitucionālās sūdzības subjektu

¹ Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 103 (588), 1996, 14. jūn.

² Satversmes tiesas likuma 26. panta 1. daļa noteic: “[..] Citus Satversmes tiesas likumā un Satversmes tiesas reģlamentā neregulētus procesuālus jautājumus izlemj Satversmes tiesa.” Satversmes tiesas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 103 (588), 1996, 14. jūn.

³ Satversmes tiesas 2007. gada 10. maija rīcības sēdes lēmums par pieteikuma iesniedzēja lūgumu lietā Nr. 2007-10-0102. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 77 (3653), 2007, 15. maijs.

⁴ Satversmes tiesas 2012. gada 20. janvāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2012-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 13 (4616), 2012, 24. janv.

izteiktajiem lūgumiem: gan tādiem, kas atbilst Satversmes tiesas likuma burtam, gan tādiem, kas iziet ārpus tā.⁵

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošana ir cieši saistīta ar konstitucionālās sūdzības subsidiaritāti. Ja Satversmes tiesa ir beidzamais tiesību aizsardzības līdzeklis, tad citu tiesību aizsardzības līdzekļu izmantošanas galarezultātā attiecībā uz konkrēto personu būs acimredzami pieņemts nolēmums, kas parasti ir un var būt tiesas lēmums vai spriedums. Lai arī Satversmes tiesā nav iespējams apstrīdēt individuālu tiesību aktu, efektīvs tiesas process un arī no Satversmes 92. panta izrietošās tiesības uzliek pienākumu Satversmes tiesas procesu veidot tā, lai tas sasniegtu savu mērķi.⁶ Tiesas nolēmuma izpildes apturēšana ir viens no līdzekļiem, kā sasniegt šo mērķi. Taču tiesas nolēmuma izpildes apturēšana ir ārkārtējs procesuāls līdzeklis, ko piemēro tikai svarīgu mērķu sasniegšanai.⁷

1. personas iniciatīvas tiesības pagaidu noregulējuma piemērošanā Satversmes tiesas procesā

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošana Satversmes tiesā iespējama tad, ja šādu lūgumu izteic pats pieteikuma iesniedzējs. Tas izriet gan no aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepta⁸ un tā, ka individuālais (apturamais) tiesību akts aizskar konkrēto personu, gan arī Satversmes tiesas likumā iekodētās likumdevēja *ratio legis* – prezumpcijas, ka pieteikuma iesniegšana Satversmes tiesā automātiski nenozīmē nolēmuma izpildes apturēšanu. Līdzekļu piemērošana balstās uz principu: kamēr nav lemts citādi, nolēmums ir izpildāms jeb lietas ierosināšana Satversmes tiesā pati par sevi neietekmē ar apstrīdēto normu saistītā nolēmuma izpildi.⁹ Šāda prezumpcija veidota arī tādēļ, lai personas, kas nav apmierinātas ar

⁵ Par šo jautājumu autore ir izteikusies rakstā Rodiņa A. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi *versus* neregulēts procesuāls jautājums Satversmes tiesas procesā. *Grām.*: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 337.–345. lpp., kā arī rakstā Rodiņa A. Content and problematical aspects of interim measure: Jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Latvia. *Constitutional Law Review*, No VI, 2013, p. 94.–105.

⁶ Par Satversmes tiesas likuma 19.² panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2002-09-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 173 (2748), 2002, 27. nov., 1. punkts.

⁷ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2008. gada 20. jūnija lēmums, 6.2. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-12-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].

⁸ Rodiņa A. Aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepts konstitucionālā tiesvedībā. *2015. gada zinātniskā konference. Tēzes*. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte, 2015, 373. lpp.

⁹ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 26. janvāra lēmums, 5. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_ierosin_2010_08.htm [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].

tiesas nolēmumu konkrētajā lietā, automātiski neizmantotu Satversmes tiesu kā sprieduma izpildes novilcināšanas līdzekli.¹⁰ Līdzšinējā Satversmes tiesas prakse liecina, ka tā *ex officio* nelemj par nolēmuma izpildes apturēšanu, ja nav izteikts konkrēts lūgums. Lūgumu piemērot pagaidu līdzekli konstitucionālās sūdzības subjekts var iekļaut gan konstitucionālā sūdzībā vai arī izteikt to atsevišķā pieteikumā Satversmes tiesai.

2. Lietas ierosināšana Satversmes tiesā kā priekšnoteikums pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanai

Priekšnoteikums pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļu piemērošanai ir lietas ierosināšana. Nebūtu loģiski Satversmes tiesai lemt par pagaidu noregulējumu, ja nav lietas, ko skatīt. Piemēram, Satversmes tiesas 2. kolēģija lēmumā norāda: “[t]ā kā lieta nav ierosināma, jo pieteikums neatbilst Satversmes tiesas likuma prasībām, Pieteikuma iesniedzēja lūgums apturēt [...] nolēmuma par apcietinājuma izpildi ir atstājams bez izskatīšanas.”¹¹ Līdzīgi secināts arī citos Satversmes tiesas kolēģiju lēmumos, nostiprinot šā secinājuma pareizību.¹²

Līdz šim praksē tikai vienā gadījumā Satversmes tiesa ir lēmusi par pagaidu noregulējuma piemērošanu pirms lietas ierosināšanas.¹³ Taču šis konkrētais gadījums ir uzskatāms par ārkārtēju risinājumu, jo tika lūgts apturēt Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2013. gada 31. janvāra lēmuma Nr. IP-1 izpildi jeb apturēt pieteikuma iesniedzēja izdošanu tiesāšanai

¹⁰ Endziņš A. Par grozījumiem Satversmes tiesas likumā. *Jurista Vārds*, Nr. 15, 2000, 13. apr.; Satversmes tiesas rīcības sēdes lēmums 2005. gada 31. augustā, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141 (3299), 2005, 6. sept.

¹¹ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2015. gada 30. aprīļa lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā.

¹² Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2016. gada 26. februāra lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā; Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2016. gada 9. decembra lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā; Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2016. gada 7. aprīļa lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā; Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2016. gada 20. decembra lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā; Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2015. gada 10. aprīļa lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā; Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2015. gada 6. augusta lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā; Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2015. gada 16. februāra lēmums. Nepublicēts. Pieejams Satversmes tiesā.

¹³ Sīkāk sk.: Satversmes tiesas 2013. gada 19. aprīļa rīcības sēdes lēmums. *Jurista vārds*, Nr. 18 (769), 2013, 7. maijs.

ārvalstij.¹⁴ Ņemot vērā Satversmes tiesas procesuālo stadiju ilgumu, cilvēktiesību aizsardzības garantijas un starptautiskās saistības šajā [vienā] gadījumā, jautājums par pagaidu noregulējumu tika izlemts nekavējoši, negaidot kolēģijas lēmumu par lietas ierosināšanu vai atteikšanos ierosināt lietu.¹⁵

3. Termina “nolēmums” izpratne pagaidu noregulējuma piemērošanā

Satversmes tiesas likumā *expressis verbis* ir noteikts pagaidu noregulējuma veids – tiesas nolēmuma izpildes apturēšana. Tās ir Satversmes tiesas tiesības “apturēt nolēmuma izpildi civillietā, krimināllietā vai administratīvajā lietā”.¹⁶ Šajā gadījumā jēdziens “tiesas nolēmums” aptver nolēmumu šī vārda plašākā izpratnē, un tas var būt gan tiesas lēmums, gan spriedums. Satversmes tiesa ir skaidri novilkusi robežu starp terminu “nolēmums” un “tiesvedība”, sakot, ka Satversmes tiesas likumā iekļautais neaptver tiesības apturēt tiesvedību citā tiesā.¹⁷ Satversmes tiesa, skatot konstitucionālās sūdzības, ir skaidrojusi tās tiesības lemt arī par likuma darbības apturēšanu¹⁸ vai lūgumu nepiemērot pieteikuma iesniedzējam apstrīdētajā normā paredzētos pienākumus,¹⁹ t. i., par tādiem pagaidu līdzekļiem, kas nav paredzēti Satversmes tiesas likumā. Skaidrojot tās tiesības lemt par citiem likumā neparedzētiem līdzekļiem, Satversmes tiesa ir secinājusi, ka konstitucionālās sūdzības institūtā var pastāvēt viens pagaidu līdzeklis – tas, kas noteikts 19.² panta piektajā daļā, un norādījusi, ka “[g]adījumam, kad iesniegta konstitucionālā sūdzība, likumdevējs nav paredzējis citus pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus”.²⁰ Tas nozīmē, ka citi lūgumi, tai skaitā lūgums apturēt apstrīdētās tiesību normas darbību, nav noregulēts procesuāls jautājums, šādi lūgumi ir ārpus

¹⁴ Pieteikums Satversmes tiesai Nr. 72/2013. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā; Pieteikums Satversmes tiesai Nr. 74/2013.

¹⁵ Sikāk sk. Rodiņa A., Amoliņa D. The procedure of the constitutional court: issues to be decided at the stage of initiation of a case. *Journal of the University of Latvia*, No 6, 2014, p. 126.–151.

¹⁶ Satversmes tiesas rīcības sēdes lēmums 2010. gada 5. martā lietā Nr. 2010-08-01, 3. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

¹⁷ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2013. gada 26. aprīļa lēmums, 9. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_ierosin_2013_08.pdf [aplūkots 2017. gada 26. aprīlī]; Satversmes tiesas 2012. gada 27. marta rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2012-07-01, 7. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/rs_lemums_2012-07-01.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].

¹⁸ Satversmes tiesas 2015. gada 4. februāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2015-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 26 (5344), 2015, 6. febr.

¹⁹ Satversmes tiesas 2015. gada 1. decembra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2015-15-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 237 (5555), 2015, 3. dec.

²⁰ Satversmes tiesas 2015. gada 4. februāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2015-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 26 (5344), 2015, 6. febr., 7. punkts.

neregulēto jautājumu loka un nav izskatāmi Satversmes tiesā.²¹ Autore ir jau norādījusi, ka, uzmanīgi lasot 2015. gada 4. februāra rīcības sēdes lēmumu, var pamanīt, ka Satversmes tiesa ir rezervējusi tiesības izteikties par likuma darbības apturēšanu, ja šādu lūgumu būs izteikuši citi subjekti [ne persona].²² To varētu izsecināt no 2015. gada 4. februāra rīcības sēdes lēmuma 6. punktā ietvertās frāzes, kurā norādīts, ka tiesas iepriekš lemtais nav bijis par pieņemta un izsludināta likuma darbības apturēšanu. Līdzīgu principu var ieraudzīt arī tā sauktā tautas nobalsošanas lietā, kad Satversmes tiesa nevis secināja, ka tā nav tiesīga apturēt tautas nobalsošanu, bet ka tai “nav pamata apturēt” Centrālās vēlēšanas komisijas lēmumu par tautas nobalsošanu.²³

4. Kad piemērojams pagaidu noregulējums

Kā izriet no pagaidu noregulējuma jēgas un būtības, nolēmuma izpildes apturēšana iespējama, ja tas nepieciešams kāda svarīga mērķa sasniegšanai.²⁴ Līdzšinējā Satversmes tiesas prakse ir atzinusi pagaidu aizsardzības līdzekļa piemērošanu:

- 1) ja nolēmuma izpilde pirms Satversmes tiesas nolēmuma spēkā stāšanās varētu padarīt neiespējamu Satversmes tiesas sprieduma izpildi vai
- 2) radīt būtisku kaitējumu pašam pieteikuma iesniedzējam.²⁵

Rīcības sēdes lēmumā tiesības apturēt tiesas nolēmumu skaidrotas arī tā, ka tiesai ir pienākums apturēt tikai tādus nolēmumus, kas “var būtiski aizskart

²¹ Ibid, 6. punkts. Satversmes tiesas 2015. gada 1. decembra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2015-15-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 237 (5555), 2015, 3. dec., 6. punkts.

²² Rodiņa A. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi *versus* neregulēts procesuāls jautājums Satversmes tiesas procesā. *Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas*. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 344.lpp.

²³ Satversmes tiesas 2012. gada 20. janvāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2012-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 13 (4616), 2012, 24. janv., 8. punkts.

²⁴ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 18. janvāra lēmums, 5. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-05-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 26. aprīlī].

²⁵ Satversmes tiesas rīcības sēdes lēmums 2010. gada 5. marta lietā Nr. 2010-08-01, 4. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā; Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2008. gada 20. jūnija lēmums, 6.2. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-12-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī]; Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 21. aprīļa lēmums, 9. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-31-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī]; Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 8. aprīļa lēmums. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-23-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].

pieteikuma iesniedzēja pamattiesības, kuru aizsardzībai ierosināta lieta Satversmes tiesā vai kas var padarīt Satversmes tiesas procesu bezjēdzīgu”.²⁶

Jāuzsver, ka maldīgs ir priekšstats, ka abi šie kritēriji ir kumulatīvi. Tos var piemērot gan katru atsevišķi, gan abus kopā. Piemēram, 2017. gadā Satversmes tiesas kolēģija ir lēmusi par Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2017. gada 7. marta lēmuma izpildi krimināllietā, secinot, ka “no pieteikuma un tam pievienotajiem dokumentiem izriet, ka [...] tiesas [...] lēmuma izpilde krimināllietā varētu radīt Pieteikuma iesniedzējai būtisku kaitējumu”.²⁷ Proti, šajā gadījumā tika piemērots viens no pagaidu līdzekļa piemērošanas kritērijiem.

Taču būtiski, ka personai ir jāpierāda, ka, izpildot tiesas nolēmumu, var iestāties vai nu viens vai otrs kritērijs, iekļaujot atbilstošus argumentus pieteikumā. Nepietiek vienīgi ar konstatāciju vai pieņēmumu, ka, piemēram, izpildot konkrēto tiesas nolēmumu, pieteikuma iesniedzējam radīsies būtisks kaitējums. Pieteikumā ir jāiekļauj argumenti, kas ir pietiekami ticami un pārliecinoši vai arī Satversmes tiesai nāksies secināt, ka “[p]ieteikumā ietvertajam lūgumam apturēt minētā lēmuma izpildi netiek sniegts nekāds pamatojums. Līdz ar to Satversmes tiesas kolēģijai nav pamata šādu Pieteikuma iesniedzēja lūgumu izlemt”.²⁸

5. Pagaidu noregulējuma sekas

Pagaidu noregulējums parasti ir spēkā līdz Satversmes tiesas procesa pabeigšanai – līdz dienai, kad spēkā stājas Satversmes tiesas spriedums vai arī lēmums par tiesvedības izbeigšanu. Ja tiek izbeigta tiesvedība lietā vai tiek pieņemts spriedums, ar kuru apstrīdētā tiesību norma ir atzīta par Satversmei atbilstošu, apturētais nolēmums būtu jāizpilda. Savukārt tad, ja Satversmes tiesa atzīst apstrīdēto tiesību normu par Satversmei neatbilstošu, būtiskākais būs brīdis, ar kuru apstrīdētā tiesību norma zaudēs savu juridisko spēku attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju, kas acimredzami arī būs persona, attiecībā uz kuru ir pieņemts nolēmums, kura izpildi ir apturējusi Satversmes tiesa. Tieši antikonstitucionālās tiesību normas juridiskā spēka zaudēšanas brīdis attiecībā uz konstitucionālās sūdzības subjektu vistiešāk noteiks apturētā tiesas nolēmuma sekas. Tiesību normai zaudējot juridisko spēku *ex nunc* un *pro futuro*, apturētais nolēmums

²⁶ Satversmes tiesas rīcības sēdes lēmums 2005. gada 31. augustā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141 (3299), 2005, 6. sept., 3. punkts.

²⁷ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 10. aprīļa lēmums. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/04/2017-10-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].

²⁸ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2009. gada 13. oktobra lēmums. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-102-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].

acīmredzami būs izpildāms. Cita situācija var veidoties, ja Satversmes tiesa lemj un atzīst normu par spēkā neesošu *ex tunc* (piemēram, no tās piemērošanas brīža vai aizskāruma rašanās brīža). Ja Satversmes tiesa ir lēmusi par tā saukto revolucionāro taisnīgumu un atzinusi personas lietā piemēroto tiesību normu par spēkā neesošu *ex tunc*, nolēmuma izpilde nebūtu pieļaujama. Šādos gadījumos lieta būtu jāizskata atkārtoti, izmantojot jaunatklātu apstākļu institūtu un panākot, ka, atkārtoti skatot lietu, tiek piemērota tāda norma, kas atbilst Satversmei, nonākot pie tiesiska un taisnīga nolēmuma.

Nobeigums

Lai arī patlaban Satversmes tiesas procesā gadījumos, kad iesniegta konstitucionālā sūdzība, iespējams piemērot vienu pagaidu tiesību aizsardzības līdzekli, likumdevējam nav aizliegts apsvērt iespēju pilnveidot tiesību aizsardzības līdzekļus Satversmes tiesas procesā, kas reglamentēti citās valstīs. Tiesības izlemt neregulētu procesuālu jautājumu ir jāuzlūko kā sava veida rezerves norma, kas dod iespēju Satversmes tiesai atrisināt nenoregulētus procesuālus jautājumus, kurus iepriekš likumdevējs nevarēja paredzēt. To apliecina, piemēram, nesen izlemtais jautājums par prejudiciālā nolēmuma uzdošanu Eiropas Savienības tiesai.²⁹ Lai arī konstitucionālās sūdzības institūtā pagaidu līdzekļi ir piemēroti praksē, vēl joprojām iespējami prakses attīstības pavērsieni, kad Satversmes tiesas likumā neregulētu pagaidu tiesību aizsardzības līdzekli varētu lūgt piemērot citi subjekti, nevis persona.

²⁹ Par kārtību, kādā pieņem lēmumu par jautājuma uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai: Satversmes tiesas 2017. gada 28. februāra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 46 (5873), 2017, 2. marts; Par jautājumu uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai lietā Nr. 2016-04-03: Satversmes tiesas 2017. gada 28. februāra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 46 (5873), 2017, 2. marts.

Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana juridiskām personām kriminālprocesā¹

Ārija Meikališa

Ievads

Mūsdienu kriminālprocesa viena no iezīmēm ir iespēja vērsties ne tikai pret fizisko, bet arī pret juridisko personu. Arī Latvijā 2005. gadā Krimināllikumā ieviests tāds institūts kā piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošana juridiskām personām, savukārt Kriminālprocesa likumā (turpmāk – KPL) jau tā pamatredakcijā bija iekļautas normas, kas paredzēja īpašu kārtību procesos, kuros tiek piemēroti piespiedu ietekmēšanas līdzekļi juridiskām personām. Šīs normas jau pirmsākumos izpelnījās kritiku,² vēlāk tika vairākkārt precizētas, grozītas un papildinātas.³ Tomēr liela daļa no literatūrā apzinātajām t. s. juridisko personu procesu tiesiskā regulējuma problēmām joprojām nav novērsta.⁴ Šī raksta mērķis ir iztīrīt salīdzinoši sīku juridisko personu procesa aspektu – drošības līdzekļu piemērošanu juridiskām personām un to pārstāvjiem procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskām personām.

¹ Raksta pirmpublicācijas avots: Meikališa Ā. Mantiskie preventīvie piespiedu līdzekļi kriminālprocesā – atsevišķi piemērošanas problēmjautājumi. Ārvalsts *investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas: Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 382.–401. lpp.

² Sk., piemēram, Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa dalībnieki. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 96., 99. lpp.

³ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 51 (4037), 2009, 1. apr. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61 (4867), 2013, 27. marts. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 113 (4173), 2014, 11. jūn. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 48 (5620), 2016, 9. marts.

⁴ Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 630.–654. lpp.

1. Drošības līdzekļu piemērošana juridiskām personām – esošā situācija

Spēkā esošās KPL normas neparedz iespēju piemērot drošības līdzekļus nedz juridiskām personām, nedz to pārstāvjiem. Šāda situācija ir vairākkārt diskutēta.

Jau 2014. gada 19. augustā izdevumā “Jurista Vārds” tika publicēts J. Baumaņa raksts “Prevencija piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas kontekstā”,⁵ kurā autors norāda, ka drošības līdzekļus varētu piemērot arī juridisko personu pārstāvjiem. Tomēr viņš pats šādu ideju neatbalsta, jo uzskata, ka tā nebūs pietiekami efektīva, jo juridiskās personas pārstāvja procesā var arī nebūt.⁶ Lai nodrošinātu procesa efektivitāti un novērstu juridiskās personas pretdarbību procesam, autors izsaka priekšlikumu KPL paredzēt iespēju drošības līdzekļus piemērot pašām juridiskajām personām: “Līdz ar to Kriminālprocesa likumā loģiski būtu paredzēt drošības līdzekļiem ekvivalentus procesuālos piespiedu līdzekļus juridiskai personai procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu. Īpaši svarīgi tas būtu tad, ja fiziskā persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, nemaz netiek noskaidrota vai ir mirusi. Šo drošības līdzekļiem ekvivalento procesuālo piespiedu līdzekļu klāstā jāievieš noteiktas nodarbošanās aizliegums juridiskai personai.” Tāpat autors iesaka attiecināt uz juridisko personu arī citus drošības līdzekļus: “Kā vēl viens efektīvs procesuālais piespiedu līdzeklis juridiskai personai varētu būt drošības nauda. Tā kā lielākā daļa juridisko personu privātajā sektorā tiek veidotas peļņas gūšanai, risks zaudēt kādu daļu no juridiskās personas budžeta var atturēt citas fiziskās personas izdarīt noziedzīgu nodarījumu konkrētās juridiskās personas interesēs.”⁷

To, ka jautājums par drošības līdzekļu piemērošanu juridiskajām personām ir bijis aktuāls un ticis diskutēts arī, domājot par KPL normu pilnveidi, apstiprina Tieslietu ministrijas Krimināltiesību departamenta direktore I. Gratkovska, norādot: “Darba grupa, strādājot pie 2014. gada grozījumiem un attīstot juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesuālo regulējumu, daudz un spraigi diskutēja par iespēju piemērot drošības līdzekli juridiskajai personai. Kā iespējamie drošības līdzekļu veidi tika minēti – drošības nauda, juridiskās adreses uz ārvalsti maiņas aizliegums, pārreģistrācijas aizliegums un noteiktas nodarbošanās aizliegums. Tika izteikta arī ideja noteikt automātisku aizliegumu pie procesa uzsākšanas, piemēram,

⁵ Baumanis J. Prevencija piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas kontekstā. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (834), 2014, 19. aug.

⁶ Turpat.

⁷ Baumanis J. Prevencija piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas kontekstā. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (834), 2014, 19. aug.

juridiskās adreses maiņas aizliegums vai aizliegums pārreģistrēt. Tomēr izteiktās idejas konkrētās procesuālās normās tā arī nerealizējās vairāku iemeslu dēļ.”⁸

Šim jautājumam nedaudz pievērsusies arī K. Strada-Rozenberga 2015. gada publikācijā, norādot, ka kopumā nav atbalstāma preventīvu piespiedu līdzekļu ieviešana juridisko personu pārstāvjiem, savukārt ir atbalstāma preventīvu piespiedu līdzekļu ieviešana juridiskajām personām. Attiecībā uz pēdējo K. Strada-Rozenberga gan norāda, ka šis priekšlikums “kārtējo reizi ļauj aktualizēt jautājumu par nepieciešamību detalizētāk KPL reglamentēt pašas juridiskās personas statusa elementus”.⁹

Savukārt 2016. gada pavasarī aizstāvētā maģistra darba autors K. Andruškins atbalsta drošības līdzekļu attiecināšanu uz juridiskajām personām. Autors piedāvā attiecībā uz juridisko personu ieviest tādas drošības līdzekļus kā “drošības naudu [...], aizliegumu pārreģistrēt uzņēmumu [...], aizliegumu atsavināt/pārreģistrēt uzņēmuma mantu [...], aizliegumu konkrētu darbību veikšanā/darbības ierobežošana [...]”, kā arī “sava veida policijas uzraudzību juridiskai personai. Taču šādā gadījumā juridiskai personai būtu nevis jāatzīmējas pie policijas, bet ik pa brīdim jāiesniedz grāmatvedības dokumenti (piemēram, Valsts ieņēmumu dienestam), kas nodrošinātu, ka juridiskā persona necenšas veikt darbības, kas varētu traucēt piespiedu ietekmēšanas līdzekļa izpildei”.¹⁰

Tādējādi redzams, ka vairumā gadījumu pausts atbalsts drošības līdzekļu attiecināšanai uz juridisko personu, gan akcentējot apstākli, ka šāds risinājums prasa kompleksu, sistēmiski iederīgu un saskaņotu pieeju. Domājams, šādu viedokli var atbalstīt. Principā drošības līdzekļu piemērošana juridiskai personai (bet ne tās pārstāvjiem) varētu būt gan nepieciešama, gan iespējama. Tas gan prasa dziļāku izvērtējumu, kādu drošības līdzekļu attiecināšana uz juridiskām personām šobrīd ir iespējama (cik piemērotas tam ir KPL normas) un vai šādas iespējas paredzēšanai ir nepieciešamas kādas izmaiņas. Tikai tad varētu runāt par konkrētiem drošības līdzekļu veidiem. Šī raksta ietvaros pakavēšos pie juridisko personu drošības līdzekļu sistēmiskās iederības.

Pirms tam vēl pāris vārdus par to, kāpēc, domājams, nav atbalstāma drošības līdzekļu piemērošana juridiskās personas pārstāvim. Lai arī priekšlikumu attiecināt drošības līdzekļu piemērošanu arī uz juridiskās personas pārstāvi J. Baumanis

⁸ Gratkovska I. Juridiskām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu kriminālprocesuālā regulējuma attīstība. *Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Ā. Meikališas zin. redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 432. lpp.

⁹ Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 646. lpp.

¹⁰ Andruškins K. Īpatnības kriminālprocesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskām personām: problēmas un risinājumi. Maģistra darbs. Vadītājs lekt. G. Kūtris. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016, 69. lpp. Npublicēts.

neatbalsta, uzskatot, ka tas var būt nelietderīgi un neefektīvi, jo kriminālprocesā juridiskās personas pārstāvis var arī nebūt, šī ideja būtu noraidāma citu iemeslu dēļ. Šeit var pievienoties K. Stradai-Rozenbergai, kura savulaik norādījusi, ka “[..] drošības līdzekļu attiecināšanai uz juridiskās personas pārstāvi nav pamata pēc būtības, jo viņš nav persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, līdz ar to nav subjekts, kam attiecīgie piespiedu līdzekļi varētu tikt piemēroti”.¹¹ Protams, kriminālprocesos var nākties sastapties ar gadījumiem, kad pārstāvis nepilda procesuālos pienākumus, traucē darbību norisei utt., tomēr tas vien nav pamats, lai atzītu, ka drošības līdzekļu institūtu, kāds tas pazīstams KPL, varētu uz viņu attiecināt. Drošības līdzekļi ar to ir specifiski, ka attiecināmi tikai uz personām, par kurām ir izteikts pieņēmums, ka tās izdarījušas noziedzīgu nodarījumu. Nebūtu nekāda pamata attiecībā uz t. s. juridisko personu procesiem taisīt kādus izņēmumus, tāpat kā nav nekāda pamata identificēt pārstāvi (tai skaitā, iespējams, advokātu) ar pārstāvam personu. Turklāt reaģēt uz pārstāvja neatbilstošu rīcību jau šobrīd iespējams, izmantojot citus KPL paredzētos līdzekļus, tostarp procesuālās sankcijas. Lai pārstāvja disciplinētību vēl vairāk stimulētu, iespējams, varētu diskusijai izvirzīt priekšlikumu par KPL normu precizēšanu, nosakot, ka gadījumos, ja pārstāvis nepilda pienākumus, traucē darbību veikšanu u. tml., procesa virzītājs varētu liegt šādai personai pildīt pārstāvja pienākumus, norādot attiecīgajai juridiskai personai par nepieciešamību nominēt citu pārstāvi.

2. Procesuālo sankciju piemērošana juridiskām personām

Atgriežoties pie iespējas piemērot drošības līdzekļus juridiskai personai, atzīstams, ka, tās izvērtēšanā svarīgi vairāki aspekti, kas izriet no spēkā esošā KPL. Kā jau norādīts, šobrīd drošības līdzekļu piemērošana juridiskajām personām nav paredzēta, jo tieši noteikts, ka tos piemēro aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem (KPL 241. panta otrā daļa, 242. panta otrā daļa).

Savukārt tieši nav paredzēts ne liegums, ne pieļāvums piemērot juridiskai personai procesuālās sankcijas, jo tās var piemērot ikvienai “personai, kura nepilda likumā paredzētos pienākumus, traucē procesuālās darbības veikšanu vai izrāda necieņu tiesai” (KPL 288. pants). Tomēr KPL sistēmisks skatījums un iespējamo praktisko situāciju modeļošana ļauj atzīt, ka pamatā procesuālās sankcijas piemērošana juridiskai personai varētu būt visai neiespējama. Šāds atzinums saistīts, pirmkārt, ar to, ka, kā jau norādījusi K. Strada-Rozenberga, pašai juridiskai personai KPL nav paredzēti nekādi pienākumi, līdz ar to nevar rasties situācija,

¹¹ Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 646. lpp.

kad tie netiek pildīti.¹² Te gan var atzīt, ka vienu kriminālprocesuālo pienākumu uz juridisko personu šobrīd tomēr var attiecināt, proti, KPL 60.¹ pants paredz kā, personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir pienākumu paziņot sūtījumu saņemšanas adresi. Šajā pantā nav nedz atrunu, ka tas neattiecas uz juridisko personu, nedz tiešu norāžu, uz kuriem dalībniekiem tas attiecināms, līdz ar to secināms, ka tas attiecas uz ikvienu aizstāvības tiesības baudošo personu, ieskaitot juridisko personu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu procesā. Savukārt, lai juridiskai personai varētu piemērot abus pārējos procesuālo sankciju piemērošanas pamatus – procesa traucēšanu un necieņas izrādīšanu –, būtu nepieciešams konstatēt, ka tos faktiski veikušās fiziskās personas rīkojušās juridiskās personas uzdevumā, paužot ne tik daudz savu personisko ieskatu, cik juridiskās personas gribu.

3. Aresta uzlikšana juridisko personu mantai

KPL normas šobrīd paredz, ka juridiskajai personai iespējams piemērot preventīvu mantisku piespiedu līdzekli, proti, aresta uzlikšanu mantai. Procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai saskaņā ar KPL 361. panta otro daļu arestu mantai var uzlikt, lai nodrošinātu mantisko jautājumu iespējamo risinājumu, kā arī likvidāciju, naudas piedziņu vai mantas konfiskāciju. Tādējādi jāatzīst, ka ar šo piespiedu līdzekli ir aptverts faktiski viss, izņemot tiesību ierobežošanu. Pilnībā pievienojoties kritikai, kas izteikta juridiskās personas mantas aresta tiesiskās reglamentācijas sakarā,¹³ atzīstams, ka, KPL normas pilnveidojot, tieši šis institūts varētu kļūt par visbiežāk piemērojamo un efektīvāko preventīvo piespiedu ietekmēšanas līdzekli juridisko personu procesos. Tā atbilstoša piemērošana izslēgtu nepieciešamību pēc kādiem īpašiem drošības līdzekļiem tieši juridiskajai personai.

Tai pašā laikā atzīstams, ka tikai aresta uzlikšana mantai varētu nebūt pietiekami efektīva visās iespējamās situācijās, kad preventīvi nepieciešams nodrošināt aizstāvības tiesības baudošās juridiskās personas atbilstošu “uzvedību”. Domājams, lai iekļautu pašu iespēju piemērot drošības līdzekļus juridiskai personai, fundamentālas izmaiņas KPL nebūtu nepieciešamas, drīzāk nepieciešami precīzējoši papildinājumi un terminoloģiski saskaņojumi.

¹² Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 647. lpp.

¹³ Turpat, 648. lpp

4. Drošības līdzekļu piemērošana juridiskām personām – iespējamā attīstība

Tā kā šobrīd drošības līdzekļu piemērošanas iespēja saistīta ar fizisku personu, tad tam pakārtoti arī lietotie termini un, protams, drošības līdzekļu veidi. Tādējādi, ja notiek izšķiršanās par drošības līdzekļu piemērošanu arī juridiskajām personām, nepieciešama terminoloģiski un sistēmiski saskaņotu grozījumu veikšana KPL (iespējams, šo grozījumu veikšana vienlaikus varētu novērst arī tās nepilnības, kas šobrīd pamanītas attiecībā uz piespiedu līdzekļu piemērošanu fiziskām personām)¹⁴. Pirmais, par ko būtu jādiskutē, ir, kādam nolūkam šos drošības līdzekļus varētu piemērot. Līdzīgi kā ar fizisku personu šeit varētu iekļaut norādi par nepieciešamību novērst iespējamu turpmāku noziedzīgu darbību veikšanu attiecīgās juridiskās personas interesēs, labā vai nepienācīgas uzraudzības rezultātā. Savukārt, lai varētu nodrošināt procesuālo pienākumu pildīšanu, sākotnēji KPL jāparedz, kādi ir šie procesuālie pienākumi aizstāvības tiesības baudošajai juridiskajai personai.¹⁵ Ja tādi KPL tiek iekļauti, tad šo pienākumu nepildīšana var būt pamatā atbilstoša drošības līdzekļa piemērošanai. Drošības līdzekļa piemērošanas mērķis varētu būt arī nodrošināšanās pret juridiskās personas pret darbību un procesa traucēšanu (kas varētu izpausties kā fizisku personu darbošanās juridiskās personas interesēs un uzdevumā ar mērķi pret darboties atbilstoši procesa norisei, nepamatoti to novilcināt, traucēt tā norisei utt.). Nav izslēgta iespēja ar drošības līdzekļa piemērošanu nodrošināt arī kriminālprocesa gala nolēmuma izpildi daļā par piemēroto piespiedu ietekmēšanas līdzekli. Kad būs panākta vienošanās par to, kādam nolūkam iespējamie drošības līdzekļi piemērojami, varēs turpināt diskusiju par konkrētiem drošības līdzekļu veidiem. Domājams, ka starp tiem noteikti varētu būt drošības nauda, noteikta darbības veida liegums, iespējams, kāds specifisks uzraudzības veids u. c.

Tai pašā laikā jāatceras, ka, visus šos drošības līdzekļus piemērojot, jāievēro vispārīgie to piemērošanas noteikumi “bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē” (KPL 1. pants). Drošības līdzekļu piemērošana juridiskai personai nedrīkst būt pašmērķis, tā nedrīkst nepamatoti un nevajadzīgi apgrūtināt juridiskās personas darbību. Tāpat iespējamam tiesiskajam risinājumam būtu jāizslēdz iespējamā institūtu dublēšanās (drošības līdzekļi un aresta uzlikšana mantai), kā arī jāieklejaujas sistēmiski kopējā, tai skaitā ārpus kriminālprocesuālā, liegumu sistēmā, kas izveidojas (izveidosies tiesiskā regulējuma pilnveides rezultātā), ja pret personu sāks piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process.

¹⁴ Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vestnesis, 2015, 630.–654. lpp.

¹⁵ Turpat, 641.–642. lpp.

Nobeigums

Ievērojot iepriekš norādīto, rezumējams, ka drošības līdzekļu iespējamā attiecināšana uz aizstāvības tiesības baudošajām juridiskajām personām nav sistēmiski neiederīga Latvijas kriminālprocesā. Tā varētu tikt ieviesta, taču tam nepieciešami precizējoši, terminoloģiski saskaņoti grozījumi KPL. Tas vispirms saistāms ar pašas juridiskās personas tiesiskā statusa regulējuma pilnveidi, kam var sekot drošības līdzekļa piemērošanas pamata un mērķa regulējums un pēc tam – konkrētu, tieši juridiskajām personām paredzētu drošības līdzekļu ieviešana vai esošo drošības līdzekļu modificēšana, lai tos varētu piemērot juridiskām personām.

Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā. Juridiskās personas mantas arests

Armands Smans

Ievads

Mūsdienu sabiedrībā prevalējošā materiālo vērtību nozīme¹ neapšaubāmi ietekmē noziedzības raksturu. Noziedzīgo nodarījumu galvenais mērķis mūsdienās lielākoties ir materiālo labumu iegūšana.² Šādos apstākļos Kriminālprocesa likuma 1. pantā noteiktā kriminālprocesa mērķa – krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma³ – panākšana vairumā krimināllietu nav iedomājama bez kriminālprocesuālo mantisko jautājumu efektīva risinājuma. Tāpēc svarīgi, lai kriminālprocesuālo mantisko jautājumu tiesiskā reglamentācija atbilstu mūsdienu prasībām un sekmētu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

2017. gada 1. augustā stājās spēkā apjomīgie grozījumi Kriminālprocesa likumā,⁴ ar kuriem citstarp ieviestas izmaiņas mantas aresta⁵ kriminālprocesuālajā regulējumā. Pieņemto grozījumu anotācijā ir norādīts, ka tie ir vēsti uz to, lai Kriminālprocesa likumā “skaidri no[teiktu], kādai mantai kriminālprocesa

¹ Hamkova D. Noziedzīga nodarījuma kvalificēta un salikta sastāva konstrukcijas problēmas. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 157. lpp.

² Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. *Jurista Vārds*, Nr. 16 (469) 2007, 17. apr. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/155864-noziedzīgi-ieguta-manta-tiesiskais-regulejums-un-problematika/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa izpratne, mērķis un kriminālprocesa tiesību avoti. *Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 35. lpp.

⁴ Likumprojekts “Grozījumi Kriminālprocesa likumā”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/292018-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁵ Rakstā kā sinonīmi jēdzienam “aresta uzlikšana mantai” tiek lietoti arī jēdzieni “kriminālprocesuālais mantas arests” un “mantas arests”, ar ko autors saprot vienu un to pašu tiesisko institūtu.

ietvaros ir jāuzliek vai var uzlikt arestu”.⁶ Tomēr, iepazīstoties ar pieņemtajiem grozījumiem, jāsecina, ka tie būtiski neuzlabo līdzšinējo kriminālprocesuālā mantas aresta institūta tiesiskās reglamentācijas skaidrību. Proti, Kriminālprocesa likumā joprojām nav skaidri definēts nedz mantas aresta saturs, nedz mantas aresta uzdevumi, iemesls un pamats.

Šajā rakstā tiek apskatīti jautājumi, kas saistīti ar kriminālprocesuālā mantas aresta izpratni. Proti, aplūkots mantas aresta normatīvais regulējums, mantas aresta mērķi un uzdevumi, mantas aresta piemērošanas iemesli un pamats, kā arī citi jautājumi, kas ir objektīvi nepieciešami vispusīgai raksta tēmas atklāšanai.

Ievērojot, ka kriminālprocesos aizvien biežāk tiek iesaistītas ne tikai fiziskās, bet arī juridiskās personas, ievērojami pieaug kriminālprocesu skaits, kuros kriminālprocesuālie mantiskie jautājumi tiek risināti ar juridiskās personas mantu, rakstā galvenokārt tiek pētīts aresta uzlikšanas mantai institūts attiecībā uz juridiskajām personām, taču vispārīgie secinājumi ir attiecināmi arī uz fiziskās personas mantas arestu.

1. Spēkā esošais aresta uzlikšanas mantai normatīvais regulējums

Šajā nodaļā tiek apskatīts spēkā esošais⁷ mantas aresta normatīvais regulējums, kas ir attiecināms uz minētā tiesību institūta izpratni.

Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmā daļa nosaka: “Lai nodrošinātu procesuālo izdevumu un cietušajam nodarītā kaitējuma kompensācijas piedziņu, iespējamo noziedzīgi iegūtās mantas atdošanu pēc piederības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam, iespējamo noziedzīgi iegūtās mantas, līdzekļu, ko persona guvusi, realizējot šādu mantu, noziedzīgi iegūtās mantas izmantošanas rezultātā gūto augļu vai ar noziedzīgu nodarījumu saistītās mantas konfiskāciju un arī iespējamo mantas konfiskāciju kā papildsodu, kriminālprocesā uzliek arestu mantai. Arestu mantai var uzlikt, lai nodrošinātu iespējamo mantas īpašās konfiskācijas aizstāšanu Krimināllikumā noteiktajos gadījumos, kā arī lai nodrošinātu tādas mantas piedziņu, kuras izcelsme ir noziedzīga nodarījuma atklāšanai izmantoti valsts līdzekļi.”

Savukārt Kriminālprocesa likuma 361. panta otrā daļa nosaka: “Arestu mantai var uzlikt arī procesos par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai un par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu, ja ir nepieciešams

⁶ Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/AB2871419A747C7FC2258011002DD2FA?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁷ Raksta tapšanas brīdī, tas ir, 2017. gada septembrī.

nodrošināt mantisko jautājumu risinājumu kriminālprocesā vai iespējamo likvidāciju, vai naudas piedziņu, vai mantas konfiskāciju.”

Pēc autora domām, negatīvi vērtējams likumdevēja konsekvences trūkums, lietojot formulējumus “kriminālprocesā uzliek arestu” (Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmajā daļā) un “arestu [...] var uzlikt” (Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmās daļas 2. teikumā, kā arī minētā panta otrajā daļā). Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmajā daļā lietotais imperatīva rakstura formulējums – “kriminālprocesā uzliek arestu” – pirmšķietami varētu vedināt uz secinājumu, ka aresta uzlikšana mantai ir obligāta katrā kriminālprocesā, kurā ir aktuāli kādi mantiskie jautājumi (ņemot vērā to, ka viens no mantiskajiem jautājumiem ir procesuālie izdevumi un to atlīdzināšana,⁸ arests mantai būtu obligāti jāuzliek teju ikkatrā kriminālprocesā). Savukārt Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmās daļas 2. teikumā, kā arī minētā panta otrajā daļā lietotais dispozitīva rakstura formulējums – “arestu var uzlikt” – liecina par procesa virzītāja rīcības brīvību jeb tiesībām brīvi izvēlēties, uzlikt vai neuzlikt arestu mantai minētajās normās noteiktajos gadījumos. Pēc autora domām, kaut arī minēto normu gramatiskā interpretācija dod pamatu šādiem secinājumiem, tiem objektīvi nav racionāla pamata. Apšaubāms, ka likumdevējs apzināti vēlēties noteikt mantas arestu kā obligātu kriminālprocesos pret fizisko personu, savukārt, piemēram, procesos par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai, – kā fakultatīvu. Šajā ziņā autors pievienojas *Dr. iur.* Aleksandra Berezina viedoklim, ka “kaut gan KPL 361. panta pirmās daļas pirmajā teikumā attiecībā uz aresta uzlikšanas iespēju tiek lietots vārdu savienojums “kriminālprocesā uzliek arestu”, nepastāv nekādu šaubu, ka šā nodrošinājuma līdzekļa realizācija nav obligāta ikvienā gadījumā, kad ir konstatējams kāds tā piemērošanas priekšnoteikums”.⁹ Līdzīgu viedokli pauž arī Jekaterina Lapina.¹⁰ Savukārt nekonsekvence formulējumos, visticamāk, ir saistīta ar likumdevēja nevēribu. Jāatzīmē, ka šādas nekonsekvences ir vērojamas arī citviet Kriminālprocesa likumā (un Krimināllikumā), kas rada arī citus neskaidrus jautājumus, piemēram, attiecībā uz procesu par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai (proti, tas ir vai nav obligāts).¹¹

⁸ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Procesuālie termini, dokumenti un mantiskie jautājumi. *Grām.:* Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 183. lpp.

⁹ Berezins A. Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā: mērķi, pamats un iemesli. *Jurista Vārds*, Nr. 39(841), 2014, 7. okt. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/265360-aresta-uzlikšana-mantai-kriminalprocesa-merki-pamats-un-ieslesli/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

¹⁰ Lapina J. Mantas aresta pamats un apjoma noteikšanas kritēriji. *Jurista Vārds*, Nr. 44 (691), 2011, 1. nov. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/238547-mantas-aresta-pamats-un-apjoma-noteikšanas-kriteriji/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

¹¹ Sk. Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. *Grām.:* *Tiesību efektivitāte*

Jāpiebilst, ka jautājums par to, vai mantas arests ir obligāts, ir cieši saistīts arī ar jautājumu par mantas aresta pamatu, taču, kā jau tika norādīts raksta ievadā, nedz Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmajā un otrajā daļā, nedz citviet Kriminālprocesa likumā nav atrodama norma, kurā būtu definēts kriminālprocesuālā mantas aresta uzlikšanas pamats.

Visai pozitīvi vērtējams, ka pašlaik Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmajā daļā ir detalizēti uzskaitīti kriminālprocesuālā mantas aresta mērķi. Jānorāda, ka pirms 2017. gada 1. augustā stājās spēkā grozījumi Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmajā daļā, tajā tika lietoti vispārīgāki formulējumi, piemēram, “lai nodrošinātu mantisko jautājumu risinājumu kriminālprocesā”. Respektīvi, iepriekš mantas aresta mērķi bija izsecināmi no Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmās daļas, sistēmiski interpretējot Kriminālprocesa likumu. Jāatzīmē, ka līdzīgs formulējums – “ja ir nepieciešams nodrošināt mantisko jautājumu risinājumu kriminālprocesā” – joprojām ir saglabāts Kriminālprocesa likuma 361. panta otrajā daļā.

Ne minētajā Kriminālprocesa likuma 361. pantā, ne arī citās Kriminālprocesa likuma normās nav ietverta kriminālprocesuālā mantas aresta satura definīcija. Līdz ar to likumdevējs (apzināti vai neapzināti) ir atstājis jautājumu par mantas aresta saturu atklātu un noskaidrojamu likuma iztulkošanas ceļā. Šāda nostāja varētu būt akceptējama, ja lēmumos par aresta uzlikšanu mantai tiktu izskaidroti tie ierobežojumi, kādi tiek piemēroti mantas īpašniekam saistībā ar uzlikto arestu. Piemēram, Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa (*Уголовно-процессуальный кодекс*) 115. panta pirmās daļas 3. teikumā ir norādīts, ka, pieņemot lēmumu par aresta uzlikšanu mantai, tiesai ir jānosaka “ierobežojumi, kas saistīti ar valdījumu, lietošanu un rīcību ar arestēto mantu”.¹² Taču Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā šāds pienākums nav paredzēts un līdz ar to praksē nereti rodas grūtības definēt jēdziena “aresta uzlikšanas mantai” saturu (it īpaši, kad arests tiek uzlikts t. s. netipiskām lietu kategorijām, piemēram, pamatkapitāla daļām).

Ņemot vērā situāciju Latvijas izmeklēšanas iestādēs,¹³ cerība, ka likumā neskaidri formulēti un precīzi noregulēti (vai neprecīzi noregulēti) jautājumi

postmodernā sabiedrībā. *Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 120. lpp.

¹² Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001. N 174-ФЗ (ред. от 29.07.2017). Pieejams: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

¹³ Sk., piemēram, Ģenerālprokurors: Latvijā izmeklētāju darbs ir katastrofālā līmenī. *Latvijas Sabiedriskie mediji (lsm.lv)*, 2014, 22. okt. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/generalprokurors-lietu-izmekleshana-valsts-policija-tuvojas-kata.a103340/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī]; Ķuzis: policija iet cauri ellei. *delfi.lv*, 2013, 14. febr. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/kuzis-policija-iet-cauri-ellei.d?id=43058068> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī]; Valsts policijas priekšnieks: jau redzam gaismu tuneļa galā.

praksē tiks vienmēr saprātīgi, likuma garam atbilstoši un vienveidīgi piepildīti (vai interpretēti), nešķīst attaisnojama. Pēc autora domām, Kriminālprocesa likumā ir jābūt skaidri un precīzi definētiem vismaz šādiem jautājumiem, kas saistīti ar mantas aresta izpratni:

- kas ir saprotams ar aresta uzlikšanu mantai jeb kāds ir mantas aresta saturs (kā pozitīvu likumdošanas prakses piemēru šeit var minēt Kriminālprocesa likuma 10. nodaļas normas, kurās izskaidrots konkrētu izmeklēšanas darbību saturs);
- kāds ir aresta uzlikšanas mantai piemērošanas iemesls un pamats (kā pozitīvu likumdošanas prakses piemēru šeit var minēt Kriminālprocesa likuma 369. panta pirmo daļu un 370. panta pirmo daļu, kas nosaka kriminālprocesa uzsākšanas iemeslu un pamatu);
- kāds ir to personu loks, kuru mantai var uzlikt arestu (jeb pamatnostādne, kā pārbaudīt, vai konkrētās personas mantai var uzlikt arestu);
- kādas ir mantas aresta iespējamās praktiskās izpausmes (kā pozitīvu likumdošanas prakses piemēru šeit var minēt Civilprocesa likuma 138. panta pirmo daļu, kurā izsmeļoši uzskatīti iespējamie prasības nodrošinājuma līdzekļi civilprocesā, kā arī citas minētā panta daļas, kurās papildus paskaidrots atsevišķu civilprocesuālo nodrošinājuma līdzekļu saturs).

2. Aresta uzlikšanas mērķi juridiskās personas mantai

No kriminālprocesa likuma 361. panta pirmās daļas izriet, ka aresta uzlikšanu mantai īsteno šādu iespējamo mērķu nodrošināšanai:

- procesuālo izdevumu piedziņa;
- cietušajam nodarītā kaitējuma kompensācijas piedziņa;
- iespējamās noziedzīgi iegūtās mantas atdošana pēc piederības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam;
- iespējamās noziedzīgi iegūtās mantas, līdzekļu, ko persona guvusi, realizējot šādu mantu, noziedzīgi iegūtās mantas izmantošanas rezultātā gūto augļu vai ar noziedzīgu nodarījumu saistītās mantas konfiskācija;
- iespējamās mantas konfiskācija kā papildsods;
- iespējamās mantas īpašās konfiskācijas aizstāšana (Krimināllikumā noteiktajos gadījumos);

Ints Ķuzis intervijā Jurista Vārdam. *Jurista Vārds*, Nr. 48 (850), 2014, 9. dec. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/265726-valsts-polijas-prieksnieks-jau-redzam-gaismu-tunela-gala/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

- tādas mantas, kuras izcelsme ir noziedzīga nodarījuma atklāšanai izmantoti valsts līdzekļi, piedziņa.

Turpmāk autors konspektīvi apskatīs visus minētos mērķus, izvērtējot, kādi no tiem ir attiecināmi uz juridiskajām personām.

Mantas aresta iespējamais mērķis – procesuālo izdevumu piedziņa – ir saistīts ar tādiem kriminālprocesuāliem izdevumiem kā, piemēram, summas, kas izlietotas lietisko pierādījumu glabāšanai, pārsūtīšanai, realizācijai un iznīcināšanai; summas, kas izlietotas ekspertīzes izdarīšanai; summas, kas izlietotas mantas aizsardzībai u. tml. (iespējamie kriminālprocesuālie izdevumi ir uzskaitīti Kriminālprocesa likuma 367. panta pirmajā daļā). Pēc vispārējā principa procesuālos izdevumus ar tiesas nolēmumu piedzen no notiesātajiem, tas ir, personām, kuras ir atzītas par vainīgām konkrētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.¹⁴ No Kriminālprocesa likuma 368. panta pirmās daļas 2. teikuma izriet, ka procesuālo izdevumu atlīdzināšanas pienākums gulstas arī uz nepilngadīga notiesātā vecākiem vai aizbildņiem. Kriminālprocesa likumā nav paredzēts, ka pienākumu atlīdzināt procesuālos izdevumus varētu uzlikt kriminālprocesā iesaistītajai juridiskajai personai. Ievērojot minēto, analizētais mantas aresta mērķis uz juridiskajām personām neattiecas.

Mantas aresta iespējamais mērķis – cietušajam nodarītā kaitējuma kompensācijas piedziņa – ir saistīts ar vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem, kas noteikts Kriminālprocesa likuma 22. pantā, proti, tiesībām uz kompensāciju par radīto kaitējumu. Saskaņā ar minēto pamatprincipu personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot vērā tās morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālās un materiālās kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai.¹⁵ Kriminālprocesa likuma 353. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pienākumu samaksāt kompensāciju tiesa var uzlikt:

- pilngadīgam apsūdzētajam, kas atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;
- nepilngadīgajam, kas atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, – subsidiāri ar vecākiem vai personām, kuras viņus aizstāj, izņemot gadījumus, kad tas ir šo personu amata pienākums;
- personai, kurai noteikts medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis vai kura nodota radnieku vai citu personu gādībā;
- juridiskajai personai, kurai piemērots piespiedu ietekmēšanas līdzeklis.

¹⁴ Augstākās tiesas prakses apkopojums “Procesuālie izdevumi un to atlīdzināšana”, 2007, 17. lpp.

¹⁵ Sk. Augstākās tiesas prakses apkopojums “Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā”, 2011, 2. lpp.

Ievērojot minēto, ir pieļaujama aresta uzlikšana, lai nodrošinātu cietušajam nodarītā kaitējuma kompensācijas piedziņu tādas juridiskās personas mantai, attiecībā pret kuru Kriminālprocesa likuma 39. nodaļas kārtībā ir uzsākts process piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai.

Cits mantas aresta iespējamais mērķis – rīcības nodrošināšana ar noziedzīgi iegūtu mantu – ir saistīts ar kriminālprocesuālajās tiesības vispārātzīto principu, ka noziedzīgu nodarījumu izdarījusi persona nedrīkst baudīt mantiskos labumus, kas gūti noziedzīga nodarījuma rezultātā.¹⁶ Juridiskajā literatūrā šajā sakarā pamatoti norādīts, ka personai būtu jāatņem tas, ko tā ieguvusi nelikumīgi vai izmantojot nelikumīgi iegūto, tātad netaisnīgi.¹⁷ Periodikā atrodams viedoklis, ka šādi tiek atņemts ekonomiskais pamats noziedzības attīstībai.¹⁸ Līdz ar to manta, kas “personas īpašumā vai valdījumā tieši vai netieši nonākusi noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā”, saskaņā ar Krimināllikuma 70.¹¹ panta pirmo daļu ir atzīstama par noziedzīgi iegūtu.

Pastāv divi rīcības modeļi ar mantu, kas ir atzīta par noziedzīgi iegūtu:

- tā ir atdodama pēc piederības mantas īpašniekam vai likumīgajam valdītājam (Kriminālprocesa likuma 357. pants);
- to ar tiesas lēmumu konfiscē, bet iegūtos finanšu līdzekļus ieskaita valsts budžetā (Kriminālprocesa likuma 358. pants).

Jāņem vērā, ka konfiskācijai ne vienmēr tiek pakļauta tieši tā manta, kas nonākusi personas īpašumā vai valdījumā noziedzīga nodarījuma rezultātā. Noziedzīgi iegūtas mantas vai noziedzīga nodarījuma izdarīšanas priekšmeta, vai ar noziedzīgu nodarījumu saistītas mantas piespiedu bezatlīdzības atsavināšana valsts īpašumā pašlaik tiek definēta kā “mantas īpašā konfiskācija”, un tās piemērošanas materiāltiesiskie pamati ir reglamentēti Kriminālprocesa likuma VIII² nodaļā. Šajā nodaļā ietvertais Krimināllikuma 70.¹⁴ pants paredz konfiscējamās mantas aizstāšanu ar tās vērtību vai citu mantu (par to vēl turpmāk). Turklāt Kriminālprocesa likuma 360. panta pirmā daļa nosaka, ka gadījumā, ja noziedzīgi iegūta manta atrasta pie trešās personas, tā atdodama pēc piederības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam. Ņemot vērā minēto, jāatzīst, ka ir pieļaujama aresta uzlikšana juridiskās personas mantai, lai nodrošinātu rīcību ar noziedzīgi iegūtu mantu, turklāt pat tādas juridiskās personas mantai, pret kuru nav uzsākts process piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanai (šajā gadījumā juridiskā persona tiks

¹⁶ Boucht J. Civil Asset Forfeiture and The Presumption of Innocence under Article 6(2) ECHR. *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 5, Issue 2, 2014, p. 221.

¹⁷ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Procesuālie termini, dokumenti un mantiskie jautājumi. *Grām.:* Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 183. lpp.

¹⁸ Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. *Jurista Vārds*, Nr. 16 (469), 2007, 17. apr. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/155864-noziedzīgi-iegutamanta-tiesiskais-regulejums-un-problematika/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

uzskatīta par kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku Kriminālprocesa likuma 111.¹ panta pirmās daļas izpratnē).

Mantas aresta mērķis – iespējamās mantas konfiskācija kā papildsods – rod savu pamatu Krimināllikuma 42. pantā, kurā noteikts, ka “mantas konfiskācija ir notiesātā īpašumā esošas mantas piespiedu bezatlīdzības atsavināšana valsts īpašumā. Mantas konfiskāciju var noteikt kā papildsodu. Var konfiscēt arī notiesātā īpašumā esošu mantu, ko tas nodevis citai fiziskajai vai juridiskajai personai”. Savukārt minētā panta otrā daļa nosaka: “Mantas konfiskāciju var noteikt tikai šā likuma sevišķajā daļā paredzētajos gadījumos.”

Minētais krimināltiesību institūts ir attiecināms uz likumīgā ceļā iegūta īpašuma atsavināšanu,¹⁹ lai sodītu vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Konfiskācija kā kriminālsods netiek piemērota, lai konfiscētu noziedzīgā ceļā iegūto mantu. Šajā ziņā mantas konfiskācija pēc būtības ir līdzīga naudas sodam – tās mērķis nav atsavināt noziedzīgā ceļā iegūto, bet gan sodīt personu ar mantisko piedziņu.²⁰ Kaut arī par mantas konfiskācijas pieļaujamību kā kriminālsodu jau ilgu laiku notiek asas diskusijas, kurās pat tiek apspriests jautājums par atteikšanos no šāda soda veida²¹ (dažiem praktiķiem pat saucot mantas konfiskāciju par “apkaunojošo “akmens laikmeta” soda veidu”²²), Satversmes tiesa, izskatot Tatjanas Karginas konstitucionālo sūdzību par Krimināllikuma 36. panta otrās daļas 1. punkta, 42. panta un 177. panta trešās daļas vārdu “konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta otrajam un trešajam teikumam, viennozīmīgi atzina, ka “iespēja zaudēt īpašumu ir piemērots līdzeklis personu atturēšanai no mantiska rakstura noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas”.²³

Neapšaubot minēto Satversmes tiesas secinājumu pēc būtības, autors tomēr uzskata, ka diskusijas par mantas konfiskācijas kā kriminālsoda saglabāšanas nepieciešamību būtu jāturpina. Pēc autora domām, minētā kriminālsoda mērķi

¹⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pētījums “Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana”, 2010, 9. lpp.

²⁰ Satversmes tiesas 2011. gada 6. janvāra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2010-31-01 “Par Krimināllikuma 320. panta (2002. gada 25. aprīļa likuma redakcijā) otrās daļas vārdu “konfiscējot mantu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam”, [7.3].punkts.

²¹ Sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pētījums “Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana”, 2010, 9.–15. lpp.

²² Nedēļas jurists: Egons Rusanovs. *Jurista Vārds*, Nr. 10 (657). 2011, 8. marts. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/226711-egons-rusanovs/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

²³ Satversmes tiesas 2015. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr.2014-34-01 “Par Krimināllikuma 36. panta otrās daļas 1. punkta, 42. panta un 177. panta trešās daļas vārdu “konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta otrajam un trešajam teikumam”, [19]. punkts.

var vienlīdz efektīvi sasniegt arī ar citu Krimināllikumā paredzēto soda veidu – naudas sodu. Šāds risinājums būtu atbalstāms no tiesiskās noteiktības viedokļa, jo Krimināllikums nenosaka nedz minimālo, nedz maksimālo notiesātā īpašumā esošās mantas apmēru, ko var pakļaut krimināltiesiskajai konfiskācijai, turpretim minimālie un maksimālie naudas soda apmēri (atkarībā no izdarītā noziedzīgā nodarījuma smaguma pakāpes) ir noteikti Krimināllikuma 41. panta otrajā daļā. Jānorāda, ka mantas konfiskācijas minimālo un maksimālo robežu neesība atstāj negatīvu ietekmi arī uz iespēju noteikt mantas aresta piemērošanas robežas, kad mantas arests tiek uzlikts, lai nodrošinātu iespējamo mantas konfiskāciju kā papildsodu.

Kaut arī no Kriminālprocesa likuma 42. panta pirmās daļas nepārprotami izriet, ka mantas konfiskācija kā papildsods ir tikai notiesātā īpašumā esošās mantas piespiedu bezatlīdzības atsavināšana, jāatzīst, ka minētais iespējamais mantas aresta mērķis ir attiecināms arī uz juridiskajām personām, ja tiek konstatēts, ka notiesātā persona savu mantu ir nodevusi juridiskajai personai (ievērojot Krimināllikuma 42. panta pirmās daļas 2. teikumā noteikto).

Mantas aresta mērķis – iespējamās mantas īpašās konfiskācijas aizstāšana (Krimināllikumā noteiktajos gadījumos) – ir cieši saistīts ar citu jau iepriekš apskatīto mantas aresta iespējamo mērķi – rīcība ar noziedzīgi iegūtu mantu. Proti, Krimināllikuma 70.¹⁴ pants paredz vairākus gadījumus, kuros ir pieļaujama nevis pašas noziedzīgi iegūtas mantas, bet tās vērtības vai citas mantas konfiskācija. No Krimināllikuma 70.¹⁴ panta izriet, ka tad, ja noziedzīga nodarījuma izdarīšanas priekšmets pieder citai personai, var piedzīt noziedzīga nodarījuma izdarīšanas priekšmeta vērtību. Ja noziedzīgi iegūta manta ir atsavināta, iznīcināta, noslēpta vai nomaskēta un to nav iespējams konfiscēt, var piedzīt konfiscējamās mantas vērtību. Ja personai piemērota noziedzīgi iegūtas mantas konfiskācija, konfiscējamo mantu var aizstāt ar finanšu līdzekļiem šīs mantas vērtībā. Nedrīkst aizstāt mantu, kurai ir vēsturiska, mākslinieciska vai zinātniska vērtība. Savukārt gadījumā, ja noziedzīgi iegūtu mantu nav iespējams konfiscēt, jo tā ir atsavināta, iznīcināta, noslēpta vai nomaskēta, un noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai nav citas mantas, uz kuru vērst piedziņu, konfiscēt var:

- mantu, ko persona pēc noziedzīga nodarījuma uzsākšanas atsavinājusi citai personai bez maksas vai par vērtību, kas ir būtiski zemāka vai būtiski augstāka nekā tirgus vērtība;
- personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, un tās laulātā kopīgo mantu, ja vien vismaz gadu pirms noziedzīga nodarījuma uzsākšanas nav noteikta laulāto mantas šķirtība;
- mantu, kas pieder citai personai, ar kuru noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai ir kopīga (nedalīta) saimniecība, ja šī manta iegūta pēc noziedzīga nodarījuma uzsākšanas.

Arī minētais iespējamais mantas aresta mērķis ir attiecināms uz juridiskajām personām, līdzīgi kā jau iepriekš apskatītais mērķis – rīcība ar noziedzīgi iegūtu mantu.

Visbeidzot pēdējais Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmajā daļā minētais iespējamais mantas aresta mērķis – tādas mantas piedziņa, kuras izcelsme ir noziedzīga nodarījuma atklāšanai izmantoti valsts līdzekļi, – ir saistīts ar Kriminālprocesa likuma 357. panta trešajā daļā noteikto, ka manta, kuras izcelsme ir noziedzīga nodarījuma atklāšanai izmantotie valsts līdzekļi, atdodama likumīgajam valdītājam vai piedzenama tā labā. Ja šāda manta ir atsavināta, iznīcināta, noslēpta vai nomaskēta un to nav iespējams atdot, piedziņai var pakļaut citu mantu atdodamās mantas vērtībā. Par šādu mantu var tikt uzskatīta, piemēram, iezīmētā nauda, kas tiesībsargājošo iestāžu veikto procesuālo darbību ietvaros tiek izmantota noziedzīga nodarījuma atklāšanai (piemēram, kā kukulis vai samaksa narkotisko vai psihotropo vielu pārdēvējam). Ievērojot to, ka par noziedzīga nodarījuma subjektu var būt tikai cilvēks, kuram piemīt vainas formās ietvertā psihiskā darbība,²⁴ minētais mantas aresta iespējamais mērķis nav attiecināms uz juridiskajām personām.

Savukārt no kriminālprocesa likuma 361. panta otrās daļas izriet, ka aresta uzlikšanai mantai ir šādi iespējamie mērķi:

- mantisko jautājumu risinājuma kriminālprocesā nodrošināšana procesos par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai un par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu;
- iespējamās likvidācijas, naudas piedziņas vai mantas konfiskācijas nodrošināšana procesos par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai.

Attiecībā uz pirmo no Kriminālprocesa likuma 361. panta otrās daļas izrietošo mantas aresta iespējamo mērķi, jānorāda, ka Kriminālprocesa likumā nav atsevišķas normas, kurā būtu dota kriminālprocesuālo mantisko jautājumu definīcija vai uzskaitījums. Taču, sistēmiski iztulkojot Kriminālprocesa likumu, jāsecina, ka pastāv trīs kriminālprocesuālie mantiskie jautājumi:

- ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšana (Kriminālprocesa likuma 26. nodaļa);
- rīcība ar noziedzīgi iegūtu mantu (Kriminālprocesa likuma 27. nodaļa);
- procesuālie izdevumi un to atlīdzināšana (Kriminālprocesa likuma 29. nodaļa).²⁵

²⁴ Krastiņš U. *Juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu reglamentācijas aktualitātes. 2012. gada zinātniskā konference. Prezentāciju materiāli*. Rīgā: Latvijas Universitāte, 2012. Pieejams: http://www.knab.gov.lv/uploads/free/uldis_krastins_juridiskajam_personam_piemerojamo_piespiedu_ietekmesanas_lidzeklu_reglamentācijas.pdf [aplūkots 2016. gada 19. aprīlī].

²⁵ Sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Procesuālie termiņi, dokumenti un mantiskie jautājumi. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas

Visi minētie mantas aresta iespējamie mērķi jau tika apskatīti iepriekš, līdz ar to autors atkārtoti neaprakstīs to saturu.

Savukārt otrais no Kriminālprocesa likuma 361. panta otrās daļas izrietošais mantas aresta mērķis – iespējamās likvidācijas, naudas piedziņas vai mantas konfiskācijas nodrošināšana – ir nesaraujami saistīts ar Krimināllikuma VIII¹ nodaļā paredzētajiem juridiskajām personām piemērojamajiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem.

Pēc savas tiesiskās dabas juridisko personu piespiedu ietekmēšanas līdzekļi ir līdzīgi kriminālsodiem, kas ir piemērojami fiziskajām personām. Krimināllikuma 70.¹ pants nosaka, ka piespiedu ietekmēšanas līdzekļus var piemērot juridiskajai personai, ja noziedzīgu nodarījumu juridiskās personas interesēs, šīs personas labā vai tās nepienācīgas pārraudzības vai kontroles rezultātā izdarījusi fiziskā persona, rīkodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis:

- balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu vai darboties tās uzdevumā;
- balstoties uz tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā;
- īstenodama kontroli juridiskās personas ietvaros.

Likvidācijas, mantas konfiskācijas un naudas piedziņas saturs ir reglamentēts attiecīgi Krimināllikuma 70.³, 70.⁵ un 70.⁶ pantā.

Likvidācija ir juridiskās personas darbības piespiedu izbeigšana. Juridiskā persona ir likvidējama tikai tajos gadījumos, ja tā ir īpaši izveidota noziedzīga nodarījuma izdarīšanai vai ja ir izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums.

Mantas konfiskācija ir juridiskās personas īpašumā esošās mantas piespiedu bezatlīdzības atsavināšana valsts īpašumā (parasti tiek konfiscēta juridiskās personas likumīgi iegūta manta).

Naudas piedziņa ir naudas summa, ko tiesa vai prokurors uzliek samaksāt valsts labā 30 dienu laikā. Naudas piedziņa atbilstoši noziedzīgā nodarījuma smagumam un juridiskās personas mantiskajam stāvoklim nosakāma desmit līdz simt tūkstošu Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnesalgu apmērā nolēmuma taisīšanas brīdī, norādot nolēmumā šīs naudas piedziņas summu Latvijas Republikas naudas vienībās.

Apkopojot šajā nodaļā norādīto, secināms, ka uz juridiskajām personām attiecas šādi iespējami mantas aresta mērķi:

- cietušajam nodarītā kaitējuma kompensācijas piedziņas nodrošināšana;
- iespējamās noziedzīgi iegūtās mantas atdošana pēc piederības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam;

Vēstnesis, 2010, 185. lpp.

- iespējamās noziedzīgi iegūtās mantas, līdzekļu, ko persona guvusi, realizējot šādu mantu, noziedzīgi iegūtās mantas izmantošanas rezultātā gūto augļu vai ar noziedzīgu nodarījumu saistītās mantas konfiskācijas nodrošināšana;
- iespējamās mantas konfiskācijas kā papildsoda nodrošināšana;
- iespējamās mantas īpašās konfiskācijas aizstāšanas (Krimināllikumā noteiktajos gadījumos) nodrošināšana;
- iespējamās likvidācijas, naudas piedziņas vai mantas konfiskācijas nodrošināšana procesos par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai.

Nodaļas nobeigumā autors vēlas uzsvērt, ka arestu var uzlikt tās personas mantai, kuras īpašumā vai valdījumā esošā manta var tikt izmantota, lai izpildītu ar piemērojamo mantas arestu nodrošināmo mērķi. Piemēram, arests var tikt uzlikts apsūdzētā mantai, lai notiesājoša sprieduma gadījumā varētu izpildīt mantas aresta mērķi – procesuālo izdevumu piedziņu, jo Kriminālprocesa likuma 368. panta pirmā daļa paredz nosacījumu, ka “procesuālos izdevumus ar tiesas nolēmumu piedzen no notiesātajiem [..]”.

Pēc autora domām, brīdī, kad mantai tiek uzlikts arests, ir jābūt skaidrībai par to, kādā veidā un uz kādas normas pamata konkrētās personas arestējamā manta var kalpot nodrošināmā mērķa izpildei. Nav uzskatāmas par pareizām praksē sastopamās situācijas, kad arests tiek uzlikts, piemēram, liecinieka (“potenciālā aizdomās turētā”) mantai, lai nodrošinātu kāda mantiskā jautājuma risinājumu kriminālprocesā, vai juridiskajai personai, attiecībā pret kuru nav uzsākts process par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu, lai nodrošinātu juridiskajai personai piemērojamā piespiedu ietekmēšanas līdzekļa izpildi (līdzīga situācija bija aktuāla, piemēram, Valsts policijas Galvenās Kriminālpolicijas pārvaldes Ekonomisko noziegumu apkarošanas pārvaldes lietvedībā esošajā kriminālprocesā Nr. 11816004713).²⁶ Pēc autora ieskatiem, mantas arests, līdzīgi kā, piemēram, drošības līdzeklis (sk. Kriminālprocesa likuma 241. panta otro daļu), būtu piemērojams tikai tad, kad persona ir ieguvusi attiecīgo procesuālo statusu un līdz ar to arī bauda visas no tā izrietošās procesuālās garantijas.

Papildus jānorāda, ka (kā liecina autora novērojumi) praksē nereti trūkst izpratnes par kapitālsabiedrības un tās dalībnieku mantas nošķirtību, kas atsevišķos gadījumos var novest pie tā, ka persona, kuras mantai var uzlikt arestu, tiek noteikta nepareizi. Piemēram, kriminālprocesā Nr. 11518005713, kas atrodas Rīgas tiesas apgabala prokuratūras lietvedībā, prokurore L. S. uzsāka procesu par noziedzīgi iegūtu mantu, savā lēmumā “par procesa uzsākšanu par noziedzīgi iegūtu mantu un materiālu par noziedzīgi iegūtu mantu nodošanu izlemšanai tiesai”

²⁶ Legal opinion. Prepared by sworn attorney office “Rusanovs & Partneri”. Rīgā: 2015, 20. apr. Npublicēts materiāls.

norādot, ka viņas ieskatā ir notikusi pretlikumīga Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē reģistrētā uzņēmuma “A” pārņemšana (pretlikumīgi atsavinot uzņēmuma “A” pamatkapitāla daļas), tāpēc uzņēmuma “A” īpašumā esošajai Latvijā reģistrētajai komercsabiedrībai (SIA) piederošais nekustamais īpašums ir atzīstams par noziedzīgi iegūtu mantu un ir atdodams pēc piederības iepriekšējām Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē reģistrētā uzņēmuma “A” “īpašniekam un patiesā labuma guvējam” – fiziskajai personai E. Y.²⁷ Neiedziļinoties konkrētajā kriminālprocesā izmeklējamajos faktiskajos apstākļos un pieņemot minēto versiju par patiesu, prokurores piedāvātā konstrukcija, lūdzot tiesu atdot fiziskajai personai E. Y. nekustamo īpašumu, kas nekad šai personai nav piederējis, ir uzskatāma par aplamu, jo tiesības, kas izriet no dalības sabiedrībā, nekādi nevar attiekties uz sabiedrībai piederošo mantu (aktīviem).²⁸ Sabiedrības manta pieder tikai un vienīgi pašai sabiedrībai kā pilnīgi patstāvīgam tiesību subjektam – juridiskai personai,²⁹ līdz ar to kriminālprocesos par kapitālsabiedrību neilikumīgu pārņemšanu strīds varētu pastāvēt par kapitālsabiedrības pamatkapitāla daļu, bet ne kapitālsabiedrībai tieši vai pastarpināti piederošās mantas piederību (protams, šādos gadījumos nedrīkstētu pieļaut apzinātu strīdus pamatkapitāla daļu vērtības samazināšanu).

Ievērojot minēto, jāatzīmē, ka, uzliekot arestu mantai, praktiskajiem darbiniekiem būtu jānošķir manta, kas pieder kapitālsabiedrībai, no mantas, kas pieder minētās kapitālsabiedrības dalībniekam, kā arī jāatceras, ka dalība kapitālsabiedrībā nepiešķir tiesības uz kapitālsabiedrības mantu.

3. Aresta uzlikšanas uzdevumi juridiskās personas mantai

Šajā nodaļā tiek apskatīts, kādi uzdevumi ir aresta uzlikšanai mantai. Atbilstoši skaidrojošajā vārdnīcā atrodamajai definīcijai uzdevums ir darbs, pienākums, kas kādam uzdots.³⁰ Līdz ar to, analizējot jautājumu par kriminālprocesuālā mantas aresta uzdevumiem, ir jānoskaidro, kāds ir mantas aresta uzdevums, lai kriminālprocesā tiktu sasniegts piemērotā mantas aresta mērķis.

²⁷ Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurores L. S. 2016. gada 21. janvāra lēmums “par procesa uzsākšanu par noziedzīgi iegūtu mantu un materiālu par noziedzīgi iegūtu mantu nodošanu izlemšanai tiesai” kriminālprocesā Nr. 11518005713. Npublicēts materiāls.

²⁸ Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docenta *Dr. iur.* Aivara Lošmaņa atzinums. Rīga: 2016. gada 2. februāris. Npublicēts materiāls.

²⁹ Strupiņš A. *Komerclikuma komentāri III*. Rīga: A. Strupiņa juridiskais birojs, 2003, 27. lpp.

³⁰ *Latviešu valodas vārdnīca Tezauris: uzdevums*. Pieejams: <http://www.tezauris.lv/lv/?vards=uzdevums> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

Ja par aresta uzlikšanas mērķi periodikā vēl ir atrodamas atsevišķas publikācijas,³¹ tad mantas aresta uzdevums Latvijas tiesību doktrīnā līdz šim nav apskatīts. Pēc autora domām, šim jautājumam ir būtiska praktiska nozīme, vērtējot personai piemēroto tiesību ierobežojumu nepieciešamību.

Iepriekšējā nodaļā tika uzskaitīti vairāki mantiskā rakstura mērķi, kuru nodrošināšanai kalpo kriminālprocesuālais mantas arests. Taču nepietiek vien zināt mantas aresta mērķus, pilnvērtīgai minētā tiesību institūta izpratnei ir nepieciešams arī saprast, kādā veidā šos mērķus var sasniegt un kādai ir jābūt vadošajai idejai šo mērķu sasniegšanas procesā.

Lai kriminālprocesā varētu uzlikt arestu mantai, tajā ir jābūt konstatētam mērķim jeb vairākiem mērķiem, kas pamato mantas aresta piemērošanas nepieciešamību, kā arī tajā ir jābūt konstatētai mantai, kas var tikt pakļauta arestam. Tā kā kriminālprocess sastāv no vairākām stadijām, sākot ar kriminālprocesa uzsākšanu un beidzot ar nolēmuma izpildi, tad parasti no brīža, kad kriminālprocesā tiek konstatēta manta, kas var tikt pakļauta arestam, līdz brīdim, kad kriminālprocesā tiek faktiski izpildīts piemērotā mantas aresta mērķis (piemēram, piedzenot no apsūdzētā, kas ir atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, noteiktu naudas summu, ar kuru cietušajam tiek atlīdzināts ar noziedzīgu nodarījumu radītais kaitējums), paiet ievērojams laika posms. Kaut arī Kriminālprocesa likuma 14. panta pirmā daļa deklarē ikviena tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, nereti kriminālprocesi (gan objektīvu iemeslu dēļ, gan arī neattaisnotas novilcināšanas dēļ) ilgst gadiem.

Kamēr ilgst kriminālprocess, personas mantiskais stāvoklis var ievērojami mainīties. Mainoties personas mantiskajam stāvoklim, attiecīgi palielinās vai samazinās iespēja, ka ar personai piederošo mantu varēs faktiski sasniegt krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu daļā par mantiskajiem jautājumiem (visplašākajā nozīmē). Ja, piemēram, apsūdzētās personas mantiskais stāvoklis uzlabojas, attiecīgi palielinās iespēja, ka (notiesājošā sprieduma gadījumā) cietušais varēs faktiski saņemt ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzinājumu pilnā apmērā. Taču, ievērojot to, ka personas mantiskais stāvoklis var arī būtiski pasliktināties, kā arī to, ka persona var apzināti veikt darbības, kas ir vērstas uz tās aktīvu vērtības samazināšanu, to piederības maiņu u. tml. (lai izvairītos no nolēmuma izpildes), nebūtu pareizi un prātīgi visos gadījumos akli paļauties uz to, ka kriminālprocesa noslēgumā personai paliks manta, ar ko, piemēram,

³¹ Sk., piemēram, Berezins A. Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā: mērķi, pamats un iemesli. *Jurista Vārds*, Nr. 39(841), 2014, 7. okt. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/265360-aresta-uzlikšana-mantai-kriminalprocesa-merki-pamats-un-iesmesli/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī]; Lapina J. Mantas aresta pamats un apjoma noteikšanas kritēriji. *Jurista Vārds*, Nr. 44 (691), 2011, 1. nov. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/238547-mantas-aresta-pamats-un-apjoma-noteikšanas-kriteriji/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

samaksāt cietušajam kaitējuma kompensāciju. Vēl jo vairāk nebūtu pieļaujama situācija, kad, piemēram, manta, kas ar galīgo nolēmumu kriminālprocesā tiek atzīta par noziedzīgi iegūtu, izrādās iztērēta, kamēr ilgst kriminālprocess.

Līdz ar to rodas nepieciešamība mazināt personas mantiskā stāvokļa svārstību un/vai apzinātu personas mantiskā stāvokļa izmaiņu ietekmi uz iespēju sasniegt kriminālprocesā krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu daļā par mantiskajiem jautājumiem (visplašākajā nozīmē). No minētā likumsakarīgi izriet aresta uzlikšanai mantai ir šādi uzdevumi:

- nepieļaut personas īpašumā vai valdījumā esošās mantas vērtības samazināšanos vai zudumu;
- nepieļaut personas īpašumā vai valdījumā esošās mantas piederības maiņu.

Vienlaikus jāatceras, ka arests personas mantai vienmēr tiek uzlikts tad, kad personas vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā vēl nav konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Satversmes tiesa pamatoti atzinusi, ka “[Kriminālprocesa likuma 19. pantā noteiktā – autora piebilde] nevainīguma prezumpcija liedz pret personu izturēties tā, it kā būtu pierādīts, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu”.³² Arī Kriminālprocesa likuma 12. panta pirmā daļa nosaka, ka “kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē”. Līdz ar to arī mantas aresta uzdevumi ir sasniedzami, pēc iespējas mazāk iejaucoties personas tiesībās baudīt tās īpašumu.

Mantas aresta uzdevumi ir ņemami vērā, vērtējot personas tiesību ierobežojumu pamatotību (proti, vērtējot, vai konkrētie personas tiesību ierobežojumi ir piemēroti (nepieciešami) mantas aresta uzdevumu izpildei).

4. Aresta uzlikšanas iemesls un pamats juridiskās personas mantai

Šajā nodaļā tiek apskatīti jautājumi par to, kāds iemesls un pamats ir aresta uzlikšanai mantai. Atbilstoši Skaidrojošajā vārdnīcā atrodamajai definīcijai iemesls ir apstāklis, faktors, kas ir kādas parādības, notikuma ierosinātājs; kādas

³² Satversmes tiesas 2006. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. 2005-22-01 “Par likuma “Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju” 14. panta pirmās daļas 4. punkta normas vārdu “tiesājamā, apsūdzētā vai aizdomās turētā” (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2005. gada 15. jūnijam) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 106. pantam”, [5.1]. punkts.

ricības pamats, motīvs.³³ Savukārt pamats ir būtisks, nepieciešams nosacījums (kādam procesam, parādībai).³⁴

Jau iepriekš šajā rakstā minēts, ka pozitīvs likumdošanas prakses piemērs, reglamentējot kāda institūta iemeslu un pamatu, ir Kriminālprocesa likuma 369. panta pirmā daļa, kurā noteikts kriminālprocesa uzsākšanas iemesls, un Kriminālprocesa likuma 370. panta pirmā daļa, kurā noteikts kriminālprocesa uzsākšanas pamats. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 369. panta pirmo daļu “Kriminālprocesa uzsākšanas iemesls ir tādu ziņu iesniegšana izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai (turpmāk – par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestāde), kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, vai šādu ziņu iegūšana par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestādē”. Savukārt saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 370. panta pirmo daļu “Kriminālprocesu var uzsākt, ja pastāv reāla iespēja, ka noticis noziedzīgs nodarījums”. Kriminālprocesa likuma 369. panta pirmajā daļā minētā “ziņu iesniegšana” vai “ziņu iegūšana” ierosina jautājumu par kriminālprocesa uzsākšanu. Ja nav šādu ziņu, nav arī pamata lemt par kriminālprocesa uzsākšanu. Savukārt Kriminālprocesa likuma 370. panta pirmajā daļā ir noteiktas prasības šo iesniegto vai iegūto ziņu kvalitātei – ja ziņas ir atbilstošas kvalitātes (tādas, kas norāda uz reālo iespēju, ka noticis noziedzīgs nodarījums), tad bez formāla iemesla uzsākt kriminālprocesu ir konstatējams arī tā uzsākšanas pamats. Identiski ir noskaidrojams kriminālprocesuālā mantas aresta iemesls un pamats.

Pēc autora domām, kriminālprocesuālā mantas aresta ierosinātais jeb sākotnējais pamats lemt par aresta uzlikšanu mantai ir fakta konstatēšana, ka kriminālprocesā ir risināmi kādi mantiskie jautājumi (visplašākajā nozīmē). Ievērojot to, ka visi mantas aresta iespējamie mērķi pēc būtības ir vērsti uz krimināltiesisko attiecību tainīgu noregulējumu daļā par mantiskajiem jautājumiem, iztrūkstot šiem risināmiem, iztrūkst arī jebkāds iemesls lemt par aresta uzlikšanu mantai. Līdzīgi nebūtu iespējams lemt par kriminālprocesa uzsākšanu, ja nav saņemtas/iegūtas ziņas, kas norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Līdz ar to iemesls aresta uzlikšanai mantai, autoraprāt, ir kriminālprocesā risināmo mantisko jautājumu konstatēšana. Pie aresta uzlikšanas iemesliem pieskaitāma, piemēram, cietušā kaitējuma kompensācijas iesniegšana (risināmais mantiskais jautājums – ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšana), procesuālo izdevumu rašanās (risināmais mantiskais jautājums – procesuālo izdevumu atlīdzināšana (piedzīņa)), personas atzišana par aizdomās turēto pēc Krimināllikuma

³³ *Latviešu valodas vārdnīca Tezaurs*: iemesls. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/>. [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

³⁴ *Latviešu valodas vārdnīca Tezaurs*: pamats. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/#/sv/pamats> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

panta, kura sankcija paredz sodu – mantas konfiskācija (risināmais mantiskais jautājums – kriminālsoda – mantas konfiskācija – izpilde).

Daži mantas aresta iemesli ir izsecināmi arī no Kriminālprocesa likuma 366. panta pirmās daļas, kurā noteikti pamati mantas aresta atcelšanai. Piemēram, saskaņā ar minētā panta pirmās daļas 5. punktu lēmums par mantas aresta atcelšanu ir jāpieņem, ja “noziedzīgs nodarījums pārkvalificēts pēc cita Krimināllikuma panta, kas neparedz mantas konfiskāciju”. Saskaņā ar minētā panta pirmās daļas 4. punktu mantas arests atceļams, ja “kriminālprocesā nav pieprasīta kaitējuma kompensācija vai cietušais to atsaucis”. Jāpiebilst, ka nule kā minētais mantas aresta atcelšanas pamats, pēc autora domām, ir formulēts nekorekti, jo gadījumā, kad kriminālprocesā nav pieprasīta kaitējuma kompensācija, vispār iztrūkst iemesls mantas aresta piemērošanai, nevis ir konstatējams pamats piemērotā mantas aresta atcelšanai.

Secinot, ka kriminālprocesā ir risināms kāds mantisks jautājums (visplašākajā nozīmē), ir jāpārbauda, vai konkrētās personas mantai var uzlikt arestu, proti, jānoskaidro, vai konkrētai personai potenciāli var uzlikt pienākumu ar tās īpašumā vai valdījumā esošo mantu izpildīt mērķi, ko iecerēts nodrošināt ar mantas arestu.

Konstatējot kriminālprocesuālā mantas aresta iemeslu un atbilstošu personu, kuras mantai var uzlikt arestu, kļūst aktuāls jautājums – vai ar to pietiek, lai uzliktu arestu personas mantai? Vai, līdzīgi kā jautājumā par kriminālprocesa uzsākšanu, ir jākonstatē vēl kādi papildu faktori jeb kriminālprocesuālā mantas aresta pamats? Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, ir jānoskaidro, kāda ir mantas aresta tiesiskā daba.

Aktuālajā juridiskajā literatūrā pastāv vienprātība, ka aresta uzlikšana mantai ir procesuāls piespiedu līdzeklis³⁵ – kā pamatoti norāda Jekaterina Lapina, “aresta uzlikšana mantai ir atzīstama par patstāvīgo procesuālo piespiedu līdzekli, kas eksistē, lai nodrošinātu mantisko jautājumu risināšanu kriminālprocesā”.³⁶ Raksta ierobežotā apjoma dēļ jautājums par to, cik pamatoti iepriekšējos kriminālprocesu regulētajos tiesību aktos aresta uzlikšana mantai bija pieskaitīta

³⁵ Sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Procesuālie termiņi, dokumenti un mantiskie jautājumi. *Grām.:* Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2010–2015.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 186. lpp.; Lapina J. Aresta uzlikšana mantai. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (679) 2011, 9. aug. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/234098-aresta-uzlikšana-mantai/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī]; Смирнов А., Калиновский К. *Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный.* Под общ. ред. А. Смирнова. 5-е изд., доп. и перераб. Москва: Проспект, 2009, комментарий к статье 111 УПК РФ; Кривошеков Н., Булдакова В. Наложение ареста на имущество как основная мера обеспечения возмещения вреда, причиненного преступлением. *Юридическая наука и правоохранительная практика*, No 1 (27), 2014, с. 89.

³⁶ Lapina J. Aresta uzlikšana mantai. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (679) 2011, 9. aug. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/234098-aresta-uzlikšana-mantai/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

pie izmeklēšanas darbībām, netiek apskatīts, pieņemot par pareizu tiesību doktrīnā valdošo viedokli, ka aresta uzlikšana mantai ir procesuāls piespiedu līdzeklis.

Tāpat nav šaubu, ka aresta uzlikšana mantai ierobežo personas tiesības uz īpašumu, kas paredzētas Latvijas Republikas Satversmes 105. pantā, Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 17. pantā, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pirmā protokola 1. pantā.³⁷

Ņemot vērā minēto, pēc autora domām, aresta uzlikšanas pieļaujamība ir saistīta, pirmkārt, ar procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamata konstatēšanu³⁸ un, otrkārt, – ar tādu nosacījumu konstatēšanu, kuri ļauj ierobežot personas tiesības uz īpašumu.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 241. panta pirmo daļu “[p]rocesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats ir personas pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana”, savukārt saskaņā ar otro daļu “[d]rošības līdzekli kā procesuālo piespiedu līdzekli piemēro aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīsies no šā procesa vai tiesas”. Kā redzams no minētajām normām, likumdevējs ir noteicis, ka procesuālos piespiedu līdzekļus nepiemēro visos gadījumos, bet vienīgi tad, ja ir izpildīti likumā noteiktie kritēriji par kriminālprocesa normālas norises apdraudējuma iespējamību. Ievērojot to, ka aresta uzlikšana mantai ir procesuālais piespiedu līdzeklis, analogiski izdarāms secinājums, ka aresta uzlikšanas iemesla konstatēšana pati par sevi neveido pamatu kriminālprocesuālā mantas aresta piemērošanai. Līdz ar to jāsecina, ka aresta uzlikšana mantai nav uzskatāma par obligātu katrā kriminālprocesā, kurā ir aktuāli kādi mantiskie jautājumi. Vienlaikus autors uzskata, ka uz aresta uzlikšanu mantai nevar automātiski attiecināt Kriminālprocesa likuma 241. panta pirmajā daļā noteikto vispārīgo procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas pamatu, jo, kā pamatoti norādīts tiesību doktrīnā, “procesuālie piespiedu līdzekļi ir dažādi, līdz ar to dažāds ir to piemērošanas pamats”.³⁹ Ievērojot minēto, jānoskaidro, kādi nosacījumi nepieciešami, lai kriminālprocesā varētu piemērot kriminālprocesuālo mantas arestu.

³⁷ Sk. Berezins A. Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā: mērķi, pamats un iemesli. *Jurista Vārds*, Nr. 39(841), 2014, 7. okt. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/265360-aresta-uzlikšana-mantai-kriminalprocesa-merki-pamats-un-iesesli/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

³⁸ Смирнов А., Калиновский К. *Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный*. Под общ. ред. А. Смирнова. 5-е изд., доп. и перераб. Москва: Проспект, 2009, комментарий к статье 111 УПК РФ.

³⁹ Sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Procesuālie piespiedu līdzekļi un procesuālās sankcijas. *Grām.:* Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 137. lpp.

Ārvalstu juridiskajā literatūrā ir norādīts, ka viens no obligātajiem priekšnosacījumiem aresta uzlikšanai mantai ir dibināts pamats uzskatīt, ka potenciālai piedziņai pakļautā manta var tikt noslēpta vai atsavināta.⁴⁰ Turklāt šim pamatam ir jābalstās uz konkrētiem faktiem.⁴¹ Autors nevar pilnībā pievienoties šim viedoklim. Neapšaubāmi, ka tādu ziņu iegūšana, kas liecina par to, ka persona gatavojas noslēpt vai atsavināt tai piederošo mantu, ir nopietns signāls operatīvai reaģēšanai, kas dod pamatu uzlikt arestu personas mantai. Apstākļus, kad novilcināšanās dēļ manta var tikt atsavināta, iznīcināta vai noslēpta, likumdevējs ir noteicis kā tādus, kas pieļauj mantas aresta piemērošanu neatliekamības kārtībā (pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 361. panta ceturto daļu). Tomēr var būt arī gadījumi, kad nav ziņu par to, ka persona gatavojas apzināti slēpt savus aktīvus, bet mantisko jautājumu (visplašākajā nozīmē) risinājums tik un tā ir apdraudēts. Piemēram, persona, kuras mantai var tikt uzlikts arests, cieš ievērojamus zaudējumus.⁴² Vai arī persona iesaistās riskantos darījumos, kas var ievērojami ietekmēt tās maksātspēju. Personas dzīvesveids un tēriņi var būt neatbilstoši tās mantiskajam stāvoklim. Šie un citi apstākļi nav atkarīgi no personas tiša nodoma izvairīties no nākotnē iespējamā mantisko jautājumu risinājuma pienākuma izpildes, tomēr tie tik un tā ietekmē krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma iespējamību un tiem nevajadzētu palikt ignorētiem.

Ievērojot minēto, autors neuzskata par pareizu mantas aresta pamatu vienmēr saistīt ar personas ļaunprātību vai eventuālo pretdarbību. Pēc autora domām, aresta uzlikšanu mantai līdzīgi kā drošības līdzekli varētu piemērot arī preventīvi,⁴³ lai izvairītos no normālas kriminālprocesa norises apdraudējuma nākotnē. Tas nebūt nenozīmē, ka aresta uzlikšana personas mantai var tikt piemērota bez jebkāda pamata. Autors pilnībā pievienojas Krievijas Federācijas Konstitucionālās tiesas secinājumam, ka aresta uzlikšana mantai ir pieļaujama vien tad, ja pastāv likumā noteiktie apstākļi un nosacījumi, proti, ir jābūt konstatētiem

⁴⁰ Смирнов А., Калиновский К. *Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный*. Под общ. ред. А. Смирнова. 5-е изд., доп. и перераб. Москва: Проспект, 2009, комментарий к статье 111 УПК РФ; Кривошеков Н., Булдакова В. Наложение ареста на имущество как основная мера обеспечения возмещения вреда, причиненного преступлением. *Юридическая наука и правоохранительная практика*, № 1 (27), 2014, с. 89.

⁴¹ Кривошеков Н., Булдакова В. Наложение ареста на имущество как основная мера обеспечения возмещения вреда, причиненного преступлением. *Юридическая наука и правоохранительная практика*, No 1 (27), 2014, с. 92.

⁴² Sk. Briedis E. Par prasības nodrošinājuma pamatu. *Jurista Vārds*, Nr. 16 (521), 2008, 22. apr. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/174202-par-prasibas-nodrosinajuma-pamatu/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁴³ Sk. Judins A. *Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2011, 9. lpp.

tādiem konkrētiem faktiskajiem apstākļiem, kuri noteic mantas aresta nepieciešamību.⁴⁴ Pēc autora domām, pamatu kriminālprocesuālā mantas aresta piemērošanai veido objektīvs (ar konkrētiem apstākļiem/faktiem dibināts) pamats uzskatīt, ka, neuzliekot arestu, krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma panākšana daļā par mantiskajiem jautājumiem (visplašākajā nozīmē) var kļūt pilnīgi vai daļēji neiespējama. Minētais pamats nav obligāti saistāms ar personas eventuālo vai jau konstatēto ļaunprātīgo rīcību. Līdzīgu viedokli pauž Jekaterina Lapina.⁴⁵ Arī *Dr. iur.* Aleksandrs Berezins līdzīgi secina, ka “[p]amats mantas aresta piemērošanai ir apstākļi, ka šā pagaidu aizsardzības līdzekļa savlaicīga nepiemērošana var padarīt mantisko jautājumu risinājumu vai iespējamā krimināltiesiskā piespiedu līdzekļa izpildi par aprūtinātu vai neiespējamu”.⁴⁶ Šajā sakarā arī jānorāda, ka Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas Nr. 2014/42/ES par noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā 7. panta pirmās daļas 1. teikumā ir noteikts: “Katra dalībvalsts veic nepieciešamos pasākumus, kuri ļauj tai iesaldēt tādu īpašumu, ņemot vērā tā iespējamo konfiskāciju vēlāk, kam draud izšķērdēšana un kas var tikt slēpts vai nodots ārpus attiecīgās jurisdikcijas.” Respektīvi, arī minētajā direktīvā iesaldēšanas pamats ir saistīts ar iespējamo risku, ka, neveicot iesaldēšanas pasākumus, mantas konfiskācija var kļūt pilnīgi vai daļēji neiespējama. Arī Anglijā un Velsā, lai noziedzīgi iegūtu līdzekļu konfiskācijas nolūkā pieņemtu iesaldēšanas orderi (*Restraint order*), ir jākonstatē reāls risks, ka aktīvi var tikt izšķērdēti, ja šāds orderis netiks pieņemts.⁴⁷

Kriminālprocesa likuma 12. panta pirmajā daļā nostiprinātā pamatnostādne, ka “kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iekavēšanu personas dzīvē”, uzliek par pienākumu aresta uzlikšanu mantai vērtēt arī no starptautiski atzīto cilvēktiesību aspekta, uz aresta uzlikšanu attiecinot visus tos starptautiski atzītos (starptautiskajos cilvēktiesību aktos un judikatūrā nostiprinātos) priekšnoteikumus, kuriem piepildoties personas tiesību ierobežojumu uz īpašumu var atzīt par tiesisku.

⁴⁴ Определение Конституционного Суда РФ от 18 ноября 2004 г. N 356-О. “Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы региональной общественной организации вкладчиков “Объединение вкладчиков “МММ” на нарушение конституционных прав и свобод частью девятой статьи 115 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации”. Pieejams: <http://www.ourcourt.ru/practice/feder09/pr09135.htm> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁴⁵ Lapina J. Aresta uzlikšana mantai. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (679), 2011, 9. aug. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/234098-aresta-uzlikšana-mantai/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁴⁶ Berezins A. Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā: mērķi, pamats un iemesli. *Jurista Vārds*, Nr. 39(841), 2014, 7. okt. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/265360-aresta-uzlikšana-mantai-kriminalprocesa-merki-pamats-un-imesli/> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁴⁷ Kennedy M. The Restraint & Confiscation of Criminal Assets in England & Wales. EU Commission Expert Group. Presentation: 30 October 2014. Npublicēts materiāls.

Kā pamatoti atzīts ārvalstu cilvēktiesību literatūrā, tiesības, kuras nav absolūtas (respektīvi, arī tiesības uz īpašumu – saskaņā ar Latvijas Republikas Satvermes 105. panta 3. teikumu), tikai tad var būt tiesiski ierobežotas, ja var sniegt pozitīvu atbildi uz šiem pieciem testa jautājumiem:

- 1) vai pastāv likumīgs pamats tiesību ierobežošanai;
- 2) vai ierobežojumam ir leģitīms mērķis;
- 3) vai ierobežojums ir nepieciešams;
- 4) ja ierobežojums ir nepieciešams, vai aktuālais ierobežojums ir proporcionāls (samērīga) reakcija uz konstatēto nepieciešamību;
- 5) vai ierobežojums netiek piemērots diskriminējošā veidā.⁴⁸

Visaktuālākais ir trešais testa jautājums, proti, vai konkrētais ierobežojums ir nepieciešams. Minētais tests prasa tādu atzīto pamatu, mērķu un nolūku esību, atsaukšanās uz kuriem spētu attaisnot tiesību ierobežošanu.⁴⁹ Turklāt, kā pamatoti atzīts tiesību doktrīnā, personas tiesību un brīvību ierobežojumam, piemērojot pret to piespiedu līdzekli, ir jābūt minimālam un reāli nepieciešamam.⁵⁰ No minētā jāsecina, ka procesa virzītājiem, lemjot par mantas aresta piemērošanu, katrā gadījumā ir jāizvērtē, vai mantas arests konkrētajā situācijā ir patiesi nepieciešams. Ja krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma panākšana daļā par mantiskajiem jautājumiem (visplašākajā nozīmē) ir iespējama, neuzliekot arestu personas mantai, aresta uzlikšana nebūtu vērtējama kā patiesi nepieciešama, līdz ar to arī personas pamattiesību ierobežojums kopumā nebūtu uzskatāms par tiesisku. Pēc autora domām, mantas arests nav uzskatāms par patiesi nepieciešamu, piemēram, situācijās, kad mantisko jautājumu risinājumam nepieciešamā summa ir atzīstama par maznozīmīgu attiecībā pret personas mantisko stāvokli (piemēram, cietušais ir pieteicis kaitējuma kompensāciju par summu 1 000,00 *euro*, savukārt personas bankas kontu atlikumi mērojami simtiem tūkstošos *euro* un personai pieder vairāki vērtīgi īpašumi) un kriminālprocesā nav konstatētas ziņas, ka personas mantiskais stāvoklis varētu ievērojami pasliktināties.

⁴⁸ Colvin M., Cooper J. *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 13.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Sk. Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas mehānisms kriminālprocesā. *Grām.*: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 431. lpp.

5. Mantas aresta izpratne Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Eiropas Savienības tiesību un ārvalstu kriminālprocesa likumu skatījumā

Šajā nodaļā kriminālprocesuālais mantas arests tiek apskatīts starptautisko tiesību kontekstā, kā arī tiek analizēta mantas aresta izpratne ārvalstu normatīvajos aktos.

Domājams, svarīgākais starptautiskais tiesību akts, kuram ir nozīme mantas aresta jēdziena interpretācijā, ir Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Saskaņā ar minētās konvencijas Pirmā protokola 1. pantu “Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības uz īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem. Minētie nosacījumi nekādā veidā nedrīkst ierobežot valsts tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai sodu samaksu”.

Citētā tiesību norma uzliek gan pozitīvus, gan arī negatīvus pienākumus valstij.⁵¹

Valstij ir pozitīvs pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai aizsargātu personas tiesības uz īpašumu,⁵² proti, valstij ir pienākums nodrošināt, ka īpašuma tiesības tiek pietiekami aizsargātas ar nacionālajiem normatīvajiem aktiem (nodrošinot arī juridiskus un praktiskus apstākļus šo normatīvo aktu efektīvai piemērošanai⁵³) un cietušajam no īpašuma tiesību aizskāruma tiek nodrošināti atbilstoši tiesību aizsardzības līdzekļi.⁵⁴ Tajos gadījumos, kad šo tiesību aizskārumam ir krimināls raksturs, minētais valsts pienākums papildus prasa, lai amatpersonas veiktu efektīvu izmeklēšanu un, ja nepieciešams, celtu apsūdzību.⁵⁵ Pozitīvs pie-

⁵¹ Grgić A., Mataga Z., Longar M., Vilfan A. The right to property under the European Convention on Human Rights. *A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights and its protocols*. Strasbourg: Council of Europe, 2007, p. 9.

⁵² Tomlinson H., Chambers H. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. 2012. Pieejams: <http://www.adminlaw.org.uk/docs/SC%202012%20by%20Tomlinson%20QC.docx>. Ar atsauci: see *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, ECHR 2002-VII [96] [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁵³ Akandji-Kombe *Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2007, p. 54-55.

⁵⁴ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 14. oktobra spriedums lietā “Blumberga pret Latviju”, p. 67. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/blumberga-spridums-14102008.doc> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁵⁵ Sk. turpat. Ar atsauci: skatīt, *mutatis mutandis*, M. C. pret Bulgāriju, iesniegums Nr.39272/98, 151.–153. rindkopa, ECHR 2003-XII [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

nākums aizsargāt personas tiesības uz īpašumu ir attiecināms kā uz attiecībām starp personu un valsti, tā arī uz stridiem starp privātpersonām.⁵⁶ No minētā jāsecina, ka kriminālprocesuālais mantas arests (arī civilprocesuālais prasības nodrošinājums) ir instruments valsts pozitīva pienākuma izpildei aizsargāt personas tiesības uz īpašumu (kā līdzeklis, lai nodrošinātu, ka personas tiesību uz īpašumu aizskārums tiek efektīvi novērsts).

No otras puses, no Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. panta izriet valsts negatīvs pienākums aizsargāt personu no neattaisnotas iejaukšanās tās tiesību uz īpašumu baudīšanā.⁵⁷ Minētais pienākums ir attiecināms kā uz valsts pieņemamajiem normatīvajiem aktiem, kas nedrīkst neattaisnoti aizskart personas tiesības uz īpašumu,⁵⁸ tā arī uz valsts rīcību, ierobežojot vai atņemot personai īpašuma tiesības, kas nedrīkst būt patvaļīga vai konvencijas prasībām neatbilstoša. Respektīvi, arī kriminālprocesuālajam mantas arestam, lai to varētu atzīt par attaisnojamo un tiesisku, jāatbilst zināmiem kritērijiem, par ko vēl turpmāk.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā, iztulkojot Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. pantu, tiek izdalīti trīs iespējamie veidi, kādos valsts var iejaukties personas tiesību uz īpašumu baudīšanā:

- valsts iejaucas personas tiesību uz īpašumu baudīšanā, bet iejaukšanās nav saistīta ar nepārprotamu personas īpašuma atņemšanu vai personas rīcības ar tās īpašumu kontroli (panta 1. teikums);
- valsts galīgi atņem personai īpašuma tiesības uz lietu (panta 2. teikums);
- valsts uz nenoteiktu laiku ierobežo dažas vai uz noteiktu laiku ierobežo visas ar lietas piederību saistītās personas tiesības (panta 3. teikums).⁵⁹

Nosakot, vai konkrētajā gadījumā ir konstatējams, ka personas tiesības uz īpašumu ir pārkāptas, Eiropas Cilvēktiesību tiesa vispirms nosaka veidu, kādā

⁵⁶ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 25. jūlija spriedums lietā “Sovtransavto Holding v. Ukraine”, p. 96. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī]; Akandji-Kombe J. *Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2007, p. 56.

⁵⁷ Grgić A., Mataga Z., Longar M., Vilfan A. *The right to property under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights and its protocols*. Strasbourg: Council of Europe, 2007, p. 9.

⁵⁸ Piemēram, lietā “Pressos Compania Naviera S. A. and Others v. Belgium” tika konstatēts Beļģijas pārkāpums, pieņemot likumu, kas ar atpakaļejošo spēku bez jebkādas kompensācijas likvidēja kuģu īpašnieku tiesības celt prasības pret kuģu operatoriem saistībā ar viņu vainas dēļ notikušajiem nelaimes gadījumiem. Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1995. gada 20. novembra spriedums lietā “Pressos Compania Naviera S. A. and Others v. Belgium”, p. 39, 44. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58056> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁵⁹ Ivory R. *Corruption, Asset Recovery and the Protection of Property in Public International Law. The Human Rights of Bad Guys*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 185.

notikusi iejaukšanās personas tiesību uz īpašumu baudišanā. Vienlaikus tiesa nav definējusi skaidrus kritērijus, kā nodalīt minētos iejaukšanās veidus vienu no otra,⁶⁰ līdz ar to praksē minēto veidu nošķiršana ne vienmēr ir viennozīmīga.⁶¹ Jānorāda, ka juridiskajā literatūrā ir pausta kritika minētajam iedalījumam,⁶² piemēram, prof. Dr. iur. Ali Riza Čobans (*Ali Riza Çoban*) norāda, ka iejaukšanās veidu iedalījums nekādā veidā nelīdz tiesai noteikt, vai konkrētajā gadījumā ir konstatējams Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. panta pārkāpums – “kritēriji iejaukšanās veidu nošķiršanai nav skaidri, savukārt faktori, kas ietekmē tiesas secinājumu par pārkāpuma esamību vai neesamību, ir vienādi visiem iejaukšanās veidiem”.⁶³ Uz to, ka tiesību ierobežojuma pieļaujamības nosacījumi ir līdzīgi gan īpašuma “galīgas atņemšanas”, gan īpašuma “izmantošanas kontroles” gadījumā, norādīts arī komentējošajā literatūrā.⁶⁴ Autors pievienojas juridiskajā literatūrā izteiktajai iejaukšanās veidu iedalījuma kritikai, taču sīkāk pie minētā jautājuma nekavēsies ierobežotā raksta apjoma dēļ.

Attiecībā uz kriminālprocesuālo mantas arestu Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā nepārprotami atzīts, ka tas atbilst trešajam iespējamam iejaukšanās veidam jeb “īpašuma izmantošanas kontrolei”, kad valsts uz nenoteiktu laiku ierobežo dažas vai uz noteiktu laiku ierobežo visas ar lietas piederību saistītās personas tiesības.⁶⁵ No Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izriet vairāki nosacījumi, kuriem jāpiepildās, lai “īpašuma izmantošanas kontroli” varētu atzīt par attaisnojamu un tiesisku.

⁶⁰ Ivory R. *Corruption, Asset Recovery and the Protection of Property in Public International Law. The Human Rights of Bad Guys*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 185.

⁶¹ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 12. jūnija spriedums lietā “Lindheim and others v. Norway”. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111420> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁶² Sk. Ivory R. *Corruption, Asset Recovery and the Protection of Property in Public International Law. The Human Rights of Bad Guys*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 190–195.

⁶³ Çoban A. R. *Protection of Property Rights Within the European Convention on Human Rights*. Farnham: Ashgate Publishing, 2004, p. 189–190. citēts pēc: Ivory R. *Corruption, Asset Recovery and the Protection of Property in Public International Law. The Human Rights of Bad Guys*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 191.

⁶⁴ Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2014, p. 381.

⁶⁵ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 22. aprīļa spriedums lietā “Borzhonov v. Russia”, p. 57. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90804>. Ar atsauci: Raimondo v. Italy, 22 February 1994, p. 27, Series A no. 281-A; Andrews v. the United Kingdom (dec.), no. 49584/99, 26 September 2002; Adamczyk v. Poland (dec.), no. 28551/04, 7 November 2006; and Simonjan-Heikinheino v. Finland (dec.), no. 6321/03, 2 September 2008) [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

Vispirms jānorāda, ka mantas arestam kā īpašuma izmantošanas kontroles līdzeklim ir jābūt paredzētam likumā.⁶⁶ Turklāt arī pašam likumam ir jāatbilst noteiktām kvalitātes prasībām. Kā vairākkārt atzīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā, norma, kas atļauj iejaukšanos personas tiesību uz īpašumu baudīšanā, ir atzīstama par “patvaļīgu” (tiesiski nenoteiktu/tiesiski nedrošu),⁶⁷ ja tā ir nepietiekoši pieejama, precīza vai paredzama.⁶⁸ Normas precizitātes prasība galvenokārt prasa nodrošināt individam iespēju, ja nepieciešams, izmantojot juridisko palīdzību, konkrētajos apstākļos saprātīgā līmenī saprast un paredzēt savas darbības iespējamās sekas.⁶⁹ Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzīst, ka, kaut arī normas precizitāte ir ļoti vēlama, atsevišķos gadījumos tā var novest pie likuma pārlietu nelokāmības – likumam ir jāspēj iet kopsolī ar mainīgajiem apstākļiem.⁷⁰ Līdz ar to likums nav jākonstruē pēc detalizētas un visaptverošas instrukcijas principa. No tiesas judikatūras arī izriet, ka iejaukšanās likumības prasība paredz nosacījumu, ka nacionālajā likumā ir jābūt paredzētiem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem pret valsts patvaļīgu iejaukšanos personas pamattiesību baudīšanā.⁷¹ Minētās prasības praktiskā izpausme ir tiesiskais regulējums, kas paredz efektīvas pamattiesību ierobežojuma pārsūdzības garantijas. Arī spēkā esošajos Eiropas Savienības tiesību aktos, piemēram, Eiropas Savienības Padomes pamatlēmuma Nr. 2005/212/TI 4. pantā, ir noteikts, ka dalībvalstīm būtu jānodrošina, lai īpašuma konfiskācijas pasākumos iesaistītajām pusēm valstu tiesību aktos būtu paredzēti piemēroti tiesiskās aizsardzības līdzekļi. Tāpat no Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47. panta izriet tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un

⁶⁶ Schabas W. A. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 975; Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2014, p. 381.

⁶⁷ Sk. Strada-Rozenberga K. Tiesiskā drošība krimināltiesībās un kriminālprocesā. *Grām.: Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā pašlāvība. Valsts pārvalde. Business. Jurisprudence*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 75–98. lpp.

⁶⁸ Sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 7. jūnija spriedums lietā “Centro Europa 7 S.R.L. and Di Stefano v. Italy”, p. 140-143. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111399> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 20. septembra spriedums lietā “OAO NEFTYANAYA KOMPANIYA YUKOS v. Russia”. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106308>, p. 568 [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁶⁹ Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2014, p. 68. Citēts pēc: Strada-Rozenberga K. Tiesiskā drošība krimināltiesībās un kriminālprocesā. *Grām.: Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā pašlāvība. Valsts pārvalde. Business. Jurisprudence*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 83. lpp.

⁷⁰ Sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 7. jūnija spriedums lietā “Centro Europa 7 S.R.L. and Di Stefano v. Italy”, p. 141. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111399> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁷¹ Sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 24. novembra spriedums lietā “Capital Bank AD v. Bulgaria”. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71299> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu personas tiesību uz īpašumu ierobežošanas vai atņemšanas gadījumos.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir atzīts nosacījums, ka mantas arestam kā īpašuma izmantošanas kontroles līdzeklim ir jābūt vērstam uz viena vai vairāku leģitīmu mērķu sasniegšanu.⁷² Līdz ar to, uzliekot arestu mantai, vienmēr svarīgi katrā konkrētajā gadījumā precīzi definēt mantas aresta mērķi. Turklāt, uzliekot arestu mantai, ir jānodrošina proporcionalitāte starp izmantotajiem līdzekļiem un ar tiem sasniedzamajiem mērķiem – attiecībai starp “vispārējām interesēm” un ierobežojamām mantas īpašnieka tiesībām ir jābūt samērīgai.⁷³ Citiem vārdiem sakot, ierobežojumam nevajadzētu būt plašākam par patiesi nepieciešamo.

Izpratne par mantas arestu kā īpašuma izmantošanas kontroles līdzekli ir deklarēta arī Eiropas Savienības tiesību aktos. Saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas Nr. 2014/42/ES par noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā 2. panta 5. punktu iesaldēšana ir pagaidu aizliegums nodot, iznīcināt, pārveidot, atsavināt vai pārvietot īpašumu vai īpašuma pagaidu uzraudzība vai kontrole.

Pilnvērtīgai raksta tēmas atklāšanai ir nepieciešams apskatīt arī mantas aresta regulējumu ārvalstu normatīvajos aktos.

Saskaņā ar Vācijas Kriminālprocesa kodeksa (*Strafprozeßordnung*) § 111. “d” pirmo daļu “[s]aistībā ar naudas summas konfiskāciju apmaiņā pret to, kas tika iegūts noziedzīgā ceļā, vai naudas summas izņemšanu apmaiņā pret noziedzīga nodarījuma rīkiem un līdzekļiem, kā arī saistībā ar naudas sodu vai izdevumiem, kas var rasties kriminālprocesa rezultātā, var tikt pieņemts lēmums par aresta uzlikšanu priekšmetiem. Saistībā ar naudas sodu vai potenciālajiem procesuālajiem izdevumiem lēmums par arestu var tikt pieņemts ne agrāk, kā pret apsūdzēto tiek pieņemts notiesājošs spriedums. Arests netiek piemērots izpildu lietvedības izdevumu, kā arī nenozīmīgu summu nodrošināšanai”.⁷⁴ Atzīmējams, ka saskaņā ar minētā panta trešo daļu “gadījumā, ja lēmums par arestu pieņemts sakarā ar naudas sodu vai potenciālajiem procesuālajiem izdevumiem, lēmuma procesuālo izpildi atceļ, pamatojoties uz apsūdzētā lūgumu, ja arestam pakļautais priekšmets apsūdzētajam ir nepieciešams, lai segtu izdevumus, kas saistīti ar aizstāvību, kā arī sevis vai savas ģimenes uzturēšanu”.⁷⁵

⁷² Schabas W. A. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 975.

⁷³ Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2014, p. 381. Ar atsauci: ECtHR, 23/2/1995, Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v NED, No. 15375/89, p. 62.

⁷⁴ Головенков П., Спица Н. *Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO)/Научно-практический комментарий и перевод текста закона*. Universitätsverlag Potsdam, 2012., c. 185.

⁷⁵ Ibid.

Šveices Kriminālprocesa kodeksa (*Code de procédure pénale suisse*) 263. panta pirmā daļa nosaka: “Priekšmeti un aktīvi, kas pieder apsūdzētajam vai trešajai personai var tikt arestēti, ja tiek paredzēts, ka minētie priekšmeti vai aktīvi:

- a) tiks izmantoti kā pierādījumi;
- b) tiks izmantoti kā nodrošinājums procesuālajiem izdevumiem, mantiskajiem sodiem vai piedziņai;
- c) tiks atdoti personai, kurai nodarīts kaitējums;
- d) tiks konfiscēti.”⁷⁶

Saskaņā ar Šveices Kriminālprocesa kodeksa (*Code de procédure pénale suisse*) 268. panta otro daļu kriminālās justīcijas iestādēm, lemjot par arestu, jāņem vērā apsūdzētā un viņa ģimenes finansiālais stāvoklis.⁷⁷

Saskaņā ar Francijas Kriminālprocesa kodeksa (*Code de procédure pénale*) 706-103. panta pirmo daļu, ja “ir informācija par noziedzīgiem nodarījumiem, kas atbilst kodeksa 706-73., 706-73-1. un 706.-74. pantā norādītajiem, lai nodrošinātu sodu samaksu un, ja piemērojams, cietuša kompensācijas samaksu, brīvību un apcietinājuma tiesnesis pēc prokurora pieprasījuma var uz valdības rēķina un veidā, kāds aprakstīts civilās izpildes aktos, attiecināt iesaldēšanas pasākumus attiecībā uz personas, kuras rīcība tiek izmeklēta, lietām – kustamām un nekustām, piederošām kopīgi vai daļēji”.⁷⁸

Saskaņā ar Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa (*Уголовно-процессуальный кодекс*) 115. panta pirmo daļu, lai “nodrošinātu nolēmumu daļā par civilprasību, soda piedziņu, citu mantisku piedziņu vai mantas, kas minēta Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 104.¹ pantā, iespējamo konfiskāciju, izmeklētājs ar izmeklēšanas iestādes vadītāja atļauju vai izziņas izdarītājs ar prokurora atļauju ierosina tiesai pieņemt lēmumu par aresta uzlikšanu aizdomās turētā, apsūdzētā vai citu personu, kas ir materiāli atbildīgas par minēto personu darbībām, mantai. [...] Lemjot par aresta uzlikšanu mantai, tiesai ir jānorāda uz konkrētiem faktiskajiem apstākļiem, kas pamato lēmuma pieņemšanu, kā arī jānosaka ierobežojumi, kas saistīti ar valdījumu, lietošanu un rīcību ar arestēto mantu”.⁷⁹ Saskaņā ar minētā panta otro daļu “[a]resta uzlikšana mantai ir mantas īpašniekam vai valdītājam adresēts aizliegums rīkoties ar mantu un nepieciešamajos gadījumos lietot to, kā arī mantas izņemšana un tās nodošana glabāšanā”.⁸⁰

⁷⁶ Swiss Criminal Procedure Code. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Code de procédure pénale. Pieejams: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁷⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001. N 174-ФЗ (ред. от 29.07.2017). Pieejams: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁸⁰ Ibid.

Polijas Kriminālprocesa kodeksa (*Kodeks postępowania karnego*) 217. panta pirmā daļa nosaka: “Mantu, kas varētu būt pierādījums lietā vai varētu tikt pakļauta arestam, lai nodrošinātu mantiskā rakstura sodus, mantiskā rakstura piespiedu līdzekļus, konfiskāciju vai kaitējuma kompensāciju, jānodod pēc tiesas vai prokurora pieprasījuma, bet neatliekamajos gadījumos – arī pēc policijas vai citas iestādes pieprasījuma.”⁸¹ Saskaņā ar minētā panta otro daļu personai piedāvā labprātīgi nodot pantā norādīto mantu,⁸² bet, ja persona atsakās to darīt, mantu var izņemt piespiedu kārtā.

Saskaņā ar Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa (*Kriminaalmenetluse seadustik*) 142. panta pirmo daļu “[a]resta uzlikšanas mantai mērķis ir civilprasības, konfiskācijas vai tā aizstāšanas, vai mantiska soda nodrošināšana. Aresta uzlikšana mantai izpaužas kā aizdomās turētā, apsūdzētā vai notiesātā, civiltārbildētāja vai trešās personas mantas, kā arī mantas, kas ir uzskatāma par naudas atmazgāšanas vai terorisma finansēšanas objektu aprakstīšana, kā arī īpašuma atsavināšanas aizliegums”.⁸³ Minētā panta ceturtajā daļā ir norādīts, ka, uzliekot arestu mantai ar mērķi nodrošināt civilprasību, ir jāvadās pēc nodarītā kaitējuma apmēra.⁸⁴

Jāsecina, ka visos analizēto valstu normatīvajos aktos mantas arests atbilst īpašuma izmantošanas kontrolei Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. panta 3. teikuma izpratnē.

Nobeigums

1. Uz juridiskajām personām attiecas šādi iespējami mantas aresta mērķi:

- cietušajam nodarītā kaitējuma kompensācijas piedziņas nodrošināšana;
- iespējamās noziedzīgi iegūtās mantas atdošanas pēc piederības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam nodrošināšana;
- iespējamās noziedzīgi iegūtās mantas, līdzekļu, ko persona guvusi, realizējot šādu mantu, noziedzīgi iegūtās mantas izmantošanas rezultātā gūto augļu vai ar noziedzīgu nodarījumu saistītās mantas konfiskācijas nodrošināšana;
- iespējamās mantas konfiskācijas kā papildsoda nodrošināšana;
- iespējamās mantas īpašās konfiskācijas aizstāšanas (Krimināllikumā noteiktajos gadījumos) nodrošināšana;

⁸¹ Kodeks postępowania karnego. Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W DU19970890555> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁸² Ibid.

⁸³ Kriminaalmenetluse seadustik. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

⁸⁴ Ibid.

- iespējamās likvidācijas, naudas piedziņas vai mantas konfiskācijas nodrošināšana procesos par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai.
- 2. Arests mantai ir procesuālais piespiedu līdzeklis, kas var tikt piemērots, lai nodrošinātu vienu vai vairākus no Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā paredzētajiem kriminālprocesuālajiem mantiskajiem jautājumiem (visplašākajā nozīmē). Aresta uzlikšana citiem mērķiem nav pieļaujama.
- 3. Aresta uzlikšanas iemesls mantai ir fakta konstatēšana, ka kriminālprocesā ir kādi konkrēti risināmi mantiskie jautājumi (visplašākajā nozīmē).
- 4. Secinot, ka pastāv iemesls aresta uzlikšanai mantai, ir jāpārbauda, vai konkrētās personas mantai var uzlikt arestu, proti, jānoskaidro, vai konkrētai personai potenciāli var uzlikt pienākumu ar tās īpašumā vai valdījumā esošo mantu izpildīt mērķi, ko iecerēts nodrošināt ar mantas arestu.
- 5. Aresta uzlikšanas pamats ir objektīvs iemesls uzskatīt, ka, neuzliekot arestu mantai, krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma panākšana daļā par mantiskajiem jautājumiem (visplašākajā nozīmē) var kļūt pilnīgi vai daļēji neiespējama.
- 6. Aresta uzlikšanas uzdevums ir nepieļaut personai piederošo pamatkapitāla daļu vērtības samazināšanos vai zudumu, kā arī nepieļaut personai piederošo pamatkapitāla daļu piederības maiņu.
- 7. Uzliekot arestu mantai, notiek “īpašuma izmantošanas kontrole” Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas Pirmā protokola 1. panta otrās daļas izpratnē. Pamatkapitāla daļu arestam kā īpašuma izmantošanas kontroles līdzeklim ir jābūt paredzētam likumā, kas atbilst pieejamības, precizitātes un paredzamības prasībām, kā arī arestam ir jābūt vērstam uz viena vai vairāku leģitīmu mērķu sasniegšanu. Turklāt, uzliekot arestu pamatkapitāla daļām, ir jānodrošina proporcionalitāte starp izmantotajiem līdzekļiem un ar tiem sasniedzamajiem mērķiem – attiecībai starp vispārējām interesēm un ierobežojamām pamatkapitāla daļu īpašnieka tiesībām ir jābūt samērīgai. Ierobežojumam nevajadzētu būt plašākam par patiesi nepieciešamo.

Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā aktuālā problemātika

Ārija Meikališa

Ievads

Kriminālprocesā kā tiesiski regulētā norisē, kas veltīta krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma sasniegšanai, iesaistīts ne mazums procesa dalībnieku. To statuss un piešķirto pilnvaru apjoms ir krasī atšķirīgs atkarībā no to lomas, nozīmes, darbības pastāvīguma kriminālprocesā un citiem nozīmīgiem faktoriem. Dalībnieku loks un izmaiņas tajā ir tieši atkarīgas arī no citu kriminālprocesuālu pamatjautājumu risinājuma, piemēram, to jautājumu klāsta, kas pakļauts vai kurā pieļauts kriminālprocesuāls regulējums. Mūsdienās īpaši aktuāli ir dažādu mantisko jautājumu risinājumi, kas neizbēgami ir ietekmējuši arī kriminālprocesa tiesisko reglamentāciju un praktisko izpildījumu. Mantisko jautājumu risinājuma gaitā kriminālprocesā var tikt skartas ne tikai t. s. ierasto kriminālprocesa dalībnieku, piemēram, aizdomās turētā, apsūdzētā, cietušā, intereses, bet arī citu personu intereses, kuriem attiecīgajā procesā nav t. s. pastāvīga dalībnieka statusa. Šajā aspektā nozīmīgi pievērsties Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 111.¹ pantā noteiktajam kriminālprocesa dalībniekam – aizskartajam mantas īpašniekam.

Rakstā aplūkota aizskartā mantas īpašnieka kā kriminālprocesa dalībnieka tiesiskās reglamentācijas attīstība no 2009. gada, kad šāds tiesiskais statuss KPL tika iekļauts, kā arī sniegts ieskaits šī procesa dalībnieka izpratnes un tiesiskā statusa problemātiskajos aspektos.¹

¹ Raksta pamatā publikācijas: Meikališa Ā. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 81.–99. lpp. un Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. gada grozījumi. *Jurista Vārds*, Nr. 42 (996), 2017, 10. okt. 12.–21. lpp. Publikāciju teksti aktualizēti un papildināti atbilstoši monogrāfijas tematikai un veiktajiem grozījumiem normatīvajos aktos.

1. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskās reglamentācijas attīstības apskats

Šobrīd spēkā esošais KPL tika pieņemts 2005. gada 1. aprīlī² un spēkā stājās 2005. gada 1. oktobrī, tādējādi nomainot līdz šim spēkā esošo Latvijas Kriminālprocesa kodeksu³ (turpmāk – LKPK). Šo likumu salīdzinoša analīze ļauj atzīt, ka kriminālprocesu reglamentējošo tiesību normu izmaiņas uzskatāmas par būtiskām un tās skārušas gan procesa pamatnoteikumus, uzbūvi, vispārīgos jautājumus u. tml., gan arī konkrētu tiesisko jautājumu regulējumu. Kā būtiskas vērtējamas arī izmaiņas kriminālprocesa dalībnieku lokā, to izpratnē un tiesiskajos statusos.⁴ KPL, salīdzinot ar LKPK, tika iekļauta atsevišķa nodaļa, kas veltīta kriminālprocesa dalībniekiem. Kā jau esmu norādījusi iepriekš,⁵ šāda pieeja, lai arī pozitīvi vērtējama, tomēr netika konsekventi realizēta, jo ne visi kriminālprocesa dalībnieki tika iekļauti un tiesiski reglamentēti šajā nodaļā. Līdz ar to vairāku kriminālprocesa dalībnieku tiesiskā statusa reglamentācija epizodiski tika un joprojām ir iekļauta citās KPL nodaļās, savukārt vairākām personām, kuru intereses un tiesības procesa gaitā var tikt skartas, netika paredzēts nekāds procesuāls statuss. Pie pēdējiem 2005. gada publikācijā norādīju arī tās personas, attiecībā uz kuru mantu var tikt pieņemti kriminālprocesuāli lēmumi mantisko jautājumu risināšanas gaitā, bet kurām nav pastāvīga procesuālā statusa, piemēram, apsūdzētais vai aizdomās turētais.⁶

Šāda situācija saglabājās līdz 2009. gada pavasarim, kad ar 2009. gada 12. marta likumu,⁷ kurš stājās spēkā 2009. gada 1. jūlijā, tika pieņemti kārtējie grozījumi KPL un likums tika papildināts ar jaunu kriminālprocesa dalībnieku – kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks. Likumdevēja motivācija šāda statusa ieviešanai publiski pieejamos likumprojekta pieņemšanu dokumentējošos

² Kriminālprocesa likums: 2005. gada 1. aprīļa likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74, 2005, 11. maijs. Stājies spēkā 2005. gada 1. oktobrī. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī]. Konsolidētā redakcija pieejama: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820>

³ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LPAR Augstākās padomes 1961. gada likums. Zaudējis spēku 2005. gada 1. oktobrī. Konsolidētā redakcija pieejama: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

⁴ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 68.–111. lpp.

⁵ Turpat, 69. lpp.

⁶ Turpat, 70–71. lpp.

⁷ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 2009. gada 1. jūlija likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 51, 2009, 1. apr. Stājies spēkā 2009. gada 1. jūlijā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/190010-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

materiālos⁸ nav atrodama. Attiecīgā likumprojekta anotācijā par šī grozījuma veikšanas nepieciešamību nekas nav minēts. Tas izskaidrojams ar to, ka sākotnējā likumprojekta versijā tāda nemaz nav. Grozījumu iniciē Tieslietu ministrija uz otro lasījumu. Nekādas diskusijas Saeimas plenārsēdē par šo jautājumu nav bijušas. Starp otro un trešo lasījumu Tieslietu ministrijas priekšlikumā notiek korekcijas, proti, ja uz otro lasījumu attiecīgais dalībnieks tiek dēvēts par “kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieku”, tad trešajā lasījumā jau tiek lietots jēdziens “kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks”.

Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss pamatā tiek reglamentēts jaunpieņemtajā KPL 111.¹ pantā, kura sākotnējā redakcija ir šāda:

“111.¹ pants. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesības

Ja procesuālo darbību rezultātā ir ierobežotas vai atņemtas īpašnieka vai likumīgā valdītāja tiesības rīkoties ar mantu un ja šai personai nav šajā likumā noteikto tiesību uz aizstāvību, šis mantas īpašniekam vai likumīgajam valdītājam personiski vai ar pārstāvja starpniecību ir tiesības:

- 1) mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi pret pieņemtajiem lēmumiem attiecībā uz mantu;
- 2) iesniegt pieteikumus vai sūdzības par amatpersonu rīcību vai lēmumiem attiecībā uz mantu.”

Tāpat jaunā redakcijā tika izteikts arī KPL 151. pants, paredzot tajā arī aizskartā mantas īpašnieka pratināšanu. Pants sākotnēji izteikts šādā redakcijā:

“151. pants. Liecinieka, cietušā, pārstāvja un kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka pratināšana

(1) Pirms pratināšanas lieciniekam, cietušajam, šajā likumā paredzētajam pārstāvim un kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam vai likumīgajam valdītājam izskaidro viņa tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu.

(2) Liecinieku un cietušo var pratināt par visiem apstākļiem un par jebkuru kriminālprocesā iesaistītu personu, ja sniegtajām ziņām ir vai var būt nozīme lietā.

(3) Pārstāvi un kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku pratina kā liecinieku.”

Neilgi pēc minēto grozījumu pieņemšanas jau izteicu savas kritiskās piezīmes par to, norādot gan uz nepilnībām attiecīgā dalībnieka nosaukuma formulējumā,

⁸ Šeit un turpmāk likumprojekta pieņemšanas dokumentus (anotācijas, priekšlikumu tabulas uz otro un trešo lasījumu u. tml.) skatītas <http://titania.saeima.lv> Konkrētā likumprojekta dokumenti pieejami: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/webSasaiste?OpenView&strictcategory=192/Lp9> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

gan paredzētajā tiesību lokā,⁹ gan arī attiecībā uz neskaidrībām kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka pratināšanas procesuālajā kārtībā.¹⁰ Skatot tālākos notikumus, jāatzīst, ka izteiktā kritika daļēji ir tikusi sadzirdēta un vēlāk veikti grozījumi gan KPL 111.¹, gan 151. pantā.

Grozījumi KPL 151. pantā veikti 2010. gada nogalē,¹¹ jaunā redakcijā izsakot panta trešo daļu, atbilstoši manis un profesores K. Stradas-Rozenbergas iepriekš izteiktajiem iebildumiem precizējot kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka statusu pratināšanā. Šobrīd spēkā esošā redakcija paredz:

“(3) Pārstāvi un kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku pratina, ievērojot liecinieka pratināšanas noteikumus, taču šīs personas nezaudē pārstāvja vai kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka statusu.”

Tādējādi skaidri atrisināts jautājums, vai aizskartais mantas īpašnieks tiek pratināts liecinieka statusā vai arī nezaudējot savu statusu, bet piemērojot liecinieka pratināšanas noteikumus. Pamatoti izvēlēts otrais rīcības modelis.

Grozījumi KPL 111.¹ pantā veikti 2012. gada vasarā¹² un 2017. gada vasarā,¹³ būtiski mainot kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesisko reglamentāciju, kura turpmāk tiks apskatīta, sadalot to atsevišķos aspektos.

2. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka izpratne un ar to saistītā problemātika

Kad KPL tika papildināts ar 111.¹ pantu, viena no pirmajām kritiskajām piezīmēm, kas tika minēta, bija tā, ka “šis pants neiederas kopējā nodaļas izteiksmes stilā. Līdz šim nodaļā reglamentēta kāda dalībnieka izpratne, kam seko viņa tiesību un pienākumu izklāsts. Kā redzams, KPL septītā nodaļa nav papildināta ar normu, kas sniegtu “kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka” izpratni”.¹⁴ Jēdziens “kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks” kā kriminālprocesa

⁹ Sīkāk sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 208.–209. lpp.

¹⁰ Turpat, 234.–235. lpp.

¹¹ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 2010. gada 21. oktobra likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 178, 2011, 10. nov. Stājies spēkā 2011. gada 1. janvārī. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/220967-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹² Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 2012. gada 24. maija likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 92, 2012, 13. jūn. Stājies spēkā 2012. gada 1. jūlijā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/249047-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹³ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 2017. gada 22. jūnija likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 132 (5959), 2017, 5. jūl. Stājies spēkā 2017. gada 1. augustā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/132.9> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

¹⁴ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 209. lpp.

dalībnieks joprojām nav definēts, tas rada nevienveidīgus risinājumus un izraisa diskusijas. Ir vairāki neskaidri aspekti. KPL 111.¹ panta pirmās daļas saturs ļauj atzīt, ka par aizskarto mantas īpašnieku atbilstoši šī brīža normas formulējumam varētu atzīt īpašnieku vai likumīgo valdītāju mantai, ar kuru rīcība procesuālo darbību rezultātā ir ierobežota vai atņemta, ja viņš šajā kriminālprocesā nav persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Tādējādi, lai šāds statuss rastos, nepieciešami šādi priekšnoteikumi

- esoša manta;
- mantas īpašnieks vai likumīgais valdītājs;
- rīcība ar mantu jau ir ierobežota vai atņemta;
- attiecīgā persona, kam pieder vai kas likumīgi valda attiecīgo mantu, nav persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību konkrētajā procesā.

Šāda nostāja ir spēkā no jēdziena “aizskartais mantas īpašnieks” ieviešanas līdz pat šim brīdim, neskatoties uz izteikto kritiku un vairākkārt veiktajiem grozījumiem KPL.

Tādējādi ir saglabātas norādes, kas tikušas iepriekš kritizētas, ierosinot to pārskatīšanu. Piemēram, jau 2015. gada publikācijā tika norādīts, ka “daži no pieminētajiem aspektiem šķiet problemātiski terminoloģiskā ziņā, savukārt daži ļauj saskatīt problēmas, kas ietekmē institūta pielietojumu pašos pamatos. Tā, piemēram, literatūrā jau ticis norādīts uz jēdziena “manta” pielietojuma problemātiku, tai skaitā KPL normās, pamatoti norādot, ka bieži vien jēdziens “manta” tiek attiecināts arī uz situācijām, kad mēs faktiski nerunājam par “mantu”, bet gan par tiesībām uz kaut ko (labumu saņemšanu u. tml.)”.¹⁵ Šī terminoloģiskā neskaidrība noteikti būtu novēršama, tāpat kā rūpīgi apdomājams terminu lietojums atbilstoši iecerētajam. Piemēram, sistēmiski jāvienādo nostāja, vai kriminālprocesa gaitā var tikt ierobežotas vai atņemtas tiesības tikai uz kustamu mantu vai arī tiesības, kas izriet no bezķermenisku lietu piederības u. tml., vai aizsargājamas tikai īpašnieka vai arī citu personu tiesības, kuri valda attiecīgo īpašumu, gūst no tā labumu u. tml. Tāpat jāparedz gan pilnīga, gan daļēja īpašumtiesību ierobežošana vai atņemšana u. tml. Nevajadzētu izvairīties arī no atbildes uz jautājumu, kurš no rīcības variantiem iespējams procesa gaitā kā nodrošinājums,

¹⁵ Sk., piemēram, Kalniņš E. Mantas jēdziens civiltiesībās. *Juridiskā Zinātne*, Nr. 1, 2010, 142.–156. lpp.; Kolomijceva J. Īpašuma tiesību jautājumu taisnīgs noregulējums kriminālprocesā: mīts vai realitāte. *Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade. Latvijas Universitātes 71. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 94.–106. lpp.; Kolomijceva J., Makurina J., Kolomijceva J., Makurina J. Aresta uzlikšana noziedzīgi iegūtai mantai kriminālprocesā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 3, 2014.; Makurina J., Makurina J. Noziedzīgi iegūtas mantas aresta īpatnības un aktuālā problemātika. *Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 462.–471. lpp. u. c.

kurš – procesa noslēgumā kā galīgais risinājums u. c. Šo uzskaitījumu varētu turpināt. Ņemot vērā, ka šie jautājumi neizbēgami saistīti ar civiltiesību un komerc-tiesību terminoloģijas pārzināšanu, to risināšanā būtu nepieciešams iesaistīt šīs jomas speciālistus.

Tas ir svarīgi ne tikai no terminoloģijas sakārtošanas viedokļa, bet ir būtiski institūta pastāvēšanai pašos pamatos. Tas saistāms ar norādi, ka kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka statusu var iegūt tikai tāda persona, kuras tiesības rīkoties ar mantu jau ir ierobežotas vai atņemtas. Uz to, ka šī nostāja nav korekta, kopā ar profesori K. Stradu-Rozenbergu norādīju jau iepriekš: “Šī norma attiecināta tikai uz personām, kurām procesuālo darbību rezultātā jau “ir ierobežotas” vai jau “ir atņemtas” tiesības rīkoties ar mantu, lai gan daudzās situācijās personas būtu jāiesaista procesā vēl pirms šādu lēmumu pieņemšanas, lai viņas varētu īstenot savu interešu aizsardzību jau lēmuma pieņemšanas procesa gaitā. Piemēram, vecākiem var tikt uzlikts kompensācijas maksāšanas pienākums, līdz ar to viņiem būtu tiesības piedalīties tiesas sēdē, kur šis jautājums tiek lemts,”¹⁶ vai arī ja KPL 358. panta kārtībā ar tiesas spriedumu tiek konfiscēta notiesātā laulātā manta, kura pirms tam nav tikusi arestēta. Šādas situācijas, kad personas iesaistišana būtu tiesiski pamatota jau pirms lēmuma pieņemšanas, to uzklaustot un izvērtējot argumentus, var konstruēt vēl daudzas. Līdz ar to KPL būtu jāparedz šāds atsevišķs statuss arī attiecībā uz personām, kuru tiesības rīkoties ar īpašumu vai valdījumu vēl nav ierobežotas, bet varētu tikt ierobežotas procesa gaitā vai tā noslēgumā. Turklāt nevar teikt, ka KPL šādas personas kā procesa dalībniekus neparedzētu jau šobrīd. Piemēram, KPL 59. nodaļā, kurā reglamentēts process par noziedzīgi iegūtu mantu, vispār netiek lietots jēdziens “kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks”, bet gan iekļautas norādes uz personām, kuras “saistītas ar konkrēto mantu”, personām, pie kurām “manta izņemta vai tai uzlikts arests”, “citu personu, kurai ir tiesības uz konkrēto mantu”, u. c. personām, kurām cita starpā paredzētas tiesības piedalīties procesā un iesniegt pieteikumus. KPL 111.¹ pantā paredzētā procesa dalībnieka – kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka – terminoloģiska ignorēšana rada mulsinošu situāciju.

Likumdevējs nav atbalstījis ideju par t. s. aizskartā mantas īpašnieka izpratnes paplašināšanu, tajā iekļaujot plašāku personu loku. Šo priekšlikumu noraidīja Tieslietu ministrija, norādot, ka “rakstā paustās atziņas nav diskutētas plašākā ekspertu lokā un šobrīd neredz iespēju subjektu loku tik būtiski paplašināt. Profesores Ā. Meikališas rakstā piedāvātais risinājums ietver sevī daudz dažādus aspektus, par kuriem vēl ir nepieciešamas padziļinātas diskusijas. Piemēram, piedāvātais risinājums ievērojami paplašina procesa virzītāju pienākumu apjomu. Tāpat risinājumam ir jābūt tādām, lai tas nesamērīgi nepagarinātu kriminālprocesu,

¹⁶ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 209. lpp.

kura pamatuzdevums ir atrisināt krimināltiesiskās attiecības. Tāpat tādu subjektu loks, kuru tiesiskās intereses mantisko jautājumu risināšanas gaitā var tikt aizskartas, ir nesamērīgi plašs”.¹⁷ Līdz ar to šobrīd saskaņā ar KPL 111.¹ pantu kriminālprocesuālais statuss joprojām nav noteikts tām personām, kuras nav lietas īpašnieki vai likumīgie valdītāji, piemēram, ķīlas ņēmēji u. tml., kā arī personām, kuru rīcība ar viņu mantu pagaidām nav ierobežota (t. i., tā nav izņemta, tai nav uzlikts arests), bet tas varētu notikt nākotnē (piemēram, uzliekot vecākiem segt kompensāciju par viņu nepilngadīgā bērna nodarīto kaitējumu). Atzīstot likumdevēja tiesības noteikt kriminālprocesā iesaistīto personu loku un to tiesisko garantiju līmeni, tomēr joprojām atbalstu uzskatu, ka taisnīga procesa nodrošināšanas interesēs būtu paplašināms to personu loks, kuri bauda kādas procesuālās tiesības sakarā ar viņu mantisko interešu iespējamu aizskārumu. Te vietā būtu atgādināt, ka aresta uzlikšana mantai kā preventīvs procesuāls piespiedu līdzeklis ne vienmēr būs obligāta, tā piemērojama, izvērtējot lietderības un samērīguma apstākļus, un tās piemērošana pirmstiesas procesā ir terminēta. Tādējādi personas mantisko interešu aizskārumus var rasties situācijā, kad viņas manta nav nedz izņemta, nedz arestēta. Īpaši tas attiecināms uz kompensācijas un procesuālo izdevumu segšanu. Ilustrācijai var noderēt kāds piemērs par kompensācijas segšanas pienākumu, proti, tas var tikt uzlikts ne tikai apsūdzētajam, bet arī citām personām, piemēram, nepilngadīgā vecākiem (sk. KPL 333. pantu), un tas dažādu iemeslu pēc var arī nebūt nodrošināts. Tādējādi personai saskaņā ar KPL 111.¹ pantu nav aizskartā mantas īpašnieka tiesību, kaut arī procesa gaitā var tikt pieņemts viņas mantiskajām interesēm nelabvēlīgs (dažkārt – ilgstošas iedarbības) nolēmums, taču reāls tiesību ierobežojums radīsies jau tad, kad šis nolēmums stāsies spēkā un tiks izpildīts. Domājams, ka aktīvu tiesību nepiešķiršana šādās situācijās (kaut vai tiesības pārsūdzēt nolēmumu, iesniegt pieteikumus un lūgumus nolēmuma izpildes gaitā u. tml.) nav atbilstoša taisnīga procesa prasībām attiecībā uz šīm personām.

Interesanti atzīmēt, ka, neskatoties uz likumprojekta anotācijā pausto atteikumu paplašināt kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka izpratni, KPL ir veiktas izmaiņas, kas “kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka” statusu tomēr daļēji (tikai tiesību jomā) attiecina uz plašāku personu loku. Proti, KPL 361.¹ panta otrajā daļā noteikts: “Uzliekot arestu mantai, tās īpašniekam, valdītājam, lietotājam vai turētājam paziņo par aizliegumu ar to rīkoties vai to lietot, kā arī par kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesībām.” Savukārt likumprojekta anotācijā skaidrots: “KPL 362. pantā noteikts, ka, uzliekot arestu mantai, tās īpašniekam, valdītājam, lietotājam vai turētājam paziņo par aizliegumu ar to rīkoties vai to lietot, bet, ja nepieciešams, mantu izņem un nodod glabāšanā. [...] Līdz ar

¹⁷ Anotācija likumprojektam Nr. 630/Lp12 “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/AB2871419A747C7FC2258011002DD2FA?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

to cita starpā tiek nodrošināts, ka persona, kuras mantai tiek uzlikts arests, var sākt efektīvi īstenot savas procesuālās tiesības [..]. Likumprojekta 15. pantā (KPL 361.¹ pants) paredzēts ietvert normu, ka, uzliekot arestu mantai, tās īpašniekam, valdītājam, lietotājam vai turētājam paziņo par kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesībām kriminālprocesā, lai nodrošinātu, ka kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks tiek informēts par visām viņa tiesībām piedalīties kriminālprocesā un aizstāvēt savas intereses.” Tātad, neskatoties uz to, ka KPL 111.¹ pants palicis negrozīts, kopsakarā ar likumprojekta anotācijā norādīto atzīstams, ka faktiski aizskartā mantas īpašnieka tiesības piešķirtas arī arestētās mantas turētājam un lietotājam. Grūti vērtēt, vai tā bijusi apzināta vai neapzināta Tieslietu ministrijas un likumdevēja rīcība, taču tādējādi kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tvērums faktiski ir paplašināts, turklāt tas darīts tajā virzienā, kas bija, iespējams, mazāk nozīmīgs, ja vērtējam attiecīgo personu tiesisko saikni ar arestēto mantu. Var vien cerēt, ka KPL 361.¹ panta otrajā daļā minētās personas ir norādītas apzināti, nevis kļūdainas vai paviršas attieksmes dēļ pret civiltiesiskiem jēdzieniem, kas nebūtu pieļaujams. Tāpat kā nebūtu pieļaujama paviršība citos jautājumos, kas skar civiltiesiskos jautājumus un kuru reglamentācija skatāma kopumā un saskaņoti ar citām tiesību nozarēm.

Tāpat būtiski norādīt, ka likumdevējs tomēr zināmā mērā novērtējis arī Latvijas Komerčbanku asociācijas pūliņus un, lai gan uz hipotekārajiem kreditoriem netika attiecināts kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka statuss, tomēr KPL tika papildināts ar norādi, ka tad, “[j]a attiecībā uz mantu, kurai tiek uzlikts arests, ir reģistrēta hipotēka vai komerčķīla, procesa virzītājs par pieņemto lēmumu informē hipotekāro kreditoru vai komerčķīlas ņēmēju. Saņemot informāciju par aresta uzlikšanu mantai, hipotekārajam kreditoram vai komerčķīlas ņēmējam ir tiesības iesniegt dokumentus par mantas izcelsmi”. Tādējādi faktiski kriminālprocesā radīta vēl viena iespējamā dalībpersona, kurai piešķirtas zināmas tiesības – arestētās mantas hipotekārais kreditors un komerčķīlas ņēmējs.

Domājams, diskusija par kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka izpratni vēl nav noslēgusies, un pie tās nāksies atgriezties arī likumdevējam, iespējams, gan paplašinot ar procesuālajām tiesībām apveltīto personu loku, gan sašaurinot to un izslēdzot personas, kam nav nozīmīga/patstāvīga tiesiska interese attiecībā uz mantu, rīcība ar kuru ir/būs ierobežota procesa laikā. Šai sakarā būtiska nozīme ir arī Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 3. aprīļa Direktīvā 2014/42/ES par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā¹⁸ paustajai nostājai attiecībā uz nepieciešamību

¹⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/42/ES (2014. gada 3. aprīlis) par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 127/39, 2014, 29. apr. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=OJ:L:2014:127:TOC>

nodrošināt efektīvu procesuālo aizsardzību personām, kuru intereses tiek skartas mantas konfiskācijas gaitā.¹⁹

Šobrīd nav pamata atteikties no jau izteiktā priekšlikuma par to, ka nevajadzētu ieviest vēl kādu statusu, bet gan paplašināt KPL 111.¹ panta tvērumu, attiecinot to uz visām personām, kuru likumiskās mantiskās intereses tieši ir vai var tikt aizskartas kriminālprocesa gaitā. Iespējams, būtu nepieciešams izvairīties arī no konkrētu tiesisku statusu minēšanas, kā “īpašnieks”, “valditājs” u. tml., kas var radīt ar šo terminu izpratni un piemērošanu saistītas problēmas u. c. Tā vietā vajadzētu lietot vispārīgākus formulējumus, kas pieļautu elastīgāku, katrai konkrētai situācijai atbilstošāku risinājumu. Uz KPL 111.¹ panta bāzes būtu jāveido plašāka dalībnieku loka tiesiskā reglamentācija. Atzīstot, ka par paša termina filoloģisko iederību, lietošanas ērtību un atbilstību vēl diskutējams, izsakāms piedāvājums šo dalībnieku dēvēt, piemēram, par “mantisko jautājumu risinājumā ieinteresēto personu” vai “ar mantisko jautājumu risinājumu aizskarto personu”. Varētu paredzēt, ka šis statuss attiecināms uz visām personām, kuru mantiskās intereses ir vai var tikt aizskartas mantisko jautājumu risināšanas gaitā. Tas, vai mantiskās intereses ir aizskartas, ir salīdzinoši viegli konstatējams tiesisks stāvoklis (piemēram, manta ir izņemta, ir uzlikts arests), savukārt tas, ka šīs intereses var tikt aizskartas nav tik taustāmi konstatējams fakts, tāpēc būtu nepieciešams ieviest tiesisku mehānismu šāda dalībnieka iesaistei kriminālprocesā. Šeit varētu izmantot līdzības ar cietušā statusa rašanos kriminālprocesā vai trešo personu statusa esamību civilprocesā.²⁰ Proti, paredzēt, ka kompetentā amatpersona, kura pilnvarota veikt procesu, informē personu par tiesībām iegūt šo procesuālo statusu. Tas būtu darāms nekavējoties pēc tam, kad personas mantiskās intereses ir aizskartas (piemēram, ir izņemtas mantas), vai arī tad, kad rodas pamats uzskatīt, ka tās varētu tikt aizskartas turpmākā procesā (piemēram, amatpersona izlēmusi, ka mantas konfiskācija varētu tikt vērsta pret laulāto vai citām personām vai ka kompensācijas samaksas vai procesuālo izdevumu segšanas pienākums uzliekams nevis apsūdzētajam, bet citai personai). Noteiktā laikā personai būtu jāizlemj, vai viņa vēlas šādu statusu iegūt. Ja šāda vēlme izteikta, procesa virzītājs atzītu personu par, piemēram, mantisko jautājumu risinājumā ieinteresēto personu, un no šī brīža persona iegūtu pavisam konkrētu procesuālo statusu ar tam raksturīgām

¹⁹ Sk. arī Strada-Rozenberga K., Smans A. Atzinums par Latvijas komercbanku asociācijas 2016. gada 13. oktobra iesniegumā “Par izvērtējuma sniegšanu” uzdotajiem jautājumiem (sagatavots LU Juridiskās fakultātes Juridiskās izglītības un profesionālās pilnveides centrā). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webSasaiste?OpenView&restrictcategory=630/Lp12>. [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

²⁰ Civilprocesa likums: 1998. gada 14. oktobra likums. Stājās spēkā 1999. gada 1. martā. Konsolidētā redakcija pieejama: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

tiesībām, pienākumiem un atbildību. Minētais jautājums būtu izskatāms arī tad, ja pati persona izrādītu iniciatīvu, iesniedzot šādu iesniegumu.

Lēmums atzīt kādu par mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētu personu nebūtu pārsūdzams, bet atteikums būtu pārsūdzams vispārējā kārtībā.

Šāds papildu statuss nebūtu vajadzīgs personām, kurām jau ir t. s. ieinteresēto procesa dalībnieku statuss, t. i., personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību (paredzēts KPL 111.¹ pants), vai cietušajiem. Domājams, ka šāds statuss nebūtu jāskata pārāk plaši, bet gan jāattiecinā tikai uz personām, kuru mantiskās intereses ar lēmumiem vai rīcību konkrētā kriminālprocesā aizskartas “tieši”. Šāds statuss nepienāktos, piemēram, apsūdzētā bērniem, kuri, iespējams, kļūs sliktāk materiāli nodrošināti, ja viņu tēvs tiks sodīts ar reālu brīvības atņemšanu. Taču šāds statuss būtu piešķirams apsūdzētā bērniem, ja tiek apspriests jautājums par speciālās konfiskācijas attiecināšanu uz viņu pašu mantu saskaņā ar Krimināllikuma VIII² nodaļu.

Saskaņoti ar šiem grozījumiem būtu veicamas izmaiņas citās KPL normās, kuras attiecināmas uz attiecīgo kriminālprocesa dalībnieku, tai skaitā KPL 59. nodaļā.

Lai varētu turpināt konkrētā dalībnieka tiesiskā statusa pilnveidi, ir nepieciešama vienveidīga izpratne. Ja netiek pilnvērtīgi apzināts to personu loks, uz ko attiecīgais statuss vispār var tikt attiecināts, pūliņi pilnveidot tiesību un pienākumu reglamentāciju būs nesekmīgi.

3. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un ar to saistītā problemātika

Ar 2017. gada 22. jūnija grozījumiem KPL būtiski paplašināts kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesību loks. Taču šis paplašinājums attiecināts tikai uz tiem kriminālprocesā aizskartajiem mantas īpašniekiem, kuru mantai uzlikts arests. Tieslietu ministrija likumprojekta anotācijā to motivē šādi: “Likumprojektā paredzēts ievērojami paplašināt tiesību apjomu attiecībā uz piedalīšanos tiesā tiem kriminālprocesā aizskartajiem mantas īpašniekiem, kuru mantai tiek uzlikts arests. Vienlaikus personām, kurām manta ir izņemta kā lietiskie pierādījumi, būtu saglabājamas kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesības pirmstiesas kriminālprocesā. KPL (tajā skaitā plānotie grozījumi KPL 240. pantā) paredz, ka lietiskie pierādījumi, kas nepieder noziedzīgā nodarījuma izdarītājam, ir atdodami to īpašniekiem vai likumīgajiem valdītājiem. Turklāt KPL un Ministru kabineta 2011. gada 27. decembra noteikumi Nr. 1025 “Noteikumi par rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem un arestēto mantu” paredz, ka gadījumos, ja lietiskais pierādījums ir jāatdod tā īpašniekam vai likumīgajam valdītājam, bet to izdarīt

nav iespējams, īpašniekam atlīdzina ar tās pašas sugas un tādas pašas kvalitātes priekšmetu vai samaksā to vērtību, kāda pastāv atlīdzināšanas dienā. Tādējādi nav saskatāms personas, kuras manta kriminālprocesa ietvaros izņemta kā lietiskais pierādījums, tiesību uz īpašumu apdraudējums.”

Pat ja piekrit šādai motivācijai, nav skaidrs, kāpēc statuss būtu saglabājams pirmstiesas procesa laikā, jo lietiskie pierādījumi atdodami vienmēr, kad process noslēdzas, neatkarīgi no tā, vai tas notiek pirmstiesas procesā vai iztiesāšanas beigās.

Veikto grozījumu rezultātā aizskartajam mantas īpašniekam, kura mantai nav uzlikts arests, tiesības, kas līdz grozījumiem bija attiecināmas uz visu procesa laiku, pēc grozījumu veikšanas attieksies vairs tikai uz pirmstiesas procesu. Savukārt nekādas tiesības pēc pirmstiesas procesa pabeigšanas šīm personām vairs nav paredzētas.

Savukārt tiem kriminālprocesā aizskartajiem mantas īpašniekiem, kuru mantai ir uzlikts arests, pirmstiesas procesā turpmāk būs tās tiesības, kas līdz grozījumu izdarīšanai bija attiecināmas uz visu procesu, – papildus tām paredzēts plašs tiesību loks gan pirmās, gan apelācijas, gan kasācijas instances tiesā.

Atkārtoti nepieviešoties problemātikai, kas saistīta ar personām, kuru manta nav nedz izņemta, nedz arestēta, taču kuru intereses potenciāli var tikt ietekmētas un tiesības ierobežotas līdz ar mantisko jautājumu risinājumu, jo uz tām vispār nav attiecināms kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka statuss, nedaudz jāapskata atzīto kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku tiesības pirmstiesas procesā un lietas izskatīšanā tiesā.

Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka (gan tāda, kura mantai ir uzlikts arests, gan tāda, kura mantai arests uzlikts nav) tiesības pirmstiesas procesā noņemtas KPL 111.¹ panta pirmajā daļā. Tās ir:

- 1) mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi pret pieņemtajiem lēmumiem attiecībā uz mantu;
- 2) iesniegt pieteikumus vai sūdzības par amatpersonu rīcību vai lēmumiem attiecībā uz mantu;
- 3) juridiskās palīdzības saņemšanai uzaicināt advokātu.

Minētās tiesības acimredzami ir nepietiekamas efektīvai interešu aizsardzībai. Tuvāk pievērsīšos t. s. tiesību blokiem, t. i., vispārīga rakstura tiesībām, kuras konkrētās situācijās var iedzīvināt citās “sīkākās” tiesībās, reglamentēt atsevišķus to aspektus u. tml. Tādējādi tiks norādītas tikai pamatidejas, neuzskaitot visus KPL pantus, kurās šīs idejas ir iedzīvinātas vai kurās tās nepieciešams iedzīvināt. Jāatzīst, ka absolūtā vairumā gadījumu minēto tiesību iedzīvināšanai nav un nebūs pietiekami ar grozījumu veikšanu vienā KPL pantā vai atsevišķas procesuālās darbības citādu praktisko izpildījumu, izmaiņas veicamas kompleksi, saskaņoti, lai tiktu nodrošināta sistēmiska vienotība.

Manuprāt, pie procesa dalībnieka vispārīgām tiesībām pieskaitāmas šādas tiesības:

- iegūt attiecīgo procesuālo statusu;
- tikt informētam par procesa virzību jautājumos, kas skar vai var skart viņa intereses;
- piedalīties procesā atbilstoši katras procesa stadijas īpatnībām, tai skaitā tiesības tikt uzklautam, kā arī piedalīties pierādīšanā attiecībā uz jautājumiem, kas skar viņa intereses;
- tiesības uz juridisko palīdzību;
- tiesības uz objektīvu procesa norisi;
- tiesības pārsūdzēt to amatpersonu nolēmumus, kuras pilnvarotas veikt kriminālprocesu, kas skar viņa intereses;
- tiesības uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā.

Redzams, ka norādītās tiesības lielā mērā iekļaujas taisnīga procesa prasībās. Tas nav nekas pārsteidzošs, jo, neskatoties uz to, ka šis procesa dalībnieks nav persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tomēr, ņemot vērā tā interešu esošu vai potenciālu aizskārumu, ir visai pamatoti atzīt, ka tas bauda tiesības uz taisnīgu procesu, ciktāl tās uz viņu attiecināmas statusa īpatnību dēļ.²¹

Par tiesībām iegūt attiecīgo procesuālo statusu netieši jau minēju iepriekš, aktualizējot nepieciešamību paplašināt šī brīža kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka jēdzienisko ietilpību. Nedaudz atkārtojoties, vēlos norādīt, ka būtu ieviešama attiecīgo personu informēšanas procedūra. Tā istenojama, tiklīdz tiesības rīkoties ar mantu vai citas ar to saistītās intereses ir ierobežotas vai atņemtas vai arī tad, kad kompetentajai amatpersonai rodas pamats uzskatīt, ka tas tā varētu notikt. Pēc tam, kad kompetentā amatpersona būtu informējusi personu par tiesībām iegūt attiecīgu statusu, personai būtu tiesības izlemt, vai viņa vēlas piedalīties procesā attiecīgajā statusā. Ja šāda vēlme tiktu pieteikta, kompetentai amatpersonai būtu jāpieņem lēmums par personas atzīšanu par mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētu personu.²² Šāds lēmums varētu tikt pieņemts arī uz personas iesnieguma (lūguma, pieteikuma) pamata, ja persona ar attiecīgu lūgumu vērsusies pie atbildīgās amatpersonas, pirms pati amatpersona vēl vērsusies pie attiecīgās personas. Personu lūgumi būtu izvērtējami pēc būtības – tos

²¹ Sk., piemēram, Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, Nr. 48, 2011, Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/240165-btaisnigumsb-kriminalprocesa/> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī]; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/42/ES (2014. gada 3. aprīlis) par noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 127/39, 2014, 29. apr. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=OJ:L:2014:127>: [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

²² Šeit un turpmāk šis nosaukums lietots kā viens no piedāvātajiem attiecīgā procesa dalībnieka nosaukumiem, atstājot diskusiju par to atklātu.

apmierinot, persona tiktu atzīta par mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētu personu, savukārt nesaskatot pamatu šāda statusa piešķiršanai, personu lūgumu būtu noraidāmi. Kā jau norādīts, lēmums atzīt kādu par mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētu personu nebūtu pārsūdzams, savukārt lēmums par atteikšanos to atzīt būtu pārsūdzams vispārējā kārtībā. Tādējādi tiktu istenota līdzīga procedūra kā gadījumos ar cietušo. Tāpat būtu risināms arī jautājums par tām situācijām, kad persona nevēlas iegūt šo specifisko statusu, proti, respektējot viņas gribu, viņai šis statuss netiktu piešķirts, bet nepieciešamības gadījumā viņa procesā tiktu iesaistīta citā statusā, piemēram, kā liecinieks. Ja procesa laikā attiecīgās personas interešu aizskārums zustu, tad viņa savu speciālo statusu zaudētu un turpmāk, līdzīgi kā iepriekšējā gadījumā, ja nepieciešams, tiktu iesaistīta procesā citā atbilstošā statusā.

Domājams, ka attiecīgajam procesa dalībniekam ir tiesības tikt informētam par procesa virzību jautājumos, kas skar vai var skart viņa intereses. Piemēram, personai, pie kuras izņemtas kādas mantas, jābūt tiesīgai zināt, kas ar tām notiek – tās atzītas par lietiskajiem pierādījumiem, tām uzlikts arests vai tml. Tāpat tas attiecināms uz personām, kuru interešu iespējamais aizskārums vēl tikai gaidāms. Piemēram, personai, kurai plāno uzlikt pienākumu segt kompensāciju, būtu jābūt tiesīgai zināt, ka šāds jautājums tiks ierosināts, lai viņa jau savlaicīgi varētu iesaistīties procesā. Tāpat šīm personām jābūt tiesīgām zināt, kā virzās process, ciktāl tas skar viņu interešu aizskārumu. Līdz ar to personas būtu jāinformē gan par specifiskiem mantisko jautājumu risinājumiem, gan par vispārīgu procesa virzību (process tiek virzīts uz nākamo stadiju/posmu; process ir apturēts, process ir izbeigts u. tml.).

Būtiskas ir tiesības piedalīties procesā atbilstoši katras procesa stadijas īpatnībām, tai skaitā tiesības tikt uzklaušītam, kā arī piedalīties pierādīšanā attiecībā uz jautājumiem, kas skar viņa intereses. Līdz ar pēdējiem grozījumiem situācija ir būtiski uzlabota lietas iztiesāšanas laikā, kur konkrētās KPL normās iekļautas norādes par aizskartā mantas īpašnieka piedalīšanos. Tomēr joprojām šo tiesību īstenošana ir krietni apgrūtināta un ierobežota pirmstiesas kriminālprocesa laikā. Likumdevējs ir izvairījies paredzēt tiesības personai izteikties vēl pirms lēmumu pieņemšanas attiecībā uz mantu. Savukārt tas, kāda ir tiesiskā nozīme mutvārdu vai rakstveida viedokļa paušanai par jau pieņemtu lēmumu, sistēmiski nav skaidrs. Īpaši nozīmīga personas uzklaušīšana pirms lēmuma pieņemšanas par rīcību ar mantu ir šobrīd, kad līdz ar grozījumu izdarīšanu lemt par mantas konfiskāciju ir tiesīgs arī prokurors, tātad vēl pirmstiesas procesa laikā.

Netiek paredzētas arī tiesības iepazīties ar tiem lietas materiāliem, uz kuru pamata pieņemts nolēmums attiecībā uz mantu jau pirmstiesas procesa laikā. Savukārt pirmstiesas procesā tas būtu svarīgi, lai persona varētu izlemt par nolēmuma pārsūdzību utt. Iepazīšanās ar kriminālprocesa materiāliem attiecībā uz mantu nav paredzēta arī pēc pirmstiesas kriminālprocesa beigām, kad kriminālprocess

tiel nodots izskatīšanai tiesā. To, ka šāda rīcība bijusi apzināta, apstiprina likumprojekta anotācijā norādītais, ka “Tieslietu ministrija norāda, ka trešajām personām, par kuru mantu ir izteikts pieņēmums, ka tā ir atzīstama par noziedzīgi iegūtu, KPL netiek paredzētas tiesības iepazīties ar materiāliem, jo trešās personas tiesības un pienākums ir tikai pierādīt mantas likumīgo izcelsmi, nevis atspēkot prokurora pieņēmumu, norādot uz pretargumentiem vai pierādīt nevainīgumu noziedzīgajā nodarījumā. Konkrētajā gadījumā runa nav par personas atzīšanu par vainīgu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (kad personai būtu jādod tiesības iepazīties ar visiem krimināllietas materiāliem), bet gan par mantas izcelsmi”. Domājams, ka šādu norāžu pamatotība ir apšaubāma. To, ka lietas materiālu pieejamība ir būtiska taisnīga procesa sastāvdaļa, neviens neapšaubā. Šī aspekta nozīmīgums ticis atzīts pat nepabeigta pirmstiesas procesa laikā.²³ Lietas materiālu neuzrādīšanai, pabeidzot pirmstiesas procesu, nav nekāda objektīva pamatojuma. Toties var izvirzīt pamatotus iebildumus par šķēršļiem, lai pienācīgi sagatavotos iztiesāšanai. Turklāt šādam liegumam faktiski nav nekādas jēgas, jo līdz ar grozījumu izdarīšanu KPL kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam ir paredzētas aktīvas tiesības piedalīties lietas izskatīšanā tiesā.

Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesības lietas izskatīšanā tiesā (kuras līdz grozījumu izdarīšanai bija jāizsecina no KPL 111.¹ panta pirmās daļas) šobrīd detalizēti uzskaitītas KPL 111.¹ panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā. Visu instanču tiesās (protams, atbilstoši katras instances specifikai) kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam ir tiesības :

- 1) savlaicīgi uzzināt iztiesāšanas vietu un laiku;
- 2) pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam, atsevišķam tiesnesim, valsts apsūdzības uzturētājam un ekspertam;
- 3) pašam piedalīties krimināllietas izskatīšanā;
- 4) izteikt savu viedokli par mantas izcelsmi;
- 5) piedalīties katra tiesā pārbaudāma pierādījuma attiecībā uz mantas izcelsmi tiešā un mutvārdos veiktā pārbaudē;
- 6) iesniegt pieteikumus attiecībā uz mantu;
- 7) uzstāties tiesas debatēs attiecībā uz mantu;
- 8) iepazīties ar tiesas nolēmumu un tiesas sēdes protokolu;
- 9) likumā noteiktajā kārtībā pārsūdzēt tiesas nolēmumu attiecībā uz mantu;
- 10) uzturēt vai atsaukt savas apelācijas/kasācijas sūdzības.

Šo tiesību piešķiršana acīmredzami padara bezjēdzīgu attiecīgo materiālu neuzrādīšanu vēl pirms iztiesāšanas uzsākšanas. Situācija, kad materiāli netiek

²³ Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2016-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 102 (5929), 2017, 25. maijs. Stājas spēkā 2017. gada 25. maijā.

uzrādīti, taču ir tiesības piedalīties to pārbaudē, var tikai paildzināt procesu, ja, piemēram, jālemj par kādu dokumentu nolasīšanu vai nenolasīšanu utt.

Lai nodrošinātu KPL 111.¹ panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā paredzēto tiesību realizāciju, grozījumi veikti arī atbilstošos KPL B daļas pantos. Tādējādi, lai arī ir saskatāmas neprecizitātes (piemēram, nav skaidrs, kāpēc KPL 111.¹ pantā tiesības izteikt rakstveida iebildumus vai viedokli par citas personas sūdzībām ir paredzētas tikai attiecībā uz kasācijas sūdzībām, bet ne apelācijas u. c.) un atsevišķas nepilnības, kopumā veiktie grozījumi attiecībā uz kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesībām vērtējami pozitīvi, atzīstot, ka tie krietni uzlabos personu procesuālo aizsardzību. Vienlaikus nevar noliegt, ka arī šajā aspektā vēl būs nepieciešami uzlabojumi.

Atgriežoties pie mantisko jautājumu risinājumā ieinteresēto personu tiesībām, kā nākamās vispārīga rakstura tiesības var minēt tiesības uz juridisko palīdzību. Šis faktiski ir vienīgais tiesību jautājums, par kuru nav izsakāmi būtiski iebildumi nedz attiecībā uz KPL iekļauto tiesisko reglamentāciju, nedz praktisko piemērošanu. Viena pavisam sīka norāde par KPL 628. pantā paredzēto, ka ar mantu saistītai personai ir tiesības piedalīties procesā pašai vai ar aizstāvja vai pārstāvja starpniecību. Domājams, ka šī norāde ir terminoloģiski neprecīza. Pirmkārt, šeit nav minēta advokāta piedalīšanās. Minēts ir aizstāvis, bet aizstāvis un advokāts nav sinonīmi, un ar mantu saistītai personai ne vienmēr ir tādas personas statuss, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Tāpat ir minēts pārstāvis. Nevar noliegt, ka advokāts varētu būt pārstāvis, taču ne vienmēr persona vēlēšies kādu pilnvarot un savu tiesību realizāciju nodot kādam citam. Līdz ar to ir jāparedz, ka personai ir tiesības juridiskās palīdzības saņemšanai pieaicināt advokātu KPL 112. panta izpratnē. Turklāt, ja procesā piedalās advokāts vai aizstāvis, tas nenozīmē, ka tiesības piedalīties būtu liegtas pašai personai.

Diskutējams ir arī jautājums par to, vai attiecībā uz mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētu personu var pieļaut pārstāvības institūta esamību. Ja izšķiršanās notiek tam par labu, kam principiāli šķēršļi nav saskatāmi, tad KPL jāiekļauj arī šī pārstāvja tiesiskā statusa reglamentācija.

Kā ikvienam procesa dalībniekam, kam ir kāda interese procesa iznākumā, arī mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētai personai ir tiesības uz objektīvu procesa norisi, lai amatpersonas, kuras pilnvarotas veikt procesu, būtu neatkarīgas un objektīvas un nedarbotos interešu konflikta situācijā. Līdz ar to mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētajām personām būtu piešķiramas noraidījuma pieteikšanas tiesības arī pirmstiesas procesā. Jāatzīmē, ka šobrīd tādas jau ir piešķirtas KPL 59. nodaļā paredzētajā procesā iesaistītajām ar mantu saistītajām personām, kā arī aizskartajam mantas īpašniekam iztiesāšanas laikā.

Īpaša būtiska nozīme piešķirama mantisko jautājumu risinājumā ieinteresēto personu tiesībām pārsūdzēt to amatpersonu nolēmumus, kuras pilnvarotas veikt kriminālprocesu, ja tie skar viņu intereses. Šis fundamentālās tiesības ir svarīgas

pašas par sevi, bet vēl lielāku nozīmi tām piešķir šī brīža situācija, kad pirmstiesas procesa laikā mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētajām personām nav nodrošinātas tiesības uz aktīvu dalību procesā. Tas, ka aizskartajai personai jābūt tiesībām aizstāvēt savas intereses, tai skaitā, kur iederīgi, arī pārsūdzēt rīcību un nolēmumus, ir tik saprotams, ka šobrīd pat uzskatu par nelietderīgu citēt starptautiskos un vietēja mēroga normatīvos aktus, neskaitāmās teorijas atziņas u. tml., kur tas norādīts.

Atzīstot mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētās personas tiesības iesniegt sūdzības, diskusijai izvirzāms arī jautājums, kādā mērā šīs pārsūdzības tiesības īstenojamas. Šobrīd KPL 111.¹ pants paredz vispārīgas tiesības sūdzēties, un šo sūdzību iesniegšanai un izskatīšanai izmantojamas vispārīgās nostādnes, ciktāl nav paredzēta speciāla kārtība. Vispārīgā kārtība paredz pirmstiesas procesa laikā pieņemtus izmeklētāja vai prokurora nolēmumus vai rīcību pārsūdzēt attiecīgi uzraugošam vai amatā augstākam prokuroram, kā arī nosaka pārsūdzības pakāpju maksimālo skaitu (sk. KPL 337. pantu). Ne izmeklēšana tiesneša, ne tiesas kontrole pār izmeklētāja vai prokurora rīcību vai lēmumiem attiecībā uz mantiskajiem jautājumiem nav paredzēta. Savukārt iztiesāšanas laikā pieņemtie nolēmumi pārsūdzami apelācijas un kasācijas kārtībā.

Atšķirīgu kārtību šobrīd paredz KPL 239. panta piektā daļa, saskaņā ar kuru atsevišķus pirmstiesas kriminālprocesā pieņemtus lēmumus attiecībā uz lietisko pierādījumu realizāciju vai iznīcināšanu var pārsūdzēt izmeklēšanas tiesnesim, kura lēmums nav pārsūdzams.

Tāpat īpaša kārtība paredzēta KPL 59. nodaļā reglamentētajā procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Saskaņā ar KPL 631. pantu tiesas lēmumu par noziedzīgi iegūtu mantu pārsūdz apgabaltiesā, kur izskata šo sūdzību tādos pašos termiņos un kārtībā, kā tā tika skatīta rajona tiesā, un kuras lēmums nav pārsūdzams.

Norādītais rada vairākus jautājumus. Pirmais – vai nav saskatāma nevienlīdzīga attieksme pret salīdzināmā situācijā esošām personām. Ja personas manta kā noziedzīgi iegūta tiek konfiscēta vispārējā kārtībā virzītā procesā, tā par šo jautājumu var iesniegt gan apelācijas, gan vēlāk arī kasācijas sūdzību. Savukārt, ja tas izdarīts KPL 59. panta kārtībā, pārsūdzības iespējas ierobežotas tikai ar vienu pakāpi. Šī jautājuma konstitucionalitātes izvērtējums ir noticis arī Satversmes tiesā, kura gan lēmusi, ka atšķirīgas attieksmes pārkāpums nav saskatāms.²⁴

Otrais – vai pietiekamas procesuālās garantijas ir nodrošinātas personai, kuras intereses tiek aizskartas ar rīcību vai nolēmumiem pirmstiesas procesā. Pirmstiesas

²⁴ Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un Kriminālprocesa likuma 631. panta trešās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam. Satversmes tiesas 2017. gada 11. oktobra spriedums. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/204.16> [aplūkots 2017. gada 1. decembrī].

procesa stadijā iespējams pieņemt būtiskus uz mantu attiecināmus nolēmumus, pēc pēdējo grozījumu veikšanas KPL – arī konfiscēt mantu, kura nav reģistrējama publiskā reģistrā. Atļausos apgalvot, ka pašreizējā pārsūdzības kārtība, kas neparedz pārsūdzības iespējas ārpus izmeklēšanas iestādes un to uzraugošās iestādes, ne vienmēr var tikt atzīta par efektīvu. Domājams, ka nozīmīgu aizskārumu gadījumos tomēr būtu paredzama tiesas vai vismaz izmeklēšanas tiesneša kontrole.

Visbeidzot atzīstams, ka mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētajām personām būtu jābaida tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, ja viņu intereses tiešām ir aizskartas. Nav attaisnojama situācija, kad mantai uzlikts arests un liegta rīcība ar to neierobežoti ilgu laiku. Daļēji šo tiesību nodrošināšanu risina KPL 389. pants, paredzot konkrētus maksimālos termiņus, kādos var tikt ierobežotas personas tiesības rīkoties ar mantu. Domājams, esošais regulējums nav pilnīgs un tam veltāma vispārīga rakstura kritika, kas tiklab attiecināma uz tiesību rīkoties ar mantu, cik citiem personu ierobežojošu pasākumu termiņiem. Pirmais apstāklis saistāms ar to, ka būtu apsverama iespēja paredzēt noteiktus termiņus ne tikai pirmstiesas procesā, bet arī lietas izskatīšanā tiesā vismaz līdz pirmās instances tiesas nolējumam. Otrais apstāklis saistāms ar 389. panta trešajā daļā paredzēto, ka “minētie termiņi tiek apturēti, ja tiek apturēts kriminālprocess”. Tā kā procesa apturēšanas iemesli var būt visdažādākie, procesa apturēšanas iespējamais ilgums ir neprognozējams – faktiski personu tiesību aizskārums varētu būt nesamērīgi ilgs. Šāda nostāja būtu koriģējama un personas tiesības ierobežojošo termiņu apturēšana izslēdzama līdzīgi, kā tas šobrīd ir ar tiem termiņiem, kas noteikti piespiedu līdzekļiem, kuri saistīti ar brīvības atņemšanu.

4. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesības

Procesa dalībnieka procesuālo statusu, protams, raksturo arī pienākumi. Sākotnējā KPL 111.¹ panta redakcijā aizskartā mantas īpašnieka pienākumi vispār nebija pieminēti, kas izpelnījās zināmu kritiku.²⁵ Norādes par aizskartā mantas īpašnieka pienākumiem tika iekļautas līdz ar 2012. gada grozījumiem, kad KPL 111.¹ pants tika papildināts ar otro daļu, kas paredzēja šādus aizskartā mantas īpašnieka pienākumus:

- pēc procesa virzītāja rakstveida pieprasījuma paziņot savu sūtījumu saņemšanas pasta vai elektronisko adresi;
- paziņot par šīs adreses maiņu;
- 24 stundu laikā saņemt amatpersonas nosūtītus sūtījumus uz norādīto adresi;

²⁵ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 209. lpp.

- bez kavēšanās ierasties pēc procesa virzītāja uzaicinājuma, kas iekļauts sūtījumā;
- izpildīt citus kriminālprocesālos minētos pienākumus, kas minēti sūtījumā.

Faktiski nemainītā veidā pienākumi reglamentēti arī pēc pēdējiem grozījumiem (tagad iekļauti KPL 111.¹ panta piektajā daļā).

Doma par to, ka KPL nepieciešams iekļaut norādes par aizskartā mantas īpašnieka pienākumiem, ir pamatota un atbalstāma. Savukārt pats izpildījums vērtējams piesardzīgāk. Pirmkārt, jānorāda, ka tas ir izteikti nepilnīgs. Faktiski šeit iekļauta norāde tikai par paziņojumu saņemšanas adreses un tās maiņas paziņošanu, kā arī to pienākumu izpildi, kas minēti šajā paziņojumā. Domājams, ka pienākumu loks varētu būt plašāks un vispārīgāks, nesaistot to tikai ar sūtījumā norādīto. Otrkārt, uzmanības vērts ir pats pienākums paziņot sūtījumu saņemšanas adresi un informēt par tās maiņu, ja nav paredzēti pasākumi šī pienākuma izpildes nodrošināšanai, kā arī nav noteikts termiņš, kādā personai jāsaņem sūtījumi. Ja personai ir pienākums ziņot procesa virzītājam par sūtījumu saņemšanas adreses maiņu, tad personai jābūt informētai par to, kurš kurā brīdī ir procesa virzītājs. Lai uzliktā pienākuma izpilde būtu iespējama, kompetentajām amatpersonām jāinformē aizskartais mantas īpašnieks (arī citi procesa dalībnieki, kam paredzēts līdzīgs pienākums) par procesa virzību, kas izsauc procesa virzītāja maiņu. Savukārt kritiskos apsvērumus, kas saistās ar īso 24 stundu termiņu sūtījuma saņemšanai, esmu jau izteikusi tad, kad identisku pienākumu KPL ieviesa attiecībā uz cietušajiem.²⁶ Jāatzīmē, ka tieši šis aspekts bija vienīgais, kurš izpelnījās uzmanību un par kuru tika diskutēts Saeimā, pieņemot attiecīgos grozījumus KPL. Deputāts A. Elksniņš plenārsēdē norādīja: “Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesības. Ko nozīmē šāda veida regulējums? Tas nozīmē, ka kriminālprocesā, lai arī kāds būtu personas procesuālais statuss – aizdomās turētais, apsūdzētais, liecinieks –, izmeklēšanas interesēs uz laiku, uz noteiktu termiņu var ierobežot personas tiesības. Ikviens tiesības. Manas, jūsu, ikviena sabiedrības locekļa tiesības. Ja izmeklēšanā rodas pierādījumi, piemēram, tam, ka mantas izcelsme ir noziedzīga, tad tiek pieņemts lēmums uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu un virzīt lietu uz tiesu.

Priekšlikums, kurš tika atbalstīts otrajā lasījumā un kuru es lūdzu izslēgt, norāda uz ko? Ka valsts cenšas ieviest regulējumu, lai šāda veida lēmumi attiecībā uz aizskartās personas mantu, tiesībām, īpašuma tiesībām tiktu saņemti 24 stundu laikā. Administratīvā procesa likums paredz, ka administratīvie akti tiek paziņoti 7 dienu laikā. Civilprocess... Vai man, vai ikvienam no jums kā aizskartajam mantas īpašniekam būs iespēja saņemt lēmumu 24 stundu laikā? Mums

²⁶ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 229. lpp.

būs problemātiski šo lēmumu saņemt, ja mēs dzīvojam Latvijā. Kas būs, ja tas būs ārvalsts uzņēmums? Kā fiziski būs iespējams 24 stundu laikā nodrošināt? Sekas būs šādas: atliktas tiesas sēdes, kavēta tiesvedība, bez procesa dalībnieku klātbūtnes pieņemti lēmumi un noslogota apelācijas instance. Līdz ar to, godājamie kolēģi, es aicinu atbalstīt manu priekšlikumu, kas lielā mērā ir virzīts uz to, lai pēc vispārīgiem kritērijiem un vispārīgiem principiem piemērotu vismaz 7 dienas. Tas būs acīmredzams solis uz priekšu, lai ievērotu un respektētu tās personas tiesības, kura kriminālprocesā ir iesaistīta konkrētā izmeklēšanas stadijā. 24 stundas – tas noteikti ir par maz.”²⁷ Šim viedoklim nepievienojas deputāts A. Judins, norādot ka “komisijas sēdē šis jautājums tika izskatīts, izdiskutēts, arī ekspertiem bija iespēja izteikties un paust savu viedokli par šo jautājumu. Tātad 24 stundas... tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka dokuments ir nosūtīts. Ja mēs sākam skaitīt 24 stundas... 24 stundas mēs skaitām no tā brīža, kad attiecīgā informācija ir piegādāta. Tāpēc lūdzu neatbalstīt attiecīgo priekšlikumu”.²⁸ Šī diskusija noslēdzās ar A. Elksniņa priekšlikuma noraidīšanu. Līdz ar to tika akceptēts un šobrīd ir spēkā pienākums “24 stundu laikā saņemt kriminālprocesu veicošās amatpersonas nosūtītos sūtījumus”. Saeimā izskanējušās diskusijas devums ir vienīgi tas, ka deputāts A. Judins faktiski sniedza vadlīnijas šī termiņa aprēķināšanai, kas, skatot tikai pašu KPL 111.¹ panta otrajā daļā ietvertās normas tekstu, varētu šķist neskaidrs. Kā norādīja deputāts, termiņš 24 stundas tiek rēķināts pēc tam, kad “attiecīgā informācija piegādāta”. Ņemot vērā, ka tiesiski pieņemamos aicinājuma saņemšanas brīžus nosaka KPL 333. pants, uzskatāms, ka šis 24 stundu termiņš sāk tecējumu septītajā dienā pēc sūtījuma nosūtīšanas uz pasta adresi un otrajā darba dienā pēc sūtījuma nosūtīšanas uz elektroniskā pasta adresi. Turklāt jāatceras arī KPL 330. pants, saskaņā ar kuru aicinājums izsniedzams, ja procesuālā darbība nav neplānota vai neatliekama, ne vēlāk kā divas dienas pirms norādītā ierašanās laika. Lai arī deputāta A. Judina norādes ievieš zināmu skaidrību, tomēr situācija ar aizskartajam mantas īpašniekam uzlikto pienākumu joprojām nav uzskatāma par korektu un attiecīgais termiņš – par pamatoti un skaidri aprēķināmu. Pirmkārt, daudzos gadījumos tas var būt nesamērīgi īss un apgrūtinošs. Otrkārt, termiņš noteikts stundās, bet tā tecējuma sākums nosakāms atbilstoši termiņam, kas noteikts dienās. Kā zināms, katram no šiem termiņu veidiem ir savi aprēķināšanas nosacījumi (sk. KPL 314. pantu), līdz ar to sasummēšana ir problemātiska. Jebkurā gadījumā, tā kā KPL 111.¹ panta otrajā daļā paredzētā termiņa tecējuma sākums tiek aprēķināts atbilstoši dienu termiņam, tad dienas termiņš beigsies pusnaktī, līdz ar to arī 24 stundu termiņš beigsies pusnaktī. Tādējādi nav skaidrs,

²⁷ Saeimas 2012. gada 24. maija sēdes stenogramma. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/71C92C10605E7FE9C2257A0E003B30D5?OpenDocument> [aplūkots 01.12.2017].

²⁸ Turpat.

kāpēc bija nepieciešams radīt kaut šķietamu neskaidrību un kāpēc nevarēja šobrīd paredzēto stundu termiņu izteikt dienās vai darba dienās.

Noslēdzot jautājumu par kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesisko statusu, norādāms, ka šim procesa dalībniekam, tāpat kā ikvienam, tiek garantētas tiesības un procesuālās garantijas, kas izriet no kriminālprocesa principiem, piemēram, tiesības lietot sev saprotamu valodu, cilvēktiesību respektēšana, procesuālā imunitāte u. c. Tāpat jāatceras, ka kriminālprocess saskaņā ar KPL 1. pantu jāisteno bez neattaisnotas iejaukšanās personas (t. sk. aizskartā mantas īpašnieka) dzīvē. Cita starpā neattaisnota iejaukšanās personas dzīvē saistāma arī ar nesamērīgu un nevajadzīgu procesuālo pienākumu uzlikšanu vai pārlietu stingru vai ilgu interešu aizskārumu kriminālprocesa gaitā.

Nobeigums

1. Neskatoties uz vairākkārt veiktajiem grozījumiem KPL, kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesisko reglamentāciju joprojām nevar atzīt par atbilstošu kriminālprocesa mērķim – taisnīgam krimināltiesisko attiecību noregulējumam bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.
2. Aizskartais mantas īpašnieks kriminālprocesā ieņem interesantu statusu. No vienas puses, viņš nav nedz aizdomās turēts, nedz apsūdzēts vai tml., līdz ar to nebauda tās privilēģijas, kas ir šīm personām, piemēram, tiesības uz aizstāvību, tiesības neliecināt u. c., no otras puses, viņa intereses var tikt būtiski aizskartas, piemēram, var tikt konfiscēta viņa manta u. tml. Līdz ar to arī procesuāli tiesiskajai attieksmei pret šo procesa dalībnieku jābūt tādai, kas šo situāciju respektē. Tas attiecināms gan uz procesuālo tiesību normu pilnveidi, gan to izsvērtu un atbilstošu piemērošanu praksē.
3. Lai nodrošinātu pilnvērtīgu to personu aizsardzību, kuru intereses varētu tikt aizskartas mantisko jautājumu risināšanas gaitā, būtu jāveido plašāka attiecīgo dalībnieku loka tiesiskā reglamentācija, par pamatu ņemot kriminālprocesa dalībnieku – “kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku”. Šo dalībnieku varētu dēvēt, piemēram, par “mantisko jautājumu risinājumā ieinteresēto personu” vai “ar mantisko jautājumu risinājumu aizskarto personu”.
4. Vienlaikus pilnveidojama šī dalībnieka tiesiskā statusa (tiesību un pienākumu) normatīvā reglamentācija un praktiskais izpildījums, īpaši pirmstiesas kriminālprocesa laikā.
5. Īpaša uzmanība pievēršama attiecīgā procesa dalībnieka tiesībām piedalīties procesā, tai skaitā tiesībām pārsūdzēt nolēmumus, ar kuriem aizskartas viņa tiesiskās intereses.
6. Tāpat uzmanība veltāma šī procesa dalībnieka pienākumiem, novēršot situācijas, kuras varētu vērtēt kā nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.

Izmantoto avotu saraksts

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. [B. a.] Liability of Legal Persons for Corruption in Eastern Europe and Central Asia. [B. v.]: OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, 2015. Pieejams: <https://www.oecd.org/corruption/ACN-Liability-of-Legal-Persons-2015.pdf>
2. 1933. gada 24. aprīļa Sodu likums ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem, kā arī ar alfabētisko un citiem rādītājiem. Sast: Mincs P., Ehlerss H., Jakobi P., Lauva J. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1934.
3. Akandji-Kombe J. *Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights.* Strasbourg: Council of Europe, 2007.
4. Allan T. F. *Central European Constitutional Courts in the Face of EU Membership.* Brill, 2013.
5. Apse D. Atbildība kā nerealizēts valstiskums. *Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 78.–86. lpp.
6. Balodis K. *Ievads civiltiesībās.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
7. Barak A. *The Judge in a Democracy.* Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2006.
8. Baumanis J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas process. *Jurista Vārds*, Nr. 42, 2012.
9. Baumanis J. Prevencija piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas kontekstā. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (834), 2014, 19. aug.
10. Baumanis J. Juridiskā persona kriminālprocesā. Pieejams: http://www.knab.gov.lv/uploads/free/janis_baumanis_juridiska_persona_kriminalprocesa.pdf
11. Berezins A. Aresta uzlikšana mantai kriminālprocesā: mērķi, pamats un iemesli. *Jurista Vārds*, Nr. 39(841), 2014, 7. okt.
12. Bitāns A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi.* Rīga: AGB, 1997.
13. Bohnert J. *Ordnungswidrigkeitenrecht. 4. Auflage.* München: Verlag C. H. Beck, 2010.
14. Boucht J. Civil Asset Forfeiture and The Presumption of Innocence under Article 6(2) ECHR. *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 5, Issue 2, 2014.

15. Briede A., Višķere I., Litvins G., Bitāns A., Danovskis E. Satversmes 92. panta komentārs. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 119.–164. lpp.
16. Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. *Jurista Vārds*, Nr. 7, 2012, 14. febr.
17. Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.
18. Briedis E. Par prasības nodrošinājuma pamatu. *Jurista Vārds*, Nr. 16 (521), 2008, 22. apr.
19. Brodowski D. u. c. *Ruegulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland, 2014.
20. Burkāns V. Par kolektīvo personu kā kriminālās atbildības subjektu. *Jurista Vārds*, Nr. 25 (178), 2000, 22. jūn.
21. Cappelletti M., Cohen W. *Comparative Constitutional Law. Cases and Materials*. New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc Publishers, [b. g].
22. *Civillikumi (vietējo likumu kopojuma 3. daļa). Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izsludināti līdz 1935. gada 1. janvārim, ar dažiem paskaidrojumiem*. Sastādījuši: Būmanis A., Elerss H., Lauva J. Rīga: Valters un Rapa, 1935.
23. *Civillikums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Trešais iespiedums*. Sastādījis Lauva J. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939.
24. Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
25. Çoban A. R. *Protection of Property Rights Within the European Convention on Human Rights*. Farnham: Ashgate Publishing, 2004.
26. Colvin M., Cooper J. *Human Rights in the Investigation and Prosecution of Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
27. Comella V. F. *Constitutional Courts and Democratic Values*. New Haven&London: Yale University Press, 2009.
28. Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Grām.: Čakste K. *Civiltiesības. Lekcijas. Raksti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
29. Danovskis E. Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 53.–60. lpp.
30. Danovskis E. Administratīvās atbildības regulējuma konceptuālās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 20 (667), 2011, 17. maijs.
31. Danovskis E. Apstākļi, kas atbrīvo no administratīvās atbildības. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 369.–375. lpp.
32. Danovskis E. The Concept of Fault on Latvian Administrative Law. In: *Constitutional Values in Contemporary Legal Space II*. Rīga: University of Latvia Press, 2017, pp. 270–278.

33. Danovskis E. Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. Grām.: Ārvalstu investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 373.–381. lpp.
34. De Visser M. *Constitutional Review in Europe. A Comparative Analysis*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2014.
35. Endziņš A. Par grozījumiem Satversmes tiesas likumā. *Jurista Vārds*, Nr. 15, 2000, 13. apr.
36. Engelhart M. *Corporate criminal liability from a comparative perspective. Regulating Corporate Criminal Liability*. Switzerland: Springer International Publishing, 2014.
37. *EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights. Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Brussels, Luxembourg: European Commission, 2006.
38. Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Council of Europe Publishing, 1996.
39. Grabenwarter C. *European Convention on Human Rights. Commentary*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2014.
40. Gratkovska I. Juridiskām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu kriminālprocesuālā regulējuma attīstība. In: *Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Ā. Meikališas zin. redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 432. lpp.
41. Gratkovska I. Juridisko personu kriminālatbildības realizācijas tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (378), 2005, 21. jūn.
42. Grgić A., Mataga Z., Longar M., Vilfan A. The right to property under the European Convention on Human Rights. *A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights and its protocols*. Strasbourg: Council of Europe, 2007.
43. Grūtups A., Kalniņš E. *Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
44. Ģenerālprokurors: Latvijā izmeklētāju darbs ir katastrofālā līmenī. *Latvijas Sabiedriskie mediji (lsm.lv)*, 2014, 22. okt.
45. Hamkova D. Noziedzīga nodarījuma kvalificēta un salikta sastāva konstrukcijas problēmas. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā*. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015.
46. Holland L. M. The Courts in the Federal Republic of Germany. In: *The Political Role of Law Courts in Modern Democracies*. Edd. Waltman J. L., Holland K. M. Macmillan Press, 1988.
47. Intervija ar Satversmes tiesas priekšsēdētāju Aldi Laviņu. *Bilance. Juridiski Padoņi*, Nr. 5 (47), 2017.
48. Ivory R. *Corruption, Asset Recovery and the Protection of Property in Public International Law. The Human Rights of Bad Guys*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

49. Jākobsone V. Kriminālprocesa pamatprincips – nevainīguma prezumpcija. *Jurista Vārds*, Nr. 1 (15), 1996, 5. janv.
50. Judins A. *Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2011.
51. Judins A. Par Krimināllikuma un konvenciju saikni. *Jurista Vārds*, Nr. 11 (204), 2001, 10. apr.
52. Judins A. Vai juridiskā persona ir jāsauc pie kriminālatbildības. *Jurista Vārds*, Nr. 14 (319), 2004, 13. apr.
53. *Juridisko terminu vārdnīca*. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998.
54. Kalniņš E. Mantas jēdziens civiltiesībās. *Juridiskā Zinātne*, Nr. 1, 2010, 142–156. lpp.
55. Kārklīņš J. Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. *Grām.: Constitutional Values in Contemporary Legal Space I*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 410.–420. lpp.
56. Kennedy M. The Restraint & Confiscation of Criminal Assets in England & Wales. EU Commission Expert Group. Presentation: 30 October 2014. Npublicēts materiāls.
57. Kleszczewski D. *Ordnungswidrigkeitenrecht*. München: Verlag Franz Vahlen, 2010.
58. Kokott J., Kaspar M. Ensuring Constitutional Efficacy In: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Ed. Rosenfeld M., Sajo A. Oxford: Oxford University Press, 2012.
59. Kolomijceva J. Īpašuma tiesību jautājumu taisnīgs noregulējums kriminālprocesā: mīts vai realitāte. *Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade. Latvijas Universitātes 71. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 94–106. lpp.
60. Kolomijceva J., Makurina J. Aresta uzlikšana noziedzīgi iegūtai mantai kriminālprocesā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 3, 2014.
61. Krastiņš U. *Juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu reglamentācijas aktualitātes. 2012. gada zinātniskā konference. Prezentāciju materiāli*. Rīgā: Latvijas Universitāte, 2012.
62. Krastiņš U. Juridiskās atbildības kolektīvais subjekts uzņēmējdarbībā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 1 (14), 2001.
63. Krastiņš U. Konceptuāli par juridisko personu kriminālatbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 33 (338), 2004, 31. aug.
64. Krastiņš U. *Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi. 1998–2008*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.
65. Krastiņš U. Lai diskutētu, jāzina, par ko. *Jurista Vārds*, Nr. 37 (392), 2005, 4. aug.
66. Krastiņš U. *Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
67. Krastiņš U. Par krimināltiesībām, kas prasa diskusiju. *Jurista Vārds*, Nr. 3 (196), 2001, 13. febr.

68. Krastiņš U. Vai Krimināllikumā ir vajadzīgas antikonstitucionālas normas. *Jurista Vārds*, Nr. 11 (316), 2004, 23. marts.
69. Krastiņš U., Liholaja V. *Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII 1. nodaļa)*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
70. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums*. Zin. red. prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
71. Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. *Jurista Vārds*, Nr. 16 (469), 2007, 17. apr.
72. Ūzis: policija iet cauri ellei. *delfi.lv*, 2013, 14. febr.
73. Lapina J. Aresta uzlikšana mantai. *Jurista Vārds*, Nr. 32 (679), 2011, 9. aug.
74. Lapina J. Mantas aresta pamats un apjoma noteikšanas kritēriji. *Jurista Vārds*, Nr. 44 (691), 2011, 1. nov.
75. Lapsa J. Dzīvokļu īpašnieku kopība civilprocesā. *Jurista Vārds*, Nr. 5, 2017, 31. janv.
76. *Latviešu valodas vārdnīca Tezaurs*. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/>.
77. *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998.
78. Leja L., Saulītis E. Publisko tiesību juridiskā persona kā privāttiesību subjekts. *Jurista Vārds*, Nr. 33, 2012, 14. aug.
79. Levits E. Satversmes 91. panta komentārs. *Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 73.–118. lpp.
80. Litvins G., Aperāne K. Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2011.
81. Maizītis J. Juridiska persona un piespiedu ietekmēšanas līdzekļi kriminālprocesā. *Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
82. Makurina J. Noziedzīgi iegūtas mantas aresta īpatnības un aktuālā problemātika. *Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 462–471. lpp.
83. McBride J. *Human rights and Criminal procedure. The caselaw of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009.
84. Meikališa Ā. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 81.–99. lpp.
85. Meikališa Ā. Mantiskie preventīvie piespiedu līdzekļi kriminālprocesā – atsevišķi piemērošanas problēmjautājumi. *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas: Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 382.–401. lpp.

86. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, Nr. 48, 2011.
87. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
88. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015.
89. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana. Pētījums. 2010. gads*. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi>.
90. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. gada grozījumi. *Jurista Vārds*, Nr. 42 (996), 2017, 10. okt.
91. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. gada grozījumi (II). *Jurista Vārds*, Nr. 43 (997), 2017, 17. okt.
92. Mincs P. *Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
93. P. H. P. H. M. C. van Kempen. Human Rights and Criminal Justice Applied to Legal Persons. Protection and Liability of Private and Public Juristic Entities under the ICCPR, ECHR, ACHR and AfChHPR, Vol. 14.3 *Electronic Journal Of Comparative Law*, 2010, December. Pieejams: <https://www.ejcl.org/143/art143-20.pdf>.
94. P. Nehl H., Article 48 (Administrative Law). In: *The EU Charter of Fundamental Rights. A Commentary*. Oxford: Hart Publishing Ltd, 2014.
95. *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch*. Bearbeitet von Bassenge, Bruder Müller, Ellenberger, Götz, Grüneberg, Sprau, Thorn, Weidenkaff, Weidlich. 72., neubearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013.
96. Panebianco G. The Nulla Poena Sine Culpa Principle in European Courts Case Law. In: *Human Rights in European Criminal Law. New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty*. Springer, 2015, pp. 47–78.
97. Paparinskis M. XIX nodaļa Lietas jauna izskatīšana pēc sprieduma vai lēmuma stāšanās spēkā. *Grām.: Administratīvais process tiesā*. Autoru kolektīvs J. Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008.
98. Pfersmann O. Concrete Review as Indirect Constitutional Complaint in French Constitutional Law: A Comparative Perspective. *European Constitutional Law*, 2010, Vol. 6, Issue 2.
99. Ripke N. Tiesa un administratīvā sodīšana. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1936, 689.–714. lpp.
100. Rodiņa A. The Legal Person Before the Constitutional Court. *Central and Eastern European Legal Studies*, No 1, 2015.
101. Rodiņa A. Aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepts konstitucionālā tiesvedībā. *2015. gada zinātniskā konference. Tēzes*. Rīga: Stradiņa universitāte, 2015.
102. Rodiņa A. Constitutional Court and Protection of Fundamental Human Rights. Example of the Republic of Latvia. *Keizai Boeki Kenkyu (The Studies on Economics and Trade)*, Bulletin No 43.

103. Rodiņa A. Content and problematical aspects of interim measure: Jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Latvia. *Constitutional Law Review*, No VI, 2013.
104. Rodiņa A. Juridiska persona Satversmes tiesā: realitāte un izaicinājumi. *Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdieniu tiesiskajā telpā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
105. Rodiņa A. Konstitucionālajai sūdzībai 15. Konstitucionālās sūdzības satura elementi: no teorijas līdz praksei. *Jurista Vārds*, Nr. 35 (938), 2016, 30. aug.
106. Rodiņa A. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi versus neregulēts procesuāls jautājums Satversmes tiesas procesā. *Latvijas Universitātes 74. konferences rakstu krājums. Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
107. Rodiņa A., Amoliņa D. The procedure of the constitutional court: issues to be decided at the stage of initiation of a case. *Journal of the University of Latvia*, No 6, 2014.
108. Rodiņa A., Amoliņa D. Lēmums par atteikšanos ierosināt lietu Satversmes tiesā: teorētiskie un praktiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 26 (777), 2013, 2. jūl.
109. Rodiņa A., *Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.
110. Rosina valstij apmaksāt juridisko palīdzību arī pieteikumiem Satversmes tiesai. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/rosina-valstij-apmaksatjuridiskopalidzibu-ari-pieteikumiem-Satversmes-tiesai.a237712/> [aplūkots 2017. gada 7. aprīlī].
111. Rozenbergs J. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām krimināltiesiskais raksturojums. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015.
112. Rozenbergs J. *Vainas institūts krimināltiesībās un tā nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 20.–21. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5122/22890-Janis_Rozenbergs_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
113. Rozenfelds J. Lietu tiesību jēdziens Latvijas civiltiesību sistēmā. *Grām.: Starptautiskās zinātniskās konferences “Valsts un tiesību aktuālās problēmas” rakstu krājums*. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds “Saule”, 2010, 355.–357. lpp.
114. Sadurski W. *Rights Before Courts. A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe*. The Netherlands: Springer, 2005.
115. Schabas W. A. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
116. Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1995.
117. Skačkovs D. Krimināltiesībās viedokļi joprojām ir dažādi. *Jurista Vārds*, Nr. 5 (198), 2001, 27. febr.

118. Skačkovs D. Par juridisko personu un tās atbildības veidiem. *Jurista Vārds*, Nr. 34 (187), 2000, 7. nov.
119. Smith C. An Americans View of the Federal Constitutional Court: Karlsruhe Justices. *German Law Journal*, No 9, Vol. 2, 2001.
120. Strada-Rozenberga K. *Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002.
121. Strada-Rozenberga K. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskajām personām piemērošanas process un tā aktuālās problēmas Latvijas kriminālprocesā. *Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā*. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015.
122. Strada-Rozenberga K. Tiesiskā drošība krimināltiesībās un kriminālprocesā. *Grām.: Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība. Valsts pārvalde. Bizness. Jurisprudence*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.
123. Strada-Rozenberga K., Smans A. Atzinums par Latvijas komercbanku asociācijas 2016. gada 13. oktobra iesniegumā "Par izvērtējuma sniegšanu" uzdotajiem jautājumiem (sagatavots LU Juridiskās fakultātes Juridiskās izglītības un profesionālās pilnveides centrā). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=630/Lp12>.
124. Strupišs A. *Komerclikuma komentāri III*. Rīga: A. Strupiša juridiskais birojs, 2003.
125. Svikša I. Par juridisko personu atbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 10 (163), 2000, 9. marts.
126. Sweet A. S. Constitutional Courts. In: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Ed. Rosenfeld M., Sajo A. Oxford: Oxford University Press, 2012.
127. Šimkus S. Juridiskās personas kriminālatbildība. Ārvalstu pieredze. *Jurista Vārds*, Nr. 23/24 (328/329), 2004, 22. jūn.
128. Tomlinson H., Chambers H. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. 2012. Pieejams: <http://www.adminlaw.org.uk/docs/SC%202012%20by%20Tomlinson%20QC.docx>.
129. Šimkus S. Juridiskās personas kriminālatbildības ieviešanas problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 40 (345), 2004, 19. okt.
130. Tihomirnijs K. Par juridisko personu, par tās iespējamo kriminālatbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 27 (180), 2000, 11. jūl.
131. Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
132. Torgāns K. Kuras iestādes ir patstāvīgas civiltiesisko attiecību dalībnieces? *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 3, 2011, dec., 56.–65. lpp.
133. Torgāns K. Mantiskā atbildība privātajās un publiskajās tiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 46, 2011, 15. nov.
134. Torgāns K. Valsts pārvaldes iestāžu divi statusi ir realitāte. *Jurista Vārds*, Nr. 12, 2012, 20. marts.
135. Torgāns K., Kārklīņš J. Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. *Jurista Vārds*, Nr. 35 (887), 2015, 8. sept.

136. Trechsel S. *Human Rights and Criminal Procedure*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
137. Valsts policijas priekšnieks: jau redzam gaismu tuneļa galā. Ints Ķuzis intervijā Jurista Vārdam. *Jurista Vārds*, Nr. 48 (850), 2014, 9. dec.
138. Vermeulen G., Bondt W., Ryckman C. *Liability of Legal Persons for Offences in the EU*. Maklu: Antwerpen, Apeldoorn, Portland, 2012, 56.–60. lpp. Pieejams: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e6a11989-48d3-41a1-b4ee-8f7051d84253/language-en>.
139. Zilbers F. Pie jautājuma par administratīvo sodīšanu un administratīvām tiesām. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 1, 1937, 145.–153. lpp.
140. Zypries B. The Basic Law at 60-Politics and the Federal Constitutional Court. *Garman Law Journal*, No 01, Vol. 11.
141. Бельский К. С. Административная ответственность: генезис, основные признаки, структура. *Государство и Право*, No 12, 1999.
142. Головенков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO)/Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Universitätsverlag Potsdam, 2012.
143. Кривошеков Н., Булдакова В. Наложение ареста на имущество как основная мера обеспечения возмещения вреда, причиненного преступлением. *Юридическая наука и правоохранительная практика*, No 1 (27), 2014.
144. Покровский И. А. История римского права. Издание 4-е. Петроград: Издание Юридического книжного склада “Право”, 1918.
145. Римское частное право. Учебник. Под ред. профессора И. Б. Новицкого и профессора И. С. Перетерского. Москва: Зерцало-М, 2016.
146. Российское гражданское право. Учебник. В 2 томах. Ответственный редактор заслуженный деятель науки РФ, доктор юридических наук, профессор Е. А. Суханов. Том I. Москва: Статут, 2016.
147. Смирнов А., Калиновский К. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный. Под общ. ред. А. Смирнова. 5-е изд., доп. и перераб. Москва: Проспект, 2009.

Normative akti

1. Act against Restraints of Competition (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen) 81. pantu. Pieejams: http://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Publikation/EN/Others/GWB.pdf?_blob=publicationFile&v=3.
2. Act of 20 December 1991 on Banks. Pieejams: http://www.cnb.cz/en/legislation/acts/download/act_on_banks.pdf.
3. Act of 28 September 2006, on rules regarding the financial markets and their supervision. Pieejams: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/brieven/2009/11/16/engelse-vertaling-van-de-wft/act-on-financial-supervision.pdf>.

4. Act of the Financial Supervisory Authority. Pieejams: http://www.fin-fsa.fi/en/Regulation/Legislation/Finnish/Documents/FIVA_Act.pdf.
5. Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 164 (2551), 2001, 14. nov.
6. Alternatīvo ieguldījumu fondu un to pārvaldnieku likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 142 (4948), 2013, 24. jūl.
7. Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 124 (5442), 2015, 30. jūn.
8. Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas starpnieku darbības likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52 (3210), 2005, 1. apr.
9. Biedrību un nodibinājuma likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 161, 2003, 14. nov.
10. Bürgerliches Gesetzbuch [Vācijas Civillikums]. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>.
11. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143/144 (858/859), 1997, 13. jūn.
12. Civil code of the Republic of Lithuania [Lietuvas Civilkodekss]. Available: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495>.
13. Civillikums: Latvijas Republikas likums. *Civillikums ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2006. gada 7. jūlijam*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007.
14. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 326/330 (1387/1391), 1998, 3. nov.
15. Code de procédure pénale. Pieejams: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].
16. Council Regulation No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty. *Official Journal*, L 001, 2003, 4th january.
17. Dzīvokļu īpašnieku likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183, 2010, 17. nov.
18. Eiropas Centrālās Bankas 2014. gada 16. aprīļa Regula Nr. 468/2014, ar ko izveido vienotā uzraudzības mehānisma pamatstruktūru Eiropas Centrālās bankas sadarbībai ar nacionālajām kompetentajām un norikotajām iestādēm. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, Nr. L 141/1, 2014, 14. maijs.
19. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 (2016. gada 9. marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 65/1, 2016, 11. marts.
20. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/29/EK (2005. gada 11. maijs), kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar ko groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 149/22, 2005, 11. jūn.

21. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/42/ES (2014. gada 3. aprīlis) par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 127/39, 2014, 29. apr.
22. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/849 (2015. gada 20. maijs) par to, lai nepieļautu finanšu sistēmas izmantošanu nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai vai teroristu finansēšanai, un ar ko groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) Nr. 684/2012 un atceļ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2005/60/EK un Komisijas Direktīvu 2006/70/EK. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 141/73, 2015, 5. jūn.
23. Eiropas Savienības Pamattiesību Harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 326/391, 2012, 26. okt.
24. Elektronenerģijas tirgus likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82 (3240), 2005, 25. maijs.
25. Enerģētikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 273/275 (1334/1336), 1998, 22. sept.
26. Federal Banking Act. Pieejams: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/windingup/200908/annex1_finalcountryreport_at-3-austrian%20banking%20act_en.pdf.
27. Finanšu instrumentu tirgus likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 175 (2940), 2003, 11. dec.
28. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 230/232 (2141/2142), 2000, 20. jūn.
29. General Part of the Civil Code Act [Igaunijas Civillikuma Vispārīgās daļas likuma]. Available: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013019/consolide>.
30. Gesetz über den Wertpapierhandel. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/wphg/BJNR174910994.html#BJNR174910994BJNG000604377> [aplūkots 2017. gada 12. februārī].
31. Grozījumi Krimināllikumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82, 2005, 25. maijs.
32. Grozījumi Administratīvā procesa likumā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183 (4786), 2012, 21. nov.
33. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 132 (5959), 2017, 5. jūl.
34. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 75 (5902), 2017, 12. apr.
35. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61 (4867), 2013, 27. marts.
36. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 113 (4173), 2014, 11. jūn.
37. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 48 (5620), 2016, 9. marts.
38. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 51 (4037), 2009, 1. apr.

39. Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998, 8. jūl.
40. Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 201 (4599), 2011, 22. dec.
41. Grozījumi Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 197 (4800), 2012, 14. dec.
42. Grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām”: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 257 (5317), 2014, 30. dec.
43. Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 59 (5886), 2017, 21. marts.
44. Handelsgesetzbuch [Vācijas Komerclikums]. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/BJNR002190897.html>.
45. Ieguldījumu pārvaldes sabiedrību likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 342/345 (1054/1057), 1997, 30. dec.
46. Ieguldītāju aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 170 (2557), 2001, 23. nov.
47. Kodeks postępowania karnego. Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].
48. Komerclikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 158/160 (2069/2071), 2000, 4. maijs.
49. Konkurences likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 151 (2538), 2001, 23. okt.
50. Kooperatīvo sabiedrību likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 48/49, 1998, 24. febr.
51. Krājaizdevu sabiedrības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 60 (2447), 2001, 18. apr.
52. Kredītiestāžu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 136(446), 1995, 24. okt.
53. Kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību darbības atjaunošanas un noregulējuma likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 127 (5445), 2015, 2. jūl.
54. Kredītu reģistra likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 92 (4695), 2012, 13. jūn.
55. Kriminaalmenetluse seadustik. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide> [aplūkots 08.09.2017.].
56. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998, 8. jūl.
57. *Kriminālprocesa likums*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939.
58. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74 (3232), 2005, 11. maijs.
59. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 51, 1984, 20. dec.
60. Likums “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību”: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 6/7, 1992, 13. febr.

61. Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43 (4235), 2010, 17. marts.
62. Maksātnespējas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 124 (4316), 2010, 6. aug.
63. Negodīgas komercprakses aizlieguma likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199 (3775), 2007, 12. dec.
64. Negodīgas mazumtirdzniecības prakses aizlieguma likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 107 (5425), 2015, 3. jūn.
65. Noguldījumu garantiju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 162 (1223), 1998, 3. jūn.
66. Nolikums par kārtību, kādā izskatāmas lietas par administratīviem pārkāpumiem, par kuriem uzliekami naudas sodi administratīvā kārtā: Apstiprināts ar Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija 1961. gada 23. decembra dekrētu. *Grām.: Latvijas PSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistemātiskais krājums. XXVI sadaļa. Likumdošanas akti par administratīvo atbildību. 1. burtnīca.* Rīga: Latvijas PSR Tieslietu ministrija, 1977, 8.–12. lpp.
67. Ordnungswidrigkeitengesetz. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/owig_1968/ [aplūkots 2017. gada 12. februārī].
68. Par administratīvā kārtā uzliekamo naudas sodu piemērošanas tālāku ierobežošanu: Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija 1961. gada 23. decembra dekrēts. *Grām.: Latvijas PSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistemātiskais krājums. XXVI sadaļa. Likumdošanas akti par administratīvo atbildību. 1. burtnīca.* Rīga: Latvijas PSR Tieslietu ministrija, 1977, 1.–7. lpp.
69. Par Apvienoto Nāciju Organizācijas konvenciju pret transnacionālo organizēto noziedzību: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 87 (2474), 2001, 6. jūn.
70. Par Eiropas Padomes Krimināltiesību pretkorupcijas konvenciju: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 460/464 (2371/2375), 2000, 20. dec.
71. Par grāmatvedību: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 44, 1992, 12. nov.
72. Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 29. augusta lēmums. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=68772>.
73. Par Latvijas PSR normatīvo aktu piemērošanas izbeigšanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 317/320 (1378/1381), 1998, 28. okt.
74. Par nodokļiem un nodevām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 26 (309), 1995, 8. febr.
75. Par spirta un alkoholisko dzērienu valsts monopoli: Ministru kabineta 1994. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 37. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 14(145), 1994, 2. febr.
76. Par vērtspapīriem: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 138(421), 1995, 12. sept.
77. Par vērtspapīriem: Ministru kabineta 1995. gada 7. janvāra noteikumi Nr. 10. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 6 (289), 1995, 14. janv.
78. Politisko partiju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 107 (3475), 2006, 7. jūl.

79. Recommendation No R (91) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Administrative Sanctions. Pieejams: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2011123&SecMode=1&DocId=392992&Usage=2> [aplūkots 2017. gada 3. februārī].
80. Regulation (EEC) No 2988/74 of the Council of 26 November 1974 concerning limitation periods in proceedings and the enforcement of sanctions under the rules of the European Economic Community relating to transport and competition. *Official Journal*, L 319, 29/11/1974. 143/144 (858/859).
81. Reklāmas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 7 (1918), 2000, 10. janv.
82. Reliģisko organizāciju likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 146 (429), 1995, 26. sept.
83. Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 103 (588), 1996, 14. jūn.
84. Swiss Criminal Procedure Code. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].
85. Valsts fondēto pensiju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 78/87 (1989/1998), 2000, 8. marts.
86. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52 (3210), 2005, 1. apr.
87. Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94, 2002, 21. jūn.
88. Гражданский кодекс Российской Федерации [Krievijas Civilkodekss]. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/.
89. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик об административных правонарушениях. Ведомости Верховного Совета СССР, No 44, 1980.
90. Сводъ гражданских узаконеній Губерній Остзейскихъ, повелѣниемъ Государя Императора Александра Николаевича составленный. Сводъ мѣстныхъ узаконеній Губерній Остзейскихъ. Часть Третяя. Законы гражданскіе. Санкт-Петербург: Типография Второго Отдѣленія Собственной Е. И. В. Канцеляріи.
91. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001. N 174-ФЗ (ред. от 29.07.2017). Pieejams: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ [aplūkots 2017. gada 8. septembrī].

Tiesu prakse

1. Administratīvās apgabaltiesas 2014. gada 26. marta spriedums lietā Nr. A43013712, 12.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/152371.pdf>.
2. Administratīvās rajona tiesas 2011. gada 30. septembra spriedums lietā Nr. 142033510. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/24336.pdf>.

3. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 5. marta spriedums lietā Nr. SKA-19/2009. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/13098.pdf>.
4. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 19. marta spriedums lietā Nr. SKA-27/2015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/207794.pdf>.
5. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. 461/2016, nav publicēts.
6. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 26. novembra lēmums lietā Nr. SJC-20/2015. [http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/klasifikators/darba-tiesibas/2civilprocesa-likums/\[aplukots 2017. gada 19. jūlijā\]](http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/klasifikators/darba-tiesibas/2civilprocesa-likums/[aplukots 2017. gada 19. jūlijā]).
7. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 29. decembra spriedums lietā SPC-36/2014. http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/2014/; Ventspils tiesas spriedums lietā Nr. C30633114, nav publicēts.
8. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKA-428/2010. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament3/2010/dubulta%20sodisana.doc>.
9. Cēsu rajona tiesas 2015. gada 25. marta spriedums lietā Nr. 111004015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/213132.pdf>.
10. Cēsu rajona tiesas 2015. gada 28. maija spriedums lietā Nr.111008415. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/222038.pdf>
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 8. jūnija spriedums lietā “Engel and others v. The Netherlands”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1995. gada 20. novembra spriedums lietā “Pressos Compania Naviera S. A. and Others v. Belgium”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 6. aprīļa spriedums lietā “Labita v. Italy”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 23. jūlija spriedums lietā “Janosevic v. Sweden”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 25. jūlija spriedums lietā “Sovtransavto Holding v. Ukraine”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 24. novembra spriedums lietā “Capital Bank AD v. Bulgaria”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
17. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 14. oktobra spriedums lietā “Blumberga pret Latviju”. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/blumberga-spriedums-14102008.doc>.
18. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 16. jūnija spriedums lietā “Ruotsalainen v. Finland”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.

19. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 22. aprīļa spriedums lietā “Borzhonov v. Russia”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
20. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 20. septembra spriedums lietā “OAO NEFTYANAYA KOMPANIYA YUKOS v. Russia”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
21. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 12. jūnija spriedums lietā “Lindheim and others v. Norway”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
22. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 7. jūnija spriedums lietā “Centro Europa 7 S. R. L. and Di Stefano v. Italy”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
23. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2016. gada 5. jūlija spriedums lietā “Buzadji v. The Republic of Moldova”. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/>.
24. Eiropas Kopienu tiesas 1970. gada 15. jūlija spriedums lietā Nr. 41/69. Pieejams: www.curia.europa.eu.
25. Eiropas Kopienu tiesas 1979. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 85/76. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
26. Eiropas Kopienu tiesas 1984. gada 12. jūlija spriedums lietā Nr. C-170/83 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
27. Eiropas Kopienu tiesas 1984. gada 28. marta spriedums apvienotajās lietās Nr. 29/83 un 30/83. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
28. Eiropas Kopienu tiesas 1993. gada 31. marta spriedums apvienotajās lietās Nr. C-89/85 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
29. Eiropas Savienības Civildienesta tiesas 2014. gada 12. marta spriedums lietā Nr. F-128/12, 50. punkts. Pieejams: www.curia.europa.eu.
30. Eiropas Savienības tiesas 1998. gada 17. decembra spriedums lietā Nr. C-185/95 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
31. Eiropas Savienības tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C-49/92 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
32. Eiropas Savienības tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C-199/92 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
33. Eiropas Savienības tiesas 1999. gada 8. jūlija spriedums lietā Nr. C-235/92 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
34. Eiropas Savienības tiesas 2000. gada 16. novembra spriedums lietā Nr. C-294/98 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
35. Eiropas Savienības tiesas 2000. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. T-234/95. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
36. Eiropas Savienības tiesas 2000. gada 6. jūlija spriedums lietā Nr. T-62/98. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
37. Eiropas Savienības tiesas 2003. gada 2. oktobra spriedums lietā Nr. C-176/99 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
38. Eiropas Savienības tiesas 2005. gada 15. septembra spriedums lietā Nr. T-325/01. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.

39. Eiropas Savienības tiesas 2005. gada 25. oktobra spriedums lietā Nr. T-38/02. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
40. Eiropas Savienības tiesas 2005. gada 28. jūnija spriedums apvienotajās lietās Nr. C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P uz C-208/02 P un C-213/02 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
41. Eiropas Savienības tiesas 2006. gada 5. aprīļa spriedums lietā Nr. T-279/02. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
42. Eiropas Savienības tiesas 2009. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. C-97/08 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
43. Eiropas Savienības tiesas 2009. gada 23. decembra spriedums lietā Nr. C 45/08. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
44. Eiropas Savienības tiesas 2010. gada 25. jūnija spriedums lietā Nr. T 66/01. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
45. Eiropas Savienības tiesas 2011. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. C 214/10. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
46. Eiropas Savienības tiesas 2011. gada 29. septembra spriedums lietā Nr. C 521/09 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
47. Eiropas Savienības tiesas 2011. gada 5. oktobra spriedums lietā Nr. T-11/06. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
48. Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. C 89/11 P. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
49. Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 27. septembra spriedums lietā Nr. T-343/06. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
50. Eiropas Savienības tiesas 2013. gada 16. septembra spriedums lietā Nr. T 380/10. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
51. Eiropas Savienības tiesas 2013. gada 17. maija spriedums apvienotajās lietās Nr. T 147/09 un T 148/09. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
52. Eiropas Savienības tiesas 2014. gada 27. marta spriedums apvienotajās lietās Nr. T-56/09 un T-73/09. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
53. Eiropas Savienības tiesas Pirmās instances tiesas 2005. gada 6. oktobra spriedums apvienotajās lietās T-22/02 un T-23/02. Pieejams: www.curia.europa.eu.
54. Judgment of the European Court of Human Rights of 7 October 1988 in case “Salabiaku v. France”.
55. Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Justice of 18 June 2013 in case No C-681/11 “Shenker & Co. AG et al.”.
56. Kurzemes apgabaltiesas 2015. gada 14. maija spriedums lietā Nr. 140010314. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/215436.pdf>
57. Latgales apgabaltiesas 2013. gada 9. jūlija spriedums lietā Nr.126018312, nav publicēts.
58. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2016. gada 14. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-0006-16 (15830604408).

59. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. SKA-40/2007.
60. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 19. janvāra spriedums lietā Nr. 473/2011. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department1/2011/skc-0473-11.pdf>.
61. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-226/2010. Grām.: *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2010*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, C-7.– C-72. lpp.
62. Ludzas rajona tiesas 2015. gada 2. jūnija spriedums lietā Nr. 122006015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/235061.pdf>
63. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2016. gada 26. februāra lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
64. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2017. gada 8. februāra lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
65. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2015. gada 30. aprīļa lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
66. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2015. gada 6. augusta lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
67. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2016. gada 7. aprīļa lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
68. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2017. gada 9. marta lēmums. Npublicēts, Pieejams: Satversmes tiesā.
69. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2017. gada 6. jūnija lēmums. Npublicēts, Pieejams: Satversmes tiesā.
70. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2015. gada 16. februāra lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
71. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2016. gada 9. decembra lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
72. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 14. februāra lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
73. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 16. maija lēmums. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/decisions/kolegijas-2017-gada-16-maija-lemums-pieteikums-nr-692017/> [aplūkots 2017. gada 7. maijā].
74. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 20. jūnija lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
75. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2015. gada 10. aprīļa lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
76. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2016. gada 3. oktobra lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
77. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2016. gada 20. decembra lēmums. Npublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.

78. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2017. gada 24. maija lēmums. Nepublicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
79. Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2017. gada 6. jūnija lēmums. Nepublicēts, Pieejams: Satversmes tiesā.
80. Par Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta un 405. panta pirmās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2010. gada 17. maija spriedums lietā Nr. 2009-93-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 79 (4271), 2010, 20. maijs.
81. Par jautājumu uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai lietā Nr. 2016-04-03: Satversmes tiesas 2017. gada 28. februāra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 46 (5873), 2017, 2. marts.
82. Par kārtību, kādā pieņem lēmumu par jautājuma uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai: Satversmes tiesas 2017. gada 28. februāra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 46 (5873), 2017, 2. marts.
83. Par kārtību, kādā pieteikuma izskatīšanas stadijā izlemjams lūgums ierobežot pieteikumā ietvertās informācijas pieejamību: Satversmes tiesas 2016. gada 22. novembra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 229 (5801), 2016, 24. nov.
84. Par Krimināllikuma 320. panta (2002. gada 25. aprīļa likuma redakcijā) otrās daļas vārdu “konfiscējot mantu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2011. gada 6. janvāra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2010-31-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 5 (4403), 2011, 11. janv.
85. Par Krimināllikuma 36. panta otrās daļas 1. punkta, 42. panta un 177. panta trešās daļas vārdu “konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta otrajam un trešajam teikumam: Satversmes tiesas 2015. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2014-34-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70 (5388), 2015, 10. apr.
86. Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 257. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 24. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-23-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 209 (5015), 2013, 25. okt.
87. Par Latvijas Bankas 2014. gada 15. septembra noteikumu Nr. 141 “Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas prasības, veicot ārvalstu valūtu skaidrās naudas pirkšanu un pārdošanu” 19. un 20. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 64. pantam, kā arī 91. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta spriedums lietā Nr. 2015-11-03. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 45 (5617), 2016, 4. marts.
88. Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 390.–392.² panta un 1997. gada 20. februāra likuma “Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā” pārejas noteikumu 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 2. marta spriedums lietā Nr. 2001-10-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 36 (2611), 2002, 6. marts.
89. Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.²¹ panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada

18. maija spriedums lietā Nr. 2016-12-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 98 (5925), 2017, 19. maijs.
90. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2008. gada 20. jūnija lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-12-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].
91. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2009. gada 13. oktobra lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-10-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].
92. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 18. janvāra lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-05-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 26. aprīlī].
93. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 26. janvāra lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_ierosin_2010_08.htm [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].
94. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 8. aprīļa lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-23-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].
95. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2010. gada 21. aprīļa lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-31-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].
96. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2013. gada 26. aprīļa lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_ierosin_2013_08.pdf [aplūkots 2017. gada 26. aprīlī].
97. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2016. gada 15. aprīļa lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/04/2016_06_01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 7. jūlijā].
98. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2015. gada 29. decembra lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2015-25-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].
99. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 10. aprīļa lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/04/2017-10-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].
100. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 3. kolēģijas 2017. gada 25. aprīļa lēmums. http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/04/2017-12-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 2017. gada 7. jūlijā].
101. Par likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 16.¹ panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2011. gada 13. aprīļa spriedums lietā Nr. 2010-59-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 60 (4458), 2011, 15. apr.
102. Par likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13. panta pirmās daļas 2. punkta vārdu “līdz 1996. gada 1. janvārim” un 13. panta pirmās daļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas 2007. gada

8. jūnija spriedums lietā Nr. 2007-01-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 95 (3671), 2007, 14. jūn.
103. Par likuma “Par nodokļiem un nodevām” 60., 61. un 62. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, 92. pantam un 105. pantam: Satversmes tiesas 2016. gada 15. novembra spriedums lietā Nr. 2015-25-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 224 (5796), 2016, 16. nov.
104. Par likuma “Par uzņēmumu ienākuma nodokli” 14. panta otrās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2011. gada 20. maija spriedums lietā Nr. 2010-70-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82 (4480), 2011, 27. maijs.
105. Par likuma “Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātspēju” 14. panta pirmās daļas 4. punkta normas vārdu “tiesājamā, apsūdzētā vai aizdomās turētā” (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2005. gada 15. jūnijam) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 106. pantam: Satversmes tiesas 2006. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. 2005-22-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 34 (3402), 2006, 28. febr.
106. Par likuma “Par valsts noslēpumu” 11. panta piektās daļas un Ministru kabineta 1997. gada 25. jūnija noteikumu Nr. 226 “Valsts noslēpuma objektu saraksts” XIV nodaļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2006. gada 15. jūnija spriedums lietā Nr. 2005-13-0106, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 95 (3463), 2006, 20. jūn.
107. Par likuma “Par valsts noslēpumu” 11. panta piektās daļas, 13. panta trešās un ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, 96. pantam un 106. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. 2016-06-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 33 (5860), 2017, 13. febr.
108. Par likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 41. punkta vārdu “līdz 2011. gada 31. decembrim” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 2012-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 33 (4839), 2013, 15. febr.
109. Par likuma “Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un 3. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam: Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 201 (4187), 2009, 22. dec.
110. Par Ministru kabineta 2005. gada 17. maija noteikumu Nr. 331 “Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem” 3. punkta, 5.5. apakšpunkta, 7. punkta un 10. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam un 105. pantam, kā arī Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 15. panta pirmās daļas 1. punktam: Satversmes tiesas 2014. gada 29. decembra spriedums lietā Nr. 2014-06-03. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 258 (5318), 2014, 31. dec.

111. Par Ministru kabineta 2006. gada 31. oktobra noteikumu Nr. 899 "Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība" 100. un 100.¹ punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra spriedums lietā Nr. 2008-37-03. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 202 (3986), 2008, 30. dec.
112. Par Ministru kabineta 2006. gada 31. oktobra noteikumu Nr. 899 "Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība" 92. punkta otrā teikuma vārdu "zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirto līdzekļu ietvaros", 94. punkta vārdu "izņemot šo noteikumu 100.¹ punktā minēto gadījumu", 100. punkta vārdu "ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā" un 100.¹ punkta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 93. un 110. pantam: Satversmes tiesas 2010. gada 7. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-12-03. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 5 (4197), 2010, 12. janv.
113. Par Ministru kabineta 2012. gada 15. maija noteikumu Nr. 341 "Kārtība, kādā nosaka un kompensē ar sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanu saistītos zaudējumus un izdevumus un nosaka sabiedriskā transporta pakalpojuma tarifu" 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 8. decembra spriedums lietā Nr. 2015-07-03. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 243 (5561), 2015, 11. dec.
114. Par Noguldījumu garantiju likuma 17. panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2014. gada 13. jūnija spriedums lietā Nr. 2014-02-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 117 (5177), 2014, 17. jūn.
115. Par Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 32. panta trešās daļas vārdu "ne vēlāk kā 60 dienu laikā" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2009. gada 28. maija spriedums lietā Nr. 2008-47-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 85 (4071), 2009, 2. jūn.
116. Par Rīgas domes 2013. gada 19. februāra saistošo noteikumu Nr. 211 "Par pašvaldības nodevu par pašvaldības infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā" 24. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2016. gada 12. februāra spriedums lietā Nr. 2015-13-03. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 31 (5603), 2016, 15. febr.
117. Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta pirmās daļas 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 9., 91. un 101. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. un 26. pantam: Satversmes tiesas 2003. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2002-20-0103. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 62 (2827), 2003, 24. apr.
118. Par Satversmes tiesas likuma 19.² panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2002-09-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 173 (2748), 2002, 27. nov.
119. Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2014. gada

28. novembra spriedums lietā Nr. 2014-09-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 238 (5298), 2014, 1. dec.
120. Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: 2015. gada 6. februāra spriedums lietā Nr. 2014-32-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 27 (5345), 2015, 9. febr.
121. Par Civilprocesa likuma 635. panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezienu lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam un trešajam teikumam: 2015. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. 2014-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 76 (5394), 2015, 20. apr.
122. Par Dabas resursu nodokļa likuma 3. panta pirmās daļas 1. punkta “f” apakšpunkta, 19.¹ panta un Ministru kabineta 2014. gada 14. janvāra noteikumu Nr. 27 “Grozījumi Ministru kabineta 2007. gada 19. jūnija noteikumos Nr. 404 “Dabas resursu nodokļa aprēķināšanas un maksāšanas kārtība un kārtība, kādā izsniedz dabas resursu lietošanas atļauju”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 25. marta spriedums lietā Nr. 2014-11-0103. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61 (5379), 2015, 26. marts.
123. Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonu izdienas pensiju likuma 3. panta 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 8. novembra spriedums lietā Nr. 2013-01-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 220 (5026), 2013, 11. nov.
124. Par Kriminālprocesa likuma 356. panta otrās daļas un 360. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91. panta pirmajam teikumam, 92. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52 (5879), 2017, 10. marts.
125. Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2016-13-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 102 (5929), 2017, 25. maijs.
126. Par Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. 2015-19-01, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 85 (5657), 2016, 3. maijs.
127. Par Subsīdētās elektroenerģijas nodokļa likuma 3. panta 1. un 2. punkta, 4. panta 1. punkta un 5. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. 2014-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 129 (5447), 2015, 6. jūl.
128. Rīcības sēdes lēmums lietās Nr. 2016-14-01, Nr. 2016-15-01, Nr. 2016-16-01, Nr. 2016-17-01, Nr. 2016-18-01 un Nr. 2016-19-01: Satversmes tiesas 2016. gada 4. oktobra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 194 (5766), 2016, 6. okt.
129. Rīgas apgabaltiesas 2014. gada 28. augusta spriedums lietā Nr. 133065813. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/183681.pdf>

130. Rīgas apgabaltiesas 2016. gada 7. novembra spriedums civillietā Nr. C30407613 (stājies spēkā 2016. gada 8. decembrī, nepārsūdzēts).
131. Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 12. jūlija spriedums lietā Nr. A420288413, nav publicēts
132. Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 12. marta spriedums lietā Nr. P129108212, nav publicēts.
133. Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. 133030512, nav publicēts.
134. Rīgas apgabaltiesas 2014. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. 124033513, nav publicēts.
135. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2014. gada 28. augusta spriedums lietā Nr. 128017514, nav publicēts.
136. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. 132030714, nav pieejams.
137. Rīgas rajona tiesas 2015. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. 133019115. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/227011.pdf>
138. Satversmes tiesas 2007. gada 10. maija rīcības sēdes lēmums par pieteikuma iesniedzēja lūgumu lietā Nr. 2007-10-0102. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 77 (3653), 2007, 15. maijs.
139. Satversmes tiesas 2012. gada 20. janvāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2012-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 13 (4616), 2012, 24. janv.
140. Satversmes tiesas 2012. gada 27. marta rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2012-07-01. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/rs_lemums_2012-07-01.pdf [aplūkots 2017. gada 14. aprīlī].
141. Satversmes tiesas 2013. gada 19. aprīļa rīcības sēdes lēmums. *Jurista Vārds*, Nr. 18 (769), 2013, 7. maijs.
142. Satversmes tiesas 2015. gada 1. decembra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2015-15-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 237 (5555), 2015, 3. dec.
143. Satversmes tiesas 2015. gada 4. februāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. 2015-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 26 (5344), 2015, 6. febr.
144. Satversmes tiesas rīcības sēdes lēmums 2005. gada 31. augustā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141 (3299), 2005, 6. sept.
145. Satversmes tiesas rīcības sēdes lēmums 2010. gada 5. martā lietā Nr. 2010-08-01, nav publicēts, Pieejams: Satversmes tiesā.
146. Ventspils tiesas 2015. gada 8. jūnija spriedums lietā Nr. 140010515, nav publicēts.
147. Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы региональной общественной организации вкладчиков “Объединение вкладчиков “МММ” на нарушение конституционных прав и свобод частью девятой статьи 115 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации: Определение Конституционного Суда РФ от 18 ноября 2004 г. N 356-О. Pieejams: <http://www.ourcourt.ru/practice/feder09/pr09135.htm>.

Citi prakses materiāli

1. Anotācija likumprojektam “Grozījumi Satversmes tiesas likumā”. Pieejams: www.saeima.lv
2. Anotācija likumprojektam Nr. 583 “Grozījumi krimināllikumā”. Pieejams: www.saeima.lv
3. Anotācija likumprojektam Nr. 699 “Grozījumi krimināllikumā”. Pieejams: www.saeima.lv
4. Anotācija likumprojektam Nr. 630/Lp12 “Grozījumi Kriminālprocesa likumā”.
5. Atzinums likumprojektam “Grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām””. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/>
6. Augstākās tiesas prakses apkopojums “Procesuālie izdevumi un to atlīdzināšana”, 2007. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2007/tiesas%20izdevumu%20atlidzinasana-2007.doc>.
7. Augstākās tiesas prakses apkopojums “Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā”, 2011. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/tiesu%20prakse%20moralais%20kaitejums_an.doc.
8. Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb), 2014. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf.
9. Guidelines on the Imposition of Fines in Administrative Offence Proceedings for Breaches of the Provisions of the Securities Trading Act. Pieejams: https://www.bafin.de/SharedDocs/Downloads/EN/Leitfaden/WA/dl_lf_bussgeldleitlinien_2013_en.pdf?__blob=publicationFile.
10. Ģenerālvokātes J. Kokotes [J. Kokott] secinājumi lietā, kurā pieņemts Eiropas Savienības tiesas 2009. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. C-8/08. Pieejams: <https://curia.europa.eu>.
11. Latvijas Republikas 12. Saeimas ziemas sesijas devītā sēde 2017. gada 9. martā. <http://saeima.lv/lv/transcripts/view/407> [aplūkots 2017. gada 7. aprīlī].
12. Latvijas Darba devēju konfederācijas vēstule. <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/467D915773B151DBC2257DB000598787?OpenDocument> [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].
13. Latvijas Republikas 12. Saeimas rudens sesijas trīspadsmitā (ārkārtas) sēde 2014. gada 17. decembrī. <http://saeima.lv/lv/transcripts/view/278> [aplūkots 2017. gada 19. jūlijā].
14. Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras 2016. gada 6. aprīļa vēstule Nr. 2016/190 Saeimas Budžeta un finanšu komisijai. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/468C0E7009F3F68BC2257F8E001FCA5A?OpenDocument>.
15. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docenta *Dr. iur.* Aivara Lošmaņa atzinums. Rīga: 2016. gada 2. februāris. Npublicēts materiāls.

16. Legal opinion. Prepared by sworn attorney office "Rusanovs & Partneri". Rīgā: 2015, 20. apr. Npublicēts materiāls.
17. Lēmums par pieteikuma sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem noraidīšanu: Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta Sevišķi svarīgu lietu izmeklēšanas nodaļas prokurora 2017. gada 21. jūnija lēmums. Npublicēts materiāls.
18. Lēmums par procesa uzsākšanu par noziedzīgi iegūtu mantu un materiālu par noziedzīgi iegūtu mantu nodošanu izlemšanai tiesai kriminālprocesā Nr. 11518005713: Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurores 2016. gada 21. janvāra lēmums. Npublicēts materiāls.
19. Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/AB2871419A747C7FC2258011002DD2FA?OpenDocument>.
20. Likumprojekta "Grozījumi administratīvo pārkāpumu kodeksā" anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/92FB4E4736BD11C8C2257967003F3352?OpenDocument>
21. Likumprojekts "Grozījumi Kriminālprocesa likumā". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/292018-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>.
22. Meijers Committee Note on the Council General Approach on the Directive on the presumption of innocence and the right to be present at trial, 2014, 12 December. Pieejams: <http://www.commissie-meijers.nl/assets/commissiemeijers/CM1416%20Note%20on%20the%20General%20Approach%20on%20the%20Directive%20Presumption%20of%20Innocence.pdf>
23. Pieteikums Satversmes tiesai Nr. 14/2017, nav publicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
24. Pieteikums Satversmes tiesai Nr. 50/2017, nav publicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
25. Pieteikums Satversmes tiesai Nr. 72/2013, nav publicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
26. Pieteikums Satversmes tiesai Nr. 74/2013, nav publicēts. Pieejams: Satversmes tiesā.
27. Saeimas 2012. gada 24. maija sēdes stenogramma. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/71C92C10605E7FE9C2257A0E003B30D5?OpenDocument>
28. Satversmes tiesā iesniegto pieteikumu un lietu statistika. Npublicēta. Pieejams: Satversmes tiesā.
29. SIA "Cell Finance" 2017. gada 2. jūnija pieteikums par jaunatklātiem apstākļiem. Npublicēts materiāls.
30. Statistika [Satversmes tiesa]. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2015/10/Statistika_2016_1997-1.pdf [aplūkots 2017. gada 2. augustā].

1. PIELIKUMS

**EKOSOC-LV projekta 5.2.10. 2014-2017
publikāciju saraksts**

1. PIELIKUMS

EKOSOC-LV projekta 5.2.10. “Ilgspējīga tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas modeļa izstrāde” īstenošanas gaitā tapušās publikācijas 2014.–2017.

Recenzētas zinātniskās monogrāfijas

1. Monogrāfija. **Mantrov V.** *EU law on indications of geographical origin*. Cham: Springer, 2014, 367 p.
2. Kolektīva monogrāfija *Kriminālprocesa likumam 10: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi fakti, vērtējumi, prognozes*. Prof. Ā. Meikališas zinātniskā redakcijā. Latvijas Vēstnesis, 2015. (Apstiprināta izdošana LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedrā 2015. gada 4. jūnijā, divi zinātniskie recenzenti) Tajā iekļauti pētnieku raksti:
 - 1.1. **Kūtris G.** Valsts kā cietušā tiesības saņemt kaitējuma kompensāciju: Kriminālprocesa likuma darbības desmit gadi
 - 1.2. **Maizītis J.** Būtiski sasniegtais kriminālprocesā
 - 1.3. **Makurina J.** Aresta uzlikšanas mantai institūta attīstība pēc Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās un tā turpmākas pilnveidošanas perspektīvas
 - 1.4. **Meikališa Ā.** Gūtās atziņas, saņemtās mācības un radītie izaicinājumi Kriminālprocesa likuma darbības desmitgadi atzīmējot
 - 1.5. **Meikališa Ā.** Kriminālprocesa likumam 10 – fakti, vērtējumi, prognozes
 - 1.6. **Strada-Rozenberga K.** Iztiesāšanas nepārtrauktība kā krimināllietu iztiesāšanas vispārīgs noteikums – pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi
3. **Danovskis E.** *Publisko un privāto tiesību dalījuma saturs un piemērošanas problēmas Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015.
4. Briede J., **Danovskis E.**, Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 351 lpp.
5. **Meikališa Ā.** **Strada-Rozenberga K.** *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Latvijas Vēstnesis, 2015., 656. lpp.
6. *The Law of the Baltic States*. (Edd. T.Kerikmae, K. Joamets, J.Pleps, A.Rodiņa, T. Berkmanas, E. Gruodyte). Springer International Publishing, 2017, 534. lpp. Grāmatas redaktore **A. Rodiņa**, iekļauti **E. Danovska**, **V. Mantrova**, **K. Stradas-Rozenbergas** sarakstītas sadaļas.

Zinātniskie raksti *ScienceDirect* (Elsevier) un *Web of Science* (Thomson Reuter) iekļautajos žurnālos vai konferenču rakstu krājumos

1. **Danovskis E.** The Concept of Fault on Latvian Administrative Law. In: *Constitutional Values in Contemporary Legal Space II*. Rīga: University of Latvia Press, 2017, pp. 270–278. (*Web of Science*)
2. **Mantrovs V.** Available Defences in the Provisional Measures: Between the Enforcement Directive and National law. *International Comparative Jurisprudence*, 2015, Issue 1, pp. 55–65. (*ScienceDirect*)
3. **Mantrovs V.** līdzautorībā ar Aleksej Kelli, Age Vārv, Tōnis Mets, Ramūnas Birštonas, Carri Ginter. Different regulatory models of transfer of industrial property rights in the Baltic States: A plea for harmonized approach. *International Comparative Jurisprudence*, 2016, vol. 2, pp. 8–17. (*ScienceDirect*)
4. **Mantrovs V.** The Cases of Edam Holland and Gouda Holland: Continuing Road Back Home as Protected Indications of Geographical Origin. *European Journal of Risk Regulation*, 2016, vol. 7, pp. 444–450. (*Scopus, Web of Science*)
5. **Mantrovs V.** Regulation of recourse claim grounds in Latvian motor insurance law. In: *Constitutional Values in Contemporary Legal Space II*. Rīga: University of Latvia Press, 2017, pp. 278–293. (*Web of Science*)

Zinātniskie raksti citās datubāzēs (*EBSCO*) iekļautajos žurnālos vai konferenču rakstu krājumos

1. **Bičkovičs I., Strada-Rozenberga K.** Latvijas tiesību doktrīnas nozīme tiesu praksē. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 27.–45. lpp.
2. **Danovskis E.** Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskā konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 53.–60. lpp.
3. **Danovskis E.** Apstākļi, kas atbrīvo no administratīvās atbildības. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 369.–375. lpp.
4. **Danovskis E.** Significance of Principles of Penal Law in Administrative Law. *Juridiskā Zinātne*, 2017, Nr. 10, 200.–216. lpp.
5. **Danovskis E.** Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem. Grām.: *Arvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 373.–381. lpp.
6. **Danovskis E.** Atbilstīga atbildzinājuma izpratne administratīvajās tiesībās. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas*

- Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 230.–240. lpp.¹
7. **Kūtris G.** Speciālās konfiskācijas aktualitātes kriminālprocesā. Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 346.–352. lpp.
 8. **Maizītis J.** Juridiska persona un piespiedu ietekmēšanas līdzekļi kriminālprocesā. Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 365.–372. lpp.
 9. **Maizītis J.** Kriminālprocess: zinātne, kultūra. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 453.–461. lpp.
 10. **Maizītis J.** Resoriskā pārbaude un kriminālprocesa uzsākšanas pamats noziedzīgos nodarījumos tautsaimniecībā. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95.* Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 344.–350. lpp.
 11. **Maizītis J.** Uzņēmējdarbība, noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā un vienkāršotie procesi. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskā konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 61.–69. lpp.
 12. **Maizītis J.** Juridisko personu koleģiālie lēmumi un tiesības uz taisnīgu tiesu. Grām.: *Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā 1.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 622.–629. lpp.
 13. **Makurina J.** Aresta uzlikšana juridiskās personas mantai un ar to saistītā problemātika. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskā konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 70.–74. lpp.
 14. **Makurina J.** Aresta uzlikšanas juridiskās personas mantai specifika un juridiskās personas tiesības nepamatota aresta uzlikšanas gadījumā. Grām.: *Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā 1.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 630.–639. lpp.
 15. **Makurina J.** Aresta uzlikšanas mantai publiski tiesiskās reglamentācijas īpatnības, aktuālā problemātika un sasaiste ar privāttiesisko reglamentāciju. Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 402.–408. lpp.
 16. **Makurina J.** Noziedzīgi iegūtas mantas aresta īpatnības un aktuālā problemātika Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi.* Latvijas

¹ Šis un visi citi sarakstā minētie LU Juridiskās fakultātes konferenču rakstu krājumu raksti pieejami vietnē <https://www.lu.lv/apgads/rakstu-krajumi/>

- Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 462.–472. lpp.
17. **Mantrovs V.** EST tiesu prakse nemantiskā kaitējuma atlidzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjaudājumi. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 560.–568. lpp.
 18. **Mantrovs V.** Noilguma regulējums apdrošināšanas līgumā. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskā konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 75.–80. lpp.
 19. **Mantrovs V.** Patērētāju tiesību aizsardzības centra kompetence patērētāju aizsardzības tiesību strīdu risināšanā. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 376.–389. lpp.
 20. **Mantrovs V.** Perception of Insurable Interest in European Insurance Law. *Juridiskā zinātne*, 2017, Nr. 10, 248.–267. lpp.
 21. **Mantrovs V.** Regresa prasības regulējums Latvijas apdrošināšanas tiesībās. Grām.: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 408.–419. lpp.
 22. **Meikališa Ā.** Tiesiskās kultūras ietekme uz kriminālprocesa termiņu saprātīgumu. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 472.–486. lpp.
 23. **Meikališa Ā.** Mantiskie preventīvie piespiedu līdzekļi kriminālprocesā – atsevišķi piemērošanas problēmjaudājumi. Grām.: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 382.–401. lpp.
 24. **Meikališa Ā.** Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana juridiskām personām kriminālprocesā. Grām.: *Konstitucionālās vērtības mūsdienīgu tiesiskajā telpā 1. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 615.–621. lpp.
 25. **Meikališa Ā.** Valsts budžeta līdzekļu taupīšana un Kriminālprocesa likuma grozījumi – lielās cerības un skarbā realitāte. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 335.–343. lpp.
 26. **Meikališa Ā.** Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā aktuālā problemātika. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskā konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 81.–99. lpp.
 27. **Rodiņa A.** Constitutional Court and Protection of Fundamental Human Rights. Example of the Republic of Latvia. *Keizai Boeki Kenkyu (The Studies on Economics and Trade)*, Bulletin No 43, 2017, p. 181–195.

28. **Rodiņa A.** Juridiskā zinātne un Satversmes tiesas process. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 326.–342. lpp.
29. **Rodiņa A.** Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi *versus* neregulēts procesuāls jautājums Satversmes tiesas procesā. Grām.: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 327.–345. lpp.
30. **Rodiņa A.** Tautsaimniecības attīstība: Satversmes tiesa loma un nozīme. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 100.–111. lpp.
31. **Smans A.** Tiesības iepazīties ar lietas materiāliem procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 351.–359. lpp.
32. **Strada-Rozenberga K.** Juridiskā persona un nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā. Grām.: *Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā 1. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 606.–614. lpp.
33. **Strada-Rozenberga K.** Krimināltiesību un kriminālprocesa normatīvā regulējuma saskaņotības nepieciešamība un aktuālā problemātika. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 320.–334. lpp.
34. **Strada-Rozenberga K.** Krimināltiesisko piespiedu līdzekļu piemērošana juridiskai personai. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 112.–137. lpp.
35. **Strada-Rozenberga K.** Mantisko jautājumu pierādīšana un tās aktualitātes kriminālprocesā. Grām.: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 353.–364. lpp.

Citas zinātniskās publikācijas

1. **Kutris G.,** Can O., Dimitrov P., Harutyunyan G., Khabrieva T., Papuashvili G. Opinion on the Amendments to the Constitution. Kazakhstan. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Venice, 9–11 March, 2017. Pieejams: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)010-e).
2. **Kūtris G.** Pārmērīga reglamentācija traucē noskaidrot patiesību. *Jurista Vārds*, Nr. 46 (1000), 2017, 7. nov., 90.–91. lpp.
3. **Kūtris G.** Vienošanās process: No idejas līdz praksei. *Jurista Vārds*, Nr. 23, 2017, 30. maijs, 13.–15. lpp.

4. **Mantrovs V.** Augstākās tiesas Civillietu departamenta prakse sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas (OCTA) lietās (sadarbībā ar Augstāko tiesu). Publicēts Augstākās tiesas mājaslapā. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-notikumiem/2016/julijis/7796-apkopota-tiesu-prakse-sauszemes-transportlīdzekļu-vadītāju-civiltiesiskās-atbildības-obligātas-apdrošināšanas-lietu-izskatīšana/>
5. **Mantrovs V.** Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, Nr. 13.
6. **Mantrovs V.** Cēloniskā sakara problēmjautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, Nr. 16 (919).
7. **Mantrovs V.** Ielu māksla, grafiti un huligānisms. *Jurista vārds*, Nr. 32, 2017, 1. aug.
8. **Mantrovs V.** Recent legislative developments in the regulation of IGOs at the EU level: towards a system. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej*, Nr. 132 (2), 2016, p. 104–113 (Wolters Kluwer).
9. **Mantrovs V.** Security interests over intellectual property: Report on Latvia. AIPPI 2016 – Study Question (General), June, 2016, pp. 1–9. Pieejams: http://aippi.org/wp-content/uploads/2016/06/2016_Study_Question_General_Security_interests_over_intellectual_property_GroupReport_Latvia_08-06-2016.pdf
10. **Mantrovs V.** The Impact of EU Collective Management Directive on the Latvian Copyright Law. In: *Nérisson S., Kelli A., Nemvalts K., Felchner K., Čekanavičius A., Mantrov V., Usonienė J., Despringre C., Masalskytė A. Autorių teisių ir gretutinių teisių kolektyvinio administravimo reforma Europoje. Konferencijos pranešimų rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015. Pieejams: https://www.mruni.eu/lt/naujienos/detail.php/autoriu-teisiu-ir-gretutiniu-teisiu-kolektyvinio-administravimo-reforma-europoje-/223466/300#.VqXR7_I97IU.
11. **Mantrovs V.** Trade secrets: Overlap with restraint of trade, aspects of enforcement: AIPPI Latvian National Group report. AIPPI, 2015, Q 247. Pieejams: <https://www.aippi.org/download/committees/247/GR247latvia.pdf>.
12. **Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K.** Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. gada grozījumi *Jurista vārds*, Nr. 42, 2017, 10. okt.
13. **Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K.** Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. gada grozījumi (II), *Jurista vārds*, Nr. 43, 2017, 17. okt.
14. **Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K.** Vai Kriminālprocesa likums jau gatavs. *Jurista Vārds*, Nr. 39 (891), 2015, 6. okt. 10.–13. lpp.
15. **Rodiņa A.** Aktivā pamattiesību aizsargātāja koncepts konstitucionālā tiesvedībā. 2015. gada zinātniskā konference. *Tēzes*. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte, 2015, 373. lpp. Pieejams: http://www.rsu.lv/images/stories/zk2015/aktiva_pamattiesibu_aizsargataja_koncepts.pdf.
16. **Rodiņa A.** Constitutional Court and Protection of Fundamental Human Rights. Example of the Republic of Latvia. *Keizai Boeki Kenkyu (The Studies on Economics and Trade)*, Bulletin No 43, 2017, p. 181–195.

17. **Rodiņa A.** Juridiska persona Satversmes tiesā: realitāte un izaicinājumi. Grām.: *Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā 1. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 588.–605. lpp.
18. **Rodiņa A.** Konstitucionālajai sūdzībai 15. Konstitucionālās sūdzības satura elementi: no teorijas līdz praksei. *Jurista vārds*, Nr. 35 (938), 2016, 30. aug.
19. **Rodiņa A.** The Constitutional Court as the Guardian of the Constitutional Order of the Republic of Latvia: Some Important Decisions in 2013. *European Review of Public Law*, Vol. 26.4/2014. Pieejams: <http://www.eplopublications.eu/component/virtuemart/epl26-4-94-detail.html>.
20. **Rodiņa A.** The dialogue between the constitutional court and other courts: some examples from the perspective of Latvia. *European Journal of Public Matters* Nr. 1 (2017), p. 6–20.
21. **Rodiņa A.** The Legal Person Before the Constitutional Court. *Central and Eastern European Legal Studies*, No 1, 2015, p. 105–147. Pieejams: <http://www.eplopublications.eu/centrestereurlegs.html>.
22. **Rodiņa A.** Welfare as a constitutional value in the Constitution of the Republic of Latvia. Юбилейна международна научна конференция “Приложение на Конституционните принципи б публичното и частното право”, 06–07 октомври 2016, доклади Велико Търново, 2017, с. 72–79.
23. **Rodiņa A.** Частное лицо и конституционный суд: конституционная жалоба в Латвии. *Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Belarus*, No. 3, 2016, с. 175–180.
24. **Smans A.** Aresta uzlikšana pamatkapitāla daļām kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, Nr. 44 (998), 2017, 24. okt.
25. **Smans A.** Attaisnojošu pierādījumu pieļaujamības izvērtēšanas aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 13 (967), 2017, 28. marts.

2. PIELIKUMS

**EKOSOC-LV projekta 5.2.10. 2014-2017
ziņojumu konferencēs un semināros
saraksts**

2. PIELIKUMS

EKOSOC-LV projekta 5.2.10. “Ilgtspējīga tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas modeļa izstrāde” īstenošanas gaitā konferencēs un semināros nolasītie referāti 2014.–2017.

Dalība ar referātu starptautiskās konferencēs/semināros

1. **Danovskis E.** *Atbilstīga atlīdzinājuma izpratne administratīvajās tiesībās.* Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
2. **Danovskis E.** *Vainas nozīme administratīvajās tiesībās.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskā zinātniskā konference “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”. Rīga, LU, 2016, 17. nov.
3. **Kūtris G.** *Juridisko personu interešu pārstāvība dažādos procesuālajos statusos.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskā zinātniskā konference “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”. Rīga, LU, 2016, 17. nov.
4. **Kūtris G.** *Observance of Human Rights at the Pre-trial stage of the Criminal Process.* Starptautiskā zinātniskā konference “Modernization of criminal proceeding is an essential element for ensuring effectiveness of the Law Enforcement System and realization of Human Rights Potential of the Constitution of the Republic”. Almati (Kazahstāna), 2015, 12.–13. marts.
5. **Kūtris G.** *The Role of the Constitution in the Protection of Human Rights in a Modern State.* Starptautiskā zinātniski praktiskā konference “The Constitution and Modernization of Society and the State”. Astana (Kazahstāna), 2017, 29.–30. aug.
6. **Kūtris G.** *The Ways to Improve the Protection of the Rights of the Victim in Criminal Proceedings. New Level and New Methods.* Starptautiskā zinātniskā konference Vytautas Magnus University “Europeanization of National Law: Achievements, Problems, Challenges”. Kauņa (Lietuva), 2017, 13. okt.
7. **Kūtris G.** *Особенности обеспечения безусловного исполнения законов государственными органами: Опыт Латвии.* Starptautiskā zinātniskā konference “Механизмы повышения эффективности обеспечения исполнения законов: национальный и зарубежный опыт”. Taškenta (Uzbekistāna), 2016, 1. apr.
8. **Maizītis J.** *Juridisko personu koleģiālie lēmumi un tiesības uz taisnīgu tiesu.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskā zinātniskā konference “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”. Rīga, LU, 2016, 17. nov.

9. **Maizītis J.** *Kriminālprocess: zinātne, kultūra*. Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
10. **Maizītis J.** *Simplification of the Criminal Procedure in the Baltics during the 20th Century*. Starptautiskā zinātniskā konference “The 12th Conference on Baltic Studies in Europe “The Baltic states at 99: Past, Present and Future””. Rīga, LU, 2017, 20. jūn.
11. **Makurina J.** *Aresta uzlikšanas juridiskās personas mantai specifika un juridiskās personas tiesības nepamatota aresta uzlikšanas gadījumā*. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskā zinātniskā konference “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”. Rīga, LU, 2016, 17. nov.
12. **Makurina J.** *Noziedzīgi iegūtas mantas aresta īpatnības un aktuālā problemātika*. Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
13. **Mantrovs V.** *Apdrošināšanas līguma regulējums ES tiesībās*. Maskavas Valsts universitātes XVI zinātniski praktiskā konference un Kutafina Maskavas Valsts Juridiskās universitātes IX zinātniski praktiskā konference. Maskava, 2015, 26. nov.
14. **Mantrovs V.** *Arbitrability of IP disputes in Europe*. 4th DIS Baltic Arbitration Days 2015. Rīga Graduate School of Law. Rīga, 2015, jūn.
15. **Mantrovs V.** *EST prakse nemantiskā kaitējuma atbildzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjauditājumi*. Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
16. **Mantrovs V.** *Kvalitatīvo shēmu regulējums ES tiesībās: trešo personu perspektīva*. Maskavas Valsts universitātes XVII zinātniski praktiskā konference un Kutafina Maskavas Valsts Juridiskās universitātes X zinātniski praktiskā konference. Maskava, 2016, 25. nov.
17. **Mantrovs V.** *Protection of street art (graffiti) from the perspective of Latvian authorship rights*. 11th international conference “Culture crossroads”. Rīga, Latvijas Kultūras akadēmija, 2017, 3. nov.
18. **Mantrovs V.** *Recent Latvian legislative development on procedures concerning registrable intellectual property objects in the framework of intellectual property management*. Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes 8. starptautiskā zinātniskā konference “New Challenges of Economic and Business Development – 2016”. Rīga, LU, 2016, 12.–14. maijs.
19. **Mantrovs V.** *Regresa prasības regulējums Latvijā OCTA ietvaros*. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskā zinātniskā konference “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”. Rīga, LU, 2016, 17. nov.
20. **Mantrovs V.** *Regulation of insurance contracts within the framework of the Solvency II Directive and its impact on Latvian insurance contract law*. International conference “Baltic Sea Region in the Context of EU Integration”. Rīga, LU, 2015, 11.–13. jūn.
21. **Mantrovs V.** *The Civil Act of the Republic of Latvia and its Relationship with Special Legal Acts: The Example of Law of Obligations*. Starptautiskā zinātniskā konference

- “The 12th Conference on Baltic Studies in Europe “The Baltic states at 99: Past, Present and Future””. Rīga, LU, 2017, 20. jūn.
22. **Mantrovs V.** *The impact of the EU Collective Rights Management Directive on Latvian copyright law.* International seminar. Vilnius (Lithuania), Mykolas Romeris University, 2015, 16. apr.
 23. **Meikališa Ā.** *Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana juridiskām personām kriminālprocesā.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskā zinātniskā konference “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”. Rīga, LU, 2016, 17. nov.
 24. **Meikališa Ā.** *Tiesiskās kultūras ietekme uz kriminālprocesa termiņu saprātīgumu.* Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
 25. **Rodiņa A.** *Constitutional Court of the Republic of Latvia as a real and effective legal remedy?* Starptautiskais seminārs: Recent trends of the Constitutional Courts in the EU countries. Neapole (Itālija), 2016, 14. janv.
 26. **Rodiņa A.** *Eastern Partnership in Higher Education: reality and problems. Example of the University of Latvia, Law Faculty.* Starptautiskā konference “Future perspectives of Eastern Partnership” Tallina (Igaunija), 2016, 15. febr.
 27. **Rodiņa A.** *Juridiskā zinātne un Satversmes tiesas process.* Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
 28. **Rodiņa A.** *Latvia and Japan: cooperation and future perspectives.; Republic of Latvia: state, people and culture; Latvia and Japan: examples of cooperation and Higher education in Latvia: building bridges from Latvia to Japan.* Starptautisks simpozījs “Future Cooperative Concept Between Japan and Baltic States”. Jokohama (Japāna), 2016, 16. okt.
 29. **Rodiņa A.** *Law and Language: Example of Latvia.* Starptautiska konference “Law and Interculturalism. Law and Cultural Conflicts” Portu (Portugāle), 2017, 8.–10. jūn.
 30. **Rodiņa A.** *Legal Higher Education in Latvia: Problems and Challenges.* Starptautiskā konference “Shaping Ethics in Academia and Society: Practices in the Baltic Sea Region”. Viļņa (Lietuva), 2017, 16.–17. okt.
 31. **Smans A.** *Legal regulation on handling criminally acquired property and its impact upon business environment – the experience of Latvia.* Starptautiskā konference “Perspectives of Business Law in the Third Millennium” Bukareste (Rumānija), 2017, 24. nov.
 32. **Strada-Rozenberga K.** *Juridiskā persona un nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskā zinātniskā konference “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”. Rīga, LU, 2016, 17. nov.
 33. **Strada-Rozenberga K.** *Latvijas tiesību doktrīnas nozīme tiesu praksē.* Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.

Dalība vietējās konferencēs/semināros

1. **Danovskis E.** *Administratīvā pārkāpuma subjekta noteikšanas problēmas.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
2. **Danovskis E.** *Apstākļi, kas atbrīvo no administratīvās atbildības.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 2. marts.
3. **Danovskis E.** *Tiesu prakse lietās par administratīvās atbildības piemērošanu juridiskām personām un to valdes locekļiem.* Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.
4. **Danovskis E.** *Sodu tiesību principu nozīme administratīvajā procesā.* VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.
5. **Kūtris G.** *Atsevišķas problēmas kaitējuma kompensācijas apmēra noteikšanā.* Kriminālprocesa likuma 10 gadiem veltīta zinātniska konference “Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2015, 16.dec.
6. **Kūtris G.** *Kaitējuma kompensācija un tās nodrošinājums juridiskās personas kontekstā.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 28. febr.
7. **Kūtris G.** *Neatkarīgu juristu zinātniskie pētījumi kā garants normatīvā regulējuma kvalitātei un tautsaimniecības saprātīgai attīstībai.* Forums “Viedā ekonomika: zinātne, tehnoloģijas un inovācijas”. Jelgava, 2016, 15. nov.
8. **Kūtris G.** *Speciālās konfiskācijas aktualitātes kriminālprocesā.* Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.
9. **Kūtris G.** *Valsts kā cietušais kriminālprocesā: kompensācijas pieprasīšana un saņemšana.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
10. **Kūtris G.** *Valsts mantisko interešu aizsardzības risinājumi kriminālprocesā.* VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.
11. **Maizītis J.** *Juridiska persona un piespiedu ietekmēšanas līdzekļi kriminālprocesā.* Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.
12. **Maizītis J.** *Kriminālprocesa vienkāršošanas robežas.* Kriminālprocesa likuma 10 gadiem veltīta zinātniska konference “Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2015, 16. dec.

13. **Maizītis J.** *Resoriskā pārbaude un kriminālprocesa uzsākšanas pamats noziedzīgos nodarījumos tautsaimniecībā.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 28. febr.
14. **Maizītis J.** *Uzņēmējdarbība, noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā un vienkāršotie procesi.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
15. **Maizītis J.** *Vai kriminālprocess var veicināt tautsaimniecības attīstību?* VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.
16. **Makurina J.** *Aresta uzlikšana juridiskās personas mantai un ar to saistītā problemātika.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
17. **Makurina J.** *Aresta uzlikšanas mantai publiski tiesiskās reglamentācijas īpatnības, aktuālā problemātika un saiste ar privāttiesisko reglamentāciju.* Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.
18. **Makurina J.** *Aresta uzlikšanas mantai reglamentācijas izpaušme un specifika ar tautsaimniecības nozari saistītajos kriminālprocesos.* VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.
19. **Makurina J.** *Noziedzīgi iegūtas mantas aresta īpatnības un aktuālā problemātika.* Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
20. **Mantrovs V.** *Augstākās tiesas Civillietu departamenta prakse OCTA lietās.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 28. febr.
21. **Mantrovs V.** *EST prakse nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjautājumi.* Starptautiskā zinātniskā konference “Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2014, 10.–11. nov.
22. **Mantrovs V.** *Noilguma regulējums apdrošināšanas līgumā.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
23. **Mantrovs V.** *PTAC kompetences problēmjautājumi patērētāju tiesību pārkāpuma novēršanā.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 28. febr.
24. **Mantrovs V.** *Regresa prasības regulējums apdrošināšanas tiesībās Latvijā.* Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.

25. **Mantrovs V.** *Tradicionālo kvalitatīvo produktu aizsardzības formas un to pielietojums Latvijā.* VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.
26. **Meikališa Ā.** *Kriminālprocesa likumam 10: fakti, vērtējumi, prognozes.* Kriminālprocesa likuma 10 gadiem veltīta zinātniska konference “Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2015, 16. dec.
27. **Meikališa Ā.** *Kriminālprocesa termiņu saprātīgums kā procesuālās ekonomijas izpausme.* VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.
28. **Meikališa Ā.** *Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā aktuālā problemātika.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
29. **Meikališa Ā.** *Mantiskie preventīvie piespiedu līdzekļi kriminālprocesā – atsevišķi piemērošanas problēmjautājumi.* Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.
30. **Meikališa Ā.** *Valsts budžeta līdzekļu taupīšana un Kriminālprocesa likuma grozījumi – lielās cerības un skarbā realitāte.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 28. febr.
31. **Rodiņa A.** *Aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepts konstitucionālā tiesvedībā.* Rīga, RSU, 2015, 26.–27. marts.
32. **Rodiņa A.** *Kvalitatīva tiesiska vide kā priekšnoteikums tautsaimniecības attīstībai.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 2. marts.
33. **Rodiņa A.** *Pagaīdu noregulējums versus nenoregulēts procesuāls jautājums Satversmes tiesas procesā.* Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.
34. **Rodiņa A.** *Satversmes tiesai 20: Satversmes tiesas nozīme un loma tautsaimniecības attīstībā.* VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.
35. **Rodiņa A.** *Tautsaimniecības attīstība: Satversmes tiesa loma un nozīme.* Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
36. **Smans A.** *Tiesības iepazīties ar lietas materiāliem procesā par noziedzīgi iegūtu mantu.* Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 28. febr.
37. **Strada-Rozenberga K.** *Kriminālprocesa modernizācija un tradicionālās vērtības.* Kriminālprocesa likuma 10 gadiem veltīta zinātniska konference “Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga, LU, 2015, 16. dec.

38. **Strada-Rozenberga K.** *Krimināltiesisko piespiedu līdzekļu piemērošana juridiskai personai*. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences sekcija “Ilgspējīgas tautsaimniecības transformācijas tiesiskā ietvara efektivitātes paaugstināšanas aktualitātes” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2015, 13. febr.
39. **Strada-Rozenberga K.** *Krimināltiesību un kriminālprocesa normatīvā regulējuma saskaņotība kā neatņemama krimināltiesību tiesiskās noteiktības prasība*. Latvijas Universitātes 75. konference. Rīga, LU, 2017, 28. febr.
40. **Strada-Rozenberga K.** *Mantisko jautājumu pierādīšana un tās aktualitātes kriminālprocesā*. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences sekcija “Mantisko jautājumu publiski tiesiskās reglamentācijas aktuālā problemātika” (VPP 5.2.10. EKOSOC-LV). Rīga, LU, 2016, 24. febr.
41. **Strada-Rozenberga K.** *Mantisko jautājumu risinājums kā izaicinājums taisnīgam procesam*. VPP EKOSOC-LV foruma “Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi” sekcija “Tautsaimniecības publiski tiesiskais ietvars – aktuāli problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi”. Rīga, 2016, 4. nov.

**Īsa informācija
par monogrāfijas autoriem**



Projekta grupa: pirmajā rindā no labās – projekta vadītāja Ā. Meikališa, projekta vadītājas asistente A. Brakša, pētnieki – K. Strada-Rozenberga, E. Danovskis; otrajā rindā no labās – pētnieki J. Maizītis, A. Rodiņa, V. Mantrovs; trešajā rindā no labās – pētnieki G. Kūtris, A. Smans, J. Rozenbergs.

Monogrāfijas zinātniskā redaktore, atsevišķu sadaļu autore



ĀRIJA MEIKALIŠA

Tiesību zinātņu doktore, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle. Atvaļināta policijas ģenerāle, ilgus darba gadus veltījusi noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai, topošo policistu izglītošanai, bijusi Latvijas Policijas akadēmijas rektore. Ar Latvijas Zinātnes padomes lēmumu apstiprināta par ekspertu juridiskajā zinātnē. Vairāk nekā 100 zinātnisko publikāciju, tai skaitā vairāku monogrāfiju, autore. Piedalījusies vairāk nekā 17 zinātnisku, tai skaitā starptautisku, projektu īstenošanā un vadībā. Par kriminālprocesa tiesību, kā arī policijas darbinieku apmācības aktuāliem jautājumiem referējusi vairāk nekā 40 zinātniskās konferencēs un semināros, no tiem 23 starptautiskās zinātniskās konferencēs. Pēdējo gadu galvenie kriminālprocesa tiesību pētījumu virzieni: kriminālprocesuālo tiesību normu attīstība, kriminālprocesa dalībnieku izpratne un statusa aktuālā problemātika, saprātīgu termiņu ievērošana un piespiedu līdzekļi kriminālprocesā.

Monogrāfijas sadaļu autori



EDVĪNS DANOVSĶIS

Tiesību zinātņu doktors, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents, Saeimas Juridiskā biroja vecākais juridiskais padomnieks, Latvijas Zinātnes padomes eksperts juridiskajā zinātnē, Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Juridiskās terminoloģijas apakškomisijas loceklis, akadēmiskais konsultants zvērinātu advokātu birojā. Vairāk nekā 40 valststiesībām veltītu publikāciju autors. Galvenie pētījumu virzieni: administratīvās atbildības priekšnoteikumu izpēte, valsts dienesta attiecību juridiskā reglamentācija, publiski tiesisko un privāttiesisko attiecību nošķiršanas problēmas, valsts atbildība valststiesībās.



GUNĀRS KŪTRIS

Tiesību zinātņu maģistrs, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektors, Latvijas Republikas 12. Saeimas deputāts, Saeimas Prezidija loceklis – Saeimas sekretāra biedrs, Saeimas Juridiskās komisijas un Mandātu, ētikas un ieviešanu komisijas loceklis, Krimināltiesību politikas apakškomisijas priekšsēdētājs, Eiropas Padomes komisijas “Demokrātija caur tiesībām” (Venēcijas komisija) Latvijas pārstāvja vietnieks, bijušais Tieslietu ministrijas valsts sekretārs, Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnesis un priekšsēdētājs. Vairāk nekā 50 zinātnisko publikāciju autors, referējis vairāk nekā 50 zinātniskās konferencēs Latvijā un ārvalstīs. Galvenie pētījumu virzieni: aktuālās problēmas kriminālprocesā (pirmstiesas process, mantiskie jautājumi) un konstitucionālajās tiesībās.



JĀNIS MAIZĪTIS

Tiesību zinātņu maģistrs, tiesību zinātņu doktora grāda pretendents, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes vieslektors, Latvijas Republikas Satversmes aizsardzības biroja direktors, bijušais Valsts prezidenta nacionālās drošības padomnieks, Nacionālās drošības padomes sekretārs, Tieslietu ministra padomnieks, Latvijas Republikas ģenerālprokurors. Piedalījies vairāk nekā 10 starptautiskās zinātniskās konferencēs par kriminālprocesa tiesību aktuāliem jautājumiem, vairāk nekā 15 zinātnisku publikāciju autors. Galvenie pēdējo gadu kriminālprocesa tiesību pētījumu virzieni: noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā un vienkāršotie procesi.



VADIMS MANTROVS

Tiesību zinātņu doktors, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents, Juridiskās fakultātes Juridiskās zinātnes institūta direktors, ar Latvijas Zinātnes padomes lēmumu apstiprināts par ekspertu juridiskajā zinātnē. Vairāk nekā 50 zinātnisko publikāciju, tostarp monogrāfiju, autors un līdzautors. Ar Latvijas Zinātņu akadēmijas lēmumu publicētā monogrāfija atzīta par vienu no gada sasniegumiem Latvijas zinātnē 2015. gadā. Piedalījies vairāku starptautisku un vietēja mēroga zinātnisko projektu īstenošanā. Uzstājies ar referātiem par nozīmīgiem civiltiesību jautājumiem vairāk nekā 30 zinātniskās konferencēs. Galvenie pēdējo gadu pētījuma virzieni: riska regulējums, pārtikas produktu regulējums, patērētāju aizsardzība, speciālo civiltiesību apakšnozaru mijiedarbība ar vispārējām civiltiesību normām.



ANITA RODIŅA

Tiesību zinātņu doktore, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāne, Latvijas Universitātes asociētā profesore, zvērināta advokāte. Ar Latvijas Zinātnes padomes lēmumu apstiprināta par ekspertu juridiskajā zinātnē. Vairāku zinātnisko publikāciju, tai skaitā monogrāfijas, autore. Piedalījusies vairāk nekā 10 starptautisku un vietēja mēroga zinātnisko projektu īstenošanā, vairāku starptautisku žurnālu un izdevumu redkolēģijas locekle, “European Group of Public Law” locekle, “European Public Law” valdes locekle, Valsts prezidenta Tiesiskās vides pilnveides komisijas locekle. Par aktuāliem konstitucionālo tiesību un Satversmes tiesas procesa jautājumiem referējusi vairāk nekā 35 zinātniskās konferencēs un semināros, no tiem 14 starptautiskās zinātniskās konferencēs. Galvenie pēdējo gadu pētījuma virzieni: personas pieteikums Satversmes tiesai (konstitucionālā sūdzība), citi pieteikumi, noregulēti un nenoregulēti Satversmes tiesas procesa jautājumi, Satversmes tiesas sprieduma piemērošana un problemātika.



JĀNIS ROZENBERGS

Tiesību zinātņu doktors, zvērināts advokāts, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs. Vairāk nekā 15 zinātnisko publikāciju autors. Par aktuāliem krimināltiesību un kriminālprocesa tiesību jautājumiem referējis vairāk nekā 20 zinātniskās konferencēs un semināros, no tiem 11 starptautiskās zinātniskās konferencēs. Galvenie pēdējo gadu krimināltiesību un kriminālprocesa tiesību

pētījuma virzieni: vainas izpratne krimināltiesībās, noziedzīgi iegūtu līdzekļu konfiskācija, noziedzīgi iegūtas mantas atgriešana cietušajam, juridiskajām personām piemērojamie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi krimināltiesībās.



ARMANDS SMANS

Tiesību zinātņu maģistrs, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants, zvērināta advokāta palīgs. Ar izcilību aizstāvējis bakalaura un maģistra darbu. Studiju laikā piedalījies tiesu izpēses un pētniecisko darbu konkursos krimināltiesībās un kriminālprocesuālajās tiesībās, vairākkārt iegūstot pirmo vietu. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes rīkotā projekta ietvaros veicis plašu Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta judikatūras analīzi. Vairāku zinātnisko publikāciju autors. Piedalījies vairākās zinātniskajās konferencēs, t. sk. starptautiskā līmenī. Pēdējo gadu galvenie kriminālprocesa tiesību pētījuma virzieni: mantiskie jautājumi kriminālprocesā, kriminālprocesuālo normu konstitucionalitāte, kriminālprocesa pamatprincipi.



KRISTĪNE STRADA-ROZENBERGA

Tiesību zinātņu doktore, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore, Krimināltiesisko zinātņu katedras vadītāja, Juridiskās tālākizglītības un profesionālās pilnveides centra direktore, zvērināta advokāte, bijusī Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāne. Ar Latvijas Zinātnes padomes lēmumu apstiprināta par ekspertī juridiskajā zinātnē. Vairāk nekā 80 zinātnisko publikāciju, tai skaitā monogrāfijas, autore. Piedalījusies vairāk nekā 15 zinātnisku, tai skaitā starptautisku, projektu īstenošanā. Par kriminālprocesa tiesību aktuāliem jautājumiem referējusi vairāk nekā 50 zinātniskās konferencēs un semināros, no tiem 20 starptautiskās zinātniskās konferencēs. Galvenie pēdējo gadu kriminālprocesa tiesību pētījuma virzieni: kriminālprocesa tiesību normu attīstība, cietušo personu kriminālprocesuālā aizsardzība, mantiskie jautājumi kriminālprocesā un kriminālprocess pret juridiskajām personām.

Izdošanai sagatavots:
LU Akadēmiskajā apgādā
Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
Iespiests SIA "Jelgavas tipogrāfija"